يۈسۈپجان ئەيسا

ۋسال

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ

ISBN 7-228-09322-4
(民文)定价:19.60元

ISBN 7-228-09322-4

9 787228 093229 >

15
1247.5
117

يۇسۇپجان ئەيسا

ۋەسلى

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئايگۈل ھاشىم
مەسئۇل كورېكتورى: رەناگۈل ئابلىمىت
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

ۋىسال
يۈسۈپجان ئەيسا

* * *

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۇرۇمچى كاتىلىن قەغەزچىلىك - مەتبەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 13.437 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2005 - يىلى 4 - ئاي 1 - نەشرى
2005 - يىلى 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1—3000
ISBN 7—228—09322—4
باھاسى: 19:60 يۈەن

图书在版编目(CIP)数据

相聚/玉斯甫·艾沙编。—乌鲁木齐:新疆人民出版社,2005.1

ISBN 7—228—09322—4

Ⅰ.相… Ⅱ.玉… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2005)第 01072 号

责任编辑：阿依古丽·阿西木
责任校对：热娜古丽·阿布里米提
封面设计：艾克拜尔·沙力

相聚(维吾尔文)
玉斯甫·艾沙 著

新 疆 人 民 出 版 社 出 版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮编:830001)
新疆新华书店发行
康林纸业印务有限公司印刷
850×1168 毫米 32 开本 13.437 印张 2 插页
2005 年 4 月第 1 版 2005 年 4 月第 1 次印刷
印数:1—3000

ISBN 7—228—09322—4 定价：19.60 元

مۇھەررىردىن

يۇسۇپجان ئەيسا 1926 - يىلى 6 - ئايدا قازاقستاننىڭ ئۇيغۇر رايونى ئاقسۇ يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1933 - يىلىدىن 1940 - يىلىغىچە چاپچال ناھىيە جاغىستاي يېزىسى «بىرلىك مەكتەپ»، 1940 - يىلىدىن 1943 - يىلىغىچە غۇلجا شەھىرىدىكى ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىدە ئوقۇغان.

1943 - يىلىدىن 1944 - يىلى 11 - ئايغىچە چاپچال ناھىيە قاينۇق يېزا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئىلمىي مۇدىر، مۇدىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1944 - يىلى «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» پارتلاش بىلەن ئۇنىڭغا پىدائىي بولۇپ قاتناشقان. 1944 - يىلى 11 - ئايىدىن 1947 - يىلىغىچە غۇلجا شەھىرىدىكى 2 -، 3 - شۆبە ساقچى ئىدارىسىدە كاتىپ بولۇپ ئىشلەگەن. 1947 - يىلىدىن 1948 - يىلىغىچە ئۇچ ۋىلايەتلىك ئىچكى ئىشلار نازارىتىدە مەسئۇل تەرگەۋچى، 1948 - يىلىدىن 1949 - يىلىغىچە توققۇزتارا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، كۆنەس ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدە تەرگەۋ بۆلۈمچە باشلىقى، 1949 - يىلىدىن 1950 - يىلىغىچە ئۇچ ۋىلايەتلىك ئىچكى ئىشلار نازارىتى نوپۇس بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1950 - يىلىدىن 1951 - يىلىغىچە غەربىي شىمال جامائەت خەۋپسىزلىكى مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1951 - يىلىدىن 1956 - يىلىغىچە سابىق ئۇرۇمچى ۋىلايەتلىك ج خ باشقارمىسى سىياسىي قوغداش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى؛ 1956 - يىلىدىن 1957 - يىلى-

غچه تۇرپان ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى؛ 1957 ـ يىلىدىن 1958 ـ يىلىغچە پىچان ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى؛ 1958 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلىغچە ئۇرۇمچى ۋىلايەتلىك ج خ باشقارمىسى سىياسىي قوغداش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان؛ 1959 ـ يىلىدىن 1961 ـ يىلىغچە ئاپتونوم رايونلۇق ج خ نازارىتى مەدەنىيەت قوغداش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى بولغان؛ 1981 ـ يىلىدىن 1987 ـ يىلىغچە 3 ـ تۈرمىنىڭ مۇئاۋىن تۈرمە باشلىقى بولۇپ ئىشلەپ، 1987 ـ يىلى دەم ئېلىشقا چىققان.

خىزمەت جەريانىدا «پىدائىي»، «ساداقەت»، غەربىي شىمالنى ئازاد قىلىش، خاتىرە ئوردىنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى تارقاتقان شىنجاڭدا 30 يىل خىزمەت قىلغانلار خاتىرە ئوردىنى، مەركىزىي ئەدلىيە مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن بېرىلگەن 30 يىللىق ئەدلىيە خىزمەت خاتىرە ئوردىنى ـ مېدالىلىرى بىلەن تەقدىرلەنگەن.

ئۇ ئالدىراش خىزمەت مۇھىتىدىمۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ۋاقىت چىقىرىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى، ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېگلەر ھەققىدە بىرمۇنچە ئەسلىمىلەرنى، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئىش ـ ئىزلىرى تەسۋىرلەنگەن 32 پارچە ھېكايە، «مەرىپەتپەرۋەر ھېزىرەم ئاخۇنۇم»، «ئاشۇ يىللاردا»، «چۆلگە ئاققان شەربەت» قاتارلىق ماقالىلىرىنى يېزىپ، ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلدۇرغان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەخمەتجان قاسىمى ھەققىدىكى ھېكايىلىرى ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا خېلى كۆچلۈك تەسىر پەيدا قىلدى ھەمدە «ئەخمەتجان قاسىمى ھەققىدە ھېكايىلەر» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلدى. قولىڭىزدىكى «ۋىسال» رومانىنى ئۇ 1988 ـ يىلىدىن باشلاپ يېزىشقا

كىرىشىپ، قايتا ـ قايتا ئۆزگەرتىش، پىششىقلاش ئارقىلىق كەڭ ئوقۇرمەنلەرگە سۇندى.

ئۇنىڭ بۇ رومانىدا بىر جۇپ ياشنىڭ پاك مۇھەببىتىنى يېپ ئۇچى قىلغان ئاساستا، «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى تارىخىي ۋەقەلەر جانلىق تەسۋىرلەپ بېرىلگەن. ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى قىزىقارلىق ھەم تەسىرلىك، چىنلىق تۇيغۇسى كۈچلۈك بولۇپ، ئوقۇرمەنلەرنى ئەينى يىللاردىكى مۇھىت ئىچىگە باشلاپ كىرەلەيدۇ.

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە 1
بىرىنچى قىسىم ئەجەل ھودۇقۇشىدا 1
بىرىنچى باب 2
ئىككىنچى باب 22
ئۈچىنچى باب 57
تۆتىنچى باب 72
بەشىنچى باب 89
ئالتىنچى باب 107
ئىككىنچى قىسىم قىساس 154
بىرىنچى باب 155
ئىككىنچى باب 229
ئۈچىنچى باب 260
تۆتىنچى باب 296
بەشىنچى باب 311
ئۈچىنچى قىسىم مەڭگۈلۈك مۇھەببەت 347

بىرىنچى قىسىم

ئەجەل ھودۇقۇشىدا

بىرىنچى باب

1

گۈزەل ئەۋلىيا چوققىسىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان بۇ يېزىنىڭ ئالدى ساي بولۇپ، سايدا بۇلاق سۈلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سۈپسۈزۈك ئېقىن ئېقىپ تۇراتتى. ساي بويىدىكى كۆپكۈك چىمەنزارلىقتا ئوتلاپ يۈرگەن ئوغلاق - قوزا، ئات - كالىلارنىڭ ئاۋازلىرى تاغ سۈيىنىڭ ئۆركەش ياساپ ئېقىشلىرىغا قوشۇلۇپ، مۇڭلۇق كۈي ھاسىل قىلاتتى. باغلاردىكى ئالما، ئۆرۈك، نەشپۈت چېچەكلىرى، رەڭمۇ رەڭ ئېچىلىپ كەتكەن گۈللەرنىڭ پۇراقلىرى تاغنىڭ مەيىن شامىلىغا قوشۇلۇپ، جانغا راھەتبەخش ئاتا قىلاتتى. يېزىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە جايلاشقان ئەۋلىيا چوققىسى خۇددى ئۆينىڭ تۆرىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان، ئاپئاق ساقال بوۋاي-دەك تارىخنىڭ ئۆلمەس گۈۋاھچىسى سۈپىتىدە كەڭ ۋادىغا نەزەر تاشلاپ تۇراتتى. تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەن زىيالىيلار، شائىر-لار، ئەدىبلەر مۇشۇ يېزىغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ كەلگۈسى ئۈمىد - ئارزۇ پىلانلىرىنى باشلىغانىدى. شۇلارنىڭ بىرسى ئەلپاتتا ئاكا ئىدى. ئۇ ئالمائاتادىكى سوپى زارۋات ئالىي تېخنىكومىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تۈگىتىپ، 1907 - يىلى ئۆز يېزىسىغا كۆچۈپ كەلدى. ئەينى ۋاقىتتا يېزا خەلقىنى قاراڭغۇلۇق، ساۋاتسىزلىق، خۇراپاتلىق قارا تۇمانى قاپلاپ تۇراتتى.

ئەلپاتتا ئاكا يېزىدىكى ئىلغار كىشىلەرنىڭ قوللىشى بىلەن مەسچىت يېنىدىكى ئىككى ئېغىز ۆەخپە ئۆيىنى تۇزەشتۇرۇپ ئىككى ساننىپ يېڭىچە پەننىي مەكتەپ ئاچتى. شۇنىڭدىن باشلاپ، يېزىدا ئىلىم ـ مەرىپەت گۈللىرى ئېچىلىشقا باشلىدى.

1908 ـ يىلى مىسماخان ئانا تۇنجى ئوغلى پولاتنى تۇغدى. مىسماخان ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككى ئوغۇل، بىر قىز تۇغقان بولسىمۇ، قىزىل چىقىش، چېچەك چىقىش سەۋەبلىرى بىلەن تۇگەپ كەتتى. پولات كىچىكىدىن تارتىپلا ئەخلاقلىق، ئەقىللىق، زېرەك بولۇپ ئۆستى. ئۇ بىر نەۋرە تۇغقىنى گۈلنار بىلەن چىقىشىپ ئۆتەتتى ھەم ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئوينايتتى. ئۇلار مەكتەپ يېشىغا يەتكەندىن كېيىن ئەلپاتتا ئاكا ھەر ئىككىسىنى مەكتەپ تەربىيىسىگە ئېلىپ ئوقۇتتى، ئۇلار ئەلاچى بولۇپ بەشىنچى سىنىپنى تۇگەتكەندە ئەلپاتتا ئاكا سىنىپ سانىنى بەشكە كۆپەيتىپ، باشلانغۇچ سىنىپ دەرسلىرىگە پولات بىلەن گۈلنار يارەملەشتى.

ئەلپاتتا ئاكا پولات بىلەن گۈلنارغا ھەر كۈنى كەچتە يېڭى دەرسلەرنى ئۆتۈش بىلەن بىرگە سوۋېت ئىتتىپاقى يېرىدە يۈز بەرگەن يېڭىلىقلار ئۈستىدە سۆزلەپ، خەلقىمىزنىڭ يەلكىسىنى بېسىپ تۇرغان ئېكسپىلاتاتسىيە زۇلۇمى بىلەن نادانلىقتىن ئىبارەت ئىككى تاغنىڭ زىيىنىنى، ئىنسان ئۈچۈن ئازادلىق، ھۆرلۈكنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى چۈشەندۈرەتتى.

1929 ـ يىلى مىسماخان ئانا يالغۇز ئوغلى پولاتنى بىر قورساق سىڭلىسى جەنساخان ھەدىنىڭ تۇنجى قىزى گۈلنارغا ئۆيلەپ قويدى. گۈلنار ھۆسن ـ جامالى تولغان، ئېگىز بوي، قوشۇما قاش، قارا كۆزلۈك، ئەخلاق ـ پەزىلەتلىك قىز ئىدى. گۈلنار تويى بولۇپ يىلدىن ئېشىپلا ئوغۇل تۇغدى. بۇ ئىش

ئەلپاتتا ئاتا بىلەن مىسماخان ئانىلارغا ھاياتىي كۈچ، خۇشاللىق ئېلىپ كەلدى. نەۋرىسىنىڭ ئىسمىنى مەردان قويدى. ئەلپاتتا ئاكا پولات، گۈلنار قاتارلىق ئۆزى تەربىيىلىگەن سەككىز نەپەر ئوقۇغۇچىنى غۇلجىدا ئېچىلغان سەككىز ئايلىق ئوقۇتقۇچىلارنى يېتىشتۈرۈش كۇرسىغا ئەۋەتتى. يۇرت - جامائەتنى ھەربىرىكەتكە كەلتۈرۈپ 10 ئېغىزلىق يېڭىدىن مەكتەپ سالدۇردى. 1938 - يىلى جاللات شېڭ شىسەي ئەلپاتتا ئاكىنى «خائىن» دېگەن بەتنام بىلەن قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچى تۈرمىسىدە يوقاتتى. بۇنداق پاجىئە ئالدىدا پولات باش ئەگمىدى. ئاتا ئىزىغا ژارىسلىق قىلىپ مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن مەكتەپ سىنىپ سانىنى 15 كە يەتكۈزدى، ھەر يىلى بىر قانچىلىغان ئوقۇغۇچىلار ئىلى، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردىكى ئىنستىتۇت، تېخنىكومىلارغا ئوقۇشقا كىرىپ، نۇرغۇن بىلىملىك كىشىلەر يېتىشىپ چىقتى. بىراق، ۋەزىيەت تۇيۇقسىز ئۆزگىرىپ پۇتۇن شىنجاڭنى، جۈملىدىن ئىلى ئاسمىنىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى. مۇشۇ گۇزەل يېزا كوچىلىرىدا كېچىلىرى لالما ئېتىلار ھۇۋلايتتى. قايسىبىر ئەسكى تام يوچۇقلىرىدا ھۇۋقۇشلار سەت ھۇۋلاپ ئەنسىزچىلىك پەيدا قىلاتتى. سوغۇقتا قېلىپ توڭلىغان ئىتقا ئوخشاش ئىشپىيون - جاسۇسلار كوچىمۇ كوچا، ئىشكىمۇ ئىشىك، دېرىزىمۇ دېرىزە ماراپ قاتىرىشىپ يۇرەتتى. تۇت، ئۇر، باغلا، يىغا - زارلار كۇن ئارىلاپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پولات ئەپەندى ئوڭدىسىغا ياتقان پېتى كۆزلىرىنى تورۇسقا تىكىپ كۆڭۈللۈك، كۆڭۈلسىز ئىشلارنى باشتىن - ئاخىر ئويلاپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىناتتى. بىر چاغدا قاراڭغۇ كېچە چىرمىغان يېزىنىڭ يۇقىرىقى كوچىسىدا ئىت قاۋىدى. ھايال

قالمايلا تەرەپ - تەرەپتىن ئىتلار قاۋاش بىلەن تۇننى بېشىغا كىيىدى. قايسىبىر ئىتلار ئۆز تۇكىنى ئۆزى يۇڭۇزلىغاندەك قەھرى - زەھرى بىلەن رەقىبلىرىگە ھاۋىشىپ ھۇجۇم قىلاتتى.

— يەنە نېمە بالا بولغاندۇ؟ — دېدى پولات ئەپەندى ئورۇنىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇپ.

— شۇنى دەيمىنا، ئىتلارنىڭ قاۋىشىغا قارىغاندا بۇگۈن يەنە ئادەم تۇتتىمۇ نېمە؟! — گۇلنار جوزا ئۇستىدىكى كۆرۈ-ۋاتقان تاپشۇرۇقلاردىن بېشىنى كۆتۈردى - دە، دېرىزە تەرەپكە قارىدى، — قاراڭ، ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلغان ئاۋازمۇ بار، ھەي ئىپلاسلار، بۇگۈن يەنە بىر نەچچە بىگۇناھ كىشىنى قاقشىتىدىغان بولدى - دە.

— چىراغنى ئۆچۈرگىنە، لالما ئىتلارنىڭ بۇگۈن ئىشىكىمۇ ئىشىك، دېرىزىمۇ دېرىزە تىك - تىكلايدىغان كۈنى، ھەي، ھەي، ئامال قانچە.

پولات ئەپەندى ئېغىر تىندى، گۇلنار ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاپشۇرۇقىنى تېخى كۆرۈپ بولالمىغانىدى. ئۇ دادىسىنىڭ يېنىدا ئۇخلاپ ياتقان مەردانغا قاراپ يۇتقىنىنى تۇزەپ يېپىپ قويدى - دە، چىراغنى ئۆچۈردى. كوچىلاردىكى ئەنسىز چىلىك، ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى، ئاتلارنىڭ دۇپۇرلەشلىرى، ئاياللارنىڭ يىغا - زارلىرى بۇ ئەر - ئايال ئوقۇتقۇچىنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇراتتى. ئۇلار دېرىزىگە كېلىپ بىر پەس سىرتنى تىڭشىدى.

— قانداق قىلىش كېرەك، — دېدى گۇلنار ئېچىنىش ئىچىدە، — مانا قاراڭ، كۈن ئارىلاپلا بىگۇناھ كىشىلەرنى بۇنداق تۇتقۇن قىلسا، مىڭ جاپادا تاپقان - تەرگىنىنى بۇلاپ ئەكەتسە، بۇ جاھان نېمە بولۇپ كەتتى - ھە!؟

ـــ شۇنداق، گومىنداڭچىلار ھازىر ئەجەل ھودۇقۇشىدا. سىرتقى جەھەتتىن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سىياسىي، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتنى پۈتۈنلەي ئۈزۈپ قارشىلاشتى. ئىچكى تەرەپتىن جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈپ ياپونىيە فاشىستلىرىغا قارىتا تەسلىمچىلىك پوزىتسىيىسىگە ئۆتۈپ، سىياسىي، ئىقتىسادىي، تەشكىلىي تەرەپتىن راسا چىرىكلىشىپ، جۇڭگو خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. ئەمدى بىگۇناھ خەلقنى بۇلاش - تالاش، ئۇرۇش، قېيناش، ئاياغ ئاستى قىلىش، قاماش، ئۆلتۈرۈش بىلەن ھاكىمىيەتنى ساقلاپ قالماقچى. بىراق، زۇلۇم قانچىلىك ئاشسا، خەلقنىڭ قارشىلىقى، نارازىلىقمۇ شۇنچىلىك ئاشىدۇ - دە.

ـــ ئۇغۇ شۇنداق. بىراق، «ئۇزۇم پىشى، ئاغزىمغا چۈش» دەپ كۈتۈپ تۇرۇش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ - دە. بۇگۈن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مىش - مىش سۆزىگە قارىغاندا ھېلىقى ھىممەت دېگەن مۇناپىقمۇ ئىشپىيون بوپتىمىش. بۇ جاللاتلار جەمئىيەتتىن ئەمدى تىخ ئۇچىنى مەكتەپتىكى زىيالىيلارغا قارىتىتى دېگەن سۆز. ئەنسىرەپلا يۈرمەن، ئاخىر قول سالىدىغانىدەكلا قىلىدۇ.

ـــ ھىممەت، ـــ پولاتنىڭ يۈرىكىنى «جىغ» قىلىپ كەتتى. ئۇ بىر پەس جىم تۇرغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ «ئالا ئىنەكىنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق» دەپ كونىلار بىكارغا دېمىگەن - دە. ئاللانى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي بىر غۇلاچ تەسۋىنى شاراقلىتىپ، خۇدانىڭ ئۆيى — مەسچىتنىڭ ئىمامى بولغان بوۋىسىدىن تارتىپ باۋجاڭ دادىسىغىچە ئىشپىيون بولۇپ يالغان - ياۋىداق سۆزنى توقۇپ ئۆزىنىڭ يۈرتداش - قېرىنداشلىرىنى قامىتىۋاتقان يەردە ھىممىتقا ئوخشاش مەلئۇنىنىڭ ئىشپىيون بولۇشى تەبىئىي - دە، ـــ ئۇ ئېغىر تىن ئالدى، ئاندىن

سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ ھىممەت ئالدى بىلەن مېھنىڭ ئۈستۈمدىن ماتېرىيال بېرىدۇ. مېنى قامىتىپ، ئورنۇمغا مەكتەپ مۇدىرى بولىدۇ. «جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا» دېگەن مانا شۇ. ئەھمەت باۋاجانىڭ مەنسىپى، مال ـ دۇنياسى شۇنىڭدىن كەلگەن تۇرسا.

ـــ ئۇغۇ شۇنداق، ئەنسىرەپلا يۈرىمەن، ئۇنىڭغا دېققەت قىلمىساق بولمىدى، ـــ دېدى گۈلنار.

ـــ ھە، ھە، ھە! «پىچاق سۆڭەككە يەتتى» دېگەن مانا مۇشۇ، ـــ ھەسرەتلەندى پولات ئەپەندى. ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ بىز مۇشۇ كۈنگىچە خەلقە قىلچە يامانلىق قىلمىدۇق، يېزىنىڭ مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىشلىرىنى ياخشىلاپ ئوقۇتقۇچىلىق بۇرچىمىزنىلا ئادا قىلدۇق، بۈگۈنكى كۈندە مۇستەبىت ھاكىمىيەت خەلقىمىزنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ ھەددىدىن ئاشتى. بىز ئوقۇتقۇچىلارنىڭ خەلقىمىزنى نادانلىقتىن قۇتقۇزۇش مەسئۇلىيىتىمىز بار. بۇ يولدا قۇربان بېرىش شەرەپلىك ئىش.

ـــ شۇنداق، تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش كېرەك، ـــ قوشۇمچە قىلدى گۈلنار.

ـــ شۇنداق، «تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش كېرەك». مەن شەھەرگە چۈشەي. بىر سەپتىشىمدىن ئۇقۇشۇمچە، سۈيدۈك، نىلقا تاغلىرىدا قېچىپ يۈرگەنلەر قورال ئوقۇشۇپ يۈرۈپتۇ. بۇنىڭغا قارىغاندا شەھەردىكى زىيالىيلارمۇ تىنچ ياتماسلىقى تەبىئىي، ئەڭ مۇھىمى شەھەردىكى زىيالىيلار بىلەن بىرلىشىپ پىلانلىق ھەرىكەت قىلىش كېرەك. سەنچە قانداق؟ ـــ سورىدى ئۇ. گۈلنار يولداشىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ يۈرىكى ئورنىغا چۈشكەندەك بولدى ـ دە:

— بولىدۇ، چۇشۇك، — دېدى.
ئەنسىز كېچە، ئىتلارنىڭ تۈك - تۈكىنى يەپ قاۋاشلىرى، ئاتلارنىڭ دۈپۈرلەشلىرى، ئايال - بالىلارنىڭ يىغا - زارىلاش ناله - زارلىرى تۈن نىسپىده جىمىشقا باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىگىسىز قالغان ئىتلارنىڭ قورقۇنچلۇق ھۇۋلاشلىرى بىلەن ھۇۋقۇشنىڭ سەت ھۇۋلىشى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئىكىلەن ئۇزاق پاراڭلىشىپ تاڭغا يېقىن كۆزلىرى ئۇيقۇغا كەتتى.

2

ماي ئايلىرىنىڭ ئاخىرقى بىر كۈنى ئىدى. باغلار قاراڭغۇلىشىپ كەڭ ۋادىلار يېشىللىققا پۈركەنگەنىدى. يېڭىدىن تاختا بولۇشقا باشلىغان بۇغداي، ئارپىلار مەيىن شامالدا شاۋقۇنسىز دېڭىز سۈيدەك سىلكىنىپ تۇراتتى. كاككۇك گۈلى، سېرىق چېچەك، كۆپكۆك شۇاقنىڭ قېرىق پۇراقلىرى دىماغقا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. بۇز تورغايلار بەسلەشكەندەك بىرسىنىڭ كەينىدىن بىرسى تىك كۆتۈرۈلۈپ كۆك ئاسماندا قاناتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ مۇڭلۇق سايرىشاتتى.

ئىككى ئاتلىق كىشى چىغىر يولدىن چىقىپ چوڭ يول بىلەن يېزىغا قاراپ كېلىۋاتاتتى. ھەر ئىككىسىنىڭ كىيگىنى قارا كۆك كاستۇم - بۇرۇلكا بىلەن قارا خۇرۇم ئۆتۈك، بېشىدا شەپكە، قارىماققا 40 ياشلار چامىسىدا بولۇپ، ئانچىلا پەرقلىنىپ كەتمەيتتى. بىرسىنىڭ مىنگىنى كۇل رەڭ قاشقا، يەنە بىرسىنىڭ بوز ئات ئىدى. كۇل رەڭ قاشقا بىلەن بوز ئات بىر - بىرسى بىلەن يول تالاشقاندەك يۈگەن سىيرىپ

ماڭاتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ چۈنىقاپ پۈشقۇرۇپ، باشلىرىنى سىلكىشىپ قوياتتى. بۇ ئىككى كىشى بىر نەرسىدىن ئىھتىيات قىلىشقاندەك پات ـ پاتلا ئۈيان ـ بۇيان قارىشىپ قوياتتى.

ـــ ئۆز ۋاقتىدا ھەر يىلى يازدا ئۆيدىكىلەرنى ئېلىپ چىقىپ ئون نەچچە كۈن تۇرۇپ كېتەتتۇق. شېكى شىسەي بۇ يېزىدىن ئەلپاتتا ئاكىنى، غۇلجا شەھىرىدىن بىزنىكى پەدەرنى «خائىن» دەپ قولغا ئالدى. خائىننىكى پۈشتى دېگەن بەتنام بىلەن يۈرۈش ـ تۇرۇشىمىز چەكلىنىپ، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەرگە چىقالمىدۇق، ـــ دېدى كۈل رەڭ قاشقىغا مىنگەن قارا-قاش، قوي كۆزلۈك، ئىككى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرغان بۇرۇتلۇق كىشى.

ـــ ئۇلار بىزنى تۇرلۇك تەن جازاسى بىلەن قىينىپ ھوش-سىزلاندۇرۇپ، ئاندىن ئۆزلىرى توقۇپ چىققان سوراق خاتىرە-لىرىگە بارمىقىمىزنى باستۇرۇۋاپتۇ. ۋاي ئەبلەخلەر، ئۇلار دې-گەن جىنايەتلەرنىڭ بىرەرسى بىزدە بولسىچۇ كاشكى، بىز ئۇ-رۇمچى 4 ـ تۇرمىدە ئەلپاتتا ئاكا بىلەن بىر يىلچە بىرگە ياتتۇق. كېيىن، جەمئىيەتتە ئابرۇيى چوڭراق بولغانلارنى بىر كېچىدىلا ئەكېتىشتى. قايافقا ئاپارغىنىنى بىلمەيمىز، ئۇلار ئىككىنچىلەپ قايتىپ كەلمىدى. كېيىن ئۇقساق، شۇدىلەڭ دېگەن يەردىكى مەخپىي تۇرمىگە ئاپىرىپ ئۇجۇقتۇرۇپتۇ. تۆت يىللىق تۇرمە ھايانىدا كۆرمىگەننى كۆردۇق. بۇ جانلارمۇ زاكا-لەتكە قالغان جان دەڭا، ـــ بۇز ئاتقا مىنگەن ئاق سېرىقى شۇنداق دېدى ـ دە، ئېغىر تىنىۋالدى، ئاندىن، ـــ مۇشۇ مۇناپىق گومىنداڭچى لیۇ جۇيجاڭ ئاخىرقى ئىككى قېتىم سوراق قىلىپ، قىينىپ چالا ئۆلۈك قىلىپ يالغان ئىقرارنامىگە قولۇم-نى قويدۇرۇۋاپتۇ. بۇ جاللات ھازىر غۇلجىغا كەلدى. ۋاقتى

كەلگەندە ئۆز قولۇم بىلەن جايلىسام دەيمەن، ــ دېدى.
ــ شۇنداق، ئارمىنمىزغا بۇ قېتىم چوقۇم يېتىمىز.
«ئەل قىساسى مىنەل ھەق» دېگەنغۇ. بۇ قېتىم بۇ مۇناپىقنى
«مىنەل ھەق» ئۇچۇرۇپ كەلدى. «كىشىگە قىلغان، كىشىدە
قالماس» دېگەن شۇدە، ــ دېدى ئىككىنچىسى.
ئۇلار مەھەللىنىڭ ئايىغىغا كېلىپ ئاتلىرىنىڭ بېشىنى
بۇراپلا سايغا چۈشتى. ئاتلىرىنى قامچىلىشىپ، يۇرۇشىنى ئىت-
تىكلەتتى - دە، بىر پەس مېڭىشقاندىن كېيىن ئاتلارنى قاپتال
يولغا سېلىشتى.
ــ مەشەدىن چىقساقلا پولاتنىڭ دەرۋازىسى، ــ دېدى
كۇل رەڭ قاشقا ئاتنى مىنگىنى.
ئۇ ئاتنى توختىتىپ، ئۆزەڭگىگە دەسسەپ تۇرۇپ بوينىنى
سوزۇپ يولنىڭ ئۇيان - بۇيىنىغا قارىدى - دە:
ــ ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ، ئاتنى قامچىلاڭ، ــ دېدى.
ئۇلار سايدىن چىقىپ دەرۋازىغا يېقىنلاشتى. قامچا بىلەن
يېپىقلىق تۇرغان دەرۋازىنى ئىتتىرىپ ئاچتى - دە، ھەر ئىككى-
سى قورۇغا كىرىپ دەرۋازىنى قانداق ئاچقان بولسا شۇنداق
يېپىپ قويۇشۇپ، ئۇتتۇرلا ئات ئېغىلىغا قاراپ مېڭىشتى. لەمپە
ئاستىدا كىر يۇيۇپ ئولتۇرغان گۈلنار بۇ ناتونۇش ئادەملەرنى
كۆرۈپ قورققىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قېتىپلا قالدى.
ئۇنىڭ ئىككى قولى جەينىكىگىچە سوپۇن يۇقى، غال - غال
تىترەيتتى. چىرايى تاتىرىپ ئۆڭسىلى قالمىغانىدى. ئۇنىڭ كۆز
ئالدىغا ئاخشامقى ئەنسىز كېچىدە قولغا ئېلىنىپ، پۇت - قولى
باغلىنىپ ئەتىگەن ناھىيىگە ئېلىپ مېڭىلغان تۆت نەپەر گۇناھ-
سىز تۇنقۇن بىلەن قاڭغىر قاقشاپ قالغان ئايالى، تېخى يېشىغا
توشمىغان نارەسىدە بالىلىرى كەلدى. ئۇ ئىككى كىشى ئات

ئېغىلىنى ئاختۇرۇپ چىقىپ، «كۆتەر قولۇڭنى، پولات قېنى؟» دەيدىغاندەكلا قىلاتتى. ئۇلار ئاتلىرىنى ئىچكەركى ئېغىلغا باغلاپ قويۇپ قورۇغا چىقتى ـ دە، قامچىلىرى بىلەن ئۆتۈكلىرىدىكى توپىنى قېقىشتى.

«كىملەر بۇ؟ كۆرگەندەكلا قىلمەنغۇ؟»

گۈلنار ئورنىدىن تۇرۇپ تىكىلىپ قارىدى.

ـــ هوي، «كۆزۈك كۆرمىسە تام تۆشۈكى» دېگەن مۇشۇ ـ دە. قەمبىرى، قارا، گۈلنار مەشھەدە ئولتۇرسا ئىككى ئۆتەك ئادەم كۆرمىگىنىمىزنى. گۈلنار، ياخشىمۇسىز؟ پولات، بالىلار ھەممىسى ياخشىدۇ؟ سىلەر بىلەن كۆرۈشمىگىنىمىزگە توپتوغرا يەتتە يىل بوپتۇ.

گۈلنار سىنچىلاپ قارىدى:

ـــ ۋاي ئېسىم قۇرۇسۇن، رەخىم ئاكامغۇ، يائاللا، جېنىمنى ئېلىپ يەرگە قويدۇڭلار ـ دە، قورقمىنىمنى دېمەمسەـ لەر، ـــ گۈلنار ئۇلار بىلەن ئامانلىق سوراشتى. رەخىم ھەمراھىنى تونۇشتۇرۇپ:

ـــ قەمبىرى، بىلىكىم ئىسمىنى ئاڭلىغان بولغىيدىڭلار، ـــ دېدى.

ـــ ھە، ھە، ھە، قەمبىرى ئاكىنىڭ نامىنى خېلى بۇرۇنلا ئاڭلىغانىدۇق، تېخى ئاخشاملا پولات ئىككىمىز سىلەرنىڭ گېپىڭلارنى قىلىشقانىدۇق. راستىنلا ئاخىرقى زامان بولاي دېدەمۇ نېمە؟ سىلەرنى شامال ئۇچۇرۇپ كەلگەندەك. ئەستاغپۇرۇللا رەخىم ئاكا، تۇرغان تۇرقۇمنى قاراڭلارچۇ، ـــ گۈلنار قەمبىرى بىلەن ئامانلىق سوراشقاچ قوللىرىدىكى مازغاپىنى سۇرتۇپ ئۆزىنى تۇزەشتۇردى.

ـــ سىڭلىم، بىزمۇ خۇددى سادىن ئۇركوگەن چۆچىدەك

ئۆز سايىمىزدىن ئۇركۈپ قورۇغا ئارانلا كىرىۋالدۇق. سىزنى قورقۇتۇپ قويدۇق ـ هە؟ «توشقاندەك مىڭ كۈن ياشىغاندىن كۆرە، بۈركۈتتەك بىر كۈن ياشا» دېگەن كۈنلەرمۇ كېلىپ قالار، شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى.

قەمبىرى ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن:

ـــ شۇنداق كۈنلەرمۇ بىزگە نېسىپ بولار ئىلاهىم، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى.

ـــ رەخىم ئاكا، پولات باغدا، ئۆيدىن باغ ئوڭچىراق، قانداق دەيسىلەر؟ ـــ دېدى گۈلنار ۋە مېهمانلارنىڭ مەقسىتىنى بىلگەندەك ئۇلارنى باغقا باشلىدى.

«هۆسن ـ جامالنىغا يارىشا ئەقىل ـ ئىدراكنىمۇ بىرگە ئاتا قىپتۇ بۇ ئايالغا» دەپ ئويلىدى قەمبىرى.

باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇپا بار ئۇستىگە كىگىز ـ گىلەملەر سېلىنغان ئىدى. بىلگەندەكلا بۈگۈن ئەتىگەندە غۇنچەم سۇپىنىڭ ئوستىنى پاكىز سۈپۈرۈپ تازىلاپ ئەترا-پىغا سۇمۇ سېپىپ قويغانىدى. باغنىڭ ئىشىكىدىن تارتىپ سۇ-پىغىچە بولغان يولنىڭ ئىككى چېتى گۈللۈك بولۇپ، رەڭمۇ رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى. ئالۇچا، ئالگىرات، ئۆرۈك، ئالما، شاپتۇل، نەشپۈتلەر شاخ ـ شاخلا-رىنى كۆتۈرەلمەي، ئاستىغا تېرەك قويۇلغان. باغ بۇك ـ باراق-سان، بۇلبۇل، كاككۇكلارنىڭ مۇڭلۇق سازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ـــ قارا! ـــ دېدى رەخىم قەمبىرىگە مېۋىلەرنى كۆر-سىتىپ، ـــ ئەلپاتتا ئاكا ئۆز ۋاقتىدا زارۋاتتا ئاگرو تېخنىك فاكۇلتېتىدا ئوقۇپ ئىككى يىل يەركەنتتە بىر باغۋەنچىلىك مەيدانىدا ئىشلىگەن. بۇ جەريانداا ئۇ مىچۇرىنىڭ چاڭلاشتۇرۇش

ئۇسۇلىنى تەجرىبە قىلىپ ئۆگەنگەن. بۇ يەرگە كېلىپ مۇشۇ كۆچەتلەرنى ئۆزى تاللاپ ئۆستۈرۈپ مىچۇرىن تەلىمى بويىچە چاڭلاشتۇرۇش بىلەن سورتىنى ياخشىلىغان. كۆچەتلەر مېۋىگە كىرگەن يىلى جاللات شېكى شىسەي مەرھۇمنى «خائىن» دېگەن بەتنام بىلەن قولغا ئېلىپ ئەكەتتى. قارا، شۇنچىلىك ئەجىرنىڭ تەمىنى تېتىغان بولسىچۇ كاشكى، ھەي، تەڭشىلمىگەن جاھان - دە، بۇ.

ئۇلار ئېچىنىش ئىچىدە مەرھۇمنى ئەسلەشتى.

— مەردان! ھەي مەردان! داداڭنى چاقىرغىنا، ئۆيگە مېھمان كەلدى، — گۇلنار ئوغلىغا قاراپ توۋلىدى.

قۇلۇپنىڭ تېرىشىپ يۇرگەن مەردان بىلەن غۇنچەم كېلىپ مېھمانلارغا سالام قىلىشتى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئالىيۇمىن جاۋۇردا باش بۇرنى بولۇپ پىشقان قىپقىزىل قۇلۇپنىڭ مۆلدۈرلەپ تۇراتتى.

— رەخىم ئاكا، بۇ ھېلىقى ئېغىز گارمونى دەپ جېدەل قىلىدىغان مەردان، بۇ ھەدەمنىڭ قىزى غۇنچەم، — دېدى گۇلنار ئۇلارنى تونۇشتۇرۇپ.

— قارا مەردان سېنى، چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قاپسەن، قېنى ئېيتە، قانچىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتسەن؟

رەخىم بىلەن قەمبىرى ئۇلارنىڭ بېشىنى ئاتىلارچە سىلاپ تۇرۇپ سوراشتى.

— بۇ يىل 5 - سىنىپتا، — دېيىشتى مەردان بىلەن غۇنچەم.

— ھەببەللى، يارايسىلەر، دەرسلەرنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئەلاچى بولۇپ، ۋەتەن، مىللەتنىڭ كەلگۈسى يارامليق ئىگىلىرى بولۇپ يېتىشىپ چىقىشىڭلار كېرەك، قانداق دېدىم؟! —

قەمبىرى ئۇلارنىڭ سۆزىگە مەمنۇن بولغان ھالدا شۇنداق دېدى.

— بىز چوقۇم تىرىشىپ ئوقۇپ سىز دېگەندەك ئەلاچى بولىمىز، — دېدى مەردان.

— سىزچۇ قىزىم؟ — سورىدى قەمبىرى.

— مەنمۇ چوقۇم ئەلاچى بولۇپ ئوقۇيمەن، — دېدى غۇنچەم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

— دادا! دادا!

مەردان باغنىڭ تۆرىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. پولات ئەپەندى قويۇق ئالما شاخلىرى ئارىسىدىن بۇ ئىككى كىشىنى كۆرۈپ بىرپەس تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى.

«بۇلار كىملەر؟ باغدا نېمە قىلىپ يۈرىدۇ؟» ئۇ پىچىرلايتتى. خىيالىغا ئاللىقانداق ئىشلار كېلىپ ئەنسىرەيتتى.

— دادا! دادا! شەھەردىن ئىككى مېھمان چىقتى، ئاپام سېنى چاقىرىۋاتىدۇ. بول، يۈرە، — مەردان دادىسىنى ئالدىراتتى.

— كىملەر ئىكەن ئۇ، ئۇقتۇڭمۇ؟

— بۇرۇن بىزنىڭ ئۆيگە چىققانىكەن، دادا. بىرى مېنىڭ-دىن ئوقۇشۇڭلار قانداق، دەپمۇ سورىدى تېخى، ئىسمى قەمبە-رى ئىكەن.

— قەمبىرى؟ — تەكرارلىدى پولات ئەپەندى.

— راست، شۇنداق، قەمبىرى، يەنە بىرسىنىڭ ئىتى رەخىم ئىكەن.

— قەمبىرى، رەخىم، — پولات ئەپەندى كەتمەننى قىر بېشىغا قويدى ـ دە، مېھمانلارغا قاراپ ماڭدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

ئۇلار ئۆزئارا سالام ـ سەھەت قىلىشىپ، قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

ـــ قەمبىرى، ـــ تونۇشتۇردى رەخىم.

ـــ رەھمەت رەخىم ئاكا! قەمبىرى ئاكام بىلەن كۆرۈشكىنىمگە تولىمۇ خۇشالمەن، شۇنداقلا خىجىلمەن، ئالدىڭىزغا چۈشۈپ ئەھۋال سوراش ھەققىم بار ئىدى.

ـــ رەھمەت ئىنىم، ۋاقىت شۇنداق، ـــ مىننەتدارلىق بىلدۈردى قەمبىرى.

گۈلنار بىلەن غۇنچەم دەرھال گىلەم ـ كۆرپىلەرنى ئاچىقىپ سۈپىغا سېلىپ، داستىخان تەييارلاپ ساماۋاردا چاي كەلتۈردى.

ـــ قېنى رەخىم ئاكا! بۈگۈن قونامسىلەر ياكى كېتەمسىلەر؟ ـــ سورىدى پولات ئەپەندى.

ـــ گەپنىڭ ئوچۇقىنى دېسەك كېتىمىز. بىزنىڭ كىرگىنىمىزنى ھېچكىم كۆرمىدى، ـــ دېدى رەخىم.

پولات ئەپەندى گۈلنار بىلەن بالىلارغا تاماق تەييارلاش بىلەن باشقا ئىشلارنى تاپشۇردى.

ـــ مەھەللە ئىچى قانداقراق؟ ـــ سورىدى رەخىم.

ـــ ھە، قويىساڭلارچۇ، بىر كۈنلا تۇرۇپ بىر كۈندە ئادەم تۈتۈش. ئاخشام تۆت دېھقاننى «ئاتكەزچى» دېگەن باھانە بىلەن قولغا ئېلىپ بۈگۈن ئەتىگەندە پۈت ـ قولىنى باغلاپ ئەكەتتى. مۇشۇ كىچىككىنە بىر يېزىدىن «ئاتكەزچى، ئوغرى، قىمارۋاز» دېگەن نام بىلەن قولغا ئېلىنغىنى 37 كىشى بولۇپ، ئۇلارنىڭ مىڭ جاپادا پىشىپ ـ كۆيۈپ تاپقان ـ تەرگىنىنى ئېلىپ كېتىشتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇچ ئائىلىگە بىردىن ئىشپىيون قويۇلغان ئوخشايدۇ. ئاڭسىز خەلق، نېمە دەيسىلەر، ئايرىملىـ

رى ئازغىنا پۇل، نەپسىنى دېسە، كۆپچىلىكىنى مەجبۇرىي ئىشقا سالغان. بىچارىلەردە گۇناھ بولسىچۇ كاشكى. ئامال قانچە، بىلىپ تۇرۇپ قاراپ تۇرۇۋاتىمىز، بەزىدە غەزىپىم كېلىپ تىلىمنى چىشلەپ ئۇزۇۋالاي، كۆزۈمنى ئويۇپ قارىغۇ بولۇۋالاي، دەيمەن. بەزىدە قارىنىمنى يېرىپ بىراقلا تۆگىشەي، دەيمەن. بىز بىر ئوقۇنقۇچى، بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئوقۇتۇشلا ئەمەسقۇ؟ شۇنداقمۇ؟

پولاتنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قەمبىرى بىر پەس ئويلاندى ـ دە:

ـــ مەن سىلەرگە بىر كۆپلەت شېئىر ئوقۇپ بېرەي، ـــ دېدى.

ئۆزگە باغلار باھار بولسا، بىزنىڭ باغدا كۈز،
مەيلى ئەمدى مېۋىلەرنى ئۈزگىنىڭچە ئۈز.
ئۇنىڭغا ھەم يۈرەك باغرىڭ قانمىسا مەلئۇن،
يىلتىزىدىن يۇلۇپ تاشلا بۇ باغنى تۈپتۈز.

مانا بۇ شېئىرنى ئابدۇللا روزى تۇرمىدە يازغانىدى. قەمبىرى بۇ سۆزدىن كېيىن پولاتقا، ئاندىن رەخمگە قارىدى. رەخىم قەمبىرىنىڭ مەقسىتىنى بىلدى ـ دە:

ـــ پولات ئۇكام، بىز بىر ـ بىرىمىزگە مەلۇم ئادەملەر، شۇنداقمۇ؟ قېنى ئېيتە، شەھەرگە چۈشۈپ بىزنى ئىزدەشتىكى مەقسىتىڭ نېمە؟ ياكى بىز چىقىشتىكى مەقسىتىمىزنى دەيسىلىمۇ؟ ـــ سورىدى رەخىم.

ـــ رەخىم ئاكا! قەمبىرى ئاكا ئوقۇغان شېئىرىدىكى «باغلارنى تۈپتۈز قىلىۋېتىشىگە ئەمدى يول قويۇش كەلگۈسى ئەۋلاد-

لار ئالدىدا جىنايەت ھەم خىيانەت بولىدۇ، قېنى مەقسەتكىلارنى دەڭلار، ـــ دېدى پولات ئەپەندى ئوچۇق قىلىپ.

ـــ شۇنداق، ـــ سۆزىنى باشلىدى قەمبەرى، ـــ بىز تۇرمىدىكى چاغدا مەرھۇم ئەلپاتتا ئاكا ۋە باشقىلار تۇرمىدىن سالامەت چىقىپلا قالساق بىزگە پايدىلىق بىر شەرت - شارائىت، ۋاقىت يېتىپ كەلسە، كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن ئازاد يېڭى دۇنيا يارىتىشقا قەسەم ئىچىشكەنىدۇق. ئەپسۇسكى جاللات شېكىسپىرى كۆپلىگەن يولداشلىرىمىزنى تۇرمىدە نابۇت قىلدى. ئەمدى ساق قالغانلىرىمىز ئۇلارنىڭ ئىرادە، ئۈمىد - ئارزۇلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇلار ئويلىغان ئىشلارنى چوقۇم قىلىشىمىز كېرەك، ـــ قەمبەرى ئالدىدىكى پىيالىدىن ئىككى يۇتۇم چايىنى ئىچتى - دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، ـــ ھازىرقى ۋەزىيەت بىز ئۈچۈن راسا پەيتى. ئېيتايلى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتى ئىچكى تەرەپتە جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن مۇناسىۋەتنىنى ئۈزۈپ، ياپونغا قارشى ئۇرۇشتا كومپارتىيىگە، ئازادلىق ئارمىيىگە ئاكتىپ قارشى تۇرۇپ، ياپونىيە فاشىستلىرىغا قارىتا تەسلىمچىلىك سىياسىتىنى يۈرگۈزدى. جۇڭگو خەلقىنى سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي جەھەتتىن ئېزىپ، جۇڭگودىكى ھەرقايسى مىللەت خەلقىنىڭ كۈچلۈك غەزىپىنى قوزغىدى، ـــ قەمبەرى ئىچكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ دېدى، ـــ گومىنداڭ ھاكىمىيىتى تاشقى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سىياسىي - ئىقتىسادىي توختاملارنى بىر تەرەپلىمە يىرتىپ تاشلاپ قارشىلىشىش بىلەن بىرگە ئامېرىكا - ئەنگلىيە بىلەن بىرلىشىپ، ئىچكى تەرەپتە شىنجاڭنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا، جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە ئازادلىق ئۇرۇشقا قارشى ھەربىي بازا

قىلىشقا جىددىي تىرىشتى. دېمەكچىمىز كى، گومىنداڭنىڭ بۇ-
داق مەخپىي ۋە ئاشكارا قىلىۋاتقان جىنايى ھەرىكىتىگە جۇڭگو
خەلقى، شۇنداقلا سوۋېت ھۆكۈمىتى ھەرگىز يول قويمايدۇ.
«پىچاق سۆڭەككە يەتكەن» خەلق ئەمدى ھەرگىزمۇ تاقەت قىلىپ
تۇرالمايدۇ. ئەمدىكى مەسىلە تەشكىللىنىش، قوزغىلاڭ كۆتۈ-
رۈشتە قالدى.

قەمبىرى ۋەزىيەت ئۈستىدە توختالغاندىن كېيىن سۆزىنى
تۈگىتىپ رەخمگە قارىدى.

— ئەھۋال شۇنداق، — دېدى رەخىم بۇرنىنى سىلاپ
تۇرۇپ، — پولات ئۇكا، بىزنىڭ چىقىشىمىزدىكى مەقسەت،
قەمبىرى دېگەندەك ۋەزىيەت جىددىي ھەم كەسكىن، ھازىر ئۇ-
رۇمچىدىن لىيۇ جۇيجاڭ دېگەن جاللات كەلدى. بۇ ئەسلىي غۇل-
جىلىق بولۇپ، شېڭ شىسەينىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقۇ-
رۇش ئىدارىسى مۇئاۋىن باشلىقى. لى جۇيجاڭ، لى يىڭچى،
لى پولىن دېگەن بۇ ئۈچى شېڭ شىسەينىڭ جاللاتلىرى. شېڭ
شىسەي ئاشۇ يەرلىك جاللاتنى ھازىرقى ئىلى تەۋەسىدە يۈز
بېرىۋاتقان داۋالغۇشنى قولغا ئېلىش، قىرىش، چېپىش بىلەن
بېسىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. شېڭ شىسەي ئۆتكەندە ھەرخىل باھانە-
لەر بىلەن خەلقىمىزنى قىرغان بولسا، ئەمدى ئۇلار كېلىپ،
چوڭ تۈنۈگۈن قىلىش، چوڭ قىرغىن قىلىشقا كىرىشتى. ئىگە-
كىنچى ئەھۋال، ھازىر زىيالىيلار ۋە يۇقىرى قاتلام ئىچىدىن
چىققان بىر تۈركۈم ۋەتەن، خەلق سۆيەر كىشىلەر گومىنداڭ
ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، شىنجاڭ خەلقىنى ئازاد قە-
لىش ئۈستىدە ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. ئۈچىنچى ئەھۋال، بىر-
مۇنچە كىشىلەر تاغ ـ ياقىلاردا قېچىپ يۈرۈپ، قوزغىلاڭ كۆتۈ-
رۈشتەك ھەرىكەت قىلىپ يۈرىدۇ. يىغىپ ئېيتقاندا، گومىنداڭ

مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئازاد قىلىش ۋاقتى پىشىپ يېتىلىۋاتىدۇ. ئەمدىكى مەسىلە تەشكىللىنىش. دېمەك، قەمبىرى ئىككىمىز- نىڭ چىقىشىمىزدىكى مەقسەت مانا مۇشۇ. چۈشىنىمىزكى، سىز- نىڭ بىزنى ئىزدەپ چۈشۈشىڭىزدىكى مەقسەتمۇ مۇشۇ بولۇشى چوقۇم، شۇنداقمۇ؟

پولات ئەپەندى بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇلارنىڭ باشلىرى يېقىنلىشىپ، پىكىر، مەسلىھەت، پىلانلىرى بارغانچە چوڭقۇرلاشتى.

— بۇ ئىشقا دىنىي ساھەدىكى، شۇنداقلا يۇقىرى قاتلامدە- كى زىيالىيلارمۇ قاتنىشىدۇ. — دېدى قەمبىرى.

— ئۇرۇش ئۈستىدە كىچىك خېنىم بىلەن داڭقال چۆگۈن- نى ئاتقا بۆكتەرلەپ يۇرىدىغان ئەھۋال تەكرارلانماقچىمۇ، — پولات ئەپەندى قەمبىرنىڭ سۆزى تۈگىمەيلا ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى. قەمبىرى بىلەن رەخىم ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تېگىگە دەررۇلا يەتتى - دە، مىيىقىدا كۈلۈشتى.

— بىرلەشمەي بولمايدۇ، — دېدى رەخىم پولاتنىڭ سۆزىگە جاۋابەن. ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — ھازىرقى ئەھۋالدىن ئېيتقاندا، ئۇلارمۇ جاھانگىرلىككە، گومىنداڭ مۇس- تەبىت ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرۇپ، مۇستەبىت ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقىنى ئازاد قە- لىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. ئىجتىمائىي جەھەتتىن ئېيتقىنىمىزدا، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەت خەلقىگە قارىتا مۇستەبىت ھاكىمىيەت «كوممۇنىست قىزىل پاچاقلار دىنىنى يو- قىتىدۇ، بايلارنى يوقىتىدۇ، شەخسىي ئائىلە، تۇرمۇش بولمايـ- دۇ، ھەممە ئادەم بىر قازاندا تاماق يەيدۇ» ۋەھاكازا دېگەن

پىتنە ـ ئىغۇالارنى تارقىتىۋاتىدۇ، شۇڭا خەلقتە «كوممۇنىزم ۋەھىمىسى» ئېغىر ساقلىنىۋاتىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېيىتقاندا، بىزدە ھېچقانداق تەييارلىق يوق، شۇنداقلا ۋاقتىمۇ يوق. ئەگەر قوزغىلاڭ كۆتۈرسەك ھەرقايسى ساھەدىكى خەلقنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە تايىنىپلا ئۇرۇش قىلالايمىز. مانا بۇ بىزنىڭ ھازىرقى كۆزدە تۇتقىنىمىز.

رەخىم سۆزىدىن كېيىن قەمبىرىگە قارىدى.

ـــ ئەھۋال رەخىم دېگەندەك، تۈپكى مەقسىتىمىز شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەت خەلقىنى گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنىڭ زۇلۇمىدىن ئازاد قىلىش بولۇپ، بىز ھازىرقى ۋەزىيەتكە ئاساسەن ئىتتىپاقلىشىشقا بولىدىغان بارلىق كۈچلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىش، پۈتۈن خەلق ئاممىسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە پايدىلىق بولغان تاكتىكا ـ شوئارلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشىنى تەشەببۇس قىلىمىز، ـــ قوشۇمچە قىلدى قەمبىرى.

قەمبىرىنىڭ سۆزىدىن كېيىن، ئۇلار بىر ـ بىرىگە قاراشقىنىچە بىرنەچچە مىنۇت جىم تۇرۇشتى.

«قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇمۇ ئۆزى قىلغان، قىلماقچى بولغان ئىشلارنى ئوچۇق دېيىشى كېرەكمۇ؟ قەمبىرى بىلەن رەخىمنىڭ تەلىپى بويىچە بۇنداق ئېغىر، خەتەرلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەكمۇ؟» ـــ دەپ ئويلىدى پولات ئەپەندى، ـــ ئەگەر ئۇلار بۇگۈن بۇ يەرگە چىقمىغان بولسا، ئەتىگە مەن چۈشۈپ ئۇلارنى ئىزدەيتتىم.

ـــ ماقۇل، خەلقىمىزنى ئازاد قىلىش يولىدا ھەرقانداق ئېغىر ھەم خەتەرلىك ۋەزىپە بولسىمۇ قىلىمەن، سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، ـــ دېدى ئۇ ئاخىر.

ـــ يارايسەن ئىنىم، بىز سېنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئازادلىق ئىشلىرىدا قۇربان بېرىشتىن قورقماي ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلىدە-

غانلىقىغا ئىشەنگەنسىزمۇ؟ ــ دېدى رەخىم ۋە قەمبىرى ئىگىكىسى پولاتنىڭ قولىنى دوستلارچە قىسىپ تۇرۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئۆزئارا مۇناسىۋەت، تەشۋىقات ـ تەرغىبات، خەلق ئاممىسىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش، مەخپىيەتلىكنى ساقلاش، ئىقتىسادىي ئىشلار ئۈستىدە بىرلىككە كېلىشتى.

گۈلنار بىلەن مەردان، غۇنچەملەر يېڭى سويۇلغان پاقلان گۆشىدە تەييارلانغان نېرىن چۆپنى كۆتۈرۈشۈپ كىرىپ مېھماندارلار ئالدىدىكى جوزىغا قويۇشتى. مېھمانلار ئىشتىھا بىلەن نېرىنى يېيىشتى.

ــ سەن مېنى كۆرمىدىڭ، مەن سېنى كۆرمىدىم، ــ دېدى پولات.

ــ ئىنىم پولات، سۆزۈڭ تولىمۇ ئەھمىيەتلىك بولدى. ئۇ سۆز سەن بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى «پارول» بولۇپ قالسا قانداق دەيسەن؟

ــ قەمبىرى تۇغرا دەيدۇ، بۇ سۆز بىز ئۇچۇن تەجرىبە ـ ساۋاق، ئەڭ مۇھىمى قەسەم بولىدۇ، ــ دېدى رەخىم.

ئاندىن ئۇلار ئاتلىرىغا مىنىشتى. گۈلنار كوچىغا چىقىپ قارىدى. كوچىدا ھېچكىم كۆرۈنمىدى.

ــ خەير، سېنى مەن كۆرمىدىم، مېنى سەن كۆرمىدىڭ. دوستلار قول ئېلىشتى. ئۇلار ئۇچقاندەك سايغا چۈشۈپ شەھەرگە قاراپ مېڭىشتى.

ــ سېنى مەن كۆرمىدىم، مېنى سەن كۆرمىدىڭ، ــ دېدى گۈلنار يولدىشىنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ.

پولات گۈلنارنىڭ قولىنى تۇتۇپ يۇرىكى ئۈستىگە قويدى. ھەر ئىككى يۈرەك تەڭ سوقۇۋاتقاندەك قىلاتتى.

ئىككىنچى باب

1

گۈلنار بۇگۈن ئەتىگەندىلا مەردانىنى غۇنچەملەرنىڭ ئۆيىگە قونۇشقا چىقىرىۋەتتى. ئاندىن چىراغنى ئۆچۈرۈپ قويۇپ، دېرىزىدە ئولتۇرۇپ تالاغا قاراپ تۇردى. مۇزلىغىنىدىنمۇ ياكى ئەنسىرىگەنلىكىدىنمۇ، بويى شۇركۈنەتتى. «تۇنۇگۈن مەھمۇت مەردانىدىن، داداڭ نەگە كەتتى، دەپ سوراپتۇ. بۇگۈنمۇ يەنە داداڭ قاچان كېلىدۇ دەپ سوراپتۇ. مەردان ئۇنىڭغا شەھەرگە كەتتى، ئۇقمايمەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. گومىنداڭنىڭ بۇ ئېپلاس ئىشپىيونى نېمىدەپ مەردانىدىن يېنىشلاپ سورايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەل يانقۇدا ياقۇپ مۇئەللىم كېلىپ، «كەچتە غوجەك شوڭگەن بەش چېرىك بىلەن چىقىپتۇ، ئەھەت باۋجاڭنىڭ ئۆيىگە چوشۇپتۇ. بۇگۈن كېچە يەنە كىملەر تۇتقۇن قىلىنار؟ قانداق قىلىش كېرەك؟» دېدى. بۇ ئىشلارنى ئويلىغىنىدا گۈلنارنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز سوقۇپ، بۇ قورقۇنچلۇق كېچىدە يىرتقۇچ ھايۋانلار ئۆيىنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەندەك، ئۆيىنىڭ قايسىبىر بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىن كىرىپ كېلىۋاتقاندەك، شىلدىرلىغان قورقۇنچلۇق ئاۋازلار يېقىنلىشىپ ئۆزىگە ھازىرلا قانلىق - زەھەرلىك قوللىرىنى سالىدىغاندەك تۇيۇلاتتى.

قانداق قىلىش كېرەك؟ ئالدىغا بارايمۇ؟ بارسام نەنى دەپ بارىمەن؟ ئۇ قاياقتىن كېلىدۇ؟

گۈلدۈرلىگەن گۈلدۈرماما بىلەن تەڭ چاقماق چېقىلدى. گۈلنار قارشى تەرەپتىكى ئەسكى تام ياقىسىدا ئولتۇرغان ئىككى كۆلەڭگىنى كۆردى. ئىككىنچى قېتىم يەنە چاقماق چېقىلدى. كۆرۈنگەن كۆلەڭگىنىڭ بىرسى مەھمۇت ئىدى. بۇ ئىككى ئىپلاس ئاشۇ ئەسكى تام ئىچىدە: ھۇۋقۇشتەك تىمىسقىلاپ ئىنسانلار ئۈچۈن شۇملۇق تىلەپ قىلتاق قۇرماقتا ئىدى.

«ھۇ ئىپلاس، ۋىجدانسىز، سەن تېخى مەن دېگەن خەلقنىڭ ئوقۇتقۇچىسى دەپ، بىز بىلەن ھەمقەدەت، ۋىجدان، ھۆرلۈك توغرۇلۇق گەپ ساتاتتىڭ. سېنىڭ ۋىجدانىڭ قېنى؟ سەن ئاشۇ ئاتاڭنىڭ ھارامدىن پۇتكەن مال - دۇنياسىغا سېتىلغان خائىن!» گۈلنار ئولتۇرغان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ مۇشتلىرى تۈگۈلۈپ، چىشلىرى غۇچۇرلايتتى. ئېتىلىپ چىقىپ ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ يۈزىگە تۈكۈرۈپ، كاچىتىغا سالغۇسى كېلەتتى.

قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇ سائىتىگە قارىدى، پولاتنىڭ كېلىش ۋاقتى بولغانىدى. ئۇ سائىتىنى كەينىگە ياندۇرۇپ بۇرغۇسى كەلدى. ئۇنىڭ بېشىنىڭ ئىچىمۇ قاتتى، تېشىمۇ قاتتى. ئۇ نېرىدا تۇرغان يەنە ئىككى كۆلەڭگىنى كۆردى. بۇنىڭ بىرسى ئەھمەت باۋجاڭ ئىدى. ئۇ يامغۇرغا دالدا قىلىپ بېشىغا ئەسكى تاغارنى كىيىۋالغان بولسىمۇ، قورسىقى بوغاز قورسىقىدەك ساڭگىلاپ تۇراتتى. يەنە بىرسى غوجەك شوڭگەن ئىدى. ئىش ئېنىق، گۈلنار ئۇيان - بۇيان ماڭاتتى، «قانداق قىلىش كېرەك؟» ئۇنىڭ كاللىسىغا كەلمىگەن خىياللار كېلەتتى. ئۆگزىگە چىقىپ، «پولات كەلمە!» دەپ ۋارقىرىسۇنمۇ؟ سەنلەر نېمە قىلىپ يۈرۈشسەن دەپ قەستەن جېدەل چىقىرىپ ۋارقىرىسۇنمۇ؟ پايدىسى يوق.

یولدىن غىل - پال كۆلەڭگىلەر كۆرۈندى. گۈلنار ئېنىق تونۇدى.

«پولات، ئاھ جېنىم پولات!» ئۇ يۇگۈرۈپ چىقىپ دەرۋا- زىنى ئاچتى - دە، «تېز كىرىڭ، تېز كىرىڭ» دېدى. پولات ھويلىغا كىرىشى بىلەن گۈلنار دەرۋازىنى تاقىدى. پولات ئەپەن- دىنىڭ ئۇستۈېشى ھۆل ئىدى.

— پولات، قانداق قىلىمىز؟ ئىش چاتاق. مەن ئۇلارنى ئېنىق كۆردۈم، — گۈلنار ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋەتتى. ئۇ- نىڭ ئىككى قولى پولاتنىڭ بوينىدا گىرە سېلىقلىق ئىدى.

— مەنمۇ كۆردۈم، ئارقامغا يېنىشقا، ئات سېلىپ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىشكە بولمىدى. غەپلەت، ئالدى - كەينىمدىن قورشاۋ ئىچىدە قالدىم، — ئۇ گۈلنارنى مەيدىسىگە باستى - دە، مەڭزىنى مەڭزىگە ياقتى.

— پولات، قانداق قىلىمىز؟ مۇشۇ ئىپلاسلارنىڭ قولىغا تىرىك چۈشەمدۇق؟ ھامان بىر ئۆلۈمغۇ.

— ھازىرغا ئامال يوق، مېنىڭ سۆزۈمنى ئوبدان ئاڭلا، ئۆگۈنلۈككە ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىدىغان كۈن. ئاكام ئېتىزغا ماڭغان بولۇپ، قوش كۆزلەك تېمىنىڭ ئۈستىدە بىر دانە قىزىل تاش بار، ئۇنىڭ ئۈرنىغا يەردىكى قارا تاشنى ئېلىپ قويسۇن. مەردان بىلەن غۇنچەمگە ئوبدان قارا. مەن سەندىن رازى، سەنمۇ مەندىن رازى بولغىن جېنىم، بىز ھامان غەلىبە قىلىمىز. پارول ئېسىڭدە بولسۇن، جان كەتسىمۇ ھېچ نەرسىگە ئېقرار قىلمايمەن. ئۆزۈڭگە پۇختا بولغىن، جېنىم گۈلنار، بولدى يىغلىما، ھازىر يىغلايدىغان ۋاقىت ئەمەس. بىز بۇرۇنلا بۇ ئىشىمىزنىڭ ياخشى تەرىپىنى ۋە يامان ئاقىۋىتىنى ئويلىغان، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، هامان بىز غەلىبە قىلىمىز. سەن دېگەندەك قىلىمەن. مەن سېنىڭدىن ئىككى دۇنيا رازى، جېنىم.

پولات گۈلنارنىڭ يۈزىدىكى ياش دانچىلىرىنى ئېرتتى - دە، ئۇنى باغرىغا چىڭ باستى.

دەرۋازا قاتتىق ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. «ئاچ، بول». جاللاتلارنىڭ بىرسى ئېشەكتەك ھاڭرىسا، بىرسى لالما ئىتتەك قاۋايتتى. پولات ئەپەندى ئۇستۇېشىدىكى كىيىملىرىنى يۆتكىدى. ئۇ ئىشىنىڭ يامان ئاقىۋىتىنى بىلەتتى.

— يىغلىما جېنىم، باللارغا ئوبدان قارا. ئۆزۈڭلارغا پۇختا بولۇڭلار، شەھەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت ئۇزۇلسۇن، — ئۇ گۈلنارنى ئاخىرقى قېتىم باغرىغا باستى - دە:

— لامپىنى ياندۇر، مەن دەرۋازىنى ئاچاي، — دېدى. گۈلنار يۈزىدىكى ياش دانچىلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ لامپىنى ياندۇردى.

جاللاتلار دەرۋازىنى ئۇرۇپ - تېپىپ ۋارقىرىشۋاتاتتى.

— كىم سىلەر؟ — پولات ئەپەندى سورىدى.

— بىز، ئاچ دەرۋازىنى! بۇ پۈتكۈل ناھىيىگە سېسىق نامى پۇركەتكەن جاللات غوجەك شوڭگەننىڭ ئاۋازى ئىدى.

پولات ئەپەندى دەرۋازىنى ئاچتى.

— خوش، بۇ كېچىدە نېمە ئىش؟

— كۆتۈر قولۇڭنى! ؟ — جاللاتلارنىڭ بىرسىمۇ كىرىشكە جۈرئەت قىلالماي مىلتىقلىرىنى دېۋەيلىشىپ تۇراتتى.

— ئاناڭنى، كىرىش دەيمەن؟ — غوجەك قورال تۇتقان ئىككى چېرىك بىلەن ئەھەت باۋجاڭنىڭ كۆتىگە تەپتى. چېرىكلەر ئوغرى مۇشۇكتەك ئالاقزادە بولۇپ كىرىشتى.

پولات ئەپەندى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا قولىنى كەينىگە تۇتۇپ تىك تۇراتتى. بۇ يېزا ئوقۇتقۇچىسى دۇنيادا ئۆتكەن سانسىز قەھرىمانلارنىڭ دار ئالدىدىكى ئېگىلمەس جاسارەتلىرىنى قانچە قېتىملاپ كىتاب يۈزىدە بولسىمۇ كۆرۈپ، سەپداشلىرىغا، ئوقۇغۇچىلارغا سۆزلەپ بەرگەنىدى. «ھەرقانداق كىشى جان ئۆزۈش ئالدىدا سىنىلىدۇ، كۆلۈپ تۇرالىغان كىشىلا ھەقىقىي ئىنسان» دەيتتى ئۇ.

— گۇلنار! — خىتاب قىلدى پولات ئەپەندى، — مەھمۇتنى چاقىرىڭ، ئۇ يامغۇردا قالغان يېغىر ئېشەكتەك ئەسەكى تامىنىڭ تۆۋىدە تۇرماستىن ئۆيگە كىرسۇن. قامچا تۇتقان دادىسى بىلەن تاپانچا تۇتقان ئاكىسى تۇرغان يەردە يەنە نېمىدىن قورقىدۇ؟

— كۆتۈر قولۇڭنى! — بۇيرۇق قىلدى بىر چېرىك.

— خۇش جانابىي شوڭگەن، نېمە ئىش؟ مەن قول كۆتۈرىدىغان باشقىلارغا ئوخشاش ئوغرىلىق قىلمىدىم، باشقىلارغا زورلۇق قىلىپ مال ـ مۈلكىنى بۇلىمىدىم.

— ۋالاقلىما، كۆتۈر قولۇڭنى! كىمنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋاتقىنىڭنى بىلەمسەن؟ — دوق قىلدى غوجەك. ئۇ كۆردۈڭمۇ دېگەندەك قىلىپ كۆرەڭلەپ بۇرنىنى قاقتى ـ دە، تاپانچىسى بىلەن قاسقان شەپكىسىنىڭ چېكىلىكىنى كۆتۈرۈپ قويدى.

— ئالدىڭدا كىم تۇرىدۇ كۆردۈڭمۇ گەدەنكەش، — ئەھەت باۋجاق ھۆرپەيدى ـ دە، شوڭگەنگە قاراپ ھىجايدى.

— باۋجاق، سەن بۇ گېپىڭنى ئۆيۈڭدىكى ئايالىڭغا دېسەڭ قانداق، مەن بىر ئوقۇتقۇچى.

پولات ئەپەندى قولىنى كەينىگە تۇتقان پېتى بۇ مەخلۇقلارنى مازاق قىلىپ كۈلدى.

— ئاختۇرۇڭلار! — بۇيرۇق قىلدى غوجەك. ئالتە چېرىك ئۆينىڭ بۇلۇڭ - پۇچقىقىدىن تارتىپ ئات ئېغىلى، قازناق ئۆيلەرگىچە ئالا قويماي ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ ھېچ نەرسە تاپالمىدى.

— تاپانچا، — ۋارقىرىۋەتتى بىر چېرىك مەردانىڭ سومكىسىنى ئاختۇرۇۋېتىپ، شۇئان غوجەك باشلىق چېرىكلەر-نىڭ يۈزىدە قان قالمىدى.

— شوڭگەن جانابلىرى، «قورققانغا قوش كۆرۈنۈپتۇ» دېگەن شۇدە. ئۇ ئويۇنچۇق ياغاچ، — پولات ئەپەندى بۇ توخۇ يۈرەكلەرنى يەنە مەسخىرە قىلىپ كۈلدى.

غوجەك باشلىق چېرىكلەر ھېچ نەرسە تاپالمىغاندىن كېيىن ئەلەم بىلەن كۆزىنگە كۆرۈنگەن، قولىغا چىققانىنى ئۇرۇپ چېقىپ، ياخشى نەرسىلەرنى ئوغرىلىقچە قوينىغا، يانچۇقلىرىغا سېلىشتى.

— ھەيدەڭلار بۇ گەدەنكەشنى؟ — بۇيرۇق قىلدى غوجەك.

— ماڭ! — بىر چېرىك مىلتىقىنى شاراقلىتىپ ئۆزىچە ھەيۋە قىلدى.

پولات ئەپەندى بۇ جاللاتلار بىلەن تاكاللىشىشنىڭ «ئىت بىلەن پوق تالاشقان» غا باراۋەر ئىكەنلىكىنى بىلەتتى، شۇڭا ئارتۇق گەپ قىلمىدى.

— گۈلنار! خەير، مەن كەتتىم، ئامان بولۇڭلار. مەن قايتىپ چىققۇچە مەكتەپ ئىشلىرىنى ئۆزۈڭ باشقۇرۇپ تۇرغىن، — ئۇ گۈلنار بىلەن خوشلىشىپ چېرىكلەرنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى، گۈلنار ئەمدى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆزىنى تۇتالمىدى.

— سەنلەر ئۇنى نەگە ئاپىرىسەن؟ پولات، جېنىم پولات، — ئۇ ئۆزىنى پولاتقا ئاتتى. ئۇنىڭ بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان ياشلار مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ تۇراتتى.

ئاھ، تەڭشەلمىگەن ئادالەتسىز جاھان، ئاھ، جۇدالىق، تەتۇرىگە چۆرگىلىگەن پەلەك.

پولات ئۆزىنىڭ بۇگۈنكى شارائىتتا يالغان ئېيتسا قۇتۇلۇپ كېتىشنىڭ مۇمكىنچىلىكى يوقلۇقىنى بىلەتتى. ئىشپىيون مەھمۇت مەخسۇس پولاتنىلا قويۇلغان. ئۇ «شەھەرگە دوختۇرغا» دەپ ماڭغاندىلا بۇ خەۋەرنى دادىسى باۋجاڭغا يەتكۈزگەن. ئەھەت باۋجاڭ شۇ كۈنىلا ئات چاپتۇرۇپ ناھىيىگە يېتىپ باردى — دە، بىرنى ئونغا كۆپەيتىپ يالغاننى راستقا توقۇپ ساقچى ئىدارىسىگە يەتكۈزگەن، جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگىنى ئىككى چېرىكنى پۇقراچە كىيىندۈرۈپ، ئەھەتنىڭ قېينىناتىسى يېزا مەسچىتى ئىمامى سۇنۇرنى قەلەندەرچە ياساپ دەريا بويى كېمە ياقىسىغا پايلاقچى قىلىپ قويغانىدى.

جاللاتلار پولات بىلەن گۇلنارغا پوپوزا قىلىپ نېرى تۇر، بېرى تۇر، دەپ نوقۇشلاپ جار سالاتتى.

— خەير — خوش، پولات، ئامان بولغىن، بىز بىر — بىرىمىزگە مەڭگۈ سادىق ئۆتتۇق. بۇنىڭغا كۇن بىلەن ئاي — يۇلتۇزلار گۇۋاھ.

بۇ چاغدا غوجەك شوڭگەن قانلىق يىغا — زار ئىچىدە تۇرغان گۇلنارنىڭ قوزۇقتا ئېسىقلىق كەھرىۋا مارجىنى بىلەن ساندۇ- قىدىكى بەش يۈز سوم پۇلىنى غىپلا قىلىپ يانچۇققا سالدى. ئەھەت باۋجاڭ ئوغرى مۇشۇكتەك تىمىسقىلاپ يۇرۇپ گۇلنارنىڭ چەينەك ئىچىدىكى بىر جۇپ ئالتۇن ھالقىسى بىلەن بىر دانە

ئالتۇن ئۈزۈكىنى يانچۇقىغا سالدى. سىرتقا چىققاندىن كېيىن ئىتقا ئوخشاش ئەركىلەپ بېرىپ بىر جۇپ ھالقىنى غوجەكىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويدى.

گۈلنار سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىدا داق يەرگە يىقىلدى.

ــ پولات، پولات! ئاھ مېنىڭ پولاتىم! ــ ئۇ يەر بېغىرلاپ ئالىقىنى بىلەن يەرنى ئۇراتتى. ناله ـ زار قىلاتتى. ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرى ئېزىلىپ، كۆز يېشى قانغا ئايلىنىپ بىر ئۆمۈر ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ سۇپۇرۇپ سۇ سېپىپ تۇرغان تۇپراققا يامغۇردەك تېمىپ تۇراتتى.

كېچىچە ياغقان يامغۇر تاڭغا يېقىن توختىدى. ئەنسىز كېچىده ئۇخلىيالمىغان يېزا خەلقى بىرلەپ ـ ئىككىلەپ كېلىشىپ تۆت كوچىغا يىغىلدى. مىش ـ مىش گەپلەر ھەش ـ پەش دېگۈچىلا راستقا ئايلاندى.

ــ پولات ئەپەندىنى تۇتۇپ كېتىپتۇ، مۇئەللىملەر قېچىپ كېتىپتۇ.

ــ نېمىشقا؟

نېمىشقا بولاتتى، ئۇلار سېنىڭ بىلەن مېنىڭ بالامنى ئوقۇتقان، ئادالەت ئۈستىده سۆزلىگەن.

مۇنداق سورۇننى كۆن ـ ئارىلاپلا بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ يۈرەكلىرى مۇجۇلۇپ كەتكەن خەلقنىڭ بۇگۈنمۇ يەنە شۇنداقلا يۈرەكلىرى مۇجۇلۇپ ئەنسىز يىغلاپ، باشلىرى، قاپاقلىرى ساڭگىلىغان، مۇشتلىرى تۈگۈلۈپ، چىشلىرى غۇچۇرلىغان چىرايلىرىنى ئەندىشە، تەشۋىش كۆلەڭگىسى باسقانىدى. مەكتەپ ئىچى چۆلدەرەپ، ئوقۇغۇچىلار ئانىسى بىرەر پېشكەللىككە ئۇچرىغان چۇجىلەردەك بويۇن قىسىشىپ تۇرۇشاتتى.

— قاراڭلار! — دېدى توپنىڭ ئىچىدە تۇرغان بىر يىگىت ئەۋلىيا چوققىسىنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — ئەۋلىيا چوققىسى يىغلاۋاتىدۇ.

— بۇ بىزگە نېمە كۈن؟! قاچانغىچە ئۆكۈزدەك ئىشلەپ، توشقاندەك ياشايمىز! — خىتاب قىلدى يەنە بىر يىگىت.

— يېتىپ ئۆلگۈچە ئېتىپ ئۆل دەپتىكەن، — يەنە بىر يىگىت چاقىرىق قىلدى.

— قاراڭلار، ئەنە چاقماق چېقىلدى، — دېدى بىر ياش. ئەۋلىيا چوققىسى بېشىدا چېقىلغان چېقىننى كۆرۈپ يېڭا خەلقى غەزەپكە كەلگەنىدى.

2

غۇلجا شەھىرىنىڭ «نوۋى گورت»[1] كوچىسىنىڭ دوقمۇشىدىكى ھەشەمەتلىك ئۆيىنىڭ كوچا تەرىپىگە قارىغان قوش قاپاقلىق دېرىزىسى كېچە - كۈندۈز ئېچىلمايتتى. كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ تۇرغان قارا دەرۋازا ئىچىدە قارا كىيىم بىلەن ئاق جىيەكلىك قارا شەپكە كىيىپ پاچىقىغا گوجەي ئورىغان ئىككى چېرىك پوستتا تۇراتتى. ئالايىشىل خوتەن گىلىمى سېلىنىپ، دېرىزىلىرىگە قوش دۇخاۋا پەردە تارتىلغان، ئىشكىلىرىگە قارا خۇرۇم ئورالغان ئۆيدە ھەر كۈنى كېچىدە پاكار، سەمرىپ بويۇن گۇرەنلىرى كىرىشىپ كەتكەن بىر كىشى ساپادا ئولتۇرۇپ، سىگارتنى كەينى - كەينىدىن ئۇلاشتۇرۇپ چېكەتتى. ئىشىك، تۆشۈكى دۇمىلەنگەن بۇ ئۆيدە سىگارتنىڭ قاتقىسق ئىسى بىلەن سېسىق تەرنىڭ پۇرىقى قوشۇلۇپ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئىلەشتۇ-

---

① «يېڭى شەھەر» دېگەن مەنىدە.

رەتتى.

بۇ كىشى پۇتۇن شىنجاڭ خەلقى ئىچىدە «جاللات» دېگەن سېستىق نامى پۈر كەتكەن شېڭ شىسەي، لى يىڭچى، لى پولىن، لیۇ جۇيجاڭدىن ئىبارەت تۆت جاللاتنىڭ بىرسى بولغان لیۇ جۇيجاڭ (مۇخەمەر) ئىدى.

لیۇ جۇيجاڭ سىم كارتۇاتقا چىقىپ بېشى ياستۇقتا تېگىشى بىلەنلا كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپ خورەك تارتىشقا باشلىدى. بىراق، ئۇزۇن ئۆتمەيلا نامەلۇم بىر كۇچلۇك قول كانىيىدىن بوغۇۋالغاندەك دەم ئالالماي خارقىراپ كەتتى. بەلكىم شۇ تۇرقىدا بىرەر قورقۇنچلۇق چۈش كۆرۈپ، ئۇنىڭ قولىدا بىگۇناھ قۇربان بولغان سانسىز كىشىلەرنىڭ روھى بۇ جاللاتنىڭ گېلىدىن بوغۇۋاتقاندۇ.

تېلېفون ئۇچ قېتىم كەينى - كەينىدىن جىرىڭلاپ توختىدى. لیۇ جۇيجاڭ ئۇچ سېكۇنتچە دېمى سىقىلىپ ئۆلگەن ئادەمدەك ئۇن - تىنسىز ياتتى. ئۇ تەرلەپ قارا تەرگە چۆمگەنىدى. بىر چاغدا «خارت» قىلدى - دە، ئويغاندى. ئۇنىڭ پۈشۈلدىشىدىن ئورۇندۇق ئۇستىدە تۇرغان بىر پارچە قەغەز ئۇچۇپ يەرگە چۈشتى.

ـــ ئاناڭنى، ـــ لیۇ جۇڭجاڭ ئورۇندۇق ئۇستىدىكى هۆل لۆڭگە بىلەن يۈزىدىكى تەرلىرىنى سۈرتتى.

تېلېفون يەنە جىرىڭلىدى.

ـــ ئاناڭنى، بۇ يېرىم كېچىدە تېلېفون قىلغان قايسى هايۋان، ئاناڭنى، ـــ ئۇ خۇشياقمىغاندەك تېلېفوننى قولىغا ئالدى، ـــ هە! سەن كىم؟ هە، مەن، ـــ دېدى تەكەببۇرلۇق بىلەن.

لیۇ جۇڭجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇردى - دە، هە دەپ

تېلېفون تۇرۇپكىسىنى پۇۋ - پۇۋ دەپ پۇۋلىدى ۋە جىددىيلەشىپ:

ـــ ئاناڭنى! سەن زادى كىم، ئاغزىڭغا تاڭگا سېلىۋالغاندەك تىلىڭنى چاينىماي، ئالدىرىماي دېمەمسەن. ھە، ھە، پولات، مەكتەپ مۇدىرى، دادىسى بۇرۇن خائىن بولۇپ تۇرمىدە ئۆلگەن ئەلپاتتا، تەشكىلات، قورال... تېخى ھېچ نەرسىگە ئىقرار قىلمىدى. ھە، ھە... ـــ لېيۇ جۇڭجاڭ «خائىن ئەلپاتتا» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغىنىدا يۈرىكى يېڭنە سانجىلغاندەك ئورنىدىن قوزغىلىپ پېشانىسىدىن سوغۇق تەر چىقىپ كەتتى، «بۇركۇتنىڭ بالىسى بۇركۇت، يولۋاسنىڭ بالىسى يولۋاس» تە، دېگەن ئويىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. ئاندىن «پولات، مەكتەپ مۇدىرى، تەشكىلات، قورال، تېخى ئىقرار قىلمىدى» دېگەن سۆزلەرنى يەنە بىر قېتىم ئۇنلۇك تەكرارلىدى.

ـــ مېنىڭ بۇيرۇقۇم! ـــ دېدى لېيۇ جۇيجاڭ. ئۇ كۆزىگە قان توشۇپ غالجىراڭشقان ئىتتەك ئايلانغانىدى، ـــ بىرىنچى، گۇمانلىق دەپ قارالغان كىشىلەر ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، كىچىك بالا بولسۇن، دەرھال قولغا ئېلىنسۇن، مىڭ كىشى خاتا قولغا ئېلىنىپ ئۆلسە ئۆلسۇنكى، بىرسى قاچۇرۇپ قويۇلمەسۇن. ئىككىنچى، پۈتۈن يېزا ئاختۇرۇلۇپ قوراللار تېپىپ چىقىلسۇن. ئۈچىنچى، پولاتنىڭ ماڭا ھاياتى كېرەك ئەمەس، ئىقرارى كېرەك، ھەممە جازا تۈرلىرىنى قوللىنىپ، ئۇنىڭ تەشكىلاتىنى ئېنىقلاش كېرەك، ـــ لېيۇ جۇيجاڭنىڭ گېلىگە تۇكۇرۇكى كېتىپ قېقىلىپ بىردەم گەپ - سۆزدىن قالدى. ئاندىن لۆڭگىگە كۆزىدىكى ياشنى سۈرتۈپ، مارت قىلىپ مىشقىردى - دە، سۆزىنى داۋام قىلدى:

ـــ پولات كىچىك بېلىق، چوڭ لەھەڭ غۇلجىدا. ئۇنى

غۇلجىدىكى تەشكىلاتى ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئىقرار قىلغان زامان ئىقرارنى ئۆز قولۇڭ بىلەن ماڭا تاپشۇرىسەن. قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى. قاچۇرۇپ قويساڭ كاللاڭ بىلەن جاۋاب قىلىسەن، كاللاڭ بىلەن، ئۇقتۇڭمۇ!؟

لېيۇ جۇيجاڭ سىگارىتىنى بىرنى تۇتاشتۇرۇپ، ئەگىز سۇمۇرگەن كالىدەك بىرنەچچە قېتىم شوردىدى. «پولات، مەكتەپ مۇدىرى، ھىم، ئۇنىڭ غۇلجىدىكى مەخپىي تەشكىلات بىلەن چوقۇم مۇناسىۋىتى بار»: ئۇ مەغرۇرلانغاندەك قىلىپ سىگارىتنى ئىككى قېتىم شوردىدى. بۇ قېتىم ئۇ سىگارىتنىڭ ئىسىنى ئاغزىدىن ئەمەس، بەلكى قوش كاڭلىق تۇرخۇنغا ئوخشاش بۇرنىدىن چىقاردى - دە: «ئەمدى ئاكاڭ قارىغاينىڭ كىملىكىنى بىلىشىڭ، ھىم» دەپ ئوڭ مۇشتىنى سول ئالىقىنىغا ئۇردى.

لېيۇ جۇيجاڭ غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ دادىسى سىركە چىقىرىپ، ئاشلەڭپۇڭ ساتاتتى. لېيۇ جۇڭجاڭ چېلەك خاڭزىدىكى خۇيزۇ مەكتىپىدە 6 - سىنىپقىچە ئوقۇدى ۋە شۇ يىلى ئۇرۇمچىدە ئېچىلغان ساقچى كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش كۇرسىغا ئوقۇشقا باردى. ئۇ ھەر قېتىمقى مەۋسۇملۇق ئىمتىھانلاردا بىرنەچچە دەرستىن ئۆتەلمىسىمۇ، لېكىن قۇۋلۇق - شۇملۇقلاردا، رەھىمسىزلىك، يۇزسىزلىكتە سىنىپ بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇراتتى. جاھانىڭ رەپتارىغا، سۇنىڭ ئېقىشىغا قاراپ ئىش قىلاتتى. ئۇ ئۇچ يىللىق كۇرستا ئوقۇغۇچىلار، يەرلىك ۋە ئۇيغۇر - بۇياقتىن كەلگەن خۇيزۇلار ئوستىدىن يالغان ماتېرىيال توقۇپ چىقىپ، ئۇرۇمچى جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقۇرۇش ئىدارىسى يەتكۈزۈپ بېرىپ يۇرۇپ، كېيىنكى يىلى رەسمىي ئىشپىيون بولۇپ، ئىشپىيونلۇق مائاش ئېلىپ ئوقۇدى. ئۇ كۇرسنى تۇگىتىپ جامائەت خەۋپسىزلىكى

باشقۇرۇش ئىدارىسىغا خىزمەتكە قالدى. ئۇ قارامليقى، رەھىم-سىزلىكى، يالغان دېلو تۇرغۇزۇش تەرەپتىكى ئارتۇقچىلىقى بىلەن لىكچى چۈجاڭغا يېقىپ قالدى ھەمدە بۇ ئىش شېڭ شىسەيـ-نىڭ قۇلىقىغا يەتتى. ئۇ بىرقانچە يالغان دېلولاردا شېڭ شىسەيـ-نىڭ رەقىبلىرىنى يوقىتىش جېكىگە قاتناشىپ ئىز قالدۇرماس-لىق تەرەپتە ئالاھىدە تونۇلدى. شېڭ شىسەي ئۇچۇن بۇنداق يەرلىك جاللات لازىم ئىدى. شۇڭا، لىيۇ بىنىنى مۇئاۋىن جۇيـ-جاڭ قىلىپ بەلگىلىدى. لى يىكچى، لىيۇ جۇيجاڭ، لى پولىنىدىن ئىبارەت بۇ ئۇچ جاللات بىر چاغدا قېتىلغان ئۇچ ئىت بولۇپ، شېڭ شىسەي قامچا تۇتقان چانكەش ئىدى. چوڭ سوراق، يالغان دېلولار مۇشۇ جاللاتلارنىڭ قولىدا تۇرغۇزۇلۇپ شېڭ شىسەيگە يوللىناتتى. شېڭ شىسەينىڭ تەستىقىدىن كېيىن مۇشۇ ئۇچ كىشىنىڭ قانلىق قولى بىلەن كىملەردۇر ئۇ ئالەمگە يولغا چۇشەتتى. دېمەك، لىيۇ جۇيجاڭ «ئاتالمىش خائىنلار» نى، بىگۇ-ناھ سانسىز كىشىلەرنى، جۇڭگو كومپارتىيە ئەزالىرىنى قىرىشقا قاتناشقان، قولى قانغا مىلەنگەن جاللات ئىدى.

لىيۇ جۇيجاڭ كارىۋىتىدىن چۇشۇپ بۆلۈمگە كىردى. ئۇ ئىرغاڭلىغىنىچە ئۇستەلگە بېرىپ ئولتۇردى ـ دە، سىگارت ئېلىپ چىشلەپ سەرەڭگە ياقماقچى بولغىنىدا تېلېفون يەنە جىـ-رىڭلىدى. بۇ تېلېفون دۇبەن ئىشخانىسىغا بىۋاسىتە تۇتاشقانـ-دى. ئۇ سىگارت بىلەن سەرەڭگىنى ئۇستەل ئۈستىگە تاشلىدى ـ دە، تېلېفونىنى قولىغا ئالدى. ئۇ تىك تۇراتتى.

ـــ لىيۇ جۇيجاڭ ياخشىمۇ سىز؟ ـــ بۇ شېڭ شىسەينىڭ ئاۋازى ئىدى.

ـــ دۇبەن جانابلىرىغا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمەن، ـــ لىيۇ جۇيجاڭ پۈتلىرىنى جۇپلەپ قېتىپ تۇردى.

— لیۇ جۇيجاڭ سىزنى ئىشخانىدا كۈتىمەن!

— خوپ، دۇبەن جانابلىرى، باش ئۇستىگە، — ئۇ تېلېفوننى ئورنىغا قويدى.

شېڭ شىسەيىنىڭ «سىز» دېگەن سۆزىنى لیۇ جۇيجاڭنىڭ تۇنجى ئاڭلىشىدى. ئۇ بۇنى «ياخشىلىقتىن بېشارەت» دەپ بىلدى - دە، 20 مىنۇتقا يەتمەيلا دۇبەن ئىشخانىسى ئالدىدا ھازىر بولدى. ئۇ دۇبەن ئىشخانىسىغا كىرگەندە ئىشخانىدا شېڭ شىسەي، لى يىڭچى، لى پولىن ئۇچى ئولتۇراتتى. «كېچىكتىم قاپتىمەن - دە» دەپ ئويلىدى لیۇ جۇيجاڭ.

— مەرھەمەت، ئولتۇرۇڭ! — دېيىشتى ھەر ئۈچ جاللات ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرغان لیۇ جۇيجاڭغا شېڭ شىسەيگە يانداش تۇرغان ساپانى كۆرسىتىپ.

— رەھمەت دۇبەن جانابلىرىغا، رەھمەت.

لیۇ جۇيجاڭ ئەسلىدە لى يىڭچى ئولتۇرىدىغان ساپادا ئولتۇردى - دە، لى يىڭچىگە كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ قويدى.

— لیۇ جۇيجاڭ سىز ئاۋۋال بۇ ئۈچ پارچە تېلېگرامنى كۆرۈپ چىقىڭ، ئاندىن قالغان ئىشلار توغرۇلۇق سۆزلىشەيلى.

شېڭ شىسەي ئۈچ پارچە تېلېگراممىنى لیۇ جۇيجاڭغا بەردى. لیۇ جۇيجاڭ ئۈچ پارچە تېلېگراممىنى بىر - بىرلەپ كۆرۈپ چىقتى. بۇلار قەشقەر، ئىلى، ئالتايدىن كەلگەن تېلېگراممىلار ئىدى. ئۇ تېلېگراممىلارنى كۆرۈۋېتىپ، لى يىڭچى بىلەن لى پولىنگە كۆزىنىڭ قىرىدا قاردى - دە، مۇشۇ ئىككىسى ئاخشام شېڭ دۇبەننىڭ يېنىدا قونۇپ قالغانمىدۇ؟» دەپ خۇدۇكلەندى. چۈنكى، ئۇلار كۆرۈنۈشتە دوست بولسىمۇ، دىلدىدا رەقىبلەر ئىدى.

لیۇ جۇيجاڭ تېلېگراممىلارنى كۆرۈپ بولۇپ شېڭ شىسەيگە

قايتۇرۇپ بەردى ـ دە:

ـــ ئەھۋال جىددىي ئىكەن، ـــ دېدى.

ـــ لىيۇ جۇيجاڭ، سىز دېگەندەك ھازىرقى ۋەزىيەت ناھايىتى جىددىي. قەشقەر، ئاقسۇ، تۇرپان، ئىلى، چۆچەك، ئالتايلاردا، قىسقىسى ھەممىلا يەردە ھۆكۈمەتكە قارشى تەشۋىق ئىشلىرى بولۇۋاتىدۇ. ئەڭ خەتەرلىكى ھازىرچە ئىلى، چۈنكى ئۇ يەردە ھېلىقى بالا ـ قازا زىيالىيلار كۆپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە چېگرىغا يېقىن.

شېڭ شىسەي سۆزىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي قالدى.

ـــ شۇنداق، جانابى دۇبەن ئالىيلىرى، يەنە بىر ئەڭ چوڭ خەتەر ھېلىقى كۆك كۆزلەرنىڭ كونسۇلى، «كۆك كۆز بىلەن بىرگە بولساڭ ئايپالتاڭ يېنىڭدا بولسۇن» دېگەن سۆزنى بىكارغا ئېيتمىغان ـ دە.

لىيۇ جۇيجاڭ شېڭ شىسەينىڭ ئاغزىدىن كىرىپ ئارقىسىدىن پوتۇن چىقتى.

ـــ ئىلىخودا «بېزىنى ئالسا، تېزى چىقىپتۇ» دېگەندەك، تارىختىن بېرى سادىر دەمدۇ، سۇلتان دەمدۇ، نۇزۇگۇم دەمدۇ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرسى چىقىپ قوزغىلاڭ توختىمىدى. بۇنىڭدىكى سەۋەب، خۇددى دۇبەن جانابلىرى دېگەندەك، ـــ دېدى لى يىڭچى سۆز قىستۇرۇپ.

ـــ ئەڭ مۇھىمى، ئىلىخودا زىيالىيلارنى يوقىتىشىمىز يېتەرلىك بولمىدى. يەنە بىرسى، بىز كۆك كۆزلەرنىڭ ئىختىيارى ھەرىكەت قىلىشىغا يول قويدۇق، ـــ دېدى لىيۇ جۇيجاڭ.

ـــ ياخشى، ـــ دېدى شېڭ شىسەي ئورنىدىن تۇرۇپ. ئۇ ئۆزى دېمەكچى بولغان سۆزنىڭ لىيۇ جۇيجاڭنىڭ ئاغزىدىن

چىققانلىقىغا مەمنۇن بولغاندى. شۇڭا، سىگارتنى چىقىرىپ ئالدى بىلەن لىيۇ جۈيجاڭغا، ئاندىن قالغان ئىككىسىگە تۇتتى. ئاندىن تارتمىدىن تامغا بېسىلغان بىر ۋاراق قەغەزنى ئالدى.

«بۇيرۇق! جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقۇرۇش ئىدارىسى جۈيجاڭ لىيۇ بىنىدى ئەپەندى تولۇق ھوقۇقلۇق ھالدا ئىلى ۋىلايىتى مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، قوشۇمچە ئىلى ۋىلايىتى ساقچى ئىدارىسىگە باشلىق قىلىپ تەيىنلەنسۇن. شېڭ دۇبەن.»

شېڭ شىسەي بۇيرۇقنى ئونلۇك ئوقۇدى ـ دە، لىيۇ جۈيجاڭغا سۇندى.

لىيۇ جۈيجاڭ يەرگە ئۇرغان پومزەكتەك ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى.

ـــ خوپ، جانابىي دۇبەن، ئىشەنگەنلىكىڭىز ئۈچۈن مىڭ مەرتىۋە رەھمەت. قاچان يولغا چىقىمەن؟

لىيۇ جۈيجاڭ ئەگەر ئاۋۇ ئولتۇرغان ئىككى كۈندىشى بولمىغىنىدا، ئۆمىلەپ بېرىپ شېڭ شىسەينىڭ پۇتلىرىغا سۆيگەنمۇ بولاتتى.

ـــ قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى، لىيۇ جۈيجاڭ، قوزغىلاڭنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا مېنى خاتا ئۆلتۈرۈلسىمۇ مەيلى، بىرسى قاچۇرۇپ قويۇلمىسۇن، قالغان ئىشلار سىزگە ئايانغۇ.

ـــ خوپ، جانابىي دۇبەن، ئىككى كۈندە غۇلجىدا ھازىر بولىمەن.

لىيۇ جۈيجاڭ كۆزىنىڭ قىرىدا ئىككى «لى»غا ھۇرپىيىپ قويۇپ، سوقچىغىنىچە ئىشىككە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەن لى يىڭچى «سېنىڭ غەلىبە خەۋىرىڭدىن بۇرۇن ئۆلۈم خەۋىرىڭنى ئاڭلارمىز» دەپ لى پولىنگە پىچىرلىدى.

لیۇ جۇیجاڭ قاتتىق - قۇرۇق ئىشلىرىنى سەرەمجانلاشتۇ-رۇپ يولغا چىقىش ئۇچۇن يەنە ئۇتتۇر ئىشخانىسىغا كەلدى. «تەڭرى ھەربىر بەندىسىنىڭ چاقىنى ئۆمرىدە بىر قېتىم ئوڭغا پىرقىرىتىدىكەن. دېمەك، مېنىڭ چاقىمۇ ئوڭغا.» ئۇ ئۆمرىدە تەڭرىنى بىرىنچى قېتىم ئاغزىغا ئالدى. ئۇ ساپادا ئولتۇردى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئىلىنىڭ سۇدەك ئېقىپ تۇرغان بايلىقى كەلدى.

«ئېھ، ئىلى، مېنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېرىم. ئاشۇ ئۆ-لۇمتۇك چويى [1] ئىلىنىڭ 25 ماشىنا ئالتۇن - كۇمۇشىنى ئېلىپ ماڭغان يەردە، مەن ئالالمامدىكەنمەن.» ئۇ ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلىدى.

لیۇ جۇیجاڭ بۇيرۇقنى ئېلىپ ئۇچىنچى كۇنىلا غۇلجىدا ئۇندى. ئەتىسى ئۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىسكىلاتلىرىنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۇردى. توپ - توپى بىلەن بېسىلىپ كەتكەن گەزمال، قەنت، سەرەڭگە، سوپۇن ...

— ھەممىسى كانىتر پاندىن كەلگەن، — دېدى باشقۇرغۇ-چى.

— مۇشۇ مالىلارنى دەرھال سېتىپ پۇلىنى ماڭا تاپشۇر-سەن، ئىشلىتىدىغان ئورنى بار. ئالتۇنغا ئايلانسا تېخىمۇ ياخشى، — دېدى لیۇ جۇیجاڭ.

لیۇ جۇیجاڭ قوش ئارغىماق قوشۇلغان كالاسكىدا خوتۇنى بىلەن ئولتۇرۇپ، ئاتا - ئانىسى، ياش ۋاقتىدا ئويناپ مەھەل-لىسىنى كۆرۈپ كەلمەكچى بولدى. ئۇنىڭ بېشىدا قومۇشتىن توقۇلغان شىلەپە، ئاق چۇنچەندىن تىكىلگەن كاستۇم - بۇرۇلكا بولۇپ، كالاسكىدا خۇددى «كارچوك» تا ئولتۇرغاندەك ئولتۇراتـ

---

① چويى — شېك شىسەينىڭ قېيناتىسى ئىلىغا ۋالىي بولغان.

تى. ئۇ چېلەك خاكنى كوچىسىغا كىرىپ ئۆيى ئالدىدا كالاسكىنى توختاتتى. ئۆيدىن قاڭسىق سىركە پۇرىقى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇلار ياغلىقىنى ئېلىپ ئاغزى - بۇرنىنى پۇركىدى. «ماڭ، ھەيدە!» بۇيرۇق قىلدى ئۇ. ئۇ قارادۆڭ، توپادەك، توخۇ بازارلىرىنى ئايلىنىپ لەكنزە بېشىدىكى سۇغا چۆمۈلۈپ ئوينىغان يەرلىرىنى كۆرمەكچى بولدىيۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئېسىگە بىر كۆكۈلسىز ئىش كەلدى بولغاي، بۇ نېيىتىدىنمۇ ياندى. ئۇ تەشلەپكە، توغرىكۆرۈك، ئۇچەدەرۋازا، ساي بويلىرىنى ئايلىنىپ كېتىۋېتىپ: «غۇلجىنىڭ ئۆستىگىدىن ماي ئاقىدۇ، ماي، پاھ، نېمىدېگەن بايلىق» دېگىنىدە، غۇلجىنىڭ بايلىقى ئۇنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، ئاشقازان، ئۇچەيلىرىدە تۇرۇپ قالغانىدەك ھېس قىلدى.

لېيۇ جۇيجاڭ غۇلجىغا كېلىپ ئالتىنچى كۈنى ھەرقايسى ناھىيە، شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرىنى چاقىرىپ مەجلىس ئاچتى. ھەرقايسى ناھىيە باشلىقلىرىنىڭ دوكلاتىغا قارىغاندا، شەھەردىن تارتىپ يېزا - قىشلاقلارغىچە ھۆكۈمەتكە قارشى تەشۋىق ۋەرەقىلىرى چاپلىنىپ تۇرۇپتۇ. لېيۇ جۇيجاڭ كېلىپ تۇنجى كۈنى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئاۋات كوچىلىرىدىن توغرىكۆرۈك، تەشلەپكە، خەنزۇ بازىرىغا چوڭراق خەت بىلەن يېزىلغان لېيۇ جۇيجاڭنىڭ جىنايىتى پاش قىلىنىپ، بۇ جاللانقا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، قايسى ۋاقىت، قايسى جايدا بولسۇن ھۆكۈمنى خەلقنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇرۇلغانىدى.

لېيۇ جۇيجاڭ چوڭ يىغىندا بىرەم قاينىدى. ئاخىرىدا قارار ئوقۇندا مۇنۇلارنى دېدى:

— بىرىنچى، ئىشپىيون - جاسۇسلارنى، ساقچى، ژاندارمىلارنى كۆپەيتىش، ئۇلارغا پەۋقۇلئاددە ھوقۇق بېرىش، دادىل

گۇمان قىلىش، قولغا ئېلىش، ئۆلتۈرۈشتىكى خاتالىقنى سۇ-
رۇشتۇرمىسلىك؛ ئىككىنچىسى، ئىشپىيون - جاسۇسلار،
ساقچى - ژاندارمىلار ئىقتىسادىي تەرەپتە يۇقىرى ئىش ھەققىدىن
بەھرىمەن بولۇش بىلەن بىرگە، تۇرلۇك ئىقتىسادىي كىرىمنىڭ
30% ى، خەۋەر قىلغۇچى ئىشپىيون - جاسۇسلارغا 50% ى،
ساقچى، ژاندارما خادىملارغا 20% ى تاپشۇرۇلىدۇ. تەشكىلات
توغرۇلۇق ھەرقانداق يېپ ئۇچى ئۇچرىسا شۇ زامان لېيۇ جۇيجاڭ-
غا بىۋاستە خەۋەر قىلىنىپ يولىورۇق بويىچە ئىش قىلىدۇ.
لېيۇ جۇيجاڭ غۇلجا شەھىرىدىكى بىرنەچچە زىيالىي، يۇرت
مۆتىۋەرلىرىنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇلارنى قاتتىق - يۇمشاق
سۆزلەر بىلەن سوراپ باقتى، مال - دۇنيا بەرمەكچى بولۇپ
ئالداپمۇ باقتى، بىراق ھېچقانداق سادا چىقمىدى. ئۇ «مەن
كۆرگەن ئاق ئېشەكلەر ئۆلۈپ كېتىپتۇ» دەپ تۇرۇشىغا، سىيا-
سىي رازۋېدكا بۆلۈم باشلىقى لېيۇ جۇيجاڭ ئۇستىدىن چىقىرىل-
غان ئىككىنچى قارارنى ئەكىردى. بۇنىڭدا ئۇنىڭ چوڭ ئالىملار
مەجلىسىدە تاپشۇرغان قانلىق جىنايەت سۆزلىرى ئەينەن ستاتا
قىلىنغانىدى.
لېيۇ جۇيجاڭ ھۆكۈمنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن قارىسىغا
ئۆرتىلىپ، كۆزلىرى پۇرۇلۇپ كەتتى. «ئاناڭنى!» ئۇ ئەسە-
بىيلىشىپ جوزىنى بىر مۇشت سالدى، ــ ئالدىرما، سەن
ئوغرىلار تېخى مېنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشتىڭما.» ئۇنىڭ
كۆز ئالدىدا قانداقتۇر بىر رەڭسىز سىرتماق پۇلاڭلاپ تۇراتتى.
ھەش - پەش دېگۈچە ئۇچ ئاي ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئۇچ ئاي لېيۇ
جۇيجاڭ ئۈچۈن تولىمۇ ئەھمىيەتسىز بىلىنىدى.
«پولات، پولات، پولات تۇرماق ئالماس بولساڭمۇ قوغۇ-
شۇندەك ئېرىمىغىنىڭنى مەن بىر كۆرەي.»

ئۇ ئالچاڭلاپ بېرىپ ئۇستەل ئۈستىدىكى قارا تاشلىق دەپتەرنى ئاچتى ـ دە، ئاندىن:

«پولات ئەلپاتتايوپ، ئەلپاتتا 1938 ـ يىلى ئۇرۇمچى ئىنكىلابنىڭ تۇرمىسىدە ئۆلتۈرۈلگەن» دەپ يازدى. بىردىنلا ئۇنىڭ قولى تىترەپ قەلەمنى قولىدىن چۈشۈپ كەتتى. «ئەلپاتتا» بىر رەڭسىز گەۋدە ئۇنىڭ ئالدىدا شەكىللەندى. «ئەلپاتتايوپ، ئەلپاتتايوپ، پولات.» بايىقى تېلېفون بىلەن يەل ئۇرۇلۇپ پومپايغان لىيو جويجاڭ شۇ تۇرقىدا يېلى قېچىۋاتقان «كامېر» نىڭ ئۆزى ئىدى.

3

ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ سوراقخانىسىدىكى ئۇچ بۇلۇڭ شەكلىدە قويۇلغان ئىككى ئۈستەلدە ساقچى كىيىمى كىيگەن تۆت كىشى ئولتۇراتتى. بىرىنچى ئۈستەلدە ئولتۇرغىنى ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گۇدى ئىدى. ئۇ «پىلىكىدە تۇرۇپ يىگلەپ كەتكەن خەمەك» نىڭ ئۆزىلا ئىدى. ئۇنىڭ سول تەرىپىدە ئولتۇرغىنى ۋاڭ لى دوسا (باش سوراقچى) بولۇپ، قاپلاندەك سېمىز ئىدى. ئىككىنچى ئۈستەلدە ئولتۇرغىنى جۇ كاتىپ بولۇپ، بۇ كىشى كۆن چۈشمىگەن سايىدە ئۆسكەن قامغاقتەك ئېگىز ھەم رەزگى ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئۆمرى يالاقچىلىق، چېقىمچىلىق، بۇزۇقچىلىق بىلەن ئۆتكەن جاللات غوجەك ئولتۇراتتى.

ئىككى چېرىك پولات ئەپەندىنى مىلتىق ئاستىغا ئېلىپ مەيدانغا ئەكىردى.

گۈجۈجاڭ ئىرغىپ قوپۇپ ئۈستەلنى بىر شاپىلاق ئۇردى.

ئۇنىڭ پۈرۈلۈپ كەتكەن كۆزلىرى تېخىمۇ پۈرۈلۈپ كەتتى.

— ئاناڭنى هايۋانلار، پولات شاۋجاڭنى مىلتىق بىلەن هەيدەپ كىرگىن دەپ سەنلەرگە كىم بۇيرۇق قىلغان! ماڭ، كۆزۈمدىن يوقىلىش!

خوپ دېگىنىچە ئىككى چېرىك چىقىپ كەتتى.

— هى - هى - هى، پولات شاۋجاڭ، سەت ئىش بولدى. ئۇقۇشماستىن بىزنىڭ ئاۋۇ كالۋالار قوپاللىق قىپتۇ. بىز ئۆز ئادەملەرغۇ، قېنى مەرهەمەت، — گۇ جۇجاڭ مۇغەمبەرلەرچە هىجايدى.

«پاھ، مۇنۇ هىيلىگەر تۈلكىنى قارا» دەپ ئويلىدى پولات ۋە ئوتتۇرىدا تۇرغان ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ كۆزلىرى بىرىنچى بولۇپ تامدىكى، تورۇستىكى بىگۇناھ تۆكۈلگەن قانلارغا چۈشتى. سوراقخانىنىڭ بىر تەرىپىدە يۆگەكلىك قامچا، توقماق، كويزا، كىشەن، قىل ئارقان، داغمال، جادۇ، تۆمۈنە، بىگىز، ئەينەك پارچىلىرى قاتارلىق جازالاش ئەسۋابلىرى تۇرۇپتۇ. قارا پەردە ئارقىسىدا ئادەمنى سويۇپ بىر نېمە قىلىۋاتامدۇ ياكى يىلان - چايانلار بارمۇ، ئىشقىلىپ غەلىتە، قورقۇنچلۇق ئاۋازلار چىقىپ تۇراتتى، ئۆينىڭ ئىچىدىن خۇن پۇراپ تۇراتتى.

پولات ئەپەندى ئېغىر تىن ئالدى، ئۇ ئاشۇ ئولتۇرغان قاتىللار قولىدىكى ئاشۇ جازا قوراللىرىدىن هېچبىر قېچىپ قۇتۇلالمايدىغىنىنى هېس قىلدى - دە، بويى شۇركىنىپ تاپىنىغا نەشتەر سانجىلغاندەك بولدى.

— پولات شاۋجاڭ، بىز سىز بىلەن مۇهىم بىر ئىش ئۈستىدە سۆزلەشمەكچى، سىز بولسىڭىز بىر مەكتەپنىڭ شاۋجىڭى، ناهىيىمىزدە ئىناۋىتىڭىز بار، پىرقە دۆلەتكە سادىق

ئادەم دەپ ئىشىنمىز، شۇنداقمۇ؟

ئۇ جۇجاڭ خالىغانىنى كۆرۈپ تاللىۋال دېگەندەك قىلىپ بىرنەچچە مىنۇت جىم تۇرغاندىن كېيىن شۇنداق سورىدى.

— جۇجاڭ جانابلىرى، مەن بىلەن قانداق سۆزلەشسىڭىز ئىختىيار سىلەردە. راست، مەن بىر ئوقۇتقۇچى، ئوقۇتقۇچى سۆپىتىم بىلەن ۋەتەنگە، خەلققە ئىلۇەتتە سادىق مەن.

— ھا - ھا - ھا، ۋەتەنگە، خەلققە سادىق ئادەم ئىلۇەتتە پىرقە دۆلەتكىمۇ سادىق - دە، شۇنداقمۇ؟ ھا - ھا - ھا، — گۇ جۇجاڭ ئۆزىچە مەسخىرە قىلىپ كۈلدى.

— جۇجاڭ جانابلىرى، بۇ ئىككىسى ئىككى ئىش، پىرقە دۆلەت ئىلۇەتتە ۋەتەنگە، خەلققە سادىق بولۇشى كېرەك ئىدى. بىراق، ھازىر ئۇنداق بولماي بىگۇناھ خەلقنىڭ قولىغا كويزا، پۇتىغا كىشەن چۈشۈۋاتىدۇ. مانا شۇلارنىڭ بىرسى ئالدىڭلاردا ئولتۇرىدىغۇ.

— ھا - ھا - ھا، — گۇ مەسخىرە كۈلكىسىنى يەنە كۈلدى - دە، — سىز پىرقە دۆلەتكە ئىشىنەمسىز؟ ۋەتەن، خەلق دەپ كىمنى كۆزدە تۇتۇۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى ھەمدە چىرايى ھېلىلىدەك پۈرۈلۈپ كەتتى.

— بۇ ناھايىتى ئاددىي، جۇجاڭ جانابلىرى، مەن ۋەتەن دېگەندە پۈتۈن جۇڭگو تۇپرىقىنى، خەلق دېگەندە تۆت يۈز ئەللىك مىليون خەلقنى دەۋاتىمەن، بۇ ئۇقۇشلۇق ئىشقۇ.

گۇ قۇيرۇقىغا تىكەن سانجىلغاندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى - دە:

— مەن سەندىن پەلسەپە سۆزلەپ بەرگىن دېمىدىم، سەن نەگە، نېمە ئىش ئۈچۈن باردىڭ، بىلەمسەن؟ — ئۇ قولىنى شىلتىدى.

— هه، شۇ ئىشمىدى، مەن شەھەرگە كىرىپ شەھەردىن ئۆيۈمگە قايتىپ چىقتىم. بۇنىڭ مېنى سوراق قىلغۇدەك نېمە ھاجىتى بار؟

— يالغان، بىز ھەممىنى تەكشۈردۇق. بىزدە سېنىڭ ئۇستۇڭدىن بېرىلگەن تولۇق ماتېرىيال بار. مانا، — ئۇ ئۇستەل ئۇستىدىكى قەغەزنى ئېلىپ، پولاتقا تەڭلەپ يەنە ئۇستەل ئۇستىگە پاقىدە تاشلاپ قويدى. ئاندىن قولىنى كەينىگە تۇتۇپ تامغا يۆلەكلىك تۇرغان جازالاش ئەسۋابلىرى يېنىغا كېلىپ ئۇيان - بۇيان ماڭدى.

— مېنىڭ گېپىم شۇ، ئۇنىڭدىن باشقا سىلەرگە دېگۈدەك مەندە ھېچقانداق ئىش يوق، — تەكرارلىدى پولات.

— ھېچقانداق ئىش يوق؟ ھېچقانداق ئىش يوقمىش تېخى، — ئۇ پولاتقا تىكىلىپ قارىدى.

پولات ئېگىز خادا تاش ئۇستىدە تۇرغان قىران بۇركۇتتەك مەغرۇر ئولتۇراتتى.

گۇ ئامالسىز قالدى - دە، ۋاڭ دوساغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويدى.

ۋاڭ دوسانىڭ قولىدىن ھەر كۈنى دېگۈدەك قانچىلىغان كىشىلەر ئۇستىدىن ئويدۇرۇپ يېزىلغان سوراق - ھۆكۈملەر، ئالداش، قورقۇتۇش، قىيناش، ئۆلتۈرۈش ۋاستىلىرى ئۆتۈپ، تەكرارلىنىپ تۇرغاچقا، ئۇ رەھىمسىز ھەم ھىيلىگەر ئىدى. ئۇ ئالدىدىكى ئىستاكاننى ئېلىپ ئىككى يۇتۇم سۇ ئىچىپ ئىككى قېتىم قىسقا يۆتەلدى.

— پولات، — دېدى ۋاڭ دوسا مىيىقىدا كۈلۈپ تۇرۇپ، — سەن بىر مەكتەپنىڭ مۇدىرى، بىز بولساق ساقچى ئىدارىسى كادىرى. بىز بىر مەسلەكتىكى پىرقە دۆلەت كىشىلە-

ری شۇنداقمۇ؟ ھەرقانداق كىشىنىڭ بىرەر يېڭىلىشتىن خاتالىق، جىنايەت سادىر بولىدۇ. شۇ خاتالىق، جىنايەتنى ئىقرار قىلسىلا بولىدىغۇ؟ شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق، ۋەتەنگە، خەلققە قارشى چىقىش جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىك. بۇنى تاپشۇرۇش كېرەك. بىراق، مەندە ۋەتەنگە، خەلققە قارشى جىنايەت يوق؟ ـــ كېسىپ ئېيتتى پولات.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا، پولات، سەندە ۋەتەن، خەلققە قارشى جىنايەت بولمىسا، پىرقە دۆلەتكە قارشى جىنايەت بار. ئەگەردە سەن شۇ جىنايىتىڭنى تولۇق تاپشۇرساڭ سېنىڭ خىزمىتىڭ ئۆستۈرۈلىدۇ. قانچىلىك پۇل، مال دېسەڭ مانا ھازىرلا تەييار، ـــ ۋاڭ دوسا ئۈستەل تارتمىسىدىن يوغان بىر كاللەك پۇلنى ئېلىپ ئۈستەل ئۈستىگە قويدى.

ـــ پۇل، مەنسەپ ئۈچۈن باشقىلارنىڭ كاللىسىنى سات دېمەكچىمۇ؟ ياق، مەن ئۇنداق ۋىجدانسىز، پەسكەشلەردىن ئەمەس.

ـــ ھا ـ ھا ـ ھا، پولات سەن تولىمۇ نادان، سەن ساتمىغان بىلەن باشقا ساتىدىغانلار كۆپ ئەمەسمۇ؟ بىلەمسەن، سېنىڭ كاللاڭنى باشقىلار پۇلغا ئاللىقاچانلا ساتقان، ـــ دېدى گۇ جۇجاڭ ئۆزىنى تۇتالماي ئەسەبىيلىشىپ.

ـــ پولات، ـــ دېدى ۋاڭ دوسا گۇنىڭ سۆزىگە ئۇلاشتۇرۇپلا، ـــ بىز ساڭا بىر سائەت ئويلىنىش ۋاقتى بېرەيلى، بۇنىڭدا سەن ئۆزۈڭنىلا ئويلىما، مۇھىمى ئايالىڭ بىلەن بالاڭنىمۇ ئويلا، ئۇقتۇڭمۇ؟ كېلىڭلار!

ئۇ سىرتتا ساقلاپ تۇرغان چېرىكلەرنى چاقىردى. ئىككى چېرىك كىرىپ پولاتنى ھەيدەپ ئاچىقىپ كېتىپ، تۇرمە سىرتىدىكى ۋاقىتلىق توختىتىپ قويۇش ئۆيىگە غولىدىن ئىتتىرگىنى-

چه كىرگۈزۈۋېتىپ، قەلەي قاپلاقلىق قارا ئىشكىنى يېپىپ تېشىدىن قۇلۇپ سالدى. ئۆينىڭ ئاستىغا شال پاخىلى سېلىنغان بولۇپ، ئۆي ئىچى زەي، ئادەم قېنى ـــ خۇن پۇراپ تۇراتتى. ئۆينىڭ ئوستىدىكى تۆڭلۈكتىن چۈشكەن پىلدىرلاپ تۇرغان يورۇق ئۆي ئىچىنى گىرىمسەن يورۇتۇپ تۇراتتى. قاراڭغۇ ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئۆلۈكمۇ، تىرىكمۇ، ئېشقىلىپ بىر كىشى يېنىچە ئۇزۇنىسىغا سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۇنىڭ باش ـ يۈزى، ئۇچىسىدىكى ئاق كۆڭلىكى قانغا بويالغان، ئىككى تاپىنى «كاۋاپ» تەك قېتىپ قۇيقا پۇراپ تۇراتتى.

ـــ ۋاي بىچارە، ـــ پولات ئىشىككە يېقىن بىر جايغا كېلىپ ئولتۇردى. ھېلىقى كىشى ئىڭرىدى. پولات بىرىپ ئۇنىڭ بېشىنى يۆلىمەكچى بولدىيۇ، بىراق بايىقى ۋاڭنىڭ سۆزى ئېسىگە كەلدى. «بىر سائەت»، دېمەك ۋاقىت قىس ئىدى.

بايىقى ۋاڭ دوسانىڭ سۆزى ماڭا بىرلىگەن سىگنال، نېمىشقا گۇلنارغا مەردانىنى ئېلىپ ۋاقىتلىق بىر يەرگە يوشۇرۇنۇڭلار دېمىدىم؟ بالام، ئايالىمنى دەپ، زادى بولمىغاندا ئۇلار بىلەن كۆرۈشكىلى بولسىمۇ ئىقرار قىلسام بولارمۇ؟ بۇلارنىڭ قولىدا مەن توغرۇلۇق زادى قانچىلىك پاكىت بار؟ ياق، پاكىت يوق، پەقەت گۇمان. ۋاقىت ئاز قالدى، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلسىلا بۇلارنىڭ ئىشى تۈگەيدۇ. بىز غەلىبە قىلىمىز. تەشكىلگە، يولداشلارغا ھەرگىزمۇ خائىنلىق قىلمايمەن، ھەرقانداق قىيىن ـ قىستاققا چىداشلىق بېرىمەن. گۇلنارمۇ شۇ، ئەگەر تۇرمىدە قۇربان بولسام، بۇ كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن. پولات زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ يۇقىرىقىدەك بىر قاتار خىياللارنى كاللىسىدىن ئۆتكۈزدى ـ دە، «مەن پولات تېنىمنى قىيما ـ چىيما قىلىۋەتسەڭمۇ چىدايمەن» دېدى. بايىقى سوزۇلۇپ ياتقان

كىشى يەنە ئىگىرىدى. ئۇ ئىتتىك بېرىپ ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ ئوڭدىسىغا ئۆرۈلدى.

— ۋايجان، — ئۇ كىشى يەنە جىمىپ قالدى.

پولات ئۇ كىشىنى تونۇيالمىدى. ئۇنىڭ بېشى، يۈزى تاياق زەربىدىن يېرىلىپ، بەدىنىنىڭ ئىككى يېرىگە داغمال بېسىلغان، چوغقا دەسسەتكەنلىكىدىن ئىككى تاپىنى كۆيۈپ تېرىلىرى تارتىشىپ قاپتۇ.

«ئىپلاس فاشىستلار، سەنلەر شۇنچىلىك قىينىپ ئازابلىغۇدەك دۇنيادىكى ھەممە ئەسكى ئىشلارنى مۇشۇ كىشىنىڭ پېشانىسىگە يېزىپ قويۇپتىمۇ؟ سەنلەرنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى ئۇنىڭ تېنىنى بويسۇندۇرۇش، لېكىن قەلبىنى بويسۇندۇرۇش ھېچقاچان قولۇڭلاردىن كەلمەيدۇ.»

پولات مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك پىلدىرلاپ تۇرغان تۆڭلۈكتىن ئاسمانغا قارىدى — دە، بىر توپ كەپتەرنىڭ ئۇچۇپ ئۆتۈپ كەتكىنىنى غىل — پال كۆرۈپ قالدى. ئۇ ئاشۇ يورۇقنى، ئاشۇ كەپتەرلەرنىڭ ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇپ يۈرگىنىنى ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغاندەك تەشنالىق بىلەن يەنە بىر قېتىم ئۇچۇپ ئۆتىشىدى دەپ تەلمۈرۈپ ئولتۇردى.

پولات كىتابلاردىن ھايۋانات باغچىسىدا تۆمۈر قەپەسكە سولاپ قويۇلغان يولۋاس، شىر، بۈركۈتلەرنى كۆرگەنىدى. چەكسىز كەتكەن ئورمانلىق، ئايدالادا ئەركىن، بىمالال يۈرگەن بۇ جانىۋارلار ئادەتتىكى بىر ئويۇنچۇق بولۇپ، بىر پارچە گۆشنىڭ «تىلەمچىسى» بولۇپ ھۆرۈنلۈق بىلەن ئەتىدىن — كەچكىچە ياتاتتى. يانپېشى ئاغرىغاندىلا ئورنىدىن تۇرۇپ قەپەس ئىچىدە كېرىلىپ ئۇيان — بۇيان ماڭاتتى — دە، يەنە بېشىنى ئىككى ئالدىنى ئۇستىگە قويغىنىچە كۆزلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ ياتاتتى

ياكى كۆزىنى يىراق جايلارغا تىككىنىچە تۇراتتى. ئېھتىمال ئۇلارنىڭ خىيالى، ئارزۇ - ئارمانلىرى ئاشۇ تار قەپەستە ساقلىنىپ، كۈنلەپ، ئايلاپ، قانچە يىللاپ سۈرۈلگەچكە تۇگەپمۇ قالغاندۇ ۋە ياكى ئاشۇ ئازادە كەڭ جاھانغا ئىنتىلگەندۇ.

پولاتقا مۇنۇ خۇن پۇراپ تۇرغان ئۆينىڭ ناھەق قىزىل قانلار بىلەن نەقىشلەنگەن تۆت تېمىمۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تۆمۈر قەپەستە قىسقاندەك تۇيۇلدى.

«ئاھ ئەركىنلىك، ــ دەپ پىچىرلىدى ئۇ، ــ ئىنقىلاب بولمىدىكەن قۇربان بېرىش بولمىدۇ، شۇنى جەزملەشتۇرۇشىمىز كېرەككى، ئىنقىلاب چوقۇم غەلىبە قىلىدۇ، قۇربانلار بەدىلىگە ۋەتىنىمىز، خەلقىمىز، مىللىتىمىز ئازاد بولىدۇ. ئىنقىلابىي قۇربانلار ئازاد ئەۋلادلار قەلبىدە مەڭگۈ ياد ئېتىلىدۇ. سېنى مەن كۆرمىدىم، مېنى سەن كۆرمىدىڭ.

پولات تار قەپەس ئىچىدە ئولتۇرۇپ قەمبىرىنىڭ شۇ سۆزلىرىنى ئەسلىگىنىدە قەمبىرى، رەخىم، گۈلنارلار ئۈنىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدىلەندى. «دۈشمەنلەر ئەجەل ھودۇقۇشىدا، ئۇلارنىڭ يىلى تۇگەپ ئېيى، كۈنلا قالدى.» قەمبىرى ئۈنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاۋاتقاندەك قىلاتتى. «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس.» گۈلنارمۇ پىچىرلايتتى. «راست، ئاي تۇگەپ كۈنلا قالدى. ئازادلىق تېڭى بىزنىڭ ۋەتەنىمىزگە ئاتىدۇ. گۈلنار، جېنىم گۈلنار، راست دەيسەن، تېنىمنى قىيما قىلىپ تۇغرىسىمۇ دېگىنىم دېگەن.» چالا ئۆلۈك كىشى يەنە ئىڭرىدى، پولات ئىنتىلىپ بېرىپ ئۈنىڭ بېشىنى يۆلىدى.

ــ سۇ، سۇ، ــ ئۇ قان بىلەن چاپلىشىپ قالغان كالپۇكلىرىنى تەستە ئېچىپ قۇرۇپ كەتكەن تىللىرى بىلەن يالايتتى، ــ سۇ، سۇ ...

پولات بۇ بىچارىگە نېمە دېيىشىنى بىلمەيتتى. ئۇ بۇ بىچارىنىڭ بېشىنى يەرگە قويۇپ، «سۇ!» دەپ ئىشكىنى ئۇرۇپ چېرىكلەرنى چاقىرماقچى بولدى. ئۇ ئىشىك تۈۋىگە كېلىشىگىلا ئىشىك جالاق قىلىپ ئېچىلدى.

— ماڭ، — دېدى چېرىكلەرنىڭ بىرسى مىلتىقىنى دېۋىلەپ.

— ئاۋۇ كىشى ئۆلەي دەپتۇ، «سۇ» دەيدۇ، — دېدى پولات چېرىكلەرگە ئۇ كىشىنى كۆرسىتىپ.

— چاتىقىڭ بولمىسۇن، ئۆلسە ئۆلمەمدۇ، ماڭ دەيمەن، — دېدى چېرىك قوپاللىق بىلەن. چېرىكلەرنىڭ كىيىگەن كىيىمى قانچە قارا بولسا ئىچى ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ كەتكەن قارا، دىلى ھەم تىلىمۇ شۇنچە زەھەر ئىدى.

بىر سائەتتىن بېرى ئېغىز - بۇرۇن يالاشقان جاللاتلار ھەممە جازالاش قورالىرىنى تەق قىلىپ قويۇپ قاپاقلىرىنى تۇرۇشۇپ ئولتۇرۇشاتتى. پولاتنى ئىككى ساقچى ھەيدەپ كىرىدى. ئۇنىڭ كۆزى سوراقخانىنىڭ جازالاش قوراللىرى تەرتىپسىز يەڭلىرى تۇرۇلگەن، قارا كۆزەينەك تاقاپ ئۆرە تۇرغان ئىككى جاللاتقا چۈشتى، ھەر ئىككىسىنىڭ كىيگەن كىيىمى ئالا - بۇلا بولۇپ، ئادەم قېنىدىن چېكىلگەن ئالا - بۇلىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. ئۇلار كۆزەينەكلىك يىلان زەھىرىنى چېچىشقا تەييار تۇرغاندەك، ئېتىلىدىغاندەكلا تۇراتتى.

— ئولتۇر! — بۇيرۇق قىلدى ۋاڭ دوسا.

پولات كېلىپ ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. بايىقى ئۆينىڭ يېرىمىدىكى قارا پەردە يېغۇېتىلىپ چۈيۈن مەش ئېچىدىكى قىزىل چوغدا ئىككى دانە داغمال چوغقا ئوخشاش قىزىل تۇرۇپتۇ. مەشنىڭ ئوستىدىكى قازاندا قايناپ تۇرغان ماينىڭ بۇسى چىقىپ

تۇراتتى. پولات ئېغىر تىن ئالدى.

— ئويلاندىڭمۇ؟! — سورىدى ژاك دوسا.

— ئويلانغۇدەك نېمە ئىش بار. مەن بىر ئوقۇتقۇچى، ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپەمنىلا ئادا قىلدىم، — دېدى پولات.

— بىز سېنىڭ جىنايىتىڭنى دەۋاتىمىز.

— مەن سىلەرنىڭ نېمىنى سوراۋاتقانلىقىڭلارنى زادىلا بىلمىدىم. مەن نېمە جىنايەت قىلدىم، پاكىت بولسا دەڭلار، مەن ئىقرار قىلاي.

— نېمە؟ نېمە؟ سەن بىزدىن پاكىت سورامسەن؟ بىز سەندىن تەشكىلات مەسىلىسىنى سوراۋاتىمىز. بىر - بىرلەپ جاۋاب بەر.

گۇ جۇجاڭ سەكرەپ ئوتتۇرىغا چۇشتى.

— ھا - ھا - ھا، — پولات گۇنى مەسخىرە قىلىپ كۈلدى - دە، دېدى، — گۇ جۇجاڭ، سىلەرنىڭ بايىاتىن بېرى بىلمەكچى بولغان ئىشىڭلار مۇشۇمىدى، تەشكىلات، ئۇ قانداق تەشكىلات؟ بۇ ناھايىتى قىزىق ئىش بولدى.

— نېمە؟ نېمە؟ سەندە جىنايەت يوق؟ — گۇ ئۆزىنى تۇتالماي ئۇستەلنى بىر مۇشت ئۇردى.

— شۇنداق، مەندە جىنايەت يوق، بۇگۈنكى بۇ بىز ياشا-ۋاتقان جەمئىيەتتە قانۇنسىزلىق، پارىخورلۇق، ئوغرىلىق، خىيانەت، قاتىللىق، زورلۇق - زومبۇلۇق، بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىقتىن ئىبارەت جىنايەتلەر نەدە يۈرۈپ خەلقتە بولسۇن. بىگۇناھ خەلق ئاشۇ جىنايەتچىلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. مەن پۈل ئۈچۈن، مەنسەپ، ئابرۇي ئۈچۈن ۋىجدانىمنى ساتمايمەن، — كەسكىن جاۋاب قىلدى پولات.

— ھەي جېنىغا ئىچى ئاغرىمىغان ئەخمەق،

كېلىڭلار! ــ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى گۈ جۈجاڭ. تالادىن يەنە يەڭلىرى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرىگە قان تولغان ئىككى جاللات كىردى. گۈ غوجەككە يېنىچە قارىغان بولۇپ، كۆزىنى قىسىپ قويدى. ھەر كۈنى قانچە قېتىملاپ بۇنداق قۇۋلۇق ـ شۇملۇقلارىنى بىرگە بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بۇ بىر جاڭگالدىكى يىرتقۇچ چىلبۆرىلەرنىڭ بىرى بولغان غوجەك شوڭگەن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندى ـ دە، سۆزگە ئارىلاشتى:

ــ پولات ئەپەندى، سەن بولسىڭ ئوقۇمۇشلۇق، ئاق ـ قارىنى بىلىدىغان ئادەم، بىكارلا ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ قىلىسەن. سەن بىلىسەن، مەن دېنىي قېرىنداش ھەم قان قېرىنداش، سېنىڭ پۈتۈڭگا كىرگەن تىكەن مېنىڭ پۈتۈمغا، سېنىڭ كۆزۈڭگە كىرگەن يىڭنە مېنىڭ كۆزۈمگە كىرىدۇ. خۇدا ئۇرسۇن، قۇرئان ئوقۇپ، نامۇ دەسسەپ بېرەي، سەن راستىنى دېسەڭلا، سېنى ھازىرلا قويۇپ بېرىدۇ. تېخى كۆردۈڭغۇ، ئاشۇ ئۇستەلدىكى شۇنچىلىك جىق پۇلمۇ سېنىڭ بولىدۇ، ئەزبىرايى خۇدا سېنىڭ بولىدۇ.

غوجەك شوڭگەن سۆزىنى بىرىدە كېچىك ئىتقا، بىرىدە پولاتقا قاراپ كۈچۈكلىنىپ دەپ تۇگەتكۈچە پېشانىسىدىن تەر چىقىپ كەتتى.

ــ شوڭگەن، دەپ باقە! سەن تۇتۇپ كېلىپ مۇشۇ تۇرمىدە سەنلەرنىڭ قولۇڭدا بىگۇناھ ئۆلگەن ئاشۇ قان ـ قېرىنداشلارنىڭ پۈتىغا، كۆزىگە كىرگەن تىكەن بىلەن يىڭنە سەن بىلەن ئەھەت، مەھمۇتقا ئوخشاش مۇناپىق، خائىنلارنىڭ پۈتىغا، كۆزىگە كىرىپ باققانمۇ؟ سەن مېنىڭ مۇشۇ ئىقرارىمنى مۇنۇ ئولتۇرغان خوجايىنلىرىڭغا تولۇقى بىلەن تەرجىمە قىلىپ بەرگىن.

— باس بۇ غەرەز ئۇقمىغان دوەننى! — ۋاڭ دوسا ۋارقىرىشى بىلەن تەڭ توت جاللات ئېتىلىپ كېلىپ پولاتنى پۇت - قولىدىن تۇتۇپ سۆرەپ ئاپىرىپ، قولىنى كەينىگە باغلاپ، تىزىنىڭ ئۈستىنى ئىككى ياغاچ ئارىسىغا ئېلىپ گاڭزىغا باستى. پولات چىشلىرىنى چىشلىگىنىچە ئاغرىق ئازابىدا پېشانىسىدىن مۇنچاقتەك تەر چىقىپ كەتتى. «ھى» دەپ شەرەت قىلدى كىچىك ئىت غوجەككە قاراپ بۇيرۇق قىلىپ.

«ۋايجان، ۋايجاي، ۋايجان، ئىپلاس، ۋەھشىي فاشىستلار!» پولات ئاغرىقتا چىدالمىدى. ئۇلار پولاتنىڭ پۇتىنىڭ باشمالتاق تىرناق ئاستىغا ھەر دەپ تۆمۇر تىقىۋاتاتتى.

— ئېيتامسەن يوق، قورال نەدە، تەشكىلاتچۇ؟

— گېپىم گەپ، مەندە قورالمۇ يوق، تەشكىلاتمۇ يوق.

— باس! — ۋارقىرىدى بىرى.

توت جاللات بار كۈچى بىلەن گاڭزىنى باستى. پولات ئاغرىقتا بەرداشلىق بېرەلمەي ئاخىر ھوشىدىن كەتتى. جاللاتلار ئۇنىڭ پۇتلىرىنى سۇندۇرۇپ، دۇمبىسىگە داغمال باسقاندى. بىر جاللات بىر چىلەك سوغۇق سۇنى ئەكېلىپ چاچتى، لېكىن ئۇ مىدىرلىمىدى.

— ئۆلدى، — دېدى ئۇ جاللات.

— نېمە؟ نېمە؟ — سورىدى يەنە بىر جاللات.

— ئۆلدى، — تەكرارلىدى بايىقى جاللات.

— ئاناڭنى، تەييارتاپ نان قېپىلار، سەنلەرنى ئۆلتۈرۈپ قويغىن دەپ كىم ئېيتتى. ۋاي ئاناڭنى خۇمپەرلەر، تۆلەش، تۆلەش دەيمەن، — ئۇ غالجىرنىڭ ئۆزىلا ئىدى. ئالدىغا كەلگىنىنى تېپەتتى، ئۇراتتى، پۇتلىشىپ كېتىپ يەرگە يىقىلاتتى. «گۇ جۇجاڭ! ماڭا ئۇنىڭ ئىقرارى كېرەك، قانچە تېز بولسا

شۇنچە ياخشى، ئىقرارى كېرەك، ئىقرار، كاللاك بىلەن جاۋاب قىلىسەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ كاللاك بىلەن!» گۈنىڭ كۆز ئالدىغا چوڭ غالجىر ئىت لېيۇ جۇيجاڭ كەلدى. «كاللاك بىلەن!» ئۈنىڭ قۇلاق تۇۋىدە بۇ ئۆلۈم ساداسى ژاڭىلدايتتى.

تۆت جاللات پولاتنى زەمبىلگە سېلىپ كۆتۈرگىنىچە تۇرمە قورۇسىغا ئەكىرىپ شال پاخىلى سېلىنغان بىر كامېرغا ئەكىرىپ تاشلىدى ـ دە، ئىشىكنى قۇلۇپلاپ چىقىپ كېتىشتى. پولات شال پاخىلى ئۈستىدە ئۆلۈك ئادەمدەك دۇم ياتاتتى. كامېرنىڭ تۆڭلۈكىدىن چۈشكەن يورۇق كامېر ئىچىنى گىرىمسەن يورۇتۇپ تۇراتتى. كامېر ئىچىدە كىمدۇر بىرى پولاتنىڭ ئەترا-پىدا سەكپارە بولۇپ يۈرەتتى. «ئاھ، بىچارە تەلەيسىز، پۈتىنى سۇندۇرۇپ، داغمال بېسىپتۇ ـ دە. شۇنچىلىك قىينىغۇدەك نېمىمۇ قىلغانسەن؟ ھەي جاللاتلار، ئادەم سىياقىغا كىرىڭ-ژالىغان چىلبۆرىلەر، سېنىڭمۇ سورىغۇڭ بولار، ـــ دەپ كوتۇلدايتتى، ـــ سەن بىر مۇسۇلمان ئەھلى ئوخشايسەن، ئوڭداڭغا يانقىن». ئۇ كىشى پولاتنى تەسلىكتە ئوڭدىسىغا ئۆرىدى. پولات دۇمبىسى شال پاخىلىغا تېگىش بىلەن «ۋاي-جان!» دەپ توۋلىدى.

«خۇداغا شۈكۈر، جېنى بار كەن». ئۇ پولاتنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ يۈزىدىكى قانلارنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتتى ـ دە، چۆچۈپ كەتتى.

ـــ پولات! پولات! مەن جالال، كۆزۈڭنى ئاچ! مەن جالال! ـــ جالال چىداپ تۇرالمىدى. ئۈنىڭ ھالسىزلىنىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئاققان مۆلدۈرەك ياشلار پولاتنىڭ يۈزىگە تېمىپ تۇراتتى، ـــ پولات! پولات! كۆزۈڭنى ئاچ دەيمەن! مەن جالال، مەن جالال، خەپ مۇنۇ مۇناپىقلارنى، ئەمدى سەن-

لەرنىڭ ئىپلاس قوللىرىڭ مۇشۇنىڭغا يەتتىمۇ؟ خەپ، ئالدىراش-
ما، بىزگىمۇ گېزى كېلەر، پولات!
جالال ئۇنىڭ بېشىنى ئاۋايلاپ يەرگە قويۇپ ھېجىردىكى
قاياناق سۇنى قوشۇق بىلەن پولاتنىڭ ئاغزىغا تېمىتتى. ئۇچ
قېتىمقى سۇ كالپۇكىدىنلا يېنىپ چىقتى. تۆتىنچى قېتىم قۇ-
يۇلغان سۇ پولاتنىڭ كېكىردىكىدىن «غىرت» قىلىپ ئۆتۈپ
كەتتى. «خۇداغا شۈكۈر» دېدى جالال. ئاندىن كەينى - كەينى-
دىن بىر نەچچە قوشۇق سۇنى ئىچكۈزدى.
پولات كالپۇكىنى يالاپ ئىڭىرىدى.
— پولات، مەن جالال، كۆزۈڭنى ئاچ، مەن جالال، —
جالال ئۆزىنى باسالماي، ئۆپكىدەپ يىغلىدى، — پولات، سەن
قانداق پولات ئىدىڭ - ھە؟ قارا سېنى، بۇنچىلىك ئازابلىغۇدەك
سەن نېمە گۇناھ قىلدىڭ؟ ئاھ خۇدا، بۇ زامانداز ھەقىقەت
دېگەن نەرسە بارمۇ؟
پولات مىدىرلىماقچى بولدىيۇ، بىراق مىدىرلىيالمىدى.
— جا - جا - جالال، يىغلىما دوستۇم، يىغلىما، بۇ
جاھان شۇنداق جاھان، — پولات بۇ سۆزلەرنى بىرمۇ بىر ئاران
دېيەلىدى.
جالال قوشنا يېزىدىكى بىر دېھقان بولۇپ، ئۇنى «كانتىر-
بان» دېگەن بوھتان بىلەن قولغا ئېلىپ ئالتە ئايدىن بېرى
تۇرمىدە ياتتى. پولات بىلەن جالال ئەينى ۋاقىتتا بىرىنچى سە-
نىپتىن تۆتىنچى سىنىپقىچە ئەلپاتتا ئاكىدا بىر سىنىپتا ئوقۇ-
غان ساۋاقداش ھەم يېقىن دوست ئىدى.
گۇ جۇجاڭ ئۇنتۇرۇپ قويغان قىمارۋازدەك گىلدىڭلىغىنە-
چە ئىشخانىسىغا كىردى - دە، ئىستاكاندىكى سۇنى بىر نەچچە
يۇتۇم ئىچتى، ئاندىن ئۆزىنى ساپاغا تاشلىدى.

«ئاناڭنى، گەپ ئۇقمىغان ياۋا ئېشەك، بەز يېمەيدىغان مۇشۇك نەدە بار. مىڭ سومغا دەل 200 قوي، ھەي ئەخمەق، مەن بولسامزە، ئۇ تېخى پۇل ئۈچۈن ۋىجدانىنى ساتمىغۇدەك. مىش، ھەي ئەخمەق!» گۈنىڭ كۆز ئالدىدا بايىقى سوراقخانىدا ئۇستەل ئۈستىدە تۇرغان ئىككى كاللەك پۇل ئۈچۈپ يۈرەتتى. دەل شۇ چاغدا تۈيۈقسىز جىرىڭلىغان تېلېفون ئۈنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى.

ـــ ئاناڭنى، كىمدۇ بۇ، ـــ گۇ ئېرەنسىزلىك بىلەن تېلېفونىنى ئالدى، ـــ ۋەي، مەن گۇ جۇجاڭ.

ـــ ئاڭلاۋاتامسەن، مەن لىيۇ جۇجاڭ.

گۇ پۈتلىرىنى جۇپلەپ تىك تۇردى.

ـــ خوپ، جۇجاڭ جانابلىرى، مەن، مەن گۇ جۇجاڭ.

ـــ خوش، قانداق بولدى؟ ـــ گۇ تۈيۈقسىز بېرىلگەن بۇ سوئالغا نېمە دېيىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. ئۇ ھە دەپ تىرىنقى بىلەن ئۈستەل ئۈستىدىكى قەغەزنى تاتىلايتتى.

ـــ قانداق بولدى دەۋاتىمەن!؟ نېمىگە زۇۋانىڭ تۇتۇلۇپ كەتتى ـ ھە؟ ـــ لىيۇ جۇيجاڭ شىر كەيپى كېلىپ كىچىك خوتۇنىنى باشقۇرۇۋاتقاندەك قىلاتتى.

ـــ لىيۇ جۇيجاڭ، پولات، پولات ... ئۆل ... ياق، ياق، تېخى ئىقرار قىلمىدى، ئۆتۈپ كەتكەن جاھىل ئىكەن، بىز ئۇنى چوقۇم ئەيۇەشكە كەلتۈرىمىز، خۇددى پىلىكتەك، ـــ پىشانە-سىدىكى تەرنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتتى ئۇ.

ـــ ھۇ نان قېپىلار، ئىقرار قىلدۇرالمىدىڭما؟! ئۇ پولات تۇرماق ئالماس بولسىمۇ پىلىك قىلىۋېتىش كېرەك. سوراقنى پۈتىنىڭ ئۈچىدىن باشلاپ بېشىدىكى چېچىغىچە قىل، ئۇقتۇڭ-مۇ؟

ـــ خوپ، جۇيجاڭ جانابلىرى، ئۇقتۇم.

لىيۇ جۇيجاڭ پۇتنىڭ تىرناق ئاستىغا مىخ قېقىشتىن باشلاپ چېچىنى بىرتالدىن يۇلۇشقىچە بولغان جازالاش ئۇسۇللىرىنى تونۇشتۇرۇپ، يەنە بىر قاتار يوليورۇق، تاپشۇرۇقلارنى قىلدى. ئۇلار ئىت تالاشقاندەك بىر - بىرسىگە خىرىس قىلىشتى - دە، ھەر ئىككىسى «ئاناڭنى» دېگىنىچە تېلېفوننى جاققىدە قويۇشتى.

لىيۇ جۇيجاڭ قۇرۇق قايتقان ئوۋچىدەك بوّلۇمنىڭ ئىچىدە ئۇيان - بۇيان ماڭاتتى. ئۇ تېخى قارا تىزىملىكتىكىلەرنى قولغا ئېلىش ۋاقتى، قاماش ئورنى، ساقچى - ژاندارمىلارنىمۇ بېكىتىپ قويغان، پولاتنىڭ ئىقرارىغىلا قاراشلىق ئىدى. تېلېفون جىرىڭلىدى، لىيۇ جۇيجاڭ تېلېفوننى ھۇرۇنلۇق بىلەن ئالدى.

ـــ ھە، مەن شۇ، لىيۇ جۇيجاڭ، نېمە - نېمە؟ ـــ لىيۇ جۇيجاڭ جىددىي سورىدى، ـــ نېمە - نېمە، ئاستا سۆزلە دەيمەن، ئاناڭنى، قوزغىلاڭچىلار، ھە، ئۇلاستاي شۆبە ساقچىنى ېېسۇېلىپ قوراللارنى بۇلاپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بۇگۈن كېچە ناھىيىگە ھۇجۇم قىلىش ئېھتىمالى بار.

ئۇ قارشى تەرەپنىڭ دوكلاتىنى بىرمۇ بىر تەكرارلىدى - دە، يەنە «ئاناڭنى» دېدى. لىيۇ جۇيجاڭ تېلېفوندا سۆزلىشىپ ئۇستەل ئۇستىدىكى بايىقى رازۋېدكا بۆلۈم باشلىقى ئەكىرىپ قويغان قەغەزگە كۆزى چۈشتى. «ھۆكۈم» دەپ چوڭ خەت بىلەن يېزىلغان بۇ خەت لىيۇ جۇيجاڭ ئۇستىدىن ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈمى چىقىرىلىپ، كوچىغا چاپلانغان ئۇچىنچى قېتىملىق خەت ئىدى. لىيۇ جۇيجاڭنىڭ قولى تىترەپ، تېلېفون تۇرۇبكىسى ئۇستەل ئۈستىگە چۈشۈپ ئىككى پارچە بولۇپ كەتتى.

ئۇچىنچى باب

1

يېقىنقى بىر ھەپتىدىن بېرى ئاسماندىن سېرىق توپا يېغىپ، دەل ـ دەرەخلەردىن تارتىپ سوقما تاملارغىچە ساپسېرىق، تولىمۇ قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى. ئادەملەرنىڭ چىرايلىرى ئۆتى يېرىلىپ بەدىنىگە تاراپ كەتكەن كىشىدەك سارغىيىپ، ئەنسىزچىلىك چىقىپ تۇراتتى.

— كونىلار ئاسماندىن توپا ياغسا ئۇرۇش بولۇپ قان تۆكۈلىدۇ، ئەل ئىچىدە ئەنسىزچىلىك بولىدۇ دەيدىغان، — دېدى تام ياقىسىدا سايىداپ ئولتۇرغان قۇربان ئاكا.

— شۇنداق، ئالدىمىزدىكى يىل ئات يىلى، زامان ـ زاماندىن ئېيتقاندا، ئات يىلى قار قېلىن يېغىپ زىرائەت ياخشى بولىدۇ. بىراق، ئەنسىزچىلىك بولۇپ قان تۆكۈلىدۇ. خۇدايىتائالا ئاتنى ئۇرۇشقا يارانقان ئەمەسمۇ، — دەپ قۇۋۇتلىدى ھېتاخۇن بوۋاي.

— ھەي، ھەي، ھەي، — دەپ سۆزىنى باشلىدى قادىر بوۋاي ساقلىنى يېنىك سىلاپ قويغاندىن كېيىن، — ھازىر بۇ جاھاندا كىممۇ خاتىرجەم بولالىسۇن. بۇگۈنى بارى ئەتىگە يوق، ئەتىسى ئۆگۈنىگە. ھەر كۈنى بىرسىنىڭ بېشى قانسا، بىرسىنىڭ بۇرنى، بىرسىنىڭ قولى باغلانسا، بىرسىنىڭ پۇتىدا كىشەن، بىرسى جان قايغۇسىدا بولسا، بىرسى پۇل قايغۇسىدا، بىرسى قاڭغىر قاقشاپ، زار يىغلاۋاتسا، نېمە، ھېلىقى ئىشپىـ

يون دەمدا، ھە ئېسسم قۇرۇسۇن، ئىشپيون دېگىنى لالما ئىتتەكلا بىر نېمىلەرگەنگۇ. مۇشۇمۇ جاھان بولدىمۇ؟ مۇشۇنداق بولسا ئاسماندىن توپا ياغماي نېمە ياغاتتى.

ـــ قـادىـر ئـاكـام راسـت دەيدۇ، ـــ قۇۋۋەتلىدى نادىر ئاكا، ـــ ئادەم تۇرماق ئىتلارمۇ ئەنسىز، ھېلىقى بىزنىڭ ئالاياق كۆزى يۇمۇلسا ئۆزىچىلا چۆچۈپ ئويغىنىپ ھويلىنىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا سوكۇلدايدۇ، تېخى دېمەيسىلەر، ئۆزىنىڭ سايىسىدىنمۇ ئۇركۈپ قاۋايدۇ. كونىلار «بۇ مەينەت مەندە تۇرماس، بۇ دۇنيا مەنسەپ ئۈچۈن ۋىجدانىنى ساتقانلارمۇ بېشىغا يە؟

ـــ شۇنداق، شۇنداق ئىلاھىم.

دېمىسىمۇ بەش كۈندىن بېرى پۇل ئۈچۈن ۋىجدانىنى ساتقان ئۈچ مۇناپىق گۇلنارنىڭ كەينىدە سايىدەك ئەگىشىپ يۈرەتتى، ماڭسا ماڭاتتى، تۇرسا تۇراتتى، كېچىلىرى شۇملۇق تىلەپ ئەسكى تاملىقلاردا ھۇۋقۇشتەك مارىشىپ يۈرەتتى.

گۇلنار ئاشۇ يامغۇرلۇق كېچىسى خەۋەر قىلىدىغانلارغا خەۋەر قىلىپ بولۇپ ئۆيگە قايتىپ كەلدى. تاڭ سۈزۈلۈشىگە يەنە ۋاقىت بار ئىدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككىنچى بىر چوڭ ئىش تۇراتتى. «توختا، ئاكامنى ھازىر ئويغاتسام بولمايدۇ، ئۇنىڭ قىلغان ئىشىغا ئۆزۈممۇ خاتىرجەم بولالمايمەن. ئـۇنىڭدىـن كۆرە، بۇگۈن ئۆزۈملا ...»

ئۇ قولىغا قەلەمنى ئالدى ۋە «بىر توپ كەپتەر ئۇچۇپ كەتتى، چېلەكنىڭ يېپى ئۈزۈلۈپ قۇدۇققا چۈشۈپ كەتتى» دەپ يازدى. ئاندىن خەتنى تۆت قاتلاپ سىقىمداپ تۇتتى - دە، ئۆيدىن چىقىپ قېلىن يامغۇرلۇق تۇن پەردىسىنى يېرىپ ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى قورۇق بىلەن مەھەللىنىڭ ئاستىدىكى كونا كۆزلەككە

باردى. ئۇ خەتنى كۆزلەكنىڭ تۇرخۇنى ئىچىدىكى كېسەكنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ قويۇپ، ئاق تاشنى تامنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ قويدى. تاش «خەتەرلىك، دىققەت قىلىڭ» دېگەن مەنىدە ئىدى.

گۈلنار ئەتىسى سەھەر تۇرۇپ بۇرۇنقىدەكلا مەكتەپكە بارىدى. كەلمىگەن ئوقۇتقۇچىلار ئورنىغا چوڭ سىنىپ بالىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. ھەش - پەش دېگۈچىلا بىر ھەپتە ئۆتۈپ كەتتى، بىر ھەپتىدىن بېرى ئۇ تۇزۇكرەك تاماقمۇ يېمىدى، خىيال بىلەن بولۇپ قىلغان - ئەتكىنىنى بىلمەيتتى. قاسقان شەپكىلىك جاللاتلار كۆزىدىن كەتمەيتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يېزىدا تۇرلۇك گەپلەر. ھېلىقى ئەھمەت بىلەن ھىمىت چېقىپ قويۇپ، پولات ئەپەندىنى تۈتۈپ كېتىپتۇ، مۇئەللىملەر قېچىپ كېتىپتۇ. پاھ، پاھ، پاھ، ئەگەر ساقچىلار بىلمىگەن بولسىزە، پولات ئەپەندى ئۇلارنى نېمە قىلىۋېتەر ئىدى»، «ھەي، ئۇقتۇڭلارمۇ، نىلقىدا قوزغىلاڭ بوپتۇ. پولات ئەپەندى ئەسلىدە ئاشۇ نىلقىلىقلار بىلەن ئىش باشلىماقچىكەن. ھەي، قولغا چۈشۈپ قېلىپ يامان بولىدى». «ئوغۇل بالىنى ئات ئۈستىگە يارانقان، خوپ غوجام دەپ قانچە يىللاپ باش ئېگىپ ئۆتتۇق. ئاشۇ نىلقىلىقلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئادەملەردۇر؟»

يېزىدا بىر ھەپتىدىن بېرى كۆكرەك كېرىپ، قامچىسىنى پۇكلەپ چىققۇچىلارمۇ، قۇرئان تۇتۇپ ئاللانىڭ دۇئا - تىلاۋەت ئۆيى - مەسچىتتە «ھۆكۈمەت ئەمرى ۋاجىپ» دەپ ئەمرىمەرۇپ ئېيتقۇچىلارمۇ چىقتى، ئىشقىلىپ يېزا تەۋرىنىش ئۈستىدە تۇراتتى.

گۈلنار بۇگۈن مەكتەپتىن بۇرۇنراق قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆي ئىچىنى بىرقۇر بېسىقتۇرغاندىن كېيىن، مەرداننىڭ يازلىق، قىشلىق كىيىملىرىنى بىر قۇر رەتلەپ قويدى - دە،

ئېھتىمالغا قارشى ئۆزىنىڭمۇ بىر نەرسىلىرىنى رەتلەپ، كىيىم ماشىنىسى ئۈستىگە قويۇپ قويدى. مەكتەپتىن مەردان بىلەن غۇنچەم بىرگە قايتىپ كەلدى. مەكتەپتىكى ھەر ياڭزا گەپلەردىن بۇلارمۇ بۇرۇقتۇرما بولۇپ، بالىلارغا ئارىلاشمايتتى، دەرستىن چۈشۈپلا ئۆتتۈر ئۆيگە كىرەتتى، ئۇلارنىڭ يۈمران كۆزلىرىدىن ياش ئەگمىلا يۇرەتتى.

ـــ بالىلىرىم، ـــ دېدى گۈلنار ئۇلارنى باغرىغا بېسىپ، ـــ نېمە بولدۇڭلار، يىغلىماڭلار، ئوغۇل بالا دېگەن ھەرگىزمۇ يىغلىمايدۇ. مەن سېنى ئوغۇل دەپ تۇغقان، ھەرقانداق ئىش ئۆتۈپ كېتىدۇ، چىداملىق بولۇش كېرەك.

مەردان بىلەن غۇنچەم ئانىنىڭ كۆكسىدە بۇقۇلداپ يىغلاۋاتاتتى. ئانا كۆز يېشىنى زورىغا توختىتىپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن يۈرىكىدە بۇقۇلداپ يىغلىماقتا ئىدى.

ـــ ئاپا! ئېيتقىنا، دادامنى ساقچىلار تۇتۇپ ئەكەتتىما؟ ـــ ئانا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى.

ـــ كىچىك ئاپا، راستىما؟ ئەھەتنىڭ قىزى شۇنداق دېدى.

ئانا ئەمدى يوشۇرۇشنى خالىمىدى.

ـــ شۇنداق، بالىلىرىم، داداڭلار قايتىپ چىقىدۇ، مەن ئەتىگە داداڭلارنىڭ يېنىغا چۈشۈپ چىقاي دەيمەن. مەن چىققۇچە سىلەر ئۆتتۈر مەكتەپكە بېرىپ، ئۆتتۈر ئۆيگە قايتىڭلار، باشقىلار نېمە دېسۇن ئاڭلىماڭلار. بىرسى گەپ سورىسا، ئۆيگە كىم كېلىپ، كىم كەتكەن دېسە ھېچكىم دەڭلار، ماقۇلمۇ؟

ـــ ماقۇل، ئاپا! سەن دادامنى ياندۇرۇپ چىقامسەن؟

ـــ شۇنداق، بالام، ياندۇرۇپ چىقىمەن.

— كىچىك ئاپام كىچىك دادامنى چوقۇم ئاچىقىدۇ، شۇنداقمۇ، كىچىك ئاپا؟

— شۇنداق، قوزىلىرىم.

«ياتتىم يائاللا، قويتۇم ئىنشائاللا». كۇندۇزدىكى كۇننى «ئىنشائاللا» بىلەن ئۆتكۈزگەن يېزا خەلقى «ياتتىم يائاللا» دەپ تۇن پەردىسىگە كىردى. تۇنقۇن قىلىش كېچىسى بولاتتى. گۈلنار مەردانىنىڭ ئورنىنى سېلىپ ياتقۇزدى. ئۇ ئۇيان — بۇيان ئۆرۈلگەندىن كېيىن ئۇخلاپ قالدى. ئۇ نېمىشقىدۇر تۇرۇپ — تۇرۇپلا بىر نېمىلەرنى دەپ جۆيلۈيتتى. «دادا، دادا» دەپ ئىڭراپ يىغلىغاندەك قىلاتتى. گۈلنارنىڭ يۈرىكى ئەنسىرىگەندەك قىلىپ، كەينىدىن بىرسى كېلىپ قول سالمىدىغاندەكلا تېنى شۇركىنەتتى. ئۇ بىر چېلەك سۇنى ئىسسىتىپ بويىنى سۇغا سالدى، ئاندىن كىيىملىرىنى يۆتكەپ چېچىنى بۇرۇنقىدەك ئىككى ئۆرۈم قىلىپ ئۆرۈدى. ئۇنىڭ بىر جۇپ چېچى تىزىنى بېسىپ تۇراتتى. زىلۇا بوي، قوشۇما قېشى، قاڭشارلىق بۇرنى، نۇر يېغىپ تۇرغان بىر جۇپ قارا كۆزى، تال — تال كىرپىكلىرى، بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزى بىلەن گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى ئىدى. شۇنداقلا ئۇنىڭدا ھۆسن گۈزەللىكىلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى روھىي گۈزەللىكىمۇ بار ئىدى. بۇنىڭدىن يەتتە ئاي بۇرۇن گۈلنار مەكتەپ ئىشخانىسىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ بالىلارنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى تەكشۈرۈۋاتاتتى، تالادىن غوجەك شوڭگەن كىرىپ كەلدى. «ياخشىمۇ سىز، كېلىنگە». گۈلنار تەكلىپ قىلدى ئۇنى. «رەھمەت گۈلنار خېنىم، — غوجەك ھىجايغان پېتى گۈلنارنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىنى سۇندى — دە، — گۈلنار خېنىم، سىز نېمىدېگەن چىرايلىق» دېدى. ئۇنىڭ ئىپلاس قولى گۈلنارنىڭ قولىغا ئەمەس، ئەكسىچە كۆكسى تەرەپكە سۇنۇلدى.

گۈلنار دەررۇ ئارقىسىغا ياندى. غوجەك پەيلىدىن يانمىدى. «ئادەمگەرچىلىكنى بىلمىگەن نومۇسسىز». گۈلنار ئۇنى كېلىشتۇرۇپ بىر كاچات سالدى، ئۇ مەڭزىنى تۇتقىنىچە تامغا يۆلىنىپ قالدى ...

گۈلنار باش - كۆزىنى تۇزەشتۇرۇپ بولۇپ ئەينەككە قاردى. ئۇنىڭ ئورۇقلاپ ئېڭەكلىرى چىقىپ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قالغانىدى. مەردان «دادا، دادا» دەپ جۆيلۈيتتى، ئانا كېلىپ ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلىدى، مەردانمۇ ئورۇقلاپ قالغاندەك كۆرۈندى. ئانا ئۆزىنى باسالمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىنى پارە - پارە قىلىپ ئېزىپ چىقىۋاتقان ياش دانچىلىرى ئوغلىنىڭ ئۈستىگە مۆلدۈرلەپ چۈشۈپ تۇراتتى.

چۆكلار تولىمۇ ئەنسىز كېلىدۇ، مەردان تۇغۇلۇپ بۆشۈككە سېلىپ ئۆچىنچى كۈنلا مىسماخان موماي بىلەن جەنساخان موماي بۆشۈكنى كۆتۈرۈپ ئۆزلىرىنىڭ يېنىغا ئاچىقىپ ئوتتۇرىغا ئېلىپ ياتتى. ئۇلار «ياش نېمىلەر، كېچىسى ئۇخلاپ قېلىپ نەۋرىسىزنى يىغلىتىپ قويىدۇ» دېيىشىپ ئەندىشە قىلاتتى. «خۇدايىم بىزنىڭ تۇخۇمىمىزنىڭ پىشانىسىگە بىر دېنىلا پەرزەنت قىلىپ يېزىۋەتمىگەن» دېيىشىپ خورسىناتتى. بىرسى نەۋرىسىنىڭ بۆشۈكىنى ياسىسا، بىرسى نەۋرىسىنىڭ مۈرىلىرىنى سىلايتتى. جەنساخان موماي مەردان تۇغۇلۇپ ئۆچىنچى يىلى، مىسماخان ئانا نەۋرىسىنىڭ سۈننەت تويىنى ئالتە يېشىدا ئۆتكۈزۈپ بىر يىلدىن كېيىن ئالەمدىن ئۆتتى. «مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا» دېگەندەك، پولات بىلەن ئانا بۇ يالغۇز يۈرەك پارىسىنى كۆزىنىڭ ئېچىگە قاراپ كۆز قارىچۇقىدەك ساقلاپ، كەلگۈسىدە ئۆزلىرىگە ئوخشاش ۋەتەنگە، خەلقىگە يارامليق ئادەم قىلىپ يېتىشتۇرۇشنى ئۇمىد قىلاتتى.

بىزنىڭ كوچىلاردا ئىتلار قالايمىقان ھاۋشىپ ئەنسىزچىلىك باشلاندى. گۇلنار ئىتتىك بېرىپ لامپىنى ئۆچۈرۈۋېتىپ پەردە يوچۇقىدىن يولغا قاراپ تۇردى. ئۇ تام ياقىلاپ ئۆتۈپ كەتكەن بىرنەچچە قارا كۆلەڭگە بىلەن دېرىزىگە كېلىپ يېپىشقان بىرسىنى ئېنىق كۆردى. ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنىگە تىترەك ئولىشىپ يۈرىكى ئىختىيارسىز ئېغىپ كەتتى.

— ئىپلاسلار، بۇنداق بولارنى بىلەتتىم. قېنى باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن.

گۇلنار قىشلىق كىيىملىرىنى بىر قۇر كىيدى. ئاندىن مەردانىنىڭ بېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. مەردان پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئاننىڭ خىيالىغا تۇرلۇك ئىشلار كەچتى. «ئاھ خۇدا، مۇشۇ ئاغزىڭدىن ئوغۇز سۈتۈڭ پۈراپ تۇرغان يېشىڭدا داداڭ بىلەن ئاپاڭدىن ئايرىلىپ قېلىپ كوچىلاردا بوينۇڭنى قىسىپ تېنەپ قالارسەنمۇ؟ — ئانا مەردانىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى، — بالام، جېنىم بالام، يالغۇز قوزام، سېنى ئاق كۆڭۈل ئانىلارغا تاپشۇردۇم». ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوخچۇپ چىققان ئىسسىق ياشلار مەردانىنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى. مەردان كۆزىنى ئاچىتى، ئۇ بېشىدا تىزلىنىپ يىغلاپ ئولتۇرغان ئاپىسىنى ئاي يورۇقىدا كۆردى.

— ئاپا، جېنىم ئاپا، نېمە بولدى، ئاپا!؟ — مەردان ئولتۇردى. ساقچى، ژاندارمىلار دەرۋازىنى ئۇرۇپ، تېپىپ «بول، ئاچ» دەپ قاردىقۇيۇق ۋارقىرىشىپ كوچىنى بېشىغا كىيدى.

— ئاپا، ئاپا، نېمە بولدى؟ ئۇلار كىملەر؟ قورقۇۋاتىمەن ئاپا!

— قورقما بالام، قورقما، ھېلىقى ساقچىلار كەلگەن

ئوخشايدۇ. غەيرەتلىك بولغىن، ئۇلار سېنىڭدىن سۆز سورىسا بىلمەيمەن دېگىن، ئاپاڭ بىلەن داداڭ شۇنداق دېدى دېسىمۇ ئۇقمايمەن دېگىن. مەن كەلگۈچە چوڭ داداڭ، چوڭ ئاپاڭ، غۇنچەملەر بارغۇ، ئۇقتۇڭمۇ قوزام، ــ ئانا بۇ سۆزلەرنى ئالدىراپ دېدى ـ دە، ئېھتىمالغا قارشى ئۇنىڭ كېيىملىرىنىمۇ كىيدۈردى.

ساقچى، ژاندارمىلار تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ كېچە تۈننى بېشىغا كىيىشتى. «بول، ئاچ، ئوق چىقىرىمىز!» ھەيۋە قىلاتتى ئۇلار. ئانا ئوغلىنى ئاخىرقى بىر قېتىم كۆكسىگە بېسىپ تۇرۇپ ئىككى مەڭگە، پېشانىسىگە سۆيدى ـ دە:

ــ يىغلىما بالام، ئوغۇل بالا يىغلىمايدۇ، ھەرقانداق ئىشقا چىدايدۇ، ــ دېدى، ئاندىن لامپىنى ياندۇرۇپ، ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئاچتى ـ دە:

ــ ئوغلۇم، سەن بېرىپ دەرۋازىنى ئېچىۋەتكىن، ــ دېدى. مەردان بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى. ئانا ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا تىك تۇراتتى. ئۇ ئۇچىسىغا پاختەك تۆكى رەڭلىك پەلتو كىيگەن، پۇتىدا قارا خۇرۇم چېتىك، بېشىغا بېغىرراڭ گەرىس ياغلىق تېڭىۋالغانىدى. جاللاتلار دەرۋازىدىن ھويلىغا، ھويلىدىن ئىچكىرىكى ئۆيگە «سەن كىر، سەن كىر دەيمەن، ئاناڭنى، ھەزىلەك، ھايۋان» دېگەندەك ئاغزىدىن قار ـ شۇبرغان ياغدۇرۇپ، مۇشۇكتىن قورققان چاشقاندەك مارىشىپ ئاران كىرىشتى. ئۇلارنىڭ بېشىغا ئىشىكنىڭ ئارقىسىدىن كۆچلۈك بىر كالتەك چىقىپ تېگىدىغاندەكلا قىلاتتى.

«ياڭاللا، مۇنۇ قانجۇقنىڭ تۇرغىنىنى قارا، يۇرىكىنى قاپتەك قىلىپ» ئويلىدى غوجەك. ئۇنىڭ قان قۇيۇلغان كۆزلىرىدىن رەھىمسىزلىك چىقىپ تۇراتتى.

— خۇش، بۇ كېچىدە نېمە ئىش؟ — سورىدى ئانا غوجەككە تىكىلىپ قاراپ.

— كۆتۈر قولۇڭنى، — قارا قاسقان شەپكە، قارا كىيىم كىيىپ پۇتىغا گوجەي ئورىغان قارىمۇتۇق چېرىك مىلتىقىنى دېۋەيلەپ پوپوزا قىلدى.

— كېچە تۇندە قورال بىلەن بىر ئايالنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىدىغان نېمە ھەققىڭ بار! مەن خەلق ئالدىدا جىنايەت قىلغان يېرىم يوق. نېمىگە قول كۆتۈرىمەن؟ — چەكچىيىپ قارىدى ئانا ئۇ چېرىككە.

— ھى - ھى، — دەپ بۇرنىنى قاقتى غوجەك. ئۇ «ئاكاڭ قارىغىنى كۆردۈڭمۇ» دېگەندەك قىلىپ تاپانچىسىنىڭ ئۇچى بىلەن قاسقان شەپكىسىنىڭ چېكىلىكىنى كۆتۈرۈپ قويدى - دە:

— ھە، باتۇر ئايال، قانداق؟ — دېدى.

— باتۇر ئايالنىڭ قانداقلىقىنى ئۆز ۋاقتىدا كۆرگەنسەنغۇ، يەنە نېمىسىنى سورايسەن!؟

«بولار ئىش بولدى، يېلىنىپ مىڭ كۈن ياشىغۇچە، غادىيىپ تۇرۇپ بىر كۈن ياشىغىنىم ئەلا، سەنلەردىن رەھىم - شەپقەت تىلەش ئۆلۈكتىن ئۆپكە سورىغانلىق» دەپ ئويلىدى.

— ھى - ھى، تېخى بۇنىڭ چوڭچىلىقىنى، بايتال قاچان بەيگىدىن كەلگەن؟ — مازاق قىلىپ ئۆزىچە ھېجايدى.

— سەنمۇ بىلىپ قوي، — دېدى گۈلنار، — چۈنكى ھامان بىر كۈنى خەلقنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ پالاق يەپ ئۆلىسۇ.

— ئاناڭنى، قورال نەدە، ئېيتە!؟ — دوق قىلدى جاللات غوجەك ئۆزىچە تاپانچىسىنى تەڭلەپ.

— قىزىق گەپ بولدى. مەن بىر ئوقۇتقۇچى، ئوقۇتقۇچى سالاھىيىتىم بىلەن ياش ئەۋلادلارنى تەربىيىلەش، ئۇلارغا

ھەق ـ ناھەقنى بىلدۇرۇش مېنىڭ ۋەزىپەم. قورال بولسا ئاختۇ-رۇپ تېپىۋال.

غوجەك باشلىق چېرىكلەر قوقاس دەسسىۋالغاندەك ئورنىدا تۇرالماي قېلىشتى.

ـــ ئاختۇرۇڭلار! ـــ بۇيرۇق قىلدى غوجەك.

چېرىكلەر ئۆي ئىچى، ھويلا ـ ئارامنى ئالا قويماي ئاختۇ-رۇشتى. قولىغا چىققىنىنى ئېلىپ، ئۇچرىغان نەرسىنى ئۇرۇپ چىقىپ ھېچ نەرسە تاپالمىدى. ئاخىر ئۇلار ئانا بىلەن بالىنىڭ قولىنى بىر كويزىدا چېتىپ ماڭ دېسە ماڭ دېيىشىپ، قەپەسگە سولانغان يولۋاسنى ئېلىپ مېڭىشقاندەك ئالاقزادە بولۇشۇپ ئې-لىپ مېڭىشتى.

ئانا ـ بالا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، مىڭ بىر جاپادا تېرىپ تاپقان ئۆي بىساتىدىن تىرىك تۇرۇپ خوشلاشتى. يەردە چېچىلىپ دەس-سىلىپ يانقان ئۆي ـ بىساتى ئاشۇ رەھىمسىز ئادەم سىياقى ۋەھشىي ھايۋانلارغا لەنەت ئوقۇۋاتقاندەك، مېھرىبان ئاتا ـ ئانا ئىچ كۆيەرلەرگە ئېچىنىپ يىغا ـ زار قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەت-تى. ئۇيقۇدا يانقان باغ قاتتىق سىلكىنىپ يوپۇرماقلار ۋاقتسىز غازاڭ بولۇپ، ناھەقچىلىققا تۆكۈلگەن ياشتەك يەرگە تۆكۈلمەك-تە ئىدى. سىدىدىكى تۇخۇم بېسىپ يانقان بىر جۇپ پاختەك تۇن قاراڭغۇسىدا «گۇ ـ گۇ ـ گۇ» دېيىشىپ يىغلاپ تۇرىدۇ. ھەممە تەرەپتىن «گۇلنار، مەردان، خەير خوش، ئامان بولۇڭ-لار، ئانا تۇپراق، ئەل ـ يۇرت سىلەرگە مەدەتكار» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلانغاندەك قىلاتتى.

2

بۇگۈن كېچىدىن بېرى ئەھەت باۋاڭنىڭ ئۆي ئىچىدىكىلە-

رى پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلىشىپ يۈردى. بۇ قېتىمقى تۇنقۇن قىلىشقا ژاك دوسا ئۆزى مەسئۇل بولۇپ، 10 نەپەر چېرىكنى باشلاپ كۇن ئولتۇرۇپ ئەل ئايىغى بېسىلغاندا بىر - بىرلەپ «ئوغرى مۇشۇك» تەك باۋجاڭنىڭ هويلىسىغا كىرىشتى.

— ژاك دوسا، — تۇنۇشتۇردى غوجەك بۇ سېمىز دوساقنى.

— هى - هى - هى، ياخشى، ياخشى، دوسا جانابلىرى.

باۋجاك دوسانى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى - دە:

— هەي خوتۇن، بول دەيمەن، دوسا جانابلىرىغا قېلىن قىلىپ كۆرپە سېلىڭلار، هەي، هەي، مۇشۇ خوتۇن خەق دېگەننىزە، — باۋجاك دوساغا ئىككى پۇكلىنىپ تەزىم قىلىپ تۇرۇپ ئۆزىچە خوتۇنىغا كايىپ قويۇشنى ئۇنتۇمىدى. ئامىنە- گۇل ساراي ئۆينىڭ تۇرىگە ئۇچ قەۋەت كۆرپە سېلىپ ئۇچ دانە ماموق ياستۇقنى تامغا يۆلەپ قويدى. ئۇ شوڭگەننىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى. شوڭگەن ئۇچۇن ئىككى كۆرپىنى قاتلاپ سېلىپ ئىك- كى دانە ياستۇق قويدى.

ژاك دوسا ئۇزۇن يولدا ئات مىنگەچكە بۇگۇنكى بىر كۇن- لۇك يول ئېغىر كەلگەنىدى. ژاك دوساغا ئېغىر كەلگىنى ئۇنىڭ كاسسىسى يېغىر بولۇپ، تامبىلى چاپلىشىپ قالغانىدى. ئەھەت باۋجاك بىلەن غوجەك، ژاك دوسانى ئاتتىن تاغار چۇشۇرگەندەك تەسلىكتە چۇشۇردى.

«ئاناڭنى» دېدى دوسا ئۆزىچىلا.

بۇ ئۇنىڭ ئۆزىنى ياكى باۋجاڭنى تىللىغىنىمۇ بىلگىلى بولمايتتى.

ئۇلار دوسانى ئۆيگە ئەكىرىپ ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن:

— دوسا جانابلىرى مانا بۇ تىزىملىكتىكى ئون كىشى

چېگرىغا بېرىپ مال ئەكەپتۇ، ـــ دېدى باۋجاڭ بىر پارچە تىزىملىك قەغەزنى دوساغا سۇنۇپ.

ـــ ھى، ـــ دېدى دوسا خەتنى ئېلىپ بېشىنى لىڭشىتىپ، باۋجاڭنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كېتەيلا دېدى.

«ھىم، ئوتتۇز پىرسەنت بولغاندا ھېچبولمىغاندا ئۇچىنىڭ ئۇچ ئات، بىرسى مېنىڭ - دە» خام چوت قىلىپ ئۇلگۈردى باۋجاڭ. ئۇ خۇشاللىقىدا قوزا سويۇپ، قازان ئىسسىتىشقا سۇ-نۇر ئىمامغا ئادەم ئەۋەتتى.

ـــ ئاناڭنى، ھېلىقى ئەبلەخ نەدە، دەرھال چاقىرىپ كە-لىڭلار، ـــ دېدى دوسا خىرقىراق ئاۋازدا.

ـــ خوپ، دوسا جانابلىرى، ئۇ ئۇچى مۇشۇ يېقىن ئاردى-لا، ئۇلارنى بىر دەمدىلا ھەيدەپ كېلىدۇ، ـــ باۋجاڭ ئولتۇرغان ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى. دوسا باۋجاڭنىڭ سۆزىگە ئېرەنمۇ قىلمىدى. ئۇ سومكىسىدىن خاتىرە دەپتىرىنى ئېلىپ ئىنجىقلاپ يۇرۇپ ئاختۇردى - دە: «ئاناڭنى، ھىمىت تۇلكە» دېدى.

ـــ ھىمىت؟ ـــ سورىدى شوڭگەن، بۇ يالاقچىنىڭ بۇ ئىشىدىن ئۇنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى.

ـــ توغرا، ھىمىت، ئاشۇ تۇلكىنى دەرھال چاقىرىپ كېلىڭلار، ـــ بۇيرۇق قىلدى دوسا.

«تۇلۇمدىن توقماق چىقىپتۇ» دېگەندەك، بۇ «توقماق» باۋجاڭنىڭ بېشىغا تېگىپ دۇم چۈشۈرگىلى تاسلا قالدى. دوسا ھىمىتنىڭ باۋجاڭنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

ـــ ھوي - ھوي - ھوي، بۇ قانداق ئىش؟ قانداق ئىش؟ ـــ باۋجاڭ بىرىدە شوڭگەنگە قارىسا، بىرىدە دوساغا قارايتتى، شوڭگەن دولىسىنى چىقاردى. باۋجاڭ «خۇش دوسا جانابلىرى» دېگىنىچە مىڭ ئېگىلىپ ئارقىچە ئىشكىتىن

چىقىپ كەتتى. دوسا ئۆينىڭ تۆرىدە بىرىدە يانچە، بىرىدە دۇم ياتاتتى. ئۇ پېشايۋانغا چىققاندا سونۇر ئىمام بىلەن ھېمىت ھويلىدا قارا پاقلاننى سويۇۋاتاتتى. ئەس - ھوشىنى يوقاتقان باۋجاڭ نېمە قىلارىنى بىلمەي بىر پەس پېشايۋاندا تۇردى. «ئىشتانغا چىققان كۆڭۈلگە تايىن» دېگەندەك، پولات ئۇستىدىن يېزىلغان ماتېرىيال باۋجاڭغا تاينىلىق ئىدى. ئۇ ھېمىتنىڭ «ناھىيىگە» دېگىنىنى «چېگرىغا»، «مۇمكىن» دېگىنىنى «قورال ئەكەلگەن» دەپ يازغانىدى. «ئاپلا، نېمىشقا بۇرۇنراق ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇپ قويمىدىم. قېرىنىشقاندەك مۇنۇ ۋاڭ دېگەن پوداقنىڭ چىققىنىنى قارىمامدىغان.»

باۋجاڭنىڭ بايىقى خۇشاللىقى ئۇنىڭ كۆتەن ئۇچىيىگە كەپلىشىپ قالغانىدى. ئۇ نائىلاج ھېمىتنى دوسانىڭ ئالدىغا باشلاپ كىردى.

— ئولتۇر، — دېدى دوسا قاپىقىنى تۇرۇپ تۇرۇپ. ھېمىت ئىككى مۇرىسىنى چىقىرىپ شۇمشەيگىنىچە دادىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

— سەن پولاتنىڭ قورال ئەكەلگىنىنى كۆرگەنمۇ؟

— ياق - ياق - ياق، ئۇ ناھىيىگە بارىمەن دەپ تۆت قېتىم يوقاپ كەتكەن، — ھېمىت دۇدۇقلاپ يۇرۇپ بۇ سۆزلەرنى ئاران دېيەلىدى.

— قاماپ قويۇڭلار! — بۇيرۇق قىلدى دوسا خۇشياقمىغان قىياپەتتە.

ھېمىت نېمە قىلىشىنى بىلمەي شۇمشەرەپ دادىسىنىڭ چىڭ ئېسىگە كىرىپ كېتەي دېدى.

— ھوي - ھوي - ھوي، بۇ، بۇ نېمە بولغىنى؟ باۋجاڭ شوڭگەنگە قارىدى. شوڭگەن كۆزىنى قىسىپ

قويدى ـ دە، ھىمىتنى «ماڭ» دېگىنىچە ئالدىغا سېلىپ ئاچـ
قىپ كېتىپ، «بۇگۈن كېچە بۇ پوداقنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمە»
دېدى ـ دە، باۋاڭچىنىڭ قولىقىغا پىچىرلىدى.
ـــ ماقۇل، ماقۇل، ھازىرلا، ـــ باۋاڭچى ئالدىراپ ـ
تېنەپ قازناق ئۆيىگە كىرىپ كەتتى ـ دە، ئۇچ دانە يامبۇنى
كۆتۈرۈپ چىقتى. «خوتۇن، ھەي خوتۇن، پەتنۇس ئېلىپ
چىق». ئامىنىگۈل ئانارگۈللۈك پەتنۇسنى كۆتۈرۈپ چىقتى.
سونۇر ئىمامدىن تارتىپ باۋاڭچىنىڭ ئۆيى ئىچىدىكىلىرى شۇ
تۇرقىدا «پۇتى كۆيگەن توخۇ» ئىدى. باۋاڭچى ئىككى دانە يامبۇـ
نى پەتنۇسقا سېلىپ ۋاڭ دوسانىڭ ئالدىغا قويدى. بايانتىن بېرى
خۇيى تۇتۇپ قالغان دوسا ئىككى يامبۇنى كۆرۈپ سۆڭگىچىنىڭ
ئاغرىقىنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى. «ھى ـ ھى ـ ھى» ئۇ
شوڭگەنگە قارىدى. شوڭگەن كۆزىنى قىسىپ قويدى. دوسا
ئىككى يامبۇنى ئالدىراپ ـ تېنەپ سومكىسىغا سالدى. باۋاڭچى
يەنە بىر يامبۇنى پەتنۇسقا سالدى ـ دە، شوڭگەنگە سۇنـ
دى. بۇ قىزىل كۆز ھەر ھالدا ئەدەپ ـ قائىدىلىك ئىش
قىلىپ: ۋۇي، ۋۇي، نېمە قىلىپ يۈرىسىز ھوي، رەھمەت،
رەھمەت، ـــ دەپ قويدى.
غوجەك شوڭگەن، ئەھمەت باۋاڭچى باشلىق چېرىكلەر ئىككـ
گە بۆلۈنۈپ تۇتقۇن قىلىشقا كەتتى. دوسا جوزا ئۇستىدىكى قوزا
گۆشى ۋە قوزا گۆشىدىن قورۇلغان قورۇمىلار بىلەن بىر بوتۇلكا
جۇننى ئالدىغا قويۇپ كەينى ـ كەينىدىن تۆت رومكىنى
ئىچتى ـ دە، جۇننىڭ تەسىرىدە يېنىچە يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.
غوجەك شوڭگەن، ئەھمەت باۋاڭچى باشلىق چېرىكلەر قېچىپ
كەتكەن مۇئەللىملەر قاتارلىق گۇمانلىق كىشىلەرنىڭ ھەم پولات
ئەپەندىنىڭ ئورۇق ـ تۇغقانلىرىنى ئۆيلىرىنى ئاختۇرۇپ بۇز-

دى، چاشتى قىلىپ ھېچ نەرسە تاپالمىغاندىن كېيىن ئالىدىغىنى ئېلىپ، گۈلنار بىلەن مەردان ھەم باۋاجاڭنىڭ مەلۇماتى بويىچە قادىر، تۇرسۇن، گايىتلارنى باغلاپ ھەيدەپ باۋاجاڭنىڭ قورۇسىغا كىردى. تۇتقۇنلارنىڭ باش - كۆزلىرى يېرىلىپ قىپقىزىل قانغا بويالغانىدى. چېرىكلەر تۇتقۇنلارنى باۋاجاڭ ئالدىن تەييارلاپ قويغان قازناق ئۆيگە قاماپ قويغاندىن كېيىن، تۇتقۇنلارنىڭ ئۆيلىرىدىن ئوغرىلاپ كەلگەن نەرسىلىرىنى سومكىلىرىغا سېلىشتى - دە، قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سېلىقلىق كىگىز ئۈستىگە كېلىپ ئولتۇرۇشۇپ، باۋاجاڭ بەرگەن ئىككى بوتۇلكا جۇننى ئىچىشىپ ھويلىنى بېشىغا كىيىشتى.

تۆتىنچى باب

1

ناھىيىدە «جاللات» نامى پۈر كەتكەن، ئەل ئاغزىدا نەپرەت-لىنىپ، ئۆزى پەخرلىنىپ يۈرگەن غوجەك شوڭگەننىڭ ئەس-لىي ئىسمى توختى بولۇپ، دادىسىنىڭ ئىسمى كېرەم ئىدى. يۈرتى ئاقسۇ كەلپىندىن بولۇپ، شېكى شىسەيگە ئەسكەر بولۇپ ئۇرۇمچىگە چىقىپ بىر مەزگىل تۇرمە قاراۋۇلى بولغان. ئۇ تۇرمىدىكى مەھبۇسلارغا قارىتا رەھىمسىزلىكى بىلەن تونۇلۇپ، ئاندىن تۇرمە باققۇچى بولدى. بۇ جەريانىدا ئۇ ئاتالمىش خائىنلار-نى ۋە باشقا تۇتقۇنلارنى قىيناش، ئۆلتۈرۈش ئىشلىرىغا قاتناش-قان ھەقىقىي جاللات ئىدى.

شېكى شىسەي ئۆز جىنايىتىنىڭ ئىزىنى يوقىتىش ئۈچۈن، قاتىللىق جىنايىتىگە قاتناشقان قول ئاستىدىكى جاللاتلارنىڭ ئاساسلىقىنى يەر يۈزىدىن يوق قىلاتتى، بەزىلىرىنى يىراق جاي-لارغا يۆتكىۋېتەتتى. شۇ قاتاردا كېرەم توختى دېگەن بۇ جاللاتنى ئىلى ۋىلايىتى ساقچى ئىدارىسى ئىختىيارىغا ئەۋەتتى. ئۇ غۇلجە-غا كەلگەندىن كېيىن ئىسمىنى غوجەككە، ئەسلىي يۈرتىنى قەشقەرگە ئۆزگەرتتى. ئۇ غۇلجا شەھەر ئىچى سۇ دەرۋازا ساق-چىخانىدا بىر يىل نوپۇسچى بولغاندىن كېيىن بۇ ناھىيىگە چە-قىپ جىنايى ئىشلار بۆلۈمىگە كادىر بولدى. غوجەك خەلققە قارىتا رەھىمسىز جاللات، خوجايىنلىرىغا قارىتا يالغانچىلىق، يالاقچىلىق، خۇشامەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزەتتى.

ناهىيە بازىرىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تار كوچىغا جايلاشقان ناهىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ قارا دەرۋازىسى كىشىلەرگە «كولاپ قويغان گۆر» دەك تولىمۇ قورقۇنچلۇق تۇيۇلاتتى. ئۆز ئايىغىدىن ئۇركۈگەن ئەمەلدارلار كىيىنكى ۋاقىتلاردا دەرۋازا ئالدىغا مىلتىق تۇتقان ئىككى پوست، ئۆگزىگە ئىككى پوست قويۇپ مىلتىق - ئاپتومات تۇتقان چىرىكلەر كېچە - كۈندۈز دېگۈدەك كوچىلارنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. ساقچى ئىدارىسىنىڭ تۆت بۇرجىكىدە بەش مېتىر ئېگىزلىكتە تۆت پوتەي چوقچىيىپ تۇراتتى. بۇ كوچىغا كىرىپ قالغانلار بۇ يەردىن ئۆتۈپ كەتكۈچە زەھەرلىك يىلان - چايانغا ۋە ياكى بىرەر ۋەھشىي يىرتقۇچ ھايۋانغا دۇچ كېلىپ قالمىغاندەك ھودۇقۇپ پېشانىسىدىن سوغۇق تەر چىقىپ كېتەتتى. ھەر كۈنى قانچىلىغان بوۋاي - مومايلار، ياش چوكانلار تۈگۈنلەرنى تۇتىشىپ ئاشۇ قارا دەرۋازا ئىچىدىكى قاراڭغۇ زىنداندا بىگۇناھ ياتقان بالىلىرى، ئەرلىرىنى يوقلاپ كېلىشىپ، ئاشۇ رەھىمسىز چىرىكلەرنىڭ كۆزىگە قارىشىپ نائۈمىد ئولتۇرۇشاتتى. چاچلىرى پاخالىلىشىپ گەجگىسىگە چۈشكەن، چۈسا، بۇرگە، زەي زىندان ئازابى ھالىدىن كەتكۈزگەن، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن تۇتقۇنلار پۈتلىرىدىكى ئون ئىككى جىڭ تۆمۈر كىشەننى شاراقلىتىپ ھەر كۈنى تاڭ سەھەردىن قاراڭغۇ چۈشكۈچە ئىشىك، قورۇلارنى سۈپۈرۈپ يۈرەتتى. ئۇلار بىرەر كىشىگە دوقۇرۇشۇپ قالسا، تىكلىپ قاراشقا پېتىنالماي يەر ئاستىدىن قارايتتى - دە، نېرى بارغاندىن كېيىن نۇرسىز، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە لىق تولغان ياشلىرىنى ئالىقىنى بىلەن ئېرتىشىپ ئېغىر ئۇھ تارتىشاتتى.

بىر چوڭ ھارۋا قارا دەرۋازىدىن كىرىپ قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا توختىدى. چىرىكلەر ۋاڭ دوسانى يۆلەشتۈرۈپ يۈرۈپ

مىڭ تەسلىكتە ئاتتىن چۈشۈردى. ئۇ پارالىچ كىشىدەك بىر مەزگىل يەر دەسسىيەلمەي پۈتىنى سوزۇپ ئولتۇردى - دە، ئاندىن باشقىلارنىڭ يۆلەشتۇرۇشى بىلەن ئورنىدىن تۇرغاندىن كېيىن، غوجەك بىلەن بىللە غايىب بولدى. ھايال قىلماي قولىغا تاپانچا تۇتقان، ئوڭ كۆزى جىرتاق، شادىپاچاق بىرسى ئون چېرىكىنى باشلاپ چىقتى - دە، بىر چوڭ ھارۋا ئەتراپىنى چىلبۆرىلەردەك قورشاپ، ھازىرلا ئېغىز سالىدىغاندەك تەمشىلىشتى.

— ئاپا، قورقۇۋاتىمەن، ئاپا، جېنىم ئاپا، — مەردان ئاپىسىنى قۇچاقلىدى.

— قورقما بالام، قورقما، ئۇلار ھېچ نەرسە قىلالمايدۇ. مەن سېنى ئوغۇل دەپ تۇغقان، ھەرقانداق ئىش بولسا چىداملىق بولغىن، ھېچ نەرسە دېمە جۇمۇ، — ئانا ئەھۋالنىڭ يامانلىقىنى سەزدى.

— يېشىكلار! — بۇيرۇق قىلدى شادىپاچاق تۇرمە باشلىقى. چېرىكلەردىن ئىككىسى چىقىپ ئانا - بالىنىڭ قولىنى يەشتى - دە، سۆرەشتۇرۇپ يەرگە ئېلىپ چۈشتى. ئۇلار بىر كۈن تىزلىنىپ ئولتۇرغاچقا، پۇتلىرى كۆيۈشۈپ ئۆيۈشۈپ قالغانىدى. چېرىكلەرنىڭ چىرايىدىن مۇز يېغىپ تۇراتتى.

— ئاپا! قانداق قىلىمىز؟

— قورقما بالام، ئەمدى باشقا كەلگەننى كۆردۈق. ئۆزۈگە پۇختا بول قوزام، — ئانا ئوغلىنى يىرتقۇچلاردىن قاچۇرغاندەك باغرىغا باستى، مەڭزىنى مەڭزىگە ياقتى.

— ئاناكىنى، نېمە قارىشىپ تۇرۇشسەن، ئېلىپ مېڭىش، — بۇيرۇق قىلدى تۇرمە باشلىقى.

ئۇچتىن ئالتە چېرىك كېلىپ، ئانا - بالىنىڭ قوللىرىنى

قايرىپ يۈرۈپ، ئىككىسىنىڭ ئايرىپ ئىككى ياققا سۈرەپ مېڭىشتى.

— ئاپا! ئاپا!

— مەردان! جېنىم بالام. بالامنى نەگە ئاپىرىشىسەن؟ بالامنى مەن بىلەن بىرگە قاماش، — ئانا ـ بالىنىڭ يىغا ـ زارى تۇن پەردىسىنى يېرىپ، يۈرەكلەرنى تىترىتىۋەتتى.

مەردان بىر سىلكىنىپ چېرىكلەر قولىدىن چىقىپ يۇگۈرۈپ كەلگىنىچە ئانىنىڭ بوينىغا گىرە سالدى. رەھىمسىز چېرىكلەر ئانا ـ بالىنى ئاجرىتىش ئۈچۈن جان ـ جەھلى بىلەن تارتاتتى.

— ئېپلاسلار، ھۇ يىلان ـ چايانلار، — ئانا مەردانىنى چىڭ قۇچاقلىدى، جاللاتلار تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ، ئانا ـ بالىنى مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن قارىقويۇق ئۇردى. مەردانىنىڭ بۇرنى قاناپ، پېشانىسى يېرىلدى.

— ئاپا! ئاپا!

— بالام مەردان! — رەھىمسىز قارا قوللار ئىككىسىنى ئىككى ياققا سۈرەپ ئەكەتتى.

گۇ جۇجاڭ پۈتى كۆيگەن توخۇدەك ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى. ئۇ بىرىدە ۋاڭ دوساغا خىرىس قىلسا، بىرىدە غوجەككە قاراپ ھۇرپىيەتتى.

— قېچىپ كېتىپتۇ؟ سەن پاقا ئالالمايدىغان جاغالىمايلار تېپىۋالغىنىڭ ئەتكەسچى، ئوغرى، قىمارۋاز، ئۇلارنى ئۇرۇپ ـ قىينىپ قولۇڭ ئاغرىيدۇ، بىرسىمۇ ئىقرار قىلمايدۇ، يە زاڭ مېلى يوق، تۇرمە توشتى، ئۆلگىنى ئۆلۈپ، پۈت ـ قولى سۇنغىنى سېسىپ ياتىدۇ، ئاناڭنى نان قېپىلار!

ئۇ سىگارتىنى ئۇزۇلدۇرمەي چېكىپ ئاچچىقىنى ئاچچىق

ئىستىن ئالاتتى.

— ئوقۇ! — دېدى ئۇ باۋجاڭنىڭ دەرۋازىسىغا چاپلانغان تەشۋىقات ۋەرەقىسىنى تەرجىمانىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ. تەرجىمان تەشۋىقات ۋەرەقىسىنى قولىغا ئېلىپ قىسقا يۆتەلدى - دە، قەغەزنىڭ باش - ئايىغىغا قارىدى.

— ھوي، كانىيىغا بىر نېمە تۇرۇپ قالغان، تىلىڭنى مۇشۇك ئۇزۇۋالمىغاندىكىن ئوقۇساڭچۇ، — پاكارنىڭ جېنى چىقىۋاتاتتى. تەرجىمان ئوقۇدى:

«ھەر مىللەت قېرىنداشلار! گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھەربىي، مەمۇرىي، ساقچى، ژاندارمىلار بىرلىشىپ بىگۇناھ ھەر مىللەت خەلقىنى قاماۋاتىدۇ، ئۆلتۈرۈۋاتىدۇ، زۇلۇم ئاشقانسىرى خەلقنىڭ ئەكسىيەتچىلەرگە بولغان غەزىپى ئۆرلەپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن قوزغىلاڭلار كۆتۈرۈلمەكتە. ھەر مىللەت خەلقى ئىتتىپاقلىشىپ، گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى يوقىتايلى! ئەكسىيەتچىلەرگە ئۆلۈم.»

— توختا! نەگىلا بارسا يەنە شۇ گەپ. ئاناڭنى، — ئۇ ئۇستەل ئۇستىدە تۇرغان بىر توپ قەغەزگە قارىدى. ئۇلار بۇگۈن ئەتىگەندە ھاكىم ئىدارە دەرۋازىسىغا، تۆت كوچىغا، مەكتەپكە، ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىكى تېلېفون تۈۋرۈكىگە چاپلانغان شىبەچە يېزىقتىكى تەشۋىق ۋەرەقىلىرى بولۇپ، ئاخىرىدا «ئەكسىيەتچى گۇڭا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، خەلق قايسى ۋاقىتدا بولسۇن ئىجرا قىلسا بولىدۇ» دېيىلگەنىدى. گۇنىڭ بېشى قېيىپ سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ ئۇستەلگە ئولتۇرۇپ قالدى.

— ماڭ، ھەممىڭ چىقىش، كۆزۈمدىن يوقىلىش، —

دەپ ژارقىرىدى ئۇ. ژاڭ دوسا باشلىق جاللاتلار دومسىيىشىپ مېڭىشتى، قايسىبىرلىرى «ئاناڭنى» دەپ سالدى.

— توختا! — دېدى ئۇ ئۆزىنى سەل ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن غوجەككە قولىنى شىلتىپ، غوجەك ئىشىك تۈۋىدىن قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ پۈت ـ قوللىرى غال ـ غال تىترەيتتى. «ئولتۇر» دېدى ئۇ. غوجەك ئورۇندۇقتا ئولتۇردى. ئۇ غوجەكنىڭ قۇلىقىغا كېلىپ پىچىرلاپ، بۇ گۇن كېچىدىكى «قوناچاق ئويۇنىنى» ئېيتتى. «بولىدۇ، ياخشى، ياخشى». غوجەكنىڭ چىرايىغا قان يۈگۈردى.

2

گۇلنارنى چېركىلەر «پالاس سۆرىگەندەك» دارقىرىتىپ سۆرەپ، ئەسكى تاملىرى تور بېسىپ كەتكەن بىر ئۆيگە ئەكىرىپ داڭ يەرگە تاشلىدى. گۇلنار بىر پەس يىغلىغاندىن كېيىن كۆز يېشىنى سۈرتتى. «توختا، ھازىر يىغلايدىغان ۋاقىت ئەمەس» دەپ تەسەللى بەردى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە. «پولات بىلەن قانداق مۇناسىۋەت قىلىش كېرەك؟ ئالدىدىكى سوراقتا قانداق تاقابىل تۇرۇش كېرەك؟ قىينىاش، جازالاشقا بەرداشلىق بېرىش، تۇرمە ئىچىدىمۇ كۆرەشنى توختاتماسلىق، مەردانىنى بىر ئامال قىلىپ چىقىرىۋېتىش كېرەك.» ئۇ يەنە بىرنەچچە مىنۇتتىن كېيىنلا سوراققا كىرىدۇ، ئاندىن قاراڭغۇ زىندانغا قامىلىدۇ. «قانداق قىلىش كېرەك؟» ئۇنىڭ بېشى قاتقاندى. تالادىن شىبە چېرىك كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، چىرايىدىن مۇز يېغىپ تۇراتتى، ئۇ قولىدىكى بىر ھېجىر قاينىق سۇنى گۇلنارنىڭ ئالدىغا داققىدە قويدى ـ دە:

ـــ نېنىڭ بىلەن ئىچ، ـــ دېدى. ئاندىن ئىشىك تۈۋىدە ئولتۇرغان چېرىككە، ـــ مەن قاراپ تۇرىمەن، سەن تېز چەقىپ تامىقىڭنى يېگىن، ـــ دېدى.

ئۇ چېرىك چىقىپ كەتتى. شىبە چېرىك ئۇنىڭ كەينىدىن چىقىپ ئەتراپقا قاراپ تېزلا قايتىپ كىردى.

ـــ ھەدە، سىز مۇئەللىم گو يىباۋنى تونۇمسىز؟ مەن ئۇنىڭ ئىنىسى بولىمەن.

ـــ تونۇيمەن، بىز ئۇنىڭ بىلەن ساۋاقداش. ئۇ ھازىر قەيەردە؟

ـــ ئاكام ھازىرمۇ مەكتەپتە شياۋجاڭ، ھەدە، پولات شياۋجاڭ ئۇچىنچى ئۆيدە، جالال دېگەن بىلەن بىر كامېردا، ئۇ ھېچ نەرسە ئىقرار قىلمىدى جۇمۇ، ـــ ئۇ تېز - تېز سۆزلەيتتى.

ـــ سەن قانداق بىلىسەن؟ ـــ سورىدى گۇلنار.

ـــ ئاكام مەندىن بىر خەت كىرگۈزگەندى، شياۋجاڭ خەتنى ئالمىدى. ئاكامغا دېسەم «سەن خەتنى بېرىپ، مەن سېنى كۆرمىدىم، سەن مېنى كۆرمىدىڭ، دەپ بەرگىن» دېدى، ـــ ئۇ شۇنداق دەپ خەتنى ئالدى، ـــ پولات ئاكىمۇ خەت يازدى. مەن ئاكامغا ئاچچىقىپ بەردىم. ھەدە، مەن ئەتە پوستقا چىقىمەن. شۇ ۋاقىتتا سىلەرنى ئامال قىلىپ كۆرۈشتۈرىمەن، ئوغلىڭىز- دىن ئەنسىرىمەڭ، مەن قاراپ قويىمەن، ئۇنى ئاتخانىغا ئەكىرىپ قويىدى.

ئۇ بۇ سۆزلەرنى خۇددى ھەممە ئىشقا ئۆزى ئەيىبلىكتەك دېدى.

ـــ رەھمەت ئىنىم، رەھمەت، ئاكاڭغا سالام دېگىن. ھە راست، پولاتقا مېنى دېگىن، مەردانىنى دېمەي تۇر جۇمۇ

ئىنىم، ــ گۈلنار يەنە بىر ئىشنى سورىدى، ــ ئىنىم، تۇرمىدە ئايالالرمۇ بارمۇ؟

ــ ياق، يالغۇز سىزلا، باشقا ئايالالر يوق.

ــ رەھمەت ئىنىم، بالامنى ساقا تاپشۇردۇم، ئاكاڭغا سالام دېگىن.

تۇرمە باشلىقى تاڭ رۇسىڭ ئىككى چېرىك بىلەن كىرىپ كەلدى. ئادەم قېنى بىلەن ئاغزى ـ بۇرنى بويالغان بۇ جاللاتنىڭ كۆزلىرى تولىمۇ يىرگىنچلىك ئىدى.

ــ تۇر ئورنۇڭدىن، ماڭ! ــ بۇيرۇق قىلدى ئۇ. ئۇالر گۈلنارنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ تۇرمە قورۇسىغا ئاپاردى. تۇرمىنىڭ قارا قەلەي بىلەن قاپلانغان ئېگىز تاملىرى تولىمۇ سۇرلۇك، يىرگىنچلىك كۆرۈنەتتى. تۇرمە باشلىقى يوغان قارا قۇلۇپنى شاراقلىتىپ ئاچتى.

ــ ماڭ! ــ تۇرمە باشلىقى گۈلنارنىڭ مۇرىسىدىن ئىتتەردى. قورۇنىڭ ئىچى دىمىق، سېسىقچىلىق بولۇپ، ئادەمنى سەسكەندۈرەتتى. قايسىبىر تۆشۈك ـ يوچۇقلاردىن يىلان ـ چايان، يىرگىنچلىك ھاشاراتلار چىقىپ ئادەمنىڭ پۇتىغا يامىشىدىغاندەك تەن شۇركۈنەتتى. ئۇالر قۇلۇپ سېلىنغان كامېرنى ئېچىپ، گۈلنارنى قولىدىن ئىتتىرگەن پېتى كىرگۈزدى ـ دە، ئىشىكنى قۇلۇپلاپ چىقىپ كېتىشتى. بۇ زىندان بىنا بولغاندىن بېرى بىرەر قېتىممۇ تازىلانمىغانلىقتىن، تاملىرىنى قۇرۇم باغلاپ، ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىن تارتىپ تورۇسلىرىغىچە ساق يېرى يوق، ئۆمۈچۈك تورلىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى. كامېرنىڭ تېگىگە شال پاخىلى يېيىلغان، چۈشا، قان ھىدى ئادەمنىڭ گېلىنى سىققاندەك قىلاتتى. ئادەمنىڭ قولى يەتمىگۈدەك يەردىكى ئۆمۈچۈك تورلىرى ئارىسىدا پىلدىرلاپ تۇرغان

ئون بەش ۋاتلىق لامپۇچكا كامېر ئىچىنى تېخىمۇ سۈرلۈك كۆرسىتەتتى. ھەر قانداق تۇنقۇن بۇ يەرگە كىرىپلا بۇ يورۇق ئالەمدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، ئۇ ئالەمنى ئويلايتتى. «بارسا كەلمەس دېگەن مۇشۇكەن ـ دە، تىرىك چىقىدىغان كىشى بۇنداق كامېرغا قامالمايدۇ.» ئۇ ئەدىيالنى شال پاخىلى ئۈستىگە سېلىپ ئولتۇردى. تامدىكى سانسىز ئادەم ۋە چۈسا قانلىرىدىن بۇ تىلسىم زۇلۇم ئوچىقىدا قانچىلىغان بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ باشلىرى تەنلىرىدىن جۇدا بولغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. گۈلنار ئوڭدىسىغا چۈشتى. كۆزلىرى قۇرۇم باغلاپ كەتكەن تورۇسقا تىكىلگەن ھالدا لىق ياشقا تولغانىدى. «شىبە بالىنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، پولاتنىڭ ئەھۋالىنى سىرتتىكىلەر ئۇقۇپتۇ، ئۇلار گو يىماۋ ئارقىلىق مۇناسىۋەت باغلاپتۇ. ئەجەبمۇ ئۇنىڭ ئىسمىنى سورىماپتىمەن. پولات ئۈچىنچى كامېردا، مەن ئالتىنچى كامېردا، ئېھتىمال قارشى كامېرمىكىن، ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، سىرتىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇش كېرەك. ھامان بىر ئۆلۈم، يېتىپ ئۆلگۈچە ئېتىپ ئۆلۈش كېرەك، كۆرەش قىلىش كېرەك. قاچانمۇ تاڭ ئاتار؟ مەردان! ئاھ ئوغلۇم، سەن نەدە؟ سېنى بۇ ئىپلاسلار قولىدىن قانداق قۇتۇلدۇرۇش كېرەك؟ ئاھ خۇدا، تاڭ چاپسانىراق ئاتسا ئىدى.»

گۈلنارنىڭ بۇرنىغا غەيرىي بىر پۇراق پۇرىدى. «نېمە ئۇ؟ ـــ پىچىرلىدى ئۇ، ـــ ئۇپا ـ ئەڭلىك؟ بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ؟» گۈلنار ئۆمرىدە بۇنداق پەرداز بۇيۇملىرى ئىشلەتمىگەنىدى. ئۇ بۇ غەيرىي پۇراقتىن سەسكىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. بۇلۇڭدا سوزۇلۇپ بىر نەرسە ياتاتتى. گۈلنار سەپسېلىپ قارىدى، يۈڭ ئەدىيال ئىچىدە باش ـ پۇتى يوق بىرسى ياتاتتى. «بۇ نېمە؟ شىبە بالا ئايال يوق دېگەنىدىغۇ،

مېنى ئەرلەر كامېرىغا ئەكىرىپ قويدىمۇ يا؟ ئەمىسە بۇ نېمە پۇراق؟» ئۇنىڭ بەدىنى شۇركىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆزى ئاشۇ ئەدىيالدا ئىدى. ئەدىيال مىدىرلاپ بىر باش چىقتى، بايىقى سېسىق پۇراق كامېرىنىڭ ئىچىنى بىر ئالدى ـ دە، گۇلنارنىڭ قۇسقۇسى كەلدى.

ـــ سۇ، سۇ، سۇ، ـــ ئادەم بارمۇ؟ سۇ، سۇ، بۇ ئايال كىشىنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئۇنىڭ ئېسىگە بايىقى شىبە بالىنىڭ سۆزى كەلدى: «ھەدە، دىققەت قىلىڭ، سىزدىن باشقا ئايال يوق.»

ـــ سۇ، سۇ، ئادەم بارمۇ؟ ـــ ئۇ ئايال تەسلىكتە ئۆرۈلۈپ يانچە بولدى.

قانداق قىلىش كېرەك؟ بىرسى ئۇخلىغان بولۇپ جىم يېتىش، يەنە بىرسى ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلىشىپ ئۇنىڭ كىملىكىنى بىلىپ بېقىش كېرەك.

گۇلنار ئىككىنچى قارارغا كەلدى. ئەگەر بۇ ئايال دائىم بىرگە بولسا، ئۇنىڭ پولات بىلەن مۇناسىۋىتى باغلىشىغا توسالغۇ بولاتتى. گۇلنار ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى.

ـــ سۇ قەيەردە! ـــ سورىدى گۇلنار.

ـــ ۋايجان، ۋايجان، خۇدايىم، ئايالكەنغۇ، ئاشۇ ئاياغ تەرىپىمدە سۇ بار، خۇش بولۇپ كېتەي. ۋايجان، ۋايجان، ـــ ئۇ بۇ سۆزلەرنى ئون يىل كېسەل تارتقان كىشىدەك ئىنجىقلاپ تۇرۇپ ئاران دېدى. گۇلنار ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ھېجىردا تۇرغان سۇنى ئەكىلىپ ئايالنىڭ بېشىنى يۆلەپ تۇرۇپ ئىچكۈزدى. ئايال سۇنى ئىچىپ بولۇپ «ئۇھ، ياخشى، ھېلىمۇ سىزنىڭ بولغىنىڭىز، بولمىسا» دېدى، ئاندىن قاتتىق كېكىردى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھاراق بىلەن تاماكىنىڭ قاڭسىق ھىدى

گۈلنارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرۇۋەتتى. «ھاراق ئىچىپ كوچىدا يېتىپ قالغان يېرىدىن ئەكېلىپ قويغاندىمۇ» دەپ ئويلىدى گۈلنار.

— ۋايجان، ۋايجان، تاياق ئازابى، ئون كۈن بولدى ئورنۇمدىن تۇرالماي، يالغۇزچىلىق، بۇ سېسىقچىلىقتا جېنىمدىن جاق تويغانىدىم. خېنىم، كۆرپىلىرىنى ئەكېلىپ ماڭا يېقىنراق ياتسىلىچۇ، ۋايجان، ۋايجان، — ئايال ئۆرۈلۈپ ئوڭدا بولدى.

«ئون كۈن، — دەپ ئويلىدى گۈلنار، — ئەگەر بۇ ئاشۇ ھېيلىگەرلەرنىڭ ماڭا قۇرغان تۇزىقى بولسا، بۇ سانقىن ئۆزلۈكىدىن يېقىنلىشىدۇ». گۈلنار قايتىپ كېلىپ ئورنىدا ياتتى.

— خېنىم ئۇخلاپ قالدىلىمۇ؟ ۋايجان، چۈسىنىڭ دەردى، سىلىگە يېقىنراق ياتاي، — ئۇ ئەدىيالىنى سۆرەپ گۈلنارنىڭ يېنىغا كېلىپ ياتتى.

«بۇ زادى كىم؟ بىر بىلىپ باقاي» ئويلىدى گۈلنار ۋە:

— خېنىم، تاماكىلىرى بارمۇ؟ — دەپ قەستەن سورىدى.

— موخۇرەكقۇ بار، بىراق ئاۋۇ بىر نېمىلەرگە قارىسىلا، سەرەڭگىنى ئېلىۋېلىپ، ئون كۈندىن بېرى خۇمارىم تۇتۇپ ئۆلەي دېدىم، سەرەڭگە بارمۇ؟ — زوڭزىيىپ ئولتۇردى ئۇ.

— خېنىم، سىز نېمىشقا قامالغان؟ — دېدى گۈلنار.

— ۋاي خېنىم، نېمە ئىش بولاتتى، ئېرىم بىلەن ئىككىمىزنى نېمىتى ھېلىقى، ئېسىم قۇرۇسۇن، ھە، تەشكىلات قۇردى دەپ قامىغان، ئون كۈندىن بېرى قىلمىغان ئازابى قالمىد-

دى. ئۇھ، جاننى قىيناپ نېمە قىلاي، ھەممىنى دەپ سالدىم، شۇڭا بۇگۈن قىيناشنى توختاتتى. خېنىم سىلىنمۇ شۇنداق دەپ قولغا ئالغاندۇ ـ ھـە؟ بۇ جان كۈندە چېچەكلەمتى، راستىنى دەپـلا قـۇتـۇلـدۇم، سىلىنىڭمۇ جانلىرىغا ئىچى ئاغرىسىلا خېنىم، ـــ ئۇ سىنچىلاپ گۈلنارغا يېقىن كەلدى.

«ئىپلاس» دېدى گۈلنار ئىچىدە ۋە:

ـــ شـۇنـداق، خېنىم، بـۇلاردىـن دېـمەي قۇتۇلغىلى بولامدۇ. بىراق، مەن بۇزۇقچىلىق قىلىپ قامالدىم، ئاتلىرى نېمە؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ مېنىڭ ئېتىم زورىخان، خېنىم، بۇزۇقچىلىققىمۇ ئادەم قامامدىكەن؟ ھەر قاچان مەندىن يوشۇرۇۋاتىدىلىغۇ دەيـمەن، شۇنداقمۇ؟ سىلىنى ئۇرمىغان ئوخشىمامدۇ؟ ۋايجان، ۋايجان؟

ـــ ياق، مېنى ئۇرمىدى، مۇنداقسىغىلا سورىدى. سىلـىنى بەك ئۇرۇۋەتكەن ئوخشىمامدۇ؟ نەلىرى ئاغرىۋاتىدۇ.

ـــ ۋاي خېنىم، كۆرسەتكىلى بولمايدۇ، قارىسىلا، ئاتـنىڭ قىلىنى تولغاپ ئالدىمغا تىقتى. ۋايجان، ـــ زورىخان نازلاندى.

ـــ ئۇنداقتا، سىلىنى راستىنلا تەشكىلات قۇرغان ئوخـشايلا. مەن تېخى سىلىنى بىرەر قاۋاقخانىدا ھاراق ئىچىپ مەستلىكتە ھاراق تۆكۈپ كەتكەن يېرىدىن سۆرەپ ئەـكەلدىمكىن دەپتىمەن، ـــ دېدى گۈلنار سەندەك ئىپلاسقا شۇ لازىم دېگەندەك قىلىپ.

ـــ خېنىم، نېمە دېگەنلىرى بۇ؟ ـــ زورىخان گەپكە چىدىماي چېچاڭشىپ كەتتى. ئۇ ئەمدى نېمە دېيىشنى بىلمەي جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا گۈ جۇجاڭ ئۇ بۇ ئىشنى

ئورۇندىسا بەرمەكچى بولغان بىر توپ شىپۇن دۇخاۋا بىلەن بىر تال ئالتۇن ئۈزۈك كەلدى. «بولار ئەمدى» دېگەنىدى گۇ جۇجاڭ زوربۇخانىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئېچىكىنى تۇتۇپ ئەركىلىتىپ، ــ يەنە ئۆمرۇڭگە يېتىپ، بالاڭدىن بالاڭغا يەتكۈدەك بېشىڭچىلىك ئالتۇنمۇ بار.» مانا ئەمدى بىر قارا قۇيۇن چىقىپ گۇ بىلەن شىپۇن دۇخاۋا، ئالتۇنلارنى ئۇچۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلغان زوربۇخان نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولدىيۇ، ئاغزىدىن چىقىرالمىدى.

زوربۇخاننىڭ ئەسلىي ئىسمى ئايشە بولۇپ، بىر سودىگەرنىڭ قىزى ئىدى. ئۇ كىچىكىدىنلا شوخ بولۇپ، يىگىرمە بەش يېشىغىچە نەق نىكاھلىنىپ تەگكەن ئېرى ئالتە بولدى. ئالتە ئەردىن توققۇز ئەر بىلەن تۇتۇلۇپ ئاجراشتى ــ دە، يەتتىنچىسىگە ئۆزدىن 12 ياش چوڭ «شىڭ» فامىلىلىك بىر ھاراق دۇكىنى خوجايىنىغا تەگدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىلگەنلەر ئۇنى ئايشەك دېسە، ياشلار ئىككى سەر ئىچكەندىن كېيىن «ئېشەك» دەيدىغان بولدى. ئايشەك بۇرۇن تاماكا چېكەتتى، ئەمدى بولسا ئىچىش بىلەن قۇچاقلا چىقىشنى ئۆگەندى. نېمە دېسە «ماقۇل» دەيتتى، چۈنكى ئۇنىڭ سودىسى ئىككى ياقتىن كىرىم بولاتتى. «شىڭ» ئايشەكنى ئېلىپ غۇلجىغا چىقىپ سۇ دەرۋازا دەڭنىڭ ئالدىدا ھاراق دۇكىنى ئاچتى. ئايشەك ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ «زوربۇخان» بولدى. ئۇ ئەتىگەندىن يېرىم كېچىگىچە قاۋاقخانىدا ئولتۇرۇپ ھاراق سېتىپ باشقىلار بىلەن بىرگە ئىچىشەتتى. شىڭ ئۇستۇنكى قەۋەتتە دۇنيادىن بىغەم ياتاتتى. بىر كۈنى قاۋاقخانىغا غوجەك كىردى. خوتۇن چىقماي يۇرگەن غوجەككە زوربۇخان قىزدەك كۆرۈندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ قاۋاقخانىغا تولا كىرىدىغان بولدى. بەزىدە مەست بولۇپ دۇكاندا

قونۇپ قالاتتى. ئاخىر زورىخان شىڭىنى تاشلاپ غوجەككە تەگدى.

زورىخان چېكىشتە، ئىچىشتە ھەر قاندىقىنى «پوك چۇشۇ-رۇپ»، بەرسە قولىدىن، بەرمىسە يولىدىن سوقاتتى. شىشە-خال، بەش لەك، ماجاك ئويناشقىمۇ قالتىس ئىدى. ھەرقاندە-قىنى بىر قاش ئېتىپ كۆز قىسىش بىلەن ئۆزىگە دۇم چۇشۇرەتتى. ئۇچ يىل قاۋاقخانىدا تۇرۇپ تالاي - تالىيىنى يولغا سالغان زورىخان ئارىلاشمىغان ھەتتا گۇمۇ قالمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ زورىخان دېگەن ئىسمىمۇ «زومىك» غا ئۆزگىرىپ، ئۇ ئالدىغا كەلگىنىنى تالىلايدىغان، ئەتكىنى ئەتكەن قانجۇققا ئايلاندى.

گۇلنار غۇۋا يورۇقتا ئۇنىڭ قۇلىقىدا پارقىراپ تۇرغان قىزىل ياقوت كۆزلۈك ئالتۇن ھالقىنى كۆردى - دە، پۇت - قولى تىترەپ كەتتى.

«مېنىڭغۇ، بۇ ئىپلاس خوتۇنىنىڭ قۇلىقىدا نېمە قىلىدۇ؟» ئۇ تويى بولۇپ ئىككىنچى كۈندىن باشلاپ ئون بەش يىل تاقىغان ھالقىسىنى تونۇدى.

— خېنىم، قۇلاقلىرىدىكى ھالقىلىرى چىرايلىق ئىكەن، مېنىڭ بىر دوستۇمنىڭ ھالقىسىغا بەك ئوخشايدىكەن. بىراق، ئۇ دوستۇمنىڭ ھالقىسىنى ئاشىنىسى ئوغرىلاپ كەتكەنىدى، — زورىخاننىڭ يېغىرىنى تاتىلىدى ئۇ.

— ۋاي جېنىمەي، قانداق ئاشىنىسىكەن ئۇ؟ ئاشىنىسىنىڭ ھالقىسىنىمۇ ئوغرىلىغان بارمۇ؟ — ئۆكۈپ چىچاڭشىدى زورى-خان.

— «تاسما يېگەن ئىت ئۆلگۈچە خۇيىنى تاشلىماپتۇ» دېگەندەك، ئوغرى ئاشىنىسى بىلەن بىرگە يېتىپتۇ. ئاشىنىسى

ئۇخلاپ قالغاندا قۇلىقىدىن چىقىرىۋاپتۇ، تېخى بىر دانە ئۇزۇك-مۇ بار.

زورىخان بىرىنچى پەشۋادىلا ئويۇنىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى بىلدى - دە، چاپسانراق چۈسا ئازابىدىن قۇتۇلۇش كويىغا چۈشىتى.

— راستما؟

— شۇنداق، خېنىم، قانداق، يېغىرلىرىغا تېگىپ قويدۇممۇ؟

— ئۇ بۇزۇق جالاپنىڭ ئىسمى نېمە؟ ئەگەردە مۇشۇ ئىش راست بولسا، ئۇ شوۋقۇنچىنىڭ ئاغزىغا سىيمىسەم زومىڭ بولماي كېتەي، — ئۇ ئاچچىقىدا كالپۇكىنى چىشلەيتتى.

— زومىڭ خېنىم، نېمە بولدىلا، ئاتىنىڭ قىلى ئەمدى تەسىر قىلىۋاتامدۇ؟

زومىڭ گەپ تاپالمىغىنىدىن دوۋسۇنىنى تۇتقىنىچە:

— ۋاي دوۋسۇنۇم، ئىشىكىنى ئاچ شوۋقۇنچىلار! — دەپ كامېرنى بېشىغا كىيدى.

— خېنىم، سىز راك كېسىلىگە گىرىپتار بوپسىز، ئېھتىمال بۇ كېسەل سىز قاۋاقخانىدىكى چاغدا پەيدا بولغان بولۇشى مۇمكىن. شۇنداق بولغاندا بۇ ئاخىرقى باسقۇچى.

زومىڭ ۋارقىرىغان پېتى ئىشىكنى قاقتى، تۇرمە باشلىقى ئىشىكنى ئېچىپ، ئۇنى ئالدىغا سېلىپ ئاچچىقىپ كەتتى. گۇلنارنىڭ كۆزى تاڭغا يېقىن ئۇيقۇغا كەتتى، ئۇ قانچىلىك ئۇخلىغانلىقىنى بىلمەيتتى. كۆزى ئۇيقۇغا كېتىشى بىلەن ئۇ بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە بىر نەچچە ئىت ئۇنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ تالاۋاتقۇدەك، بىر يەردە مەردان «ئاپا، ئاپا» دەپ ۋارقىرىغۇدەك. ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى. بەدىنى چىلىق - چىلىق قارا تەرگە

چۆمۈپتۇ. «قارا بېسىپ قاپتۇ - دە» دېدى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى. ئۇ ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن چۈشكەن يورۇقنى كۆردى - دە، دەررۇ بېرىپ يوچۇقتىن قاردى. بىراق «ئۇچ» دېگەن نومۇرنى كۆرەلمىدى. شۇ ئارىدا «تاراق» قىلىپ كىچىك توشۇك ئېچىلدى - دە، «ئەھە» دېگەن يۆتەل ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ھەدە، مەن شورۇنتاي، ئۇتتۇرغا قاراڭ جۇمۇ؟

گۈلنار تۆشۈكتىن قاردى، قارشى كامېرنىڭ ئىشىكىدە «ئۇچ» دېگەن نومۇر تۇراتتى. «ئاھ خۇدا، پولات بارمىسەن؟ قانداقراق تۇرغانسەن؟» ئۇنىڭ كۆزلىرى لىق ياشقا تولدى. شورۇنتاي ئۇچىنچى نومۇرنىڭ تۆشۈكىنى ئاچتى، بىر مىنۇت-لاردىن كېيىن پولاتنىڭ بېشى كۆرۈندى، ئۇنى جالال يۆلەپ تۇراتتى.

— گۈلنار، جېنىم گۈلنار.

— پولات، پولات، مېنىڭ پولاتىم.

ئۇلار كۆسۈرلاشتى. ساقاللىرى ئۆسكەن، كۆزلىرى ئول-تۇرۇشقان پولاتنىڭ بىر جۈپ كۆزى ئاشۇ كىچىككىنە تۆشۈكتە پىلدىرلايتتى.

«پولات، پۈت - قوللىرىڭ ساقمىدۇ؟ قىينىاش، جازالاش، ھەرقانداق قارا كۈچ سېنى باش ئەگدۈرەلمەيدۇ.»

شورۇنتاي ئۇچىنچى ئىشىك تۆشۈكىنى يېپىۋېتىپ گۈلنار-نىڭ يېنىغا كەلدى.

— زوربخان دېگەن كىم؟ — سورىدى گۈلنار.

— نېمە بولدى؟ ئۇ غوجەكنىڭ خوتۇنى. دەققەت قىلىڭ، ھەدە، نىلقىدا قوزغىلاڭ باشلاندى، پولات ئاكا سىزدە «قەتئىي ئىرادە بولسۇن» دېدى. ئۇقتۇڭىزمۇ؟

— ئۇقتۇم، ئۇكام.

شورۇنتاي كىچىك قاپقىنى يېپىپ قويدى.

«قىيما - چىيما قىلىسىمۇ باش ئەگمەيمەن. ئاھ پولات، مۇشۇنداق ئېغىر كۈنلەردە يېنىڭدا بولالمىدىم». گۈلنار سەنتۈ-رۈلۈپ ببرنې يەرگە يېقىلدى. ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ يەرمۇ يىغلاۋاتـ-قاندەك قىلاتتى.

بەشىنچى باب

1

1944 - يىلى 11 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى، نىلقا ناھىيىسىنىڭ ئۇلاستاي تاغلىق يېزىسىدا گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىگە قارشى خەلق قوراللىق قوزغىلىڭى پارتلىدى. گومىنداڭ دائىرىلىرى خەلقنى ئالداپ، قوزغىلاڭ كۆتۈرگۈچىلەرنى «ئالتە ئوغرى» دەپ تەشۋىق قىلدى. ئاتالمىش «ئالتە ئوغرى» باسلىگەن داۋىندا گومىنداڭ قورچاق ئارمىيىسىدىن بىر پولكنى يوقىتىپ قوراللىرىنى تارتىۋالدى. قوزغىلاڭچىلار بىرنەچچە كۈن ئىچىدە مىڭدىن ئېشىپ، «ساي - سايدىن چۈشكەن ئېقىنلار چوڭ ئېقىن» بولغىنىدەك چوڭ قوشۇن بولدى. گومىنداڭ ھەربىي، ساقچى دائىرىلىرى كەڭ تۈردە بېسىقتۇرۇش، يەنى قولغا ئېلىش، قاماش، ئۆلتۈرۈش بىلەن قارشى تۇرماق بولدى، ھەتتا تىرىك تۇرغۇزۇپ كۆمۈش دەرىجىسىگە يەتتى. لېكىن، لىيۇ جۇيجاڭ ئۇچۇن ئېيتقاندا نىلقا پارتىزانلىرى گومىنداڭ قورچاق ئەسكىرىدىن قانچىنى يوقاتسا پەرۋايى پەلەك، ئۇ ئاشۇ يەر ئاستى تەشكىلاتنى تېپىۋالسىلا بىر كېچىدىلا كۇللىنى كۆككە سورۇيدۇ - دە، ئۇرۇمچى ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلار ئالدىدا «ئاكاڭ قارىغاي» بولاتتى.

لىيۇ كېلىپ بەش ئايدىن ئاشتى، ھېچقانداق يېپ ئۇچى يوق، پولات بەش قېتىملىق سوراقتا ھېچ نەرسىگە ئىقرار قىلمىدى، ھەتتا ئۇنىڭ تېرىسى تەتۇرمۇ سويۇلدى، لېكىن ئۇ يەنىلا

ئىقرار قىلمىدى. ئاخىر ئۇ گۇ جۇجاڭ ئارقىلىق زورىخان ئويۇنىنى ئويىنىدى، زورىخان بىر پەشۋادىلا ۋاھ دەپ ئاچچىقىدا كىچىك ئورۇندۇق بىلەن غوجەكنىڭ بېشىغا بىرنى ئۇرۇپ چې-كىسىنى يارىدى. گۇنى ئىتتىن - ئىت، پاكاردىن - پاكارغا سېلىپ تىللاپ يەتمىش مومىسىنى كۆزىگە كۆرسەتتى. ھەر كۇنى شەھەردىن تارتىپ يېزا - قىشلاقلارغىچە يېزىلىۋاتقان تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنىڭ يىرتىمىدە دېگۈدەك لېيۇ جۇيجاڭنىڭ بىگۇ-ناھ خەلقنى بىسىقتۇرۇپ قىرغىن قىلىشى يېزىلغانىدى.

— ئورنۇڭدىن تۇر ئوغرى، — تۇرمە باشلىقى تاپانچىسى-نى تەڭلەپ، تۇرمە ئىچىدە ياتقان ئايالغا ھۇرپەيدى. گۇلنار ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇ تۇزكور جاللاتقا تىكىلىپ قارىدى. ئۇچىن-چى كامېرنىڭ تۆشۈكىدە جالال قاراپ تۇراتتى. گۇلنارنى تۇرمە باشلىقى بىر چېرىك بىلەن بىرگە ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ تۇرمە قورۇسىدىن ئاچىقىپ كەتتى. جالال بۇ ئىشنى پولاتقا دېمىدى، چۇنكى ئۇ قانچە قېتىملاپ سوراقنىڭ ئاچچىق تەمىنى تېتىغاچقا، ئاشۇ ئىككى جاللات ئالدىدا مەھكۇم بىر گۇزەل ئايالنىڭ كېيىن-ۋاتقىنىغا، ئۇنىڭ سوراقتىن كېيىنكى ھالىغا يۇرەك - باغرى ئېزىلىپ، بار دەردىنى كالپۇكىنى قاتتىق چىشلەش بىلەن يوشۇ-رۇپ تۇراتتى. سوراقخانىدا گۇ، ۋاڭ، لېيۇ، غوجەكتىن باشقا يەنە يەڭلىرى تۇرۇلگەن، كۆزلىرىگە قان ئۇيۇغان ئىككى جاللات سىم قامچىلىرىنى تۇتۇپ ئۆرە تۇراتتى. گۇلنار ھەيدەپ كىرىل-دى.

— ئېتىڭ نېمە؟ — سورىدى گۇ گۇلنار ئورۇندۇقتا ئولتۇرغاندىن كېيىن.

— گۇلنار.

— گۇلنار، — تەكرارلىدى گۇ. گۇلنار دېگەن بۇ

ئىسسم گۈنىڭ يۈرىكىگە نەشتەر بولۇپ سانجىلغاندەك تۇيۇلدى بولغاي، ئۇ تولغىنىپ كەتتى.

— بۇ يەرگە نېمىشقا كەلگىنىڭنى بىلەمسەن؟

— بىلمەيمەن.

— پولات نەدە؟ — گۈ كۆزلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ قارىدى.

— سىلەر بىلمىسەڭلار مەن نەدىن بىلەي.

— پولات قىلغان جىنايىتىنى تاپشۇردى. بىز ئۇنىڭغا كەڭچىلىك قىلىپ قويۇپ بېرىمىز. سەنمۇ جىنايىتىڭنى ياۋاش-لىق بىلەن تاپشۇرساڭ پولات بىلەن بىرگە قايتىسەن، قانداق؟

— سىلەر نېمىنى دەۋاتىسىلەر، بىلمىدىم. پولات ئىككى-مىز ئادەتتىكى بىر ئوقۇتقۇچى، بىز ئوقۇتقۇچى سالاھىيىتىمىز بىلەن خەلق ئالدىدا ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچىمىزنى ئۆتىدۇق. بۇ جىنايەت ئەمەسقۇ؟

— نېمە، سەن ئوغرىلار ئۈچۈن ئىش قىلدىم دەمسەن؟

— ياق، مەن تۆت يۈز ئەللىك مىليون خەلق ئۈچۈن دەيمەن. بۇ خەلق سىلەر ئۈچۈن ئوغرى بولسا كېرەك.

بۇ خىل جاۋابنى كۈتمىگەن گۈنىڭ كۆزلىرىنىڭ پاختىسى ئۆرۈلۈپ، جوزىنى بىر مۇشت ئۇردى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ھەي خوتۇن، بىز سېنىڭدىن پولات قۇرغان تەشكىلات بىلەن قورالنى سوراۋاتىمىز، ئۇقتۇڭمۇ! — ۋاڭ دوسا سۆزگە ئارىلاشتى ـ دە، سۆزنىڭ قانچىلىك تەسىر قىلغانلىقىنى بايقە-ماقچى بولۇپ، گۈلنارنىڭ كۆزىگە تىكىلدى. گۈلنار بولسا جاۋاب بېرىش ئورنىغا مازاق قىلىپ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە «تېرەمنى ھەرقانداق قاشاڭ پىچاقتا تەتۈر سويساڭمۇ ئىقرار

قىلدۇرالمايسەن» دەپ ئويلىدى.

— ئەگەر ياخشىلىقچە جاۋاب بەرمەيدىكەنسەن، قارلىغاچ-تەك سايرىتىش قولىمىزدىن كېلىدۇ، — دوق قىلدى دوسا.

— توغرا، قىيما - چىيما قىلىش، ئۆلتۈرۈش قولۇڭلار-دىن كېلىدۇ، بىراق قارلىغاچتەك سايرىتىش قولۇڭلاردىن كەل-مەيدۇ، چۈنكى، سىلەر بېشىمدىن تارتىپ پۇتۇمغىچە توغرىساڭ-لارمۇ ئۆزۈمگە ۋە باشقىلارغا بەتنام چاپلىيالمايمەن، — كەس-كىن جاۋاب بەردى گۈلنار.

— قورال نەدە؟

— بىلمەيمەن.

— تەشكىلاتچۇ؟

— بىلمەيمەن.

— مۇئەللىملەرنى كىم قاچۇرۇۋەتتى؟

— سىلەر. چۈنكى، سىلەر بىگۇناھ كىشىلەرنى قولغا ئالغىلى تۇردۇڭلار، بەلكىم ئۇلار مۇشۇنىڭدىن قورقۇپ قاچقان-دۇ.

— ئاناڭنى، باس ھايۋاننى، — ۋاڭ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ غالجىر ئىتتەك ھۇرپەيدى.

— ھەي ئەخمەق خوتۇن، جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىمامدۇ؟ راستىنى دېسەڭلا ئىش پۈتتىغۇ، بۇ كىم بىلەمسەن؟ ئۇ ساڭا رەھىم قىلىۋاتىدۇ، بولمىسا، — ئالدىراپ - تېنەپ سۆزگە ئارىلاشتى غوجەك.

— بۇ سۆزۈڭنى بېرىپ خوتۇنۇڭغا دېگىن.

— باس! — يەنە بۇيرۇق قىلدى ۋاڭ. ئىككى جاللات بىلەن غوجەك ئېتىلىپ كېلىپ گۈلنارنى سۆرىگەن پېتى داق يەرگە سۇنايلىنىپ يانتۇزۇپ ئىككى پۇتىنى تىزىنىڭ ئۈستىدىن

گاڭزىغا باستى.

— ئىپلاسلار، يىرتقۇچ ھايۋانلار! فاشىستلار! — گۈلدىنار چىشىنى قاتتىق چىشلىدى، ئاغرىق ئازابىدىن پېشانىسىدىن تەر مۆلدۈرلەيتتى.

— ئېيتامسەن، يوق؟

— بىلمەيمەن.

جاللاتلار ئۇنىڭ پۇتىنىڭ تىرناق ئاستىغا ھە دەپ تۆمۈر تىققىلى تۇردى.

— ئېيتامسەن، يوق؟

— بىلمەيمەن.

گۇ كېلىپ سىم قامچا بىلەن گۈلنارنىڭ دۇمبىسىگە بىر نەچچىنى سالدى. قامچا ئىزلىرىدىن قان تەپچىرەپ چىقتى.

ئۇلار گۈلنارنى راسا دۇمبالاپمۇ ھېچبىر گەپ ئالالمىغاندىن كېيىن، ئۇنى بىر پارچە لەختە گۆش قىلىپ سۆرەپ ئەكىرىپ شال پاخىلى ئۇستىگە تاشلىدى. جالال تېخىچىلا ئىشكىنىڭ يوچۇقىدا قاراپ تۇراتتى.

— گۈلنار، گۈلنار، — ئۇ بۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى بىلمەي قالدى.

— گۈلنار دېدىڭمۇ؟ جالال، ئېيتە، گۈلنار نېمە بولدى؟ — پولاتنىڭ يۈرىكى مۇجۇلماقتا ئىدى.

«ئاھ خۇدا، نېمە دېيىش كېرەك، پولاتقا ھەقىقىي ئەھۋالىنى دېيىشكە قانداقمۇ ئېغىز بارسۇن، — جالالنىڭ يۈرىكى ئۆرتىنەتتى. ئاھ خۇدا، بىچارە مەزلۇمنىڭ بېشىنى كىمۇ يۆلەر؟ سۇ، سۇ دەپ كالپۇكلىرىنى يالىسا كىمۇ سۇ بېرەر؟» جالالنى ئاشۇ جاللاتلار ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ ئەكىرىپ داق يەرگە تاشلىغاندا، سۇ، سۇ دەپ ناله قىلغاندا

خۇدايىمەرگەن دېگەن قازاق يىگىتى بېشىنى يۆلەپ سۇ بېرىپ تەرىتىنى تۆككەن؛ پولاتنى «بىر پارچە گۆش» قىلىپ ئەكىر-گەندە جالال بېشىنى يۆلەپ سۇ بېرىپ «پولات، مەن جالال، كۆزۈڭنىڭ ئاچ، تاڭ ئاتسا ئەتىگە ياخشى بولۇپ قالىسەن» دەپ تەسەللى بەرگەن. «گۈلنار، گۈلنار» دەپ پىچىرلايتتى جالال. تۇرمە باشلىقى كامېردىن قايتىپ چىقتى، پوستتا شورۇنتاي تۇراتتى.

— مېنىڭ ئىشىم بار، سەن قامىقىتىكىلەرنى تەھەر-رەتكە چىقىرىپ كىرگۈزۈەت، مۇنۇ ياۋايى ئالۋاستىغا قاراپ قوي، — تۇرمە باشلىقى ئاچقۇچلارنى شورۇنتايغا بېرىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

— خۇداغا شۈكۈر، — دېدى جالال تۇرمە باشلىقىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ. بۇ ئىش شورۇنتاي ئۈچۈن ئوبدان پۇرسەت بولدى. سىرتتىكىلەر پولات بىلەن گۈلنارنىڭ كۇندىلىك ئەھۋا-لىنى بىلىپ تۇرۇشنى گو يىباۋغا تاپشۇرغانىدى. ئاكىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە بۇ ئىشنى شورۇنتاي بۈگۈنلا بىلىشى كېرەك ئىدى. ئۇ ھەممە كامېرنىڭ كىچىك تۆشۈكىنى تاقىدى - دە، گۈلنارنىڭ يېنىغا كىردى. گۈلنار ھوشسىز ياتاتتى. «ئىپلاسلار، ئايال كىشىنىمۇ شۇنچىلىك ئۇرغان بارمۇ؟ ئالدى-رىما، ھېسابىنى ئالىدىغان كۇن بارغۇ؟» ئۇ ئاكىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغىنىدا ھازىرلا مۇشۇ ئۇچىسىدىكى ۋەھشىيلەر كىيىمىنى پىرقىرىتىپ تاشلاپ ئۆز يولىنى تاپماقچى ئىدى.

— ھەدە، مەن شورۇنتاي، كۆزىڭنى ئېچىڭ، مەن شورۇنتاي، — ئۇ گۈلنارنىڭ بېشىنى يۆلەپ ھېجىردىكى سۇنى ئىچكۈزدى. ئانا ئىككى يۈتۇم سۇنى تەسلىكتە ئىچتى. «ۋايجان، ۋايجان!» ئۇنىڭ بەدىنى زىڭىلداپ ئاغرىيتتى.

ـــ ئىنىم شورۇنتاي، رەھمەت. ئۆزۈڭنى ئاۋايلا، دەققەت قىل. ئاۋۇلار كۆرۈپ قالمىسۇن، دۇشمەنگە باش ئېگىش مەن ئۈچۈن ئۆلۈم، ئاكاڭ بىلەن پولاتقا دەپ قويغىن، پولاتقا مېنىڭ بۇ ھالىمنى دېمە جۇمۇ. بالام قانداق؟ ـــ گۈلنار بۇ سۆزلەرنى ئاران دېيەلىدى.

ـــ ھەدە، مەردان ياخشى. ئۇنىڭدىن ئەنسىرىمەڭ. مەن ھازىرلا پولاتكام بىلەن كۆرۈشىمەن. ئاكاملار سىلەرنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلىۋاتىدۇ.

ـــ ئىنىم، ئاكاڭغا دېگىن، ئورۇنسىز چىقىم تارتمىسۇن، قارامۇلۇق قىلىشقا بولمايدۇ.

شورۇنتاي گۈلنارنى تۆزەپ ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئۈچىنچى كامېرغا كىردى. پولات ئۇنىڭ كىرىشىنى، گۈلنارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى. جالال تەرەت تۈگىنى كۆتۈرۈپ ھاجەتخانىغا چىقىپ كەتتى. شورۇنتاي شەپكىنىڭ ئىچىدىن كىچىككىنە بىر خەتنى ئېلىپ پولاتقا بەردى. خەت رەخىمنىڭ خېتى بولۇپ، «ئەھۋالنى ئېغىزچە ئۇق» دەپلا يېزىلغانىدى. شورۇنتاي ئاكىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە نىلقا، سۈيدۈكدە پارتىزانلار قورۇلغانلىقى، 11 ـ ئاينىڭ بېشىدا شەھەرگە بېسىپ كىرىدىغانلىقى، شۇ كېچىسى گو يىباۋ باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ساقچى ئىدارىسىگە ھۇجۇم قىلىپ قاماقتىكىلەرنى قۇتقۇزۇپ چىقىدىغانلىقىنى يەتكۈزدى.

ـــ رەھمەت ئىنىم، رەھمەت، ـــ دېدى پولات ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرۇپ، ـــ ئاكاڭغا دېگىن، بىزنى دەپ ئورۇنسىز چىقىم تارتمىسۇن، كۆرۈپ تۇرۇپسەن، مەن بىر ئۆلگەن ئادەم، ـــ ئۇ پۈتلىرىنى كۆرسەتتى. پۈتلىرى سېسىشقا باشلىغانىدى. ئاندىن شورۇنتايغا بىرمۇنچە ئىشلارنى تاپشۇردى.

— ئۇقتۇم، — شورۇنتاي ئۇنىڭ سۆزىنى بىر - بىرلەپ قايتىلاپ چىقتى ھەم: «دۇنيادا بۇنداقمۇ قەيسەر، چىداملىق ئادەملەر بولىدىكەن» دەپ قايىل بولدى.

— بولدى ئىنىم، تېز چىقىپ كەت، باشقىلار كۆرۈپ قالمىسۇن، ئۆزۈڭگە دىققەت قىلغىن، ئاكاڭغا سالام دېگىن. گۇلنار قانداق؟

— پولات ئاكا، ھەدەم ياخشى، خاتىرجەم بولۇڭ، ماقۇل، مەن چىقىپ كەتتىم، — شورۇنتاي چىقىپ باشقا كامېرلارنىڭ ئىشىكىنى ئېچىۋەتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئىككى ئىش تۇراتتى. بىرسى پولات ئەپەندى دېگەن ئىشلارنى تېزدىن ئاكىسىغا يەتكۈزۈش. يەنە بىرسى گۇلنارنى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇ يەنە بىر سائەتتىن كېيىن پوستتىن چۈشىدۇ، ئورنىغا يەنە بىر شىبە چېرىك چىقىدۇ. دېگەندەك ئۇنىڭ ئورنىغا شىبە چېرىك ئامانتۇ كەلدى. شورۇنتاي ئاچقۇچلارنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، ئۇنى گۇلنارنىڭ يېنىغا باشلاپ كىردى.

— جېنى بارمۇ، يوق؟ ئايال كىشىنى شۇنچىلىك ئۇرامدۇ؟ ھەي رەھىمسىزلەر، — ئىچ ئاغرىتتى ئامانتۇ.

— شۇنى دېمەمسەن.

— قانداق جاھان بولۇپ كەتتى. راستىنى دېسەم مەن بۇ ئىشتىن زېرىكتىم.

— شۇنداق، «سۇ كېتىدۇ، تاش قالىدۇ» دەيدۇ. بۇلار كېتىدۇ، يەنە بىز قالىمىز دېگىنە.

— ئۇغرا دېدىڭ، بۇلار كېتىدۇ، بىز قالىمىز، دادامۇ شېخى چىقۇزال دەيدۇ، — دېدى ئامانتۇ.

— ئۇنداق بولسا مەن كەتتىم. سەن ۋاقتى - ۋاقتىدا كىرىپ، سۇ، تاماق بېرىپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قويغىن، —

شورۇنتاي بۇ سۆزلەرنى گۈلنار ئاڭلىسۇن دەپ ئۇنلۈك دېدى ـ دە، چىقىپ كەتتى.

پولات ئوڭدىسىغا ياتاتتى، ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى تورۇستىكى ئۆمۈچۈك توردا ئىدى. بىر چۈشن ئۇچۇپ كېلىپ تورغا ئېلىشىپ قالدى. ئۇ ھە دەپ تېپىرلايتتى. ئۆمۈچۈك كېلىپ بىرىدە پۇتىنى، بىرىدە قانىتىنى چىشلەپ قويياتتى. «پاھ ـ پاھ ـ پاھ، جان نېمىدېگەن تاتلىق.» ئۇ ئۆزىنىڭ سوراق قىلىنىش جەريانىنى ئەسلىدى. جاللاتمۇ خۇددى ئاشۇ ئۆمۈچۈكتەك پولاتنى گاڭزىغا باستى، تىرناق ئاستىغا، تاپىنىغا تۆمۈنە تىقتى. دۇمبە، يانپاش، بولجۇڭ گۆشلىرىگە داغمال باستى، قىزىق ماينى دۇمبىسىگە چاچتى، بەدەنلىرىنى پىچاق بىلەن تىلىپ ئاق لاتىنى لازا، تۇز سۈيىگە چىلاپ، تىلىنغان يېرىگە چاپلاپ، تېرىسىنى سويدى. ئوتقا، ئەينەك سۇنۇقىغا تىزلاندۇردى، جان يېرىگە ئاتىنىڭ قىلىنى تىقتى، ئۇ ئاشۇ چۈشىنەك بەزىدە تېپىرلىدى، بەزىدە ھوشىدىن كەتتى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئىككى پۇتى تىزدىن تارتىپ سېسىشقا باشلىدى. پولات شۇركىنىپ كەتتى. «گۈلنار، گۈلنار، جېنىم گۈلنار» ئۇ پىچىرلايتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئىككى پۇتى سۇنۇپ سېسىشقا باشلىغان گۈلنار ياتاتتى. «ئاھ گۈلنار، جېنىم گۈلنار، قانداق ياتقانسەن. پۇت ـ قوللىرىڭ ساقمىدۇ... دۇشمەن ئالدىدا تىك تۇرغىن، ۋاقىت ئالدىمىزدا، ئاڭلىدىڭمۇ؟ نىلقا، سۈيدۈك تاغلىرىدا بىزنىڭ پارتىزانلار دۇشمەننى يۇزلەپ، مىڭلاپ يوقىتىپ، ئىنقىلابىي قوشۇن كۆپىيىۋاتىدۇ. بىز يېتىشتۇرگەن يەتتە پالۋانمۇ سۈيدۈك پارتىزانلىرىغا بېرىپ قوشۇلۇپتۇ، ئۇلار سەن بىلەن مەن ئۈچۈن دۇشمەندىن ئۆچ ئېلىۋېتىپتۇ. گۈلنار! ئاڭلاۋاتامسەن؟ سەن بىلەن مەن تارتقان مۇشۇ

ئازابلار بىلەن مۇشۇ زىنداندا قانچىلىغان ناھەق كېسىلگەن باشلار بىلەن ئاققان ناھەق قانلارغا ئۆزۈل ـ كېسىل خاتىمە بېرىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بىز ۋەتىنىمىزدە ئازاد، ئەركىن يېڭى دۇنيا قۇرىمىز. گۈلنار! ئاڭلاۋاتامسەن؟ بىزدە تەڭداشسىز كۈچ ـ قۇۋۋەت بار. ئۇ بولسىمۇ ۋەتەنگە، خەلققە بولغان چەكسىز مۇھەببەت. گۈلنار جېنىم، ئاڭلاۋاتامسەن؟ پات ئارىدا ئازادلىق تۇغى ئاستىدا ئازادلىق تېپىنىسى كۈتۈۋېلىپ، يېڭىدىن تىـ رىخ يازىمىز ... گۈلنار جېنىم، ئاڭلاۋاتامسەن؟ ...

2

گۈلنار هوشسىزلىق ئىچىدە جۆيلۈپ ئىڭرايتتى، قالايمـ قان چۈش كۆرۈپ ئەندىكەتتى. ئۇ چۈشىدە دادىسى داۋامەت ئاتىنى كۆردى. ئاتا قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ: «قىزىم تاۋاق يوقمۇ؟ كۆزۈمگە مەيۈس كۆرۈنىسەنغۇ؟» دېگۈدەك، ئاپىسى رەھمەتلىك جەنساخان ئانا بولسا ئەرۋاھلارغا ئاتاپ ژىت سېلىپ يۇرگۈدەك. ھەدىسى دىلنار بولسا «سېنى ئۈسساپ قالدى دەپ قېتىق ئەكىردىم» دەپ بىر چىنە قېتىق كۆتۈرۈپ يۇرگۈدەك. پولات، مەردان، غۇنچەملەر بىلەن سۇ بويىدا ئولتۇرغاندا، قاياق ـ تىندۇر بىر قارا قۇيۇن كېلىپ گۈلنارنى پىرقىرىتىپ ئۈچۈـ رۈپ مېڭىپتۇ. ئۇ جان ـ جەھلى بىلەن «پولات، مەردان، غۇنچەم» دەپ ۋارقىراپتۇ. قارا قۇيۇن بىر ئاسمانغا ئاچىقىپ، بىر يەرگە چۈشۈرۈپ ئاخىر بىر قاراڭغۇ ئۆڭكۈرگە ئەكىرىپ تاشلاپتۇ. ئۆڭكۈردە تىللىرىنى بىر غېرىچ چىقىرىشقان يىلانلار ئۇنىڭغا قاراپ «هۇش» قىلىپ خىرىس قىلىپ كېلىۋاتقۇدەك. «پولات، پولات، ئادەم بارمۇ؟ مېنى قۇتۇلدۇرۇڭلار!» دەپ

ۋارقىرىغۇدەك. شۇ ئاردا قانداقتۇر بىر قارا نەرسە ئۇنىڭ گېلىنى سىقىپ بايىقى يىلان ـ چايانلار ئۇنىڭ تاپىنىدىن تارتىپ بېشىغىچە تىللىرىنى تىقىپ قېنىنى شوراۋاتقۇدەك. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى بىگىز تىققاندەك ئېچىشىپ ئاغرىپتۇ، شۇ ئاردا چاچلىرى پاخپايغان، ئۇتتۇر چىشلىرى ياۋا توڭگۇزنىڭ چىشىدەك ئالدىغا چىققان ئەجدىها كۆزلۈك بىر ئالۋاستى مەيدىسىگە چىقىپ ئولتۇرۇۋاپتۇدەك. ئۇ خۇددى تاغ بېسىۋالغاندەك مىدىرلىيالمىغۇدەك، ۋارقىرىسا ئاۋازى چىقمىغۇدەك. ئۇ ھە دەپ تېپىرلاپتۇدەك. پولات بىلەن مەردان يېقىنلا يەردە تۇرغۇدەك. ئۇلار نېمىشقىدۇر كەلمىگۈدەك. گۈلنار زارلايتتى، قاقشايتتى، ئاخىر كۈچەپ ۋارقىردى.

«ئاپا!» ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ قان ئارىلاش چىققان سوغۇق تەر ئىچىدە ياتاتتى. ئۇ كۆزىنى ئاچقىنىدا زىنداندا بايىقى يىلان ـ چايان، ئالۋاستىلار يەنىلا خىرىس قىلىپ تۇرغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ بىر پەس كۆزىنى چىڭ يۇمۇۋالدى. پۈتۈن بەدىنى كۆيۈشۈپ ئاغرىيتتى.

«نېمە بولدۇم، قارا باسمىسىمۇ ئۆزۈمنىڭ دەردىم يېتىپ ئاشاتتىمغۇ؟ ــ ئۇ پىچىرلىدى، ئىككى قولىنى، ئاندىن ئىككى پۇتىنى مىدىرلاتتى، ــ خۇداغا شۈكۈر، پۈت ـ قولۇم ساق ئوخشايدۇ، ــ ئۇ چوشىدە كۆرگەن دادىسى، ئاپىسىنى ئويلىدى، ــ رەھمەتلىك دادام بىلەن ئاپامنىڭ روھى ئازابلىنىۋاتقان ئوخشايدۇ.» ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كالپۇكلىرى تىترىدى. ئىككى كۆزى لىق ياشقا تولدى. ئاشۇ بۇلاق كەبى پارقىراپ تۇرغان ئىسسىق ياش ئىچىدە تۇم قارا بۇرۇتلۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك داۋامەت ئاتا يالغۇز قىزىغا قاراپ بىرنېمىلەرنى دەپ پىچىرلىغاندەك قىلاتتى.

داۋامەت ئاتىنىڭ ھال - ئوقىتى ئۇتتۇرلۇقلا ئىدى. ئۇچ ئېغىز ئۆيى، كىچىككىنە ھويلىسىدىن باشقا، بېشىدىكى دوپپىسى چۈشۈپ كەتسە خۇدانىڭ يېرىگە چۈشەتتى. بىر ئات ھارۋىسى بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن غۇلجا شەھىرىگە ياغاچ - تاش، قوراي - قومۇش دېگەندەك نەرسىلەرنى ئېلىپ چۈشۈپ سېتىپ، شۇنىڭ بىلەن تۇرمۇشنى قامدايتتى. لېكىن، ھۆكۈمەتنىڭ سەيسىسى دەمدۇ، ھاشار دەمدۇ، ئىشقىلىپ تۇرلۇك ئالۋان - ياساقلىرىنىڭ بىرسىدىنمۇ خالىي ئەمەس ئىدى.

1931 - يىلى 4 - ئاي مەزگىلى. داۋامەت ئاتا بىر ھارۋا قوراينى بېسىپ ئەمدىلا دەرۋازىدىن چىقىشىغا شاڭيو، كۆكبېشى باشلىق ئىككى يايى كېلىپ ئاتىنىڭ ئالدىنى توسۇدى.

— شاڭيوم، كۆكبېشىم، نېمە ئىش بارئىدى؟ — داۋامەت ئاتا يېلىنغاندەك سورىدى.

— نېمە؟ ئىش بارلىقىنى ئۇقمامسەن تېخى؟ ماۋاق قانداق ۋاق بىلمەمسەن؟ ماڭ، قورىيىڭنى چۈشۈرۈۋەت، ئات - ھارۋاڭ بىلەن ئون كۈنلۈك ئۆستەڭ چېپىشقا چىقىسەن، — دېدى چىرايىدىن مۇز يېغىپ تۇرغان كۆكبېشى.

— نېمە؟ ئون كۈنلۈك؟ — بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك سەسكىنىپ كەتكەن ئاتا ئاتىنىڭ ئۈستىدە لايدىن ياسىغان بۇتتەك ئولتۇرغان ئۆمەر شاڭيوغا قاراپ يېلىنغاندەك دېدى، — شاڭيوم، مەن يولغا چىقىپ قاپتىمەن، بۇگۈن كەچتە قايتىپ چىقسام، ئەتە كۆپ قاتاردا قانچە كۈن بولسا چىقمايمەنمۇ. مەن بارغۇ، — دېدى.

— نېمىدەپ ۋالاقلايسەن، ساڭا ئوخشاش يالاڭتۆش، گەدەنكەشلەرگە ئەگىشىپ باشقىلار سۆز ياندۇرىدىغان بولدى، ماڭ، قايتۇر دېدىم قايتۇرىسەن، — دوق قىلدى كۆكبېشى.

— ها - ها - ها، — ئاتا غەزىپىنى باسالماي كۈلۈۋەتتى، — كۆكبېشى، تېخى مۇنداق دەك. «سۇ كەلتۇر-گەن مۇز يالاپتۇ، كوزا چاققان سۇ» دېگەندەك يېرىمىز يوق بولغىنى بىلەن قانچە يىلدىن بېرى ئېرىق - ئۆستەك چېپىشىپ بەردۇق. ئەمدىزە بۇگۈنگە كەلگەندە يالاڭتۆش، گەدەنكەش بو-لۇپ قاپتۇق - دە، — ئاتا بىھۇدە ھاقارەتكە چىداپ تۇرالمىدى.

— نېمە دەيسەن مۇناپىق، ساڭا يەر، سۇ پۈتمىگەن بولسا، مانا بىزگە ئوخشاش بەگ، شاڭيولارغا يەر، سۇ، زېمىن، مال - ژاران، بايلىق پۈتكەن. بۇمۇ ئاللانىڭ ھىممىتى، سەن كىمنىڭ سۈيىنى ئىچىۋاتىسەن، بىلەمسەن؟ ئىچكەن سۈيۈڭگە تۈشلۈق ئىش قىلماي ئەمدىزە بىز قىلامدۇق، — شاڭيو ئاغزى-دىن تۈكۈرۈك چاچرىتىپ جار سالدى - دە، ئېتىنى باستۇرۇپ كېلىپ بىر قامچا سالدى.

— باغلا بۇ گەدەنكەشنى، ھازىرلاشەن يامۇلىغا ئەپچۈشۈپ تاپشۇرۇڭلار، باشقىلارغا ئىبرەت بولسۇن! — شاڭيو بۇيرۇق قىلدى. ئىككى يايى داۋامەت ئاتنىڭ قولىنى باغلاشتى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىن چىققان قان ئوڭ مەڭزىنى بويلاپ مەيدىسىگە چۈش-كەندى. ئوق ئاتقاندەك ئېتىلىپ كەلگەن گۇلنار دادىسىنى قۇچاقلاپ بېشىدىكى ياغلىقى بىلەن دادىسىنىڭ يۈزىدىكى قانىنى سۈرتتى. ئۇ شاڭيونىڭ ئالدىغا بېرىپ ئاتنىڭ بوجىسىنى تۇتتى - دە:

— قېنى، يامان بولساڭ مېنى ئۇر ئېپلاس، مۇناپىق، زالىم، سەن نېمىدەپ دادامنى ئۇرىسەن! — دېدى - دە، شاڭيونىڭ ياقىسىغا ئېسىلىۋىدى، قولى يەتمىدى. ئاتا بولسا شاڭيونىڭ ئۆزەڭگىسىگە ئېسىلىپ يالۋۇراتتى. «ئۆلگەندىن ئۆپكە سوراپتۇ» دېگەندەك، بۇ رەھىمسىزلەرگە يالۋۇرۇش بەر-

بىر ھاجەتسىز ئىدى.

ــ «بۇ مەينەت مەندە تۇرماس، بۇ راھەت سەندە.» ئۆ-
مۈربويى سەنلەر ئۇچۇن ئىشلىدۇق، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە
كەلگەن ۋاپا مۇشۇ بولسا، قېنى ئاپىرىپ بېرىدىغان يېرىڭگە
ئاپىرىپ بېرىش.

ئىككى چاپارمەن داۋامەت ئاتىنى ئالدىغا سېلىپ مېڭىشتى.

ئەجەب بىر زامان بولدى،
ئالەم چۆرگىلەي دەيدۇ.
يۈرەكتىكى زەردار سۇ،
قانغا ئۆرۈلەي دەيدۇ.

ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ يارىم،
يولۇڭغا بارغۇدەك بولدۇم.
قولۇمغا قوش پىچاق ئېلىپ،
يۈرەكنى يارغۇدەك بولدۇم.

داۋامەت ئاتا بۇ ناخشىنى چەكسىز دەرد ـ ئەلەم ئىچىدە
ئېيتىپ كېتىۋاتاتتى. ئانا ـ بالا ناخشىنى تونۇر بېشىدا تۇرۇپ
ئوچۇق ئاڭلىدى. ئاتا بىر ئايدىن كېيىن قايتىپ چىقتى، ئۇنىڭ
بەدىنىنىڭ ساق يېرى يوق، تاياق ئىزى ئىدى.

ــ دادا، جېنىم دادا، مۇشۇ تاياقلارغا قانداقمۇ چىدىغان-
سەن؟ دادا، سېنى ئادەملەر شۇنچىلىك ئۇردىمۇ؟ ئۇلارمۇ بىزگە
ئوخشاش ئادەملەرمىكەن؟ ــ گۈلنار بىلەن ئانا ئاتىنىڭ دۇمبە-
لىرىنى سىلايتتى، يۈزىنى يۈزىگە ياقاتتى.

ــ «تاياق ياندىن، سۆز جاندىن ئۆتەر» دېگەن. دادا-

ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، ــ دەپ تەسەللى بېرەتتى ئانا.
ئاتا تاياق زەربىدىن تۇگەشكەنىدى، ئارىلاپلا يۆتىلىپ قان قۇساتتى. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ئالتە ئاي ئۆتكەندە ئالەمدىن ئۆتتى.
ــ دادا، مەن سېنىڭ ئۇچۇن بۇلاردىن قىساس ئالىمەن، ــ دېدى گۇلنار ئاتا جان ئۇزۇش ئالدىدا.
گۇلنار بۇ پاجىئەنى ئەسلىگىنىدە يۈرىكى ئوتتا پۈچۇلانغاندەك ئۆزىنى خېلىغىچە باسالماي قالدى.
ئەمدى ئۇمۇ تاياقنىڭ تەمىنى راسا تېتىدى. گۇلنارنىڭ كۆز ئالدىغا قايسى كۈندىكى قارا كىيىم كىيىپ، بىرسى پۇل بېرىمىز دېسە، بىرسى مەنسەپ، بىرسى ئۇر دېسە، بىرسى باس دېيىشىپ تۇرغان چىلبۆرىلەر كەلدى. «ھە، دادامنى ئۇرغانلار دەل شۇلار» دەپ ئويلىدى گۇلنار. بۇ چاغدا شاراق ــ شۇرۇق، تاراق ــ تۇرۇق قىلىپ كامېرنىڭ ئىشىكى ئېچىلدى.
ــ چىقىش، چىقىش دەيمەن، ھەي ھايۋانلار! ئۆلۈشتۇڭمۇ! ؟ ــ قىيىسىق كۆز تۇرمە باشلىقى جار سالاتتى. گۇلنار جەينەكلەپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە ئورنىدىن تۇردى. كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ، بېشى قايغاندەك قىلاتتى. «توختا، پولاتنى كۆرۈشۈم كېرەك.» ئۇ ئايىغى يېڭىدىن چىققان بالىلاردەك بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئاخىر تۇرمە قورۇسىغا چىقتى.
«ئىپلاسلار، ــ دېدى گۇلنار ئۇچىنچى ئىشىكتىكى قۇلۇپنى كۆرۈپ، ــ تېخى تۆشۈكىنمۇ تاقاپ قويۇپتۇ. سەنلەر بىزنى ھەرقانچە خورلىساڭمۇ، بىراق رىشتىمىزنى ئۇزۇڭۈتەلمەيسەن.
تۇتقۇنلار قۇدۇق ئاغزىچىلىك بۇ زىندان قورۇسىغا چۈشكەن كىچىككىنە بىر پارچە قۇياش نۇرىغا تەشنا بولۇپ كېلىشمەكتە ئىدى.

گۈلنار بۇ تۇتقۇنلارغا قارىدى. ـ ئۇلارنىڭ باش ـ كۆزلىرى يېرىلغان، ئىششىغان، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، سۇنغان پۇت ـ قول، باشلىرىنى ھەرخىل لاتىلار بىلەن تېڭىپ باغلىشۋالغان، ئۇلارمۇ نۇرسىز كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ گۈلنارغا قارايتتى. كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ بىرنېمە دېيىشەتتى. بۇ سۇلغۇن چىرايلارنىڭ بەزىلىرى گۈلنارغا تونۇشتەكلا قىلاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كۆزلىرىگە لىق ياش ئېلىپ گۈلنارغا قاراپ باش لىڭشىتاتتى. ئىشقىلىپ ئاشۇ «ئوچۇق گۆر» ئالدىدا ئولتۇرۇشقان بىگۇناھ تۇتقۇنلارنىڭ يۈرەك ـ باغرى ئادالەتسىزلىك ئوتىدا كۆيۈپ ئۆرتىنىۋاتاتتى. ئاھ، تەڭشەلمىگەن ئادالەتسىز جاھان. ئەمگەكچان خەلقىنىڭ قان تەرىنى شورىغان گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنىڭ ئەمەلدارلىرى خەلققە نېمە قىلىپ بەردىڭ؟ يەيدىغان نان، ئىچىدىغان چاي، كىيىدىغان كىيىم بەرگەن بىگۇناھ خەلقنى ئۇردۇڭ، قامىدىڭ، ئۆلتۈردۈڭ.» گۈلنارنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ چىكە تومۇرلىرى كۆبجۈپ كەتتى. ئۇ ئېتىلىپ بېرىپ ئاشۇ ئۇچىنچى ئىشكىتە ساقگىلاپ تۇرغان رەھىمسىز قارا قۇلۇپنى چاققۇسى كېلەتتى. ھەي، ئامال قانچە، ئۇنىڭ قولىدىن ھازىر كېلىدىغىنى پەقەت ئاشۇ كىچىككىنە يوچۇقتىن ئۆزىنى پولاتقا كۆرسىتىشلا ئىدى.

ـ ھەممىڭ كىرىش، بول دەيمەن، ئاناڭنى، ـ قىيىسىق كۆز تۇرمە باشلىقىنىڭ جارقىرىشىدىن كېيىن، تۇتقۇنلار كەڭ ئاسمانغا تويمىغاندەك، قۇياش نۇرىنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك قاراشقاندىن كېيىن كامېرلىرىغا كىرىپ كېتىشتى ـ دە، تۇرمە قورۇسى ئەسكى تاملىقتەك قورقۇنچلۇق سۈكۈتكە تولدى.

گۈلنار كامبرغا كىرىپ ئىشىك تۈۋىدىلا ئولتۇردى. ئۇ ئىشىك يوچۇقىدىن ئۇچىنچى كامبرغا قاراپ تۇراتتى.

جالال پولاتنى كىچىك بالىنى توسقاندەك كۆتۈرۈپ ئاچىقىپ تامغا يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. ئۇنىڭ ساقاللىرى ئۆسكەن، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، بۇرۇنلىرى قىزىراقتەك، كۇپتەك بەستى كىچىككىنە بالىلاردەك ئورۇقلاپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى بىرىنچى كامبىردا ئىدى.

«پولات، پولات، جېنىم پولات، ئاشۇ سەنمۇ؟» گۈلنار ئۆزىنى باسالمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئوتتا كۆيۈپ، كۆز يېشى مۆلدۈرەك تۆكۈلەتتى. ئۇنىڭ ئىشىكنى ئۇرۇپ «ئىشىكنى ئاچ، قانخور جاللاتلار» دەپ ۋارقىرىغۇسى، جاللاتلار بىلەن ئېلىشقۇسى كېلەتتى.

پولات پۈت ـ قوللىرىنى سىلىغاندىن كېيىن، ئۆسۈپ كەتكەن ساقاللىرىنى قوللىرى بىلەن يۇلغاندەك قىلىپ تارىدى ـ دە، ئاندىن بېشىدىكى چېچىنى سىلىدى. ئارقىدىن مۇشتۇمىنى تۆگۈپ مەيدىسىگە قويدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى كامبر ئىشىكىگە تىكىلگەنىدى. گۈلنار بۇلارنى ئوچۇق كۆرۈپ تۇردى.

«ئاھ پولات، جېنىم پولات، مەن سېنى ئوچۇق كۆرۈۋاتىمەن، مەن، بىزنى پۈتىمىزدىن تارتىپ بېشىمىزغىچە چانىسىمۇ، سىقىلمىز بىلەن چېچىمىزنى بىر تالدىن يۇلسىمۇ، لېكىن بىزنىڭ قەلبىمىزنى چاناپ، يۇلالمايدۇ، دېگەنىدىڭ. پولات راست دەيسەن، بىزنىڭ قەلبىمىزنى چانىيالمايدۇ، يۇلالمايدۇ، چۈنكى بىزنىڭ قەلبىمىز ئەمگەكچان خەلقنىڭ قەلبى، ئىرادىسى بىلەن مەھكەم باغلانغان. پولات، مەن مۇشۇ كىچىككىنە يوچۇقتىن سېنىڭ ئالەمگە پاتماس مەقسىتىڭنى كۆرۈپ چۈشىنىۋاتىمەن. راست دەيسەن، بىز مۇشۇ يولدا قۇربان بولساق خەلقىمىز مەڭ-

گۈگە ياد ئېتىدۇ. بىزنىڭ ئاققان قانلىرىمىز ئۈچۈن كەلگۈسى ئەۋلادلار ئازادلىق، ئەركىنلىككە ئېرىشىپ يېڭى دۇنيا يارىتىدۇ. پولات، سېنى ئوچۇق كۆرۈۋاتىمەن، سەن دېگەندەك مەن ئۈمىدۋارمەن، بۇ ۋەھشىيلەر «ئەجەل ھودۇقۇشىدا»، شۇڭا ھەممە جىنايەتلەرنى قىلىدۇ. ئۆلۈم ئالدىدا تىز پۈكۈش بىز ئۈچۈن جىنايەت. پولات، مەنمۇ ئاڭلىدىم. بىزنىڭكىلەر پۈتۈن نىلقا، سۈيدۈك ناھيىلىرىنى ئازاد قىپتۇ. دۈشمەن قىسمىنى كۆپلەپ يوقىتىپ دۈشمەننى ئالاقزادە قىلىۋېتىپتۇ. پولات ئۇ-مىدلىك بولغىن، بىزنىڭ ئارمانلىرىمىز پات ئارىدا ئەمەلگە ئاشىدۇ. پولات، بىز مېھرىبان ئەر - خوتۇنلار ئىدۇق، بۈگۈن-چۇ؟ سەن دېگەندەك ئىنقىلابىي سەپداش بولۇپ، ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيەتكە قارشى كۈرەش قىلىۋاتىمىز. راست دەيسەن، مۇنا-پىقلارچە سانقىنلىقتىن مەردلەرچە قۇربان بولۇش بىز ئۈچۈن ئەلا. پولات، سەنمۇ غەيرەتلىك بولغىن، كەلگۈسىدە بۇ كۈنلەر-مۇ بىر ئەسلىمە بولۇپ قالىدۇ.»

جالال پولاتنى يەنە كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ كامېرغا ئەكىرىپ كەتتى. ئۇ جالالنىڭ بىلىكىگە بېشىنى قويغان-ىچە كامېرغا قاراپ تەلمۈرەتتى. گۈلنار ئۈنۈڭ ئۇلتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە لىق تولغان ياشنى كۆردى. «پولات! ئاھ پولات، جېنىم پولات، گۈلنارنىڭ يۈرىكى ئىلى دەريادەك دولقۇنلاپ، كۆز يېشى ئاقماقتا ئىدى. «پولات! پولات!» دەپ جېنىنىڭ بارچە ۋارقىرىغۇسى، مۇشۇ زىندان ئىچىنى ئۇرۇپ، چېقىپ، ئوت قويغۇسى كېلەتتى. بىراق ئۇ ۋارقىرىمىدى، پەقەت قەلبىدىلا ۋارقىرىدى. «پولات، پولات، سەن ياشىشىڭ كېرەك، سەن چوقۇم ياشايسەن، سەندە تۇگىمەس ئىقتى-دار بار، سەندىكى بىردىنبىر ئارمان ــ ئەۋلادىمىزنىڭ بەخت - سائادىتى.»

ئالتىنچى باب

1

مەردان بىر سىلكىنىپلا چېرىكلەرنىڭ قولىدىن چىقىپ كەتتى ـ دە، ئۇچقاندەك ئېتىلىپ كېلىپ ئاپىسىنىڭ قولىغا ئېسىلدى.

ـــ قويۇۋەت، ئاپامنى قويۇۋەت! ئاپا، جېنىم ئاپا، مەن سېنىڭ بىلەن بىرگە ياتاي، ـــ ئۇ چېرىكلەرنىڭ قوللىرىنى قايرىپ يۇرۇپ ئاننى بۇ رەھىمسىز قوللاردىن بوشىتىپ، ئانا ـ بالا گىرە سېلىپ قۇچاقلاشتى. ئۇچ يۇز ئاتمىش كۈن قۇرۇق موما بىلەن تۇزغا چىلانغان سەي يەپ، قاياق سۇ ئىچىپ، ئەتىدىن ـ كەچكىچە كۆك تاماكىنى شوراپ چىرايلىرى سارغىيىپ كەتكەن ئۆلۈك چىراي تۆت چېرىكنىڭ كۈچى قانچە قىلسىمۇ مەردانىنى ئانىدىن ئاجرىتالمىدى. ئاخىر كېلىپ غوجەك بىلەن قىيىسىق كۆز تۇرمە باشلىقى ئارىلاشتى.

ـــ قولۇڭنى تارت، ئىپلاس يالاقچى، بۇزۇق، ـــ دېدى ئانا غوجەككە ۋە ئۇنىڭ يۈزىگە تۈكۈردى. ھېچ ئامال قىلالمىغان بۇ چىلبۆرىلەردىن بىرسى تۈيۇقسىز مەردانىنىڭ بۇرنىغا بىر مۇشت ئۇردى. مەردانىنىڭ بۇرنى قاناپ كەتتى. مەردانمۇ ھېلىقى چېرىكنى قورساققا كېلىشتۇرۇپ بىرنى تەپكەندى، چېرىك ئىككى پۈكلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. تۇرمە باشلىقى يېنىدىن تاپانچىسىنى چىقىرىپ: «ئاناڭنى، ئېتىپ تاشلايمەن» دەپ پوپوزا قىلدى.

چېرىكلەر ئۇ ئىككىسىنى مىڭ بىر بالالىقتا ئاران ئاجرىتىپ ئىككى ياققا سۆرەپ مېڭىشتى.

— ئاپا! جېنىم ئاپا! — مەرداننىڭ نالىسى تۇرمە قورۇسىنى جارانلاشتۇەتتى. ئىككى چېرىك ئۇنى سۆرىگەن پېتى ئات ئېغىلىغا ئەكىرىپ ئەسكى سامانلىق ئىچىگە كىرگۈزۈپ ئىشىكىنى قۇلۇپلاپ يوقالدى.

— ئىشىكنى ئاچ، ئىشىكنى ئاچ، — مەردان ۋارقىرىدى، جان - جەھلى بىلەن ئىشىكنى ئۇردى، تەپتى. ئۇ ئاپىسى بىلەن بىرگە قولىغا كويزا سېلىپ ئېلىپ ماڭغاندا نەگىلا بارسام ئاپام بىلەن بىرگە بولىمەن، دادامنى كۆرىمەن، دەپ ئويلىغانىدى، ئۇ دادىسىنى شۇنداق سېغىنغانىدى. لېكىن ئۇنىڭ خىيالى بوران ئۇچۇرۇپ كەتكەن سېرىق توپىدەك يوققا چىقتى. «ئاپا! ئاپا! دادا! دادا!» ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن جاللاتلارنىڭ بايىقى نومۇسسىزلىقى، ۋەھشىيلىكى، ئانا - بالىنى ياۋۇزلارچە سۆرەپ مېڭىشى كەتمەيتتى. ئاغزىدىن ئانىنىڭ ئوغۇز سۈتىنىڭ تەمى كەتمىگەن، ھاياتنىڭ ئاچچىق - چۈچۈك تەمىنى تېخى تېتىپ كۆرمىگەن مەردان ئۇچۇن ئېيتقاندا بۇ پاجىئەلىك ۋەقەلەر، ۋەھشىيلەرچە ئايرىلىش چىدىغۇسىز دەرد - ئەلەم ئىدى. ئۇ ئۆزە تۇرغان پېتى تېلىقىپ - تېلىقىپ يىغلايتتى، سامانىنىڭ قاڭسىق پۇرىقىدىن يۆتىلىپ قەي قىلاتتى. تورۇستا بىر مېتىرچە ساڭگىلاپ كەتكەن ئۆمۈچۈك تورلىرىدىكى مارىشىپ يانقان ئۆمۈچۈكلەر ئادەم ھىدىنى ئېلىپ سەت پۇتلىرىنى مىدىرلىتىپ ھەريان سوزاتتى. تامنىڭ تۆت تېمىنىڭ ساق يېرى يوق چاشقان تۆشۈكى بولۇپ، بايىقى ۋاڭ - چۈڭدىن ئۇركۈگەن چاشقانلار ئۇۋۇلىرىغا كىرىشۈېلىپ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇراتتى. مەردان چاشقاندىن بەكمۇ قورقاتتى. سامانلىقنىڭ ئىچى قاراڭغۇ

گۆرگە ئايلاندى. چاشقانلار بىرلەپ ـ ئىككىلەپ ئۇۋىسىدىن چىقىشتى. ئۇلار پاخال ـ سامانلار ئارىسىدىكى دانلارنى ئاختۇرۇشۇپ، كىسىرلىشىپ قاندىقاتقۇر بىر غەيرىي، يىرگىنچلىك ئاۋاز چىقىراتتى. بىر ـ بىرسىنى چىشلىشەمدۇ، ئىشقىلىپ چىرقىرىشىپمۇ قويماتتى. مەردان تامغا يۆلىنىپ بىر پەس يىغلىدى، قاقشىدى. ئاخىر تۇن نىسپىدە ئۇيقۇ غالىب كېلىپ، قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى. بىر چاغدا ئۇ چۆچۈپ ئويغاندى. ئىشىك ئېچىلىپ يېپىلدى. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە بىرسى ھاسىرىغاندەك قىلاتتى.

«كىمدۇ بۇ؟» مەردان يېنىچە يېتىپ، ئىشىك تۈۋىدە بىر قارا سايىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى.

ـــ ئادەم بارمۇ؟ ئادەم بارمۇ؟ ـــ سامانلىق ئىچىدە بىرسى تىمىسقىلاپ يۇرەتتى. ئۇنىڭ مىچىلداپ بۇرنىنى تارتىپ يىغلاۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى.

ـــ ئادەم بارمۇ؟ مەردان سەن قەيەردە؟

مەردان ئۇنىڭ ئۇنىدىن تونۇدى. «ھىمىت، بۇ ئىپلاس خائىن نېمە قىلىپ بۇ يەردە تىمىسقىلاپ يۈرىدۇ؟» ئۇنىڭ ئېسىگە ھېلىقى كۈنى ئاپىسىنىڭ «ھېلىقى ھىمىت دېگەن خائىن چىقىپتۇ، ئوغلۇم، ئاشۇ ئىشپىيون سۆز سورىسا بىلمەيمەن دېگىن جۇمۇ» دېگەن سۆزى يادىغا كەلدى ـ دە، ئاچچىقى غۇژۇلدە كېلىپ، قۇيقا چېچى تىك تۇرۇپ كەتتى. غەزىپى ئۆرلەپ ئاشۇ ئىشپىيوننى كانايدىن بوغۇپلا مۇشۇ ئېچىرقاپ كەتكەن چاشقان، ئۆمۈچۈكلەرگە يەم قىلىپ بەرگۈسى كەلدى.

مەردان گەرچە يېشى كىچىك بولسىمۇ، لېكىن ئەقلىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي تەرەپتىن ئوبدانلا يېتىلگەنىدى. دادىسىنىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولاتتى. يازلىق تەتىلدە ئاغىنىلىرى

لىرى بىلەن تاغدىن ئوتۇن ئەكىلەتتى. بالا - چاقسى يوق قېرى - چۆرىلەرنىڭ ئېغىر - يېنىك ئىشلىرىغا ياردەملىشەتتى. ئاپىسى بولسا ھەركۈنى كېچىدە سوۋۇت يېرىدە نەشر قىلىنغان «پولات قانداق تاۋلاندى»، «ئانا»، «چاپايوف»، «مېھرابتىن چايان»، «ئۆتكەن كۈنلەر» قاتارلىق كىتابلارنى، شۇنداقلا ئەخلاقىي تەربىيىگە ئىگە كىتابلارنى ئوغرىلىقچە غۇنچەم ئىككىسىگە ئوقۇپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھېچكىمگە ئېيتماسلىقىنى، سۆزلەپ يۈرمەسلىكىنى تاپشۇراتتى.

— مەردان، سەن نەدە؟ ئۇخلاپ قالدىڭمۇ؟ — مەردان جىم يېتىۋالدى. ئۇ تېخىچىلا مىچىلداپ يىغلاپ سىپاشتۇرۇپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ قولىغا بىر چاشقان تېگىپ ئۆتتى بولغاي، ھىمىت تۈيۈقسىزلا «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

— كىم سەن؟ — دېدى مەردان بىلمىگەن بولۇپ.

— مەن، مەن، مەردان، سەن نەدە؟ مەن ھىمىت، سەن نەدە؟ مەن قورقۇۋاتىمەن، — ئۇ مەردانىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. قورققىنىدىن قارا تەرگە چۆمۈلگەنىدى.

— سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

— مېنى قاماپ قويدى، — ھىمىتنىڭ لەقمى تەخەي ئىدى. ئاغىنىلىرى ئۇنى تەخەي دەپ بوزەك قىلسا، ئۇ كۈلۈپلا قويياتتى.

— سېنى نېمىشقا قامىدى؟ — سورىدى مەردان.

— نېمە دېدىڭ؟ — تەخەينىڭ يۈرىكى بىرئاز ئورنىغا چۈشتى. ئۇ مەردانغا يېقىنراق كېلىپ، — مېنى سەن پولاتنىڭ قۇرغان تەشكىلاتىغا قاتناشتىڭ، ئىقرار قىلساڭ ھازىرلا ئۆيۈڭگە قايتۇرىمىز دەپ سورىدى، مەن ھېچنېمە دېمىدىم. ئۇلار يەنە ئويلان، ئەگەر ئىقرار قىلمىساڭ، مانا كۆرگىن دەپ

سىم قامچا، ئادەم توغرايدىغان جادۇلارنى كۆرسەتتى. تۆمۈرنى قىزىتىپ يېقىپ، قىزىتقان ماينىمۇ چاچىدىكەن تېخى، مۇشۇ قاماقتا يېتىپ سېسىپ ئۆلىسەن، راستىنى دېسەڭ پۇلمۇ بېرە - مەنز، ــ دېدى.

ــ ياق، ياق، مەن دېمىدىم. مەن دېگەن بىلەن مېنىلا قويۇپ بېرىدۇ، سىلەر ئۇچىڭلار قانداق قىلىسىلەر، تۇرمىدە سېسىپ كەتسەڭلار. مەردان ماڭا قارا، ياخشىسى ئىككىمىز ئىقرار قىلىپ ئاپاڭ بىلەن داداڭنى ئاچىقىپ كېتەيلى، قانداق دەيسەن؟

ــ سېنى ئۇردىمۇ؟

ــ ئۇنى بىر دېمە، ئۇردى، ئۇرۇپ ئىككى قوۋۇرغامنى سۇندۇرۇۋەتتى. ئاغرىشىنى دېمەمسەن. دېگىنە، سىلەرنىڭ ئۆيگە كىملەر كېلەتتى؟ شەھەردىن چىققانلار بارمۇ؟ مۇشۇنى دېسەڭلا بولىدىكەن. سەن دېيەلمىسەڭ، ماڭا دەيسەن، مەن ئۇلارغا دې- سەممۇ بولىدۇ، ــ ھىممەت مەردانغا تېخىمۇ يېقىن كېلىپ ئولتۇردى.

«ئىپلاس سانقىن، مەن ساڭا ئوخشاش كىملا يايلىسىدىن تۇتۇپ يېتىلىسە ماڭىدىغان تەخەي ئەمەس، ــ دەپ ئويلىدى مەردان، ــ توختا، بۇنىڭ بىلەن نېرى - بېرى سۆز قىلىشىش- نىڭ پايدىسى يوق.» مەردانىنىڭ ئېسىگە گۈپپىدە بىر ئىش كەلدى، تەخەي يىلاندىن ياماڭ قورقاتتى.

ــ ۋاي يىلان، ــ مەردان ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى، ــ قارا، مەيدەمدىن بىلەكتەك بىر يىلان بويلاپ ئۆتۈپ كەتتى.

ھىممەت تەخەي يىلان دېگەن سۆز بىلەن تەڭ «ۋاي ئاپا» دەپ چاچىرىغان پېتى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى - دە، نېرىراق

بهرىپ ئىشىك تۇۋىدە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ خېلى ھەپىلىشىپمۇ مەردانىدىن زادىلا گەپ ئالالمايئاخىر جىمىپ قالدى. مەردان غەزەپ - نەپرەت، دەرد - ئەلەم دەستىدىن ئۇخلىيالمىدى. تاڭغا يېقىن ئۇنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا ماڭغانىدى، ئىشىك تاراق - تۇرۇق قىلىپ ئېچىلدى. مەردان ئىتتىك كۆزىنى ئاچتى. ھىمىت قوندىقتىكى توخۇدەك بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تامغا يۆلىنىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئىشىك تۇۋىدە غوجەك بىلەن بىر چېرىك تۇراتتى.

— قوپە ھارامدىن بولغان لاتا. غېمىدە يوق ئۇخلاۋاتقىنىنى، — غوجەك كېلىپ ھىمىتنى تەپتى - دە، «ماڭ» دېگىنىچە ئالدىغا سېلىپ ئاچىقىپ كېتىشتى.

مەردان خىيال ئىچىدە تورۇسىتىكى توڭلۇكتىن كۆك ئاسمانغا قاراپ ئولتۇراتتى، بىر توپ كەپتەر «ۋاڭ» قىلىپ ئۇچۇشۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئۆيدىكى ۋاقتىدا ھەركۈنى سەھەر تۇرۇپ، ساي بويىغا چىقىپ كەپتەرلەرنىڭ ئۇچۇشىنى كۆرەتتى، مەخمەلدەك كۆرۈنگەن ياپيېشىل قارىغايلارغا، ئاقباش ئەۋلىيا چوققىسىغا، يېزا ئۆيلىرىنىڭ تۇرخۇنلىرىدىن چىقىۋاتقان پاخال ئىسلىرىغا، ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن بۇلۇتلارغا، توپ - توپ بولۇشۇپ ھۇرۇنلۇق بىلەن كېتىۋاتقان پادا - كالىلارغا، ئارا، كۈرەك، كەتمەن كۆتۈرۈشۈپ ئېتىزغا ماڭغان دېھقانلارغا ھەۋەس بىلەن قاراپ تۇراتتى. ئەتىياز، ياز، كۈز، قىشتىن ئىبارەت يىلنىڭ تۆت پەسلى تولىمۇ ياخشى تۇراتتى. ئەتىيازلىقى بالىلار بىلەن بىرگە مەھەللىنىڭ سىرتىغا چىقىپ سىرتتا سېرىق چېچەك كولايتتى، تېكىساقال سېغىز ئېتەتتى. باغلارغا، قورۇقلارغا كىرىپ قىزىلگۈل، كاككۇكگۈلى تېرىپ قىز ساۋاقداشلارغا تۇتاتتى. تاغلارغا بېرىپ چوغلۇق، سەبدە، گۈشۈنە،

بۆلدۇرگەن تېرىپ كېلەتتى. خامان ۋاقتىدا غۇنچەم بىلەن بىر-لىشىپ داۋامەت ئاكىغا يارەملىشىپ ئاياغ سېلىپ تۇلۇق تېپىپ خامان سورۇشاتتى. قىشلىقى سايدىكى مۇزدا غۇنچەم بىلەن بىرگە قانغۇچە چانا تېيىلىپ ئوينىشاتتى ...

ۋىجدانسىز خائىن نېمە قىلارىنى بىلمەي مەردانغا قارىدى. ئۇ خۇددى بوينىنى باغلاپ دارغا ئېسىش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭغان كىشىدەك مەيۈس چىقىپ كەتتى.

2

نىلقىدىكى كۇنسايىن كۆچىيىۋاتقان يانغىن گومىنداڭ ھەر-بىي، مەمۇرىي، ساقچى، ژاندارمىلىرىنى ئالاقزادە قىلىپ، پۈتى كۆيگەن توخۇ قىلىپ قويغانىدى. باسلىگەن داۋانىدا گومىنداڭ-نىڭ 50 ئەسكىرى يوقىتىلىپ، قورال - ياراغ، ئوق - دورىلە-رىنى بۇلاپ كەتتى. نىلقا ناھىيىسى قولدىن كەتتى. سىپتاي، مازا ئۇرۇشلىرىدا بىر پولك ئەسكەر كۆچى يوقالدى. ئەڭ يامان يېرى، بارغانلا ئەسكەر خۇددى كۆھنەقاپ يۇتۇۋەتكەندەك يوقاپ بىرسىمۇ تىرىك قايتمىدى. شەھەردىن تارتىپ يېزىلارغىچە ھەر كۇنى تەشۋىق ۋەرەقى، «بېزىنى ئالسا تېزى» دېگەندەك ھازىر ھەممىلا يەردە غۇلغۇلا، ئوچۇقتىن - ئوچۇق قارشىلىق قىلىدۇ.

گۇ جۇجاڭ سوراقخانىدا بېشىنى ئالمىنىغا قويۇپ ئولتۇ-راتتى. ئۇ كۆزلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ كېچىدىكى ۋىلايەتلىك ساق-چى ئىدارىسىدىن كەلگەن مەخپىي سوۋېتكىنى (مەخپىي يوللا-نىدىغان سىياسىي ماتېرىيال) ئەسلىگىنىدە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قانداقتۇر بىر گىرىمسەن سىرتماق پۇلاڭلاپ تۇراتتى. ئۇ چۆ-چۈپ كەتتى. «ئوڭۇمۇ، چۇشۇمۇ؟ ئىلاھىم چۇشۇم بولغاي،

ئۇخلىماي تۇرۇپمۇ چۈش كۆرىدىكەن كىشى.» ئۇ بوينىدىكى لۆڭگىنى ئېلىپ، يۈزىدىكى سوغۇق تەرنى سۈرتتى. ئىككى چېرىك مەردانىنى ھەيدەپ سوراقخانىغا ئەكىردى. سوراقخانا قاڭ-سىق، سېسىق بولۇپ، مەردانىنىڭ كۆڭلى ئېلىشىپ كەتتى. يەردە تۇرلۇك جازالاش قوراللىرى تۇراتتى. مەردان بۇ ئەجەل ۋاستىلىرىنى بىلمىگەچكە ئانچە ئەيمىنىپمۇ كەتمىدى.

— ھى - ھى - ھى، ياخشى بالا، ئولتۇر، ئولتۇر، — دېدى گۇ جۇجاڭ. ئۇ بۇ سۆزلەرنى ھەجىيىپ تۇرۇپ دېگەن بولسىمۇ، بىراق بۇ ھەجىيىش ئۇنىڭ قان ئىچىپ ھېلىلىدەك قورۇلۇپ كەتكەن يۈزىدىكى ئەسلىي ھالىتىنى باسالمىدى. مەر-دان ئورۇندۇقتا ئولتۇردى.

— ياخشى بالا، سېنىڭ ئېتىڭ نېمە؟

— مەردان، — قىسقىلا جاۋاب بەردى ئۇ.

— نېمە؟ نېمە؟

— مەردان، — گۇ جۇجاڭ تەرجىماندىن ئۇنىڭ مەنىسى-نى سورىدى. تەرجىمان نېمە دېيىشىنى بىلمەي بىرئاز تۇرۇپ قالدى - دە، تەمتىرىگەنلىكىدىن:

— بۇ، بۇ، بۇ، قەھرىمان ... — دېگەن سۆزنىڭ ئاغزى-دىن چىقىپ كەتكىنىنى تۇيماي قالدى.

— نېمە؟ ئاناڭنى ھايۋان، — دېدى قارىسىغا ئۆرتىلىپ كەتكەن گۇ جۇجاڭ.

— قانچە ياش؟ — سورىدى ۋاڭ دوسا ۋە ئىچىدە گۇنى «ئاناڭنى، پاقا ئالالمايدىغان جاغالىماي، ئىش بۇزار» دەپ تىللىدى.

— ئون تۆت ياش؟ — بۇ قېتىمىمۇ قىسقىلا جاۋاب بەردى ئۇ.

— هی - هی - هی، بىز بىلمىمىز، سەن ئون تۆت ياش. سەن يەنە ياخشى بالا، داداڭ - ئاپاڭنى ياخشى كۆرىسەن، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق.

— ھە، ھە، ھە. سەن مىلتىق - تاپانچىلارنىمۇ ياخشى كۆرەمسەن؟ — ۋاڭ دوسا ئۇستەل ئۈستىدىكى بىر دانە يەل مىلتىقنى ئالدى، — قارا، بۇ يەردىن تۇتۇپ باسساڭ قاتتلىنىدۇ. مانا بۇ ئوقنى، ئوقنى بۇ تۆشۈككە سىلىپ كۆتۈرسەڭ تۇز بولىدۇ. قاغا - قۇشقاچلارنى ئاتساڭ ئورنىغلا چۈشىدۇ، قانداق؟

مەردان سۆز قىلماي بېشىنى لىڭشىتىپلا قويدى.

— ياخشى، ياخشى، سەن مۇشۇنداق مىلتىقنى كۆرگەنمۇ؟ ئوقۇغۇچى يالغان سۆزلىمەيدۇ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، بىراق مەن بۇرۇن مىلتىق دېگەننى كۆرمىگەن. ئۆتكەندە چېرىكلەرنىڭ قولىدا كۆردۈم.

— ھە، ھە، ھە، مانا راستىنى دېدىڭ، سىلەرنىڭ ئۆيگە كىملەر كېلەتتى؟ ھە، ھە، ھە، بىر ۋاقىتتا شەھەردىن چىققان كىشىلەرنىڭ ئىسمى نېمىدى، ئۇنتۇپ قاپتىمەن، داداڭ بىلەن ئاپاڭ دېگەتتى، ئۇنتۇپ قاپتىمەن.

— بىلمەيمەن، بىزنىڭ ئۆيگە ھېچكىم كەلمىدى.

— ياق، ياق، سەن راستىنى دېمىدىڭ، داداڭ بىلەن ئاپاڭ دەپ تۇرسا، سەن نېمىشقا دېمەيسەن، سەنلا دېسەڭ ھازىرلا داداڭ، ئاپاڭ بىلەن بىرگە ئۆيگە قايتىسەن، قانداق؟ تېخى بۇ مىلتىقنىمۇ ئالىسەن، — ۋاڭ كېلىپ مەردانىڭ مۇرىسىنى پەپىلىدى.

— بىلمەيمەن دېدىم، بىلمەيمەن، — مەردان كەسكىن

جاۋاب بەردى.

— ئۇلار ئۆيۈڭگە كەلگەندە سەن ئۆگزىگە چىقىپ كەپتەر ئۇچۇرغان، بۇغۇ راستتۇ؟ ئەگەر ئىقرار قىلمىساڭ بوينۇڭغا قويىدىغان كىشى بار. ئۇ چاغدا سېنى ئېتىپ تاشلايمەن، قاندىاق؟ ئەنە قامچا، جادۇلارنى كۆردۈڭمۇ؟ — ۋاڭ شۇملۇقى يارىمىغاندىن كېيىن ئاخىر غالجىرلاشتى.

— مېنىڭ كەپتىرىم بولمىسا، يالغان دېمىدىم، — بىر چېرىك ھىمىتىنى ھەيدەپ كىردى.

— بۇنى تونۇمسەن؟ — سورىدى ۋاڭ.

ۋاڭنىڭ تەلەتىدىن قورقۇپ جېنى چىققان ساتقىن:

— مەن، مەن، — دېدى. ئۇ بىرىدە مەردانغا، بىرىدە دوساغا قارايتتى.

— ئاناڭنى، ھەزىلەك، ئۇنى تونۇمسەن دەۋاتىمىز؟ — ئارىلاشتى غوجەك.

— مەن، مەن، تونۇيمەن. مەردانغۇ، راستمۇ؟

— ئاناڭنى، سەن ئۇنى تونۇمسەن، — سورىدى دوسا.

— بۇرۇن تونۇيتتىم، ھازىر تونۇمايمەن، — دېدى مەردان.

— نېمە؟ نېمە؟ — بايىتىن بېرى ئۆز گۆشىنى ئۆزى يەپ ئاچچىقىنى سېسىق سىگارتتىن ئېلىپ ئولتۇرغان گۇ جۇ-جاڭ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى - دە: «ئۇر!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. يەڭلىرى تۇرۇكلۇك، «ھايت» دېسە چىشلەشكە تەييار تۇرغان ئىككى جاللات ئېتىلىپ كېلىپ مەردانىنى سىم قامچا بىلەن بىرنەچچىنى ئۇردى.

— قانداق، كىچىك باتۇر، ئەگەر ياخشىلىقچە ئىقرار قىلمىساڭ، ئاشۇ قىزىل تۆمۈرنى دۇمبەڭگە باسقاندىغۇ ئىقرار

قىلارسەن؟ ــ گۇ تاش كۆمۈر ئوتىدا قىپقىزىل چوغدەك تۇرغان داغمالنى كۆرسەتتى. مەردان پىشانىسىدىن ئېقىپ چۈشكەن قانىنى ئالىقىنى بىلەن سۈرتتى. گۇ بولسا بۇ سۆزلىرىنىڭ قانچىلىك تەسىر قىلغانلىقىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن قاراپ تۇراتتى.

ــ بىلمەيمەن دەدىم، بىلمەيمەن!

گۇ ئەمدى غالجىر ئىتنىڭ ئۆزى بولدى.

ــ ئاناڭنى! ــ ئۇ كېلىپ مەردانىنى بىر كاچات ئۇرۇپ ئۆزى سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى. جاللاتلار ئېچىرقاپ كەتكەن چىلبۆرىدەك ھەر تەرەپتىن قول سېلىپ، مەردانىنى چالا ئۆلۈك قىلىپ سۆرەپ ئەكىرىپ ساماننىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

گۇ جۇجاڭ ئۇتتۇرۇپ قويغان قىمارۋازدەك ئىشخانىسىغا كىرىپ ساپاغا ئۆزىنى تاشلىدى.

«مۇشتۇمدەك بىر شۇمتەكنى ئىقرار قىلدۇرالمىسام» ئۇ ئەلەم بىلەن ئۆتمۈشنى ئەسلىدى. گۇ جۇجاڭ ئىككى يىل مەخسۇس ئىشپىيونلۇق مەكتىپىدە ئوقۇدى. 20 يىلدىن بېرى ساقچى كىيىمىنى كىيىپ، ساقچى نېنىنى يېدى. مۇشۇ جەريانداغۇ «بەرسە قولىدىن، بەرمىسە يولىدىن» دېگەندەك ئىقرار قىلمىغانلارنى ئۇرۇش، قىيناش، كۆيدۈرۈش بىلەن مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇردى. ئىقرار قىلمىغانلارنى ئۆلگەندىن كېيىن يالغاندىن ئىقرارنامە يېزىپ جانسىز قوللىرىنى باستى. «ئەجەب ئىش، بۇ ئۇچ ياۋايى ھايۋان راستىنلا پولات باتۇرمىدۇ، قىزىل چويۇننى كۆرۈپ تۇرۇپ ھېلىقى شۇمتەك مىتمۇ قىلاي دېمەيدۇ. خەپ توختاپتۇر، مېنىڭ قولۇمدىن جېنىڭغۇ قېچىپ قۇتۇلالماس». ئۇنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، بۈيۈن تارمۇشلىرى

تارتىشىپ كەتتى.

مەردان ئېسىگە كەلگىنىدە، ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنىنىڭ ساق يېرى يوق، لازا قۇيغاندەك ئېچىشىپ ئاغرىيتتى.

ــ دادا! ئاپا! ئاغرىپ كەتتى! ــ ئۇ ئۆزىنى باسالماي بىر پەس تېلىقىپ يىغلىدى. ئۇ ئىشىككە قارايتتى. ئىشىكتىن دادىسى بىلەن ئاپىسى كىرىپ كېلىدىغاندەكلا قىلاتتى. ئۇ بىر پەس ئىشىككە قاراپ تەلمۈرۈپ ئولتۇردى. يىغىمۇ بەزىدە كېشىگە مەدەت بېرىدۇ. باشقا كەلگەندە باتۇر، مەردان چوڭ ئىرادە ئىگىسى، ئۇ زەربىگە بەرداشلىق بېرىپ ئەس ـ ھوشىنى يوقاتمىدى. «يىغلىما بالام، مەن سېنى ئوغۇل دەپ تۇغقان، دۈشمەن ئالدىدا بېشىڭنى ئەگمە» دېگەنىدى ئاپىسى. مەردان ئانىسىنىڭ نەسىھىتىنى قۇلاقتا تۇتتى، ھەممە ئازاب ـ ئوقۇبەتكە بەرداشلىق بەردى. ئۇ ئىككى قولىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. «بۇ ۋەھشىي ھايۋانلار مېنى بۇنچىلىك ئۇرغاندا، دادام بىلەن ئاپامنىڭ قانچىلىك ئازابلىغانىدۇ ـ ھە؟ دادام بىلەن ئاپام بۇلارغا ھەرگىزمۇ باش ئەگمەيدۇ. ئاھ، دادا، ئاپا، سىلەر ساقمۇ؟ سىلەر قەيەردە؟ دادا، ئاپا، مەن سىلەرنى قاچانمۇ كۆرەرمەن؟» بىردىنلا ھېلىقى كۆنى غۇنچىمىنىڭ يول ئۈستىدە تەنھا تۇرغانلىقى، چۈبۇق تۇتۇپ زاراتگاھلىق تەرەپكە كەتكەنلىكى كۆز ئالدىغا كەلدى.

ــ غۇنچەم، غۇنچەم، سەن نەدە؟ نېمە بولدۇڭ؟ توختىغىنا، بۇلار ئۆيۈڭلارغا كىرىم كەلگەن، شەھەردىن كىرىم چىققان دەپ سورىدى، ئاپاممۇ شەھەردىن كىرىم چىقتى دەپ سورىسا بىلمەيمەن دېگىن دېگەن. راست، شەھەردىن ھېلىقى كۆنى رەھىم دادام بىلەن قەمبىرى دادام چىققان. قەمبىرى دادام ئىككىمىزنىڭ بېشىمىزنى سىلاپ تۇرۇپ: «پولات، بىزنىڭ بۇگۈنكى

ئىشمىز شۇ بالىلىرىمىز ئۈچۈن» دېگەنىدى. ئۇلار نېمىشقا چىققان بولغىيدى ـ ھە؟ ئەمدى بىلدىم، ئاپا، جېنىم ئاپا، خاتىرجەم بولغىن، مەن ھەرقاندىاق قىيىن ـ قىستاقتا چىدايمەن.»

مەردانىنىڭ كۆز ئالدىدا قەمبىرى، رەخىم، مېھرىبان ئاتا ـ ئانىسى ۋە غۇنچەمنىڭ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ئىللىق چىرايى گەۋدىلەندى. شۇئان مەردانىنىڭ ئۈمىد يۈلتۈزى ۋاللىدە يورۇغاندەك بولدى. بىراق، بۇنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلەش كېرەك، بۇ مەردان ئۈچۈن ئېنىق ئەمەس ئىدى.

3

لىيۇ جۇيجاڭنىڭ ھەر كۈنىدىكى تاپا ـ تەنىسىدىن گۇ جۇجاڭ تويۇپ كەتكەنىدى. ھەممىدىن ئەلەم قىلغىنى شۇ بولدىكى، نېرۋىسى ئاجىزلىشىپ كەتكەن لىيۇ جۇجاڭ گۇ جۇجاڭنى «ئاناڭ-نى ئەبلەخ» دەپ تىللىدى. لىيۇ جۇجاڭ (مۇخەممەر) [1] ھامان مۇخەممەردە، پەيتى كەلسە ئۇ چۆلدە قالىدىغان ئىت، بىر پارچە قانات ئۈچۈن ئالدىغا كەلگەننى چىشلەيتتى، ئاغزى بېسىلماي قاۋايتتى. گۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈكىنىمۇ مۇخەممەردىن ئۈستۈن بە-لەتتى. گۇ جۇجاڭ ئار ـ نومۇستىن ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگەن-دەك ئازابلىناتتى. ئۇ كونا پەدە بويىچە يالغاندىن ئىقرارنامە يېزىپ، پولات بىلەن گۈلنارنى قىينىاپ بەھوش ھالىدىن پايدىلە-نىپ قولىنى باستۇرۇۋېلىشنى ئويلىدى. بىراق، ئۇ يالغان ئىقرارنامىگە كىملەرنىڭ ئىسمىنى يېزىشى كېرەك؟ يەنە كوچە-لارغا چاپلانغان تەشۋىق ۋەرەقلىرى (ئۇيغۇرچە، شىبەچە، رۇس-

---

① مۇخەممەر — ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى.

چە، خەنزۇچىمۇ بار) گە قانداق ئامال قىلىدۇ؟ گۇ جۇجاڭ بۇلارنى ئەسلىگىنىدە، ئۆزىنى تاپىنىغا تىكەن كىرگەندەك بەدىنى شۇركىنىپ كەتتى.

بۇ چاغدا ئىككى جاللات گۈلنارنى سۆرەشتۇرۇپ سوراقخانىغا ئەكىرىپ ئورۇندۇقنى تامغا يېقىن قويۇپ، ئۇنى تامغا يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى. گۈلنارنىڭ سۈمبۈل چاچلىرى تاياق زەربىدىن بېشىدىن چىققان قانلار بىلەن كاللەكلىشىپ كەتكەنىدى. يۈزىدىمۇ قانلار قېتىشىپ قاسماق بولۇپ، بۇرۇنقى گۈلنارغا ئوخشىمايلا قالغانىدى. گۇ جۇجاڭ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمىگەندەك يېنىدىكى ۋاڭ دوساغا قارىدى. ۋاڭ دوسا «شۇ» دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئۆز ئىشىدىن پەخىرلەنگەن گۇ: «ئەمدىغۇ چۆچۈگەنسەن مادا ئېشەك» دەپ پىچىرلاپ گۈلنارغا قارىدى. لېكىن، ئۆزىگە «قولۇڭدىن كېلىدىغىنى شۇمۇ؟» دېگەندەك يولۇاستەك تىكىلىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ، يۈمۇق كۆزلىرى چىمىلداپ كەتتى.

— گۈلنار خېنىم، ئويلاندىڭمۇ؟ بىز ساڭا بىر كۈن ۋاقىت بەردۇق، — گۇ سورىدى.

— مەندە ئويلانغۇدەك ھېچ نەرسە يوق، گېپىم شۇ، — گۈلنار كەسكىن جاۋاب بەردى. گۈلنارنىڭ ئولتۇرۇشىدىنلا بۇنداق كەسكىن جاۋابنىڭ چىقىشىنى بىلگەن گۇ:

— سەن كىمنىڭ قولىدا تۇرغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟ — دەپ دوق قىلدى.

گۈلنار تولغىنىپ يۇرۇپ، تامغا يۆلەنگەن مۇرىسىنى راۋۇرۇس قىلىۋالدى ۋە سۆزىنىڭ كۆچلۈك چىقىشى ئۈچۈن ئېغىر تىن ئېلىپ ھاۋانى سۈمۈردى.

— بىلىمەن، ئوبدان بىلىمەن، سەنلەرنىڭ نەچچە كۈندىن

بىرىقى سوراقتا مەندەك بىر ئايالغا سالغان ۋەھشىيانە جازالاشلىرىدىن، ئۆزۈمنىڭ ئىنسان ئەمەس، بەلكى يىرتقۇچ ھايۋان، زەھەرلىك يىلان - چايانلار ئالدىدا تۇرغانلىقىمنى بىلمەن.

— نېمە دەيسەن قانجۇق، سەنلەر قايسى كۈچۈڭگە ئىشىنىپ شۇنچىلىك ۋالاقشىشىسەن؟

گۈ ئاچچىقىدا سەنتۈرۈلۈپ كېلىپ گۈلنارنى بىر كاچات ئۇرۇپ، ئۆزىنى تۇتالماي تامغا يۆلىنىپ قالدى.

— بالاڭغا ئىچىڭ ئاغرىمدۇ، يوق ھايۋان؟

— ئەلۋەتتە بالامغا، يولدىشىمغا، ئۆزۈمگە، ھەممە خەلققە ئىچىم ئاغرىيدۇ، بىراق سەندەك يىرتقۇچ ھايۋانلار ئالدىدا بۇنى دېيىش ئەرزىمەيدۇ.

— ماڭ، ئەكىرىش! — بۇيرۇق قىلدى گۈ ئاچچىقىدا. بۇ چاغدا غوجەك بىلەن يەنە ئىككى جاللات مەردانىنى سۆرەپ ئەكىرگەن پېتى گۈلنارنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى تامغا يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى.

بۇنى كۆرۈپ گۈلنارنىڭ يۈرىكىنى قانداقتۇر بىر قارا قول كېلىپ مۇجۇغاندەك پۈتۈن بەدىنى تىترەپ كەتتى. ئۇ ئەس - ھوشىنى يوقتاي دېگەندى.

— بالام، جېنىم بالام، مەردان بالام سەنمۇ؟

مەردانىنىڭ يۈزىمۇ تىلسىم - تىلسىم يىرىلىپ قانلار قەقەش بولۇپ قېتىپ قالغان، يۈزى ئىششىپ كۆزلىرى پۈتۈپ كەتكەن، كىيىملىرى جۇل - جۇل، قان يۇقى ئىدى. ئانا بالىسىنى بۇنداق ھالەتتە كۆرۈشنى ئويلىمىغانىدى. ئۇ كۆزلىرىگە ئىشەنمەيتتى.

— مەردان بالام، ئاھ قوزام! — ئانا بالىسىنى باغرىغا باسقۇسى كېلىپ قىمىرلاش بىلەن تەڭ يەرگە يىقىلدى.

— ئاپا، جېنىم ئاپا! — مەردانمۇ كۆزلىرىگە ئىشەنمەيتتى، — ئاپا، جېنىم ئاپا، مېنى قويۇۋەت، قويۇۋەت دەيمەن.

— بالام، جېنىم بالام، قويۇۋەت دەيمەن ئېپلاسلار! بالامدا نېمە گۇناھ بار! فاشىستلار، يىرتقۇچ ھايۋانلار، سەنلەرنىڭ بالاڭ يوقمۇ؟ شۇنچىمۇ قېنىنامسەن؟

تۆت جاللات ئانا ـ بالىنى مۇرىسىدىن بېسىپ تۇراتتى. يەڭلىرى تەرلەپ كۆزلىرىگە قان ئۇيۇغان ئىككى جاللات جازا قورالىلىرىنى تۇتۇپ، يەڭلىرىنى شىمايلاپ «ھايت» لا دېسە ئېتىلىپ كېلىدىغاندەك تۇرۇشاتتى. سوراقخانىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا قىزىتىلغان داغمالمۇ كەلتۇرۇلدى.

— ئېيتامسەن، ئېيتمامسەن؟ — سورىدى گۇ. ئۇ ئالدىدا ئولتۇرغان بۇ ئىككى تۇتقۇنىنىڭ ھالىتىنى دەڭسەپ كۆرمەكچى بولۇپ سەپسېلىپ قارىدى.

— سەنلەرگە ئېيتىدىغان مەندە ھېچقانداق سۆز يوق، — دېدى گۇلنار.

— سەنچۇ؟ — سورىدى گۇ. گۇلنار دەرھال مەردانغا قارىدى.

— بىلمەيمەن، — دېدى مەردان، ئانىدىن ئانىسىغا قارىدى.

«مەن سېنىڭ بەرگەن ئاق سۈتۈڭگە ھەرگىزمۇ ساتقىنلىق قىلمايمەن ئاپا، بېشىم كەتسىمۇ مەيلى، سەن مېنى ئوغۇل دەپ تۇغقان» پىچىرلىدى مەردان.

— بىلمەيمەن؟ دېمىگىنىڭنى بىر كۆرەي! — گۇ ئاچچىقىدا قارىسىغا ئۆرتىلىپ، قورۇلۇپ كەتكەن يۈزى تېخىمۇ پۈرۈلۇپ كەتكەندى. ئىككى جاللات ئالدىن گۇنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇ-

شى بويىچە قارا زەھەرلىك ئۆمۈچۈكتەك ئېتىلىپ كېلىپ مەر-
دانغا قول سالدى.
— ئىپلاسلار! قولۇڭنى تارتىش، بالام نېمە قىلغان،
قولۇڭنى تارتىش. بالامدا نېمە گۇناھ بار؟ مېنى قويۇۋەت فا-
شىستلار.
— ئاپا، جېنىم ئاپا، ۋايجان، ۋايجان، — ئىككى جال-
لات مەردانىنى ئوڭدىسىغا بېسىۋالغان، ئىككى جاللات ئۇنىڭ پۇت
ۋە قول تىرناق ئاستىغا يىڭنە تىقىۋاتاتتى. جاللاتلار گۇلنارنىڭ
تىرناقلىرى ئاستىغىمۇ يىڭنە تىقىشقا باشلىدى.
رەھىمسىز گۇ بىلەن ۋاڭ ساڭقارى تازەدەك بويۇنلىرىنى
سوزۇشۇپ قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇشاتتى. بىراق، ئۇلارنىڭ
قۇلاقلىرىغا «ئاپا، بالام، جېنىم ئاپا، جېنىم بالام، فاشىست-
لار، يىرتقۇچ ھايۋانلار» دېگەندىن باشقا سۆز ئاڭلانمايتتى.
«فاشىستلار، يىرتقۇچ ھايۋانلار، ئالدىرىما، سەنلەرنىڭ ھېساب
بېرىدىغان كۇنلىرىڭ ئازلا قالدى». گۇلنارنىڭ دانە — دانە
دېگەن ھەربىر سۆزى بۇ ۋەھشىي ھايۋانلارنىڭ قۇلىقى ئىچىدە
پارتلاتقۇچ بومبىدەك پارتلاپ، بوينىغا سىرتماق سېلىنىپ قە-
سىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئۇلار گۇلنار بىلەن مەردانىنى
ھەرقانچە قىينىساپمۇ يەنىلا ھېچقانداق يېپ ئۇچىغا ئېرىشەلمىدى.
«سەنلەرنىڭ ھېساب بېرىدىغان كۇنۇڭ ئازلا قالدى!» گۇ
جۇجاڭ بۆلۈمىنىڭ ئىچىدە ئۇيان — بۇيان ماڭغاچ گۇلنارنىڭ بۇ
گېپىنى ئەسلىدى. «ئازلا قالدى!» ئۇ تارتمىدىن تېخى تۇنۇ-
گۇنلا كەلگەن سوۋېتكىنى ئالدى. «ئالتە ئوغرى بىزنىڭ ئالدى-
غى سەپكە بارغان ئىككى پولك ئەسكىرىي كۇچمىزنى يوقاتتى.
ئوغرىلارنىڭ سانى ئېشىپ ئىككى مىڭغا يەتتى. شۇڭا، جايلار
چوڭ تۇتقۇن قىلىپ، ئوغرىلارنىڭ كۆپىيىشىنىڭ ئالدىنى ئېلە-

شى كېرەك.» گۇ جۇجاڭغا قانداقتۇر بىر غەيرىي تىترەك ئولاشتى ـ دە، ئۇنىڭ قولىدىكى سوۋېتكا يەرگە چۈشۈپ كەتتى. تۈيۇقسىز تېلېفون جىرىڭلىدى:

ـــ هە، مەن، لېيۇ جۇجاڭ، قانداق بولدى، دوكلات قىل. گۇ بىر پەس تېڭىرقاپ قالدى.

ـــ هە، قانداق بولدى؟ گەپ قىل دەيمەن، تىلىڭنى مۇشۇك ئۈزۈۋالدىمۇ نېمە؟

ـــ ئۆلدى.

ـــ نېمە؟ نېمە؟ ئاناڭنى خۇمپەر، ئۆلدى؟

ـــ شۇنداق، ئۆلدى، ـــ گۇ ئوچۇق تىللىيالمىدى ـ دە، «ئاناڭنى» دەپ پىچىرلىدى. ئاق ئىت، قارا ئىت بىر پەس ئوچۇق ـ توتۇق تالاشتى ـ دە، ئاندىن تېلېفونىنى «پاققىدە» قويۇشتى.

4

مەردان ئاشۇ سامانلىقتا توپتوغرا ئون تۆت كۈن ياتتى. ئون بەشىنچى كۈنى قىيىسىق كۆز تۇرمە باشلىقى ئەتىگەندە كىرىپ مەردانىنى ھەيدەپ ئات قورۇسىغا ئەكىردى. ئات قورۇسىدا ساقچى ئىدارىسىنىڭ توققۇز ئات، بىر ئېشەكى بار بولۇپ، بۇلارغا ئىسماغول دېگەن قازاق كىشى قارايتتى.

ـــ ئەگەر قاچساڭ، قاچۇرۇپ قويساڭ ھەر ئىككىڭنى ئېتىپ تاشلاپ ئۆلۈكۈڭنى ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن، ئۇقتۇڭمۇ!؟ ـــ پوپوزا قىلدى قىيىسىق كۆز مەردانىنى ئىسماغولغا تاپشۇرۇپ بېرىپ.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى ئىسماغول قىيىسىققا قاراپ. ئۇ

مەردانغا قاراپ «زامان مۇشۇنداق بولسا، ئىت كىمنىڭ گۆشىنى يەيدۇ كۆرەرمىز» دەپ پىچىرلىدى. ئىسماغول قىرىق ياشلارغا تاقاپ قالغان كىشى بولۇپ، ئائىلىسىدە ئايالى، بالىلىرى بولۇپ، چوڭى ئون يەتتە ياشتا، كىچىكى تۆتتە ئىدى. ئۇ ماناپ ئاقىلاقچىنىڭ ئۆيىدە مالاي بولۇپ ئىشلەپ تۇرمۇشىنى ئۆتكۈزەتتى. بۇنىڭدىن ئون ئۇچ يىل بۇرۇن ماناپ ئىسماغولنىڭ ئايالىغا باسقۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇنغاندا ئايالى پاتىبقا ژارقىرايدۇ. ئىسماغول يۈگۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ ئايالىنىڭ قولىنى تۇتۇپ سۆرەپ ژاڭقان ماناپنى بىر مۇشت بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىدۇ، ماناپ، ئىككى ئېتىمنى ئوغرىلارغا چىقىرىپ بەردى، دېگەن يالغان چېقىم بىلەن ژاڭ دوسا بىلەن غوجەككە ئاستىرتتىن پۇل بېرىپ، ئىسماغول قولغا ئېلىنىدۇ. سوراقتا ھېچ نەرسىگە ئىقرار قىلمىسمۇ، ئۇچ يېرىم يىل كېسىلىپ، زىنداندا يېتىپ، كۈندۈزى چېرىكلەر ھەيدەپ ئەمگەككە چىقىپ يۈردى، ژاقتى ئالتە ئاي قالغاندىن كېيىن ئۇنى ئات قورۇغا ئاچىققانىدى. ئىسماغول مەردانىنى ئۆزىنىڭ ياتقان ئۆيىگە ئەكىردى. ئىسسىق سۇدا يۇز - كۆزلىرىدىكى قانلارنى ئاژايلاپ يۇدى.

— خەپ، بۇ ئۆلۈكىنى ئىت يەيدىغانلار، كىچىككىنە بالىنى شۇنچىلىكمۇ ئۇرغان بارمۇ؟ ئىپلاس، يىرتقۇچ ھايۋانلار. بالام، ماڭا قارا، مۇنۇ قاتتىقلارنى يۇيۇپ چىقىرىۋەتمىسەك يىرىڭداپ قالسا ئاسان ساقايمايدۇ. سەن بۇ قان ئىچەرلەرگە نېمە قىلغان بولغىيدىڭ؟

ئۇ بۇ يىلان - چايانلار ئۇۋىسىدىكى زەھەرلىك مەخلۇقلارنى قارغاپ، لەنەت ئوقۇيتتى، مەردانغا قاراپ ئىچى سىيرىلاتتى. ئۇمۇ مۇشۇ زىندانغا كەلگەندە، مۇشۇ ئازابنىڭ ھەممىسىنى تارتقانىدى. «ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار» دېگەنغۇ، سەنلەر-

نىگىمۇ يىغلايدىغان كۈنۈك كېلەر، دەپ تىلەيتتى ئىسماغول. مەردانىنىڭ بەدەنلىرى بىر ئاز يېنىكلەشكەندەك بولدى. ئىسماغول داستىخان سېلىپ ئۆيىدىن كەلگەن بوغۇرساق، ماي، قۇرتلارنى قويۇپ مەردانغا چاي بەردى.

ــ ئال بالاپانىم، ئال، يە، مېنىڭ ئىككىنچى ئوغلۇم سەن قۇرامليق ئىدى. بوي - تۇرقۇڭ، چىرايىڭمۇ ئوخشايدىكەن.

ئىسماغولنىڭ ئائىلىسىدىكى قەدىناس ئايالى، ئوغۇل - قىزلىرى كۆز ئالدىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتتى. ئۇ تۇرمىگە كىرگەندىن كېيىن ئايالى بىلەن چوڭ ئوغلى يىلىغا ئىككى - ئۈچ قېتىم كېلىپ يوقلاپ تۇردى. قالغانلىرىنى كۆرمىگەنلىكىتىن بالىلىرىنى بەك سېغىنغانىدى. ھازىر ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يۈرىكى يىغلىماقتا ئىدى.

«ياخشى يولداش يار بولسا گۆرمۇگۈلشەن كۆر» دېگەندەك، ئىسماغول مەردانىنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر كۈلپەتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ تارتقان ئازابلىرىنى ئۇنتۇپ، مەردانىنىڭ بېشىغا كەلگەن دەرد - ئەلەمنى تەڭ تارتىماقچى بولدى.

مەردان كۈن يۇرۇقىنى كۆرگەندىن كېيىن، يارىسىمۇ تېزلا ياخشى بولۇشقا باشلىدى.

ــ بالام، ــ دېدى ئىسماغول مەردانىنىڭ دۈمبە، ياپاش، پۇتلىرىدىكى تاياق ئىزلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، ــ قارا، سەن ھەر كۈنى ئەتىگەنكى سۈيدۈكۈڭدىن ئازراق ئىچكىن، ئۆزۈڭنىڭ ئۆزۈڭگە ھالال.

مەردان ئاخىر ئۇ دېگەندەك قىلدى. مۇشۇ دورا بولدىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ سالامەتلىكى تېز ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى.

ئۇ ئىسماغولغا يارده‌ملىشىپ ئاتلارنى سۇغىراتتى، هەر كۈنى ئېغىللارنى تازىلىشىپ بېده توغرىشاتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مېهرىبان دادىسى بىلەن ئاپىسى ئېسىگە كەلگەنده، ئەس ـ هوشىنى يوقىتىپ ئۇن ـ تىنسىز يىغلايتتى ـ ده، ئىسماغولغا كېلىپ ئۆزىنى تاشلايتتى.

ـــ يىغلىما بالام، يىغلىما، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئىسماغول ئۇنى باغرىغا بېسىپ، بېشىنى سىلاپ تەسەللى بېرەتتى ـ ده، ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا قېتىلىپ ئۆرتىنەتتى. ئېگىز تاغ چوققىلىرىغا، ئاسماندىكى ئۇزۇپ يۈرگەن بۇلۇتلارغا قاراپ مەده تىلەيتتى. ئادالەتسىز جاهانغا لەنەت ئوقۇيتتى.

ئۇلار هەر كۈنى نامازدىگەر بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ بېده توغرايتتى. ئات قورۇنىڭ ئۆگزىسى تۇرمىگە تۇتاش بولۇپ، كىشەنلەرنىڭ شاراق ـ شۇرۇق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مەردانىنىڭ كۆزى تۇرمە تەرەپتە، قولى ئىشتا بولۇپ، ئىككى قېتىم قولى بېده بىلەن جادۇغا كىرىپ كەتكەنده ئىسماغول دىققەت قىلغانلىقتىن ئامان قالغانىدى.

مەردان دادىسىنى، ئاپىسىنى بەكمۇ سېغىنغانىدى. كېيىنكى پاجىئەنى ئويلىغىنىدا مېهرىبان ئانىنىڭ هالى كۆز ئالدىغا كېلەتتى ـ ده، ئەس ـ هوشىنى يوقىتىپ قويياتتى.

ئىسماغول بىلەن مەردان ئاتلارنى سۇغارغىلى هەيدەپ مېڭۈدى، ئۇلارنىڭ كەينىدىن بىر چېرىكمۇ ئەگىشىپ چىقىپ ئۇلارنى ۋارقىراپ توختاتتى. مەردان بۇ چېرىكنى تونۇدى ـ ده، يۈرىكى جىغىدە قىلدى. بۇ چېرىك شورۇنتاي ئىدى. شورۇنتاي ئىسماغول مىنگەن ئاتنى مىندى، ئىسماغول بىلەن مەردان بىر ئاتقا مىنگىشىپ ماڭدى. مەردان چېرىكتىن قورقۇپ پات ـ پاتلا قارايتتى.

— يارىلىرىڭ ياخشى بولدىمۇ؟ — سورىدى چېرىك.
مەردان نېمە دېيىشىنى بىلمەي تەمتىرەپ قالدى - دە، گەپ قىلمىدى.
— مە، مۇنۇ ماي بىلەن مايلىساڭ تېز ياخشى بولۇپ كېتىسەن، ھېچكىمگە كۆرسەتمە جۇمۇ. مايلاپ بولۇپلا تىقىپ قويغىن، ئۇقتۇڭمۇ؟
— ئۇقتۇم، ماقۇل.
— داداڭ بىلەن ئاپاڭنى كۆرەمسەن؟
مەردان بۇ چېرىككە جاۋاب بېرىشتىن ئەيمىنەتتى. ئىككى كۆزى لىق ياشقا تولغاندى. مەردانىڭ قەلبىنى چۈشەنگەن شورۇنتاي:
— يىغلىما، داداڭ بىلەن ئاپاڭ ياخشى، ئاپاڭ ساڭا: «مەن سېنى ئوغۇل دەپ تۇغقان، دۇشمەن ئالدىدا ھەرگىزمۇ يىغلىما، بېشىڭنى تىك تۇتقىن، يىرتقۇچ ھايۋان، زەھەرلىك يىلان سەن يىغلاپ يالۇرساڭمۇ ھامان چاقىدۇ» دېگەنغۇ، راستمۇ؟ — سورىدى ئۇ.
مەردان جاۋاب بېرىش ئورنىغا راست دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى - دە: «بۇ چېرىك ئاپامنىڭ دېگەن سۆزلىرىنى نەدىن ئاڭلىغاندۇ؟ ماڭا نېمىشقا دەيدۇ؟ ئۆزى بىر زەھەرلىك يىلان، يىرتقۇچ ھايۋان تۇرۇپ نېمىشقا ...» بۇ ئىشلار دەرھال ئۇنىڭ خىيالىدىن ئۆتتى.
— مەردان، — دېدى شورۇنتاي ئېتىنى ئۇلارغا يېقىنلىتىپ، — سەن مېنىڭ مۇنۇ كىيىمىمدىن قورق، ئۆزۈمدىن قورقما، ئۇقتۇڭمۇ. مەن بۇگۈن كۈن ئولتۇرغاندىن كېيىن يېرىم كېچىگىچە ئۆگزىدە پوستتا تۇرىمەن. سىلەر ئۇخلاپ قالماڭلار، مەن كېلىپ ئۆگزىدە تۇرۇپ سىلەر يانقان ئىشىكنى

تاش بىلەن ئۇرىمەن. سىلەر قورۇغا چىققاندىن كېيىن يەنە ئىككى قېتىم تاش تاشلايمەن. ئاندىن سەن ئۆگزىگە چىقىسەن، مەن سېنى داداڭ بىلەن ئاپاڭغا ئاپىرىپ دېرىزىدىن كۆرسىتىمەن، ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم.

— يىغلىما، بۇنى ھېچكىم سېزىپ قالمىسۇن. بولمىسا ئىككىمىزنىڭ بېشىمىز كېتىدۇ. تۆكۈلۈكتىن كۆرۈشكەندە يىغلىما، ئۇنۇتمىغىن باشقىلار ئاڭلاپ قالمىسۇن، ئىسماغول، سەن ئىشىككە قۇلۇپ سېلىپ ھېچكىمگە ئېچىپ بەرمە، بۇ بالىغا ئوبدان قارا، بولامدۇ؟ مەن كەتتىم، كېيىن كۆرۈشەيلى.

— ئۇقتۇم، ئۇقتۇم، رەھمەت.

مەردان بىلەن ئىسماغول شورۇنتاينىڭ كەينىدىن خىلىغچە قاراپ قېلىشتى، ئاندىن قايتىپ كېلىپ، دادىسى بىلەن ئاپىسىغا ئازراق سېرىق ماي، قۇرت، گۆش، بوغۇرساق ئېلىۋالماقچى بولۇشتى، بۇ نەرسىلەر ئىسماغولدا ئازراق بار ئىدى. ئۇلار شورۇنتاينىڭ تاپشۇرغىنىنى ئەسلىشىپ، بۇ نەرسىلەرنى زىنداندا بىرسى كۆرۈپ قالسا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئېيتىشىپ، ئىسماغولنىڭ پىكرى بىلەن ئىككىدىن تۆت دانە بوغۇرساقنى مەردان دادىسى بىلەن ئاپىسىغا ئاپىرىپ بېرىدىغان بولدى.

ئۇلار ئاڭلىماي قالمايلى دەپ قورۇدا يۈرۈشتى. شورۇنتاي كېلىپ دېگەندەك ئاۋۇال بىر تال، كېيىن ئىككى تال تاشنى تاشلىدى.

— بارغىن بالام، بارغىن، تېز بولغىن، — ئىسماغولنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغاندى. مەردان شۇتا بىلەن ئۆگزىگە چىقتى ـ دە، ئۆمىلىگەن پېتى شورۇنتاينىڭ كەينىدىن ئەگـ

شىپ ماڭدى.

ـــ ئاپاڭ، ـــ دېدى شورۇنتاي گىرىمسەن يورۇق چىقىپ تۇرغان تۆڭلۈكنى كۆرسىتىپ، ـــ ئاستا گەپ قىل جۇمۇ، بۇ يەر سىرت.

شورۇنتاي مېڭىپ كەتتى. مەردان تۆڭلۈكتىن بېشىنى تىقىپ قارىدى، ئاپىسى پەستە ئولتۇراتتى.

ـــ مەردان، جېنىم قوزام، مەن ئاپاڭ، كۆرۈۋاتامسەن، مەن ئاپاڭ. مېنىڭ مەردانىم.

ـــ ئاپا، جېنىم ئاپا، مەن سېنى كۆرۈۋاتىمەن. ئاپا، مەن سېنى سېغىنىپ كەتتىم. ئاپا، قانداق قىلىمەن ئاپا؟ ـــ مەردانىڭ يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىققان ئىسسىق ياش دانچىلىرى قوشۇلۇپ ئېقىن ياساپ ئانىنىڭ ئالقىنىغا چۈشۈۋاتاتتى.

ـــ ئاھ، يالغۇزۇم، يۇرەك باغرىم، ـــ ئانا مەردانىنىڭ يېشىنى يالايتتى، كۆكسىگە باساتتى. دەست تۇرۇپ قولىنى تۇتقۇسى، يۈزىگە سۈيگۈسى، كۆزلىرىنى قانغۇچە پۇرىغۇسى كېلەتتى. بىراق، جاللاتلار كېيىنكى ئىككى قېتىملىق سوراقتا گاڭزىغا بېسىپ ئۇنىڭ بىر پۇت، ئىككى تال قوۋۇرغىسىنى سۇندۇرۇۋەتكەنىدى.

ـــ ئاپا، مۇنۇ ئىككى تال بوغۇرساقنى ئىسماغول دادام بەردى، يەۋالغىن، ـــ مەردان بوغۇرساقنى تاشلىدى.

ـــ مەردان بالام، سەن بەرگەن ئاق سۈتۈمنى ئاقلىدىڭ، مەن بەرگەن سۈتۈمگە ئىككى ئالەم رازى. بىراق، بىز ساڭا بولغان قەرزىمىزنى ئادا قىلالمىدۇق، رازى بولغىن بالام، جېنىم قوزام، يالغۇزۇم. بۇ جاللاتلارنىڭ پەيلى يامان. سەن قېچىپ كەتكىن، سېنى ئاق كۆڭۈل ئانىلارغا تاپشۇردۇم، ئۇق-تۇڭمۇ بالام؟ ئاق كۆڭۈل ئانىلارغا تاپشۇردۇم. مەردان بالام،

داداڭنى كۆرگىن، خوش بولغىن قوزام.

ـــ ئۇقتۇم ئاپا، ئۇقتۇم. مەن سېنىڭدىن رازى. جېنىم ئاپا، خەير ـ خوش.

ـــ ئەنە داداڭ! ـــ دېدى شورۇنتاي تۇڭلۇكنى كۆرسىتىپ. مەردان تۇڭلۇكتىن بېشىنى تىقىپ گىرىمسەن يورۇقلۇق-تا تۇڭلۇك ئاغزىدا ئولتۇرغان دادىسىنى كۆردى.

ـــ مەردان بالام، ئامانمۇ سەن؟ مېنىڭ يالغۇزۇم، كۆز قارىچۇقۇم، ـــ ئاتا مەردانىڭ ئېلىپ كېلىنگىنىنى تۇنۇگۈن كەچتە شورۇنتايدىن ئوقۇپ شۇنىڭدىن بېرى كۆز يېشى قۇرۇمىغانىدى، يۈرەك باغرى كۆز يېشى بىلەن بىرگە ئېقىپ بولاي دېگەنىدى.

ـــ دادا، جېنىم دادا، مېنى كۆرۈڭاتامسەن، مەن مانا، سېنى سېغىنىپ كەتتىم، دادا!

مەردان ئۇن سېلىپ ۋارقىرىغۇسى، يىغلىغۇسى، ئاتا ـ ئانا، بالىنى مۇشۇ كۇنگە سالغان ئاشۇ جاللاتلارنى ئۆلتۈرگۈسى كېلەتتى.

ـــ دادا، جېنىم دادا، يېگىن مۇنۇ بوغۇرساقنى، ئىسمالغول دادام ساڭا ئەۋەتتى.

ـــ بالام، جېنىم بالام!

ـــ دادا، جېنىم دادا!

تەڭرىتاغ غەزەپكە كېلىپ نەرە تارتقاندەك قىلاتتى. كۆرەشچان يىللارغا ئىز بولۇپ ئاشۇ ئاقباش ئەۋلىيا چوققىسىمۇ قىپقىزىل قان بىلەن بويالغاندەك قىلاتتى.

ـــ بالام، خەير ـ خوش، مەن سەندىن رازى. بىراق، مېنىڭ ئاتىلىق بۇرچۇم تېخى تۇگىمىگەنىدى، رازى بولغىن بالام. يالغۇز قوزام، سەن يالغۇز ئەمەس، ئاڭلاۋاتامسەن. بۇ

جاللاتلارنىڭ، يىلان، چايانلارنىڭ ئەجەل ھودۇقۇشىدا جان تالد-
شىشى. قىرىش، چېپىش، ئۆلتۈرۈش بىلەن خەلقنى تۇگىتەل-
مەيدۇ، خەلقنىڭ جازا ھۆكمىدىن ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالماي-
دۇ. ئوغلۇم، يالغۇز قوزام، سەن قېچىپ كەتكىن، سېنى ئاق
كۆڭۈل خەلقىمگە تاپشۇردۇم بالام، ئاڭلىدىڭمۇ؟

— ئاڭلىدىم دادا، ئاڭلىدىم، ئاپام سالام دېدى.

خەير - خوش دادا، دادا، جېنىم دادا.

ئاتا - ئانا بالا نالىسىدىن تۇن نىسپىدە كائىنات ياش تۆك-
مەكتە ئىدى. تەڭرىتېغى ياش تۆكمەكتە ئىدى، ئىلى دەريا سى
مەزلۇملارنىڭ كۆز يېشىدىن پۈتۈلگەندەك كۆرۈنمەكتە ئىدى.

5

- لىيۇ جۇيجاڭ غۇلجىغا كەلگەندىن بېرى ناھەق قولغا ئېلىد-
نىپ ئۆلتۈرۈلگەن جەسەت بىلەن غۇلجا شەھىرىدىكى ساقچى
ئورۇنلىرىنىڭ قۇدۇق - كارىزلىرى توشۇپ كەتكەنىدى. تۇر-
مە، زىندانلار پۈت - قوللىرىغا كىشەن - كويزا سېلىنغان
كىشىلەر بىلەن تولۇپ، نىلقىدىكى قوزغىلاڭنىڭ كۈنسايىن ئې-
شىۋاتقان ۋەھىمىسى، خەلق قولىغا سېلىنغان كىشەن - كويزا
كۆپەيگەنسېرى لىيۇ جۇيجاڭنىڭ يۈرىكىگە سېلىنغان كىشەن -
كويزىنىڭ سالمىقى ئېغىرلىشىپ، لىيۇ جۇيجاڭ ئەسلىي ئىسمى
مۇخەممەرنى كۆپرەك ئاغزىغا ئالىدىغان بولدى.

لىيۇ جۇيجاڭ شېڭ شىسەي بەرگەن «پەۋقۇلئاددە ھوقۇق»
بويىچە ئۇرۇمچىدىن بىرىنچى دەرىجىلىك ئىشپىيون ھاشىم تو-
كۇرنى، قەشقەردىن ئاۋۇت قاپاقنى، كۇچادىن ھېزىم بايۇەچچە-
نى ئەكەلدۇردى. غۇلجىدا ئون ئۈيگە بىردىن چوڭ ئىشپىيونلۇق

تورنى قۇرۇپ، ئۆزىنىڭ يېقىن ئاغىنىسى ھەم بىر نەۋرە تۇغ-قىنىدىن گاسىل پۇچۇقنى باشلىق قىلىپ بېكىتتى. بۇ ئىشپىيون - جاسۇسلار كېچىنى كۈندۈزگە، كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاشتۇرۇپ، تۆۋەت بىلەن باسمىغان كوچىسى، كىرمىگەن تۆشۈكى، گۈمان قىلمىغان كىشىسى قالمىدى. ھېچقانداق يېپ ئۇچى يوق، شۇڭا ئۇ ئاساسىي گۇمانى بولغان سوۋېت كونسۇلى ئەترابىغا يۈزدىن ئوشۇق مەخپىي ئىشپىيون، ئالتە ئاتلىق ساق-چى ژاندارمىنى قويدى. كونسۇلدىن چىققان ھەر بىر ئەر - ئايالنىڭ كەينىدە سوكۇلداپ يۈرۈپ، ماڭسا ماڭدى، تۇرسا تۇردى، ھاجەتخانىغا كىرسە ھاجەتخانىغا كىرىپ ئىشلەتكەن قە-غەزلىرىنى يىغىپ كېلىپ لىيۇ جۇيجاڭغا تاپشۇرۇشتى. قارا پىكاپ دەرۋازىدىن چىقىپ تۆت ئاتلىق ژاندارمىنى ئارقىسىغا ئەگەشتۇرۇپ، ئىز باستۇرۇپ توغرا كۆۋرۈك، ئۇچەرۋازا، ئالتە شار مەھەللىسى، نوۋىگورت، سۇ دەرۋازا، شەھەر ئىچى بىلەن ئايلاندۇرۇپ، ئەخمەق قىلىپ ئاتلار ھېرىپ ئۆز ئورنىغا سوكچاكلىغاندا قارا پىكاپ قۇيۇندەك يوقاپ كېتىپ، ھايال قىل-مايلا يەنە كېلىپ بىر سائەتچە ئەخمەق قىلغاندىن كېيىن قۇيۇن-دەك يوقاپ كېتىپ، دەرۋازىدىن كىرىپ كېتەتتى. كۈندىكى قۇرۇق سۆزلەر بىلەن تولغان قەغەزلەرنى ئوقۇپ تويغان لىيۇ جۇيجاڭ «ھەممىڭ دۆت، كالۋالار، پاقا ئىالالىمايدىغان جاغال-مايلار، ئاناڭنى، ھازىر ئېتىپ تاشلايمەن» دېگەنىدى. ھاقارەت بىلەن ھەر كۈنى كاپشىپ ئاغزىنىڭ بىر قات تېرىسى چۈشكەن بولسا، ئىشپىيون - جاسۇسلارمۇ «تولا تاياق يەپ پىشىپ كەت-كەن ھۇرۇن ئېشەك» تەك پىشىپ كەتتى. لىيۇ جۇيجاڭ كونا ئاغىنىلىكىنى پەش قىلىپ غۇلجا زىيالىيلىرىدىن رەخمىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ گەپ سالدۇرۇپ باقتى. «راست، ـــ دېدى

رەخسم ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋابەن كونا ئاغىنىلىككە يۆلەپ تۇرۇپ، ــ سەن بىلەن مەن ياش ۋاقتىمىزدا بىرگە ئويناپ چوڭ بولغان- دۇق. ئىلىخودا تۇغۇلدۇڭ، نەچچە ئايدىن بېرى ئىلىخونىڭ نېنى، تۇزىنى يەپ، سۈيىنى ئىچتىڭ، بىراق سەن ئەسلىي زاتىڭنى ئۇنتۇپ تۇزۇڭنى يەپ تۇزلۇقۇڭغا چىچاي دېگەندەك ئىش قىلىۋاتىسەن، سۇ كېتىدۇ، تاش قالىدۇ.»

لىيۇ جۇيجاڭ تارتمىدىن ئىشپىيونلارنىڭ ئىسىملىكى يېزىل- غان قېلىن قارا دەپتەرنى ئالدى. ئۇ ئۇرۇمچى، ئالتاي، چۆ- چەكتىكى ئىشپىيونلار تىزىملىكىنى ئوقۇپ چىقىپ «زەيدىن، چۆچەكتە ئىشلەيدۇ» دېگەن قۇرلارغا كۆزى چۈشتى. ئۇ زەيدىن- نىڭ خاراكتېرىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقتى ـ دە، «ھىم» دەپ ئاستىغا قىزىل قەلەم ئۇردى. ئۇچ كۈن ئۆتۈپ تۆتىنچى كۈنى زەيدىن توكۇر غۇلجا شەھىرىنىڭ مەدرىسە ئالدى تۇردى ھاجە- نىڭ گىلەمچىلىك دۇكىنىدا پەيدا بولدى. زەيدىن لىيۇ جۇيجاڭ- نىڭ دېگەن يېرىدىن چىقتى. ئۇ لىيۇ جۇيجاڭنىڭ بىرىنچى قېتىم قوبۇل قىلىشىغا دەپ چوڭ سوۋغا تەييارلىدى.

لىيۇ جۇيجاڭ زەيدىنىنىڭ باش ـ ئايىغىغا بىر قۇر قاراپ چىقتى ـ دە، ھەرھالدا قولىدىن ئىش كېلىدۇ دەپ ئويلىدى.

ــ جۇيجاڭ جانابلىرى، ماڭا قانداق ۋەزىپە بار؟ ــ سورىدى زەيدىن.

ــ سىزنىڭ چۆچەكتىكى مەخپىي ئىسمىڭىز يېڭىلىشمە- سام چاشقانغۇ دەيمەن؟

ــ شۇنداق، جۇيجاڭ جانابلىرى.

ــ ھا ـ ھا ـ ھا، قاراڭ بۇ ئىسىم خۇددى ئىمام ئاخۇن ئەزان ئېيتىپ قويغاندەك ئىسمى ـ جىسمىڭىزغا لايىق بوپتۇ. چاشقاننىڭ تەبىئىتى يىلنىڭ تۆت پەسلىگە، دۇنيانىڭ ھەممىلا

يېرىگە ماسلاشقاندەك، سىز ئاقسۇ، قەشقەر، بېشكەك، ئەنجان، سەمەرقەنت، تاشكەنت، ئالماتا، قارقۇل، ئۈرۈمچى دېگەندەك، ئەڭ مۇھىمى سىز «چوشقىنىڭ ئاغزىدىن پۇتۇن كىرىپ قۇيرۇ-قىدىن پۇتۇن چىققان قوناق» دەك، ك گ ب، شېڭ دۇبەننىڭكىدىن پۇتۇن چىقتىڭىز. ھا ـ ھا ـ ھا، قاراڭ سىزنىڭ چىرايىڭىزغا، ئېيتايلى، بۇرنىڭىز، كۆز ۋە پېشانىڭىزمۇ خۇددى چاشقاننىڭ ئۆزى. بايا قارىسام بىر تىرنىقىڭىز قاپقانغا چۈشكەندەك، ھا ـ ھا ـ ھا، ئاپىڭىز سىزگە چاشقان گۆشىگە سېزىك بولغانمۇ، يە؟ ھا ـ ھا ـ ھا، بىز غۇلجىلىقلارنىڭ چاقچىقىنى بىلىسىزغۇ؟ مەيلى، سىزنىڭ مەخپىي ئىسمىڭىز يەنىلا چاشقان بولسۇن، ـــ لېۋ جۈيجاڭ ئۈستەل ئۈستىدىكى سىگارتنى ئېلىپ زەيدىن توكۇر بىرنى تۇتۇپ بىرسىنى ئۆزى ئالدى.

«خەپ مۇنۇ قاراقورساقنىڭ دېگەن گېپىنى» پىچىرلىدى زەيدىن سىگارتنى ياندۇرۇپ شورىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يارىشا بىر نەرسە دېمەكچى بولدىيۇ، بىراق دېمەي قويدى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىگە سېلىشتۇرغاندا لېۋ جۈيجاڭنى قورساق باقتى، پۇلغا يارىمايدىغان مەدەك دەپ سانايتتى.

زەيدىن توكۇر لېۋ جۈيجاڭنىڭ چاقچىقىغا، بولۇپمۇ ئانىسى رەھمىتىنى ئاغزىغا ئالغاندا ئورنىدىن مىدىرلاپ قويسىمۇ، لېكىن جۈيجاڭنىڭ ئۆزىنى چۆچەكتىن غۇلجىغا يۆتكەپ كەلگىنىگە تولىمۇ خۇشال ئىدى. «دۇنيا ۋەزىيىتىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ بولۇپمۇ غۇلجىدىكى ئۆزگىرىشلەر، مەسىلەن، نىلقا قوزغىلىڭى. ئەگەر نىلقا قوزغىلىڭى غەلىبە قىلىپ قالسا، غېپىدە قىلىپلا بىرسى يۈرتلۇقۇم، بىرسى تۇغقىنىم، بىرسى ساۋاقدىشىمنى تاپمەن، زىيالىيلىق، شائىر ـ يازغۇچىلىق قالپىقىنى كىيىپ چىقىپ، مۆرىتى كەلسە، بېلىمىگە

گه ئاق داكىنى باغلاپ «سۇلتان بوۋام» دەپ يىغلاپ چىقىمەن، هىم، مەن بىر گىلەم سودىگىرى.»

شۇنداق قىلىپ چاشقان دۇنيانىڭ هەممىلا يېرىگە ماسلاش-قاندەك، زەيدىن توكۇر گىلەم دۇكىنى پوكىنىگە سېپى ئۆزىدىن ياراشتى. ئارىدىن ئۇچ كۈن ئۆتتى. ئۇ تىمىسقىلاپ يۇرگىنىدە قارا پىكاپ قۇيۇندەك تار كوچىغا كىرىپ كەتتى. تام ياقىلاپ، ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي چاپقان زەيدىن توكۇر تار ئىشىك-تىن چىققان ئالاقانجۇق تاپ باستۇرماي قوغلاپ بېرىپ بولجۇڭ گۆشىگە ئېغىز سالدى. «ۋايجان، چىق قانجۇق». ئۇ ئارقىسىغا قارايمەن دەپ ئىككىنچى بىر ئىشىكنىڭ سۇپىسىغا پۇتلىشىپ سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ بۇرنى سۇۋادان تېرەككە تېگىپ تۇرۇپ قالدى - دە، بۇرنىنىڭ ئوستى يېرىلىپ كەتتى. «چىق قانجۇق» ئۇ يەردىن تاشنى ئېلىپ قانجۇقنى ئۇرۇپ ئەنتىنى ئالماقچى بولدىيۇ، بىراق پىكاپنىڭ توختىغىنىنى، پىكاپتىن قاراكۆك كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ گالستۇك تاقىغان يالاڭئاش دوغلاق كىشىنىڭ چۇشۇپ ئىتتىك دەرۋازا ئىچىگە كىرىپ كەتكىنىنى، پىكاپنىڭ شۇ زامان ئالغا قاراپ كەتكىنىنى كۆردى. بەش مىنۇت-قا قالمايلا بېشىغا ئاق يىغلىق ئارتقان ئايال كوچىغا چىقىپ ئۇيان - بۇيان قارىدى - دە، كىرىپ كەتتى. «هىم» دېدى زەيدىن توكۇر خاتا ئاياغ باسمىغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ، «دوختۇر هېكمى، ئانارخان ئاچا». ئۇ بۇرنىنى باهانە قىلىپ، بۇ ئاقسۇلۇق تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە كىرمەكچى بولدىيۇ، بىراق تاڭلا بەش كۈندىن كېيىنكى كىرىدىغان تۇشۇكىنى ئويلىدى - دە، نىيىتىدىن يانىدى. «توختا، قايسى كۈنى كەچتە كېرەمنىڭ مەدرىسىنى ئايلىنىپ يۇرگىنى بىكار ئەمەسكەن - دە، قېنى ئۆيدىن كىملەر چىقاركىن، بىر چالمىدا هەممىسىنى هىم.»

توكۇر يۈرىكى خۇشاللىقىدا قىنىغا پاتماي، «هىم» دېگىنىچە توكۇر بىر نەچچە قەدەم ئارقىسىغا يېنىپ سۆگەتنىڭ دالدىسىغا ئۆتتى. ئۇ بۇ تۇغقانلىرىنىڭ بىرەرسىنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قالماسلىق ئۈچۈن يەنە بىر نەچچە قەدەم ئارقىغا ماڭماقچى بولدى. يۇ، بىراق ئىشىك ئالدىدا ئىككى پۇتىغا بېشىنى قويۇپ خىرىس قىلىپ ماراپ ياتقان ئالاقانجۇقنى كۆرۈپ توختاپ قالدى. «خەپ مۇنۇ قانجۇقنىڭ ئەلىمىنى، خۇدايىتائالا بەش مىنۇتقا مېنى ئالا ئىت قىلغان بولسا ئىدى، قانداق ئەدىپىڭنى بېرەتتىمكىن.»

ئانارخان ئانا ئۆيگە كىرىپ سۆگەت ياقىسىدا كىمدۇر بىرنىڭ ماراپ يۇرگىنىنى ھېكىم بىلەن كېرەمگە ئۇقتۇردى. ئۇلار دەرھال دېرىزىگە كېلىپ بۇ قارا كۆلەڭگىنى كۆردىيۇ، تونالمىدى. توكۇر سۆگەت دالدىسىدا تۇرۇپ بۇرنىغا ياغلىق قويۇپ كۆزەينەك تاقىۋالغاچقا، قىشلىقى پىشانىسىگە سوغۇق تەگمىسۇن دەپ بىر پارچە كىگىز تېڭىپ قويغان ئېشەككىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

— ئىش چاتاق، يولداش ھېكىم، ئۆزۈمنى دەرھال چەتكە ئالاي، باشقىلارنى سىز خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇڭ، — دېدى كېرەم.

— بوپتۇ، شۇنداق قىلىڭ، — ئۇلار كېتىشتى.

ئانارخان ئانىنىڭ ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەن توكۇر «خەپ مۇنۇ ئۆلمىگەن قېرىنىڭ قېرىشقاندەك قىلغىنىنى» دەپ غودۇڭشىغىنىچە سۆگەت ياقىلاپ ئارقىسىغا ياندى. قارا پىكاپ ئۇچقاندەك ئۆتۈپ كەتتى. «ئاپلا، خەپ مۇنۇ ئۆلمىگەن جادۇنىڭ ئەلىمىنى.» توكۇر بىر قولىدا ئاغزىنى، بىر قولىدا ياقىسىنى تۇتۇپ قالدى. ئانا ئالاقانجۇقنى باھانە قىلىپ يەرگە تۈكۈردى.

ـــ زەيدىن ئەپەندى، بۇرۇن باسماققا چۈشۈپ بىر تىرنىقە-كىزدىن ئايرىلغان، بۇ قېتىم خۇدا ساقلاپتۇ. مۇشۇكنىڭ ئاغزى-دا بۇرنىكىزدىن ئايرىلغىلى قىل قاپسىز، قېنى ئېيتىڭچۇ، يېڭى ئەھۋال بارمۇ؟ «خەير، مۇنۇ پوداقنىڭ ئۆزىچە چاقچاقچى بولۇۋالغىنىنى.» چولاق ئىچىدە بۇ يوغان قورساق باشلىقىغا نارازى بولسىمۇ، لېكىن بىر ئۆمۈر پۇراش - يالاش بىلەن ئۆتكەن ئادىتى بويىچە ھېچىيىپ قويدى - دە، ئىككى كۈندىن بېرىقى مەدرىسىدە ئاڭلىغانلىرى بىلەن كۆرگەنلىرىنى، قارا پە-كاپنىڭ كېرەمنىڭ ئۆيىنىڭ دەرۋازىسىدا توختاپ دوختۇر ھە-كىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتكىنىنى ئېقىتماي تېمىتماي يەتكۈز-دى.

ـــ ھېكىم، كېرەم، ـــ تەكرارلىدى جۈيجاڭ.

ـــ شۇنداق، جۈيجاڭ جانابلىرى.

ـــ ھىم، ھېكىم، كېرەم، بۇ توغرۇلۇق بىزدە ئاخبارات بار. كېرەم بىز بىلمىدىغان تەرجىمانغۇ؟

لېيۇ جۈيجاڭ ئۇنىڭ ئاخباراتىغا پىسەنت قىلمىغاندەك شۇن-داق دېدى - دە، سىگارتنى ئەگىز سۈمۈرگەن كۆتۈرەم كالىدەك ئىككى قېتىم سۈمۈردى.

ـــ شۇنداق، جۈيجاڭ، دەل سىز دېگەن كېرەم شۇ. تېخى ئۇنىڭ دادىسى خائىن.

ـــ ياخشى، ياخشى، ـــ لېيۇ جۈيجاڭ بېشىنى لىڭشىتتى.

ـــ كېرەم، ھىم، قېنى ئەمدى سېنىڭ چوڭچىلىقىڭنى بىر كۆرەي. دۇ [1] دېگەن ئاشۇ قېرىنىڭ ئاش بېقىنىغا بىر مۇشت ئۇرۇپ ئۆپكىسىنى قاقمىسام. ئۇ تېخى ژالىيەش. قېنى ئەمدى ئىلى چەنتولىرىنىڭ چوڭچىلىقىنى كۆرەي، ئاكاڭ قارە-

① دۇ — ژالىي.

غاينىڭ كىملىكىنى تونۇيالمىش.

ليۇ جۇيجاڭنىڭ زەيدىن توكۇر ئەكەلدۇرۇشى بىكار كەتمەدى. ئۇ ئاغزىدا ئۆزەڭگىدىن چۇشمىسىمۇ، ئەمما كۆڭلىدە رازى ئىدى. ليۇ جۇيجاڭ دەرھال بۇيرۇق قىلىپ بىرنەچچە كامېرنى بىكار قىلغۇزدى. «تۆمۇرنى قىزىقسىدا سوقماق» بولۇپ كېرەمنى مۇشۇ كېچىدە قولغا ئېلىپ، كېرەمنىڭ ئىقرارى بويىچە بىر تور بىلەن غۇلجىدىكى بارلىق تەشكىلات ئەزالىرىنى تاڭدىن بۇرۇن قولغا ئېلىپ تازىلاپ بولماقچى بولدى.

ليۇ جۇيجاڭ سائىتىگە قارىدى. قارىغانسېرى سائىتى ماڭمايى كەينىگە يېنىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ بۇگۈن ئەتىگەندە توغرا كۆزۈككە چاپلانغان تەشۋىق ۋەرەقسىنى ئېلىپ قايتا كۆردى. «ليۇ جۇيجاڭ مۇخەممەر بىگۇناھ خەلقنىڭ قېنىنى ئىچكەن قاتىل، شۇڭا خەلق سوتى ليۇ جۇيجاڭ مۇخەممەرگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىپ خەلقنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇردى.»

«ئاناڭنى، ــ ليۇ جۇيجاڭ قوڭغۇراق تىكەندە ئولتۇرۇپ قالغاندەك ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى ــ سەن چەنتولارنىڭ بىر قوشۇق قېنىڭنى ئىچمىسەم ئانامنى زىنا قىلغاندەك بولاي.»

ليۇ جۇيجاڭ ئىككى ماشىنىدا ساقچى ـ ژاندارمىلارنى باشلاپ كېچە سائەت 12 دە كېرەمنىڭ ئۆيىگە تۆت تەرەپتىن مۇھاسىرە قىلىپ بېسىپ كىردى. كېرەم يوق، ئۆيىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ ئاختۇرغان ساقچى ـ ژاندارمىلار «يوق، يوق» دەپىشىپ قايتىپ چىقتى.

ليۇ جۇيجاڭ ساقچى ـ ژاندارمىلارنىڭ «يوق، يوق» دېگىنىنى ئاڭلىغىنىدا يۈرىكىگە پىچاق ئۇرۇلغاندەك تولغىنىپ كەتتى.

ــ خەپ ھېكمى، خەپ ھېكمى، ھەممىنى يولغا سالغان

سەن، ــ لیۇ جۇیجاڭ ئاچچىقىنى باسالماي ئۆزىنى ئىككى كاچات سالدى ـ دە، پوق يېگەن ئىت ئاغزىنى يالاپ تەمىنى تېتىغاندەك تىلى بىلەن ئىككى كالپۇكىنى يالاپ قويدى.

لیۇ جۇیجاڭ ئىلى ھەربىي ـ مەمۇرىي مەھكىمىدە ئېچىلغان مەخپىي يىغىنغا سەل كېچىكىپ قالدى. ھەر قېتىم ئېغىزىنىڭ ئۇچىدا بولسىمۇ «مەرھەمەت» دەپ تەكلىپ قىلىدىغان دۇ ژالىي ساپادا قالقاي يەپ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەن كالىدەك قورسىقىنى سىلاپ پۇشۇلداپ ئولتۇراتتى. يىغىن ئەھلىنىڭ ھەممىسى ئۇتۇرۇپ قويغان قىمارۋازلاردەك چىرايىدىن مۇز يېغىپ كەيپى سۇس ئولتۇرۇشاتتى. لیۇ جۇیجاڭ ئەسلىدە ئولتۇرۇپ كەلگەن دۇ ژالىينىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئىككىنچى ساپاغا ئەمەس، ئۇنىڭ ئالدىغا تەرتىپىدىكى بۇلۇڭدا بوش تۇرغان ساپاغا بېرىپ ئولتۇردى ـ دە، «بۇ گۇيلارنىڭ بىرەرسىنىڭ دادىسى يە ئانىسى ئۆلدىمۇ، بىر ئادەم ئارپىسىنى خام ئورۇغاندەك» دەپ نارازى بولۇپ پىچىرلىدى ژە يانچۇقىدىن قولياغلىقىنى ئېلىپ ئادەتى بويىچە «مىرت» قىلىپ مىشقىردى ـ دە، ئاندىن قاشقا بېشىدىكى تەرىنى سۇرتتى.

ــ ژالىي جانابلىرى، مەن كېچىكىپ قېلىپ جانابلىرىنى ساقلىتىپ قويدۇممۇ نېمە؟ ــ ئۇ ژالىينىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ساۋ سەنمۇجاڭغا كۇنداش خوتۇنلاردەك ئالىيىپ قارىدى. ژالىي جاۋاب بېرىش ئورنىغا سامان كۆشىگەن كالىدەك پۇشۇلداپ قويدى.

ــ راستلا مۇنۇ قېرىنىڭ بىر نېمىسى ئۆلگەن ئوخشاش ـ مامدۇ، ــ پىچىرلىدى لیۇ جۇیجاڭ.

ــ لیۇ جۇیجاڭ، جانابي شېڭ شىسەينىڭ كەتكىنىنى ئۇققانسىز؟ ــ ژالىي قولىدىكى چىش كولىغۇچ بىلەن چىشىنى

كوچىلاپ تۇرۇپ بۇ سۆزنى دېدى ـ دە، بىر ھەپتىدىن بېرى ئېغىز چىشىنىڭ كامېرىدا قېلىپ سېسىپ كەتكەن گۆشنى «تۇف» دەپ تۈكۈردى.

«خەپ، مۇنۇ قېرى چوشقىنىڭ ، ئېرىڭ سېنى تاشلاپ كەتتى، ئەمدى سەن ئىگىسىز قالغان تۇل خوتۇن، دېگەندەك قىلغان دارتمىسىنى». ليۇ جۇيجاڭ جاۋاب بېرىش ئورنىغا ئۇقتۇم دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ـ دە، ئولتۇرغانلارنىڭ چىرايىغا قاراپ ئۆزىنىڭ راستتىنلا ئېرىنىڭ كۆڭلىگە ياقماي، تالاق خېتىنى ئالماي ئوتتۇرىدا ئېسىلىپ قالغان تۇل خوتۇنغا ئوخشاپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى.

ـــ قېنى، ئۇنداق بولسا گا سىلىڭنى سۆزگە تەكلىپ قىلايلى، ـــ دېدى ۋالىي بۈگۈنكى يىغىنىنىڭ مۇھىم ھەم قەتئىي مەخپىيلىكى ئۈستىدە توختالغاندىن كېيىن. گا سىلىڭ تەكەببۇرلۇق بىلەن ئەتراپىدا ئولتۇرغانلارغا بىرقۇر قارىغاندىن كېيىن گېلىنى ئىككى قېتىم قىرىپ يۆتەلدى. ئۇ كونا پەدە بويىچە «دۈي» دەپ سۆزىنى باشلاپ ئالتە ئوغرىنى ئاغزىغا كەلگىنىچە تىللاش، ئاخىرىدا قارغاش بىلەن ئېڭىكى ئاغرىدى بولغاي، ئۆز سۆزىگە كەلدى:

ـــ بىزنىڭ دۆلەت ئارمىيىمىز نىلقا، قاراسۇ، مازا، سۈپتاي ئۇرۇشلىرىدا ئۈستۈن ماھارەت بىلەن ئاجايىپ ئۇرۇش قىلىپ ئالتە ئوغرىدىن ئەكبەر، خەمىت دېگەننى يوقاتتى. جان كەتسە كېتتى، لېكىن ئىستىھكامىنى بەرمىدى، بىراق، بىراق، ـــ گا سىلىڭ لاتا چاپاۋاتقاندەك «بىراق، بىراق» نى بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىغاندىن كېيىن دېدى، ـــ بىزنىڭ دۆلەت ئارمىيىمىزدىن بىر مىڭ يەتتە يۈز كىشى ئاشۇ يۇقىرىقى جايلاردا باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىپ قۇربان بولدى ۋە يۇقا-

رىقى جايلار قولدىن كەتتى. بىز قۇربان بولغان جەڭچىلەرنى ئۇنتۇمايمىز، چوڭ قايغۇ بىلەن ماتەم بىلدۇرىمىز، ـــ گا سىلىڭ بۇ يەرگە كەلگەندە گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك گەپ قىلالماي تۇرۇپ قالدى. ۋالېينىڭ ئوڭ تەرىپىدە پولكوۋنىك پاگونى تاقىغان، يېشى 50 تىن ئاشقان بىر كوماندىر ئۆزىنى تۇتالماي ئۆپكىدەپ يىغلىدى، ئاخىرىدا ئۇن سېلىپ يىغلىغانلىقىدىن، ئولتۇرغانلارنىڭ قۇلىقىغا خۇددى ئېشەك ھاڭرىغاندەك بىلىندى. ئۇنىڭ يىغىسىنى ئۆلگەنلەرگە ئىچ ئاغرىتىش دېگەندىن كۆرە، ئەتىكى ئۆلۈمدىن قورقۇش دېيىش ئەھمىيەتكە ئۇيغۇن ئىدى. گا سىلىڭ سۆزىدىنى داۋام قىلدى، ـــ ھازىر ئوغرىلار ئۇچ مىڭدىن ئاشتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە بىزنىڭ ساقچى ـ ژاندارما ئورۇنلىرىمىز ئەتىدىن ـ كەچكىچە قۇرۇق پالاقلاپ پوقمۇ كارغا كەلمەي، ھېلىقى يوشۇرۇن تەشكىلات دېگەن نېمە ناھىيىگىمۇ كېڭىيىپ، ئوغرىلار مۇشۇ پات ئارىدا شەھەرگە بېسىپ كىرىشتە ... چوقۇم ... ـــ گا سىلىڭ پېشانىسىدىكى تەرنى سۈرتكەچ ئىستاكاندىكى سۇدىن ئىككى يۇتۇم ئىچىپ قۇرۇپ كەتكەن گېلىنى نەملىدى ـ دە، سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ ئوغرىلار شەھەرگە ھۇجۇم قىلىدىكەن، بىز شەھەرنى مەقسەتلىك ئوغرىلارغا تاشلاپ بېرىپ، ئاساسىي كۈچىمىزنى ھەرەمباغ ـ لەنشاڭ ئايرودرومىغا يۆتكەپ، ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان دۆلەت ئارمىيىسىنى كۈتۈش ھەم كۈچىنى توپلاپ ئوغرىلارنى شەھەرنىڭ تۆت تەرىپىدىن قورشاپ تەلتۆكۈس يوقىتىش، ئىككىنچى—... گا سىلىڭ بۇلۇڭدا ئولتۇرغان لىيۇ جۇيجاڭغا ئاڭلا دېگەندەك قارىدى.

ـــ توختاڭ، جانابىي سىلىڭ، ـــ دېدى دۇ ژالىي سىلىڭنىڭ دېمەكچى بولغىنىنى توسۇپ ۋە لىيۇ جۇيجاڭغا خىرىس

قىلغاندەك ئالىيىپ قاربدى ـ دە، ـــ قېنى لېيۇ جۇيجاڭ، سىز ساقچى ـ ژاندارمىلارنى قانداق ئورۇنلاشتۇرماقچى؟ ئېيتايلى، شەھەر ـ ناھىيە 18 تۈرمىدىكى 4320 نەپەر جىنايەتچىنى قانداق بىر تەرەپ قىلماقچى؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ھەممىسىنى بىر كېچىدە ئۆلتۈرۈپ يوقىتىش، ـــ دەپ جاۋاب بەردى لېيۇ.

ـــ ھەببەللى، لېيۇ جۇيجاڭ، بۇ سىزنىڭ قارارىڭىز، شۇنداقمۇ؟ سىز شېڭ دۇبەننىڭ تەلىمى بويىچە ھەرگىزمۇ ئىز قالدۇرمايسىز، بۇنىڭغا ئىشىنىمەن. مانا، پىرقە دۆلەتكە سادىق-لىقىڭىزنى يەنە بىر قېتىم كۆرسەتتىڭىز، سىزنى تەبرىكلەشكە ئەرزىيدۇ، ـــ ژالىي باشمالتىقىنى كۆرسەتتى. لېكىن، «تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن زامان ئۆزگىرىپ قالسا قانچە يۈزلىگەن كىشىلەرنىڭ قان قەرزىگە جاۋاب قىلدىغىنىڭنى نەدىن بىلىسەن دۆت ـ كالۋا» دېدى ئىچىدە.

ـــ شۇنداق، ژالىي جاناابلىرى، بۇ شەخسەن مېنىڭ قارارىم، ـــ لېيۇ جۇيجاڭ ژالىينىڭ باشمالتىقىغا قاراپ، ئۆزە-چە كۆرەڭلەپ «ئاكاڭ قارىغاينى تونۇپ قويۇش» دېگەندەك ئول-تۇرغانلارغا قاربدى.

ـــ كاتىپ، لېيۇ جۇيجاڭنىڭ پىكىر ـ قارارىنى ئەينەن خاتىرىلەپ يۇقىرىغا يوللا، ئۇقتۇڭمۇ؟ بۇيرۇق! ـــ دېدى ژالىي سۆزىگە ئۆلاپ، ـــ پېقىر باشلىق گا سىلىڭ ئايروپىلان بىلەن ئائىلىسىنى ئېلىپ ئۈرۈمچىگە قايتىدۇ. ئوغرىلار شەھەر-گە بېسىپ كىرگەندە ھەربىي ھوقۇق ژاقىتلىق ساۋ سەنمۇجاڭ-نىڭ، مەمۇرىي ھوقۇق لېيۇ جۇيجاڭنىڭ قولىدا بولىدۇ. قېنى بۇلارنى تەبرىكلەيلى.

ـــ جانابىي ژالىي، ئۆلگەنلەرنىمۇ مەن دەپنە قىلىمەنمۇ؟

دېمەكچى بولغىنىمىز، بىرىنچى پاي ئوق ساۋ سەنمۇجاڭ ئىككىـ
مىزگە، شۇنداقمۇ؟ ــ دېدى ئەلەمگە چىدىماي ئېتىلىپ كېتەي
دەپ ئولتۇرغان لىيۇ جۇيجاڭ.

ــ لىيۇ جۇيجاڭ، ئۇنداق دېمەڭ، يەنە ئاغزىڭىزدىن سائەت
چىقىپ كېتىپ قالمىسۇن يەنە. ئۆلگەنلەرنىڭ قېنىنى ساتسىمۇ
پۇلغۇ ئاخىر، ھا ـ ھا ـ ھا، ــ ئۇ كۈلكىگە يۆلىگەن بولۇپ
شۇنداق دېدى ـ دە، ئىچىدە «ئۇ كۈنگە قالغاندا سەن يەرلىك
ئاپشاركىنىڭ نېمە كېرىكى» دېدى.

«ئىلاھىم، ئايروپىلانغا ئوت كېتىپ مەندىن بۇرۇن ئۆلگەيـ
سەن» لىيۇ جۇيجاڭ ئىچىدە تىللىدى. ئاق ئىت، قارا ئىت بىر
پەس ئوچۇق ـ ئاشكارا تالاشتى. لىيۇ جۇيجاڭ ئىشىك ئالدىغا
چىققاندا ئۇنىڭ كالاسكىسى يېنىدا بىر جۇپ قارا ئارغىماق
قېتىلغان، رەشىلىيە ئىشلەنگەن ئاق خالات يېپىلغان كۆركەم
كالاسكا تۇراتتى. بۇنىڭغا بىر قاراپلا لىيۇ جۇيجاڭنىڭ كۆزلىرىـ
دىن ئوت چىقىپ كەتتى. «ھىم، بۇ ئاشۇ دۇ دېگەن
يارنىماس قېرىغا زايە، يوقالسىمۇ تېزرەك يوقالسىكەن.» ئۇ
ئۆز كالاسكىسىغا چۈشكەندە ئىككى مۇرىسىنى قىسىپ، دېمى
سىقىلغاندەك ھېس قىلدى. لىيۇ جۇيجاڭ ئاسمانغا قارىدى ـ دە،
كالپۇكىنى تىلى بىلەن يالىدى. ئاسماندا «ۋاقىتلىق ۋالىي»
دېگەن خەت يېزىلغان بايراقچە پۇلاڭلاپ تۇراتتى.

6

مەردان بۇگۈن تولىمۇ قورقۇنچلۇق چۈش كۆردى. دادىسى
بىلەن ئاپىسىنى بىرنەچچە ئىت ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ زادىلا ماڭـ
غىلى قويمىدى. ئۇلار تاش ئاتتى، تەپتى، ۋارقىرىدى، بولمـ

دى. بىر قارا ئىت ئېتىلىپ كېلىپ دادىسىنىڭ پۇتىنى چىشلە-
دى، ئاندىن ئاپىسىنىمۇ شۇنداق قىلدى. ۋاي پولات، ۋاي
گۈلنار، دېيىشىپ ۋارقىرىشاتتى. ئىككى ئىت مەردانغا قاراپ
ئېتىلدى. مەردان رەگىەتكە بىلەن بىر ئىتنىڭ كۆزىگىلا
ئاتتى. «قاچ بالام، قاچ». ئاتا ـ ئانا ۋارقىرايتتى، ھېلىقى
ئىككى ئىت مەردانغا قاراپ يەنە ئېتىلدى. ئىككى ئىت ئاننى
سۆرەپ جۇلقىيتتى.

«ئاپا!» مەردان چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ قارا تەرگە چۈشۈپ،
يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ ھاسىرايتتى.

«نېمە بولدۇم؟ ئاپام ـ دادام نېمە بولغاندۇ؟ ئۇلار يەنە
سوراق قىلىپ ئۇرۇپ، قىينىغاندىمۇ؟ جېنىم دادام، جېنىم
ئاپام.» مەردان كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ باقتى، بىراق بۇ پاجىئە
كۆزىگە يەنىلا شۇنداق كۆرۈنەتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يۈز ـ
كۆزىنى يۇيۇپ ئىسماغول بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ چاي ئىچتى.
بىراق، كۆز ئالدىدا يەنىلا شۇ. ئىسماغولمۇ كۈندىكىدەك ئەمەس
ئىدى. ئۇنىڭمۇ چۈشى بۇزۇلۇپ، بىر غالجىر ئىت قوغلاپتۇ،
بىراق يېتىشەلمەپتۇ، قېچىپ بېرىپ بىر يەرگە بارسا خوتۇنى
تۇرغۇدەك، ئىسماغول يىغلاپ يۈرگۈدەك.

ـــ نېمە سۈندۇق، ـــ دېدى ئىسماغول چۆچۈپ ئويغـ-
نىپ. مەردان دادا ـ ئاپىسىنىڭ خىيالىدا كۈننىڭ قاياقتىن
چىقىپ قاياققا پاتقانلىقىنى سەزمىدى. ئۇ دادىسى بىلەن ئاپىسـ-
نى سېغىنغانىدى، كۆرگۈسى كېلەتتى. ئۇنى قانداقتۇر بۇ قور-
قۇنچ ئارا يىغا چىرمىۋالغانىدى. ئۇ دەممۇ دەم تالاغا قارايتتى.

ـــ خەپ، ـــ دەيتتى ئۇ تىت ـ تىت بولۇپ، ـــ شورۇن-
تاي ئاكام نەگە كەتكەندۇ؟ ئۇچ كۈن بولدى كۆرۈنمەيدۇ. بىر
ياققا كەتكەندىمۇ؟ ئۇ بولغان بولسا خەۋىرىنى ئۇقاتتىم.

غەم - قايغۇ، خىياللار مەردانىڭ يۈرىكىنى لەختە - لەختە ئەزمەكتە ئىدى. كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن قىيىسىق كۆز تۇرمە باشلىقى بىلەن غوجەك ئات قورۇسىغا كىرىپ ئاتلارنى كۆرگەن بولۇپ، تىمىسقىلاپ ئۇيان - بۇيان قاراپ، ئوغرى مۇشۇكتەك چىقىپ كېتىشتى.

— مەردان بالام، — دېدى ئىسماغول دەرۋازىغا قۇلۇپنى سېلىپ، ياتاق ئۆينىڭ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ، — بۇگۈن ھەر ئىككىمىزنىڭ كۆڭلىمىز بىر نەرسىنى تۇيۇپ تۇرىدۇ. بايىقى ئىككى بۇزۇقنىڭ كىرىشىدە چوقۇم بۇگۈن كېچە بىر ئىش بار. بىز ئىككى ئاتنى ئېگەرلەپ تەييار قىلىپ قويۇپ، باشقا ئاتلارنىڭ بېشىدىكى نۇقتىلىرىنى ئېلىۋېتەيلى. ئەگەر كېچىدە دەرۋازىنى ئۇرسا، ئۇلار بىزگە تەگكۈچە بىز ئارقا ئىشىكتىن ئاتلارنى مىنىپ قاچايلى، قانداق دەيسەن؟

— ماقۇل ئىسماغول دادا، سەن نېمە دېسەڭ مەن شۇ، دادام بىلەن ئاپام «بالام، بۇ ئىپلاسلارنىڭ پەيلى يامان، قېچىپ كەت» دېگەنىدى. شۇنداق قىلايلى.

مەردان ماقۇل دېدى، بىراق مېھرىبان ئاتا - ئانىسىنى ئوت ئىچىدە تاشلاپ كېتىشنى ئويلىغاندا ئۇنىڭ يۈرىكى ئوتتا كۆيگەندەك پۇچۇلىناتتى. ئۇلار ئەندىشە ئىچىدە ئۇخلىيالمىدى.

— ئىسماغول دادا، ئاڭلا، نېمە ئاۋاز بۇ؟ — مەردان يانتاق ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى. تۇرمە تەرەپتىن بىر تۇرلۇك غەيرىي قورقۇنچلۇق ئاۋاز كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ئاستا ئۆگزىگە چىقتى. تۇرمە ئۇستىدە پوستمۇ كۆرۈنمەيتتى. بايىقى ئاۋاز تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلاندى.

— خەپ، مۇنۇ جاللاتلار ئادەم ئۆلتۈرۈۋاتىدۇ، — دېدى ئىسماغول.

ـــ نېمە، نېمە، ئۆلتۈرۈۋاتىدۇ؟ ـــ مەردانىنىڭ بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك، يۈرىكىنى بىر قارا قول كېلىپ يۇلۇۋالغاندەك شۇركىنىپ كەتتى، ـــ ئىسماغول دادا، قانداق قىلىمىز؟ بېرىپ كۆرۈپ باقايلى، ـــ ئۇ ئۆزىنى باسالمىدى. ئۇلار ئۆگزە بېغىرلاپ ئۆمىلەپ، تۈرمە قورۇسىغا كەلدى. تۈرمە قورۇسى گىرىمسەن يورۇق بولۇپ، دەمالىلىقا كەشىلەرنى ئوچۇق تونۇغىلى بولمايتتى. يەردە قانغا مىلەنگەن بىرقانچە تۈتقۇن «خارت ـ خۇرت» قىلىپ جان تالىشىپ ياتاتتى. گۇ، ۋاڭ، غوجەك باشلىق بىرقانچە جاللات قىلىچ ـ چەيدولارنى تۈتۈپ ئۇيان ـ بۇيان قاتارىشىپ يۈرەتتى. ئىككىدىن تۆت جاللات جادۇ تۈتۈپ تۇراتتى. مەردان قورۇغا قاراپ ئېتىلىپ سەكرىمەكچى بولغىنىدا، ئىسماغول ئۇنى مەھكەم تۈتۈۋالدى.

ـــ قارا، دادام بىلەن ئاپام! ـــ ئىسماغول مەردانىنى قويۇپ بەرمىدى. تۆت جاللات پولات بىلەن گۈلنارنى سۈرەشتۈرۈپ ئاچچىقىپ قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلىدى، باشقا كامېردىن چىققانلار بولۇپ ئوندىن ئاشتى، ـــ ئىسماغول دادا، قارا، دادام بىلەن ئاپام، مېنى قويۇۋەت، مېنىمۇ قېتىپ ئاشۇ دادام بىلەن ئاپامنىڭ باغرىدا بىرگە چاپسۇن! ئاپا، جېنىم ئاپا، دادا، جېنىم دادا! ـــ مەردان ئۇنسىز يىغلايتتى، ئېتىلىپ چۈشۈپ ئاشۇ جاللاتلار قولىدىكى قىلىچ، چەيدو، جادۇ بىلەن ئۆزلىرىنى چاناپ توغرىغۇسى كېلەتتى.

پولات بىلەن گۈلنار ئولتۇرۇپ بىر ـ بىرىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ سۆيۈشتى ـ دە، ئاندىن ھەر ئىككىسى بىر ـ بىرىنىڭ مۇرىسىنى تۈتۈشتى.

ـــ گۈلنار، مەن سېنىڭدىن ئىككى دۇنيا رازى، ـــ

دىدى پولات.

ـــ پولات، مەنمۇ سېنىڭدىن ئىككى دۇنيا رازى، ـــ دىدى گۈلنار.

مەردان ئاتا ـ ئانا رازىلىقىنى ئوچۇق ئاڭلىدى.

ـــ دادا، ئاپا، مەنمۇ سىلەردىن ئىككى دۇنيا رازى.

گۈ جۈيجاڭ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا تاپانچا تۇراتتى.

ـــ پولات، گۈلنار، سىلەرگە يەنە پۇرسەت بار. ئاخىرقى بىر مىنۇت، غۇلجىدىكى تەشكىلاتنى ئىقرار قىلساڭلار ھازىرلا قويۇپ بېرىمىز. بۇ سىلەرگە بېرىلگەن ئاخىرقى بىر مىنۇت. يەنە قانداق ئارمىنىڭلار بولسا ھەل بولىدۇ.

گۈ ئىككى قولىنى كەينىگە قىلىپ، ئىككى قۇلىقىنى دىڭ تۇتتى.

ـــ گۈ جۈيجاڭ، ـــ دىدى پولات دەرغەزەپتىن بىگىز قولىنى ئۇنىڭ كۆزىگە نوقۇپ تۇرۇپ، ـــ ناۋادا مەن ۋە ئايالىم سېنىڭ مۇشۇ جادۇيىڭدا توغرىلىشتىن قورققان بولساق، بۇ ئىشنى قىلمىغان بولاتتۇق. خائىنلىق، ساتقىنلىق ساڭا ئوخشاش ھەم ئاشۇ غوجەككە ئوخشاشلارنىڭ ئىشى. سەن مېنى، گۈلنارنى، مۇنۇ تۇرغان بىگۈناھ كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈش، قىرىش بىلەن ئەتكى ئۆلۈمىڭدىن قۇتۇلالمايسەن. تارىخنىڭ ھۆكمى، ئاسمانغا چىقساڭ تاپىنىڭدىن، يەرگە كىرسەڭ كوكۇلاڭدىن تارتىپ چىقىپ خەلق بىگۈناھ ئاققان قانلار ئۈچۈن قىساس ئالىدۇ.

ـــ گۈ، ـــ دىدى گۈلنار، ـــ گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنىڭ ئاغدۇرۇلۇشىغا ھەم ئازادلىقنى كۆرۈشكە ئۈمىدىمىز بار ئىدى، ئامال يوق كۆرەلمىدۇق، لېكىن خەلق كۆرىدۇ.

دۇ.

ـــ يوقالسۇن، گومىندالڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتى!

ـــ ياشىسۇن ئازادلىق!

تۇنقۇنلارنىڭ جاراڭلىق ساداسى تۇن نىسپىدە، كۆك ئاسمانىدا، ئىلى ۋادىسىدا جاراڭلايتتى.

ـــ ئاناڭنى، باس، ـــ ئەلەمگە چىدىماي ۋارقىرىدى گۇ.

ئىسماغول تۇرخۇننىڭ خىشىنى قومۇرۇۋېلىپ گۇنىڭ گەجگىسىگە «قىساس» دېدى ـ دە، كېلىشتۇرۇپ ئاتتى، گۇ ئورنىغا دۇملا چۇشتى. ئىككىنچى خىشىنى ئېتىۋىدى، ۋاڭنىڭ دەل قىلىچ تۇتقان قولىغا تېگىپ قاڭقىپ يەرگە چۇشتى. «قىساس» مەردان تۇرمە باشلىقىنىڭ يۇزىنى جىنەپ رەگەتكىنى ئېتىۋىدى، بۇ قېتىسق كۆزىنىڭ دەل ساق كۆزىگە تەگدى. ئىككىنچى قېتىم ئاتقىنى غوجەكنىڭ دەل ئاغزىغىلا تېگىپ تىلىنىڭ ئاستىغا كىرىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ «ۋاي بېشىم، ۋاي كۆزۇم، ۋاي چىشىم» دەپ غىڭشىغان ئاۋازلىرى بىلەن تەڭ جاللاتلار قايتىدىن «ئۇر، چاپ، ئات، تۇت» دېيىشىپ جار سېلىشتى.

ـــ مەردان بالام، بۇل، قېچىڭلار، قىساس ئېلىڭلار! ـــ بۇ جاراڭلىق ساداسى ئاتا ـ ئانىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ساداسى ۋە نەپىسى ئىدى. ئىككى جاللات ئېتىلىپ كېلىپ قىلىچ ئۇردى.

ـــ دادا! ئاپا! مېنى قويۇۋەت ئىسماغول دادا، مېنى قويۇۋەت! ـــ مەردان شۇ تۇرقىدا ئۆلۈم دېگەننى بىلمەيتتى، قورقۇش دېگەننى بىلمەيتتى. ئاشۇ جاللاتلار بىلەن ئېلىشىپ، قىساس ئالغۇسى كېلەتتى. ئىسماغول ئۇنى تارتىشتۇرۇپ ئات قورۇسىغا چۇشتى. قىساس، غەزەپكە تولغان ئىسماغول «سەن ئىپلاس ئەجدىھالارنىڭ ئۆگزىسىنى ئۆزۈڭ بىلەن قوشۇپ كۆلگە

ئايلاندۇرمىسام» دەپ لامپىدىكى كىرسىننى لاپاستىكى ئون مىڭ باغ بېدىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىگە چېچىپ سەرەڭگىنى ياقتى. ئوت ھەش - پەش دېگۈچە كۆتۈرۈلۈپ، ساقچى ئىدارىسى بىنا-سىغا يامىشتى.

ئۇلار ئىككى ئانقا مىنىپ قالغان ئاتلارنى ئارقا ئىشىكتىن ھەيدەپ چىقىرىپ يولغا چۈشتى. ئات ئۈستىدە مەردان ئاتىنىڭ بوينىنى قۇچاقلاپ يىغلايتتى. يول چېتىدىكى تېرەكلەرگە، ئاسماندىكى ئاي - يۇلتۇزلارغا قاراپ بوزلىنىپ يىغلايتتى. «ئاپا، دادا، ئاپا! دادا!» تولا يىغلاپ تېلىقىپ قالاتتى. ئاسماندىكى ئاي - يۇلتۇزلار، يەردىكى دەل - دەرەخلەرمۇ ياش تۆككەندەك قىلاتتى، ئۇۋۇسسىدىن چىقىپ كۆك ئاسمانغا چىقىپ سايرىماقچى بولغان بوز تورغايلار مۆلدۈرلىشىپ قاراپ تۇراتتى. ئىسماغول بىلەن مەردان ئېگىز دۆڭ ئۈستىگە چىقىپ قاريدى، مەردان ئۇۋۇسى كۆيۈپ كۆتۈرۈلگەن قاڭسىق سېسىق ئىس - تۈتەكتىن كېيىن ئون مىڭ باغ بېدىنىڭ قىپقىزىل چوغ بولۇپ تاۋلانغان ئوت - يالقۇنى تۈتەك، تۈرمەك بولۇپ يەر باغرىدىن ئېتىلىپ چىققان ژولقاندەك ئاسمان پەلەك ئۆرلەپ، دۇ، ئا، لىيۇدىن ئىبارەت ئۈچ جىنايەتچى قاتىلنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ ئۈچ دەريا، توققۇز غول [1] دا ئاققان قىپقىزىل قانلار ئۈستىدە قىساس بولۇپ، چوغ بولۇپ يېنىپ تۇراتتى.

— دادا! ئاپا! ئاڭلاڭلار، ئاق كۆڭۈل ئاتلار، پولات ئاشۇ بىر تال كۆز قارىچۇقىنى سىلەرگە تاپشۇرغان. ئاپا! ئاڭلاڭلار، ئەمدى دۇنيادىكى مەزلۇم ئاق كۆڭۈل ئانىلار! توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز دەقىقە قورساق كۆتۈرۈپ، ئاچچىق تولغاق يەپ تۇغقان يۈرەك پارىسىنى سىلەرگە تاپشۇر-

① تېكەس، كۈنەس، قاش دەريانىڭ ھەم شىمال، جەنۇب توققۇز غول.

غان.

مەردان ئېگىز دۆڭ ئۈستىدە تۇرغىنى بىلەن خىيالىدا ئۆزى ئاشۇ ئوت ئىچىدە كۆيۈۋاتاتتى. كۆز يېشى دەريا بولۇپ ئۆركەش-لەپ ئېقىۋاتاتتى. قىساس ئوتى ئاشۇ، قىپقىزىل ئوتتەك ژولقا-لاپ كۆيۈۋاتاتتى. ئانا تۇپراق ئۇنىڭغا كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلاتتى.

دەرد - ئەلەملەر كېلىدۇ،
ئوغۇل بالىنىڭ باشىغا.
سايدا تۇگمەن چۆرگىلەيدۇ،
كۆزىدىن ئاققان ياشىغا.

شۇ كېچىسى ئىسماغول بىلەن مەردان تاغدىكى ئىسماغول-نىڭ ئۆيىگە يېتىپ چىقتى. ئىسماغولنىڭ ئايالى گۆش پىشۇ-رۇپ بوغۇرساق سالدى. بىر ئائىلە كىشىلىرى جەم بولۇپ تاماق يېيىشتى، ئاندىن ئوزۇق - تۇلۇكنى ئېلىپ ئىسماغول بىلەن مەردان قارىغايلىق ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

شىنجاڭ تارىخىدا جاللات نامىنى ئالغان تۆتىنىڭ بىرسى لیۇ جۇيجاڭ ئىدى. ئۇ ئۆلۈمگە بۇيرۇلغان، ئىككىنچى ھۆكۈمنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنىدى. بۇ جاللاتلارنىڭ سېپىق نامىنى كېيىنكى بابلارغىچە قىستۇرۇپ قەلەم - سىياھ زايە قىلغۇچە، ئەسلىي ھۆكۈمنى مۇشۇ يەردىلا ئىجرا قىلىپ، ئىككىنچى تىلغا ئالمايلى، ئوقۇرمەنلەر مۇشۇ يەردىلا پۇخادىن چىقسۇن.

1944 - يىلى 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى سەھەردە تىلقا پارتىزانلىرى شەھەرگە ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ بېسىپ

كىردى. ئىككى دانە تاپانچا، ئىككى دانە ئاپتومات تۇتقان تۆت كىشى شتابتىن چىقىپ سۆگەت ياقىلاپ كېلىپ لىيۇ جۇيجاڭنىڭ دەرۋازىسىنىڭ قارشىسىدا مۆكۈپ ئولتۇرۇشتى. لىيۇ بىنداىنىڭ ساراي ئۆيىنىڭ چىرىغى يېقىلدى. دېمەك، لىيۇ جۇيجاڭنىڭ ئۆيىدە بارلىقى ئېنىق بولدى. تۆت كىشىنىڭ بىرسى ئوسمانوپ مازتاپ، ئۇ بىرىنچى ئوق هۆكمىنى ئۇستىگە ئالدى. ئىككىنچى كىشى گو يىباۋ ئىككىنچى ئوق «قىساس» نى ئۇستىگە ئالدى. ئۈچىنچى كىشى قەمبىرى ئۈچىنچى ئوق «ئازادلىق سىگنالى» نى ئۇستىگە ئالدى. تۆتىنچى كىشى رەخىم «بىرىنچى غەلىبە» نى ئۇستىگە ئالدى. قارا پىكاپ كېلىپ دەرۋازا ئالدىدا توختىدى. بورسۇقتەك ئىرغاڭلاپ چىققان لىيۇ جۇيجاڭ پىكاپنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بىر پۇتىنى پىكاپنىڭ ئىچىگە سېلىشىغا، بىر تال ئوق كېلىپ دەل ئۇنىڭ يۈرىكىگە تەگدى، «هۆكۈم» دېدى ئوسمانوپ. ئىككىنچى ئوق دەل بېشىغا تېگىپ مېڭىسىنى چۇۋۇۋەتتى، «ئەل قىساسى مىنەل هەق» دېدى گو يىباۋ. ئۈچىنچى ئوق دەل ئۆپكىسىگە تەگدى، «ئالغا» دېدى قەمبىرى. «بىر تال ئوق زايە كەتمىسۇن» دېدى رەخىم. قارا پىكاپ لىيۇنىڭ ئۆلۈكىنى سۆرەپ قېچىپ كەتتى. ئۈچىنچى كۈنى ساقچى ئىدارىسىگە ئېلىنىپ، بىر قىسىم ژاندارمىلار تىرىك قولغا چۈشتى. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، لىيۇ جۇيجاڭنىڭ ئۆلۈكىنى سەككىز مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى تىنىپ ئىككى مېتىرچە قالغان هاجەتخانا ئىچىگە ئەكىرىپ تاشلاپتۇ. لىيۇ جۇيجاڭنىڭ جەسىتى هاجەتخانىدا يوغان قاۋاندەك لەيلەپ تۇراتتى. رەسمىيەت بويىچە ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى كېلىپ كۆرۈپ قويۇپلا جەسىتىنى ئالمىدى. قانداق بولدى، تۆت تام ئۆرۈلۈپ لىيۇ جۇيجاڭنىڭ جەسىتى ئاشۇ پوق ـ سۇيدۇك، سازاڭ قۇرت ئىچىدە قالدى. لىيۇ جۇيجاڭ

(مۇخەممەر) نىڭ ئىشى ھەرھالدا ئوڭغا تارتتى، چۈنكى ئۇ گۆر ئازابى تارتمىدى، سوئال - سوراقتىن قۇتۇلۇپ قالدى. جەبرائىل بۇ سەككىز مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى سېسىق-چىلىققا كىرمەيدۇ - دە.

ئىككىنچى قىسىم

قىساس

بىرىنچى باب

1

مەردان پارتىزان بولۇپ ھاياجانلانغىنىدىنمۇ ياكى دەرد - ئەلەم ئوتىدا تولا كۆيۈپ تېنى ئاجىزلاپ كەتكەنلىكتىنمۇ ھوشىدىن كەتتى. ئۇ دوختۇرخانىدا بىر ھەپتىدىن بېرى ئۆزىنى ئۇقماي ئاسما ئوكۇلدا ياتاتتى. ئىككى سېستىرا نۆۋەت بىلەن ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. يەنە ئۇنىڭغا مەخسۇس بىر نەپەر دوختۇر ئاجرىتىلغانىدى.

مەردان توختىماستىن: «دادا، ئاپا، دادا، ئاپا» دەپ جۆيلۈيتتى. ئىڭراپ، ئەندىكسىپ يىغلىغاندەك قىلاتتى. «سەن نەدە غۇنچەم؟» دەپ ئۇنى ئىزدىگەندەك قىلىپ ئۆكسۈيتتى.

«پولات ئەلپاتتايوپ، گۈلنار ئەلپاتتايوپ». مەردان سەل ياخشىلانغاندىن كېيىن بۇلار ھەققىدىكى دېلو ماتېرىياللىرىنى ئالدۇرۇپ، مەخسۇس كىشى ئاجرىتىپ كۆرۈپ چىقتى. ساقچى - ژاندارمىلار پولاتنى ئايرىم ئالتە قېتىم، گۈلنارنى بەش قېتىم، مەردانىنى تۆت قېتىم، پولات بىلەن گۈلنارنى بىرلىكتە بىر قېتىم، گۈلنار بىلەن مەردانىنى بىرلىكتە بىر قېتىم سوراق قىلغىنىدا تەن جازاسى بېرىش ئوبيېكتى مەردان بولۇپ، سىم قامچا بىلەن ئۇرۇش، سول قول تىرناق ئاستىغا مىخ قېقىش، ئۇششاق قوللىرى ئوتتۇرىسىغا تۆمۇر زىخ قويۇپ قىسىش، جان يېرىگە قىل تەگمىشتەك ۋەھشىيلەرچە جازا ئىشلەتكەن. ئانا بالا-

ىنىڭ تارتىۋاتقان ئازابىغا چىدىيالماي: سەنلەر فاشىستلار، سەن-
لەرنىڭ بۇنداق جىنايى ھەرىكەتلىرىڭ گىتلېر فاشىستلىرىغا
ئوخشاش ئەجەل ھودۇقۇشىدىكى جىنايەت، بۇ سەنلەرنى ھالاكەت
يولىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئەمەس، بەلكى ھالاكەت يولۇڭلارنى تېز-
لىتىدۇ. يوقالسۇن گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتى» دەپ
شوئار توۋلىغان، تەمتىرەپ قالغان جاللاتلار توقماق بىلەن ئان-
ىنىڭ ئارقا مېڭىسىگە ئۇرغاندا ھوشسىزلىنىپ يىقىلغان.

پولات بىلەن گۈلنارنى بىرلىكتە سوراق قىلغاندىكى تەن جازاسىدا گۈلنار ئوبېيكت قىلىنغان، ئۇنى گاڭزىغا بېسىپ ئوق پۈتىنى سۇندۇرغان، ماينى قاينىتىپ دۇمبىسىگە چاچقاندا ھو-شىدىن كەتكەن. پولات ئەلپاتتايوپ ئەلەمگە چىدىيالماي، بىر پەس قاقاقلاپ كۈلگەندىن كېيىن: «بىز بۇ يولنى شىنجاڭدىكى ئون ئۈچ مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە تاللىۋالغان، مېنى، گۈلنارنى قىيناش، ئۆلتۈرۈش قولۇڭدىن كېلىدۇ، بىراق خەلق-نى يوقىتىش ھەرگىزمۇ قولۇڭلاردىن كەلمەيدۇ. شۇڭا، سەنلەر خەلقنىڭ قانۇن تورىدىن ھەرگىزمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر، بىز ئۆلۈمدىن ھەرگىزمۇ قورقمايمىز. قورققان بولساق بۇ يول-نى تاللىمىغان بولاتتۇق. يوقالسۇن گومىنداڭ مۇستەبىت ھا-كىمىيىتى!» دەپ سوراق ئۈستىدە شوئار توۋلىغان. ئاتا - ئانا، بالا ئۈچىگە 22 تۈركۈم تەن جازاسى بېرىلگەن. پولات بىلەن گۈلنارنى جاللاتلار جادۇغا بېسىپ توغرىماقچى بولغان. بۇ ئا-خىرقى سىناق بولۇپ، جادۇغا سېلىش ئالدىدا بۇ قەدىناس مېھرىبان ئەر - ئايال بىر - بىرىگە رازىلىق بېرىشكەن. ئىسماغول بىلەن مەردان جاللاتلارنى ئۆگزىدە تۇرۇپ ئۇرۇپ - يىقىتقاندىن كېيىن، جاللاتلار پاپىپىتەك بولۇپ ھودۇقۇپ قې-لىپ، تۇتقۇنلارنى قىلىچ - چەيدۇلار بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرۈپ،

قۇدۇق ئىچىگە تاشلىۋەتكەن. شەھەردىن تارتىپ يېزىلارغىچە «مەردان بىلەن بىر قازاق كىشى ئوتتا كۆيۈپ كېتىپتۇ» دېگەن خەۋەر تارالغان.

پولات بىلەن گۈلنارنىڭ جەستىنى يېزا خەلقى ئۆز يېزىسىغا ئاچىقىپ، يۇيۇپ - تاراپ دەپنە قىلغان، غۇنچەمنىڭ دادىسى بىلەن ئاپىسى، ئاتا، ئانا، بالا ئۇچىگە ئاتاپ يەتتە نەزىر، قىرىق نەزىرلەرنى ئۆتكۈزۈپ، قەبرە بېشىغا تاختاي قادىغان. مەردان يەنە «ئىسماغول ئاتا، كۈلەش ئاپا» دەپ جۆيلۈيتى. ئۇلارنى ئىزدىگەندەك قولىنى سۇنۇپ كۆزىگە ياش ئالاتتى.

ئىسماغول بىلەن مەردان تاغقا قېچىپ چىققان كېچىسى قېلىن قارىغايلىق ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇلار گەمە ياساپ، شۇ يەرگە يوشۇرۇنۇشتى، ئىسماغولنىڭ چوڭ ئوغلى نان، قوۇرت، گۆش ئەكېلىپ بېرىپ تۇردى. بىر كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلار كېچىسى ئۆيگە كېلىپ يېتىپ قالدى. تۇن نىسپىتىدە ئىتلار تەرەپ - تەرەپتىن قاۋاپ كەتتى. «قورقانغا قوش كۆرۈنەر» دېگەندەك، ئىسماغول بىلەن مەردان ئالمان - تالمان كىيىنىپ ئۆيدىن چىقىپ قاپتال بىلەن قارىغايلىققا قاراپ قېچىشتى. قاتمىغان قار تۇيۇقسىزدىن سىيرىلىپ كېتىپ ئىسماغول ساينىڭ تاپىنىغا غۇلاپ چۈشۈپ كەتتى - دە، ئوڭ پۇتى سۇنۇپ كەتتى.

— ئىسماغول ئاتا، نېمە بولدى؟ ئېيتقىنا، بىر يېرىڭ ئاغرىدىمۇ؟ — مەردانىنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ھارغىن كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان ئىسسىق ياش ئاپئاق قار ئۈستىگە تېمىپ تۇراتتى. «دادا، دادا». ئۇ بۇ مېھرىبان يۆلەنچۈكىنىڭ ئۈستۈبشىدىكى قارلارنى قاقاتتى. دېمىسىمۇ ئىسماغول ئۇنىڭ بىردىنبىر يۆلەنچۈكى ئىدى. چوڭنىڭ ئىشى چوڭ - دە، ئۇ

پۇتىنىڭ سۇنغىنىنى دەسلىپىدە يوشۇردى.

ــ يىغلىما بالام، يىغلىما، مەن ھېچنېمە بولمىدىم، ھازىر يىغلايدىغان ۋاقىت ئەمەسقۇ، شۇنداقمۇ؟

بۇ مېھرىبان ئاتا مەردانىنى باغرىغا بېسىپ، ئالىقىنى بىلەن ئۇنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتتى. «قېچىپ كېتىڭلار، تېز بولۇڭلار، بالام سېنى ئاق كۆڭۈل ئاتا ـ ئانىلارغا تاپشۇردۇم».

پولات بىلەن گۈلنارنىڭ ئېگىلمەس ـ سۇنماس قامىتى ئىسمائىل غولنىڭ كۆز ئالدىدا يۇز يىللاپ ئۆمۈر كۆرگەن ياپيېشىل قارىغايەك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ جاراڭلىق سادالىرى شىلدىرلىغان يېشىل قارىغايلار ئاۋازلىرىغا قوشۇلۇپ جاراڭلايتتى.

ــ يىغلىما بالام، يىغلىما، ــ بىراق بۇ مېھرىبان ئاتىنىڭ يۈرىكىنى يېرىپ چىققان ياش يامغۇر سۈيىدەك مەردانىنىڭ مويى قالمىغان قۇلاقچىسىغا سىرغىپ چۈشۈپ تۇراتتى، ــ ھەي خۇدا، سورۇقچىلىق بەرگەن كىشىگە شۇنچىلا بېرەمسەن؟ سېنىڭ ئادىللىقىڭ مۇشۇمۇ؟ ــ دەيتتى. ئارىدىن 25 كۈن ئۆتتى. بىر كۈنى ئەتىگەندىلا ئىسماغولنىڭ چوڭ ئوغلى دۆلەت كەلدى. ئۇ بۇرۇن كەلگەنلىرىگە ئوخشىمايتتى. خېلى يىراقتىنلا:

ــ ئاتا، مەردان، خۇش خەۋەر، سۆيۈنچە، سۆيۈنچە، ــ دەپ ۋارقىرايتتى.

ــ ئاتا، سۆيۈنچە، سۆيۈنچە، ــ تەكرارلىدى مەردان.

ــ شۇنداق، بالام، بىر ياخشى ئىش بولۇپ خۇش خەۋەر يەتكۈزسە بىر نەرسە بېرىدۇ ئەمەسمۇ، شۇنى سۆيۈنچە دەيدۇ. بىزگە بىر ياخشىلىق بار ئوخشايدۇ، يۈگۈر، تاغاڭنىڭ ئالدىغا بارغىن، ــ مەردان دۆلەتكە قاراپ يۈگۈردى.

ـــ مەردان ئىنىم، خوش خەۋەر، قارا، غولجا شەھىرى ئازاد بوپتۇ. يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپتۇ، ئاخشام كەرىم دېگەن كىشى شەھەردىن چىقتى.

ـــ دۆلەت ئاكا، دېگەنلىرىڭ راستمۇ؟

ـــ راست ئىنىم، دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى راست، ھەلىقى گومىنداڭ دېگەنلەر ھەممىسى قېچىپ كېتىپتۇ. مەن سىلەرنى ئەكەتكىلى كەلدىم. قارا، ئىنىم، يېڭى ھۆكۈمەت باشلىقلىرىدىن تارتىپ ئەسكەرلەرگىچە، بىز ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبېك، شىبە، موڭغول دېگەندەك ھەممىسى بار ئىكەن. ئىنىم مەردان، بارغاندا ئۇقمىسىلەر، تېخى جىق گەپ، ياشلار قامچىلىرىنى بەللىرىگە قىستۇرۇشۇپ، قارا ھېلىقى ئاقىلاقچى، زەنگى دېگەنلەرنىڭ ئاتلىرىنى بەرسە قولىدىن، بەرمىسە يولىدىن ئېلىپ بىر كېچىدە ئاتلىنىپ ئاشۇ ئەسكەرلىككە بېرىپ قوشۇلمىز دېيىشىدۇ. مانا زامان دېگەن، ـــ دۆلەت يۇقىرىقى سۆزلەرنى ئۆزى قولىغا قورال ئېلىپ شەھەر ئالغاندەك مەغرۇرلىنىپ دېدى.

ـــ ئۇيغۇر، قازاق، شىبە، ـــ مەردان ئۇنىڭ سۆزىنى بىر-بىرلەپ تەكرارلىدى. «يولداش پولات، بىز قۇرامىچى بولغان زامان كەلگۈسى مۇشۇ بالىلىرىمىز ئۈچۈن، شۇنداقمۇ؟».

مەردانىڭ ئالدىدىكى ئاسمان پەلەك ئۆسكەن كۆپكۈك قېلىن قارىغايلىق ئۇستىدە قەدىنى كېرىپ ئىككى گەۋدە تۇراتتى. «قەمبىرى دادا، رەھىم دادا!» پىچىرلىدى ئۇ.

دېگەندەك بىر كۈن ئىچىدىلا بۇ پايانسىز كەتكەن تەكرىتاغنىڭ ئېگىز تاغ چوققىلىرىدىن تارتىپ ساي-سايلىرىغىچە، چوڭ ئاۋۇللىرىدىن تارتىپ كىچىك ئوتلاقلارغىچە جاھان ئاس-

تىن - ئۇستۇن بولۇپ، تۇنۇگۈنكىسى بۇگۈن پۈتۈنلەي يوق، ئەتىسى يەنە يېڭى ئۆزگىرىش ئىندى. ئاقىلاقچى، زەنگى، باۋجاڭ، سۇنجاڭ دېگەندەك يەرلىك ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلار، ئىشپىيون - جاسۇسلارنىڭ يۇرىكى پوكۇلداپ، خىيال سۈرۈپ، بېشى چاتراپقىغا كىرىپ ساڭگىلىغانىدى. يېڭى قۇرۇلغان هاكىمىيەت، ئۇرۇش ئۇستىدە كىشىلەرنى هەيران قالدۇرغاندەك سۆزلەر: «هەي قارا، گومىنداڭنىڭ ئانقان ئوقى بەش قولدەك كېلىۋاتسا، باتۇرلار قولىنى شۇنداقلا پۇلاڭلاتسا ئوقلار ئىككىگە بۆلۈنۈپ يانداپ ئۆتۈپ كەتكۈدەك»، «باتۇرلار بىرلا قىيقاس سالغانىكەن، گومىنداڭچىلار ئوق ئېتىشقىمۇ پېتىنالماي قېچىپ-تۇ»، «بۇگۈن سېرىك بىلەن قانات باشلىق ئالتە يىگىت ماناپ ئاقىلاقچىنىڭ ئالتە ئېتىنى مىنىپ، پارتىزان بولۇپ كېتىپتۇ»، «بۇگۈن كېچە قاهارجان باشلىق سەككىز يىگىت قابىدار باۋجاڭنىڭ ئاتلىرىنى مىنىپ كېتىپتۇ»، «ئاقىلاقچى، باۋجاڭلارنىڭ بىزگە قىلغىنى ئازمىدى، ئۇنىڭ مال - دۇنياسى بىز مالچىلارنىڭ قان - تەرىمىزغۇ».

مەردان شەھەرگە كىرىپ پارتىزان بولۇپ، ئاتا - ئانا قىساسىنى ئېلىشنى ئويلىدىيۇ، «توختا، - دېدى ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بېرىپ، - ئىسماغول ئاتامنىڭ پۈتى تېخى ساقايمىدى. بۇنداق تۇرۇپ ئۇنى قانداقمۇ تاشلاپ كېتىمەن. بىرئاز ياخشى بولسۇن، هامان ئۇلگۈرىمەن.» ئۇ سېرىك بىلەن ئوشۇق ئويىنايتتى، بەزى كۈنلىرى دۆلەت بىلەن بىرگە بېرىپ قوي باقاتتى. بۇنداق كۈنلىرى دۆلەت ئۇنىڭغا بۇغا، ئېلىك، ئېيىق، بۆرىلەرنىڭ مەرەپ، هۆۋلاشلىرى، پۇت - قوللىرى مۇزلاپ كەتسە قاردا ئۇۋلىسا ئىسسىيدىغانلىقىغا ئوخشاش ئىشلارنى سۆزلەپ بېرەتتى. تاغ ئۇستىدە تۇرۇپ پەستە تۇرغان يېزىلار-

نى، كۆموشتەك ئېغىپ تۇرغان ئىلى دەرياسى بىلەن غۇلجا شەھىرىنى كۆرسىتەتتى، بەزى كۆنلىرى ئۇ ئىختىيارسىز ئېغىر تەن ئېلىپ ئۇھسىناتتى. ئۇنىڭ ئېسىگە گۈپپىدە يانغان ئوتتەك تۇيۇقسىز ئاتا ـ ئانىسى كېلەتتى، غۇنچەمنى سېغىناتتى. بۇنداق كۆنلىرى ئۇ سولىشىپ قالاتتى.

«بىلەمسەن، بۇ ئاتا ـ ئانىسى بىرەر بالا ـ قازاغا يولۇقۇپ، چۆلدە يالغۇز قالغان بالاپان، ئالدىدا يايلى يوق، ئارقىسىدا قۇيرۇقى، ئۇرۇش كېچىككىنە بېسىلسۇن» دەيتتى ئىسماغول ئايالىغا. شۇنداق قىلىپ ئاردىدىن ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتتى.

ـــ كەل بالاپانىم، ئالدىمغا كەل، ـــ دېدى بىر كۈنى ئىسماغول مەردانىنى چاقىرىپ ئالدىغا ئەكېلىپ ئول ـ تۇرغۇزۇپ، ـــ مەن سېنىڭ مەقسىتىڭنى چۈشىنىمەن. قارا، مېنىڭ پۈتۈمۈ ياخشى بولۇپ قالدى. شەھەردىكى قالايمىقان ئۇرۇشمۇ بېسىقىپ يولىغا چۈشۈپتۇ. ئېھتىمال ھېلىقى سەن دېگەن قەمبىرى، رەخىم دېگەن ئاتاڭنىڭ ئاغىنىلىرىمۇ سېنى ئىزدىشىپ يۈرگەندۇ، ئۇلارنى تاپساڭلا ئۇلار سېنى يەردە قويمايدۇ. قانداق دەيسەن، بالام؟ ـــ ئىسماغول ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدى.

ـــ ياق، ئىسماغول ئاتا، سېنىڭ پۈتۈڭ تېخى ئوبدان ساقايمىدى، ـــ مەردان ئۇنىڭ پۈتىنى سىلىدى.

ـــ ياق، بالام، مەندىن ئەنسىرىمىگىن. پۈتۈم ياخشى بولۇپ قالدى. كۆرۈۋاتىسەن، ماڭىدىغان بولدۇم، مانا مەن سېنىڭ ئۆز ئاتاڭ، بۇ ئۆز ئاناڭ، بۇلار سېنىڭ بىر تۇغقان ئاكا، ئىنى ـ سىڭىل قېرىنداشلىرىڭ، بۇ سېنىڭ ئۆز ئۆيۈڭ، بىزنى ئۆز ئاتا ـ ئانام، قېرىندىشىم دەپ، قايسى چاغدا بولسۇن كېلىپ تۇرغىن. بىزمۇ سېنى يوقلاپ تۇرىمىز،

ئۇقتۇڭمۇ، بالام، ــ ئىسماغولنىڭ كۆڭلى بۇزۇلسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى زورىغا بېسىۋالدى.

ــ ئاتا، مەردان كەتمىسۇن، مەردان، مەردان ئاغا كەتمىسىگىن، ــ بالىلار چۇرقىراشتى. شۇ كۈنى ئىسماغول قوي سويۇپ گۆش سالدى، ئايالى بوغۇرساق سالدى. دۆلەت مەردانىنى تاغدىن چۈشۈرۈپ چوڭ يولغىچە ئاپىرىپ قويىدىغان بولدى. كۈلەش ئانا مەردانىنىڭ چاپانلىرىغا يۇڭ سېلىپ قېلىن قىلىپ ياماپ، چورۇق - پايپاقلىرىنى قۇرۇتۇپ قويغانىدى.

ــ خۇش بالام، ئامان بولغىن، ئانام، بىر تۇغقان قېرىندىداشلىرىم بار دەپ ئۇتتۇر ئۆيگە كەلگىن، جۇمۇ! ــ كۈلەش ئانا مەردانىنىڭ بېشىدىن نان ئۆرۈدى، ئاندىن پېشانىسىگە سۆيۈپ ئۆزىنى تۇتالمايۋاتقان كۆز يېشى قىلدى.

ــ ئۇقتۇم، ئانا، مەن سىلەرنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن. خەير - خوش ئانا، ــ مەردانىنىڭمۇ كۆز ياشلىرى قۇيۇلدى. بىر ئۆيلۈك كىشى يىغا - زار ئىچىدە قۇچاقلىشىپ، ئىسماغول ئاتا خۇدا يولىدا دۇئا قىلدى. دۆلەت ئىرغايدىن ئىككى دانە چوقماق تاياق ياساپ قويغانىدى، ئىككىسى بىردىن تۇتۇشتى.

ــ خەير - خوش، يولۇڭ بولسۇن.

ــ خەير - خوش، ئامان بولۇڭلار.

ئىسماغولنىڭ كۆزىدىن ئۇرغۇپ چىققان ياش سېرىق ساقالىنى بويلاپ يەرگە تېمىپ تۇراتتى.

ــ خەير بالام، ساقا ئاق كۆڭۈل ئاتا - ئانىلار يار بولسۇن.

مەردان بىلەن دۆلەت تاغ بويلاپ پەسلەپ مېڭىشتى. بۇ چاغدا قۇياش تەڭرىتېغىدىن كۆتۈرۈلۈپ پۈتۈن ئىلى ۋادىسىغا نۇر چېچىپ، ئاپئاق قارلىق دالىلاردا ئالتۇن زەرلىرى كۆزنى

قاماشتۇرۇپ تۇراتتى.

ــ دۆلەت ئاغا، ئىككىمىز مەشەدە خوشلىشايلى. قارا، سەن تاغقا ئۆرلەپ ماڭمىسەن، مەن يەر تۆۋىنىگە ماڭمەن، ــ دېدى مەردان.

ــ ماقۇل، ئىنىم، كېچىدە ئۇيقۇڭ كەلسە ئۇخلاپ قالما، كۆن سوغۇق، توڭلاپ قالمىسەن، ئىت قۇشى[1] يولۇقسا، مانا بۇ چوقماقنى چىڭ تۇت جۇمۇ. يازدا سېنى يوقلاپ بارمەن.

ــ ئۇقتۇم، ئاغا، ئۇقتۇم، ــ ئۇلار قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى، ھەر ئىككىسى قارىسى يېتكۇچە كەينىگە قارىشىپ مېڭىشتى.

مەردان دوختۇرخانىدا ياتقاندىن كېيىن، ئوفېتسىر جەڭچىلەر، پولات ئەپەندى بىلەن گۇلنارنىڭ ساۋاقداشلىرى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ھەر كۈنى دېگۈدەك كېلىپ يوقلىشىپ تۇرۇشتى. مەردانىڭ «دادا، ئاپا» دەپ جۆيلۈشىنى ئاڭلىغان ئاتا ــ ئانىلار ئۆزلىرىنى تۇتالماي سىرتقا چىقىپ كۆز يېشى قىلىشتى. ئۇن تۆتىنچى كۈنى مەردانىڭ قىزىتمىسى چۈشۈپ كۆزىنى ئاچتى، ئۇنىڭ يېنىدا ئاق خالات كىيگەن ئىككى ئەسكەر ئولتۇراتتى، مەردان ئۇلارنى تونۇيالمىدى.

ــ مەردان، مەن شورۇنتاي، تونۇدۇڭمۇ، شورۇنتاي. مانا بۇ ئاكام گو يىباۋ، ــ ئۇلار كېلىپ بىرسى مەردانىڭ بېشىنى، بىرسى قولىنى سىلىدى.

ــ شورۇنتاي ئاكا، شورۇنتاي ئاكا، مەن قەيەردە؟ دادام بىلەن ئاپام، ــ پىچىرلايتتى ئۇ كۆزلىرى لىق ياشقا تولغان ھالدا.

---

① قازاقچە «يىرتقۇچ قۇش» دېگەن مەنىدە.

— مەردان، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، بۇلار ھەر كۈنى سىز-
نىڭ قېشىڭىزدا. قارىڭ، سىز ياخشى بولۇپ بۇگۈنلا كۆزىڭىزنى
ئاچتىڭىز؟ — دېدى ھەمشىرە رىزۋانگۈل مەردانىنىڭ كۆز يې-
شىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، — ھە راست، — دەپ سۆزىنى داۋام
قىلدى ھەمشىرە، — بىلەمسىز، رەخىم ئاكا بىلەن قەمبىرى
ئاكا ئىككى قېتىم كېلىپ سىزنى كۆرۈپ بىزگە ئالاھىدە تاپ-
شۇردى، ھەر كۈنى تېلېفوندا سوراپ تۇردى، مەن بايىلا مەردان
كۆزىنى ئاچتى دەپ تېلېفون قىلدىم، ئۇلار ھازىرلا كېلىدۇ.
— رەخىم دادا، قەمبىرى دادا، — ئۇ شورۇنتاي بىلەن
گو يىباۋغا قاراپ پىچىرلايتتى. ئۇ شورۇنتاينى كۆرىمەن دەپ
زادىلا ئويلىمىغانىدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ تۇيۇقسىز يوقاپ كەتكە-
نىنى، دادىسى بىلەن ئانىسىنىڭ پاجىئەسىنى، قاتىللارنىڭ نە-
دىلىكىنى بىلگۈسى كېلەتتى. شورۇنتاي كېيىنكى ئەھۋاللارنى
بىر - بىرلەپ دەپ بەردى.
— مەردان! — دېدى گو يىباۋ ئۇنىڭ بېشىنى ئاتىلارچە
سىلاپ تۇرۇپ، — قەمبىرىلەر ئاتا - ئانا، بالا ئۇچىڭلارنىڭ
تۇرمىدىكى ھاياتىڭلارنى ماڭا تاپشۇرغانىدى. ئەپسۇسكى، تۇيۇق-
سىز ئۆزگىرىش بولۇپ، مەن بۇ ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىدىم.
مېنى كەچۈرگىن، قاتىللار قېچىپ كېلىپ لەنشاڭ، ھەرەمباغقا
كىرىۋاپتۇ. بىز ئۆز قولىمىز بىلەن ئۇلاردىن ھېساب ئالىمىز.
— شۇنداق، بىر قىسىم دۇشمەنلەر لەنشاڭ، ھەرەمباغ،
ئايروپىلان ئىستانسىسىغا قېچىپ كىرىۋالغان. سەن تېزرەك
ياخشى بولساڭ پارتىزان بولۇپ قورال تۇتىسەن - دە، ئۆز
قولىمىز بىلەن قىساس ئالىمىز.
— مەن پارتىزان بولۇپ قىساس ئالىمەن! قىساس ئالە -
مەن! — ئۇنىڭ كۆكرىكى قازاندەك كۆتۈرۈلەتتى. كۆزلىرى

ئوت بولۇپ يېنىپ، چىشلىرى غۇچۇرلايتتى، ــ خەلق سەد-
لەردىن ھېساب ئالىدۇ. بىھۇدە ئاققان قانلار، تۆكۈلگەن ياشلار
قىساس بولۇپ يانىدۇ! ــ ئاتا ــ ئانىسىنىڭ ئېگىلمەس ــ
سۈنماس سېيماسى مەرداننىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدىلەندى، «دادا،
ئاپا» پىچىرلىدى ئۇ.

ئىشىك يېنىك ئېچىلدى. دوختۇر ئىلھامجانوپ بىلەن ئاق
خالات كىيگەن ئۇچ كىشى كىرىپ كەلدى. ئۇلار پۈتىنىڭ ئۇچى-
دا دەسسىشىپ كارىۋات يېنىغا كەلدى. مەردانىنىڭ ئىككى كۆزى
لىق ياش، تورۇسقا قاراپ ياتاتتى. دەرد ــ ئەلەم، قايغۇ ــ
ھەسرەت، بېشىدىن ئۆتكەن ئىسسىق ــ سوغۇق ئۇنى ئۆز قۇرا-
سىدىن ھالقىغان ئەقىل ئىگىسىگە ئايلاندۇرغانىدى.

ــ گىرادۇسى 37، بۇگۈن كۆزىنى ئاچتى، ــ دېدى
ھەمشىرە رىزۋانگۈل.

ئىلھامجانوپ ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتقاچ كۆزىدىكى ياشنى
سۈرتتى ــ دە:

ــ بالا تېز ئەسلىگە كەلدى، ــ دېدى ۋە، ــ قانداق
يىگىت؟ ئوغۇل بالا دېگەن يىغلىمايدۇ جۇمۇ، يىغلاپ تۇرۇپ
قانداق ئەسكەر بولىسەن، ــ دەپ چېقىشتى. ئۇنىڭ بىلەن
بىرگە كىرگەنلەر ھۆكۈمەت ئەزاسى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى
رەھىم سابىر، ھۆكۈمەت ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى
قاسىم قەمبىرى، ئوسمانوپ ماناپلار ئىدى. «ھازىرقىسىنى دەي-
مۇ، بۇرۇنقىسىنى دەيمۇ» دېگەندەك، مەردانىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە
ھازىرقى ھالىتىنى كۆرگەن بۇ كىشىلەرنىڭ كۆڭلى غەش بو-
لۇپ، يۈرەكلىرى ئېزىلمەكتە ئىدى. ھەممە ئىشقا ئۆزلە-
رى جاۋابكار دەك نېمە دېيىشنى بىلمەيتتى. مەردان بۇنىڭدىن
بەش ــ ئالتە ئاي بۇرۇنقى ئالۇچا شېخىدا «مايمۇن» دەك

شاختىن - شاخقا ئىرغىپ يۇرگەن مەردان ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ يۇرىدىكى ئىششىقلار يېنىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، بۇرنى قىزىراقتەك بولۇپ، ئىككى مەڭزىنىڭ ئۇستىخانلىرى پولىتىلىپ چىقىپ قالغان، بىر قات ئۇششۇپ كەتكەن تېرىلىرىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرى سويۇلۇپ چۈشۈپ، ئالىچاپاق بولۇپ قالغان، بۇرۇنقى گۈزەك، سۇ ئۇستىدىكى كۆپۈكتەك مەردان تەمكىن، خىيالچان بولۇپ قالغاندى.

— مەردان، قاراپ باقە بۇ كىشىلەر كىملەر؟ قارىغىنا! — زىڭزاڭ ئۇل قىلىنى تۇتۇپ تۇرۇپ سورىدى.

مەردان ئۇلارنى دوختۇرلار دەپ ئېيتىپ قىلمىغاندى.

— مەردان، مەن كىم؟ قاراپ باقە، مەن دوختۇر ئەمەس، تونۇمىدىڭمۇ؟ — كۆڭلى يۇمشاق رەخىم ئۇنىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا كارىۋاتقا ئېگىشىپ مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىپ ئۇنى باغرىغا باستى.

— مەردان بالام، مەن رەخىم داداڭ، تونۇدۇڭمۇ؟ مەن رەخىم داداڭ، — رەخىمنىڭ ياشلىرى مەردانىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى.

— رەخىم دادا! قەمبىرى دادا! مېنىڭ دادام بىلەن ئاپام قېنى؟ — سورايتتى مەردان. رەخىم بىلەن قەمبىرى ئۇنى نۆۋەت بىلەن باغرىغا بېسىپ پېشانىسىگە سۆيەتتى.

— ئوغلۇم مەردان، — دېدى قەمبىرى تەسەللى بېرىپ، — سېنىڭ داداڭ بىلەن ئاپاڭ بىزنىڭ ئىنقىلابىي سەپدىشىمىز پولات بىلەن گۈلنار خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ بەختى ئۈچۈن كۈرەشكە ئاتلانغاندى. ئېسىڭدىمۇ، ھېلىقى كۈنى بىز ئىنقىلاب قىلىش ئۇستىدە ۋەدە-

لەشكەنىدۇق. ئەپسۇسكى ئۇلار مۇشۇ يولدا قۇربان بولدى. ئۇلار شۇنداقلا سەن بىرىنچى قېتىملىق قىيىن - قىستاق سو-راقلاردا مۇتلەق ئىقرار قىلمىدىڭلار، مېنىڭ دادامنۇ تۇرمىدە ئۆلتۈرۈلگەن. ئۆلتۈرۈلۈش ئالدىدا مېنى ئاق كۆڭۈل ئاتىلارغا تاپشۇرغانىدى. بىزنىڭ ئاتا - ئانىمىز ۋەتىنىمىزدىكى ئاق كۆ-ڭۈل ئاتا - ئانىلار، شۇنداقمۇ؟

— ھەئە، دادام بىلەن ئاپام ماڭا بۇ جاللاتلارنىڭ پەيلى ياماق، قېچىپ كەت، سېنى ئاق كۆڭۈل ئاتا - ئانىلارغا تاپ - شۇرىدۇق، — دېگەن.

— توغرا دېدىڭ، ئوغلۇم، سەن ئەمدى داداڭ بىلەن ئاپاڭنىڭ ۋەسىيىتىنى مەڭگۈ ئەسلەپ، ئۇلار ئەمەلگە ئاشۇرماق-چى بولغان خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىمىز، ئاققان قانلار ئۈچۈن دۈشمەندىن قىساس ئېلىشىمىز كېرەك، شۇنداقمۇ؟

مەردان بېشىنى لىڭشىتتى.

— كوماندىر ئاكا! مەن پىدائىي بولىمەن، ئاڭلاۋاتام-سىز، مەن پىدائىي بولىمەن، — مەردان كوماندىر ئوسمانوپ-نىڭ قولىنى تۇتۇپ يېلىندى. ئوسمانوپنىڭ كۆڭلىدىكى غەش-لىك يېشىلىپ كۈلۈمسىرىدى.

— ماقۇل، يولداش مەردان ئەلپاتتايوپ، سەن ھازىردىن باشلاپ پىدائىي بولۇپ، ئىنقىلابىي سەپكە قوبۇل قىلىندىڭ، مەن ئۆتكەندە دېگەنىدىمغۇ.

شۇنداق قىلىپ مەردان پىدائىي بولۇپ سەپكە كىردى. ئۇنى بىرىنچى بولۇپ رەخىم، قەمبىرىلەر قولىنى قىسىپ تۇرۇپ تەبرىكلەشتى. مەردانىنىڭ يۈزىگە ئىللىق كۈلكە يامرىدى.

2

مەردان ئەلپاتتايوپ يىگىرمە بەش كۈن دېگەندە دوختۇرخانىدىن ساقىيىپ چىقتى. ئۇ پىدائىيلار گازارمىسىغا كەلگەندە ئۇنى بىر نەچچى بولۇپ توختىيوپ ئوشۇم كۈتۈۋالدى. ئۇ مەردانىنى باغرىغا بېسىپ پېشانىسىگە سۆيدى ـ دە، ئاندىن قولىنى تۈتۈپ تۇرۇپ بېشىدىن تارتىپ پۈتىنىڭ ئۇچىغىچە قارىدى.

ـ ئوغلۇم، قارا، كۆزۈمگە چوپچوڭلا ئەر بولۇپ قالغانسەن. مانا، ئەسكەر دېگەن بىر ئائىلىنىڭ كىشىسى، ـ ئۇ ئەتراپىدا تۇرغان پىدائىي جەڭچىلەرنى بىر - بىرلەپ تونۇشتۇردى. جەڭچىلەرنىڭ يېشى، بوي - تۇرقى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ھەممىسىلا يېزا بالىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ يېگەن - ئىچكەندەك چىرايىدىن مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى. مەردان جەڭچىلەر بىلەن بىر - بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، ئاندىن جەڭچىلەر كىيىمىنى كىيىپ، بېلىنى رەسمىن بىلەن باغلاپ، رەسمىي پىدائىي بولدى - دە، جەڭچىلەر بىلەن كونا تونۇشلاردەك ئارىلىشىپ كەتتى.

ـ مەردان ئەلپاتتايوپ، ـ دېدى كوماندىر ئوسمانوپ ئۇنى ئالدىغا چاقىرىۋېلىپ، ـ سەن پىدائىي جەڭچى بولدۇڭ، ئەسكەرنىڭ ۋەزىپىسى تۈرلۈك قورالىلارنى پۇختا بىلىش، تەرتىپ - ئىنتىزام، قائىدىنى ئۆگىنىپ ئۇنىڭغا بويسۇنۇش، ئۇرۇش ۋاقتىدا باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، دۈشمەننى يوقىتىش. ئېيتقىنا، بىزنىڭ ئاساسلىق دۈشمىنىمىز كىم؟ سەن قايسى دۈشمەننى يوقىتىسەن؟

مەردان دەررۇ بىرنەرسە دېيەلمىدى. ئۇ يېنىدا تۇرغان جەڭچىلەرگە قارىدى. جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى: «گومىنداڭ»

دەپ پىچىرلايتتى، بەزىلىرى پىخىلداپ كۈلەتتى. مەردان ئۇلار-
نىڭ پىچىرلىغىنىنى ئاڭلىيالمىدى، ھودۇققىنىدىن پىشانىسى-
دىن بۇرۇزدە تەر چىقىپ كەتتى. تۇيۇقسىز ئېسىگە بىر نەرسە
كەلگەندەك بولدى:

— كوماندىر ئاكا! بىر كۈنى كېچىسى دادام دەپ بەردى،
ئاپام يازدى. دادامنىڭ دېگىنى «بىزنىڭ دۈشمىنىمىز گومىنداڭ
ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتى ۋە ھەرقايسى مىللەت ئىچىدىن چىققان
ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار. شۇڭا، ئۇلار ئۆز مىللىتىگە ۋەكىللىك
قىلالمايدۇ» دېگەن، راستمۇ؟ — دېدى. مەردان بۇ سۆزلەرنى
يادلىۋالغان دەرسلەرنى سۆزلىگەندەك دېدى.

— توپتوغرا. داداڭ بىلەن ئاپاڭ توغرىسىنى دېگەن.
قارا، ئاۋۇ ئولتۇرغان قازاق، ئۇنىڭ دادىسىنى بىر قازاق ئەمەل-
دار تۇتۇپ بېرىپ گومىنداڭچىلار تۇرمىدە ئۆلتۈرۈۋەتكەن، مانا
بۇنىڭ دادىسى خەنزۇ، ئانىسى رۇس، ئۆزىنىڭ ئىسمى ۋالودى.
بۇنىڭ دادىسىنىمۇ گومىنداڭچىلار تۇرمىدە ئۆلتۈرگەن. ئېيتاي-
لى، سېنىڭ داداڭ بىلەن ئاپاڭنى تۇتۇپ بەرگەنلەر ئەھەت
باۋجاڭ بىلەن ھېمىت، قاتىللار ھېلىقى گۇ دېگەن بىلەن غوجەك
شوڭگەن، شۇنداقمۇ؟

— شۇ، شۇ، دەل شۇلار، مەن ئۇلاردىن قىساس
ئالىمەن.

— بىز ئۇلاردىن قىساس ئالىمەن.

— توغرا دەيسەن، بىز ئۇلاردىن قىساس ئالىمىز. ئۇ-
رۇشتا ئەسكەر دوست كىم، دۈشمەن كىم، ئېنىق بىلمىسە
بولمايدۇ. دېمەك، بىزنىڭ يوقىتىدىغان دۈشمىنىمىز گومىنداڭ
مۇستەبىت ھاكىمىيىتى بىلەن ھەرمىللەت خەلقى ئىچىدىن چىق-
قان ئەكسىيەتچىلەر، خۇددى داداڭ دېگەندەك، شۇنداقمۇ يول-

داشلار.

ـــ شۇنداق، يولداش كوماندىر، ـــ جەڭچىلەر بىر ئېغىزدىن جاۋاب بېرىشتى. ئوسمانوپنىڭ كۆز ئالدىدا پولات بىلەن گۈلنارنىڭ ئوبرازى گەۋدىلەندى.

ئوسمانوپ ماناپ 1911 ـ يىلى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ نوغايتو يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ 1934 ـ يىلى ئۈيغۇر ئۈيۇشما قارىمىقىدا ئېچىلغان بىرىنچى تۈركۈم ئوقۇتقۇچىلار يېتىشتۈرۈش كۇرسىدا پولات، گۈلنار بىلەن بىرگە ئوقۇپ، ئاندىن غۇلجا شەھىرىدىكى بىر مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان. ئۇ 1944 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قەمبىرىلەرنىڭ سېپىگە قوشۇلغان. لېۋ جۇيجاڭغا بېرىلگەن خەلق ھۆكمىنى ئىجرا قىلىشتا «بىر تال ئوق» ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ ۋەزىپىنى دەل ئىجرا قىلغان. گومىنداڭ ھەربىي شتابى بىلەن باش ساقچىنى ئېلىشتا ئۇنىڭ باتالیونى باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ بىرىنچى بولۇپ بېسىپ كىرگەن.

مەردان شۇ كۈندىن باشلاپ جەڭچىلەر تۇرمۇشىغا كىرىشىپ كەتتى. ئەتىگەن تۇرۇپ جەڭچىلەر بىلەن بىرگە يۈگۈرىدۇ، گىمناستىكا، تورنىك ئويناىدۇ. گازارمىلارنى تازىلاپ، ئۆزىدىن چوڭلارنىڭ ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلىرىغا ياردەملىشىدۇ. باشقىلارنىڭ قوراللىرىنى تازىلىغاچ، زاپچاسلىرىنى سوراپ يۈرۈپ قۇراشتۇرۇپ بېرىدۇ. مەردانغا ھەربىي مەشىق ئۆگىتىشنى شىبە ئىسكادىرون ئىزۇۋوت كوماندىرى شورۇنتاي ئۈستىگە ئالدى.

ـــ مەردان! ـــ دېدى شورۇنتاي ھەربىي تۈزۈملەرنى بىر قۇر چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ـــ ئۇرۇش قىلىش ئويۇن ئەمەس، جان بىلەن ئوينىشىدىغان ئىش، بۇنىڭ ئۈچۈن بولۇپمۇ ئۇرۇش ئۈستىدە ھوشيار، تېتىك، روھلۇق بولۇپ پۈتۈن

ئوي ـ خىيالىڭ ئالدىڭدىكى دۇشمەن بىلەن ئۆزۈڭدە بولۇشى كېرەك. مۇنداقچە ئېيتقاندا، سەن دۇشمەننى، دۇشمەن سېنى يوقتىش كويىدا بولىدۇ. ئەگەر خىيالىڭ باشقا ياققا بۆلۈنۈپ كەتسە، ئۆزۈڭنى ۋە دۇشمەننى ئۇنتۇيسەن ـ دە، بىر تال ئوق بىلەنلا دۇشمەن سېنى يوقتىدۇ، ئۇقتۇڭمۇ؟

ـــ ئۇقتۇم، شورۇنتاي ئاكا، ئۇقتۇم.

ـــ ئۇققان بولساڭ، سەن بىر جەڭچى، ئىش ئۇستىدە ئاكا، دادا دېگەن سۆزلەر بولمايدۇ. يولداش كوماندىر، «يولداش» دېگەن سۆز قوللىنىلىدۇ. ئىككىنچى، ئەسكەر قورالنى ئىشلىتىشى، توغرا تەگكۈزۈشنى بىلىشى كېرەك. شۇڭا، ئۆگىنىش بىلەن چېنىقىشنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش كېرەك. قارىغا ئالغاندا كۆزگە تاينىسەن، پىلىموت ئېتىش ئۇچۇن تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئاتىسەن. دۇشمەن پوتىينى پارتلىتىش ئۇچۇن ئۆمىلەپ ماڭىسەن. بۇنىڭ ئۇچۇن ئىككى تىز، ئىككى جەينەك، كۆز، قوللىرىڭ چېنىقىشى كېرەك. ئۇرۇشتا «بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ» دېگەن سۆز بار. سەن «سادىر ئاتىدۇ باشقا، چېرىك ئاتىدۇ تاشقا» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانمۇ؟

ـــ ئاڭلىغان، شورۇنتاي ئاكا! ياق، يولداش ئىزۇت كوماندىرى، بىزنىڭ ئوقۇش كىتابتىمۇ بار، دادامۇ ناخشا قىلىپ ئېيتاتتى.

ـــ ھە، توغرا دېدىڭ. مەن تۇرمىدە كىشىلەرنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئاڭلىغان. سادىر مالخىينى مۇنۇ تاشقا كىيگۈزۈپ قويۇپ، ئۆزى ئاۋۇ يەردە تۇرۇپ دۇشمەننىڭ بېشىغا ئاتقان، دۇشمەنلەر بۇ تاشقا ئاتقان، دۇشمەنگە قاراپ يۇرگەندە ھەرگىزمۇ تۇز يۇگۇرمەيسەن، يىلان قانداق ماڭىدۇ بىلەمسەن؟

ـــ بىلىمەن، ئەگرى ـ بۇگرى تولغىنىپ ماڭىدۇ.

— هه، سەنمۇ شۇنداق يۈگۈرسەن، دۇشمەن قاربغا ئالال-مايدۇ. بۇلارنى ماھارەت دەيمىز، ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم، يولداش كوماندىر! يولداش كوماندىر، مىل-تىق تېپەمدۇ؟ قۇلاق پاك بولۇپ قالامدۇ؟

— توغرا دەيسەن، مەنمۇ مىلتىق ئېتىشتىن بۇرۇن باش-قىلاردىن شۇنداق ئاڭلىغان. ئوق تۆت پۇت ئېغىرلىقتىكى سال-ماق بىلەن ئېتىلىپ چىقىدۇ، مىلتىق ئازراق ئارقىسىغا يان-دۇ. شۇڭا، مۆرىگە چىك يۆلەيسەن. ئەگەر پاك بولۇپ قالسا ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسىلا پاك بولۇپ قالمامدۇ.

مەردان ئۇنىڭ سۆزىگە ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈپ كەتتى. شورۇنتاي مەشىق ئۇستىدە ھەرگىزمۇ قاپقىنى ئاچمايتتى. ئۇ ھەر قېتىم قورالىرنىڭ تۈرلىرى، پارچىلاش، قۇراشتۇرۇش، ئوت كۆچى، ھەربىي ماھارەتنى ئۆگەتكەندە، ئالدى بىلەن نەزەرىيە جەھەتتىن چۈشەندۈرۈپ، ئاندىن ئەمەلىيەتتە كۆرسە-تىپ بېرەتتى. قاتتىق تەلەپ قويۇپ سىناپ كۆرەتتى.

مەردان ئون نەچچە كۈن مىلتىق، ئاپتومات، تاپانچىلارنى پارچىلاش، قۇراشتۇرۇش، قارىغا ئېلىشنى ئۆگەندى. شورۇن-تاي كۆرسەتمە بەرگىنىدەك سول قولىنى تۈز سوزۇپ بىرىنچى قېتىم بىر دانە خىشنى پارە - پارە كۆپەيتىپ ئون دانە خىشنى كۆتۈرۈپ بەش مىنۇتتىن ئون مىنۇتقىچە تۇردى. پۇت - قول-نىڭ ياردىمى بىلەن قورسقىنى كۆتۈرۈپ بەدىنىنى چېنىقتۇر-دى. ھەر كۈنى چېكىسىنى ئۇۋۇلاپ كۆزىنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى-نى ئاشۇردى. ئۆمىلەپ نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلىدى. قوماندا-لىق شتابى ئۈنى ئىچكى ئىشلار نازارىتىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ ئۇ-رۇشتىن كېيىن ئوقۇتماقچى بولدى، بىراق مەردان ئۇنىمىدى. ئۇ دۇشمەندىن ئۆچ ئېلىشنى ئاتا - ئانا ۋەسىيىتى دەپ كۆڭلىگە

پۇككەنىدى. مەردان ئالتە يىللىق مەكتەپ ھايات‌تدا بىرەر ساۋاق-
دىشى بىلەن رەنجىشىپ قالمىدى، ئوقۇتقۇچى، ئۇستازلار ئالدى-
دىن توغرا ئۆتمىدى. چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىز-
زەتلىدى. ئۇ ئاشۇ مەكتەپ ھاياتىنى، مەھەللە، جامائەتنى،
ساۋاقداشلىرىنى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ئانا يېزىسىنى، بىر بۆشۈك-
تە بىرگە چوڭ بولغان غۇنچەمنى سېغىناتتى. «غۇنچەم، قانداق
يۈرىدىغاندۇ؟ مېنى ئوتتا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتتى دېگەن
ئۆسەك سۆزنى ئاڭلىغان بولسا...» ئۇ غۇنچەمنىڭ ئاخىرقى
تەسەۋۋۇرىنى ئويلىشىدىن قورقاتتى.

مەردان بۈگۈن كوماندىرلىرى ئالدىدا قارىغا ئېتىش ئۇچۇن
بەش تال ئوقنى كوروپكىغا باستى. ئۇ ئالتە يۈز مېتىر ئارىلىقتا
ئۆرە تۇرۇپ قارىغا ئاتتى. بەش دانە ئوق ئېتىلىپ بولدى.

— 9، 10، 10، 10، 10، — قارشى تەرەپ ۋاقىرى-
دى. ئىككىنچى قېتىم بەش تال ئوقنى ماۋزۇرغا بېسىپ ئاتتى.

— 9، 10، 9، 9، 10، — قارشى تەرەپ ۋاقىرىدى.
بۈگۈنكى سىناشتا ئۇنىڭ نەتىجىسى ھەممىدىن ئۇستۇن بولدى.
باتالىيون كوماندىرى ئوسمانوپ بىلەن ئىسكاندون كوماندىرى گو
يىباۋ ئۇنى تەبرىكلىدى.

— شورۇنتاي ئاكا! — مەردان يېنىدا تۇرغان شورۇنتاي-
غا قارىدى. ئۇنى بىر تۇغقان قېرىندىشىدەك كۆرەتتى. شورۇن-
تايمۇ مەردانىنى ئۆز ئىنىسىدەك كۆرەتتى. ئۇنىڭ بېشىغا كەل-
گەن دەرد ـ ئەلەمنى ئۆزىگە كەلگەن دەرد ـ ئەلەم ھېسابلايتتى.

— مەردان، سېنى تەبرىكلەيمەن، قارا، ئاۋۇ ئاسماندىكى
كەپتەرلەرنى، بىر ـ بىرسىنى قوغلىشىپ تېخىمۇ يۇقىرى ئۇر-
لىشىپ، موللاق ئېتىشىپ يۈرىدۇ.

ئۇلار ئاشۇ ئەركىن ـ ئازادە ئۇچۇپ يۈرگەن بىر توپ
كەپتەرگە قارىشىپ تۇرۇپ كېتىشتى.

3

ئۇرۇش قارىماققا تولىمۇ ئاستا كېتىۋاتقاندەك قىلاتتى، ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇنداق ئەمەس ئىدى. قوزغىلاڭ باشلىنىپ بىر ئايدىلا غۇلجا شەھىرى ئاساسەن ئازاد بولۇپ، يەتتە مىڭغا يېقىن دۇشمەن ئەسكىرى يوقىتىلدى، ئەسىر ئېلىندى. ساق قالغان ئۇچ مىڭ دۇشمەن ئۇچ ئورۇنغا كىرىۋالدى، سىرت بىلەن مۇناسىۋىتى ئۇزۇلدى. ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت، پارتىزانلار قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى. سۇيدۇڭ، قورغاس، بورتالا، ئارشاڭ ناھىيىلىرى ئازاد قىلىندى. چاپچال، موڭغۇلكۇرە، تېكەس، كۇنەس، توققۇزتارادىكى دۇشمەنلەر بېشى قايغان تەرەپ-كە قېچىشىپ، بۇ يەرلەردە ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت قۇرۇلدى. ھەركۇنى قانچە ئونلىغان ھەر مىللەت ئوغۇل ـ قىزلىرى سەپ بولۇپ كېلىشىپ پىدائىيلار سېپىگە قوشۇلۇپ، بىر نەچچە مىڭ كىشىلىك پارتىزانلار قوشۇنى بولۇپ يېتىلدى. دۇشمەندىن بىر-قانچە زەمبىرەك، مىنامیوت، پىلىموت، ئاپتومات، مىلتىق، تاپانچا، ھەربىي ئەسلىھەلەر غەنىيمەت ئېلىنىپ، دۇشمەنلەر قېچىش، مۇداپىئەلىنىش، يېڭىلىش، پارتىزانلار ھۇجۇم قى-لىش، غەلىبە قىلىش باسقۇچىغا ئۆتتى. ئىلى رايونىدىكى بىر نەچچە كۇنلۇك بولسىمۇ ئازادلىق ـ ئەركىنلىك تەمىنى تېتىغان ھەرمىللەت خەلقى «ھەممە فرونت ئۇچۇن، ھەممە ئالدىنقى سەپ ئۇچۇن» دېگەن بۇيۇك چاقىرىق ئاستىغا يىغىلدى.

ئۇرۇشتا ھەربىي ئاتالغۇلارمۇ كۆپ بولىدۇ. مەردان بۇلار-دىن پەقەت مىلتىق، ئاپتومات، تاپانچا، بومبا، نەيزىلەرنى كۆر-دى، قولى بىلەن توتۇپ ئۆگەندى، ئاتتى. گازارمىدا يۇرۇپ، جەڭچى، ئىزۇۋت كوماندىرى، روتا كوماندىرى، پولك كوماندىـ

ری دېگەن ئاتالغۇلارنى ئاڭلاپ بىلىۋالدى. لەنشاڭدا بولغان ئادەتتىكى ئۇرۇشقا قاتنىشىپ، پوتەي، ئاكوپلارنى كۆرۈپ، پىلىموتنىڭ ئاغزىدىن چىققان ئوت ئۇچقۇنى بىلەن يېقىنلا يەردە ئاسماننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ، يەرنى تىترىتىپ پارتلىغان زەمبىرەكنىڭ بىرىنچى قېتىم پارتلاش ئاۋازىنى ئاڭلىغىنىدا، تېنى شۇركىنىپ كېتىپ كوماندىرى ئوسمانوپ بىلەن توختىيوپقا قارىغانلىقىنى ئۆزى سەزمەي قالدى ھەم قورقۇنچلۇقىنى يوشۇرالمىدى. زەمبىرەك، مىنامیوت، مىنا، پىلىموت، تانكا، ئايروپىلان دېگەن ئاتالغۇلارنى ئاڭلىسىمۇ تېخى كۆرمىگەن. ئاتاكا، رازۋېدكا، تەرەپ، يۆنىلىش، ھۇجۇم، مۇداپىئە، چېكىنىش، ئوت كۈچى، توپ، قاراۋۇل، لىنىيە دېگەنگە ئوخشاش ئاتالغۇلارنى تېخى ئاڭلاپمۇ باقمىدى.

— مەردان ئەلپاتتايوپ! — چاقىردى باتالیون كوماندىرى ئوسمانوپ.

— بار! — مەردان ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىمىنى تۈزەشتۈرگەندىن كېيىن، بەش قەدەم مېڭىپ كوماندىر ئالدىدا توختىدى - دە، — يولداش كوماندىر، مەردان ئەلپاتتايوپ، كەلدىم، — دېدى. ئۇنىڭ كۆزى زامكومبات توختىيوپ قولىدا تۇرغان ئاپتوماتتا ئىدى.

— يولداش ئەلپاتتايوپ، قورال ئەسكەرنىڭ جېنى. ئەسكەرگە قورالنى خەلق بەرگەن، ئەسكەر دۈشمەنگە قارشى باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، دۈشمەننى يوقىتىپ، خەلقنى جان تىكىپ قوغدايدۇ، — كوماندىر ئاپتوماتنى مەردانغا تاپشۇردى.

مەردان ئىككى قەدەم ئالدىغا مېڭىپ ئاپتوماتنى كوماندىر قولىدىن ئىككى قوللاپ ئېلىپ سۆيدى. بېشىدىن ئېگىز قىلىپ كۆتۈرۈپ، ئاندىن باغرىغا باستى - دە:

ـــ قورالنى كۆز قارىچوقۇمدەك ساقلايمەن، ۋەتىنىم، خەلقىم ئۈچۈن جېنىم پىدا! ـــ دېدى.

مەردان يېزىدىكى ۋاقتىدا بالىلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشىپ ئويناشاتتى. سۈپۈرگىنىڭ كۆتىكىنى تاپانچا، ئۇزۇنراق ياغاچلارنى مىلتىق قىلاتتى. ئون يىلدا بىر قېتىم چىقىپ يېزىلاردا كىنو قويىدىغان ئىككى تاتار كىشىنىڭ تىلسىز كىنوسىدىن ئۇرۇشنى كۆرگەنىدى. مەردانغا دادىسى ياغاچتىن تاپانچا ياساپ قاپقارا قىلىپ بويىاپ بەرگەنىدى.

ـــ چوڭ بولساڭ، زامان ئۆزگەرسە ئەسكەر باشلىقى بو - لامسەنكىن؟ ـــ دەيتتى گۈلنار ئانا.

مەردان ئاپتوماتنى مەھكەم تۇتۇپ سۆيدى، ئاندىن باغرىغا باستى. ئۇ ئاتا - ئانا ئارزۇسى بويىچە ئەسكەر بولدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئون ئاتار تاپانچا، بۇنىڭ بىلەن كوماندىرىنى جان تىكىپ قوغدايدۇ. ئاپتومات بىلەن دۇشمەنگە قارشى جەڭ قىلىپ ئادالەتسىز، رەھىمسىز دۇنياغا مۇرەسسەسىز ئوت ئاچىدۇ.

ـــ ئۇرۇش، ـــ دېدى قۇددۇس ئاپتوماتنى ئاق ماتا بىلەن سۈرتۈپ ئولتۇرۇپ، ـــ مىلتىقنىڭ، بىلىمنىڭ، ھۈنەر - سانائەتنىڭ قەدىر - قىممىتىنى تونۇتتى، ـــ ئۇ يېنىدا ئولتۇرغان سەپداشلىرىغا راستمۇ، دېگەن نەزەردە قارىدى - دە، سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ بىز باش ساقچىغا ھۇجۇم قىلغاندا دۇشمەنلەر پوتەيدە تۇرۇپ پىلىموت - ئاپتومات بىلەن بىزنى باش كۆتۈرگۈزمىدى. بىزدە پىلىموت تۈگۈل مىلتىقمۇ يوق، پەقەت تاياق - توقماقلا بار ئىدى. بىزدە قىسمەن بولسىمۇ پەم بىلەن ئىرادە بولغاچقا، قارامىلىق بىلەن سېپىلنى پارتلىتىپ بېسىپ كىردۇق. قارىسام، ئاكوپنىڭ ئىچىدىن ئاپتوماتتىن ئاسمانغا قاراپ ئوق يېغىۋاتىدۇ، ئاستا ئۆمىلەپ كېلىپ قارىسام

بىر چېرىك ئاكوپتا ئوخدىسىغا يېتىۋاپتۇ، ھاي - ھاي دېمەسەن، كۆزى ئوچۇقمۇ، يۇمۇقمۇ بىلمەيمەن، ئاپتوماتى سايراۋاتىدۇ، مۇشتۇمدەك تاشنى تاشلىغانىدىم، «ۋايجان، بومبا» دەپ ۋارقىرىدى، ئاپتوماتىمۇ توختىدى، ئېتىلىپ چۈشۈپ كانىيىدىن ئالدىم - دە، ئوخدىسىغا بېسىپ قارىغا نەيزىنى تىقتىم. ئىشەنمەسكىلار ئوخدىسىغا يېتىۋېلىپ ئالتە دىسكا ئوقنى ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىپ تۈگىتىپتۇ. مەن، ۋاي توخۇ يۈرەك، شۇنچىلىك ئوقنى زايە قىلماي تىنچ يېتىپ ماڭا بەرگەن بولساڭ، جېنىڭنى ساق قويۇپ بەش يۈز دۈشمەننى يوقاتمامتىم، دېدىم - دە، بىر دىسكا ئوق بىلەن ئاپتوماتنى قولۇمغا ئالدىم. دۈشمەننى ئۆزىنىڭ قورالى بىلەن قىرغىنىمنى دېمەمسەن. مەن ئاپتوماتنى قولۇمغا ئالسام يۈرىكىم قاپتەك بولۇپ، ھېچ نەرسە كۆزۈمگە كۆرۈنمەيدۇ. مانا بىزدە ئاشۇلار ئۆتۈنۈپ بەرگەن قورال. مانا ئەمدى دۈشمەن بىزدىكى قورالىنىڭ كۈچىنى ھەم بىزنى تونۇۋاتىدۇ.

ئاردا بىر پەس كۈلكە - چاقچاقمۇ بولدى.

— ھەي، ھەي، ھەي، — دېگەن ئۆكسۈش بىلەن سۆزىنى باشلىدى زەيناۋىدىنوپ. ئۇ موخۇركىسىنى بىر پەس شورغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — شەن يامۇلىدىن يېشى 60 تىن ئاشقان كۆزلىرى چاپاق يايى بوينىغا كونا قىلىچنى ئېسىپ چىقىپ بۇگۈن بىرسىنى باج تۆلىمىدىڭ دەپ، ئەتىسىگە بىرسىنى ئالۋان تۆلىمىدىڭ، ئۆگۈنىگە بىرسىنى ھاشارغا بالا بەرمىدىڭ دەپ ئۇرۇپ، باش - كۆزىنى قان قىلىپ باغلاپ ھەيدەپ ماڭسا، تۇرمىدە قاماپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرسە، ناكا قىلسا، بىزدەك ھەر ئوغلانلار قاراپ تۇرۇپ ئاشۇ ئۆلۈمتۇك چاپاققا باش قويۇپ «خوپ، يايى بېگىم» دەپ چوقۇنۇپ ئالدىغا چۈشۈپ

مېڭىشتىن باشقا، مال ـ دۇنيانى چاپاقنىڭ ئاغزىدىنمۇ، كۆتـ
ـدىنمۇ تىقاتتۇق. بۇ زالىملارنىڭ كۆچىمۇ تايىنلىقلا ئىدى،
بىراق ئەڭ مۇھىمى بىزدىكى بىلىمسىزلىك، ئۆزئارا بىرلىشىلـ
ـمەسلىك ئىكەن. مانا بىزدىمۇ ئوقۇغان، يېتىلگەن بىلىملىك
كىشىلەر چىقىپ، ئىشنىڭ يولى بۇنداق، دېدى. بىزدە قورالمۇ
بار بولدى، قورال بىلەن ئازادلىق، ئەركىنلىكىمۇ قولغا كەلدى.
ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، تېخى بىزدىن ھەر قوماندانلار، دوختۇر،
ھەمشىرىلەرمۇ يېتىشىپ چىقتى. رىزۋاننى دېمەمسىلەر تېخى،
ھەرقانداق ئوت كۆچىگە پىسەنت قىلماي، شىرەڭ ئېتىلىپ
بېرىپ يارىدارلارنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئىككىنچى قېتىم جان
بېرىۋاتىدۇ. قىسقىسى، قۇددۇس دېگەندەك، ئۇرۇش بىزنىڭ
كۆزىمىزنى ئېچىپ ھەممە نەرسىنى ئۆگىتىۋاتىدۇ، بىزدە يوق
نەرسە بىزدە بولىۋاتىدۇ، ئىشلار تېخى ئالدىمىزدا، بىزنى تېخى
نى ـ نى ئىشلار كۈتۈۋاتىدۇ، ئۇرۇش تۈگىسە مەن ئوقۇيمەن
دەپ نىيەت قىلدىم.

ـــ يولداش زەيناۋىدىنوپ، لەنشاڭدىكى دۇشمەنلەرمۇ بىز-
نى قاچان كېلىدىكىن دەپ ئۆلۈمنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ دېگىنە، ـــ
دېدى زامانوپ كۈلكە ئارىلاش.

ـــ شۇنداق، يولداش زەكە، [1] ئۇلار ئۆلسە قورالنى
ئۆتكۈزۈۋېلىشقا بىز تەييار.

قىبلىدىن ئۇرغان شىۋىرغان كۆز ئاچۇرماي ئادەمنى
ئىككى ـ ئۈچ مېتىر يەرگە سۆرەپ كېتەتتى. دېرىزە،
تۇرخۇن، ئىشىك يوچۇقلىرىدىن ئۇرغان شامال «شىر» دەك
ھۆركىرەيتتى.

ـــ بۇگۈن لەنشاڭغا راسا ھۇجۇم قىلىدىغانلا كۇن

---

① زەكە (قازاقچە قىسقارتما سۆز).

بولدى ـ ده، ـــ دېدى ئىزۇوت كوماندىرى ھاجىيوپ.
ـــ راست دەيسەن؟ ـــ دەپ قوۋۇەتلىدى ئىككىنچى ئىز-
ۇوت كوماندىرى شاۋدۇنوپ، ـــ ئۇ ئۆلۈمتۇكلەرنى شۇبرغان
سېپسىپ قالغان پاخالدەك ئۇچۇرۇپ كېتەتتى.
پولك شتابىدىن قايتىپ كەلگەن كوماندىر ئوسمانوپ ئۇۋ-
تۇرلا گازارمىغا كىردى. ئۇ ئۇستۇبشىدىكى قارلارنى قۇلاقچە-
سى بىلەن قېقىپ تازىلىغاندىن كېيىن كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ،
گېزىت قەغىزىدە موخۇركا ئوراپ تۇتاشتۇرۇپ ئۇزۇلدۇرمەي بىر
نەچچىنى شوردىدى. جەڭچىلەر بولسا كوماندىرنىڭ ئەلپازىدىن
بۇگۈن كېچە يەنە ھۇجۇمنىڭ ۋە قانداقتۇر بىر جەددىي ئەھۋال-
نىڭ يۈز بېرىش ئېھتىمالى بارلىقىنى مۆلچەرلىشىپ، بىر -
بىرسىگە مەنىلىك قاراشتى.
ـــ ساتتار، قاپاقنىڭ مېيى تۈگەپ قالدىمۇ نېمە؟ جىگدە-
لەپلا قاپسەنغۇ؟ ـــ دەپ چېقىشتى كوماندىر سۆزىنى باشلاشتىن
بۇرۇن.
ـــ يولداش كوماندىر، قاپاقنىڭ مېيىغۇ بار، بىراق،
بىراق، ھاجىنى دەيمەن، ـــ ساتتار دەيمۇ دېگەندەك قىلىپ
ھاجىغا قارىدى، ـــ يولداش كوماندىر، بىز ھاجىنى باش چۆ-
كۈرۈپ دەريادىن توغرىسىغا ئۆتىدۇ دەپ يۈرسەك، بۇ قارىغۇ
ئەگەر بۇگۈن كېچە لەنشاڭغا ھۇجۇم بولمىسا، يېڭى ھايات
غەلىبىسىدىن باش چۆكۈرۈپ لەنشاڭدىكى پوتەيدىن چىقمەن
دەيدۇ، شۇنداقمۇ ھاجى؟
ـــ يولداش كوماندىر، قاپاق راست دەيدۇ. بۇگۈن ئۆلە-
دىغان چېرىكلەرگە ئاتاپ شام كۆيدۈرۈش ئورنىغا قاپاق كۆيدۈ-
رىدىغان بولدۇق، بوپتىمۇ؟
كوماندىر باشلىق جەڭچىلەر بىر پەس كۈلۈشتى.

ـــ يولداشلار! بىز بىر پەس كۆلۈشتۇق، ئەمدى سۆزگە كېلەيلى، بىز ئۇرۇش قىلىپ بىر ئايدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىچىدە يەتتە مىڭدىن ئارتۇق گومىنداڭ قورچاق ئارمىيىسىنى يوقاتتۇق، غۇلجا شەھىرى ۋە بىر قانچە ناھىيىلەرنى ئازاد قىلدۇق. شۇنداقلا بىزمۇ مەلۇم ساندا قۇربانلار بەردۇق. قۇربان بولۇش بىز ئۈچۈن شەرەپلىك ئىش، چۈنكى قۇربان بەرمەي تۇرۇپ، ئەزىز جاندىن كەچمەي تۇرۇپ، بىزگە ئازادلىق ـ ئەركىنلىك ئۆزلۈكسىدىن كەلمەيدۇ. شۇنداقتىمۇ ئورۇنسىز قۇربان بېرىشتىن قانتىق ساقلىنىشىمىز كېرەك، ـــ ئوسمانوپ شۇنداقمۇ؟ دېگەن مەنىدە جەڭچىلەرگە قاراپ قويدى ـ دە، سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ ھازىر توققۇز ئۆلايەتتە، بولۇپمۇ جەنۇب يەتتە ئۆلايەتتە گومىنداڭچىلار خەلقنى ۋەھشىيلەرچە باستۇرۇۋاتىدۇ. قىسقىسى، ئۇچ ئېلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ئۇلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش، ئازاد قىلىش مەسئۇلىيىتىمىز بار. ھازىر لەنشاڭ، ھەرەمباغ، ئايرودرومدا ئىككى مىڭدىن ئارتۇق دۇشمەن پۈرسەت كۈتۈپ ياتىدۇ. ئۇرۇمچى گومىنداڭ دائىرىلىرى مۇشۇلارغا ماسلىشىش ئۈچۈن ئىككى قېتىم ئەسكىرىي كۈچ ئەۋەتكەن بولسىمۇ، بىز ئۇلارنى يولدىلا يوقاتتۇق. ھازىر ئېلىنغان خەۋەردە يەتتە مىڭ دۇشمەن يولغا چىقىپتۇ. بىز مۇشۇ ئۈچ ئورۇندىكى دۇشمەن بىلەن بولۇپ، ئالغا ئىلگىرىلەپ ماڭالماي تۇرىمىز. بۇگۈنكى پولك شتابىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، بۇگۈنكى قاتتىق شۆرغاندىن پايدىلىنىپ لەنشاڭدىكى دۇشمەنلەرنى قوغلاپ چىقىرىش بىلەن، قاچقان ئىتنى توختاتماي قوغلىغاندەك ئەتىدىن باشلاپ دۇشمەنلەرنى ھەرەمباغ، ئايرودرومدىن قوغلاپ چىقىرىپ، دۇشمەننى تەلتۆكۈس يوقىتىشىمىز كېرەك.

كوماندىر قانداق دېگەندەك قىلىپ جەڭچىلەرگە قارىدى.

قىساس ئوتى بىلەن غەزەپكە تولغان كۆزلەر ئوتقا دېسە ئوتقا، سۇغا دېسە سۇغا كىرىشكە تەييار ئىدى.

— يولداشلار! — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى جەڭچىلەر قەلبىنى چۈشەنگەن كوماندىر، — ھازىر دۈشمەن كۆچى خېلى ئاجىزلاشتى، يېمەك - ئىچمەكتىن راسا قىسىلدى. بىرىنچى قېتىم دەككىسىنى يەپ يۈرەكئالدى بولدى. قاتتىق سوغۇق، ئاچ - يالىڭاچلىق ئۇلارغا ھەر كۈنى ئۆلۈم ئەكېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئۆلۈم ئالدىدا قورغاندىكى بىرىنچى پوتەينىك كۆچى بىلەن جان ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. چۈنكى بىزدە زەمبىرەك، مىنامیوت يوق، — كوماندىر تامدىكى خەرىتە ئالدىغا بېرىپ تاياق بىلەن بۇگۈنكى ھۇجۇمنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېدى، — يولداش ئابلايوپنىڭ باتالیونى لەنشاڭنىڭ شەرق تەرىپىدىن، يولداش گو يىباۋ باتالیونى جەنۇب تەرەپتىن، بىز غەرب تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىمىز، بۇگۈنكى قاتتىق شۇرغانىنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ئاساسىي ھۇجۇم بىزدە بولۇپ، بىز دۈشمەننىڭ پوتىينى پارتلىتىپ، قورغان ئىچىگە بېسىپ كىرىمىز. شۇ ۋاقىتتا قالدۇق دۈشمەنلەر ھەرەمباغقا قاراپ قاچىدۇ. قاچقان دۈشمەننى يولداش شاۋدۇنۇپ باتالیونى بىلەن تۇرسۇنوپ باتالیونى ئوڭ - سولدىن ئوتتۇرىغا ئېلىپ يوقىتىدۇ. قېنى، بۇ ھەقتە سىلەردە قانداق پىكىرلەر بار؟

كوماندىر تاياقنى قويۇپ جەڭچىلەرگە قارىدى. كوماندىرنىڭ ۋەزىپىسىدىن بىرسى قول ئاستىدىكى جەڭچىلەرنى تەربىيەلەش ئىدى. جەڭدە قورال، ئەڭ مۇھىمى ئەقىل - پاراسەت بولۇشى كېرەك. مانا جەڭچىلەرنىڭ ۋۇجۇدىغا پۈتۈلگەن كۈچ - غەيرەتنى، ئەقىل - ئىدراكنى ئىشلىتىش پەيتى كەلدى.

— مەن يولداش كوماندىرنىڭ پىكرىگە تامامەن قوشۇلۇ -

مەن، ــ دېدى بىرىنچى ئىزۇوت كوماندىرى قادىروپ قۇد-
دۇس، ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ بىز ئۇچ ئورۇنغا
قامىلىۋالغان قالدۇق دۇشمەننى يوقىتىشتا ئۇلارنىڭ تايانچى بول-
غان پوتەينى پارتلاتماي تۇرۇپ بېسىپ كىرىشنىڭ مۇمكىن بول-
مايدىغانلىقىنى ئەمەلىيەتتە كۆرۈۋاتىمىز. بىزدە ئۆلۈمدىن
قورقماس ئىرادە بار. بۇنى ھەر بىر جەڭچىنىڭ ئەمەلىيىتى
ئىسپاتلاۋاتىدۇ. بىزدە تېخى چوڭ قوراللار يوق، مەن كوماندىر-
نىڭ بۇگۈنكى ئوپېراتسىيىدە دۇشمەن پوتىيىنى پارتلىتىش ۋەزى-
پىسىنى ماڭا تاپشۇرۇشىنى سورايمەن، بۇ مېنىڭ قەتئىي تەلە-
پىم.

ــ يولداش كوماندىر، ــ دېدى ئۇچىنچى ئىزۇوت كو-
ماندىر سابىتوپ سۆز قىلىپ، ــ مەن بۇگۈنكى پىلانغا پۈتۈنلەي
قوشۇلىمەن. بۇگۈنكى ئوپېراتسىيىدە پوتەي پارتلىتىش ۋەزىپە-
سىنى ماڭا تاپشۇرۇشنى قەتئىي تەلەپ قىلىمەن.

روتا، ئىزۇوت كوماندىرلىرىدىن تارتىپ جەڭچىلەرگىچە
بىر - بىرسىدىن قىزغىنىشقاندەك بەس - بەستە
تەلەپ قىلىشتى.

كوماندىر ئوسمانوپ جەڭچىلەرنىڭ غەيرەت - جاسارىتىدىن
مەمنۇن ئىدى.

ــ يولداش قادىروپ، ــ دېدى باتالىيون كوماندىرى
ئوسمانوپ ھەربىيلەرگە خاس قىياپەتتە ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ
تۇرۇپ، ــ بۇگۈنكى ئوپېراتسىيىدە دۇشمەننىڭ پوتىيىنى
پارتلىتىش ۋەزىپىسىنى سىزگە تاپشۇرىمەن. سىز بىلەن بەش
نەپەر جەڭچى بىرگە بولىدۇ. بۇنى ئۆزىڭىز تاللايسىز، زام
ئىزۇوت يولداش سادىروپ ۋاقىتلىق ئىزۇوتقا رەھبەرلىك قىلى-
دۇ. يولداش توختىيوپ باشلىق بەش نەپەر مەرگەن پوتەيگە

يېقىنلىشىپ بېرىپ سىلەرنى قوغدايدۇ، پوتەي پارتلىغان ھامان قاسىمۇپ روتىسى بىلەن ئىسلامۇپ روتىسى قورغان ئىچىگە بېسىپ كىرىدۇ. ھۇجۇم قىلىش ۋاقتى ئەتىگەن سائەت توّت بولدى.

ئىسمى ئاتالغان كوماندىرلار ئورۇنلىرىدا تىك تۇرۇپ ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋېلىشتى. قادىروپ قۇددۇس، جەڭچىلەردىن ئەسكىرىدىن قاتارلىق بەش جەڭچى تاللىنىپ ئۇلار ھەربىي قائىدە بويىچە تەييارلىق قىلىشتى، مەردانمۇ بۇگۇن دۇشمەننى يوقىتىش چوڭ ئوپېراتسىيىسىگە قاتنىشىدىغان بولدى. ئۇ ئاپتوماتى بىلەن ماۋزۇرىنى پاكىز تازىلاپ تەكشۈرۈپ چىقتى. توّت دىسكا ئوقنى زاپاس ئېلىپ، بىر دىسكىنى ئاپتوماتقا سالدى. ئۇ شوڑرۇنتاينىڭ «قاتىللار لەنشاڭغا قېچىپ كىرىۋاپتۇ» دېگەن سۆزىنى ئېسىگە ئېلىپ، قاتىللارنىڭ تۇرقى، مېڭىشلىرىنى ئەسلىدى. «تونۇيمەن، سەن ئىپلاسلارنى تىرىك پېتى ئۇچراتسام، دادامنى، ئاپامنى، مېنى ئۇرغان قول، تەپكەن پۇتلىرىڭنى، تىللىغان ئاغزى ـ ماغزىلىرىڭنى بىر ـ بىرلەپ كەسسەم. بىرىنچى ئوقۇم دادام ئۇچۇن، ئىككىنچىسى ئاپام ئۇچۇن، ئۇچىنچىسى ئۆزۇم ئۇچۇن قىساس ئوقى بولىدۇ. مەن سەنلەرنى تونۇيمەن، سەنلەرمۇ مېنى تونۇشسەن.

تۇن قاراڭغۇسى، سائەت ئۇچ بولغاندى. توختاشقا تايىن تاپقان شۇبرغان بىراقلا قاتتىق بورانغا ئايلىنىپ قار ئۇچقۇنلىرىدىن كۆزنى ئاچقىلى بولمايتتى. دۇشمەن ئەسكەرلىرى سوغۇقتا توڭلاپ ئەجەل ئۇيقۇسىغا كەتكەنىدى. ئاق جۇۋا كىيىپ ئۇستىگە ئاق خالات كىيىپ نىقابلانغان پىدائىيلار قېلىن قارنىڭ ئىچىدە شۇڭغۇپ، بىرىنىڭ ئىزىنى ئىككىنچىسى بېسىپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە. قاتتىق بوران ئۇچۇرۇپ كېلىپ تامغا ئۇرۇل-

غان قار چاپلىشىپ قالغانلىقتىن پەقەت پوتەينىڭ تۇمشۇقىدىن كۆرۈنگەن «مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك» يورۇقتىن باشقا ھېچقانداق نەرسىنى پەرق قىلغىلى بولمايتتى. ئەپيۇن چېكىپ خۇددىنى يوقاتقان پولك كوماندىرى ياڭ ژېنيى چالا بوغۇزلانغاندەك خورەك تارتىپ ۋە بەزەن بىر نېمىلەرنى دەپ جۆيلۈپ چۆچۈپ كېتەتتى. ئېھتىمال چۈشىدە «ئەجەل سىرتمىقى» گېلىنى سىقىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. قۇددۇس ئاپتوماتنى دۇمبىسىگە سىيرىپ قويدى، بېلىدە تۆت دانە گرانات قىستۇرۇقلۇق، ئىككى قولىدا ئىككى دانە گرانات، بەش نەپەر جەڭچى بىلەن بۈيرۇق كۈتۈپ ياتاتتى. ئۇلارنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كوماندىر ئوسمانوپ بىلەن مەردان ۋە توختىيوپ باشلىق مەرگەنلەر گۇرۇپپىسى يېتىپتۇ. كوماندىر سائىتىگە قارىدى. ۋاقىت توشقانىدى.

ـــ دۇشمەننىڭ بىرىنچى نۆمۇرلۇق پوتىينى پارتلىتىڭلار! سىلەرگە غەلىبە تىلەيمەن، ـــ كوماندىر قۇددۇسنىڭ قولىنى قاتتىق سىقتى.

قۇددۇس باشلىق زەربىدارلار سەپ تارتىپ ياتقان جەڭچىلەرگە قارىدى. بۇ ئۇلارنىڭ «غەلىبە بىلەن كۆرۈشەيلى» دېگەنى ئىدى. قار ئىچىدە يۇلتۇزدەك يېنىپ تۇرغان قانچە ئونلىغان كۆزلەر مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىنى كۆتۈرۈشۈپ قويۇشتى. بۇ «بەرىڭلار، بىز سىلەرنى جان تىكىپ قوغدايمىز» دېگىنى ئىدى. قۇددۇس قېلىن قار ئىچىدە ئاشۇ پىلدىرلاپ تۇرغان «جىنچىراغ» قا قاراپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭدا ياشلارغا خاس قورقماس يۈرەك بار. ئۇمۇ ھاياتنى، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشنى، ئەۋلاد قالدۇرۇشنى ئەزەلدىن ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇمىد ھەرقاچان ئۆلۈمدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

«قۇددۇس، جېنىم قۇددۇس، قاچان كېلىسەن، ساڭا ئاق

يول تىلەيمەن. ئامان قايتىپ كەل! يولۇڭغا تەلمۈرىمەن جۇمۇ!» ئۇنىڭ سۆيگەن قىزى رەيھانىنىڭ قۇندۇز كەبى بىر جۈپ چېچى كۆكسىدە، بۇلاقتەك كۆزلىرىدە ياش مۆلدۈرلەيتتى. لېكىن، ھازىر بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئويلاشقا ۋاقىت يوق ئىدى. ئۇ ئۆلۈمگە مەردلىك بىلەن كېتىۋاتىدۇ، ئىككى كۆزى پوتەيدە، ئۇ شىددەت بىلەن ئېتىلىپ بېرىپ دۇشمەننى پوتەي بىلەن قېتىپلا ئاسمانغا تاشلاپ يول ئاچىدۇ. نەتىجىدە قانچىلىغان جانلار ھايات قالىدۇ.

«پاھ ـ پاھ ـ پاھ، ـــ دەيتتى جەڭچىلەر ئۇنىڭ غىل ـ پال كۆرۈنۈپ تۇرغان گەۋدىسىنى كۆرۈپ، ـــ بۇ بىر دېھقان بالىسىغا بۇنداق كۈچ ـ قۇۋۋەت، غەيرەت ـ ئىرادە نەدىن كەلگەندۇ ـ ھە!؟»

قۇددۇس ئۆمىلەپ بېرىپ دۇشمەننىڭ ئاكوپقا چۈشتى. ئۇ بىر دوقمۇشتىن ئايلىنىشىغا ئىككى چېرىكنىڭ ئاكوپىغا يۆلەنگەن پېتى يۈزىنى جۇۋىسىنىڭ ئىچىگە تىقىپ، مىلتىقىنى چاتارىغا قىستۇرغان ھالدا ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆردى. قۇددۇس خەنجەر بىلەن جايلىماقچى بولدىيۇ، بىراق بىرەر شەپە چىقىپ قالماسلىق ئۈچۈن ئاستىلا ئۆتۈپ كەتتى. پوتەيگە 50 مېتىرچە قېلىپ يەنە دوقمۇشتىن ئايلىنىشىغا ئىككى چېرىكنىڭ زوڭزىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى، بىرسىنىڭ ئۇخلاپ، بىرسىنىڭ ئويغاق تۇرغانلىقىنى كۆردى. دۇشمەن قۇددۇسنى كۆرۈپ نېمە قىلارىنى بىلمەي ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى ـ دە:

ـــ ئوغرى كەلدى! ئوغرى كەلدى! ـــ دېگىنىچە پوتەيگە قاراپ قاچتى. ئۇخلاپ قالغىنى چۆچۈپ ئويغاندى. ئۇ كۆز ئاچقۇسىز شۇنىڭغا ھودۇقىنىدىن قاچىدىغان تەرىپىنى تاپالماي تۇرۇشىغا قۇددۇس ئېتىلىپ كېلىپ، دۇشمەننىڭ كۆكسى-

گه خەنجەر ئۇرۇپ باش بىلەن خامىرىغا بىرنى ئۇستى. چېرىك يەرگە يىقىلدى. قۇددۇس قاچقان دۇشمەننىڭ كەينىدىن ئۇلىشىپلا «ئوغرى كەلدى!» دېگىنىچە پوتەيگە قاراپ ئېتىلدى. قاچقان چېرىك قورققىنىدىن ماڭدامدا پۇتلىشىپ يىقىلىپ قارغا كىرىپ كەتتى. قۇددۇس يېتىشىپ بېرىپ چېرىكنىڭ بىر پۇتلاپ دوم يىقىتىپ خەنجەرنى يەلكىسىگە ئۇردى. دۇشمەن بېشىنى كۆتۈرەلمەي تېپىرلاپ قالدى. قۇددۇس ئەمدى خۇرشىغا كەلگەن يولۋاس ئىدى. نىشانىنى بەلگىلەلمىگەن دۇشمەنلەر پوتەيدىن ھە دەپ قارىسىغىلا ئوق ياغدۇرغىلى تۇردى. قورغان ئىچىدە تەرەپ - تەرەپتىن قىيا - چىيا ئاۋاز چىقىپ، ئوق ئېتىلدى. «ئوغرى كەلدى!» قۇددۇس بايىقى چىرقىراق ئاۋازدا ۋارقىراپ پوتەيگە قاراپ يۇگۈردى.

«ئىپلاسلار! قاراپ تۇرغىن، مەن سەنلەرنىڭ تېنىڭنى جېنىڭدىن جۇدا قىلىپ كۆككە سورۇيمەن. سەن قانچىلىغان جەڭچىلىرىمىزنىڭ جېنىغا زامىن بولغانسەنىڭ.» ئۇ ئېتىلىپ بېرىپ پوتەيگە ياماشتى. باغلانغان ئون دانە بومبىنى پوتەينىڭ تۆشۈكىدىن ئىچىگە تاشلاپ، ئۆزىنى ئاكوپقا ئاتتى. بومبا پارتلاپ پوتەينىڭ يېرىمى ئۆرۈلۈپ چۈشتى. كەينىدىنلا ئىككى دانە بومبىنى تاشلىدى. ئەجدىھادەك ئوت چېچىۋاتقان ئۇچ دانە پىلىموت قاتتىق پارتلاش بىلەن تەڭ بىراقلا جىمىدى، ئاندىن ئۇ يەنە ئىككى دانە گىراناتنى قورغان ئىچىگە تاشلىدى. نەسىرىدىن قاتار-لىق جەڭچىلەر ئىككى دۇشمەننى بوغۇپ جايلاپ يېتىپ كەلدى. قۇددۇس باشلىق جەڭچىلەر قورغان ئۈستىگە چىقىپ دۇشمەنگە قارىتىپ ئوق ياغدۇرغىلى تۇردى.

ـــ يولداشلار، ئالغا! بىزنىڭكىلەر ئالغا!

زەربىدارلارنىڭ جاراڭلىق، باتۇرانە ساداسى تاڭ ئالدىدىكى

كۆچلۈك بوراندا يىراق - يىراقلاردا جاراڭلايتتى.

كوماندىر ئورنىدىن دەس تۇردى. ئۇنىڭ قولىدا ئون بىر ئاتار ماۋزۇر بار ئىدى.

— يولداشلار، ئالغا! يولداشلار ئالغا! — ئاسمانغا ئۇچ پاي زالىپا ئېتىلدى. كوماندىرنىڭ ئىزىنى بېسىپلا مەردانمۇ يۇگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇچ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ھۇررا سادا-سى كېچىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەنىدى. يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەن دۈشمەنلەر «ئوغرى كەلدى!» دېگىنىچە بېشى قايغان تەرەپكە قاچاتتى. قورغان ئىچىگە بىرىنچى بولۇپ ئوسمانوپ باتالیونى بېسىپ كىردى. شۇنىڭغانمۇ ئاستا - ئاستا پەسىيىپ، تاڭمۇ يورۇغانىدى. پولك باشلىقى ياڭ باشلىق 20 گە يېقىن دۈشمەن بۇتخانا ئىچىگە كىرىۋېلىپ، ھە دەپ قارشىلىق قىلىۋاتاتتى.

— خەپ، — دېدى قۇددۇس ياڭ ئۇنىڭغا قارىتىپ ئون پاي ئوق ئاتقاندىن كېيىن، — مەن سېنىڭ ئاشۇ تاپانچا تۇتقان قولۇڭنى ئۇزۇۋېتىپ، باش قويدۇرغۇزۇپ ئاندىن پېشانەڭدىن ئاتمىسام.

نەسىرىدىن بۇتخانا ئارقىسىدىن كېلىپ ئىككى دانە گرانات تاشلىدى. ئامان قالغان ياڭ باشلىق ئون دۈشمەن يان ئىشىكتىن چىقىپ ھەرەمباغ تەرەپكە قېچىشىغا قۇددۇس ئاپتوماتى بىلەن ياڭنىڭ ئوڭ قولىنى بىلىكىدىن ئۇزۇپ تاشلىدى. كۆك سوكۇندىن سىم - تۇجوركا، سېرىق مۇتتىن تىكىلگەن پەلتو كىيىپ، ئۇچ دانە ئوردىن تاقىغان پولك كوماندىرى ياڭ باشلىق سەككىز نەپەر دۈشمەن ئوفىتسېرى تىزلىنىپ ئولتۇرغىنىچە قوللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ تۇراتتى. ئۇلار قورققىنىدىن كۆزىنىڭ قارىسى يوقاپ كېتەي دېگەنىدى. ياڭ ئالدىدا تاپانچا تۇتقان پېتى ئاق پەلەي

بىلەن تۇرغان قولىغا قاراپ كۆڭلى بۇزۇلدىمۇ، كۆزىگە ياش ئالدى.

ــ يولداش كوماندىر، قادىروپ باشلىق زەربىدارلار ئال - دىڭىزدا! ــ قۇددۇس باشلىق جەڭچىلەر قاتارىغا تۇراتتى.

ــ بارىكاللا يولداش قادىروپ، مەن سىلەرنى باتالىيون نامىدىن تەبرىكلەيمەن، ــ كوماندىر ئوسمانوپ بىلەن توختىيوپ زەربىدارلار بىلەن بىر - بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

مەردانىنىڭ كۆڭلى غەش ئىدى. ئۇ ئۆلگەن دۇشمەن جەسەت- لىرىگە، ئەسىر چۈشكەنلىرىگە بىر - بىرلەپ قارايتتى. «خەپ، بۇلار نەگە كەتكەندۇ.» ئۇنىڭ خىيالى ھېلىقى قاتىللاردا ئىدى. ئۇ قۇددۇس ئاكىسىنىڭ قولىنى قىسىپ تەبرىكلىگەن پېتى تۇ- رۇپلا قالدى. ئۇ تىزلىنىپ ئولتۇرغانلار ئىچىدە قارا سوكىنىدا قاپلانغان بۆرە جۇۋا بىلەن تۇلكە قۇلاقچا كىيگەن، تۇمشۇقىنى جۇۋۇسىنىڭ ئىچىگە تىقىپ يەرگە قارىۋالغانغا قادالغان پېتى تۇراتتى.

«شۇ، چوقۇم شۇ، ھېلىقى قىيسىق كۆز تۇرمە باشلىقى!» مەردانىنىڭ قۇيقا چېچى تىك تۇرۇپ كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتى يېنىپ چىشلىرى غۇچۇرلايتتى. قىيسىق كۆزمۇ ئۇنى تونۇدى. ئۇ سۇدىن چىققان چاشقاندەك تىترەپ، يىلاندەك تۆگۈلەتتى. مەردان ئېتىلىپ بېرىپ، قاتىلنىڭ يەلكىسىدىن تۇتۇپ يەردىن يۇلۇۋالدى - دە، بېشىدىكى قۇلاقچىسىنى ئېلىپ تاشلىدى.

ــ يولداش كوماندىر، دادام بىلەن ئاپامنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ بىرسى مۇشۇ!

قىيسىق كۆزنىڭ دېيىشىچە، گۇ بىلەن ۋاڭ قاتىل ھەرەم-

باغدا ئىكەن. قىيىسىق كۆز مەردانغا باش قويۇپ ناله قىلىپ يىغلايتتى، ئۆزىنى هه دەپ كاچاتلايتتى.

ـــ ئىپلاسلار، بىز ناهەق قامىلىپ، قان يىغلىغاندا سېـ
ـنىڭ ئاشۇ كۆزلىرىڭ قاقاقلاپ كۈلگەن. جاننىڭ نەقەدەر تاتلىقـ
لىقىنى بىلىپ قويغىن.

ئۇ كومانداىرغا قارىدى. كومانداىر كۆزىنى قىسىپ قويدى. بۇ ئۆلۈم جازاسى هۆكمىنى ئىجرا قىلغىن دېگەن بەلگە ئىدى. مەردان ئاپتوماتنى ئۇنىڭ پېشانىسىگە توغرىلاپ، «دادام پولات ئۇچۇن» دېدى. قاتىل ئورنىدىن تۇرۇپ، «ۋايجان» دېگىنىچە قاچتى. مەردان ئاپتوماتنى باستى، ئوچ پاي ئوق قاتىلنىڭ رەهىمسىز يۈرىكىنى يۇلۇپ چىقىپ كەتتى ـ دە، يىقىلغان قاتىل يىلاندەك تولغىنىپ، دۈم پېتى جان ئۈزدى. مەردانىنىڭ كۆڭلى ئايلىنىپ بېشى قايغاندەك بولۇپ توختىدى. ئوسمانوپ باشلىق جەڭچىلەر ئېگىز قار دۆۋىلىرى ئوستىگە چىقىپ هوررا دېگەن جاراڭلىق سادا ئىچىدە غەلبىنى تەبرىكلەشتى.

ئاۋرال تېغى ئەتىگەنكى قۇياش نۇرىدا كۈموشتەك پارقىراپ ئاجايىپ مەزمۇت ۋە گۈزەل كۆرۈنەتتى.

4

هەرەمباغ ئەينى زاماندا ئىلىدا هۆكۈمرانلىق يۈرگۈزگەن ئىمىن ۋاڭنىڭ ئوچىنچى خوتۇنىغا ئاتاپ ياسالغان بېغى بولۇپ، ۋاڭ ئۆلگەندىن كېيىن، بۇ باغ ياڭ، جىن، شېڭ[1] ۋە گومىنـداڭ دەۋرلىرىدە هەربىي گازارما قىلىنغانىدى. هەرەمباغ غۇلجا شەهىرىنىڭ شەرقىي شىمالىي تەرىپىدىكى دۆڭلۇكتە بولۇپ،

① ياڭ زىڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەيلەرنى دېمەكچى.

شەرق تەرىپى بايكۆل، شىمال تەرىپى پەنجىم ۋە ئايروپىلان ئىستانسىسى، غەرب ۋە جەنۇب تەرىپى بولسا ۋاڭ ئەۋلادلىرى دەپنە قىلىنغان ئالتۇنلۇق زاراتكاھلىقى ۋە ھەرەمباغ مەھەللىسى بىلەن تۇتىشىپ تۇراتتى. پىدائىيلار قولىدا زەمبىرەك، مىنا-يوت، تانكىغا ئوخشاش ئېغىر تىپتىكى قوراللار بولمىغاچقا، بۇ يەرگە مۇداپىئەلەنگەن قالدۇق دۇشمەنلەر پوتەي، ئاكوپ ۋە باغنىڭ ئېگىز تۇرغان تېمىدىن پايدىلىنىپ بىر مەھەل جېنىنى ساقلاپ كېلىۋاتاتتى. ھەرەمباغدا پولك باشلىقى ۋاڭ يۈسەن قوماندانلىقىدا بىر پولك ئەسكىرىي كۈچ تۇراتتى. كۈن ئارىلاپلا ئۇرۇمچىدىن يېمەك - ئىچمەك ئەكەلگەن گومىنداڭ ساماليوتى بۇلۇتنىڭ ئىچىدە غىل - پال كۆرۈنۈپ قالاتتى - دە، ئەكەلگەن يېمەكلىكلەرنى ساندۇقى بىلەن قارىسىغىلا يەرگە تاشلاپ قاچاتى-تى. بۇنىڭ بىرى دۇشمەن قەلئەسى ئىچىگە چۈشسە قالغىنى سىرتقا چۈشەتتى - دە، دۇشمەنلەر سىرتقا چۈشكەن يەشكىلەرگە چىقىشتىن قورقۇپ، نەچچە مىڭ تال ئوقنى قارىسىغىلا ئېتىپ تۇگىتەتتى. ئۇلاردا يەيدىغان تاماق، كىيىدىغان كىيىم بولمى-غاچقا، كۈنگە قانچىسى ئاچلىقتىن توڭلاپ ئۆلۈپ تۇراتتى. لەنشاڭدىن قېچىپ كىرگەن چېرىكلەرگە يانقۇدەك جاي، يەيدى-غان نەرسە بولمىغاچقا، پاناھ بولغۇدەك جاي بولسا، ئون - يىگىرمىسى توپلىشىپ بىرسىنىڭ ئىسسىشىدا يەنە بىرسى ئاچ - دۇگدىيىشىپ يېتىشاتتى.

كوماندىر ئوسمانوپ بىلەن مەردان ئەلپاتتايوپ پولك شتابى-دىن چىقىپ شەھەرنىڭ چوڭ كوچىلىرى بىلەن شىمالغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. ھاياتلىق ئۈچۈن تىرىكچىلىك كېرەك. گومىنداڭ-نىڭ ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ساماليوتى ئېزىتقۇدەك شەھەر ئۈس-تىدە پەيدا بولۇپ، مال بازىرى، قارىياغاچلىق، ئەسكى تاملىق-

لارنى پىلىموتقا تۇتقاندا، خەلق سادىن ئۇرکۇگەن چۇجىدەك ھەريان قاچىدۇ. ۋاي، چاپقان يوتىدىن بەش مىڭ، تەلكىدىن يەتتە مىڭ دۇشمەن ئېتىپتۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان زامان بىر پەس ھەممەيلەن ساراسىمگە چۈشىدۇ. بىراق ئۇخلاپ قوپقاندىن كېيىنلا يەنە تىرىكچىلىك، كوچىلاردا ئۇششاق بالىلار بويۇنلىرى- غا داڭقاڭلىرىنى ئېسىشتۇرىلىپ، بىرسى «زىماتاڭ» دېسە، بىر- سى «تاماكا قەغەز، سەرەڭگە، ئىسسىق نان، ياغ يەيسەن» دەپ ۋارقىرىسا، تونۇر بېشىدا ئولتۇرغان سامسىپەز «گۆشگىرده يەيسە، ياغ يەيسە» دەپ كوچىنى بېشىغا كىيىدۇ، قايسىبىرلىرى مەپە، ئىككى ئات قاتقان خادىكلاردا قېلىن بۆرە جۈۋا، تۈلكە قۇلاقچا كىيىپ، چىشىنى كولاپ دۇكانلارنىڭ قۇلۇپلىرىنى شا- راقلىتىپ ئېچىپ ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن، ئاچ كۆزلۈك بىلەن تالاغا قارىسا، قايسىبىر خېرىدارى يوق ھارۋىكەش تۇمشۇ- قىنى چاپانىنىڭ ئىچىگە تىقىپ خادىك يېنىدا توڭلىغان پۇتىنى ھە دەپ يەرگە تېپىدۇ. يېزىدىن قوراي، كۆمۈر ئەكەلگەن يېزا دېھقانلىرى كېچىسىكى قارىنىڭ ئىزغىرىن سوغۇقىدا، ئوتتۇرىغا يېقىلغان تاشكۆمۈر ئوتىغا ئون - يىگىرمىسى چۆرىدەپ ئولتۇ- رۇشۇپ، قارلىغاچنىڭ بالىلىرى ئانىسىنى كۈتۈشۈپ تۇرغاندەك خېرىدار كۈتۈشۈپ ئولتۇرىدۇ. بىرەر خېرىدار كەلسە، قارلىغاچ بالىلىرىنىڭ ھەممىسلا ئاغزىنى ئاچقاندەك ھەرىكىم ئۆزىنىڭ كۆمۈرىنى، قورايىنى ماختاپ خېرىدارنى تارتىدۇ. قىسقىسى، شەھەر دېگەندە تۆمۈرچىدىن تارتىپ موزدۇز، قاسساپ، ساتە- راشقىچە دېگەندەك ھەممىسى ئۆز ئىشى ۋە ئۆز نەپسى بىلەن ئاۋارە.

مەردان شەھەرگە كىرىپ تۇنجى قېتىم كوماندىر بىلەن بۇ چوڭ كوچىلاردا كېتىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ھەممىلا نەرسە ئۇنىڭغا

تاسادىپىي تۇيۇلاتتى. مەردان يېزىدىكى ۋاقتىدا مەكتەپكە بېرىپ كەلگۈچە پاراڭ قىلىشىپ ئولتۇرۇشقان ئاقساقاللارغا سالام قىلىپ ئۆتەتتى. ئەتىگەنلىكى ئىگە - چاقىسىز قېرى موماي - بوۋايلارغا سۈت ئەكىرىپ بېرەتتى. كوچىدىكى سوقما تاملارغا يېقىپ قويغان تېزەكلىرىنى ئۇچ - تۆت بالا بىر بولۇپ سويۇپ ئەكىرىپ دۆۋىلەپ بەرگىنىدە، مومايلار ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا قول كۆتۈرۈپ دۇئا قىلاتتى. كوچىدىكى ئىككىدىن - ئۈچتىن بولۇپ تۇرغان كاللار بىر نەرسە دېيىشكەندەك بىر - بىرسىگە قاراپ پۇشۇلدىشىپ قوياتتى. ئەمما، شەھەر ئۇنىڭغا باشقىچە تۇيۇلدى.

— مەردان! يېتىشىپ ماڭ جۇمۇ، — دېدى كوماندىر ئاگاھلاندۇرۇپ.

— يولداش كوماندىر، نەگە بارىمىز؟

— بۇگۈن كېچىدە ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىمىز. شۇڭا، ھازىر يەر شارائىتىنى ئوبدانراق كۆرۈشىمىز كېرەك. قارا، ئەنە گۇمبەزدە بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىز بار، بىز ئاشۇ گۇمبەزگە كىرىسەك ھەرەمباغ كۆرۈنىدۇ. مەن قانداق قىلسام سەنمۇ شۇنداق قىلغىن، قارا، بۇ ئارىلىقتا دۇشمەنلەر بىزنى پوتەيدە تۇرۇپ كۆرىدۇ.

— ئۇقتۇم، يولداش كوماندىر.

كوماندىر دېگەندەك، بۇ يەردىن ماڭغانلار دۇشمەنلەرگە كۆرۈنەتتى، غايىۋانە ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار بىرنەچچە مېتىر يەرگە يەر بېغىرلاپ مېڭىپ گۇمبەزگە كىردى. گۇمبەزنىڭ ئۇستىنى تېشىپ ئۇچ دانە لىم ياغاچنى قويۇپ، ھەرەمباغقا قارىتىپ قويۇلغان ماكسىمكا پىلىموت يېنىدا پىلىموتچى ساتتاروپ باشلىق بەش نەپەر جەڭچى تۇراتتى.

ئۇلار كوماندىرنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ سالام قىلىشتى.
ـــ ئولتۇرۇڭلار، ئولتۇرۇڭلار، يولداش ساتتاروپ، بەرەر ئۆزگىرىش بارمۇ؟ ـــ سورىدى كوماندىر.
ـــ يولداش كوماندىر، ئەتىگەن سائەت ئوندا قورغان ئىچىدە بەش پاي ئوق ئېتىلىپ، قالايمىقان قىقاس چىقىپ بېسىلدى. پوتەيدىن كۇندىكىدەك ئوق ئېتىلدى، قارىغاندا، ئىچىدە بىرەر ماجىرا بارمىكىن، دەيمەن.
ـــ توغرا دېدىڭىز، لەنشاڭدىن يەتتە يۈزگە يېقىن دۇشمەن قېچىپ كىردى، بۇلار نەگە سىغدۇ.
ـــ بىزمۇ شۇنداق ئويلىدۇق، يولداش كوماندىر.
ـــ يولداش ساتتاروپ، ـــ دېدى كوماندىر ئوسمانوپ جىددىي هالەتتە، ـــ بۈگۈن هەرەمباغقا هۇجۇم قىلىمىز. قاراڭ، هازىر هەرەمباغ، ئايرودرومدا بولۇپ مىڭغا يېقىن ئەر ـ ئايال، قېرى ـ چۆرە، ياش بالىلار بار، بۇلارنى گومىنداڭچىلار مەجبۇرىي ئەكىرىپ كەتكەن. بىزدە هازىر ئىككى تۈرلۈك مەسئۇلىيەت بار. بىرسى قالدۇق دۇشمەننى يوقىتىش، يەنە بىرسى ئاشۇ گۇناهسىز پۇقرالارنى ساق ـ سالامەت قۇتۇلدۇرۇش، سىز پىلىموتكىزنى دۇشمەننىڭ بىرىنچى پوتىنىگە توغرىلاپ قويۇپ ئوت كۇچىنى يوقىتىسىز. بىز شۇ پوتەينى پارتلىتىپ قورغان ئىچىگە بېسىپ كىرىمىز. سىزچە مۇمكىنمۇ؟ ـــ كوماندىر سۆزىدىن كېيىن ساتتاروپقا قارىدى.
ـــ تامامەن مۇمكىن، يولداش كوماندىر، بىز پىلىموتنى هازىرلا پوتەينىڭ تۆشۈكىگە توغرىلاپ قويىمىز ـ دە، هۇجۇمدا شۇ نىشان بويىچە ئاتىمىز، ـــ دېدى ساتتاروپ.
ـــ قېنى توغرىلاڭ، سىناپ كۆرەيلى.
ساتتاروپ پىلىموتنى نىشانغا توغرىلىدى ـ دە:

ـــ يولداش كوماندىر، سىناپ كۆرۈڭ، ـــ دېدى.
ئوسمانوپ ماكسىمكانىڭ توڭقۇچىنى توڭتوپ قارىغا ئالدى.
نىشان ـــ پوتەينىڭ توڭشۇكىگە توغرىلانغانىدى.
ـــ دىققەت قىلىڭ، ـــ دېدى ساتتاروپ ئاگاھلاندۇرۇپ، ئۇ ياغاچقا باغلانغان قۇلاقچىنى يان توڭشۇكتىن چىقاردى. دۇشمەننىڭ پوتىيىدىن «تات ـ تات» قىلىپ ئوق ئاۋازى چىقىش بىلەن تەڭ ئوسمانوپ كورچوكنى باستى. «پو ـ پو ـ پوپ» قىلغان ئوق ئاۋازى بىلەن تەڭ دۇشمەن پىلىمىوتى تۇختاپ، ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈلدى.
ـــ ئەبلەخ جەھەننەمگە كەتتى. قاراڭ، ئۇنىڭغا ئوچ تال ئوق تېگىپتۇ، ئۇنىڭ ئانقىنى دىكتاركا، ـــ دېدى ساتتاروپ قۇلاقچىدىكى ئىزنى كۆرسىتىپ.
مەردان پىلىموتلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، لېكىن كۆرمىگەنىدى. مانا ھازىر ماكسىمكا پىلىموتىنى كۆردى.
ئۇ پىلىموتنىڭ ئۇ يەر، بۇ يېرىنى سىلاپ كۆرۈپ كورچوكنى توڭتوپ باشمالتىقى بىلەن باسقۇسى كەلدى، بىراق باسمىدى.
ـــ ماكسىمكا، ماكسىمكا، ـــ تەكرارلىدى ئۇ پىلىموتقا ھەۋىسى كېلىپ، ـــ دىكتاركا يامانمۇ، ماكسىمكا يامانمۇ؟
ـــ ماكسىمكا يامان، قارا، بۇ قالقان دۇشمەن ئوقىنى توسۇيدۇ. قانچە ئېتىلسا قىزىمايدۇ، دەل تېگىدۇ، يىراقتا ئاتىدۇ. دىكتاركا ئۇنداق ئەمەس، ـــ دېدى ئۇنىڭ سوئالىغا زوقى كەلگەن جەڭچى ئەكبەر. مەردان كىچىكىدىن تارتىپلا قىزىققاق، بىر نەرسىنى يېپ ـ يېڭىسىگە قەدەر سورايتتى. بىر كۈنى ئۇ ئاپپىسىنىڭ يېنىدا تاپشۇرۇق ئىشلەپ ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرغان ئاپپىسىنىڭ قىزىل قەلەم بىلەن ئاستىنى سىزغان مۇنۇ قۇرلارنى كۆرۈپ قالغانىدى:

«بىز ئىنقىلابچىلارمىز! بەزىلەر پەقەت بۇيرۇقلا بېرىدۇ-غان، ئىككىنچىلىرى، پەقەت ئىشلا قىلىدىغان تەرتىپ يوقالمۇ-غۇچە بىز بۇ يولدىن قايتمايمىز، بىز سىلەر ھمايە قىلىپ تۇرغان جەمئىيەتكە قارشى تۇرىمىز، شۇڭا بىز سىلەرنىڭمۇ، شۇ جەمئىيەتنىڭمۇ ئەشەددىي دۇشمەنلىرى. بىزنىڭ ئوتتۇرىمىز-دا كېلىشىمنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، بىز ئىشچىلار ھامان يېڭىپ چىقىمىز. سىلەر ئۆزۈڭلارنى كۇچلۇك دەپ ھېسابلايسى-لەر، لېكىن ئانچىلا كۇچلۇك ئەمەس.»

ــ ئاپا، بۇ كىمنىڭ كىتابى؟

ــ ماكسىم گوركىنىڭ.

ــ ئاپا! بىز، سىلەر دېگەن كىملەر ئۇ؟ كىم يامان؟

ــ بىز دېگەن ئىشچىلار سىنىپى، سىلەر دېگىنى ئەزگۇ-چى ئازچىلىق بۇرژۇئا ـ كاپىتالىستلار ۋە ئۇلارنىڭ ھاكىمىيىتى بولۇپ، ئىشچىلار ئىنقىلاب قىلىپ ھامان بىر كۇنى بۇرژۇئازىيە ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىنى يوقىتىدۇ.

ــ ماكسىمكا، ماكسىمكا، ــ مەردان پىلىموتنى ماك-سىم نامىغا قويغاندىمۇ، دەپ ئويلىغىنىدا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مېھرىبان ئاتا ـ ئانىسىنىڭ پولاتتەك ئوبرازى بىلەن قىزىل قەلەم سىزىلغان يۇقىرىقى سۆزلەر ۋە بۇگۇنىنىڭ ئۆزىدىكى ئونغا يەتمىگەن خادىكلاردا بۆرە جۇۋا كىيىپ گىدىيىپ ئولتۇرغانلار بىلەن جان بېقىش كويىدا توڭلاپ قاتراپ يۇرگەن يوقسۇللار ۋە ئۆتكەن كېچە ئۆزلىرىنى يېڭىلمەس كۇچ دەپ قورال تۇتقان گومىنداڭ پولكوۋنىكىنىڭ ئۆلۈمدىن قورقۇپ قاچقان شەرمەندە قىياپىتى ئەكس ئەتتى. مەردان ئاتا ـ ئانىسىنىڭ غەيرەت، جاسارەت، باتۇرلۇقىنى ئەسلىمۇ كەلگەندۇ ياكى ئۇلار يارىتىلـ-شىدىنلا شۇنداقمىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. مانا ئەمدى ئىنقىلابىي

هايات، جەڭگىۋار ۋەزىپە، كۆرەش، غەلىبە ئوتى ئۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئويلىنىشقا، چۈشىنىشكە يېتەكلىمەكتە.

29 ـ فېۋرال، كېچە تۇن يېرىمدىن ئاشقانىدى. ئۆتكەن كېچىدىكى قارىنىڭ سوغۇقى زەھەرلىك چاقاتتى. بىرەر ـ سىرەن ئېتىلغان ئوق ئاۋازىمۇ جىمىغانىدى. زامانوپ ئىزۋوتىدىن زەر-بىدارلىقنى ئۇستىگە ئالغان داۋۇتوپ باشچىلىقىدىكى سەككىز نەپەر جەڭچى بىلەن توختىيوپ باشچىلىقىدىكى مەرگەنلەر گۇ-رۇپپىسى قېلىن زاراتكاھلىق ئىچىدە يىلان بېغىرلاپ سېپىلگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە. ئۇلاردىن 20 مېتىرچە ئارىلىق قالدۇ-رۇپ كوماندىر ئوسمانوپ بىلەن مەردانمۇ ئىلگىرىلىمەكتە. مەر-دان ھەرقانداق ئېھتىمالغا قارشى كۆزى كوماندىردا ئىدى.

ـــ مەردان، سېنىڭ ۋەزىپەڭ ھەرقانداق چاغدا كوماندىرنى قوغداش. قۇربان بولۇشقا توغرا كەلسە ھېچبىر ئىككىلەنمەي قۇربان بولىسەن، ـــ مانا بۇ ئۇنىڭغا توختىيوپ ئوشەم چوڭ دادىسى تاپانچا بەرگەندە تاپشۇرغان ئىنقىلابىي ۋەزىپە ئىدى. ئەنە قارىيىپ كۆرۈنگەن قورغان، پوتەينىڭ تۆشۈكى مۇشۇكنىڭ كۆ-زىدەكلا پىلدىرلاپ تۇرىدۇ. ئەتراپ جىمجىت، جەڭچىلەر ئىلگە-رىلەپ ئاتاكىغا ئۆتۈشكە تەييارلاندى، داۋۇتوپ ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ ئۇچ دانە گرانىتنى پوتەينىڭ ئىچىگە تاشلاش بىلەن تەڭ «گۇمباڭ» قىلىپ پارتلىغان پوتەينىڭ ئاسمانپەلەك كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭى تۇن جىملىقىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى. زەربىدارلار ئارقا ـ ئارقىدىن قورغان ئىچىگە گرانات تاشلىدى.

ـــ يولداشلار ئالغا، يولداشلار ئالغا!

ئاسمانغا قارىتىپ سالیوت ئېتىلدى.

ھۇررا! ھۇررا! جەڭچىلەر ئېتىلىپ كېلىپ قورغانغا يامـ-شىپ ئۇستىگە چىقىپ دۇشمەنگە قارىتىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن

ئوق ياغدۇرماقتا. يۇرەكئالدى بولۇپ كەتكەن دۇشمەن چېرىكلەرى بېشى قايغان تەرەپكە قاچماقتا. بىر پەس قاتتىق ئوق ئاۋازىدىن كېيىن ئاستا - ئاستا ئوق ئاۋازىمۇ بېسىلىپ، تاڭ ئېتىپ، ئۇرۇش خارابىسى ئۈستىگە قۇياش نۇرى چۈشتى. تاڭ يورۇشى بىلەن تەڭلا ئۇرۇش خارابىسى بايكۆل، پەنجىم ۋە ئەتراپ يېزىلاردىن كەلگەن كىشىلەر بىلەن تولدى. ئۇلارنىڭ بىرسى دادىسىنى ئىزدەسە، بىرسى بالىسىنى، ئاكا - ئىنى، ئانا - سىڭلىسىنى ئىزدەيتتى. گومىنداڭچىلار ھەيدەپ كىرىپ ئۆلتۈرگەن بۇ كىشىلەرنىڭ جەسەتلىرى ئۇرۇلگەن تامنىڭ ئاستى، قۇدۇقلاردىن چىقىرىلدى. بۇرنى، پۇت - قولى، جان يېرى كېسىلگەن، قارنى يېرىلىپ ئۆچەي - قارنى چۈۋۈلغان، كۆزلىرى ئويۇلۇپ، كۆكسىلىرى كېسىلىپ، ئىتلارغا تالانغان ۋە تىرىكلا تامغا باستۇرۇلغان بولۇپ، يىغا - زار يۇرەكلەرنى ئېزەتتى.

«خەپ، ـــ دەيتتى غەزىپى ئۆرلىگەن مەردان، ـــ بۇ ئىپلاسلار نەگىمۇ كەتكەندۇ؟» ئۇ كوماندىرى بىلەن بىرگە يۈرۈپ، ئۆلگەن، يارىدار بولغان دۇشمەنلەرنى بىر - بىرلەپ كۆرۈپ چىقتى، ئەسىرگە چۈشكەن پولك باشلىقى باشلىق 320 نەپەر ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى ئارىلاپ كۆرۈپ چىقتى. بىراق، ئۇ ئىزدىگەن جاللات گۇ جۇجاڭ بىلەن ژاڭ دوسا يوق ئىدى.

«بۇ جاللاتلارنىڭ ئۆلۈكى قارىنىڭ ئاستىدا قالدىمىكىن؟» ئۇ يانچۇقىغا قولىنى سالدى. بۇ ئىككى جاللاتقا ئاتاپ قويغان ئىككى تال ئوق قولىغا چىقتى. ئايرىدورومغا قېچىپ كەتتىمۇيا؟ ئۇ ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلاپ سوئال سورايتتى. بايكۆل تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ بېسىپ كىرگەن گو يىباۋ باتالىيونى يىگىرمىگە يېقىن دۇشمەننى ھەيدەپ كېتىۋاتاتتى. مەردان خېلى يىراقتىنلا

شورۇنتايىنى تونۇدى. ئۇنىڭ يۈرىكى بىردىنلا جىددىيلىشىپ ئىككى جاللاتنى تاپىدىغاندەكلا قىلاتتى. ئۇ يانچۇقىدىكى ئىككى تال ئوقنى ئېلىپ «ئاپام ئوچۇن، ئۆزۈم ئۈچۈن» دەپ ئاپتومانتقا باستى. ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى ئىككى رەت تىزلىنىپ كېتىۋاتاتتى. مەردان «كىچىك ئىتنى» ئەللىك مېتىرچە ئارىلىقتىنلا تونۇدى. ئۇ ھەممىنىڭ كەينىدە كېتىۋاتاتتى.

— يولداش كوماندىر! دادام - ئاپامنى ئۆلتۈرگەن جاللات! — مەردان غەزىپى ئۆرلىگەنلىكىدىن ئۆزىنى باسالماي غال - غال تىترەپ كەتتى.

— تىنچ تۇرۇپ بۇيرۇق كۈتۈشۈڭ كېرەك يولداش مەردان ئەلپاتتايوپ، — كوماندىر مەردانىنى ئاگاھلاندۇردى. ئۇ قانداق بولسۇن ھەربىي ئىنتىزام بويىچە ئىش قىلىشى كېرەك. مەردانىڭ ۋارقىرىغۇسى، ئېتىلىپ بېرىپ جاللاتنىڭ پۈت - قول، قۇلاق - بۇرۇنلىرىنى چاناپ تۇرۇپ ئۈزۈۋەتكۈسى كېلەتتى. مانا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا گۇ، ۋاڭ جاللاتلار بىلەن باتۇر ئانىنىڭ پولاتتەك سىماسى ئانىنىڭ «سەنلەرنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈشۈڭ ئاسان، بىراق جاۋاب بېرىشىڭ تەس» دېگەن قەيسىرانە، جاراڭلىق ساداسى مەردانىڭ يۈرىكىدە جاراڭلىماقتا. شورۇنتاي ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى ئىچىدىن گۇ بىلەن ۋاڭنى يەلكىسىدىن تۇتقان پېتى سۆرەپ ئاچىقىپ توپنىڭ ئالدىدا تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزدى. گۇ بىلەن ۋاڭ ئورۇقلاپ، گۇ ئىسمى - جىسمىغا لايىق خورخور ئىتقا، ۋاڭ بولسا كونىراپ كەتكەن ئەسكى تاغار-غىلا ئوخشاپ قالغانىدى.

— بۇ بالىنى تونۇمسەن؟ — سوردى باتالىيون كومانداندىرى گو يىباۋ جاللاتلار ئالدىدا ئاپتومات تۇتۇپ تۇرغان مەردانىنى كۆرسىتىپ.

جىنايەت ئۆتكۈزۈش ئاسان، ھېسابى بېرىش تەس ئىدى. جاللاتلار بېشىنى يەردىن مىڭ تەستە كۆتۈرىدىيۇ، لېكىن ئاغزىدىن زۇۋان چىقىرىشقا مادارى يوق، بېشى لاسسىدە چۈشۈپ كەتتى. فرونت ئۇستىدە بىر - بىرلەپ ھېسابى ئېلىشقا ۋاقىت يوق ئىدى.

— گۇ جۈجاڭ! ۋاڭ دوسا! مەن مەردان، دادام پولات، ئاپام گۈلنار، سىلەر بىزنى ياخشى تونۇيسىلەر. دادامنى، ئاپامنى ۋە شۇ كۈنى تۈرمىدىكى تۈتقۇنلارنى قىرغان جىنايىتىڭنى ئىسماغۇل ئىككىمىز ئۆگزىدە تۇرۇپ كۆردۇق. دادام، ئاپام «يوقالسۇن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى!» دەپ ئۆلۈم ئالدىدا شوئار توۋلىدى.

گۇ بىلەن ۋاڭنىڭ كۆز ئالدىدا شۇ پاجىئەلىك كېچىدىكى باشلىرى كېسىلگەن، قارنى يېرىلغان، پۇت - قوللىرى سۇنغان تۈتقۇنلارنىڭ غەزەپكە تولۇپ ئالايغان كۆزلىرى، غۇچۇرلىغان چىشلىرى، تۇرۇلگەن مۇشتلىرى، غەزەپ - نەپرەتلىرى بىلەن پىچاق - جادۇ، قىلىچ - چەيدو تۈتۈپ قوللىرى قانغا مىلەنگەن، كۆزلىرى قانغا تولغان جاللاتلارنىڭ ئەسلىي ھالىتى ئۆتۈۋاتاتتى. قانغا مىلەنگەن پىچاقنى يالاپ، غۇرت قىلىپ يۇتقان گۇ بىلەن ۋاڭ ھېسابى ئالدىدا ئەقلىدىن ئېزىپ ۋارقىرايتتى، يىغلايتتى، كۈلەتتى. بېشىنى يەرگە ئۇرۇپ خۇداغا چوقۇناتتى. «ھەممىنى قىلغان گاۋ سىلىڭ دېگەن قېرى، ئاناڭنى» دەپ ئىتتەك غىڭشىيتتى.

— گۇ، — دېدى مەردان پىچىرلاپ، گۇغا ئاتاپ بىر تال ئوقنى يانچۇققا سالدى - دە، «بىگۇناھ قۇربان بولغانلارنىڭ قىساسى ئۈچۈن» دېدى.

— يولداش ئەلپاتتايوپ تەييارلىنىڭ، — دېدى كوماندىر ئوسمانوپ.

مەردان ئىككى جاللاتنىڭ كەينىگە ئۆتتى. كوماندىر ئوڭ قول باشمالتىقى بىلەن مەردانغا كۆرسىتىپ دۇگىلەك چەمبىرەك سىزىق قىلىپ كۆرسەتتى. بۇ «ئۆلۈم جازا ھۆكمى ئىجرا قىلىنسۇن» دېگەن بۇيرۇق ئىدى.

— ئەل قىساسى مىنەل ھەق، ئاپام ئۇچۇن، ئۆزۈم ئۇچۇن، — مەردان ئىككى تال ئوق بىلەن ئىككى قاتىلنى دۇم چۈشۈردى.

تەرەپ - تەرەپتىن توپلانغان جەڭچىلەر بۇگۈنكى غەلىبىنى تەبرىكلىشىپ، بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشمەكتە ئىدى. بۇ ۋاقىتتا بىر توپ موللاقچى كەپتەر كۆك ئاسماندا ئەركىن پەرۋاز قىلىشىپ غەلىبىنى تەبرىكلىگەندەك ئۇچۇپ يۈرەتتى.

5

چار پادىشاھ دەۋرىدە «يېرىم پادىشاھ» دەپ ھوقۇق تۈتۈپ، نام - ئابرۇيغا ئىگە بولغان ۋىلىياي يولداشوپ سالدۇرغان غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى ياۋروپا ئۇسلۇبىدىكى بىرنەچچە يۈرۈش ئۆيلەر باشقا ئىمارەتلەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. چوڭ كوچىغا قاراشلىق ئوتتۇرا دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان ئىگىزلىكى ئىككى مېتىرلىق ئىككى دانە شىر ھەيكىلى بۇ ئىمارەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. مەنچىڭ ئەمەلدارلىرى، ياڭ زېڭشىڭ، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەي، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە بۇ ئورۇن ھەربىي - مەمۇرىي مەھكىمە، دۇئىزىيە شتابلىرى بولۇپ، مەنچىڭ زامانىدىن تارتىپ گومىنداڭغىچە بولغان دەۋردە پۈتۈن ئىلى رايونىدىن تارتىپ بورتالاغىچە بولغان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بېشىغا چۈشىدىغان

بالايئاپەت، قىرغىنچىلىق مۇشۇ ھەربىي - مەمۇرىي مەھكىمە-
دىن چىقىپ، ئالتۇن، كۈمۈش، زىبۇ زىننەت، مال - مۈلۈك
مۇشۇ ئورۇنغا توپلىناتتى.
ۋاقىت ئۆتتى، ھازىر ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قو-
ماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، يەنە مۇشۇ ئورۇنغا ئورۇنلىشىپ،
شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئازادلىقى، ئىگىلىكنى
قايتا تىكلەپ خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، مەدەنىيەت -
مائارىپ، سەھىيە، قاتناش ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ئۈستىدە
قىزغىن مۇزاكىرە، سۆھبەتلەر ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ.
— يولداشلار! — دەپ سۆزىنى باشلىدى پولك كوماندا-
رى ھاكىموپ قېيۇم چوڭ ئۈستەل ياقىلاپ ئولتۇرغان باتالىيون،
روتا كوماندىرلىرىغا قاراپ باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇگۈن
كېچە ئايرودرومدىكى دۈشمەنلەرنى يوقىتىپ، غۇلجا شەھىرىنى
پۈتۈنلەي ئازاد قىلىش، گومىنداڭ ئۇرۇمچى دائىرىلىرىنىڭ
غۇلجا شەھىرىدىن پۈتۈنلەي ئۈمىدىنى ئۈزۈش مەقسىتىدىكى قا-
رارىنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، بۇگۈنكى جىددىي ۋەزىپە ئۈستىدە
سۆزىنى داۋام قىلدى، — بىز غۇلجا شەھىرىنى ئەتراپىدىكى دۈش-
مەننىڭ ئاساسلىق كۈچىنى يوقاتقان بولساقمۇ، لېكىن گاۋ
سىلىڭ، دۇ ۋالىي قوماندانلىق شتابى تېخى يوقىتىلمىدى. ئۇلار
بىر قىسىم ھەربىي كۈچ بىلەن ئايرودرومدا تۇرۇۋاتىدۇ. دې-
مەك، بىزنىڭ بۇگۈن كېچىدىكى جەڭدە ئاساسىي ۋەزىپىمىز
بىرىنچىدىن، گاۋ قوماندانلىقىدىكى دۈشمەننى يوقىتىپ، قومان-
دانلىق شتابىنى پۈتۈنلەي تارمار قىلىش؛ ئىككىنچىدىن، ئاي-
رودرومدا قامىلىپ ياتقان مىڭدىن ئارتۇق بىگۈناھ خەنزۇ قېـ-
رىنداشنى ساق - سالامەت قايتۇرۇپ چىقىش، شۇنداق بولغاندا
بىزنىڭ ئايرودرومنى ئازاد قىلىشىمىز ھەربىي ۋە سىياسىي

جەھەتتىن ئېيتقاندا، زور غەلىبە بولۇپ، ئەڭ چوڭ شەرەپلىك ئىشتۇر، ــ ھاكىموپ «شۇنداقتۇ» دېگەن مەنىدە ئۇلتۇرغان كوماندىرلارغا قاردى، ئاندىن، ــ يولداش شتاب باشلىقى، سىز ئەھۋالنى تولۇق تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈڭ، ــ دېدى ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان پولك شتاب باشلىقى سادىروپنى تەكلىپ قىلىپ.

ــ يولداشلار! ــ دەپ سۆز باشلىدى شتاب باشلىقى، ــ بىزنىڭ پارتىزانلىرىمىز قۇربان بېرىشتىن قورقماي، باتۇرلۇق، قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپ دۇشمەنگە ئەجەللىك زەربە بېرىپ، ئىككى كېچىدىكى جاپالىق جەڭدە لەنشاڭ، ھەرەمباغنى ئازاد قىلدۇق. مۇشۇ ئىككى ئورۇندىكى ئۇرۇشتا بىز گومىنداڭ قالدۇق قىسىملىرىدىن 210 دۇشمەننى يوقىتىپ، 170 دۇشمەننى يارىدار قىلدۇق. 450 ئەسىرگە چۈشۈپ، جەمئىي 830 دۇشمەن يوقىتىلدى، ئەسىر ئېلىندى. شۇنداقلا ئاشۇ ئىككى ئورۇندىن 1000 دانە مىلتىق، 40 دانە ئاپتومات، 10 دانە تاپانچا، 3 دانە زەمبىرەك، 7 دانە مىنامیوت، 40 دانە گىرانات، 5 دانە ماكسىمكا، 10 دانە دىكتاركا پىلىموت، 3000 دانە ھەرخىل ئوق غەنىيمەت ئېلىنىپ، پۈقرالاردىن 15 نەپەر ئەر ــ ئايال، ئوغۇل ــ قىز قۇتقۇزۇپ قېلىندى، ــ شتاب باشلىقى بۇ كېچىدىكى جاپالىق ئۇرۇشتا قۇددۇس قاتارلىق جەڭچىلەرنىڭ باتۇرلۇقىنى مەدھىيىلىگەندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ يۇقىرىقى غەلىبىلەر بەدىلىگە بىز بەراخونوپ ئېلى ئەكبەر، باۋۇدونوپ تۇرسۇن، ئىبراھىموپ توختى قاتارلىق ئون نەپەر مۇنەۋۋەر سەپدىشىمىزدىن ئايرىلدۇق.

ئۇچ مىنۇت سۈكۈتتىن كېيىن:

ــ يولداشلار! ــ دەپ سۆز باشلىدى شتاب باشلىقى

سادىروپ، ـــ بىزنىڭ ئىگىلىشىمىزچە، ئايرودرومىدا ئەسلىي
بارى 1300 نەپەر دۇشمەن ئەسكىرىي كۈچى بىلەن 600 نەپەر
ئەتراپىدا تۈتۈپ تۇرۇلغان خەلق بار ئىدى. ھازىر لەنشاڭ،
ھەرەمباغدىن قېچىپ بارغان 900 گە يېقىن قورچاق ئەسكىرى
بىلەن 210 پۇقرا بولۇپ، ئايرودورومىدا قورچاق ئەسكىرى
2000 نەپەر، پۇقرا 800 ئەتراپىدا. قورال جەھەتتىن، مىل-
تىق، ئاپتوماتنى ھېسابقا ئالمىغاندا، 28 دانە ماكسىمكا، 14
دانە دىكتاركا، 20 مىنامىيوت، يەتتە دانە چوڭ - كىچىك
زەمبىرەك بار، ئوق زاپىسى بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭدىن باشقا،
يەتتە دانە ساماليوت بولسىمۇ، ساماليوتلار بىز تەرەپتىن سۇ
قۇيۇلۇپ توڭلىتىۋېتىلگەن، شۇڭا قېچىپ كېتىش ئىمكانىيىتى
يوق دېيىشكە بولىدۇ، ـــ شتاب باشلىقى دۇشمەن تەرەپ
بىلەن ئۆز كۈچىنى سېلىشتۇرۇپ كېلىپ مۇنداق دېدى، ـــ
دېمەك، گاۋ سىلىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردە بىرقانچە قېتىم چوڭ
ئۇرۇشلارغا قاتنىشىپ خىزمەتمۇ كۆرسەتكەن، ئىناۋەت تەسىرى
بار گېنېرال، ئۇنىڭ قولىدىكى ئىككى مىڭغا يېقىن ھەربىي
كۈچ ئاز كۈچ ئەمەس. شۇڭا، قامىلىپ قالغان ئىت جان -
جەھلى بىلەن ئېتىلغاندەك، ئىزا - نومۇس، نام - ئابرۇيى
ئۈچۈن بولسىمۇ بىز بىلەن ئۆلگۈچە قارشىلىشىشى مۇمكىن.
بىراق، شۇنچىلىك دۇشمەن ئالقاندەك يەرگىلا تىقىلىپ قالدى.
«ئۇي مۇشۇكى تالا مۇشۇكىنى پاتۇرمىغاندەك، قېچىپ بارغانلار
بىلەن ئەسلىي بارلىرى تاماق، ياتاق تالىشىپ، ئىككى تەرەپتىن
بىرقانچىسى ئۆلۈپتۇ. ئاچلىقتىنمۇ توڭلاپ ھەركۈنى قانچىسى
ئۆلىدىكەن. ئىككى كۈندىن بېرى ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ ئېيە-
تىشچە، ئاشلىق زاپىسى تۈگەپ، ئەسكەرلەرگە كۈنىگە 50
گرام، پۇقرالارغا 25 گرام قوناق مومىسى بېرىلىدىكەن. دې-

مەك، ئەسكەرلەر روھىي جەھەتتىن ئۆلگەن ۋە بىر قىسمى بىزنىڭ زەربىمىزنىڭ تەسىنى تېتىغان، ئۇلار ھامان قورقۇقان خوراز ئارقىسىغا قاراشقا پېتىنالمىغاندەك، ئۆز كۈچىگە ئىشەنچ قىلالمايدۇ. ــ دېدى ھەم بۇ قېتىمقى ئۇرۇش ۋەزىيىتىنىڭ ھەربىي ۋە سىياسىي جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ئۈستىدە توختىلىپ، ــ كۆروپ تۇرۇپسىلەر، قەھرىتان سوغۇق، ئاچ-يالىڭاچلىق 800 ئەتراپىدىكى خەنزۇ قېرىندىشىمىزنى ھايات قالدۇرۇش ئۈستىدە تۇرۇۋاتىدۇ. بىزنىڭ ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش مەسئۇلىيىتىمىز ۋە مەجبۇرىيىتىمىز بار. گومىنداڭ قىسىملىرىدىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكىسى يالالنما ۋە مەجبۇرىي قوبۇل قىلىنغان، بۇلارنىمۇ ئاچلىق، رەھىمسىز سوغۇق ھايات-قالدۇرۇش ئۈستىدە، بىز قانداق بولسۇن، ئىنسانپەرۋەرلىك يۈزىسىدىن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ ھايات-ماماتىنى ساقلاپ قېلىپ، چىقىش يولى بېرىشىمىز كېرەك.

شتاب باشلىقىنىڭ سۆزى تۈگەش بىلەن كوماندىرلار ئىچىدە غۇلغۇلا باشلىنىپ، ھەرقايسىسى ئۆز پىكىرلىرىنى ئېيتىشتى. پولك باشلىقى بىلەن شتاب باشلىقىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىگەندىن باشقا، ھۇجۇم قىلىش پىلانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى.

ــ مەن پولك كوماندىرى بىلەن شتاب باشلىقىنىڭ قارارىغا قوشۇلىمەن. يولداش شتاب باشلىقى دېگەندەك، ۋاقىت قىس، دۇشمەن دائىرىلىرى بىزنى ئالدىرىتىۋاتىدۇ، ــ دېدى باتالىيون كوماندىرى ئوسمانوپ، ــ ھازىر ئايرودرومدىكى قالدۇق دۇشمەنلەر سان ۋە مەملىي كۈچتە ۋاقتىنچە بىزدىن ئۈستۈن تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇلار روھىي جەھەتتىن ئۆلگەن، غەلىبە قىلىش، قىسقىسى ھايات قېلىش ئۈمىدى يوق. زەربە يېگەن كۈچىنى تولۇقلىيالمايدۇ. ئىچكى جەھەتتە بۆلۈنگەن. ئەكسىچە

بىزده بولسا، جەڭچىلىرىمىزنىڭ روھى ئۇستۈن، غەلىبە قىلىش ئىشەنچى تولۇق، كىم ئۇچۇن ئۇرۇش قىلىشنى بىلىدۇ. ئوسما-نوپ تامدا ئېسىقلىق تۇرغان ئايرودروم خەرىتىسى ئالدىغا چىقىپ كۆرسەتكۈچ تاياقنى قولىغا ئېلىپ خەرىتىنى كۆرسىتىپ سۆزدى-نى داۋام قىلدى، ــ مانا بۇ ئايروپىلان ئىستانسىسى، شەرق تەرىپى پەنجىم، شىمالىي تەرىپى ئاقئۆستەڭ، غەرب تەرىپى تاللىق، جەنۇبىي تەرىپى ئالتۇنلۇق بولۇپ، دۈشمەن 1209 مېتىر ئارىلىق قالدۇرۇپ، ھەر تەرەپتە ئۇچتىن توققۇز، ئەمە-لىيەتتە سەككىز پوتەي ياسىغان، ئېگىزلىكى سەككىز مېتىر ئەتراپىدا، ئىككى قەۋەت، يىراقتا زەربە بېرەلەيدۇ. شۇڭا ھەر بىر پوتەيگە بىر ماكسىمكا، بىر دىكتاركا پىلىموت ئورۇنلاشتۇ-رۇلغان. پوتەيلەر بىر ـ بىرسى بىلەن ماسلىشالايدۇ، ئىككىنچى ئەھۋال، ھەر ئىككى پوتەي ئارىلىقىغا بىر مېتىر ئېگىزلىكتە يەر ئاستى پوتەي ياسالغان بولۇپ، سەككىز پوتەيگە بىردىن ماكسىمكا، بىردىن دىكتاركا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، پوتەيلەر يەر ئاستى يولى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. مىلتىق، ئاپتومات تۇتقان دۈشمەنلەر ئاشۇ ئايلانما ئاكوپلاردا تۇرۇپ قارشىلىق كۆرسىتە-دۇ، ــ ئوسمانوپ چۈشىنىشلىك بولدىمۇ دېگەندەك قىلىپ، كوماندىرغا قارىدى ـ دە، سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئۈچ قۇر سىم توسۇق بىلەن ئورالغان بولۇپ، دۈشمەن يەر ئاستى يولى ئارقىلىق توسۇقتىن چىقىپ، يۇز مېتىر ئارىلىقتا مەخپىي پوست ئورنىتىدۇ، ــ ئۇ سۆزىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن خەرىتىنى كۆرسەتتى، ــ بىزنىڭ رازۋېدكىمىز بۇنىڭدىن بەش كۈن بۇ-رۇن، جەنۇبتا مۇشۇ ئىككى ئورۇندا، شەرقتە بۇ ئىككى ئورۇندا ئۇلارنىڭ ئىككىدىن سەككىز مەخپىي پوستىنى بايقىغان.

ــ پىكىرىڭىزنى داۋام قىلىڭ، ــ دېدى كوماندىر

هاكىموپ.

ـــ بىز، ـــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئوسمانوپ، ـــ يەنىلا بۇرۇنقى ئۇسۇل بويىچە «قامىلىپ قالغان ئىت» قا قىچىپ چىقىش يولى بەرمەپ، ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ دۇشمەننى ئۇۋۇسىدىن قوغلاپ چىقىرىپ، ئاندىن ئالدىدىن توسۇۋېلىپ زەر-بە بەرسەك دەيمەن. شۇنداق بولغاندا بىزنىڭ بىر باتالىيونىمىز جەنۇبتىن، ئىككى باتالىيونىمىز شەرق - غەربتىن ھۇجۇم قىلىپ دۇشمەننى شىمالىي پىلىچى غولىغا قىچىشقا مەجبۇرلىساق، دۇشمەن قاچقان زامان جەنۇبتىن ھۇجۇم قىلغان باتالىيون بىسىپ كىرسە شەرق - غەربتىكى ئىككى باتالىيون شىمالغا قاراپ سىل-جىپ دۇشمەننى ئوك - سولدىن قىسىپ، غول ئىچىگە مېڭىشقا قىستايدۇ. بۇنداق بولغاندا، دۇشمەنلەر ئەتراپ يېزىدىكى خەلققە چېقىلالمايدۇ. بىر باتالىيون پىلىچى غولى ئىچىدە دۇشمەننىڭ ئالدىنى توسۇپ كەينىگە قايتۇرىدۇ - دە، ئوك - سولدىن قىسىپ بارغان ئىككى باتالىيون بىرلىشىپ دۇشمەننى قورشاۋغا ئالىدۇ. بۇ ئەھۋالدا دۇشمەننى تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر-لىيالايمىز. يەنە بىر پىكرىم، ـــ دېدى ئوسمانوپ ئىلە-تىماس تەلەپپۇزىدا، ـــ دۇشمەننىڭ ئىستىھكامى كۇچلۇك، شۇڭا ئېغىر چىقىمدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھۇجۇمغا بىراقلا توپ-لىنىپ ئۆتۈشتىن ساقلىنىش كېرەك. ئەگەر دۇشمەنلەر سېزىپ قالغان ئەھۋالدا ئۇلارنى ئالداش بىلەن ئوقىنى ئۇپرىتىپ تۇگە-تىش كېرەك. ئىككىنچىدىن، ئەتراپتىكى يېزا خەلقىنى ھەر-كەتلەندۇرۇپ، قىقاس، ھۇررا ئارقىلىق بىزنىڭ ھۇجۇمىمىزغا ئارقىدا تۇرۇپ ماسلاشتۇرساق. ئۇرۇشتا «بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ» دېگەن سۆز بارغۇ.

ئوسمانوپنىڭ سۆزىدىن كېيىن بىر پەس غۇلغۇلا بولۇپ

كوماندىرلارنىڭ بەزىلىرى قوشۇلدى، بەزىلىرى قىسمەن قوشۇمـ
چە قىلدى. پىكىرلەر ئاياغلىشىپ كوماندىرلار پولك كوماندىرى
بىلەن شتاب باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈشتى. پولك كومانديـ
رى ھاكىموپ ئورنىدىن تۇرۇپ سالماق قەدەم بىلەن تامدىكى
خەرىتىگە بېرىپ كۆرسەتكۈچ تاياقنى ئالدى. دىققەت قىلىڭلار
دېگەن مەنىدە كوماندىرلارغا قارىدى ـ دە:
ـــ يولداش ئابلايوپ، ـــ دېدى.
ـــ بار! ـــ باتالیون كوماندىرى ئابلايوپ ئورنىدىن تۇـ
رۇپ تامدىكى خەرىتىگە قارىدى.
ـــ سىزنىڭ باتالیونىڭىز ھەرەمباغدىن چىقىپ ئايرودرومـ
نىڭ شەرق تەرىپىگە ئۆتۈپ پەنجىم خەلقىنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ
شەرق تەرەپتىن ھۇجۇمنى شەكىللەندۈرىسىز، لېكىن ئاساسىي
نىشان، شەرقىي جەنۇب تەرەپتىكى مۇنۇ بىرىنچى نومۇرلۇق
بۇرجەكتىكى پوتەي بولۇپ، دۇشمەننىڭ ھۇجۇمىنى پۈتۈنلەي
ئۆزىڭىزگە تارتىسىز. دۇشمەن قاچقان ھامان شىمالغا قاراپ
سىلجىپ، قاچقان دۇشمەننى پىلىچى غولىغا قارىتىپ ماڭغۇزىـ
سىز. يولداش تۇرسۇنوپ، سىز نوغايتو خەلقىنى ھەربىكەتكە
كەلتۈرۈپ، دۇشمەننىڭ غەربىدىن ھۇجۇم قىلىسىز. ھۇجۇمـ
نىڭ ئاساسىي نىشانى مانا بۇ غەربىي جەنۇبتىكى بۇرجەكتىكى
پوتەي بولۇپ، دۇشمەننىڭ ئوت كۈچى سىلەرگە قارىتىلىدۇ.
دۇشمەن قاچقان زامان سىزمۇ قاچقان دۇشمەننى غەربتىن قىـ
سىپ پىلىچى غولىغا كىرگۈزىسىز، بۇنىڭدا شەرق ۋە غەربتە
بىزدە قۇربان بېرىش بولمايدۇ. يولداش ئوسمانوپ، سىزنىڭ
باتالیونىڭىز مانا بۇ جەنۇبتىكى ئىككى يەر ئاستى پوتىيى بىلەن
چوڭ بىر پوتەي، يەنى ئالتە دانە پىلىموتقا قارىتا ھۇجۇم قىـ
لىسىپ، بۇسۇپ كىرىپ دۇشمەننى ئۆزىسىدىن قوغلاپ چىقىرىـ

سىز. بۇنىڭدا ئەھۋال ئېغىر، قۇربان بېرىشىمۇ بولىدۇ. بۇنىڭدا ئىككى تۈرلۈك ئىمكانىيەت بار: بىرىنچىسى، تۈيدۇرماي بېرىپ پوتەينى پارتلىتىش، يەنە بىرسى، بايىقى سىز دېگەن يوشۇرۇن پوست يولىنى قولغا چۈشۈرۈش. بىز ئىمكان بار قۇربان بەرمەسلىكىمىز كېرەك، شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق، يولداش كوماندىر، سىز دېگەن ھەر ئىككى ئىمكانىيەتنى قولغا چۈشۈرۈشكە تىرىشىمىز.

ـــ رەھمەت سىزگە، سىزگە قوماندانلىق شتابىمۇ ئىشەنىدۇ.

ـــ يولداش شاۋدىنوپ، سىزنىڭ باتالىيونىڭىز پىلىچى غولى قارىياغاچلىق ئاستىدا تۇرۇپ قاچىدىغان دۈشمەننى ئالدىن توسۇيسىز ـ دە، دۈشمەننى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەپ ئادەم ئەۋەتىسىلەر. باردىغان ۋەكىللەرنى يولداش ئابلايوپ بەلگىلەيدۇ. ئۇلار قوماندانلىق شتابىنىڭ خېتىنى ئاپىرىدۇ. ھۇجۇم ۋاقتى 30 ـ فېۋرال كېچە سائەت بىر بولىدۇ. پولك قوماندانلىق ئورنى ئالتۇنلۇقتىكى تاللىقتا بولىدۇ. ئۇقۇشلۇق بولدىمۇ؟ ـــ ھاكىموپ كوماندىرلارغا قاردى ـ دە، ـــ سىزدە يەنە قانداق تاپشۇرۇق بار؟ ـــ دېدى شتاب باشلىقىغا قاراپ.

ـــ يولداشلار! بۇ قېتىمقى ئۇرۇش ئەھۋالى ئۆتكەندەكىگە قارىغاندا ئېغىر ۋە مۇشكۇل. بىز گومىنداڭنىڭ ئالدىمىزدىكى جەنۇب تەرەپتە يەتتە ۋىلايەت، شىمالدىكى ئۇرۇمچى، ئالتاي، تارباغاتايدا خەلق ئۇستىدە يۈگۈرۈۋاتقان قىرغىنچىلىقىنى ئويلىغىنىمدا، بىر مىنۇتمۇ كېچىكىپ تۇرالمايمىز. بىز ۋەتەنگە، خەلققە ئۆزىمىزنىڭ ھېسسىياتىنى بېغىشلاپ قولىمىزغا قورال ئالغانىدۇق، غەلىبە بىزگە مەنسۇپ. يولداشلار دىققەت قىلىدىغان بىر ئىش، ـــ شتاب باشلىقى سادىروپ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا

كوماندىرلارنى ئاگاھلاندۇردى، ــ گاۋ سىلىك بىلەن دۇ ۋالىي ھازىر ئايرودرومدا، بۇ ئىككىسىنى تىرىك قولغا چۈشۈرۈشىمىز كېرەك. ئەگەردە بۇ ئىككىسى تىرىك قولغا چۈشسە، بىزنىڭ ھەربىي ۋە سىياسىي جەھەتتىكى غەلىبىمىز تېخىمۇ چوڭ بولىدۇ. چۈشىنىشلىكمۇ؟

كوماندىرلار بىر - بىرسى بىلەن قول ئېلىشىپ «غەلىبە بىلەن كۆرۈشەيلى» دېيىشىپ، خوشلىشىپ چىقىشتى.

شتاب خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدە يېشى قىرىقلارغا تاقاپ قالغان، بۇرۇتلۇق، ئۇچىسىغا ھەربىي كىيىم كىيگەن كىشى كېچىدىكى ئۇرۇش غەلىبىسى بىلەن گېزىتنى ئوقۇپ بېشىنى ئۇستەلدىن كۆتۈرمەي ئولتۇراتتى.

ــ سالام! ــ دېدى بۆلۈمگە كىرگەن مەردان چاس بىرىپ، ھەربىي قائىدە بويىچە تىك تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۇرۇپ.

ــ سالام! ــ بۇرۇتلۇق كىشى جاۋاب قايتۇرۇش بىلەن تەڭ مەردانىنىڭ باش - ئايىغىغا سەپسېلىپ قارىدى - دە:

ــ ھە كىچىك جەڭچى، بىرەر ئىشىڭ بارمىدى ياكى بىرەرسىنى ساقلامسەن؟ ــ دېدى.

ــ ياق، ياق، مەن كوماندىر ئوسمانوپنى ساقلايمەن. سىز ئۇنى تونۇيدىغانسىز، ئاجايىپ كوماندىر - دە، ــ مەردان ئۇستەل يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردى.

ــ ھە، ھە، ھە، تونۇيمەن، ئوسمانوپنى پۈتۈن قوماندانلىق شتابىمۇ تونۇيدۇ، بۇ گەپچە، ياش جەڭچى يېگىت، سەن ئوسمانوپنىڭ ئادىيوتانتى ئوخشايسەن، قارا، ئاخشامقى ئۇرۇشتا سىلەرنىڭ باتالىيونىڭلارنىڭ ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەنلىكىڭلارنى بۇگۈنكى گېزىتكە بېسىپتۇ. ھەي، ھەي، ھەي، ئەگەردە كېچىدىكى جەڭدە قەھرىمانلىق كۆرسەتكەنلەرنى رەسىملىرى بە-

لەن باسقان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى، ئامال قانچە، ــ بۇرۇتلۇق كىشى ئېغىر تىن ئېلىپ ئۆكۈندى.

ــ شۇنداق، شۇنداق، كېچىدىكى ئۇرۇشتا دۇشمەننىڭ پوتىينى پارتلاتقانلىقىمىزنى دېمەمسىز، ھۇجۇم قىلغاندا كومانـدىر تىك تۇرۇپ مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوققا قاراپ ھەممىنىڭ ئالدىدا يۈگۈردى. ئۇتتۇر كېلىۋاتقان دۇشمەننىڭ ئوقلىرى ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ كەتكەندەك قىلىدۇ. «قورالنى تاشلا» دەپ ۋارقىرىسا، دۇشمەننىڭ قولى تىترەپ قورالى يەرگە چۈشۈپ كېتىدۇ. مەن ئوسمانوپتەك باتۇرنى كۆرمىدىم. ھەرقانچە بولسا شۇنچىلىك بولار، يۈرىكى قازانىدە قازان، ــ مەردان كـومانـدىرنى يەنىمۇ ماختىماقچى ئىدى، بىراق لايىق ھەربىي ئاتالغۇلارنى تاپالمىدى.

ــ ھە، ھە، ھە، مۇنداق دېگىن، شۇنداق قىلىپ سەندىمۇ ئۇرۇشتا بوپسەن ـ دە؟ ــ قىزىقىپ سورىدى بۇرۇتلۇق كىشى.

ــ بولمايچۇ، ئۇرۇشتا بولمىسا ئەسكەر بولامدۇ. لەنـشاك، ھەرەمباغدىكى ھۇجۇملارنى دېمەمسىز، ئادەمنىڭ كۆلگۈسىنى كەلتۈرۈپ، چېرىكلەر دوكتېنىۋېلىپ بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلايدۇ. شۇلارمۇ ئەسكەر بولۇپ، قورال تۇتۇپ بىزنىڭ قېنىمىزنى شوراپ كەلسە خوپ دەپ يۈرۈپتۇق، تېخى ئۇلارنىڭ قاچقىنىنى، ئۆلگىنىنى دېمەمسىز.

ــ بۇ گەپچە يىگىت، قاچقان دۇشمەننى راسا قىرىپسەن ـ دە؟ ــ چاقچاق ئارىلاش كۈلدى بۇرۇتلۇق كىشى.

ــ شۇنداق، بىز بېسىپ كىرگەندىن كېيىن دۇشمەنلەر قاچىدۇ ـ دە، ــ دېدى مەردان.

ــ يارايسەن يىگىت، يارايسەن، جەڭچىلىرىمىز باتۇرلۇق

بىلەن بېسىپ كىرگەندىن كېيىن، ئۇلار قاچىدۇ. ئۇ قورقۇنچاق «باتۇرلار» بىزنى ئوقۇتماي، بىزنىڭ بىلىمسىزلىكىمىزدىن، ئاڭسىزلىقىمىزدىن، نادانلىقىمىزدىن پايدىلىنىپ ھۆكۈم سۈرۈپ ئەزگەن، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

— شۇنداق، شۇنداق، — دېدى مەردان.

— تونۇشۇپ قويايلى، پات - پات كېلىپ تۇرغىن، ئىسمىم ئالىم خوجايوپ، — دېدى بۇرۇتلۇق كىشى.

— مېنىڭ مەردان ئەلپاتتايوپ.

ئۇلار قول ئېلىشىپ خوشلاشتى، خوجايوپ تالاغا ئۇزىتىپ چىقتى.

— ئۆزۈڭ ياش بولساڭمۇ چوڭ قازاندا قورۇلۇپ پىشقاندەك كۆرۈنىسەن، خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن، — ئاق يول تىلىدى خوجايوپ.

6

شىنجاڭغا ئون يىل قانلىق ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزگەن شېڭ شىسەي ئىچكى ئۆلكىگە يۆتكەپ كېتىلگەندىن كېيىن، شىنجاڭغا رەئىس بولۇپ تەينىلەنگەن ۋۇ جىنشىن ئۆز يۇرتداشلىرى، شۇنداقلا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن بولۇپ بىر مۇنچە پارتىيە، ئارمىيە، مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى بىرگە ئەكەلگەنىدى. ۋۇ جىنشىنىڭ ئىبارەت بۇ قېرى تۈلكە شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن «ئۆكۈز ھارۋىسىدا ئولتۇرۇپ توشقان ئېلىش» نەيرەڭىنى ئىشلەتىپ، كۆرۈنۈشتە ئاز - تولا ياخشى ئىش قىلغان بولۇپ، خەلقنىڭ ئىشەنچىگە ئېرىشمەكچى بولغان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇ قۇرغان قاپقانغا دەسسىمەي،

ئۆزلىرى تاللىغان يول - مەقسەت بويىچە ئىش قىلىشتى. ۋۇ-جۇڭشىن غۇلجا شەھىرىگە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي قوماندانى ۋە پەۋقۇلئاددە ۋەكىل سۈپىتىدە ئۆزى بىللە ئەكەلگەن گاۋنى سىلىڭ قىلىپ ئەۋەتتى. گېنېرال مايور گاۋ سىلىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردە بىرقانچە يىل ئۇرۇشلاردا بولغان، جياڭ جيېشىنىڭ ياپونغا قارشى پاسسىپ پوزىتسىيىسى، كومۇنىستلارغا قارشى ئاكتىپ پوزىتسىيىسى بويىچە ئۇرۇش قىلىپ، ياپونغا قارشى ئۇرۇشتا ئاكتىپ چېكىنىش بىلەن «ئۇچراشماسلىق» تاكتىكا-سىنى قوللىنىپ، ئەسكىرىي كۇچى ھېچقانداق زىيانغا ئۇچرىمى-غان، ئەمما قىزىل ئارمىيىگە قارشى ئۇرۇشتا ئەسكىرىي كۇچى زىيانغا ئۇچراپ، ئۇنتۇلغۇسىز دەككىسىنى يېگەن بولسىمۇ، ئاكتىپ قارشى تۇرغانلىق سەۋەبىدىن جياڭ جيېشى تەرىپىدىن بىرقانچە قېتىم ئوردىن ۋە مېدال بىلەن مۇكاپاتلانغانىدى. ئۇ غۇلجا شەھىرىگە كەلگەندىن كېيىن، ئىلى ۋادىسىنىڭ تاغ - ئېدىرلىرىدىن، ئېرىق - ئۆستەڭلىرىدىن ئېقىۋاتقان «ماي» دەك بايلىقلىرىنى كۆرگىنىدە ئاغزى ئوچۇقلا قالدى - دە، ئالتۇن، كۇموش، زىبۇزىننەتلەرنى قاچىلاش ئۈچۈن، ئۆزىگە ۋە ئايالىغا ئاتاپ شاڭخەيدىن ئالاھىدە ماتېرىياللاردا ياسالغان چامادان، سان-دۇقلارنى ئەكەلدۈرگەنىدى.

«بۇ ياۋايى ھايۋانلار نېمىدىن تۆرەلگەن، يە قورقۇش، چېكىنىش دېگەننى بىلمەيدۇ، نە ئوق تېگىپ ئۆلگىنى يوق. ئالتە ئوغرى، خەپ ئالتە ئوغرى، سەن ئالتە ئوغرى يىگىرمە ئىككى كۈن ئىچىدە يەتتە يۈز ئاتمىش ئەسكىرىنىى ئۆلتۈرۈپ قورالىنى بۇلاپ كەتتىڭ، ئون مىڭ، يىگىرمە مىڭ دانە ئوق ئېتىلىپ بولدى. يەنىلا ئالتە ئوغرى، ئالتە، خەپ، ئەكبەر، پاتىخ، غېنى، سەن ئوغرىلار قولۇمغا چۈشسەڭ، يۈرىكىڭنى

تىرىك تۇرغۇزۇپ ئېلىپ خام پېتى يەپ، مېڭەڭنى ھاراقتا چىلاپ ئىچمىسەم.» گاۋ سىلىك ئەلەم ئىچىدە ھەسرەتلىنەتتى، قاينايتتى. ئۇ غۇلجىغا مېڭىش ئالدىدا ۋۇجۇشى بىلەن شتاب باشلىقى سۇك گېنېرال ئالدىدا ئوغرىلارنىڭ يۇرتىكى بىلەن مېڭىسىنى ھاراقتا چىلاپ ئالاھىدە سوۋغا سۇپىتىدە ئەۋەتىشكە ۋەدىمۇ قىلغانىدى. ھەسرەت، پۇشايمان، ئالتە ئوغرى ئاتالمىش ياۋايىلاردىن مەغلۇپ بولۇش، گېنېرال ئۇچۇن ئۆلۈم ئىدى.

گېنېرال گاۋ سىلىك بۇنىڭدىن بىر ھەپتە بۇرۇن ئۇرۇمچى باش سەنمۇبۇسىدىن بىر مەخپىي تېلېگراممىا تاپشۇرۇۋالدى، تېلېگراممىدا: «بۇ قېتىم سىزلەرگە يارەمگە تۆت مىڭ كىشىلىك مۇنتىزىم قوشۇن ئەۋەتىلدى. دۆلەت ئاتمىز جىياڭ ۋېيىيۇەنجاڭ ئالىيلىرى سىزنىڭ ئىلى ئوغرىلىرىنى يوقىتىشتا باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، ھازىرغىچە باش ئەگمەي پۈت تىرەپ تۇرالىغان ئالىيجاناب ئىرادىڭىزدىن مەمنۇن بولۇپ، ئورۇنىنى تەقدىرلەش بىلەن بىرگە، پۈتۈن ئوغرىلارنى يوقىتىش قوماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانلىق ۋە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىي ۋالىيلىق ئەمىلىنى سىزگە بەردى. دۆلەت ئاتىمىزنىڭ ۋە باش سەنمۇبۇنىڭ بۇنداق ئالىيجاناب غەمخورلۇقى ۋە ئاتىدار چىلىقىنىڭ تەلىپىدىن تولۇق چىقىدۇ دەپ سىزگە ئىشىنىمىز، سىزگە ئالىي ھۆرمەت ۋە بەخت، غەلىبە، شان - شەرەپ تىلەيمىز. گېنېرال بىلەن گاۋ خېنىم» دېيىلگەنىدى. باش سەنمۇبۇنىڭ بۇ تېلېگراممىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئىشەنسۇن - ئىشەنمىسۇن، ئۆچكەن ئۇمىد - يۇلتۇزلىرى قايتىدىن غۇۋالىشىپ يورۇغاندەك بولدى - دە، ئەر - خوتۇن ئىككىسى خۇشاللىقىدىنمۇ ئىشقىلىپ مارتىلدىشىپ يىغلاشتى، ئالتۇن، كۈمۈش، زىبۇزىننەت سېلىنغان چامادان، ساندۇقلارنىڭ

بوش قالغان يېرى توشىدىغانلىقىنى ھېس قىلىشتى.

گېنېرال شۇ كېچىسىلا سابىق ۋالىي باشلىق باتالیوندىن يۇقىرى ھەربىي ئەمەلدارلارنى چاقىرىپ، تېلېگراممىنى يەتكۈزۈش بىلەن خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرماقچى بولدى. مەجلىسكە قاتنىشالايدىغانلار كېلىپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن:

ــ ۋالىي جانابلىرى، ئالدى بىلەن تۆت ئېغىز بىر نەرسە دەپ بېرەرسىز؟ ــ دېدى. ئەمما «ئەمدى سەن قېرىنىڭ ئۆشكۈمۈ تۈگىدى. گۈناھىڭنى ياستىپ تەييارلاشتىن باشقا نېمە ئىشىڭ بار» دېمەكچى بولغان سۆزىنى دېمىدى. جاللات شېكىسپىرى ئىلى ۋىلايىتىگە يەتتە يىل ۋالىي، قوشۇمچە ھەربىي باشلىق بولۇپ، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مەدەنىيەت ـ مائارىپ، ساھىيە، قاتناش، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشتا نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغان تەرەققىياتىغا ياۋ شۇننى «خائىن» دېگەن بەتنام بىلەن قولغا ئالغاندىن كېيىن، يۈرتدىشى دۇنى ۋالىي قىلىپ ئىلىغا ئەۋەتكەنىدى. دۇ شېكىسپىرنىڭ غۇلجىدىكى قولچومىقى بولۇپ، لېۋۇ بىنىدى بىلەن بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرىدىن ئىدى. شېكىسپىرى كېتىپ ھازىر ئۇ ئىگىسىز ئىت بولۇپ قالغانىدى.

ــ جانابىي گېنېرال! بۇگۈنكى يىغىندا ئاساسلىقى ھەربىي ئىشلار قارالغاچقا، سۆز سىزدىن بولسۇن، ــ دېدى دۇ ۋالىي. ئۇ ئىچىدە: «مەنغۇ قورالسىز ھۆكۈمران، نەچچە مىڭ كىشىلىك ئەسكىرىڭ تۇرۇپ، ئالتە توكتوك ئوغرىغا تەڭ كېلەلمەي نەچچە يۈز ئەسكىرىڭنى يوقاتتىڭ. ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلمەن دېگۈچە، ئاستا بېرىپ ئېشىكىڭنى باقساڭچۇ قاپاق باش» دېمەكتە ئىدى. يىغىن تاپا ـ تەنده باشلاندى.

ـــ دۇي[1] ، ـــ دەپ سۆزىنى باشلىدى گېنېرال گومىنـ
داڭ ئەمەلدارلىرىغا خاس «دۇي» ئىپادىسى بىلەن. ئۇ بۇگۈنكى
يىغىنىنىڭ ئەھمىيىتى ئۈستىدە قىسقىچە سۆزلىگەندىن كېيىن،
شتاب باشلىقى ئالدى بىلەن تېلېگراممىنى ئوقۇماقچى بولدى.
گېنېرال سېرىق مۇت ئىشتان ـ چاپان كىيىپ، ئالتە دانە
ئوردېن ـ مېدال تاقاپ، تامدىكى ياغاق باش جياڭ جيېشىنىڭ
رەسىمى ئالدىدا باشقىلاردىن ئىككى قەدەم ئالدىدا تىك تۇراتتى.
شتاب باشلىقى تېلېگراممىنى ئوقۇپ يېرىمىغا كەلگەندە، چېچىغا
ئاق كىرگەن ئېگىز پولك كوماندىرى مىچىلداپ يىغلىدى ـ دە،
ئاخىرىدا ئۆزىنى باسالماي، «تەختەي ھاكىرىغان» دەك ئۇن سېلىپ
يىغلىدى. بۇ كوماندىرنىڭ يىغىسىدىن جياڭ جيېشىنىڭ تېلېگـ
راممىسىدىكى مەزمۇنىنىڭ ھاياتلىقتىن كۆرە ئۆلۈم يولى ئىكەنـ
لىكى كوماندىرغا ئېنىق ئىدى.
ـــ گېنېرال ئەپەندى، مەن قايتسام بولارمىكىن؟ ـــ
سورىدى دۇ ژالىي ئەمدى ئۆزىنىڭ ئوشۇقچە ئادەملىكىنى سەزـ
گەندىن كېيىن ئىچىدە: «سەن موزايۇېشى ئاسقاق ـ چولاق
ئەرۋاھلارغا قوماندان بولارسەن، ئىلاھىم» دېدى.
ـــ جانابىي ژالىي، ئىختىيار ئۆزىڭىزدە؟ ـــ گېنېرال
شۇنداق دېگىنى بىلەن ئىچىدە «ئەمدى قۇشقۇنغا پوق قىسىلغانـ
دەك قىسىلمىساڭمۇ بولىدىغۇ» دەپ ئويلاپ ھۇرپەيدى. ژالىي
بىلەن گېنېرالنىڭ كوندىشىلىقى شۇنداق بىلەن ئاياغلاشتى. شۇـ
نىڭدىن كېيىن گاۋ سىلىڭ ئىككىدىن ئالتە نەپەر پولك كومانداـ
رىنى ئېپقېلىپ، ئۆزى ئالاھىدە باش قاتۇرۇپ تۇزگەن ئوغرىـ
لارنى يوقىتىش ئۇرۇش پىلانىنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، لەـ

---

① «توغرا» دېگەن مەنىدە

شاڭ، ھەرەمباغ، ئايردورومنىڭ مۇداپىئەسىنى قانداق ساقلاپ تۇرۇش، تۆت مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا قانداق ماسلىشىش بىلەن ئىلى رايونىدىن ئوغرىلارنى قايتۇرما ھۇجۇم بىلەن يوقاتقاندىن كېيىن، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان خەلقنى رەھىم قىلماي قىرىپ قىساس ئېلىپ، خەلقنىڭ يۈرىكىنى ئەبەدىي باش كۆتۈرمەس قىلىپ مۇجۇش، ئادەتتىكى چېرىكتىن تارتىپ گېنېرالغىچە خەلقنىڭ مال ـ مۈلكىنى بۇلاش، قاماش، ئۆلتۈرۈش، ئاياللارنى ھاقارەت قىلىپ، ئاياغ ئاستى قىلىش ھوقۇقىنى بېرىشكە ئوخشاش ئىشلارنى كونكرېت قىلىپ تاپشۇرغاندىن كېيىن، گېنېرال ئىشنىڭ باشلىنىشى قىلىپ ھەربىرسىگە ئىككى دانە تىللا، بەش دانە كۈمۈش، بىردىن تۈلكە تېرىسى سوۋغا قىلىپ، ئۇلارغا ئوغرىلارنى يوقاتقاندىن كېيىن بېرىدىغان ھەر-بىي ۋە مەمۇرىي ھوقۇقلار ھەققىدە، جياڭ جېيشىغا نامى بىلەن قەسەم ئىچىپ ۋەدە بەردى. شۇنداقلا ھەربىرى ئىسمىنى ئاتاپ خىزمەتكە بەلگىلىگەندىن كېيىن، ھەممىسى بىرلىكتە جياڭ جېيشىغا مەڭگۈ سادىق بولۇپ، بىر تامچە قېنى قالغۇچە ئۇرۇش قىلىدىغانلىقى ھەققىدە قەسەم ئىچىشتى.

ئاھ، پۇل، پۇل، پۇل، پۇلدا «قىزىل قانىنىڭ دېغى بار» دېگەندەك، بايىقى گېنېرال باشلىق سەككىز ئەمەلدار كۆزىنى يۇمۇپ، جياڭ جېيشىغا سادىق بولۇپ، ئاغزىدا قەسەم ئىچسە-مۇ، كۆڭلىدە بايىقى ئالتۇن تىللادىن ئونىلا بولسا جياڭ جېيشە-نىڭ كاللىسىنى سېتىۋېتىشنى ئويلاۋاتاتتى.

ئاردىدىن بىر كۈن ئۆتتى، پىدائىيلار لەنشاڭغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ھۇجۇمدا بىر ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ، مۇئاۋىن پولك كوماندىرىنىڭ ئايالى بىلەن يەتتە ياشلىق ئوغلى ئۆلۈپ، ئۆزىنىڭ بېشى يېرىلدى. كوماندىر قورقمىدا ئايالىنىڭ كىيە-

مىنى كېيىپ قاچقان پېتى ئايرودرومغا كېلىپ توختىدى.
ئارىدىن تۆت كۈن ئۆتتى، پىدائىيلار بۇ زەربە بىلەن لەد-
شاڭدىكى، ئەتىسى ھەرەمباغدىكى قالدۇق دۇشمەنلەرنى يوقىتىپ
ئۈچ پولك كوماندىرىنى ئەسىرگە ئالدى، ئىككى ئورۇندىن قېچ-
چىپ كەلگەن قاچقۇنلار بىلەن ئايرودرومدا ئەسلىي بارلىرى
تاماق، ياتاق تالىشىپ، ئۆزئارا ئېتىشىپ ئىككى تەرەپتىن يۈزگە
يېقىن چېرىك ئۆلدى. گېنېرالغا قارىتىپ ئېتىلغان ئوق كاند-
ۇنيېغا تېگىپ كانۇاي نەق جايىدىلا ئۆلدى. گېنېرال قورقىنىد-
دىن سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ توختاپ قالدى ـ دە، قولىدىكى غاڭزد-
سى يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ماجىرانى بېسىش ئۈچۈن شتاب
باشلىقى ناگاننى چىقىرىپ، تېرە تاراقشتىپ، ھەيۋە قىلىشقا
ئارقىسىدىن بىر ئوق كېلىپ ئۇنىڭ ئوڭ قولىنى بىلىكىدىن
ئۈزۈۋەتتى.
گېنېرال ئىشخانىسىغا كىرىپ، قوقاس دەسسۈلغاندەك
ئورنىدا تۇرالمايتتى. گاۋ خېنىم ئۇنىڭ نېرۋىسىنى باسماق
ئۈچۈن كېلىپ سۈركىلىپ غىلجىڭلىغاندى، گېنېرال جەينىكى
بىلەن مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ يىقىتىۋەتتى. ئاندىن يەنە غىڭشد-
ۋاتقان پاتېفوننى ئۈستەلدىن ئېلىپ يەرگە ئېتىۋىدى، بېشى
ئاجراپ ئىككى پارچە بولۇپ كەتتى. گېنېرال ئېسىنى يوقىتىپ
قۇرۇق غاڭزىنى شورىغاندى، سېرىق شىلىم چىقىپ ئۇنىڭ
كانىيېغا چاپلىشىپ قېلىپ زەھەردەك ئاچچىقتىن يىلاندەك تول-
غىنىپ كەتتى. «كۈچۈك يەتمىسە ئۇر توقۇمنى» دېگەندەك،
گېنېرال ئالدىغا ئۇچرىغان نەرسىنى ئۇرۇپ چاقاتتى. ساق قال-
غان ئۈچ نەپەر پولك كوماندىرى كىرىپ كەلدى. گېنېرال
ئۇلارغا خىرىس قىلغان ئىتقا ئوخشاش قارايتتى، مۇشت ئاتتىد-
غاندەكلا قىلاتتى.

گېنېرال بۇنىڭدىن بىر سائەت بۇرۇن ئۇرۇمچى باش سەد-
مۇبۇغا ئەھۋالنى دوكلات قىلىپ تەسلىم بولۇشنى، ئۆزى بولسا
ئۆلۈۋېلىشنى تەلەپ قىلغانىدى. بىراق، سەنمۇجاڭ: «بۇنداق
قىلىش دۆلەت ئاتمىزغا، ئالىي قوماندانلىغا قىلىنغان خائىنلىق
بولىدۇ، دۆلەت ئارمىيىمىزگە ئاھانەت بولىدۇ. يارەمـ-
چى قوشۇن بارغۇچە چىڭ تۇرۇڭلار» دېگەن كونا مۇقامنى
تەكرارلىدى.

— تۈگەشتۇق، تۈگەشتۇق دەيمەن، تۈگەش-
تۇق، سەن قېرى ياغاق باش ئۇچۇن جېنىمىزنى دوغا تىكىپ
تۇگەشتۇق، — گېنېرال سەۋدايىدەك كۈلەتتى، يىغلايتتى،
ئۆزىنى كاچاتلايتتى، ئاغزىغا كەلگىنىچە ۋارقىرايتتى. ئۇ سەۋ-
دايىدەك كۈلۈپ كېلىپ ئايالىنىڭ ئېڭىكىنى تۇتۇشىغا ھاجەتخا-
نىدىن چىققان مۇئاۋىن پولك كوماندىرى كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ
كۆزلىرى قىزارغان، نەق ساراڭنىڭ ئۆزىلا ئىدى.

— مېنىڭ خوتۇنۇم بىلەن بالامنى سەن ئاتتىڭ، ئاناڭنى،
خوتۇنوم بىلەن بالامنى تۆلەيسەن، بۇ خوتۇنۇڭ مېنىڭ بولىدۇ،
ئەكەل خوتۇننى، سەن قېرى كۆزۈمدىن يوقال، يوقال دەيمەن.

ساراڭ كېلىپ گېنېرالنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋېتىپ ئا-
يالنى بىلىكىدىن تۇتۇپ تارتتى. گېنېرال تاپانچىسىنى چىقىرىپ
ساراڭنىڭ يۈرىكىگە ئانقانىدى، ئوق تەگكەن ساراڭ بىلەن ھو-
شىنى يوقاتقان ئايال تەڭلا يەرگە يىقىلدى. گېنېرال ئەمدى
تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ ساراڭنىڭ ئۆزىلا بولدى.

— يوقال دەيمەن، يوقىلىش، بۇنىڭدىن كېيىن كۆزۈمگە
كۆرۈنگۈچى بولۇشما، ئالتە ئوغرىغا تەڭ كېلىشەلمىدىڭ، ۋاي
ئاناڭنى، كالۋا، نان قېپىلار، سەنلەرنىڭ كاللاڭغا چاشقان ئۇۋا
سالغان، سەنلەرنىڭ ئۆلۈكىنى قاغا - قۇزغۇنلار يېسۇن، —

گېنېرالنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ ھەدەپ كالپۇكىنى يالايتتى. بايقى نان قېپى ئۈچ كومانىدىر ساراڭنىڭ ئۆلۈكىنى پۈتىدىن سۆرىگەن پېتى ئاچقىپ كېتىشتى.

گېنېرال بىلەن ئايال خۇادىن مەدەت تىلەپ ئەرۋاھلارغا ئاتاپ ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىغا، ئۆينىڭ تورىدىكى كىچىككىنە مىس بۇت ئالدىغا شام يانداۋرۇپ ئاندىن قاتار تىزلىنىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن پىچىرلىشىپ بېشىنى يەرگە قويۇشتى. ئېھتىمال گېنېرال تەڭرىدىن مەدەت تىلەش ئورنىغا گۇناھىنى ئەپۇ قىلىپ، جەننەت ئاتا قىلىشنى سورىغان بولسا، ئۇمىدسىز شەيتان — گېنېرالدىن يىگىرمە ياش كىچىك گاۋ خېنىم خۇادىن قايتا ئۆمۈر تىلەش بىلەن بىللە ئۆزى بىلەن تەڭتۇش بىر ئەر بىلەن گاۋ سىلىكىنىڭ ھىممىتىدە قولغا كىرگەن ئالتۇن، كۈمۈش، زىبۇ زىننەتلەرنىڭ كۆچىدە بەختلىك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشنى تىلىگەندۇ.

7

«خۇدا ئۇرغانىنى خۇدابەردى قۇشلاپ ئۇرۇپتۇ» دېگەن تەمسىل بار. بىر ھەپتىدىن بېرى بىر توختاپ، بىر يېغىۋاتقان قار كۈن ئولتۇرۇشقا يېقىن يەنە يېغىشقا باشلىدى ـ دە، ھەش ـ پەش دېگۈچىلا كۆزنى ئېچىپ جاننى قويغۇسىز قاتتىق شۇرغانغا ئايلاندى. غەرب تەرەپتىكى تۇزلەڭلىكتىن ئۇرغان بوران ئالدىنقى كۈنلىرى يېغىپ تېخى قاتمىغان بورپاڭ قارىنى ئۇچۇرۇپ كېلىپ ئايرودرومدىكى قېلىن قارياغاچلىققا ئۇرۇپ كۆزنى ئاچقۇسىز قۇيۇن قىلىپ گومىنداڭچىلارنىڭ مىڭ تەستە ئاچقان ئاكوپلىرىنى تۆپتۈز قىلىۋەتكەندى. قارياغاچلىقتىكى

شۇبرغاننىڭ ھۇشقۇيتىشى ئۇۋىسى بۇزۇلغان چۈمۈلىلەردەك كىرىدىغان تۆشۈك تاپالمايۋۇرگەن قالدۇق چىرىكلەر ئۇچۇن ئەجەل ھىدىنى پۇرىتىپ تۇراتتى.

ئىككى كېچە ئۇدا ھۇجۇم قىلغان پىدائىيلار ئۇيقۇسىز ھېرىپ چارچىغان، بۇگۇن كەچكى تاماقنى بىر سائەت بۇرۇن يەپ ئۇخلاشقانىدى. تۇن يېرىم بولغاندا، ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ تاماق يېيىشتى، ئاندىن ھەركىم ئۆز ۋەزىپىسى بويىچە قورال - ئوقلىرىنى تەكشۇرۇشۇپ، ئۇرۇش تەييارلىقىنى قىلىشتى. ۋاقىت بويىچە ھەر بىر باتالىيون ئۆز ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ نىشان قىلغان پەللىگە بېرىپ، سانجاق - سانجاق بولۇپ ھۇجۇم باشلاشقا تەييارلىنىپ تۇرۇشتى، جەڭچىدىن تارتىپ كوماندىرلارغىچە ئۇلارنىڭ كىندىك قېنى مۇشۇ ئانا تۇپراق ئىلى ۋادىسىغا تۆكۈلگەن، ئىلى دەريا سۈيىنى ئىچىپ، مۇشۇ تۇپراقتا ئۆسۈپ يېتىلگەن. ئاھ، غۇلجا شەھىرى، ئۇلار ئۇچۇن قۇتلۇق غۇلجا شەھىرىنى گومىنداڭ قاراقچىلىرىدىن پۈتۈنلەي ئازاد قىلىشتىنمۇ ئارتۇق شەرەپلىك ۋەزىپە بولسۇنمۇ.

تېخى مۇنتىزىم ھەربىي تۈزۈمگە كىرمىگەن ئوسمانوپ باتالیونىدىكى قوراللىق پىدائىي جەڭچىلەرنىڭ قىياپىتىدىن دۇشمەنگە نىسبەتەن چەكسىز غەزەپ - نەپرەت ۋە جەڭگىۋار روھ ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

مەردان قولىنى يانچۇقىغا سالدى. ئۇ گېنېرالغا ئاتاپ قويغان بىر دانە ئاپتومات ئوقىنى سىقىمدىغان پېتى گېنېرالنى خىيال قىلدى. ئىككى كۈنلۈك ئۇرۇش خارابىسىدە تام ئاستىدىن، قۇدۇق - ھاجەتخانىلاردىن چىققان بېشى كېسىلگەن، كۆزلىرى ئويۇلغان، قورساقلىرى يېرىلغان 700 بىگۇناھ ئەر، ئايال، نارەسىدە ئوغۇل - قىزلارنىڭ قورقۇنچلۇق جەسەتلىرى

كۆز ئالدىغا كەلگىنىدە چىشلىرى غۇچۇرلاپ، كۆزلىرىدىن غەزەپ - نەپرەت ئوتى يېنىپ، بىر تال ئوقنى سىقىمدىغان قولى تېخىمۇ كىرىشتى - دە، «خەپ توختاپتۇر!» دېدى.

كوماندىر ئوسمانوپ سائىتىگە قارىدى. ۋاقىت توشقانىدى. ئوسمانوپنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى مۇنداق ئىدى: ئىزۇت كوماندىرى زامانوپ بىلەن ئىزۇت كوماندىرى ئىسلاموپ تۆتتىن سەككىز جەڭچى بىلەن بېرىپ دۇشمەننىڭ ئىككى يەر ئاستى ئاكوپىدىكى تۆت نەپەر مەخپىي قاراۋۇلنى تىرىك قولغا چۈشۈرىدۇ ياكى تۈيۇقسىز زەربە بىلەن يوقىتىدۇ. ئاندىن ئىككى ئىزۇتتىكى جەڭچىلەر شۇ يول بىلەن دۇشمەننىڭ ئالدىنقى ئۇچ پوتېينى پارتلىتىدۇ ياكى تۈيۇقسىز بېسىپ كىرىپ ئەسىرگە ئالىدۇ. قالغان جەڭچىلەرمۇ نىشانغا يېقىنلاشقاندىن كېيىن ئۇچ تەرەپتىن بىراقلا ھۇجۇمغا ئۆتۈپ بېسىپ كىرىدۇ.

ـــ يولداش زامانوپ، يولداش ئىسلاموپ، بۈيرۇق! سەلەرگە غەلىبە تىلەيمەن، ـــ دېدى كوماندىر ئوسمانوپ.

ـــ يولداش كوماندىر! ۋەتەن ئۈچۈن، خەلقىمىز ئۈچۈن، ئازادلىق ئۈچۈن جېنىمىز پىدا، ۋەزىپىنى چوقۇم غەلىبىلىك ئورۇندايمىز! ـــ دېدى ئىزۇت كوماندىرلىرى.

ئون پىدائىي جەڭچى سەپ بولۇپ تۇرغان سەپداشلىرى بىلەن خوشلاشتى. ئۇلار كۆز ئاچقۇسىز شۇنىڭدا غايىب بولۇپ ئىلگىرىلەپ كېتىشتى، قالغان جەڭچىلەرمۇ قېلىن قاردا يىلان بېغىرلاپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە. كۆز ئاچقۇسىز شۇنىڭدا تۇمشۇقىنى جۇۋىسىنىڭ ئىچىگە، مىلتىقىنى چاتىرىقىغا تىقىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشقان تۆت چىرىك بىغەم ئۈيقۇدا ئىدى. ئۇلار ئۈچۈن بەرىبىر ئۆلۈم، چۈنكى ئاچلىق ئۇلارنى نىمجان قىلىپ قويغانىدى. زامانوپ بىلەن ئىسلاموپ قاتارلىق

زەربىدارلار دۇشمەننىڭ ئۇستىگە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ چۈشۈپ كانىيىدىن ئېلىپ يەرگە باستى.

— قىمىرلىما، ئاۋاز چىقارساڭ جېنىڭدىن ئايرىلىسەن! — زەربىدارلار خەنجەرنى ئۇلارنىڭ بوينىغا تىرەپ تۇردى.

— ھە، ھە، ھە! — ئەس - ھوشىنى يوقاتقان تۆت چېرىك خەنجەرنى كۆرگەندىن كېيىن، نېمە قىلارىنى بىلمەي ھەدەپ باش قويۇپ بېرىنمىلەرنى دەپ يالۋۇراتتى.

— ئەگەر سىلەر خىزمەت كۆرسەتسەڭلار، بىز سىلەرنىڭ جىنايىتىڭلارنى كەچۈرۈم قىلىپ تەقدىرلەيمىز، قانداق؟ — سورىدى كوماندىر ئوسمانوپ.

— ماقۇل، ماقۇل، قانداق قىل دېسەڭلار شۇنداق قىلىمىز.

— ياخشى، ياخشى، بۇگۈنكى پودپوسكا نېمە؟ — سورىدى ئوسمانوپ.

— تەنسەن، تاچىڭ، — دېدى چېرىكلەر تەڭلا. ئۇلار بىر - بىرسىدىن تالاشقاندەك ئاكوپنىڭ پوتەيلەرگە تۇتىشىش يولى، پوتەي يوللىرىدىكى پوست قاتارلىق دۇشمەننىڭ مۇداپىئە نىشانلىرىنى ئېنىق قىلىپ دېيىشتى.

— ياخشى، ياخشى، — دەپ خۇشاللاندى كوماندىر باشلىق ھەر بىر پىدائىي جەڭچى.

ئۇرۇش ۋاقتىدا «ئۆيدىكى خىيال تالاغا توغرا كەلمەپتۇ» دېگەندەك، تاسادىپىي ئەھۋاللار بولۇپ قالىدۇ، شۇڭا كوماندىر ئەقىل - پاراسىتىنى چاقماق تېزلىكىدە ئىشقا سېلىشقا ماھىر بولۇشى كېرەك.

كوماندىر ئوسمانوپ ھوجۇمنى دەرھال مۇنداق ئورۇنلاش-

تۇردى: زامانوپ ئىزۇوتى بىلەن ئىسلاموپ ئىزۇوتى ئىككى يول بىلەن مېڭىپ ئۇچتىن ئالتە ئادەم ئاجرىتىپ ئوتتۇرىدىكى چوڭ پوتەيدىكى ئىككى دانە پىلىموت بىلەن تۆت دانە ئاپتومات تۇتقان دۇشمەننى تەسلىم قىلدۇرۇش. بۇنىڭغا زامانوپ مەسئۇل بولۇش، ئاندىن ئىككى ئىزۇوت كوماندىرى ئۆز ئىزۇوتىغا مەسئۇل بولۇپ، ئوڭ ـ سولغا بۆلۈنۈپ، قالغان تۆت پوتەيدىكى دۇشمەننى تەسلىم قىلدۇرغاندىن كېيىن، ئاسمانغا قارىتىپ ئىككى پاي زالپا ئېتىپ ئوڭ ـ سولدىكى باتالیونلارغا ھۇجۇم قىلىش سىگنالى بېرىش بىلەن، ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ دۇشمەن ئىچىگە بېسىپ كىرىپ، تەسلىم بولغان دۇشمەننى شىمالغا قارىتىپ قوغلاش.

بۇ پىلان خېلى ئەقىلغا ئۇيغۇن بولۇپ، بىرىنچىدىن، بايقى تۆت دۇشمەننىڭ خىزمەت كۆرسىتىشى بىرقەدەر مۇقىم ئىدى. ئىككىنچىدىن، «تەنسەن، تاچىڭ» پوداپوسكا قولغا چۈشكەنىدى. ئوسمانوپ ئەھۋالنى دەرھال پولك قوماندانلىق شتابىغا خەۋەر دار قىلىشقا سۈرەنى ئەۋەتتى. جەڭچىلەر ئۇچقاندەك نىشان بويىچە ئىلگىرىلەپ، تۇن قاراڭغۇسىدا غايىب بولدى.

ـــ يولداش كوماندىر، قاراڭ، زالپا ئېتىلدى، قاراڭ، ئاياقتىنمۇ ئېتىلدى.

كوماندىرنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئېغىزمۇ ئېغىز ئاڭلاپ ھۇجۇمغا تەمشىلىپ تۇرغان مەردان ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن زالپىنى خۇددى ئۆزىلا كۆرگەندەك خۇشاللىقىدا خېلى ئۇنلۇك ۋارقىرۋەتتى.

باتالیون كوماندىرى ئورنىدىن دەس تۇردى. ئۇلار پوتەينى ئىشغال قىلغان پىدائىي جەڭچىلەرنىڭ:

ـــ يولداشلار، ئالغا! يولداشلار، ئالغا! ـــ دېگەن جا-

راڅلىق ساداسىنى، دۇشمەن پىلىموتلىرىنىڭ دۇشمەن ئۆزىگە قارىتىپ ئېتىلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق ئاڅلاپ تۇردى.

— يولداشلار، ئالغا! يولداشلار، ئالغا! — كوماندىر ھەممىنىڭ ئالدىدا، قولىدا ئون ئاتار ماۋزۇر، كوماندىرنىڭ ئىزىنى بېسىپلا مەردان كېتىۋاتاتتى. ئۇچ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن «ھۇررا! ھۇررا! ھۇررا!» ساداسى يەر بىلەن ئاسماننى تىترىتىۋەتتى. ئوسمانوپ باتالیونى دۇشمەن ئىستېھكامى ئىچىگە بۆسۈپ كىردى.

گېنېرال گاۋ سىلىكى ئاخىرقى قېتىم سىمسىز تېلېفونىنى قولىغا ئېلىپ ئۈرۈمچى باش سەنبۇبۇغا ئۈرغان بولسىمۇ، لېكىن باش سەنمۇدا قوبۇل قىلىدىغان ئادەم چىقمىدى.

— ئاناڭنى، خۇمپەرلەر! بىز بۇ يەردە ئۆلگىلىۋاتساق، سەنلەر ئىسسىق ئورنۇڭدا ئۇخلاش. سەن ئالدامچى ئوغرىلار، — گېنېرال ئاچچىقىغا پايلىماي تېلېفونىنى يەرگە ئۇرۇپ پارە - پارە قىلىۋەتتى، — تۆگەشتۇق، تۆگەشتۇق، ئاناڭنى خۇمپەرلەر، تۆگەشتۇق، — دېگىنىچە سەۋدايىدەك ئۆيان - بۇيان مېڭىپ يىغلايتتى. ئۇ ئۇستەل ئۈستىدىكى تاماكا كۆلدانىنى ئېلىپ، «ھەممىسىنى قىلغان سەن قېرى تاز. سەنىڭ ئۇچۇن تۆگەشتۇق» دېگىنىچە تامدىكى جىياڭ جېيشىنىڭ ئەينەك جازىلىق رەسىمىنى ئۇرغاندى. ئەينەك جازا پارچە - پارچە بولۇپ يەرگە چۈشتى. گېنېرال ئەمدى ئالدىغا كەلگەننى ئۇرۇپ، تېپىپ سۈندۈرغىلى تۇردى. گاۋ خېنىممۇ ئۇنىڭ كۆزىگە قانداقتۇر جىن - ئالۋاستىدەك كۆرۈنەتتى.

— ھەممىنى قىلغان سەن قېرى شۇۋچى، مال - دۇنياغا تويۇڭال، ۋاي خۇدا، مەن ئەمدى قانداق قىلىمەن، قىزىم بىلەن ئوغلۇمنى كۆرەلمەيدىغان بولدۇم، — گېنېرالنىڭ ئايالى چۇ

خېنىم ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ دوق قىلدى.

— ھەي قانجۇق، تۇغەشتۇق دەيمەن، تۇغەشتۇق، ماڭ، كۆزۈمدىن يوقال دەيمەن، سېنى ئوغرىلار چاتاڭنى يىرتىپ ئىككى پارچە قىلىۋەتسۇن، — گېنېرالنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ قارىسى يوقاپ تولىمۇ قورقۇنچلۇق تۇسكە كىرىپ قالدى. ئۇ ئايالىنى مەيدىسىدىن ئىتتىرگەندى، ئايال سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ يەرگە يېقىلدى.

— ۋاي خۇدا، مەن قانداق قىلىمەن؟ سەن قېرى قاقۇاش يەيدىغاننى يەپ بولغان، ئىچىدىغاننى ئېچىپ بولغان، ئاپام بەـ لەن دادامچۇ تېخى، — ئايال ئالىقىنىنى، ئىككى يانپېشىنى شاپىلاقلاپ ئۆينىڭ ئىچىنى بېشىغا كىيگەنىدى.

— ھۇررا! ھۇررا! — پىدائىي جەڭچىلەرنىڭ كۆچلۈك ساداسى خەلق ساداسىغا قوشۇلۇپ، گۈلدۈرمامىدەك گۈلدۈرـ لەپ، دېرىزە ـ ئىشىكلەر جاراڭلاپ، ئېتىلغان ئوق يالقۇنىدا ئەتراپ بىر يورۇپ، بىر قاراڭغۇلىشىپ تولىمۇ قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى. ئەجەل سىرتمىقى گېنېرالنىڭ بوينىنى قىسۋاتقانـ دەك دېمى سىقىلىپ ھاسىرايتتى. تەسلىم بولۇپ قول كۆتۈـ رۈش، «ياۋايى ئوغرىلار» ئالدىدا باش ساڭگىلىتىپ مېڭىش، ئۇرۇش قەھرىمانى بولغان بۇ ئاتاقلىق گېنېرال ئۇچۇن ئۆلۈمـ دىنمۇ ئېغىر ئىش ئىدى.

— ئاناڭنى خۇمپەر تاز، سېنىڭ ئۇچۇن ھارام ئۆلىدىغان بولدۇم! — گېنېرال تامدا يۆلەكلىك تۇرغان جيالڭ جيېشىنىڭ رەسىمىنىڭ ئاغزىغا تەپكەنىدى، پۇتى قەغەزنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتتى، — ئاناڭنى خۇمپەر!

قوماندان ئۇچۇن بىردىنبىر يول ئۆلۈۋېلىش، ئۇ تاپانچـ سىنى چېكىنسىگە تاقىۋىدى، كۆزلىرى 16 يىللىق قەدىناس

خوتۇنىغا ئاخىرقى قېتىم چۈشتى.

«ھۇ ئوغرىلار! ھۇ ئوغرىلار!» گېنېرال پەس ئاۋازدا بۇ سۆزنى تەكرارلىدى - دە، تاپانچىسىنى چېكىسىدىن قايتۇرۇپ ئېلىپ خوتۇنىغا تەڭلىدى - دە، تەپكىسىنى باستى. خوتۇنى ئالدى - كەينىگە سەنتۈرۈلۈپ كېلىپ يېنىچە يىقىلدى. ئۇنىڭ جان تالىشىپ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، ئالايغان كۆزلىرىدىن «ھەي ۋېجدانسىز ئىپلاس، سەندەك بىر ۋېجدانسىز بىلەن ئۆتكەن ئۆمرۈمگە لەنەت، لەنەت» دېگەندەك قىلاتتى. گاۋ خېنىم بۇرۇن گاۋ ئىسىملىك بىر ھەربىي كىشىگە ياتلىق بولۇپ، بىر ئوغۇل تۇغۇپ 12 يىل بىرگە بولغاندى. كېيىن گاۋ گېنېرال بىلەن مەخپىي تېپىشىپ قالدى، گېنېرال ئۇ گاۋ فامىلىلىكنى ھە دېسىلا ئالدىنقى ئۇرۇش سېپىگە ئەۋەتتى، ئۇ ياپونلارنىڭ ئوقىدا ئۆلگەندىن كېيىن گېنېرالغا تەگدى ھەم ئۇنىڭدىن بىر قىزى بار بولدى. قوماندان قاتتىلىق ئەپتى بىلەن خوتۇنىغا ئىككى مىنۇتچە قاراپ تۇردى.

قوماندان بۇرۇن تۇرمىلەردە پۈتىغا كىشەن، قولىغا كويزا سېلىنغان، فاشىستلارچە قىيناشلارغا دۇچار بولغان كوممۇنىستلارنى، ئىنقىلابچىلارنى كۆرگەندى. ئۇلار ئۆلۈم ئالدىدا دۇشمەنگە پىسەنتمۇ قىلماي: «يوقالسۇن گومىنداڭ ئىستىبدات ھاكىمىيىتى!»، «ياشىسۇن جۇڭگو كومپارتىيىسى!» دەپ شۇئار توۋلىغاندى. بۇنىڭدىن 15 كۈن بۇرۇنلا پۈتىغا ئوق تېگىپ ھەرەمبىغدا ئەسىرگە چۈشكەن پىدائىي جەڭچى ئابىتوپ تاھىر ئۆلۈم ئالدىدا: «يوقالسۇن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى!» دەپ شوئار توۋلىغىنىدا ئوغىسى قاينىغان قوماندان غەزىپىنى باسالماي: «ئۆلتۈر! چاپ! تېز بول!» دەپ جار سالغاندى. قوماندان خىيالىدا تۆمۈر كىشەن، كويزىلار ئىنقىلابچىلارغا ئەمەس،

بەلكى ئۆزىنىڭ پۇت ـ قولىغا سېلىنغاندەك سەزدى ـ دە، ناگانىنى ئۆزىنىڭ ئوڭ چېكىسىگە تاقىدى. كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى، ئېھتىمال، ئۇ تەڭرىدىن گۇناھىنى تىلىگەندۇ، ئوسمانوپ ئېتىلىپ كېلىپ ئەينەكلىك قوش قاناتلىق ئىشىكنى تەپتى. ئەينەكلىك ئىشىك پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى.

ـــ قولۇڭنى كۆتۈر!

ـــ كۆتۈر قولۇڭنى! ـــ ئوسمانوپ بىلەن مەردانىنىڭ بۇيرۇق ساداسى قوماندانىنىڭ بېشىغا تۈيۇقسىز تەگكەن توقماق تەك بىلىندى ـ دە، قوماندان سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ يەردە سۇنايلىنىپ ياتقان خوتۇنىنىڭ جەسىتىگە پۇتلىشىپ دۇم چۈشتى. مەردان ئېتىلىپ كېلىپ گېنېرالنىڭ ناگان تۇتقان قولىنى بېغىشىدىن دەسسىدى ـ دە، ناگانىنى ئېلىۋالدى.

ـــ تۈر! ـــ بۇيرۇق قىلدى مەردان گاۋ سىلىكىغا ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ناگىنىنى تەڭلەپ.

ـــ ھە، ھە، ھە، ـــ گېنېرال قوللىرىغا تايىنىپ يېنىچە ياتاتتى. ئۇ قورققىنىدىن چىرايىدا قان يوق، تېرىك مۇردا ئىدى. قوماندانىنىڭ كۆزى تاپانچىسىدا بولۇپ تەپكىسى قايرىقلىق ئىدى. قول بېسىلسىلا ئۆزىنىڭ بۇ ئالەمدىن مەڭگۈ جۇدا بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

ـــ ياۋاللا، مۇنۇ ئانىسىنىڭ ئوغۇز سۈتى تېخى ئاغزىدىن كەتمىگەن تەلۈە تەپكىنى باسسىلا مەن يوق، ـــ قوماندان ئەمدى جان قايغۇسىدا قالغانىدى.

ـــ تۈر ئورنۇڭدىن! ـــ مەردان ناگان بىلەن شەرەت قىلدى. بىراق، ئۇ ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئۇنىڭ جېنى نېمىدېگەن تاتلىق. ناگان ئۇچىنىڭ ھەر بىر كۆتۈرۈلۈشى بىلەن تەڭ

ئۇ تۇرماقچى بولۇپ قوزغىلاتتى.

— دۇ ۋالىي نەدە؟ — سوردى ئوسمانوپ.

— ئۇ، ئۇ، ئۇچىنچى ئۆيدە، — گېنېرال بۇ سۆزنى دۇدۇقلاپ ئاران دېدىيۇ، لېكىن بىر ئاز يېنىكلىشىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. ئوسمانوپ چىقىپ كېتىپ ھايال قالماي دۇ ۋالىينى ھەيدەپ كىردى. ئۇچ يىل ئىلى خەلقىنىڭ قېنىنى ئىچىپ، قان - تەرىنى شورىغان بۇ قەبرى جاللات «سۇغا چۈشكەن چاشقان» دەك غال - غال تىترەپ شۇمشىيىپ تۇراتتى ...

31 - فېۋرال ئەزىزانە غۇلجا شەھىرى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا مەڭگۈ خاتىمە بېرىپ، ئىلى رايونى ئازاد بولدى. كوچىلارغا رەڭگارەڭ پىلاكات، لوزونكىلار ئېسىلىپ، خەلق ناغرا - سۇناي ساداسىدا بۇ ئۇلۇغ تارىخىي غەلىبىنى تەبرىكلىدى.

ئىككىنچى باب

1

قىشتا ياغقان قارنىڭ قېلىنلىقىغا قارىماي بۇ يىل ئەتىياز خېلى بۇرۇنلا كەلدى. 3 - ئاينىڭ بېشىدىلا يەرلەر ئېرىپ، ئاينىڭ ئوتتۇرىدا ئېرىق - ئۆستەڭلەردىن سەل ئېقىپ، يەر - جاھان كۆكىرىپ، دېھقانلارنىڭ دېگىنىدەك يىلدىكىدىن ئون كۈن بۇرۇن يەرگە قوش تىكىشتى.

«كۈندىن قالساڭ ئايدىن قالىسەن» دېگەندەك، شەھەردىن تارتىپ يېزىلارغىچە ھەممىلا كىشى ئۇرۇش بولمىغاندەك ئۆز تېرىقچىلىقىنى باشلىۋەتتى. قىسىملاردا بولسا، كەلگۈسى ئۇرۇشنىڭ ئەھدىسىدىن چىقىش ئۈچۈن مۇنتىزىملىشىشقا قاراپ، تارقاق پىدائىيلار قىسمىنى زامانىۋىلاشقان قۇدرەتلىك مىللىي ئارمىيە قىلىپ ئۆزگەرتىپ قورۇپ چىقىش تەييارلىق ئىشىغا جىددىي تۇتۇش قىلىندى. ھەرقايسى ئۇرۇش سەپلىرىدە ۋە ئارقا سەپ تەمىنات قىسىملىرىدا خىزمەت كۆرسەتكەن پىدائىي كوماندىر - جەڭچىلەرگە ھەربىي فورما تارقىتىلىپ، ئۇنۋان، ئورىدىن - مېدالىلار بېرىلدى. ھۆكۈمەت قارارى بويىچە باتالىيون كوماندىرى ئوسمانوپ ماناپقا مايورلۇق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلىپ، بىرىنچى دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت» ئالتۇن ئوردېنى بىلەن «باتۇرلۇق» ۋە «پىدائىي» ئوردېن - مېدالىلىرى بېرىلدى. زامانوپ، ئىسلاموپ، قۇددۇسلارغا پاروتچىك ئۇنۋانى بېرىلىپ، ئىزۇت كوماندىرىدىن روتا كوماندىرى قىلىپ ئۆستۈ-

رۇلۇپ، «باتۇرلۇق»، «پىدائىي» ئوردىن - مېدالى بېرىلدى.

مەردان ئەلپاتتايوپقا پروپورچىك ئۇنۇڭانى بېرىلىپ، ئۇ- رۇشتا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن بىرىنچى دەرىجىلىك «ئىس- تىقلالىيەت» ئالتۇن مېدالى بىلەن «باتۇرلۇق» ۋە «پىدائىي» ئوردىن - مېدالى بېرىلدى. بۇلاردىن باشقا يەنە ئابلايوپ قاتار- لىق 20 نەپەر كوماندىر - جەڭچىگە «باتۇرلۇق»، «پىدائىي» ئوردىن - مېداللىرى بېرىلدى. قىسىملار تەرتىپكە سېلىنىپ، ھەربىي فورما كىيگەندىن تارتىپ ئىنتىزاملىرى كۈچەيتىلدى. مەردان سېرىق تېرىكىدىن تىكىلگەن گىمناستوركا، بۇرۇلكا بىلەن پۇتىغا قارا خۇرۇم شىبلىت كىيىدى. بېشىدىكى ئوك قېشىنى بېسىپ سەل سىڭارىان كىيگەن ئىسپانكىسىدا سېرىق مىستىن ياسالغان يۇلتۇز پارقىراپ نۇر چېچىپ تۇراتتى. ئىككى مۇرىسىدىكى يېشىل مەخمەلدىن تىكىلگەن پاگونىدا بىر بالداق، بىر يۇلتۇز بىلەن سول كۆكسىدىكى ئالتۇن مېدال - ئوردېنلە- رى ۋال - ۋۇل قىلىپ كۆزنى قاماشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا تولىمۇ ياراشقان، ھەركىمنىڭ زوقىنى كەلتۇرۇپ ئۆزىگە تارتاتتى. مەردان ئەمدى ئاپتومات ئاسمايتتى. ئۇنىڭ بېلىدە ئەپتىسارىكى رېمون بولۇپ، ئوك بېقىنىدا جىگەررەڭ قاپلىق «تى - تى» تاپانچا بىلەن سول بېقىنىدا ئەپتىسارىكى پولىۋى سومكا، ئۇ كۆپىنچە باتالىيون بىلەن پولك شتابى ۋە بەزىدە باش قوماندانلىق شتابىدىمۇ بولاتتى. شۇڭا ئۇنى كىچىكىدىن تارتىپ چوڭغىچە بولغان ھەربىي - مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ كۆچىلىكى تونۇيتتى.

مەردان گازارمىدا ئولتۇرۇپ، گېنېرالارنى، پولك كوماڭ- دىرلىرىنى دوراپ يولداشلىرىنى راسا كۈلدۈرەتتى. قىسقىسى، مەردان ئەمدى بۇرۇنقى بالا مەردان ئەمەس، مىللىي ئارمىيىنىڭ

ئوفتسېرى ئىدى. بىر كۈنى قەمبىرى بىلەن رەخىم كېلىپ ئۈنىڭدىن ئەھۋال سوراپ، ئىچكى ئىشلار نازارىتىدە ئىشلىشىنى ئېيتىشتى. بۇ قېتىم ئۇ يىغلىمىدى، بۇ مېھرىبان ئاتىلارنىڭ مۇرىسىدىكى قىزىل مەخمەل پاگوندا پولكوۋنىك ئىككى تاياق بىلەن ئۇچتىن يۇلتۇز ۋە كۆكسىدە ئۈچ دانە ئالتۇن - كۈمۈش ئوردېن - مېدالىلار ئالتۇندەك پارقىراپ تۇراتتى. تارىخ بۇنىڭدىن يېرىم يىل بۇرۇن مۇشۇ ئىككى مېھرىبان كىشى بىلەن مەرداڭ-نىڭ مېھرىبان دادىسى پولات باغدىكى سۈپىدا ئولتۇرۇپ، ئەترا-پىغا بېقىپ، قۇلاقنى قۇلاققا يېقىپ، «كەلگۈسى، يەنى بۈگۈنكى ئۇلۇغ ئىشلار ئۈستىدە پىكىرلەشكىنىدە مەردان بىلەن غۇنچەم باغدىكى مارجاندەك قىزارغان جىنەستە، قۇلۇپنىك، ئەينۈللىلار-نى تېرىپ جوزىغا قويغان، مېھرىبان ئاپىسى گۈلنار قوزا گۆشد-ە بۇ ئەزىز مېھمانلارغا لەززەتلىك تاماق تەييارلىغاندى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ مېھرىبان ئاتىسى، كۆيۈمچان ئانىسى بۇ دۇنيادا يوق. مەڭگۈگە يوق، غۇنچەمچۇ؟ مەردان بۇ ئۆمۈرلۈك دوستىنى سېغىنىدى. ئۇ زادى نەدە؟ ئۇ مەردانىنى ئۇنتۇپ قالغانمىدۇ، ياق، ئۇنتۇمايدۇ. مەڭگۈلۈك مۇھەببەتنى، مەڭگۈلۈك دوست-لۇقنى ھەرقانداق ئوت كۆيدۈرەلمەيدۇ، ھەرقانداق سۇ ئۆچۈرەل-مەيدۇ، ھەرقانداق بوران - چاپقۇن ئۆچۈرۈپ كېتەلمەيدۇ، ھەرقانداق رەزىللىك نابۇت قىلالمايدۇ. مەردان ئۇنى ھەقىقەتەن سېغىنغاندى. بەزىدە خالىي جاي تېپىپ سەۋدايىدەك سۆزلەپمۇ كېتىدىغان بولدى. غۇنچەممۇ ئېھتىمال ئۇنى زارىقىپ كۈتۈۋاتـ-قاندۇ بەلكىم...

مەردان ئۇ ئىككىسى بىلەن ئەركىن - ئازادە پاراڭلاشتى. مەردان ئاخىر قىساسىنى ئالدى، ئالغاندىمۇ قانۇنلۇق، ئۆز قولى بىلەن ئالدى. بىراق، مەردانىنىڭ تۈپكى مەقسىتى قىساس ئې-

لمش بىلەن تۇگىمەيتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەت مۇشكۈل ۋە كۈرەشچان ۋەزىپىسى بارلىقىنى بىلەتتى. بۇ ۋەزىپە ئاتا ـ ئانا ئارزۇسى ئىدى.

مەردان كىچىكىدىن تارتىپلا بىر ئىشقا قانائەت قىلىپ توختاپ قالمايتتى. ئوتتەك قىزغىنلىق، تەلەپچانلىقى، ۋىجدانلىقى بىلەن نى ـ نى ئىشلارنى قىلغۇسى كېلەتتى. يامان ئىشلارنى قىلمايتتى، ناھەق ئىشلارغا قاراپ تۇرمايتتى. يازلىقى بالىلار بىلەن سايغا كۆل ياساپ سۇغا چۆمۈلىشىپ ئويناتتى. سايدىن بىر ئېرىق سۇ ئالتۇنلۇققا بىكارغىلا ئاقاتتى. بۇ سۇغا بىر مۇتتەھەم قارايتتى. بالىلار تاش توشۇپ چىم كولاپ كۆلنى توسۇپ، ئەمدىلا سۇغا چۈشۈپ ئويناشقا ھېلىقى مۇتتەھەم ئېزىتقۇدەكلا پەيدا بولاتتى ـ دە، بالىلار ئۇنىڭدىن قورقۇپ، كىيىم ـ كېچەكنى تاشلاپ قاچاتتى. تۇتۇۋالغان بالىلارنى ئۇرۇپ، قالقاي يېقىپ ئازابلاپ، كۆلنى بۇزۇۋېتىپ بالىلارنىڭ كىيىملىرىنى ئېلىپ كېتەتتى. يېزىدىكى مومايلارنى قورقۇتۇپ توخۇ، تۇخۇم، ئالما، ئۆرۈكلىرىنى ئېلىۋېلىپ، پۇل بەرمەي ئۇششۇقلۇق قىلاتتى. ئالدىنقى يىلى بالىلار ئۇچىنچى قېتىم كۆلنى ياساپ ئەمدىلا سۇغا چۈشۈشىگە ھېلىقى مۇتتەھەم قولىدا تاياق تۇتقانچە يۇقىرىدىن كېلىۋىدى. بۇنى كۆرگەن بالىلار ساۋدىن قاچقان چۇجلەردەك كىيىملىرىنى قولتۇقلىشىپ قېچىشتى.

ـــ ئاغىنىلەر، قاچماڭلار، بىز شۇنچىلىك كۆپ بالىنىڭ ئاشۇ بىر ئۆلۈمتۇك ماڭقىغا كۈچىمىز يەتمەمدۇ. مەن ئىسقىرتمەن، سىلەر ئېتىلىپ كېلىڭلار. ھەممىمىز بىرلىشىپ سۇغا راسا بېسىپ ئەدىپىنى بېرەيلى، ـــ دېدى مەردان ۋە ئۆزى كۆرمىگەن كىشى بولۇپ، كۆلنىڭ قىرىدا قولىنى يۇغان بولۇپ

ئولتۇردى. مۇنتەھەم كېلىپ مەردانىنى قۇلىقىدىن تۇتۇۋېلىپ تاياق بىلەن ئۇرماقچى بولغاندا، مەردان بىر ئىسقىرتتى ـ دە، ئۇنى سۆرەپلا سۇغا ئېلىپ چۈشۈپ كەتتى. تەرەپ ـ تەرەپتىن سۇغا سەكرەپ چۈشكەن بالىلار ئۇنى بىرلىشىپ بېشىنى سۇغا بىر تىقىپ، بىر چىقىرىپ ئۆلگۈدەك سازايە قىلىپ قويۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئىككىنچىلەپ بۇ مەھەللىگە ئاياغ باسمايدىغان بولدى، بالىلارمۇ سۇغا چۈمۈلۈپ قانغۇچە ئويناىدىغان بولدى.

گازارمىدا ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، قىرغىز، تاتار، موڭغۇل، شىبە بولۇپ 13 مىللەتتىن بولغان جەڭچىلەر بار ئىدى. مەردان ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن ناھايىتى ئەپ ئۆتەتتى. «بىز بۇ ئۆلۈمتۇكلەرگە ئىتتىپاقسىزلىقىمىزدىنلا بوزەك بولۇپ كەلگەن» دەيتتى ئۇ دائىم چوڭلاردىن ئاڭلىغان بۇ سۆزنى تەكرارلاپ.

بىر كۈنى مەردان پولك شتابىغا بېرىپ قايتىشىدا چوڭ كوچىدا تىزىلىپ كېتىۋاتقان بىر توپ مەكتەپ بالىلىرىغا ئۇچراپ قالدى. ئوقۇغۇچىلار مەكتەپ فورمىلىرىنى كىيىپ، پىئونېرلار قىزىل گالستۇكىنى تاقىۋالغانىدى. بىر ئوغۇل بالا ئالدىدا پىئونېرلار بايرىقىنى كۆتۈرۈپتۇ، ئۇنىڭ كەينىدە ئىككى ئوغۇل، ئىككى قىز بارابان چاپتۇ، مەردان مەكتەپكە كىرىپ ئۇچىنچى يىلىلا غۇنچەم ئىككىسى بارابان چالاتتى. ئۇلارنى ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم تىزىلدۇرۇپ كوچىلارغا ئاچىققاندا، گۈلنار مۇئەللىمە مەسئۇل بولۇپ، بارابان توختىغاندا سېپىرىق مىس پۇشتەكنى چېلىپ ماڭغۇزۇپ، ئوڭدىن ئالغا، سولدىن ئالغا دەپ كوماندا بېرەتتى. ئانا بۇ كۈنلىرى قىزىل گۈللۈك ئەتلەس كۆڭلەك كىيىپ، بېشىغا قىزىل شىپۇن ياغلىقىنى يېزا ئايالىغا خاس چېكىلەپ تاڭاتتى. ئۇنىڭ بىر جۈپ قارا چېچى ئاننىڭ

تېقىمىنى بېسىپ چۈشۈپ، ئېگىز، زىلۋا بويىغا ئالاھىدە ھۆسن قوشاتتى. قاتار تىزىلىپ كېتىۋاتقان ئوقۇغۇچىلار قېشىدىكى قىزىل گۈللۈك ئەتلەس كۆڭلەك كىيىپ، بېشىغا قىزىل شىپىك ياغلىقىنى چېكىلەپ تاڭغان، بىر جۈپ قارا چېچى تېقىمىنى بېسىپ چۈشۈپ ئېگىز زىلۋا بويىغا ھۆسن قوشقان مۇئەللىمەمۇ بارابان توختىشى بىلەن پۈشتەك چالدى. پۈشتەك ئاۋازىمۇ خۇدى شۇ. «سولدىن ئالغا مارش!» مۇئەللىمە كوماندا بېرىشى بىلەن ئوقۇغۇچىلار سولغا بۇرۇلۇپ مەكتەپ دەرۋازىسىغا كىرىپ كېتىشتى.

مەردان يولنىڭ ئۇ چېتىدە تۇراتتى، شۇڭا ئۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ، بەدىنىنى تىترەك بېسىپ كەتتى. ئۇ ئاغزىدىن «ئاپا، ئاپا، ئاپا!» دېگەن سۆزنىڭ قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ تۈيماي قالدى.

«ئاپا، ئاپا، جېنىم ئاپا!» ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياشلار تۆكۈلدى. ئۇ ھېلىقى مۇئەللىمەگە ئېتىلىپ بېرىپ: «ئاپا، ئاپا، جېنىم ئاپام. مەن مەردان، ئاق سۈت بېرىپ باققان يالغۇز قوزاق مەردان» دەپ بوينىغا ئېسىلغۇسى كەلدى. مەردان ئەگەر ئاتا ـ ئانىسىنىڭ رەھىمسىزلەر قولىدا رەھىمسىزلەرچە توغرالغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن بولسا، بەلكىم شۇنداق قىلغانمۇ بولاتتى.

نېمىلا دەيلى، مەردان يەنىلا بالا، ئاغزىدىن ئوغۇز سۈتىنىڭ ھىدى كەتمىگەن، ئاتا ـ ئانا باغرىغا قانمىغان يۇمران پاقلان.

مەردان ئېغىر تىن ئالدى. كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ خېلى يەرگە بارغۇچە ئارقىسىغا قاراپ ماڭدى. ئاشۇ ئانا مەردانىنى

نېمىشقا كۆرمىدىكىن؟ كۆرگەن بولسا باغرىغا بېسىپ باشلىرىنى سىلاپ قويغان بولسا ـ ھە. مەردان ئۆزىنىڭ بالىسى بولغان بولسا ئەلۋەتتە شۇنداق قىلاتتى. گۈلنار ئانا يالغۇز ئوغلىنى ئاشۇ ئاق كۆڭۈل ئانىلارغا تاپشۇرغان ئەمەسمىدى.

ـــ دادا! دادا! قارا ئاۋۇ تۇرغان مەردانغۇ، قارا، دەل شۇ.

مەردان يولىنىڭ قارشى تەرىپىدە تۇرغان تۇرسۇن بىلەن دادىسى ئەمەت ئاكىنى كۆردى. مەردان ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپ ئۆز يېزىدىكىلىرىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى مۇشۇ ئىدى.

ـــ تۇرسۇن، تۇرسۇن! ـــ مەردان يۈگۈرگەن پېتى بېرىپ تۇرسۇن بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، ئاندىن ئەمەت ئاكىغا سالام بېرىپ كۆرۈشتى. مەردانلار بىلەن تۇرسۇنلارنىڭ ئۆيى ئوتتۇرىسىدا ئىككى ئۆيلۈك كىشى بولۇپ، يېقىن قوشنا ھەم ئىككىسى بىر سىنىپتا ئوقۇيتتى. ئەمەت ئاكا مەردانىنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ قويدى ـ دە، ئۇنىڭ كۆڭلىنى بۇزماسقا تىرىشىپ:

ـــ مەردان ئوغلۇم، قارا، چوپچوڭلا بولۇپ قاپسەن. خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن، ئادەم بولدى دېگەن مۇشۇ، ـــ دېدى. ئاندىن، ـــ مەھەللە ئىچى ھەممىسى ئۆزۈڭ كۆرگەندەك، تىنچلىق، ـــ دەپ قوشۇپ قويدى. مەردان ساۋاقداشلىرىنى بىر ـ بىرلەپ سورىدى. تۇرسۇن ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشەنگەندەك غۇنچەمنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالدى.

«غۇنچەم» پېچىرلىدى مەردان. ئۇ تۇرسۇننىڭ ئاغزىدىن قانداق سۆز چىقارىكىن دەپ سوراشقا پېتىنالماي تۇراتتى.

ـــ غۇنچەم دادىسى بىلەن ئىككى قېتىم شەھەرگە چۈشۈپ، سېنىڭ دېرىكىڭنى ئالالماي قايتىپ چىقتى. سەن توغرۇ-

لۇق مەھەللىدە بەزىلەر ئوتتا كۆيۈپ كېتىپتۇ دېسە، يەنە بەزىلەر بىر قازاق كىشى بىلەن قېچىپ كېتىپ تاغدا ھەر ئىككىسىنى بۆرە يەپ كېتىپتۇ دېيىشىپ يۈرىدۇ، ــ دېدى تۇرسۇن باللار-غا خاس ساددىلىقى بىلەن گەپ يوشۇرماي.

ــ ئىككى قېتىم چۈشتى؟ تۇرسۇن ئاداش ئېيتە، غۇدۇ-چەم، چوڭ دادام، چوڭ ئاپامىلار ياخشىمۇ؟

مەردانىڭ يۈرىكى بىرئاز ئورنىغا چۈشكەن بولسىمۇ، لې-كىن يەنە نېمىدىندۇر ئەنسىرەيتتى.

ــ شۇنداق، ئىككى قېتىم سېنى ئىزدەپ چۈشۈپ تاپالماي قايتىپ چىقتى، سېنى ئەكەتكەن كۇنى غۇنچەمنى ھېچ يەردىن تاپالماي، ئەتىسى چۈشتە ئېتىزدىن تېپىپ كېلىپ باخشىغا پېرە ئويناتتى، موللىغا ئوقۇتتى. ئۇ ئاستا ــ ئاستا ياخشى بولۇپ، ھازىر مەكتەپتە پارتىدا ئۆزى يالغۇز ئولتۇرىدۇ. ھەر كۇنى سېنىڭ سومكاڭنى ئەكېلىپ سېنىڭ ئورنۇڭغا قويىدۇ. سېنىڭ، ئۆزىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئىشلەپ مۇئەللىمگە تاپشۇرىدۇ.

«غۇنچەم! ئاھ، غۇنچەم، سېنىڭ مەڭگۇلۇك دوس-تۇڭ مەردان ھايات» پىچىرلايتتى ئۇ ئىچىدە. يەر ــ جاھان، دەل ــ دەرەخ، ئۆيلەر ئاستىن ــ ئۇستۇن بولۇپ پىرقىرىغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا قوش سومكىنى بوينىغا ئاسقان، گەپ ــ سۆز قىلمايدىغان، بىراق كۇلۇمسىرەپ تۇرغان بىر قىز گەۋدىلەندى. «غۇنچەم، غۇنچەم، مېنىڭ بۇ دۇنيادا غۇنچەمدىن باشقا كىمىم بار؟»

ــ ھە راست، ــ دېدى تۇرسۇن مەردانىڭ خىيالىنى بۆلۈپ، بىر ئىشنى ئېسىگە ئالغاندەك قىلىپ، ــ قارا، ھېلى-قى ھىمىت قېچىپ كېتىپ مەھەللىدىكىلەر ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىغان، بىزگە ھېلىلا ئاۋۇ كوچىدا ئۇچرىشىپ قالدى.

ئەسكى چاپان، ئەسكى مالنىڭ كىيىۋاپتۇ. تېخى بۇرۇتمۇ قويۇۋاپتۇ. بىزنى كۆرۈپ دۇدۇقلاپ، دادامغا سالام قىلىپ قول بەرگەنىدى، دادام: «ھە ھىممەت، ئىگىسىز قالغان لالما ئىتقا ئوخشاش كوچىدا قاپسەن - دە» دېۋىدى، غىڭ - پىڭ قىلماي تىرىنقىنى تاتىلاپ يەرگە قاراپ تۇرىدۇ.

— قاچان كۆردۈڭلار؟ — مەردانىڭ غەزىپى بىردىنلا ئۆرلەپ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى.

— ھازىرلا، قارا، ئاياغقا كەتتى، يۈگۈرسەڭ يېتىشىسەن، — دېدى تۇرسۇن.

مەردان بۇرۇلكىسىنىڭ سائەت يانچۇقىنى سىلىدى، بۇنىڭدا جاللات غوجەك، سانقۇن ئىشپىيون ئەھمەت ۋە ھىممەتقا ئاتاپ قويغان ئوچ دانە تاپانچا ئوقى بار ئىدى.

— باللىرىم، قويۇڭلارچۇ، پەيلىڭلاردىن يېنىڭلار، ئۇ مۇناپىقنىڭ جاجىسىنى خۇدا ئۆزىلا بەرسۇن، — سۆزگە ئارىلاشتى ئەمەت ئاكا.

— خەپ، ئۇرۇش ۋاقتى بولغىنىدا، — دېدى مەردان ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلاپ. ئۇ ئەمەت ئاكىغا قارىدى - دە، دادىسى پولاتنىڭ «ئىچ ئاغرىتىش ئەكسىيەتچىلەرنىڭ بىزنىڭ قېنىمىزغا سىڭدۈرگەن زەھىرى بولۇپ، خەلقنىڭ تارىختىن بېرىقى زۇلۇم چېكىشىنىڭ ئاساسى. تەسەللى بېرىش ئىنقىلابىي روھىنى پەسەيتىپ، ئىنقىلابنى ئارقىغا سۈرىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدى. مەردانىڭ قېنى قىزىپ جىددىيلەشكەنىدى.

— تۇرسۇن، — دېدى مەردان ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ خوشلىشىپ، — مەن ھازىرلا شتابقا بارمىسام بولمايدۇ، ھىممەت يەر يۈزىدىلا بولسا، بەربىر قانۇن تورىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، ھامان جازاسىنى تارتىدۇ. ساۋاقداشلارغا سالام

دېگىن. چوڭ دادام، چوڭ ئاپام، غۇنچەمگە مېنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم دېگىن جۇمۇ، ئۇرۇش تۈگىسىلا مەن ئۇلارنى كۆرگىلى چىقمەن، ئۇنتۇما - ھە.

مەردان ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ مېڭىپ كەتتى. گازارمىغا كىرىپ، كارىۋىتىغا ئۆڭدىسىغا چۈشتى. ئۇنىڭ ياشقا تولغان ئىككى كۆزى تورۇسقا تىكىلگەنىدى. ئۇنىڭ ھاياتىدىكى ھەممە ئىشلار كىنو لېنتىسىغا ئوخشاش كۆز ئالدىدىن ئۆتۈپ، ئاخىرىدا بايىقى مۇئەللىمە ئانا بىلەن تۇرسۇننىڭ دېيىشى بويىچە ئۆزى پەرەز قىلغان، گەپ - سۆز قىلماي ئىككى سومكىنى بوينىغا ئېسىپ تۇرغان غۇنچەم ۋە ئەسكى مالخاي كىيىۋالغان خائىن ھېمىتنىڭ نىجاسەت تۇرقى قېتىپ تۇردى.

«باخشىغا پېرە ئوينىتىپ، موللىغا ئوقۇتتى» پىچىرلىدى مەردان. ئۇ مەھەللىدىكى ۋاقتىدا بالىلار بىلەن دېرىزىدە تۇرۇپ مەرۇپ باخشىنىڭ پېرىسىنى كۆرگەنىدى. مەرۇپ باخشى ئۇزۇن ئاق كۆڭلەكنى كىيىپ ئويۇنغا چۈشكەنده، يېرىم ساقىلىنى پىرقىراپ «ئاللا - ئاللا» دەپ ۋارقىرايتتى. ئۆيدىكى چوڭىدىن كىچىكى ھەممىسى «ئاللا - ئاللا» دەپ چۇقان سالاتتى، ئاندىن باخشى بىر قولىدا قامچا، بىر قولىدا قوڭغۇراقلىق خەنجەرنى تۇتۇپ ئاغرىق كىشىنى قوغلاپ يۈرۈپ ئۇرۇپ، تۇغقا يۆلەندۈرۈپ خەنجەر سالاتتى. مەردانىنىڭ پېرىدە كۆرگەن ئاغرىق كىشىلىرى ياشقا تولغان ۋە ياكى قېرى بوۋاي، مومايلار بولۇپ، ئۇلارغا جىن - ئالۋاستىلار چاپلىشىپ، ئىت، مۈشۈك، توخۇ بولۇپ كۆرۈنۈپتۇ دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلايتتى. بىراق، مەردانىنىڭ دادىسى بىلەن ئاپىسى باخشىغا زادىلا ئىشەنمەيتتى، «ئالدامچى، خۇراپاتلىق» دەيتتى. غۇنچەم بولسا، باخشىدىن، جىن - ئالۋاستى دېگەندىن جېنىنى ئالىدىغاندەكلا قورقاتتى.

مانا شۇ تۇرقىدا مەردانىڭ كۆزى تىكلەنگەن تۇغدا، ھېلىقى مەرۇپ باخشى بىر قولىدا خەنجەر، بىر قولىدا قامچا تۇتۇپ غۇنچەمنى ئالدىغا سېلىپ قوغلاپ يۇرىدۇ. بىچارە غۇنچەم «ۋاي ئاپا! ۋاي دادا، مېنى قۇتۇلدۇرۇڭلار!» دەپ ناله قىلماقتا. بىراق، ئۇلاردىن سادا چىقمىدى. «مەردان، جېنىم مەردان، مېنى قۇتۇلدۇرۇۋال، مەردان! سەن نەدە؟» غۇنچەم ناله قىلىدى. بۇ مەردانىڭ چۇشىمۇ ياكى ئوڭمۇ؟

— غۇنچەم! جېنىم غۇنچەم! قويۇۋەت! ئۇ ئاغرىق ئەمەس، قويۇۋەت! — مەردان بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىغان پېتى ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرى يېنىدىكى جەڭچىلەرگە سۇرلۇك قارايتتى. قىزىتمىسى ئۆرلەپ قالغانىدى. مەردان پەقەت ھىمىتىنىڭ كوچىدا يۇرگەنلىكىنىلا كومانىدىرغا ئېيتتى.

— مەردان، — دېدى ئوسمانوپ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئاتىلارچە سىلاپ تۇرۇپ، — بىز سېنىڭ بېشىڭغا كەلگەن چىدىغۇسىز دەرد - ئەلەمنى بىلىمىز. سەن قانچىلىك ئوتتا كۆيسەڭ بىزمۇ باتالىيوندىن تارتىپ قوماندانلىق شتابى ھەم ھۆكۈمەت ئورنىغچە ھەممىمىز سەن كۆيگەن ئوتتا شۇنچىلىك كۆيىمىز، چۈنكى سېنىڭ ئاتا - ئاناڭ بىزنىڭ ئىنقىلابىي سەپدىشىمىز، شۇنداقلا ئۇستازىمىز ئىدى. ئۇلار بىزنىڭ تارىخىمىزدا پەخىرلەنگۈدەك ئىز قالدۇرۇپ كەتتى. ھىمىت ۋە ھىمىتقا ئوخشاش خائىنلار، ئىشپىيونلار، ئەكسىيەتچىلەر ئەمدى بىزنىڭ قانۇن تورىمىزدىن ھېچ ياققا قېچىپ كېتەلمەيدۇ. ۋاقتى كەلگەندە قانۇن سەھنىسىدە، سوت ئالدىدا ھازىر بولۇپ خەلق ھېسابىنى ئالىدۇ.

2

غۇلجا شەھىرى باھار گۈللىرىدەك رەڭگا - رەڭ پلاكاتلار، لوزۇنكىلار، بايراقلار، چىراغلار بىلەن بېزەلگەن، ھەربىي فورما كىيىپ پولكوۋنىك، پوتىرىكوۋنىك مايور، كاپىتان دېگەندەك پاگون تاقاپ، «ئىستىقلاللىيەت»، «باتۇرلۇق»، «پىدائىي»، «ساداقەت»، «ئازادلىق» ئالتۇن - كۈمۈش ئوردېن - مېدالللىرىنى تاقىغان كوماندىر - جەڭچىلەر پارانقا تەييارلىنىپ كوچىلاردا سانجاق - سانجاق تۇراتتى. زەمبىرەك - مىنامیوتلار كۆك ئاسمانغا بويۇن سوزۇپ، قارا، ئاق، بوز، كۈل رەڭ تۇلپارلار يۈگەن سىرىپ، چېلچىپ پۇشقىرىپ تۇراتتى. 10 - ئاپرېل چوڭ يىغىلىش پارات بولۇپ، مىللىي ئارمىيە قۇرۇلدى.

ئال قولۇڭغا قىزىل تۇغنى،
بەرمە دۇشمەنگە ھېچ ئۇنى.
دۇشمەن سوزسا ياۋۇز قولىنى،
يانچىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى.

جەڭچىلەر غالىب ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ قۇدرەتلىك كۈچلىرىنى ئۆز خەلقىگە نامايان قىلدى. قوماندانلىق شتابى پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ۋەزىپە ھەم كۈنسايىن ئۇلغىيىۋاتقان مىللىي ئارمىيىنىڭ كۈچىگە ئاساسەن، ئوتتۇرا يۇنىلىش، شىمالىي يۇنىلىش، جەنۇبىي يۇنىلىشتىن ئىبارەت ئۈچ يۇنىلىنىش بويىچە ئۇرۇش قىلىشنى قارار قىلدى.

قوماندانلىق شتابى مەردان ئەلپاتتايوپنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن ئۇنىڭغا «ئىستىقلالىيەت I»، «باتۇرلۇق»، «پىدائىي» ئوردېن ـ مېدالىنى بىلەن پىراپورچىك ئۇنۋانى بەردى.

«ئەل ئايىغى ئۇزۇن» دېگەندەك، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئالدىنقى سەپكە يۈرۈش قىلىش بۇيرۇقى شەھەردىن تارتىپ ناھىيە ـ قىشلاقلارغىمۇ يېتىپ باردى، جەڭچىلەردىن بەزىلىرى ئاتا ـ ئانا، خوتۇن ـ بالىلىرىنى كۆرۈپ كېلىشكە ئۆيلىرىگە كېتىشتى. بىر ھەپتىدىن بېرى گازارمىنىڭ ئىچى ـ تېشى مۇغ ـ مىغلا ئادەم ئىدى. ئۇلار شەھەردىن، ناھىيە، يېزا ـ قىشلاقلاردىن ئوغۇل ـ قىزلىرى، ئاكا ـ ئىنىسى، قەدىرلىك يولدىشى بىلەن، دوست ـ بۇرادەرلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ خوشلىشىشقا كەلگەنلەر ئىدى.

ئاتا ـ ئانىلار جەڭچى بالىلىرىنىڭ بېشىنى سىلاپ قوللىرىنى يۇزلىرىگە ياقاتتى. ئەكەلگەن قۇيماق، تۇخۇم ـ قايماقلىرىنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي يېگۈزەتتى. «بۇ دېگەن ئۇرۇش، جان بار يەردە قازا بار. جان خۇدانىڭ قولىدا». ئاتا ـ ئانىلار بۇ سۆزلەرنى دېگىنىدە كالپۇكلىرى تىترەپ كۆزلىرىگە ياشلار ئەگىتتى، «ئوتنىڭ ئىچىدە پاختىنى ساقلار خۇدايىم» دېگىنىدە يۈرىكى بىرئاز بولسىمۇ ئورنىغا چۈشەتتى.

«ئېھە، ئاتا ـ ئانا، سەن نېمىدېگەن ئۇلۇغ، مېھرىبانسەن؟ ئاتادەك مېھرىبان قايدا، ئانادەك غەمگۇزار قايدا.»

بىر ھەپتىدىن بېرى مەردانىنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، مەڭز سۆڭەكلىرى چىقىپ قالغانىدى. ئۇ جەڭچىلەرنىڭ زورلىشى بىلەن بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن كەلگەن تاماقلىرىغا ئېغىز تېگىپ قويۇپلا، ئۇلارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىگە دەخلى قىلماي،

دەپ كېتىپ قالاتتى. چۈنكى، ئۇنىڭمۇ ئاتا ـ ئانىسى بولغان بولسا ئۆزىگە قانچىلىك قىلىپ كېتەر ئىدى ـ ھە. ئۇ ئانىسىنى تۇلكە يەپ كېتىپ يالغۇز قالغان چۈجىدەك بوينىنى قىسىپ، سۆگەتنىڭ دالدىسىغا، تامنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ يۇرەك ـ باغرى قانغۇچە يىغلايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ باغرىغا قانغاندەك، ئىچ ـ قارنى بىردەم بولسىمۇ يېنىكلىشىپ قالاتتى.

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ،
سۈندى قاناتىم قايرىلىپ.
مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن،
جانىم ئانامدىن ئايرىلىپ.

مەردانلارنىڭ قىسمىدا ئاتا ـ ئانىسى يوق يېتىم بالىلارمۇ بار ئىدى، ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئاغرىپ ياكى بىرەر پاجىئە بىلەن ئۆلگەن بولسىمۇ، ئۇلار ئۇنى كۆرمىگەن. مەردان بولسا نەق ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەچكە، بۇ دەرد ـ ئەلەم يۈرىكىگە مۆھۈر بولۇپ كۆيدۈرۈپ بېسىلغانىدى. بۇ دەرد قانداقمۇ ئۇنۇتۇلسۇن؟ ... ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنى سېغىناتتى، يىغلايتتى، قىساس ئوتى لاۋۇلداپ ياناتتى.

«خەپ، ـــ دەپ ئورنىدىن تۇردى مەردان تامنىڭ ئارقىسىدا ئولتۇرغان يېرىدىن، ـــ ھېلىقى كۇنى ئەدىپىنى بەرسەم بوپتىكەن.» مەردانىنىڭ قىزىغان قېنى ئاستا ـ ئاستا سوۋۇپ، كىرىشكەن چىشلىرى بوشاپ ئەس ـ ھوشىنى يىغدى ـ دە، «تۇرسۇن مېنى كۆرگەنلىكىنى چوڭ دادام، چوڭ ئاپام، غۇنچەمگە دېگەنمىدۇ» دەپ ئويلىدى.

1945 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ھاۋا شېشىدەك

سۇزۇك، يەر يۈزى ياپيېشىل مەخمەلگە پۈركەنگەندى. بايانداي يېزىسىنىڭ باغلىرىدا كاككۇك، بۇلبۇللار، يولنىڭ ئىككىسى چېتىدىكى دالىلاردا بوز تۇرغايلار ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي بەس ـ بەسته سايراشماقتا. ئارمىيە، خەلق قوشۇلۇپ بايانداي كوچىلىرى ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغانىدى.

ئوتتۇرا يۆنىلىش غۇلجا پولكى بۇگۈن مۇشۇ بايانداىدىن يولغا چىقىدۇ. ئاتا ـ ئانا، يار ـ دوستلار جەڭچىلەرنىڭ پېشىنىسىگە سۆيگەندىن كېيىن:

«دۇشمەننىڭ ئوقى ئالدىڭدىن تەگسە بەرگەن سۇتۇمگە رازى، ئارقاڭدىن تەگسە رازى ئەمەس، خەير بالىلىرىم، سىلەرگە مەدەت ۋە ئاق يول تىلەيمىز» دېيىشىپ دۇئا ـ تىلەك قىلىشماقتا. «مەن سىزنى سېغىنىمەن، خەت يېزىپ تۇرۇڭ جۇمۇ». چىرايلىق قىز ـ جۇۋانلارنىڭ كالپۇكلىرى تىترەپ، كۆزلىرى ياشقا تولغانىدى.

تاغ بۇركۇتىدەك دۆڭنىڭ ئۇستىدە تىك تۇرغان مەردان ئانا تۇپراقتىن مەدەت كۇتكەندەك ئىلى ۋادىسىغا كۆز تىكتى. يىراقتا ھەيۋەتلىك ئەۋلىيا چوققىسى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئەنە ئۇنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسى، دەل ـ دەرەخ، ئۆرۈك، ئالما، مايسىدەك كۆكەرگەن ئېتىز ـ ئېرىق، كەڭ دالا، تاغلار، سايلار ... ئانا مەكتىپى ...

مەردانغا ئەۋلىيا چوققىسى ئۆزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بولۇپ كۆرۈندى. ئەنە ئۇلار ئۇنى ئۇزاتماقتا. يەنە غۇنچەمۇ بار ...

بىراق ئۇ ئىككى چىن ئىنسان ھازىر نەدە؟ ئۇلارنىڭ پاك جەستى نەدە؟ مەردان بېلىگە ئاق باغلاپ، ئوغلى ئورنىدا ئوغۇل، قىزى ئورنىدا قىز بولۇپ يىغلاپ تاۋۇت ئالدىدا «ۋاي ئاتام، ۋاي ئانام» دەپ ماڭالمىدىغۇ، قەبرە بېشىدا يەتتە كەتمەن

توپىدىن بۇرۇن «ئاتام ـ ئانام قانداق كىشىلەر ئىدى؟» دەپ سوراپ، سىقىمداپ توپا تاشلىيالمىدىغۇ؟ مانا بۇلار ئۇنىڭ بوينىدىكى بالىلىق بۇرچى ئىدىغۇ؟ مەردان ئېگىز دۆڭ ئۇستىدە تۇرۇپ پىچىرلايتتى. ئىلى دەريانى ئۇنىڭ يۇرىكىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئىككى كۆزىدە ئۆركەش ياساپ ئېقىۋاتامدۇ ياكى ئوت بولۇپ يېنىپ كۆيۈۋاتقان بەدىنىدىكى ئوتنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن تاشتىن ـ تاشقا، قىرغاقتىن ـ قىرغاققا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتامدۇ ۋە ياكى يەنىلا دولقۇنلار يېرىپ ئالغا ئۇزۇپ كېتىۋاتامدۇ؟

«ئەي ئەزىز ئوغلۇم، يىغلىما! ئاققان قانلار زايە كەتمەيدۇ، قان بولۇپ ئەجدادلار تارىخىغا پۈتۈلىدۇ، كەلگۈسى ئەۋلادلار بۇ تارىختىن پەخىرلىنىدۇ. سىلەرگە ئاق يول تىلەيمەن. تارىخنىڭ زۇلمەتلىك كىشەنلىرىنى رەھىمسىزلەرچە ئۈزۈپ چېقىڭلار!» مانا بۇ ئاقباش ئەۋلىيا چوققىسىنىڭ ساداسى ئىدى. يىراقتىن بىر جەڭچىنىڭ:

ئانجان يادىمدا بار
تىنمايلا ئازاب چەككەنلىرىڭ.
كېچىلىرى ئۇخلىمايلا
ئاق سۈت بېرىپ باققانلىرىڭ.

ئون سەككىز ياشقىچە
شەربەت بېرىپ باقتىڭ مېنى.
رازى بولغىن ئانجان
ئەمدى كۆرەرمەنمۇ سېنى.

دېگەن ناخشا ساداسى ياڭراپ تۇراتتى.

«خەير ـ خوش، ئەي تارىخنىڭ گۈزاھچىسى ئىلى دەريا-سى، خەير خوش ئەي مويسپىت ئەۋلىيا چوققا! خەير ـ خوش مېنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزام! خەير ـ خوش غۇنچەم...»
مەردان ئېغىر تىن ئېلىپ توپقا قاراپ كەتتى.

* * *

بەش سائەت يولنى پىيادە مېڭىپ، ئۈچ سائەتتىن بېرى بۇ پايانسىز ئادەم دېڭىزىدا چايقىلىپ ھالى قالمىغان غۇنچەمنىڭ بارلىق ئۈمىد ـ ئارزۇلىرى يوققا چىققاندەك قىلاتتى.
ـــ دېڭىزنىڭ ئىچىدىن تېرىق ئىزدىگەندەك ئىش بولدى ـ دە، خۇددى ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىپ كەتكەندەك ـــ دېدى ئادەملەر توپىدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ بىر چەتتە ئولتۇرۇشقان ساۋاقداشلاردىن غىياس قاپاقتىكى سۇدىن بىرنەچچە يۇتۇمنى ئىچكەندىن كېيىن.
ـــ راست دەيسەن، بۇنچىلىك كىشىلەر ئىچىدىن تېپىشنىڭ ئۆزى بىر گەپ، قارا، قورسىقىم ئېچىپ ئۇچەيلىرىم قاتلىشىپ كەتتى، ـــ دېدى قاۋۇل بېلىدىكى تۇگۈندىن بىر پارچە نانىنى ئېلىپ چاينىغاچ.
ـــ ساۋاقداشلار، بايىقى بىز سورىغان جەڭچىلەرنىڭ دېيىشچە، مەردان ئەلپاتتا دېگەن بىرسىنىڭ بارلىقى ئېنىق. بىراق، بىز ئۇنى تاپالمىدۇق، ئېھتىمال مەردان پولات شۇدۇ، ھامىنى جاپا تارتتۇق، نان يەپ قورساقلارنى ئازراق قىرلاپ، بۇ قېتىم بۆلۈنۈپ ئىزدەيلى، قانداق دەيسىلەر؟ ـــ دېدى تۇرسۇن. ئۇ قاپاقتىكى سۇدىن بىرنەچچە يۇتۇم ئىچكەندىن كېيىن، قاپاقنى غۇنچەمگە بەردى. غۇنچەمنىڭ گېلىدىن سوئۆتـ

مەيتتى. «مەردانىنى كۆرەلمىسەم دادامغا، ئاپامغا نېمە دەيمەن؟ كىچىك دادام، كىچىك ئاپاملارنىڭ روھى ئالدىدا نېمە دەيمەن؟ مەردان نېمىلەرنى ئويلار؟ ياق، مەردان مېنى تۆت كۆزى بىلەن كۆتۈپ كۆزلىرى تېلىپ ھەسرەت چېكىدۇ، مەردان، مەن سېنى تېپىشىم كېرەك، تاپىمەن» دەپ ئويلايتتى ئۇ.

تۇرسۇننىڭ سۆزى غۇنچەمگە زور مەدەت بەردى.

— ساۋاقداشلار! — دېدى غۇنچەم ساۋاقداشلىرىغا قاراپ، — تۇرسۇن راست دەيدۇ، ئەگەر بىز مەردانىنى تاپمىساق مۇئەللىملەرگە، ئوقۇغۇچىلارغا، مەھەللە جامائىتىگە، خەلقىگە چىقىپ نېمە دەيمىز؟ مەردان بىلەن ئالتە يىللىق ساۋاقداشلىقىمىز قېنى؟ قاراڭلار! — دېدى ئۇ سۆزىنى داۋام قىلىپ، — جەڭچىلەرنىڭ يولىغا چىقىشىغا ئازلا قالدى. ئۇلار خەلق بىلەن خوشلىشىپ بولۇپ تىزىلدى. ئاۋۇ يول بىلەن ئۇياققا قاراپ ماڭىدۇ. بىز ھازىرلا ئۇلاردىن بۇرۇن بېرىپ يولنىڭ چېتىدە ئېگىزرەك يەردە تۇرساق، ئۇلار تىزىلىپ ئالدىمىزدىن ئۆتىدۇ — دە، مەردان بىزنى چوقۇم كۆرىدۇ، شۇنداقمۇ؟

— راست، راست، سېنىڭ پىلانىڭ دەل جايىدا بولدى. ئاداشلار، يۈرۈڭلار، شۇ يەرگە بېرىپ نان يەپ تۇرايلى، — دېدى تۇرسۇن. ئۇلار توپتىن چىقىپ بىر كىلومېتىرچە مېڭىپ، يولنىڭ ئوڭ چېتىدە ئېگىزرەك يەرگە چىقىپ ئولتۇرۇشتى. غۇنچەمنىڭ يۈرىكى تەقەززالىق بىلەن سوقماقتا. ئۇ تۇرۇپ — تۇرۇپلا يېنىدىكىلەرگە قاراپ: «نېمىشقا ئۆزۈم يالغۇزلا كەلمىدىم» دەپ پۇشايمان قىلاتتى. ئەنە، غۇنچەم دېگەندەك، جەڭچىلەر سەپ بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ يۈرىكى جەڭچىلەرنىڭ قەدەم باسقان ئايىغىدەك دۈپۈلدىمەكتە.

— مەردان! مەردان! مەردان! — غۇنچەمنىڭ نازۇك

ئاۋازى بۇ پايانسىز كەڭ زېمىندا جاراڭلاپ يىراقلارغا كەتكەندەك. ئۇ ھەممىنى ئۇنتۇغان، خىيالى پەقەت مەرداندىلا ئىدى.

— مەردان! ھەي مەردان!

مەردان بۇ تونۇش ئاۋازنى خېلى يىراقتىنلا ئاڭلاپ تونۇدى.

— غۇنچەم! يولداش كوماندىر، غۇنچەم! ئەنە ئۇلار! ئالدىمىزدا تۇرىدۇ!

باتالیون كوماندىرى ئوسمانوپ بىلەن مەردان ھەممىنىڭ ئالدىدا كېلىۋاتاتتى. كوماندىر مەردانىنىڭ جۆيلۈپ غۇنچەم دېگەننىنى نەچچە قېتىم ئاڭلىغاچقا، ئۇنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنەتتى.

— يولداش ئەلپاتتايوپ، ئالدىرىماي ئارقىمىزدىن يېتىپ بارسىڭىزمۇ بولىدۇ، قېنى يۈگۈرۈڭ، — بۇيرۇق قىلدى كوماندىر.

غۇنچەم، تۇرسۇن، غىياس، قاۋۇل، مەردان بەشى قىيا - چىيا قىلىشىپ بىر - بىرىگە قاراپ ئېتىلىشتى. مەردان ئوغۇللار بىلەن بىر - بىرلەپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى - دە، غۇنچەمگە قارىدى.

— مەردان! مەردان! — غۇنچەم مەردانغا تەلمۈرۈپ قارىدى. بىراق، ئۇنىڭ كالپۇكلىرى تىترەپ بوتا كۆزلىرى لىق ياشقا تولغانىدى.

— يىغلىما، يىغلىما، چوڭ دادام، چوڭ ئاپاملار ياخشىمۇ؟ ئۆزۈڭچۇ؟ — غۇنچەمنىڭ قولى مەردانىنىڭ ئالبىنىدا ئىدى. ئۇ ئۆزىنى زورىغا تۇتۇپ تۇراتتى.

— ياخشى، ياخشى، دادام، ئاپاملار ساڭا سالام ئېيتتى. تۇرسۇندىن خەۋىرىڭنى ئۇقۇپ ئاپام بىلەن چۈشۈپ سېنى تاپال - مىدۇق، — غۇنچەم بۇ سۆزلەرنى يىغا ئارىلاش ئۆپكىدەپ تۇرۇپ ئارانلا دېيەلىدى - دە، ئۆيدىن ئاپىسى پىشۇرغان تۇخۇم،

قايماق، توقاچلارنى مەردانىڭ سومكىسىغا سېلىشقا باشلىدى.

ـــ رەھمەت غۇنچەم، رەھمەت، ئاۋارە بولدۇڭلار، ـــ مەردان غۇنچەمگە قاراپ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى ـ دە، چوڭقۇر ئۇھسىنىدى. ئۇنىڭ بويى بىر يىلدىن بېرى كۆرمىگەچكىمۇ خېلىلا ئۆسۈپ قاپتۇ، بىراق ئىككى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرىدۇغان بېجىرىم غۇنچەم ئۇنىڭ كۆزىگە تەڭ يېرىم ياداپ كەتكەندەك كۆرۈندى. قانداق قىلىش كېرەك؟ مەردان بىر يىلدىن بېرى كەتمەنلىگەنلەر ئۈچۈن، ئاشۇ شېرىن دوستى ئۈچۈن چەكسىز ھەسرەت چېكىپ، نادامەت تارتتى، يولىغا قاراپ كۆزلىرى تېشىلىپ، تۇن نىسپىدە، تام ياقىلىرىدا «غۇنچەم، سەن نەدە» دەپ زارلىدى. بۇ دۇنيادا ئالدىدىكى يايلى، ئارقىسىدىكى قۇيرۇقى پەقەت مۇشۇ بىر تال غۇنچىغۇ. بۇلار بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇنلا بىر تال ئۆرۈك، بىر تال ئالمىنى بىر سەن، بىر مەن چىشلەپ يېيىشكەنىدىغۇ، بۇگۈن غۇنچەمنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، ئاشۇ چۇۋۇلۇپ تۇرغان قارا چېچىنى بىرنەچچە دەقىقە پۇراپ سىلاپ، ياغلىق بىلەن چىگىپ قويۇش، ياق، قانغۇچە يىغلاپ، ئاندىن قانغۇچە ھېسىش كېرەكتىغۇ، بىراق مۇنۇ تۇرغان ئىككىدىن ئالتە كۆز، ئالتە قۇلاق ئالدىدا بۇنداق قىلىش مۇمكىنمۇ؟

غۇنچەمنىڭ كۆز يېشى تېخى قۇرۇمىغانىدى. مەردان بۇرۇنقى مەردان ئەمەس، بويى خېلى ئۆسۈپتۇ، بۇرۇتىمۇ خېت تارتىپتۇ. بىراق، تەڭ يېرىم ياداپ، ئېڭەكلىرى چىقىپ كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، بۇرۇنلىرى قىڭغاقتەك، پېشانىسى تاتۇق، ئاھ خۇدا! غۇنچەم قانچە قېتىم قۇربانلار قەبرىسىگە باش قويۇپ، مەيدىسىنى يېقىپ يىغلىدى، قاقشىدى، مۇشۇ مەردان ئۈچۈن سارىڭ بولۇپ بارمىغان زاراتگاھ، ئەسكى تام، قارىياغاچلىق قالماي، ھەتتا «سارىڭ» دېگەن نامى چىقتى.

«مەردان! مەردان! مېنىڭ مەردانىم! ــ غۇنچەمنىڭ يۈرىكى سۆزلەيتتى، ــ مەن سېنىڭ، سەن مېنىڭ، مېنى قانغۇچە باغرىڭغا بېسىپ تۇرۇپ قانغۇچە يىغلاپ...» بىراق بۇ سۆزلەرنى دېيىشكە يەر تار ئىدى.

غۇنچەمنىڭ ياشقا تولغان كۆزلىرى مەردانغا تىكىلدى. مەردانمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەندى ــ دە، دەرھال گەپنى بۇراپ مەھەللىدىكى مۇئەللىملەرنى، ساۋاقداشلارنى، مەھەللە ئىچىنى سورىدى. ئۇلارنىڭ دېيىشچە، كېرەم مۇئەللىم بىلەن ھېتاخۇن مۇئەللىم مازار ئۇرۇشىدا قۇربان بوپتۇ. سۇلايمان مۇئەللىم سۇپتاي ئۇرۇشىدا پۇتىغا ئوق تېگىپ يارىلىنىپتۇ. ھېتاخۇن بوۋاي، روزاخۇن بوۋايلار شەھەرگە بىر قېتىم چۈشۈپ، مەردانىنى تاپالماي قايتىپ چىقىپتۇ. بۇگۈن يۇرت چوڭ-لىرى، مۇئەللىملەر، ئوقۇغۇچىلار نامىدىن چۈشۈپتۇ.

ــ ساۋاقداشلار! سىلەرگە رەھمەت، مەھەللىدىكى چوڭ ــ كىچىك ھەممىسىگە، مۇئەللىملەرگە، ساۋاقداشلارغا سالام دەڭلار، ئۇرۇش تۈگىسە، مەن چىقىمەن. خەير، سالامەت كۆرۈشەيلى! چوڭ دادام، چوڭ ئاپامغا سېغىنىپ سالام دېگىن.

مەردان ئۇلار بىلەن بىر ــ بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ــ دە، قىسىم كەينىدىن يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇ پات ــ پاتلا كەينىگە قاراپ قولىنى پۇلاڭلىتاتتى. مەردان بىر دوقمۇشتىن ئايلىنىپلا كۆرۈنمىدى. ئۇ قارىياغاچ يېنىدا ساقلاپ تۇردى.

ــ غىياس، غىياس! قارا، دادام بەرگەن پۇلنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ــ دېدى غۇنچەم بىر سىقىم پۇلنى كۆرسىتىپ.

ــ ئەكەل، مەن يۈگۈرۈپ ئاپىرىپ بېرەي، ــ دېدى غىياس.

ـــ ياق، ياق، ئۆزۈم ئاپىرىپ بېرىمەن. سىلەر مېنى دەڭدە ساقلاپ تۇرۇڭلار.

غۇنچەم مەردانىنىڭ كەينىدىن ئۇچقاندەك يۈگۈردى ـ دە، ئايلانمىغا بارغاندا «مەردان» دەپ قەستەن ۋارقىردى. ئايلانمىدا ساقلاپ تۇرغان مەردانىنى كۆرگەن غۇنچەم ئېتىلىپ بېرىپ ئۆزىنى مەردانغا ئاتتى ـ دە، بوينىغا گىرە سېلىپ، مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىپ ئۆپكىدەپ يىغلىدى. بۇ ئىككىسىنىڭ يۈرىكىدىن ئېتىلىپ چىققان ئىسسىق ياشلار قوشۇلۇپ، ئىسسىق قانغا ئوخشاش ھەر ئىككىسىنىڭ كۆكسىنى بويلاپ ئاقماقتا ئىدى.

ـــ يىغلىما غۇنچەم، يىغلىما، بىزنىڭ بېشىمىزغا كەلگەن ئۇنتۇلغۇسىز دەرد ـ ئەلەملەر باشقا كىشىنىڭ بېشىغا كەلمەسۇن. مەن سېنىڭ قانچىلىك دەرد تارتىپ، ھەسرەت چەككەنىڭنى بىلىمەن، يىغلىما، يىغلىما، جېنىم.

مەردان يانچۇقىدىن قولياغلىقىنى ئېلىپ غۇنچەمنىڭ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ قويدى. يىغا كىشىنى بىرئاز بولسىمۇ يېنىكلەشتۈرۈپ ئىچ ـ قارنىنى بوشاتتىمۇ. ئۇلار چىڭ قۇچاقلىشىپ ئۇزاق سۆيۈشكەندىن كېيىن:

ـــ بۇگۈن كەتسەڭ قاچان كېلىسەن؟ ـــ دەپ سورىدى غۇنچەم.

ـــ ئۇرۇش توگىسە. ئۇرۇش بىر يىلدا توگەمدۇ، بەش يىلدىمۇ، ياكى ئونىڭدىن كۆپ ۋاقىتتىمۇ، بىلمەيمەن.

ـــ ئاھ خۇدا، بىز ھازىر ئون بەشكە كەلدۇق. ئون بەشكە شۇنداقمۇ؟ بىزغۇ چىدايمىز، بىراق ... مەردان غۇنچەمنىڭ سۆزىنىڭ تېگىگە يەتكەندى.

ـــ سەن نېمە دېسەڭ شۇ غۇنچەم، سېنىڭ كۆڭلۈڭنى يەردە قويۇشقا ھەققىم يوق. مەنمۇ سەن ئويلىغاندەك، ـــ

مەردان پەقەت شۇنداقلا دېيەلىدى، ــ مەن ئۇرۇشتىن قايتىپ كېلىپلا ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بولدۇم، غۇنچەم سەنچۇ؟ بۇ يىل گىمنازىيىگە ئوقۇشقا كىرگىن، بولامدۇ؟

ــ ماقۇل، مەن سەن دېگەندەك چوقۇم گىمنازىيىگە ئوقۇشقا كىرىمەن، قانۇن سىنىپىدا ئوقۇغۇم بار، سەنچە بولامدۇ؟

ــ ياخشى، كەلگۈسىدە دۆلىتىمىزگە قانۇن كادىرلىرى كېرەك، غۇنچەم.

مەردان سۆزىدىن كېيىن سومكىسىدىن تۆت سۈكلۈق ھەربىي فورمىدا چۈشكەن سۈرىتىنى ئېلىپ غۇنچەمگە بەردى. سۈرەتنىڭ ئارقىسىدا «ساۋاقدىشىم غۇنچەمگە، سېنىڭ مەردانىڭ» دىن»، ئاستىغا «1945 ــ يىلى 4 ــ ئاينىڭ 1 ــ كۈنى» دەپ ۋاقتى يېزىلغانىدى. غۇنچەم سومكىسىدىن ئاق قەغەزگە ئورالغان ئاق شېپۇن قولياغلىقنى ئېلىپ مەردانغا بەردى. ياغلىققا غۇنچەم ئۆزى بىر تال قىزىلگۈل غۇنچىسىنى ئايلىنىپ كېپىنەكنىڭ ئۇچۇپ يۈرگەن رەسىمىنى يېپەك يىپلار بىلەن كەشتىلىگەن بولۇپ، بۇ مۇھەببەتنىڭ سىمۋولى ئىدى. ئاستىغا «ساۋاقدىشىم مەردانغا! سېنىڭ غۇنچەڭ، 1945 ــ يىلى 3 ــ ئاينىڭ 20 ــ كۈنى» دەپ يېزىلغان، ياغلىقنىڭ ئەتىر كەبى شېرىن پۇراق چىقىپ تۇراتتى.

مەردان غۇنچەمنى يەنە باغرىغا بېسىپ تۇرۇپ، ئاشۇ قول-ياغلىققا ئۇنىڭ ياشلىرىنى سۈرتتى. ئاپئاق قولياغلىققا كۆز يېشىدىن ساغۇچ داغ قالدى. ۋاقىت قىس ئىدى.

ــ خەير، جېنىم، ئامان بول!

ــ خەير، جېنىم مەردان، ئامان بولغىن! سېنى كۈتىمەن!

مەردانىڭ يۈرىكى غايىبانە بىرتال يىپ بىلەن غۇنچەمنىڭ يۈرىكىگە باغلىنىپ، ئاسماندا ئۇچۇرۇلغان لەگلەكتەك ئۇزىراپ كېتىۋاتاتتى. يىپنىڭ ئۇچىنى تارتسا لەگلەك ئاسمانغا ئۆرلىگەندەك، مەردانمۇ ماڭدامدا بىر دېگۈدەك ئارقىسىغا قارىغىنىدا، پۇتلىرىمۇ ئىختىيارسىز ئارقىسىغا چامدىغاندەك قىلاتتى.

قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى قارىغايلارنىڭ ئۇچلىرىدا، ئېگىز قىيا تاشلاردا، چوققىلاردا قىپقىزىل چوغدەك تاۋلىنىپ تۇراتتى. قىسىملار جاپالىق يۈرۈش قىلىپ، ئۇچىنچى كۈنى ئالدى تەلكە داۋانىدىن ئېشىپ سايرام بويىغا چۈشتى. ئېگىز تاش ئۈستىدە ئولتۇرغان مەردان بۇ پايانسىز كەتكەن ئېگىز تاغ تىزمىلىرىغا قاراپ خىيال سۈرەتتى. ئۇ كۆك ئاسماندا تۇرۇپ يەرگە قارىغاندەك بىرىدە ئوڭغا، بىرىدە سولغا، ئالدىغا، ئارقىسىغا قارايتتى. تەلكە تېغىنىڭ ھەر بىر سايى - سالاسىدا خۇددى بۈك - باراقسان ئۆسكەن يېشىل قارىغايلار، قۇياشنىڭ نۇرىدا سېرىق، يېشىل، ھال، قىزىل نۇر چىقىرىپ تۇرغان خادا تاشلار، ئەنە پەستە مارالىلىق، قىيىنلىق، ئۆرۈكلۈك، جانچىقار دېگەن سايلار، بۇ سايلاردىن سىرغىپ چىققان تاغ سۇلىرى قوشۇلۇپ چوڭ ئېقىن بولۇپ، دولقۇن ياساپ ئاقماقتا. شەھەردىن، يېزا - قىشلاقتىن كېلىپ بىر نىيەت، بىر مەقسەت ئۈچۈن قوشۇلغانلار چوڭ قوشۇن بولۇپ، بىرسىنىڭ ئىزىنى ئىككىنچىسى بېسىپ داۋانلار ئېشىپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە.

قوللارغا قورال ئالدۇق،
قاراتتۇق دۈشمەنلەرگە.
توغرا چەنلەپ ئاتىمىز،
ئۇ ياۋۇز دۈشمەنلەرگە.

مانا بۇ جەڭگىۋار ناخشىلار ئۇلارنىڭ قەلبىنى ئۇمىد بىلەن، روھىنى كۈرەش بىلەن تاۋلىماقتا.

ئېھ، سايرام كۆلى، ئايمۇ سەن، يۇلتۇزمۇسەن؟ سېنىڭ كۆمۈشتەك يۇزۈڭدە جەڭچى ـ ئەزىمەتلەر ياققان گۈلخانلارنىڭ شولىلىرى ۋالىلداپ تۇرىدۇ. قانچە مىڭلىغان قوي ـ قوزا، ئۆچكە ـ ئوغلاق، موزاي ـ كالا، ئات ـ قۇلۇنلار كىشنەپ، مەرىسە، سېنىڭ باغرىڭدا ئاپئاق بۇلۇتتەك لەيلەپ تۇرغان كىگىز ئۆيلەردىن كۆتۈرۈلگەن كۆمۈش ئىسلار ئاسمانپەلەك كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇپتۇ.

مەردانلار ھەر يازلىقى دادىسى، ئاپىسى، غۇنچەم بىلەن يايلاققا چىقىپ بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ كېلەتتى. مەردان بىلەن غۇنچەم قاپتالغا چىقىپ، بۆلدۇرگەن، گۆشۇنە تېرەتتى. قارىغايلىققا كىرىپ قارىغاي سېغىزى ئېتەتتى. ئۆي ئىگىسى قوي، ئۆچكە ساغقاندا مەردان ئۆچكىنى تۇتۇپ بېرەتتى ـ دە، غۇنچەم ئۆچكىنى ساغاتتى.

بىزنىڭ تاغلىرىمىز، باغلىرىمىز نېمىدېگەن چىرايلىق ـ ھە؟ قاراڭلار، تەبىئەت ھەممە گۈزەللىكنى بىزنىڭ يۇرتىمىزغىلا ئاتا قىلغاندەك، ـــ دېدى گۈلنار ئانا بىر كۈنى ئاتا ـ ئانا، بالا دۆڭ ئۈستىدە ئولتۇرغاندا.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى پولات ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، ـــ بىزدىكى «چىرايلىقنىڭ دۈشمىنى كۆپ» دېگەن تەمسىل بىكار ئېيتىلمىغان، يېرىمىز باي ۋە گۈزەل بولغاچقا، ھەر تەرەپتىن كېلىپ قول سالىدىغانلارنىڭ چىقىشى سەۋەبسىز ئەمەستە. قاراڭلار، بۇ ساي ـ سايدىكى سانسىزلىغان بايلىققا، كەلگۈسىدە سانائەت تەرەققىي قىلغاندا مۇشۇ بىر سايىنىڭ تېشى بىلەنلا خەلقنى ئون يىل بەخۇدۇك باققىلى بولىدۇ،

شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، — تەستىقلىدى ئانا. ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئەسلىگەن مەردان، تاش ئۇستىدىن سىيرىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ خىيال دېڭىزىدا لەيلەپ يۈرگەن بۇ ئىشلار ئۇنىڭ كۆرگەن شەرىن چۈشىمۇ ياكى ھەقىقىي بولغان ئىشمۇ؟ ئەگەر راست بولسا، كەلگۈسى ئەجدادلار غېمىدە سەدپارە بولغان بۇ مېھرىبان ئاتا ـ ئانا بۇگۈنكى كۈندە زادى نەدە؟ دوستلارچە سېغىنىش ئورنىغا مۇھەببەت ئوتى ياققان، مۇھەببەت ئوتىدا كۆيۈپ، مۇھەببەت دەريالىدا ئاققان غۇنچەمچۇ؟ مەردان غۇنچەمنى ئويلىدى، خىيالىدا غۇنچەم ئۆزىنىڭ قۇچىقىدا ئىدى.

«مەردان! مەن مەڭگۈ سېنىڭ جۇمۇ!»

«شۇنداق، جېنىم غۇنچەم، سەن مەڭگۈ مېنىڭ، مەنمۇ مەڭگۈ سېنىڭ، بىز بىر ـ بىرسىمىزسىز ھەرگىز ياشىيالمايمىز.» مەردان يىراقلارغا قاراپ، بۇ پايانسىز دۇنيادىن بىرسىنى ئىزدىگەندەك قىلاتتى.

مەردان بۇ رەھىمسىزلىكنى دەسلىپىدە ھېسسىت، ئەھەتكە ئوخشاش خائىنلار، گۇ، غوجەككە ئوخشاش ھېلىقى بىرنەچچە جاللاتنىڭ ئىشى دەپ ئۇلاردىن قىساسمۇ ئالدى ۋە قىساس ئېلىشقا ساناپ يېنىدا بىرنەچچە تال ئوقنىمۇ ساقلاپ يۈردى. كېيىنچە ھەربىي تۈرمۇش، جەڭگىۋار ۋەزىپە ئۇنىڭ كۆزىنى ئېچىپ، جەمئىيەت ۋە شۇ جەمئىيەتكە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ رەھىمسىزلىكى، خائىنلار، سانقىنلار، مۇناپىقلار، ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلار، ئاشۇ جەمئىيەت ۋە ھاكىمىيەتنىڭ لالما ئىتلىرى، ياۋۇز چىلبۆرىلىرىنى تونۇپ يەتتى. مەردان ئېغىر تىن ئالدى. ئەسكەرنىڭ قەلبى ھامان ئالغا قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ.

ئۇ سايرام بويىغا چۈشۈپ چەتتەرەك بىر جاينى تاللىدى. ئۇنىڭ قولىدا ئىككى دانە ياغاچ گرانات، ئۇ ئالدىدىكى يۈز ئەللىك مېتىر ئارىلىقتىكى تاش دۆڭسىنى نىشان قىلدى. مانا ئەمدى بىرىدە يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ، بىرىدە تولۇقچىلاپ غۇلاپ دۈشمەننىڭ رەھىمسىز پوتىينى پارتلىتىش ئۈچۈن ئالغا قاراپ كېتىۋاتىدۇ. ئاخىر ئۇ مۆلچەرلىگەن پەللىگە يەتتى. بېشىنى كۆتۈرۈپ تۈرۈپ گراناتنى نىشانغا ھالقىتىپ ئاتتى. گرانات دەل نىشانلىغان تاش دۆڭسىنىڭ ئۈستىگىلا چۈشتى، مەردان ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ ئۆزىنى نىشان ئۈستىگە ئاتتى.

— يولداش پراپورچىك، بۇ ياققا كېلىڭ! — دېدى بايا تىنى بېرى مەردانىڭ ماھارىتىنى كۆزىتىپ تۇرغان باتالیون كوماندىرى مايور ئوسمانوپ. ئۇ مەردان ئالدىغا كەلگەندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۈگۈنكى ماھارىتىڭىز ياخشى بولدى. گرانات دەل نىشانغا چۈشتى. بىراق، دۈشمەننىڭ پوتىيىگە بىر گرانات تاشلاپلا بېسىپ كىرىشكە بولمايدۇ. پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، دەرھال ئىككى - ئۈچ گرانات تاشلاپ دۈشمەن پۈتۈنلەي يوقىتىلغاندىن كېيىن بېسىپ كىرىش كېرەك. ئۇرۇشتا «بىرسى جەڭ، توققۇزى رەڭ» دېگەن سۆز ھەر ئىككى تەرەپكە ئوخشاشلا، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، يولداش مايور، بۇنىڭدىن كېيىن چوقۇم سىز دېگەندەك قىلىمەن.

— ھە راست، قايسى كۈندىكى ساۋاقداشلىرىڭىزنى كومانىدىر پولكوۋنىك سۈيدۇڭ پولكىنى ئۇزىتىپ قويۇپ غۇلجىغا قايتىشىدا چەيلەڭىزدە ئۇچرىتىپتۇ، پولكوۋنىك ئۇلارنى ماشىنىسىغا سېلىۋېلىپ يولدا كېتىۋېتىپ سورىسا، ئۇلار سېنى يوقلاپ

ئۇزىتىشقا كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. ئۇلار شۇ كۈنى شتابتا يېتىپ، ئون ئوغۇل بالا يېزىغا چىقىپ كېتىپتۇ، غۇنچەم دېگەن قىزنىڭ قىزىتمىسى ئۆرە بولغاچقا، دەرھال دوختۇرغا ئاپىرىپ، ئىككى كۈن يانتۇزۇپ ياخشى بولغاندىن كېيىن، پولكوۋنىك ماشىنىسى بىلەن قىزنى ئۆيىگە ئاپچىقىپ قويۇپتۇ. پولكوۋنىك-نىڭ دېيىشىچە، ئۇ قىزدىن ئۇرۇش تۈگىسە سىزنىڭ ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇماقچى بولغانلىقىڭىزنى، ئۆزىنىڭ بۇ يىل گىمنا-زىيىدە ئوقۇماقچى بولغانلىقىنى ئۇققاندىن كېيىن «غۇنچەم ئىمە-تىھانسىز قوبۇل قىلىنسۇن» دەپ گىمنازىيە مۇدىرىغا خەت يېزىپ بېرىپتۇ، سىزنىڭ ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇشىڭىزغا ۋەدە بېرىپتۇ.

— رەھمەت يولداش مايور، رەھمەت. پولكوۋنىك قېيۇم دادامغا مەن ئۇچۇن ئالاھىدە رەھمەت دەپ قويسىڭىز، — دەپ ئىلتىجا قىلدى مەردان ۋە تۆت كۈندىن بېرىقى ئۇستىنى بېسىپ تۇرغان تاشتىن يېنىكلەشكەندەك بولدى.

ئۇرۇش خۇددى تېگى يوق رەھىمسىز قاينام. بۇ قاينامغا چۈشكەنلەردىن رىزقى تۈگىگەنلەرنى قاينام ھەش - پەش دېگۈ-چىلا جېنىنى تېنىدىن جۇدا قىلىپ جەستىنى ئۇرۇپ سۇنىڭ چېتىگە چىقىرىپ قويىدۇ. ساق قالغانلىرى ئىككىنچى ئۇرۇش-قىچە «ئۆلۈمدىن باشقىسى تاماشا» دېگەندەك ئوينىغىنى ئويناپ، كۈلگىنى كۈلۈپ، ھەرقايسىسى ئۆز ئىشى بىلەن يۈرىدۇ. ئەنە سايرام ياقىسىدا يېقىلغان گۈلخان ئەتراپىدا كوماندىر - جەڭچى-لەر، ئۇلار ئېيتقان ناخشا، گارموننىڭ شوخ ئاۋازلىرى ئوغلاق - قوزا، قۇلۇن - بوتىلاقلارنىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ سايرام بويىنى قىزىتماقتا، جامىنىڭ تەمبۇر چېلىپ ئېيتقان ناخشىسى ياڭرىماقتا:

هەر كىشىنىڭ دەردى بولسا،
يىغلىسۇن ياپ ئالدىدا.
قالمىسۇن كۆڭلىدە ئارمان،
بەلكى ئىزھار ئالدىدا.

نەفسۇرى ئەللا يۇرەك،
ئىچىپ شارابى ئەمىسمۇ.
شەر ئۇرۇپ يىغلاپ تۇرادۇر،
چىققىنى دار ئالدىغا.

مۇقام نەغمىلىرى ئۆز رېتىمى بىلەن ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئەلىيوپ كەرەشنىڭ دۇتار بىلەن باشلىغان ئىلى ناخشىلىرىدىن «يار سېنىڭ دەردىڭ» دىن كېيىن بىر قاتار چاتما ناخشىلار باشلاندى. ئابلايوپ ھېكمىنىڭ ئىسكىرىپكىسى كومانىدىر - جەڭچىلەرنىڭ قەلبىنى تىترەتمەكتە.

سادىرمەنۇ سادىرمەن،
سادىر بولماي نېمە مەن.
سادىر دەپ ئېتىم قالدى،
داڭزىدا خېتىم قالدى.

يامۇلنىڭ ياغاچلىرى،
زىلۇا قارىغاي چەنزە.
يامۇلدىن قېچىپ چىققان،
سادىر ئۆزى خوخەنزە.

ئەلىيوپ سادىرنىڭ ناخشىلىرىنى تۇڭىتىشى بىلەن پەدىنى يۆتكىدى.

گۈلۈم غۇنچە، گۈلۈم غۇنچە،
نېمە كۆيدۈرىسەن مۇنچە.
يېنىمدا تۇرمىدىڭ بىردەم،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئېچىلغۇچە.

كاككۇكلار كېلىپ قوندى،
ياشارغان تېرەكلەرگە.
يار يادىمغا كەلگەندە،
ئوت كەتتى يۈرەكلەرگە.

تۇمەن دەريا نەرە تاتتى،
سۇ ئورنىدا قانلار ئاقتى.
شاھىدىن بولۇپ شۇ تارىخقا،
مىڭلاپ نورۇز - نەغمە قاتتى.

بىللە ئويناپ، بىللە ئۆسكەن،
يارۇ دوستلار ياخشى قال.
كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن،
قەشقەر شەرىم ياخشى قالدى.

قۇشنىڭ ئۇچمىقىدىن كۆرە قونمىقى تەس دېگەندەك، ناخشىنىڭمۇ باشلىنىشىدىن كۆرە چۈشۈرمىكى تەس بولدى. ماھىر ناخشىچى بىلەن چالغۇچىلار ئۇنى ئۆز رىتىمى بىلەن چۈشۈرەلەيدۇ.

تىنىق ئاسماندا، سۇ يۇزىدە، خادا تاشلاردا جارانلىق سادا پەيدا قىلغان بۇ ناخشىلارنى مۇشۇ ئولتۇرغان كوماندىر - جەڭ-چىلەر خېلى كۆپ ئاڭلىغانىدى، لېكىن ھېچقاچان مۇنداق مۇڭ-لۇق، تەسىرلىك تۇيۇلمىغان بولغىيدى. دۇتار، تەمبۇر، ئىس-كىرىپكىلارمۇ مۇنداق جارانلىق سايرىمىغان بولغىيدى. ناخش-چىلارنىڭ قەلبى سايرىماقتا ئىدى. ناخشىدىن چىققان ھەسرەت - نادامەت يالقۇنى جەڭچىلەرنىڭ ۋۇجۇدىنى ئېرىتىپ، لەختە - لەختە قىلماقتا.

ئايدىڭ كېچە، ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئاي كۆك ئاسماندا ۋە سۇ يۇزىدە ئۇزۇپ تۇرۇپتۇ. ھەربىر جەڭچىنىڭ قەلبىمۇ ئاشۇ تولۇن ئايدەك كۆك ئاسماندا ۋە كۆل يۇزىدە ئۇزمەكتە.

گۈلۈم غۇنچە گۈلۈم غۇنچە،
نېمە كۆيدۇرسەن مۇنچە.
يېنىمدا تۇرمىدىڭ بىردەم،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئېچىلغۇچە.

مەردان ئاشۇ تولۇن ئايغا تىكىلگىنىچە پىچىرلايتتى.

ئۇچىنچى باب

1

قىسىملار شەرقە قاراپ يۈرۈش قىلىپ، سەنتەي، سىتەي، ئۇتەيدىكى پارچە - پۈرات گومىنداڭ قىسىملىرىنى سۈر - توقاي قىلىپ، يېگىرمە بەش كۈن دېگەندە قىسىمنىڭ ئالدى جىڭ ناھىيە مەركىزىنىڭ غەربىدىكى قېلىن ئورمانلىققا كىلىپ ۋاقتىنچە توختىدى. ئادەم ئايىغى باسمىغان ئورماننىڭ ئىچى قېلىن شورتاڭلىق بولۇپ، ئورماننىڭ قېلىنلىقىدىن يېگىرمە مېتىر نېرىسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئورماندا كىيىك، جەرەن، تۈلكە، بۆرە، قىرغاۋۇل، كەكلىك، چاشقان، ئاغمىخان، يىلان دېگەندەكلەردىن باشقا، «جىڭنىڭ پاشىسى جىڭمومىنى ئىلىپ قېچىشىدۇ» دېگەن سۆزمۇ بار ئىدى. ئورماننىڭ شەرق تەرىپى سازلىق بىلەن قېلىن قومۇشلۇق ئىدى. سازلىقتا ياۋا ئۆردەك، ياۋا چوشقىلارمۇ بولۇپ، سازلىق جىڭ دەرياسىغا بېرىپ تۇتۇشاتتى. ئورمان ئىچىدىن تەڭرىتېغىنىڭ ئېگىز قارلىق چوققىلىرى، تاغ ئۈستىدىكى يېشىل قارىغايلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. جەڭچىلەر يول مېڭىپ كەلگۈچە تاپانلىرى تېشىلىپ، كالپۇكلىرى گەز باغلاپ، يۈزلىرى ئىسسىق - سوغۇق شامالدا يېرىلىپ، قاربداپ كېتىشكەنىدى. ئۇلار قارلىق تاغلارنى، ئېگىز داۋانلارنى، قېلىن قارىغايلىق يېشىل بوستانلارنى، ئادەم ئايىغى باسمىغان چۆل - جەزىرىلەرنى، شورتاڭ ئورمانلارنى، سازلىق قاراسۇلارنى كېچىپ، يول بويى گومىنداڭ توسۇقلىرىنى بىتچىت

قىلىپ كەلگەنىدى.

مەردان ئورمانلىقتىن شاخ - شۇمبىلارنى كېسىپ ئەكېلىپ قومۇش بىلەن قوشۇپ ئەپلىك ئۇچ كىشىلىك چېدىر ياسىدى. يۇمشاق ئوتلارنى ئورۇپ ئەكېلىپ تەكشىلەپ يەرگە قېلىن قەلىپ يېيىتىپ، ئۇستىگە ئۇچ كىشىلىك كىگىزنى سېلىپ، يوتقان - كۆرپىلەرنى گازارمىدەك رەتلىك قىلىپ تىزىپ قويىدى. ئۇ ھەربىي تۇرمۇشنى پۇختا ئۆگەنگەنىدى. قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن ئورماننىڭ ئىچى تولىمۇ سۇرلۇك بولۇپ كۆرۈنۈشكە باشلىدى. جەڭچىلەرنىڭ يۇرۇش - تۇرۇشى بېسىلىپ، ھارغىن تىنىق ئارىلاش خورەك تارتىش باشلىنىشى بىلەن ئورمان ئىچى تېخىمۇ قاراڭغۇلىشىپ، سۇرلۇك جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە. قەيەرلەردىندۇر خۇددى يەر تېگىدىن چىققاندەك شۇم قۇشلارنىڭ قەھەتلىك سايرىشىغا قوشۇلۇپ، پاقىلارنىڭ كورىكىراشلىرى تولىمۇ سەت ئاڭلىنىشقا باشلىدى. كېيىكلەرنىڭ «باب - باب» دەپ بابىلداشلىرى، چاشقانلارنىڭ چىرقىراشلىرى ئادەمنىڭ تېنىنى شۇركەندۈرەتتى.

مايور ئوسمانوپ پولك شتابىدىن قايتىپ كېلىپ، يار ئېلىپ كېتىپ ئۆچۈشكە تايىن تاپقان شامنى تۈزەشتۈردى، ئاندىن گېزىت قەغىزىدە موخۇركا ئوراپ تۇتاشتۇرۇپ قېنىپ - قېنىپ شورىدى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن قانداقتۇر بىر يېڭى جەددىي ۋەزىپە بارەدەك قىلاتتى.

— يولداش مايور، بىرەر يېڭى ۋەزىپە بارمۇ؟ — دېدى مۇئاۋىن كاپىتان توختىيوپ. ئۇ كېيىمى بىلەنلا يانقاچقىمۇ ياكى پاشىنىڭ چېقىشىمۇ ئىشقىلىپ ئىچى پۈشۈپ ئۇخلىيالماي ياتاتتى.

— شۇنداق، يولداش كاپىتان، بىزگە قوماندانلىق شتابى

مۇھىم بىر ئىشنى تاپشۇردى. بۇ ۋەزىپە سىز بىلەن مەردان ئىككىڭلارغىلا تاپشۇرۇلدى، — ئوسمانوپ سومكىسىدىن خەرىتىنى ئېلىپ يەرگە ئاۋايلاپ يايدى. مەردان شامنى ئېلىپ خەرىتە ئۈستىگە توغرىلىدى ۋە ئوسمانوپنىڭ ئاغزىدىن قانداق تاپشۇرۇق چىقىشىنى كۈتۈپ ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىدى.

— يولداش كاپىتان، سىز قايسى يىلى جەڭگا كەلگەنلىكىڭىزنى دېگەنىدىڭىز، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، يولداش مايور. مەن 1936 - يىلى سەيسىگە تۈتۈلۈپ، 25 ھارۋىغا مەسئۇل بولۇپ ئاشلىق ئەكېلىپ، جەڭدا 20 كۈن تۇرۇپ تۇز بېسىپ قايتقان، كونا تونۇشلارمۇ بار ئىدى، — توختىيوپ سۆزىنى تۈگىتىپ «قانداق ۋەزىپە بولسا تاپشۇرۇڭ، جان - دىل بىلەن ئىشلەيمىز» دېگەن مەنىدە كوماندىرغا تىكىلىپ قارىدى.

— ياخشى، ياخشى، سىز يەر - جاينى بىلمىسىز، كونا تونۇشلار بولسا ئىشنىڭ ئەپلەشكىنى دەڭ، — مايور ئوسمانوپ كاپىتان توختىيوپ بىلەن مەردان ئەلپاتتايوپقا قوماندانلىق شتابى تاپشۇرغان دۇشمەن ئىچىگە كىرىپ رازۋېدكا قىلىپ چىقىشتەك مۇشكۈل ۋە خەتەرلىك ۋەزىپىنى تاپشۇرۇش بىلەن، — بىزنىڭ رازۋېدكا خىزمىتىمىز ئارمىيىمىزنىڭ يۇرىكى، شۇنداقلا كۆز - قۇلىقى، — دېدى - دە، ئاندىن خەرىتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ سۆزلىدى، — بىز مانا مۇشۇ ئورماندا قىسىملار تەلتۆكۈس يېتىپ كەلگۈچە سەككىز كۈندىن ئون كۈنگىچە جەڭچىلەرنى دەم ئالدۇرىمىز. مۇشۇ ئارىلىقتا بىز روتا كوماندىرىدىن تارتىپ ئىزۇۋت كوماندىرلىرىغىچە بىرلىكتە ئۇرۇش لىنىيىلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ يەر شارائىتىنى پۇختا ئۆگىنىمىز. چۈنكى، بۇ قېتىم بىز ھۇجۇم قىلىدىغان دۇشمەن سان ۋە

ھەربىي كۇچ جەھەتتىن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە كۆپ ھەم مۇستەھكەم، شۇڭا بىز يولداش ئەخمەتجان قاسىمى كۆرسەتكەن «ئۆگەن، سوقۇش، سوقۇش، ئۆگەن» دېگەن يولـ يورۇقنى ھەرۋاقىت ئېسىمىزدە تۇتۇپ، جەڭ نىزامى بويىچە بىزدىن تەلەپ قىلىنغان دۇشمەن تەرەپتىن ئۆگىنىش بىلەن ئۆزىمىزگە سىڭدۈرۈپ ئىش كۆرۈشنى قىلچىمۇ بوشاشتۇرـ ماسلىقىمىز لازىم.

ـــ توغرا، ـــ دەپ قۇۋۋەتلەپ سۆز باشلىدى كاپىتان توختىيوپ، ـــ ئۇرۇشتا يېڭىش، يېڭىلىش بولۇپ تۇرىدۇ، لېكىن ئادالەتلىك ئۇرۇش ھامان غەلىبە قىلىدۇ. بىزنىڭ ئۇرۇـ شىمىز ئادالەتلىك ئۇرۇش. شۇڭا، قايسىلا جايدا بولسا خەلق بىزگە يار ـ يۆلەك بولۇپ، ھەتتا، جان بىلەن بىزگە قوشۇلۇپ ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ. ئۆتكەندىكى ئۇرۇش تەجرىبىلىرى بىزگە كۆڭلىمىزدە ئېنىق سان بولۇشنىڭ زۆرۈرلۈكى، شۇنداقلا مۇتـ لەقلىقنى ئېنىق تونۇتتى. بىزدە كۇچ بىلەن بىرگە پەم ـ پاراسەت، تەدبىرچانلىق، زېرەكلىك بولۇشى كېرەك.

ـــ دېمەك، سىز «سادىر ئاتىدۇ باشقا، چېرىك ئاتىدۇ تاشقا» دېمەكچىمۇ؟

ـــ شۇنداق، يولداش مايور، بىز ئۆتكەندىكى نىلقا، ماـ زار، سۇپىتاي ئۇرۇشلىرىدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى تاشقا ئاتقۇـ زۇپ نەچچە مىڭ پاي ئوقىنى زايە قىلغۇزۇپ، ئۆزىمىز باشقا ئاتقانىدۇق. بۇ بىر ئەھمىيەتقۇ. دېمەك، ئۇرۇشتا «بىرسى جەڭ، توققۇزى رەڭ» دېگەن شۇدە.

قەدىناسلار بىر پەس ئۆتمۇشنى ئەسلەپ كۈلۈشتى ـ دە، گېزىت قەغىزىدە ئورالغان موخۇركىلىرىنى قويۇق ئىس چىقىرىپ چېكىشتى. ئۇرۇش سېپىدە موخۇركا كومانىدىر ـ جەڭچىـ

لەر ئۇچۇن ئەڭ سىرداش دوست ئىدى. شۇڭا، ئۇلار خۇشاللىق-
تا، خاپىلىقتا ۋە قىيىن ئىشلارغا دۇچ كەلگەندە تاماكا چېكىشىد-
ۇ.
— سىلەرگە ئاق يول تىلەيمەن، — دېدى كوماندىر.
— رەھمەت، سالامەت كۆرۈشەيلى، — دېدى كاپىتان.
كاپىتان توختىيوپ بىلەن مەردان ئەلپاتتايوپ ئوتۇن ئارت-
قان ئۇچ ئېشەكنى ھەيدەپ، توقايلىقتىن چىغىر يولغا چىقتى.
ئۇلار پۇتلىرىنى يەرگە ئۇرۇشۇپ چورۇقلىرىدىكى شور توپىلارنى
قېقىشتى، مەردانىڭ كىيگىنى رەڭگى ئۆچۈپ كىرلىشىپ كەت-
كەن كۆك چاپان بىلەن كىرلىشىپ قالغان ئاق كۆڭلەك، ئىش-
تان، بېشىدا ئۆڭۈپ رەڭگى قالمىغان كەشتە بېسىلغان قىزىل
دوپپا ئىدى. ئۇ يولغا چىققاندىن كېيىن، چاپانىنى يېشىپ ئوتۇن-
ىڭ ئوستىگە تاشلاپ قويدى. مايلىشىپ كەتكەن كۆڭلەك تەردە
دۇمبىسىگە چاپلىشىپ لازا قۇيغاندەك ئېچىشتۇراتتى. ئۇ يۈزىدە-
كى تەپچىرەپ چىققان مۇنچاق تەرلەرنى بىلەڭچىنى ئېلىپ
سۈرتەتتى — دە، قولىدىكى چۇبۇق بىلەن ئېشەكلەرگە ھەيۋە
قىلىپ تېز ھەيدەيتتى.
— ھەي ئوتۇنچى بالا، ئوتۇنىڭنى ساتامسەن؟ — دېدى
توختىيوپ جىمجىتلىقنى بۇزۇپ چېقىشىپ.
— ساتىمەن، قانداق، سېپى ئۆزىدىنلا ئوخشاپتىمەنمۇ؟
ئەگەر ئوتۇنلارنى پۇلىغا يارىتىپ ساتالىساق، پۇلىغا گومىداڭ-
چىلارغا مانتا يېگۈزۈپ، مېھمان قىلىپ بۇرنىدىن بۇلاق قىلات-
تۇق، — دېدى مەردان.
مەردان يېزىدىكى ۋاقىتىدا يازلىقى ئاغىنىلىرى بىلەن تاغقا
ئوتۇن ئەكىلىشكە باراتتى. ئۇلار ئوتۇنلارنى ئېلىپ بولغاندىن
كېيىن تاغ بۆلدۇرگىنى، گۆشۈنە تېرىپ يەيتتى. ئېيىق بالىسى-

نى تۇتمىز دېيىشىپ ئېگىز ئۆسكەن ئوتلارنىڭ ئارىسىنى، خادا تاشلارنىڭ ئويمانلىرىنى ئىزدىشەتتى. ئۇ قاپتالدا تۇرۇپ بۇ قاپتالدىكىلەرگە ۋارقىرىغاندا، ئۇلارنىڭ زىل ئاۋازلىرى خادا تاشلاردا جارانلايتتى. ئوتۇنلىرىنىڭ ئارقىسىغا مىنىشۋېلىپ، يەر تۆۋەنلەپ ئېشەكلىرىنى چېپىشتۇراتتى. مانا ھازىر ئۇلار قاتتىقراق ۋارقىرىيالمايدۇ، ئېشەك چېپىشتۇرۇپ ئويۇنىيالمايدۇ. «كۇندۇزى گەپ قىلساڭ ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ قۇلاقنى ـ قۇلاققا ياق» دېگەندەك، مەردان ئالدى ـ كەينىگە ئېھتىياتچانلىق بىلەن قارىدى ـ دە، ئاندىن:

ـــ دادا، ئاز قالدۇقمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بۇ يەرلەر ئۆزگىرىپلا كېتىپتۇ، مېنىڭچە، ئاشۇ قومۇشلۇقتىن ئۆتسەكلا، تۇزخانىدىن كېلىدىغان ھارۋا يولىغا چىقىۋالىمىز، يولغا چىقىۋالساق ئۇياق ـ بۇياققا ماڭغان كىشى يولۇقۇپ قالاتتى. سەن ئۇياق ـ بۇياققا قاراپ ماڭغىن.

توختىيوپ بېشىدىكى كىرلىشىپ قاپداپ كەتكەن ئاق قالپاقنى ئېلىپ يۇزىنى يەلپۇدى. ئۇ ئاق ماتادا ئىشتان، كۆڭلەك كىيىپ، بېلىنى ئەسكى قارا لاتا پوتىدا باغلىۋالغانىدى.

مەردان يولنىڭ ئەتراپىغا، ئېگىز دۆڭلەرگە، ئالاھىدە پەرقلىق ئۆسكەن قارىياغاچلارغا، سازلىقلارغا، ئويمان، دۆڭلەرگە زەن سېلىپ قاراپ ئەستە قالدۇرۇشقا تىرىشاتتى. ئۇ كېتىۋېتىپ، ئوسمانوپنىڭ «رازۋېدكىچى ـــ ئارمىيىنىڭ كۆزى، قۇلىقى، ئۇ زېرەك، تېتىك، ھەربىكەتچان، ماسلىشىشچان بولۇشى كېرەك» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدى ـ دە، «مەن ھېلىغۇ كۇندۇزكەن، كېچىدە كۆزۈمنى تېڭىپ قويسىمۇ، مۇشۇ ماڭغان يولۇمدا تېنىمەستىن جەڭچىلىرىمىزنى باشلاپ كېلىمەن» دەيتتى. دېگەندەك، ئۇلار قومۇشلۇقتىن ئۆتۈپلا ھارۋا يولىغا چىقى-

تى. چوڭ يولدا مېڭىش ئۇنچە گۇمان تۇغدۇرمايتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر پارچە قارا بۇلۇتنىڭ ئاستىدا قارىيىپ سېپىل كۆرۈندى.

ــ كۆردۈڭمۇ؟ ــ دېدى توختىيوپ يىراقتا قارىيىپ تۇرغان سېپىلنى كۆرسىتىپ، ــ ئاشۇ قارايغان جىڭ، ھېلىقى دېيىشكەن سۆزلەرنى ئېسىڭدە ساقلا جۇمۇ.

ــ شۇنداق، دادا، خاتىرجەم بولغىن، ــ دېدى مەردان. بىراق ئاشۇ قارايغان سېپىل مەردانىڭ كۆزىگە يىرگىنچلىك كۆرۈنۈپ، يۈرىكى ئاغقانىدەك قىلدى.

ــ توختى①، قارا، ئاۋۇ ئالدىمىزدا كېتىۋاتقان نېمە ئۇ، كۆردۈڭمۇ؟ ــ دېدى توختىيوپ قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ ئالدىدا يولدا كېتىۋاتقان قارىنى كۆرسىتىپ.

ــ دادا، دادا، ئوتۇن باسقان ھارۋا، قارا، ئۇستىدە بىر كىشى ئولتۇرىدۇ، ــ دېدى مەردان سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن.

ــ راست، ئوتۇن باسقان ھارۋىكەن، ئېشەكلەرنى تېزرەك ھەيدەپ يېتىشۋالايلى، ئۇ كىشىدىن بەزى ئىشلارنى بىلىشىمىز مۇمكىن، مانا ھازىردىن باشلاپ سېنىڭ ئېتىڭ توختى، مەن داداڭ تۇرغان جۇمۇ، ئۇقتۇڭمۇ؟ ــ دېدى توختىيوپ.

ــ ئۇقتۇم، دادا.

تۇرغان بىلەن توختى ئېشەكلەرنىڭ مېڭىشىنى تېزلىتىپ ئوتۇن باسقان ھارۋىغا يېتىشۋالدى. ھارۋىغا قوڭۇر ئۆكۈز قوشۇپ لىق ئوتۇن بېسىلغان، ھارۋىنىڭ ئۇستىدە بۇرۇت قويغان، يېشى ئەللىكتىن ھالقىغان كىشى قوموشتىن ياسىۋالغان غاڭزىدا كۆك تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. مايسىراپ كونىراپ

① مەردانىڭ ئىسمى توختىغا ئۆزگەرتىلگەن.

كەتكەن كۆتەك ھارۋىنىڭ غىچىلدىشى بۇ سۇرلۇك تۇمان باسقان شورلۇق يولنىڭ جىملىقىنى بۇزۇپ خېلى يىراقلارغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ـــ ئەۋرەتتى[1]، ـــ دېدى تۇرغان ئۇ كىشىنىڭ موڭغۇلـ لىقىنى چىرايىدىن بىلىپ موڭغۇلچە.

ـــ بەنى[2]. ـــ دېدى ھارۋىدا ئولتۇرغان كىشى.

ھارۋىكەش تىنچىق ھاۋادا ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ ئېـ زىلىپ قالدىمۇ، ئىشقىلىپ بۇ كىشىلەرنى نەدىن كەلدىڭلار، نەگە بارىسىلەر دەپ سوراپمۇ قويمىدى. ئۇلار ئۆزئارا غاڭزىلـ رىغا كۆك تاماكىنى سېلىشىپ تۇتاشتۇرغاندىن كېيىن بىر ـ بىرىگە تۇتۇشتى. ھارۋىكەشنىڭ ئىسمى بادىن ئىكەن، ئۆيى ئالتۇنبولۇدا بولۇپ، ئۆيىدە ئايالى، ئىككى ئوغلى، ئىككى قىزى بار ئىكەن. بادىن ئۇچ كۈندە بىر قېتىم ئوتۇن بېسىپ جىڭ بازىرىغا ئەكىرىپ ھەربىيلەرنىڭ ئاشخانىسىغا ئۆتكۈزىدىـ كەن. ھەرقېتىم دەرۋازىدىن كىرىشى ئۈچۈن ۋاڭ تەنجاڭ دېگەنـ گە بىر سوم، ئاشخانا باشقۇرىدىغان ياڭ دېگەنگە بىر سوم بېرىپ قالغان بەش سوم ئۆزىگە قالىدىكەن. تۈيۇقسىز دەرۋازا تاقىلىپ قېلىپ بىر ـ ئىككى كۈن سېپىل ئىچىدە قامىلىپ قالسا قۇرۇق قول قايتىدىكەن. بادىن بۇ سۆزلەرنى قىلغىنىدا ئاچچىقىنى غاڭزىسىدىن ئېلىۋاتقاندەك، غاڭزىنى كۈچەپ شورايتتى. ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا:

ـــ ھېلىقى غۇلجىلىقلار ۋاقتىدا كېلىپ بۇ ئەبلەخلەرنىڭ جېنىنى ئالمىدى يە، ـــ دېدى ۋە ئېغىر تىن ئالغاندىن كېيىن ئىچ ـ قارنى بوشاپ ئۇستىدىكى ئېغىر يۈك سەل يېگىلەشكەندە بولدى.

---

① ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، ② ۋەئەلەيكۈم مەنسىدە.

ـــ شۇنداق، هازىر كۇن ئېلىپ جان بېقىشمۇ تەس بولۇپ قالدى. پۇل تاپماقنىڭ تەسلىكى، پۇل تاپسا ئالىدىغان نەرسە-نىڭ يوقلۇقى، هەممە جاپا بىز پۇقرالارغا بولىۋاتىدۇ، ـــ دېدى تۇرغان ئۇنىڭغا هېسداشلىق قىلىپ. ئۇلار يول بويى جېڭدىكى گومىنداڭ هەربىيلىرى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىشىپ خېلى چېقىشىپ قالدى. تۇرغان بىلەن توختى ئۇچ ئېشەكتىكى ئوتۇننى بادىنى بىلەن بىرگە هەربىيلەر ئاشخانىسىغا ئۆتكۈزۈپ ئوتۇن پۇلىنى بادىنگە بېرىدىغان بولدى. قارا دەرۋازىدىن كە-رىشتە تۇرغان بىر سوملۇق تەڭگە پۇلنى بادىن ئارقىلىق ۋاڭ تەنجاڭغا بېرىپ دەرۋازىدىن بىرگە كىرىۋالىدىغان، بادىن ئۇلارغا ياڭ گەلىياندىن تۆت دانە تەنگە پۇلغا قاراچاي ۋە ئازراق گۈرۈچ ئېلىپ بەرمەكچى بولدى.

ـــ ئۇ ئۆلگۈرلەر بۇ كۈمۈش پۇلنى كۆرسە جېنىنىمۇ بېرىشىدۇ، ـــ دېدى بادىن تەڭگە پۇلنى كۆرۈپ.

ـــ شۇنداق، مەن سېنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم، دادام-دىن قالغان تەڭگە پۇللار ئىدى. توي ئىشى بىلەن خەجلەۋاتە-مەن، ـــ دېدى تۇرغان.

ئۇلار ئۇيان ـ بۇيان سۆز بىلەن كونا تونۇشلاردەك يېقىن بولۇشۇپ قالدى. كەمبەغەلنىڭ قاياشى كەمبەغەلدە، ئەلۋەتتە.

ئۇلار سېپىلغا ئازلا قالدى. ئەنە سېپىلنىڭ قوش قاناتلىق تۆمۈر دەرۋازىسى. ئۇ خۇددى ئەجدىهانىڭ بېشىدەك سۇرلۇك كۆرۈنىدۇ. سېپىلنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا ياسالغان سەككىز پوتەي، خۇددى ئوچۇق «گۆرگە» ئوخشاش ئاپتاپتا چاڭقىپ تۇرۇپتۇ. سېپىلنىڭ ئوستى ئايلاندۇرۇلۇپ كېسەك بىلەن ئادەم بويىدىن ئېگىز تام قىلىپ قوپۇرۇلغان، هەر يېرىم مېتىر ئارىلىقتىكى تۆشۈكلەردىن مىلتىق، ئاپتومات، پىلىموتلارنىڭ

ئۇچى چىقىپ تۇرىدۇ. قورال تۇتقان چېرىكلەرنىڭ سېپىل ئۈستىدە توپ - توپى بىلەن ئۇيان - بۇيان مېڭىپ يۈرگەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. قارا تۆمۈر دەرۋازا بىر ئادەم يېنىچە يانتۇ-دەكلا قىيا ئوچۇق بولۇپ، دەرۋازا ئۈستىدىكى ئىككى پوتەيدە ئىككىدىن تۆت دانە پىلىموتنىڭ ئۇچى سىرتقا قاراپ تۇرىدۇ. قارا دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگە قۇم قاچىلانغاندەك تاغارلار ئۈستى - ئۈستىگە تىزىپ قويۇلۇپ، ئاپتومات، مىلتىق تۇتقان ئۇچتىن ئالتە چېرىك دەرۋازىنىڭ ئىككى چېتىدە پوستتا تۇرۇپ-تۇ. قارا چاپان كىيىپ پۇتىنى گوجەي بىلەن ئوراپ قارا قاسقان شەپكە كىيگەن، ياقىسىغا پولك باشلىقى پاگونى تاقاپ، قاپلىق ماۋزۇر ئاسقان بىرسى دەرۋازا ئالدىغا كەلگەنلەرنى «ئاناڭنى هايۋانلار، يوقال» دېگەندەك ئاغزىنى بۇزۇپ، هاقارەتلەپ، ۋار-قىراپ يۈرىدۇ.

تۇرغان ئوغلىغا قاراپ بىلىنەر - بىلىنمەس كۆزىنى قىسىپ قويدى. ئوغلى ئۇنىڭ «هودۇقما، دېققەت قىلغىن» دې-مەكچى بولغانلىقىنى دەرهال سەزدى.

«خۇددى هويلىغا سولىنىپ قالغان ئوغرى ئىتنىڭ ئۆزى» دەپ ئويلىدى مەردان.

— ۋاڭ دېگەن دۆيۈز ئاشۇ شۇ، يېقىن مېڭىڭلار، — دېدى بادىن ئۇلارنى ئاگاهلاندۇرۇپ پەس ئاۋازدا.

ئۆكۈز هارۋا بىلەن ئېشەكلەر قارا دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ۋاڭ كۆزلىرىنى چاشقاننىڭ كۆزىدەك پىلدىرلىتىپ، ئۆكۈز هارۋىنىڭ يېنىغا ئۆتتى. بۇ ئىنسانلارنى تىللىغان بىلەن پۈلنى تىللىمايتتى هەم نېسىگە ئۇنمايتتى. ئەتىكى هاياتىغا ئىشەنمەيتتى، قېچىشقا پۇل كېرەك ئىدى.

— بۇلار كىم؟ — سورىدى ۋاڭ.

بۇ كىشى بىزنىڭ قوشنا، خورجا[1] كىشى، ئېتى تۇرغان، توي ئىشى بىلەن ئاز ـ تولا لازىم نەرسە ئالماقچى ئىدى. ياڭ گەليانمۇ ئوتۇن يەتمەيۋاتىدۇ، دېگەنىدى، ـــ بادىن سۆز ئارد-سىدا بىر سوم پۇلنى تۆش يانچۇقىدىن ئېلىپ ۋاڭغا سۇندى. ۋاڭنىڭ قۇلىقى تۇرغانىنىڭ قولىدىكى «جىرىڭ» قىلغان ئاۋازدا ئىدى.

ـــ ئاز بولسىمۇ ۋاڭ تەنجاڭغا، ئېشىپ قالسا قايتقاندا تاشلاپ كېتەرمەن.

توختىيوپ ئىشتان قىرغىقىدىن ئون دانە كۈمۈش تەڭگە پۇلنى چىقىرىپ، ئىچىدىن بىر سوملۇق تەڭگە پۇلنى ۋاڭغا سۇندى. سانىڭ پوتى يەردىكى پاقىغا سۇنۇلغاندەك، ۋاڭ ئىككى قولىنى تەڭگە پۇلغا سوزدى. ئۇنىڭ ئون بارمىقى تەڭ ئېچىلىپ، كۆزلىرى ئاچ قالغان لالما ئىتقا ئوخشاش تەڭگە پۇلدا ئىدى. ۋاڭ تەڭگە پۇلنى ئېلىپ، «پۇڭ» قىلدى ـ دە، قۇلىقىغا تۇتتى. تەڭگە پۇل ئۇنىڭ قۇلىقىدا ۋاڭلداپ تۇراتتى. ۋاڭ ئۇچۇن تەڭگە جان ئىدى. تەڭگىلا بولسا، ھەممىنى سېتىۋېتىپ قېچىشقا تەييار ئىدى.

بادىن ئۇلارنى ئۇتتۇر ئاشخانا قورۇسىغا باشلاپ باردى. ئاشخانا سېپىلىنىڭ غەربىي جەنۇب بۇرجىكىدە بولۇپ، ياڭنىڭ قارىمىقىدا ئىدى.

ـــ ياڭ دېگەن ئاشۇ، ـــ دېدى بادىن ھويلىدا كۇل رەڭ كىيىم كىيىپ لاتا خەنىڭ سۇڭىنى دەسسىۋالغان، يەلپۇگۇچ تۇتۇپ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ تۇرغان بىرسىنى كۆرسىتىپ.

ـــ پاھ ـ پاھ ـ پاھ، سەمرىپ كۆزى، ئاغزىمۇ ئوخشاپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى مەردان ياڭنى مەسخىرە قىلىپ، ـــ ئوق

---

① دېھقان.

تەگسە قانداق يەقىلار؟

ـــ بىكار تاماق سەمرىتىدىكەن، ـــ دېدى توختىيوپ. ياڭ ئۆكۈز هارۋا قېشىغا كەلدى ـ ده:

ـــ بۇلار نېمە ئادەم؟ ـــ دېدى.

بادىن ياڭغا يېقىنراق كېلىپ:

ـــ سىز ماڭا تەڭگە پۇل بولسا دېگەنىدىڭىز، بۇ كىشى مېنىڭ قوشنام، ئۇ بالىسى، بۇلارنىڭ توي ئىشى بولۇپ، چاي، گۈرۈچ لازىم ئىكەن. سىز دېگەن تەڭگە پۇلغا ئالماقچى ئىدى، شۇڭا بۇلارنى مەن سىزگە باشلاپ كەلدىم.

ـــ تەڭگە پۇل؟ ـــ ئۆزىنىڭ قۇلىقىغا ئىشەنمىگەندەك قايتا سورىدى ياڭ ۋە دەرهال بادىنىنىڭ يېنىدا تۇرغان كىشىگە قارىدى.

«شۇنداق» دېگەن مەنىده بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى توختىيوپ. ياڭغا تەڭگە پۇللا بولسا چاي، گۈرۈچ، تاۋار ئەمەس، گېنېرالنىمۇ سېتىشقا تەييار ئىدى.

توختىيوپ ئىشتان قىرغىقىدىن ئون سوملۇق تەڭگە پۇلدىن سەككىز دانىنى ئېلىپ ياڭغا بەردى. ئۇ تەڭگىلەرنى قولغا ئالدى ـ ده، كۆزلىرى هۇۋقۇشنىڭ كۆزىدەك پارقىراپلا قالدى. شۇنداق قىلىپ ياڭ ئەته كەچته تۆت دانه قاراچاي، بىرخو گۈرۈچ، يېگىرمە مېتىر رەخت بېرىدىغان بولۇپ، بۇلارنى ئات قورۇسىغا باشلاپ كىرىپ، يېتىپ تۇرۇشقا چەتتىكى بىر بوش ئۆينى كۆرسىتىپ قويدى.

مەردانلار بىر يىلى ئوقۇغۇچىلار بىلەن غول يۇقىرىسىغا باراڭەتكە چىقىپ بېلىق تۇتماقچى بولۇشۇپ، قاراسۇغا قارماق سېلىشتى، ئانچه ئۆتمەيلا قارماق سىلكىنىپ قالدى. ئۇلار قارمانى ئاستا يىغدى. قارىسا بېلىق ئەمەس، يوغان قارا سۇ

يىلىنى. «يىلان!» بالىلار قىقاس سېلىپ تارتقان تەرىپىگە سۈرۈلۈپ يىلان ھەريان تولغىناتتى، جان ئاچچىقىدا ئۆزىنى تاشتىن - تاشقا ئۇراتتى. بىراق، ياك بولسا قارا يىلاندەك تولغىنىپ ئۆزىنى ھەريان تاشلىمايتتى، ئالىيىپمۇ قارىمايتتى. ئوچ دانە تەڭگە پۇلنى دەپ ئەسكى ئۆينى ئەگىپ، پات - پاتلا ئات قورۇسىدا پەيدا بولۇپ قالاتتى. ئۇ خودىدى يۇندا دېسىنى يەرگە قويغۇچە ئالدىراپ ئاغزىنى يالاپ، قويرۇق شىپاڭلىتىدۇ. غان ئىتنىڭ ئۆزىلا ئىدى.

2

ئات قورۇسىنىڭ ئارقا تېمى سېپىلگە ياندىشاتتى. ئۆگزىدە سېپىل بىلەن تەڭلا دېگۈدەك نەچچە مىڭ باغ بېدە دۆڭىسى تۇراتتى. سېپىلگە بوي يەتكۈدەك قىلىپ قېقىلغان ئوتتۇز بەش ياغاچ قوزۇقتا قارا، كۈل رەڭ، بوز دېگەندەك ئاتلار قاتارغا باغلاقلىق تۇراتتى. مەردان ئات قورۇسىغا كىرگەندىن كېيىن يۇرىكى «قارت» قىلىپ بېشىدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلۇغاندەك شۇركىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا گىرىمسەن بولۇپ ئىسماغول كەلدى.

«بىچارە ئاق كۆڭۈل ئادەم ياخشى بولۇپ قالغاندىمۇ؟ ھازىر نېمە قىلىپ يۈرىدىغاندۇ؟ ئەگەر ھېلىمۇ بىرگە بولغان بولساق، ئاشۇ بېدىگە ئوت قويغان بولساق، بۇ ئەجدىھالار ئۇۋىسىمۇ كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان بولسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە؟»

كۈن قېيىلىپ نامازدىگەر ۋاقتى بولغانىدى. كۈل رەڭ ماتادىن ئىشتان - چاپان كىيىپ پۇتىغا قارا گوجەي ئورىغان

ئىككى چېرىك بىر ئەسكى ئۆيدىن چىقىپ، خۇددى ئىنىدىن[1] چىقىپ نېمە ئېيتىپ، نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغان تاۋغاندەك ئەتراپقا بىر پەس قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن كېرىلىپ ئەسنەشتى ـ دە، ئۇن ـ تىنسىزلا شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ، ھە دەپ جادۇ بىلەن بېدە توغرىغىلى تۇردى.

ـــ دادا، دادا! مەيەرگە كەل، قارا، ئاۋۇ ئىككى ئەسكەر ئاۋۇ ئەسكى ئۆيدىن چىقىپ بېدە توغرىشۋاتىدۇ، ئۇيغۇردەك قىلىدۇ، شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى مەردان ھېلىقى ئىككى ئەسكەرگە سەپسېلىپ قارىغاندىن كېيىن.

ـــ شۇنداق، ھەر ئىككىسىلا ئۇيغۇر ئىكەن، بۇلار ئاتلارغا قارايدىغان ئوخشايدۇ، ـــ دېدى توختىيوپ، ـــ بۇلار بىلەن قانداق يېقىنلىشىش كېرەك؟

ـــ مەن بارايمۇ؟ ئۇلار بىلەن چوقۇم تونۇشالايمەن، ـــ دېدى مەردان.

ـــ شۇنداق قىلغىن، ئېشەكلەرگە بېدە سورىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئېتى نېمە، ئەسلىي قەيەرلىك، نېمە ئىش قىلىدۇ، ئۇقۇپ باققىن، ئەگەر بىرسى كەلسە مەن ساڭا ۋارقىرايمەن، ئەتراپقا دەققەت قىلغىن، جۇمۇ.

ـــ ماقۇل.

مەردان شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا بارغانلىقىنى بۇ ئىككى ئەسكەر تۇيمىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ جادۇغا بېدە تۇتۇپ بېرىۋاتاتتى. يەنە بىرسى جادۇنىڭ تېغىنى كۆتۈرۈپ بېسىۋاتاتتى، قورساق ئاچ، ماغدۇرنىڭ يوقلۇقىمۇ ياكى خىيالى جايىدا ئەمەسمۇ، ھەر ئىككىسىنىڭ بېشى ئاشۇ بېدە بىلەن بىرگە قوشۇلۇپ نەچچە قېتىم جادۇنىڭ ئاستىغا

---

① ئىن — ئۆڭا.

كىرىپ كېتىشكە تاسلا قالاتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

خۇددى تاپىنىدىن بىر مىخ كىرىپ يۈرىكىنى يېرىپ چىقىپ كەتكەندەك بۇ ئىككى چېرىك چۆچۈپ كەتتى. «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېگەن بۇ سۆز بۇ ئىككى تۇنقۇن قۇل ئۈچۈن يات ۋە غەيرىي بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىگەن هالدا:

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، — دېيىشتى ـ دە، بۇ ناتونۇش بالىنىڭ بېشىدىن تارتىپ پۈتىغىچە بىر ـ بىرسىدىن قىزغىنىش-قانداق سەپسېلىپ قاراشتى.

— دادا، چوڭ دادا! قاراڭلار، ئاۋۇ دادام ئىككىمىز ئۈتۈن ئەكېلىپ ساتقانىدۇق. ئاۋۇ ئېشەكلەر بىزنىڭ، ئاچ قالدى. ئازراق بېدە بېرەمسىلەر؟ سىلەر مەشھەد تۇرامسىلەر؟ هە راست، ئاشۇ ئاتلارنىڭ هەممىسىلا سىلەرنىكىمۇ؟ ۋاي ـ ۋۇي، راست باي ئىكەنسىلەر؟ چوڭ دادا، مەن بېدە تۇتۇپ بېرەيمۇ؟ ئۆيدە ئاكام ئىككىمىز بېدە توغرىغاندا مەن تۇتۇپ بېرەتتىم، — مەردانىنىڭ ئاغزىدىن كەينى ـ كەينىدىن چىققان دادا، چوڭ دادا دېگەن بۇ ئۇلۇغ ۋە مېھرىبان سۆزلەر بۇ ئىككى يالالنما چېرىكنى تەمتىرىتىپ قويغانىدى. نېمە دەپ، نېمە قىلارىنى بىلمەيتتى. موزاينىڭ يۇمران ئاغزى تەگكەن يېلىنىدەك ئۇلارنىڭ پۈتۈن بەدىنى شۇرقىراپ ئېرىپ كېتىۋاتاتتى. مەردان ئۇلارنىڭ تۇرقىغا قاراپ ئىچى سىيرىلاتتى. ئۇلاردىن جاۋاب كۈتمەيلا سۆزىنى ئۇلاشتۇردى، — چوڭ دادا، ئېتىڭلار نېمە؟ سىلەر ئالتۇنبولۇغا بارغانمۇ؟ بىزنىڭ ئۆيىمىز ئاشۇ ئالتۇنبولۇدا، يازلىقى كۆمىسقوناق، كاۋا، قوغۇنلارنى تېرىيمىز، قوغۇنلار شۇنداق ئوخشاپ كېتىدۇ. بازاردىن دادامنىڭ ئاغىنىلىرى خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ قونۇپ كېلىدۇ. سىلەرمۇ خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ قونۇپ كېلىدۇ. سىلەرمۇ خوتۇن ـ بالىلىرىنى

رىڭلارنى ئېلىپ چىقىڭلار، ئۆيۈڭلەر نەدە؟ ئەمدى كىرگەندە مەن قوغۇن، سۇت، قېتىق ئالغاچ كىرەي، بولامدۇ؟ مەردانىڭ بۇ سۆزلىرى يېغىرغا تۇز سەپكەندەك بۇ ئىككى يالالنما چېرىكنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرۇۋەتتى.

ــ ھەي بالام قويساڭچۇ؟ ــ دەپ ئېغىر تىن ئېلىپ ھەسرەت چەككەندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى تاز چىراي، يېشى قارىماققا 35 لەرگە تاقاپ قالغان چېرىك، ــ دېسەك گەپ بولىدۇ، دېمىسەك دەرد بولىدۇ. كىچىك بولساڭمۇ سوراپ قالدىڭ، خۇددى مەنمۇ بالا كۆرگەن ئاتىدەك بولۇپ قالدىم. راستىنى دېسەم، بىز ئۆي ـ ئوچاقلىق بولمىغان يەردە بىزدە بالا نېمە قىلسۇن، دەيسەن، بىزگە ئاسمان يېپىنچا، يەر سېلىنـ چا، خام كېسەك ياستۇق، يېگىنىمىز زاغرا، ئىچىشىمىز داغ سۇ، كىيگەن كىيىمىمىزنى كۆرۈپ تۇرۇپسەن. بىزنىڭمۇ ئاتا ـ ئانىمىز، چوڭ دادىلىرىمىز بار ئىدى. ئۇلارنى دادا، ئاپا، چوڭ دادا دەپ چاقىراتتۇق. مېنىڭ ئىسىم قادىر، تونۇش ـ بىلىشلەر قادىر يالاڭتۆش دەيدۇ، ــ قادىر يەنە بىر قېتىم ئېغىر تىن ئالدى ـ دە، قورسىقى سەل يېرىم چۈشكەندەك بولدى، ــ مەن ئۇستۇنئاتۇشتىن بولىمەن، ئۇ يەرلەرنى سەن بىلمەيسەن. 34 ـ يىلى ھېلىقى شېڭ دۇبەن دېگەن ئوغرى ئالتە شەھەردىن مەجبۇرىي ئەسكەرگە بالا تۇتتى. شۇ كەزدە مېنىڭ دادام قۇۋانىياي دېگەن مۇناپىقنىڭ ئۆيىدە يىللىقچى بولۇپ ئىشـ لەيتتى. مەن ئون يەتتىدە ئىدىم. قۇۋانياينىڭ بالىسى ئەسكەر بولۇشقا توشاتتى، قارىمامسەن، ھەي پۇل، ھەي پۇل، پۇل بىلەن ئەمەلدارلارنى سېتىۋېلىپ بالىسىنىڭ ئورنىغا مېنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ بەردى. مانا بۇ يېتىمچىنىڭ ئىسمى سېلىم، بۇنىڭ بۇرۇتىغا قاراپ سېلىم بۇرۇت دەيدۇ، سەنمۇ چوڭ دادا

دېدىڭ. قەشقەر چىنىۋاغدىن، بۇمۇ ماڭا ئوخشاش، ئىككىمىز بىرگە چىققان، ئالتاي ئۇرۇشلىرىغا ئاپاردى، بارمىغان يەر، تارتمىغان جاپا قالمىدى. ئاخىر جەڭگا كېلىپ ئۇچ يىلدىن بېرى مۇشۇ ئات قورۇسىدا ماتا چاپانىڭ قۇلى، پىت ـ چۈسىنىڭ يېمى بولۇپ يۈردۇق. ئالتۇنبولۇغا بارماق تۇگۈل هازىر بىزگە ئات قورۇدىن چىقىشمۇ يوق دېگىنە.

قادىر سۆزىنى تۇگىتىپ سېلىمغا قارىدى. سېلىم ئېڭىكىنى تۇتۇپ خىيالدا ئىدى.

ـــ ئاكا، ئاكا! ـــ دېدى مەردان ئۇلارنىڭ يېشىنىڭ ئانچە چوڭ ئەمەسلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ـــ سىلەردە مىلتىق بارمۇ؟ بىز تەرەپتە قىرغاۋۇل، جەرەن، يامان تولا، بارساڭلار راسا ئاتىسىلەر، ـــ مەردان ئۇلارنىڭ يېغىرىنى تاتىلىدى.

ـــ جەرەن، قىرغاۋۇل دېگەنغۇ تولا، ئوكام. بىراق، بىزدە نەدىكى مىلتىق دەيسەن، غولجىدا مالىماتاڭ بولغاندىن كېيىن، بىزدىكى مىلتىقنى ئېلىشۋالدى، ـــ دېدى بايا تىن بېرى جىم ئولتۇرغان سېلىم.

ـــ سېلىم ئاكا، ئۇ غولجىلىق مالىمان كۆتۈرگەنلەر بۇ يەرلەرگىمۇ كېلەمدۇ؟ بۇلار بىلەمدۇ؟ ـــ دېدى مەردان سېلىمغا يېقىنلىشىپ.

ـــ ئەلۋەتتە كېلىدۇ ـ دە، كەلمىسە ئۇرۇش قىلامدۇ. بۇلار پۈتۈن ئىلىخونى تاتتۇرۇپ قويۇپ، شۇنچىلىك ئادەم بىلەن بىر تۆشۈككە تىقىلىپ ئولتۇرۇشتى. ئاڭلىساق ئالتاي، چۆچەكلەرمۇ قوزغىلىپتۇ. ئۇلار كەلسە جەڭخونى تاشلاپ بۇ شوۋۇچىلار نەگە قاچاتتىكىن.

ـــ ئاكا، ئۇرۇش بولۇپ ئۇلار قاچسا سىلەرمۇ قاچامسىز

لەر؟ سىلەر بىزنىڭ ئۆيگە كېتىڭلار. ھە راست، ئۆتكەندە شىخودىن سىلەرگە ئوخشاش ماتا كىيىم كىيگەن ئوتتۇز نەچچە ئەسكەر قېچىپ كېلىپ، بىزنىڭ ئۆيدىن چاي ئىچىپ غۇلجىغا كەتكەندى. ئۇلار، غۇلجىلىقلار قارشى ئېلىپ ھەممىسى چوڭ ئەسكەر باشلىقى بوپتۇ، دېيىشىدۇ. بۇ راست، سىلەرمۇ شۇنداق قىلساڭلار بولمامدۇ؟ — مەردان بۇ ئىككى يالالنما چېرىكنىڭ قورسىقىغا كىرىۋالغانىدى.

— ھەي، — دېدى قادىر ئۈمىدسىزلىك بىلەن مەردانغا قاراپ، — سەن كىچىكتە تېخى. «بۆرىنىڭ ئاغزى يېسىمۇ قان، يېمىسىمۇ قان» دېگەندەك، قانچە يىل مۇشۇ ماتا چاپانىنى كىيدۇق. بۇنىڭ دەردى بار دېگىن، — قادىر سۆزدىن كېيىن قولىدىكى ئوينىتىپ تۇرغان بىر تال قۇرۇق بېدىنى چىشلەپ ئاغزىغا چىققان پارچىسىنى چاينap يەرگە تۈكۈرۈۋەتتى.

— قادىر ئاكا! مەن دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى راست، سىز مېنىڭ سۆزۈمگە ئىشەنمەمسىز؟ مەيلى ئىشەنمىسىڭىز، دادام ئەنە قاراپ تۇرىدۇ. ئېتى تۇرغان، ئۇستۇنئاتۇشلۇق، قەشقەر چىنىۋاغدا ئاكىسىمۇ بار، كەچتە كىرىڭلار، بەلكىم تونۇشۇپ قالىسىلەر، ماقۇلمۇ؟ — مەردان قايتىپ چۈشتى. قادىر بىلەن سېلىم ماقۇل دېگەندەك قىلىپ بېشىنى لىڭشىتىشتى. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى چۈن يۇتۇۋالغاندەك بىئارام قېلىشتى.

قادىر بىلەن سېلىم ئات قورۇسىدا بىر ئېغىز ئەسكى ئۆيدە تۇراتتى. بۇ غېرىبانە ئۆيدە بىر دانە كونا پالاس بىلەن ئىككى دانە كىرلىشىپ رەڭگى ئۆزگىرىپ تەر پۇراپ كەتكەن يوتقان، بىر دانە قازان بىلەن ئىككى دانە ھېجىر، بىر دانە كىچىككىنە چۆمۈچ، سىرى قالمىغان بىر دانە لېگەندىن باشقا بىسات يوق ئىدى. ئۆينىڭ ئىچى ئىس پۇراپ، تورۇستىكى قۇرۇم باغلاپ

قارىداپ كەتكەن قومۇشلار خۇددى كونا تۇرخۇنغىلا ئوخشايتتى. ئالغان پۇلى چەككەن تاماكىسىغىمۇ يەتمەيتتى. ئايلاپ قۇرۇق سەيدىن باشقا گۆش كۆرمەيتتى. ئۇلار بۇگۈن بېدىنى كۆندىكىدىن خېلىلا ئاز توغرىدى، مالالارنى بېسىقتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇن - تىنسىزلا ئۆيگە كىرىشىپ ھەرقايسى كۆندىكىدەك ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشۇپ جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا ھېجىرىدىكى داغ سۇغا زاغرىنى ئۇۋۇتۇپ سېلىشتى، لېكىن ھەر ئىككىسىدە كۆندىكى ئىشتىھا يوق ئىدى.

«چوڭ دادا، ئاكا! ئۆيۈڭلەر نەدە؟ قانچە بالاڭلار بار؟ بىزنىڭ ئۆيگە بارامسىلەر؟ قېچىپ كېتەمسىلەر؟ مەن قوغۇن ئەكېلىپ بېرىمەن». مەرداننىڭ جاراڭلىق سۆزلىرى ئۇلارنىڭ قۇلىقىدا ژاڭگىلدايتتى. يۈرىكىنى مۇجۇپ ئۆتكەن كۆنىگە پۇشايمان قىلىپ، كەلگۈسىگە چىراغ يېقىپ يورۇتقاندەك قىلاتتى. مەردان ئىشىكىدىن «ئاكىلار يۇرۇڭلار، بىزنىڭ ئۆيگە كېتىمىز» دەپ كىرىپ كېلىدىغاندەكلا قىلاتتى.

قادىر بىلەن سېلىمنىڭ ئۆمرىنىڭ تولىسى قۇلچىلىق بىلەن ئۆتتى. كىم بىلىدۇ، بەلكى ئەتىكى ئۇرۇشتا ئۆز ئىچىدىن بىرسى بىر پاي ئوق بىلەن جايلاپ كېتىپ، «نەدە كۆردۇم مەن سېنى» دەپ يولغا چۈشەمدۇ؟ ئۆلۈكى ئاشۇ قاراڭغۇ گۆردە قېلىپ سېسىپ، چىرىپ، قۇرت - قوڭغۇز يەمدۇ؟ شېكى دۇبەن ژاقتىدا ئالتەشەھەر يولىدا، ئالتاي ئۇرۇشلىرىدا بۇنداق ئاقىۋەتسىز كۆرمىگىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردىغۇ. بەس ئەمدى، شۇمۇ يېتەر». سېلىم ئۇن - تىنسىز بېشىنى سېلىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. قادىر پۇشۇلداپ يىغلىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن يىگىرمە يىلدىن بېرىقى ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلەر ئۆتۈژاتاتتى.

— قادىر! — دېدى سېلىم بېشىنى كۆتۈرۈپ قادىرغا قاراپ، — مەن سېنىڭدىن ئىككى ياش چوڭ، شۇنداقمۇ؟ بىزنىڭ تارتقان كۈنىمىزنى ئىتمۇ تارتمايدۇ. بۇ بىزگە ئايان، شۇنداقمۇ؟ مەن كېتىمەن، جاننى قولغا ئالدىم، خۇدا بەرگەن جاننى خۇدا ئۆزى ئالىدۇ، ئۆلۈمگە بۇيرۇسا يەنە تۆت ئەھلى مۇسۇلمان چىقىپ يۇيۇپ، تاراپ كۆمۈپ قويىدۇ، شۇنداقمۇ؟ — سېلىم بۇ سۆزلەرنى ئوچۇق ۋە كەسكىن قىلىپ دېدى.

— مەنمۇ شۇ، سەن نېمە بولساڭ مەنمۇ. راستىنى دېگەندە بىز نېمە قىلدۇق، گۇناھىمىز بولسا توۋا قىلساق خۇدا كەچۈرىدۇ، بەندە نېمىشقا كەچۈرمەيدۇ. قېنى دېگىن، قانداق قىلىمىز؟ — قادىر سېلىمغا قارىدى. ئۇلار گەجگەسىدىن بېسىپ تۇرغان ئېغىر تاش غۇلاپ چۈشۈپ يېنىكلىشىپ قالغاندەك، ئۆزىنىڭ ئىچىمۇ يورۇپ قالغاندەك بولۇشتى.

— قانداق قىلاتتۇق، بالىنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، دادىسى بىزگە مەسلىھەت بېرىپ يولغا سالا، كەرىلۇق، — دېدى سېلىم.

— توختا، ياخشىسى بۇ يەرگە چاقىرايلى - دە، بۇگۈن قىمارخانىغا كىرمەيلى، — دېدى قادىر.

گۇگۈم چۈشۈشى بىلەن كۈل رەڭ ماتادىن كىيىم كىيگەن قىمارۋازلار ئات قورۇسىدىكى يوغان بوش ئۆي — قىمارخانىغا بىردىن - ئىككىدىن كىرىشىپ ئەل ئايىغى بېسىلدى. توختىيوپ ئۇيان - بۇيان قارىدى - دە، غىپلا قىلىپ قادىر بىلەن سېلىمنىڭ ئۆيىگە كىردى. ئۇلار جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا گۆرده ئولتۇرغاندەك پارقىرىشىپ ئولتۇراتتى.

— قاراڭلار! — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى توختىيوپ

ئۇلارنىڭ مەقسىتىنى ئۇقۇپ، ئۇلارغا بىر قاتار ئەمەلىي ئىشلار-
نى جىددىي ۋە كەسكىن قىلىپ دېگەندىن كېيىن، ـــ ھازىر
ۋاقىت قىس، ۋەزىپە مۇھىم ۋە جىددىي، جان تۇمشۇققا كېلىپ
بۇگۈن ياكى ئەتىنىڭ ئىشلا قالدى. ھازىر سىلەرنىڭ ئالدىڭلار-
دا ئىككىلا يول بار. بۇنى تاللاش پەيتى ئۆزۈڭلارنىڭ ئىشى.
بىرسى سىلەر مەيلى ئۆتمۈشتە قورال تۇتۇڭلار ياكى تۇتماڭلار،
خەلقە قارشى مۇستەبىت ھاكىمىيەت تەرەپتە تۇرىدۇڭلار، مانا
ھازىر ئىزىلگەن خەلق قولىغا قورال ئېلىپ قوزغالدى، بۇ
سىلەرگە سىناق، سىلەر يەنىلا بۇرۇنقى يولۇڭلاردا تۇرۇپ شۇ
يولدا ماڭامسىلەر؟ بۇنداق قىلساڭلار خەلق سىلەرنى كەچۈرمەي-
دۇ. ئىككىنچى يول ئىسيان كۆتۈرۈپ خەلق تەرەپكە ئۆتۈش،
بۇنداق قىلساڭلار خەلق گۇناھىڭلاردىن ئۆتۈپ كەچۈرۈم قىلى-
دۇ، قارشى ئالىدۇ. خىزمەت كۆرسەتسەڭلار كۆرسەتكەن خىز-
مەتىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىگە قاراپ تەقدىرلەيدۇ. خىزمەت
كۆرسىتىش ئىمكانىيىتى سىلەردە بار، شۇنداقمۇ؟ ـــ توختە-
يوپ ئۇلارنىڭ خىزمەت كۆرسىتىشى ئۈستىدە بىرقاتار ئەمەلىي
ئىشلارنى تەلەپ قىلدى.

ـــ بۇرادەرلار! سىز نېمە دېسىڭىز مەن شۇ، ـــ دېدى
سېلىم.

ـــ مەنمۇ شۇ، ـــ دېدى قادىر.

سېلىم بىلەن قادىرنىڭ دېيىشچە، سېپىلىنىڭ سىرتقى ئۇچ
تەرىپىگە ئايلاندۇرۇپ مىنالار كۆمۈلۈپتۇ. سېپىلىنىڭ غەرب تە-
رىپىگە كۆمۈلگەن مىنالارنى ھەر ئىككىسى بىلىدىكەن. جىڭنىڭ
ھەربىي خەرىتىسى جاۋشاڭ دېگەن پولك كوماندىرىدا بىر پارچە
بولۇپ، خەرىتە جاۋنىڭ ھەر كۈنى بويىنىدىن چۈشەرمەيدىغان
سومكىسىدا ساقلىنىدىكەن. جاۋ ھەر كۈنى كەچتە قىمارخانىغا

كېلىپ ئۇنتانلاردىن چوتۇر ئالىدىكەن، مۆرىتى كەلسە ھاراقنى ئۆلگۈچە ئىچىدىكەن.

— يولداشلار! — دېدى توختىيوپ سېلىم بىلەن قادىر-نىڭ مۇرىسىنى تۈتۈپ تۇرۇپ، — مانا مۇنۇ ئون سوملۇق تەڭگە پۇلنى چوتۇر ھېسابىدا جاۋغا بېرىپ، ئۇنىڭ كېكىردىكىگە قار-ماق سېلىپ قويىسىز ـ دە، يېپىنى تارتماي باغلاپ قويىسىز. ئۇ ئايلىنىپ تۇرسۇن، بۇ سىلەرنىڭ خەلقە قىلغان ياخشى ئىشىڭلارنىڭ باشلىنىشى ۋە باسقان بىرىنچى قەدىمىڭلار بولىدۇ.

سېلىم بىلەن قادىرنىڭ يۈزىدە ئومىد يۇلتۇزى پارقىرىدى. توختىيوپ ئىككى كىشىلىك ماتا كېيىمنى ئېلىپ غىپلا قىلىپ ئۆيدىن چىقتى. ئېشەكلەرگە ئوت سېلىپ يۈرگەن مەردان ئۇنى ساقلاپ تۇراتتى. قىمارخانىدا ئۇچ ئورۇندا تاۋۇلغانىدى. سېلىم ئاتقان تۆت ئوشۇق ئۇدا بەش قېتىم ئالچۇ چۈشتى. ئۇ تاۋۇكادىكى ھەممە پۇلنى سانىمايلا ئالدىغا تارتتى.

— سېلىمۇ، سېلىمۇ، سېلىمۇ، ياخشى! ياخشى! — جاۋ ساقچارىدەك يېتىپ كەلدى. گەجگىسىنىڭ تاينى يوق، پۈۋدىگەن دوۋساقتەك سەمرىپ كەتكەن بۇ ھارامتاماقنىڭ سېسىق تەرى ئىككى مېتىر ئارىلىقتىن باشقىلارنىڭ بۇرنىنى ئېچىشتۇ-رۇپ كۆڭلىنى ئايلاندۇراتتى. سېلىم قەغەز پۇللارنىڭ ئاستىدە-كى كۈموش تەڭگە پۇلنىڭ بىرسىنى ئېلىپ:

— تۇھەنجاڭ جانابلىرى، — دېگىنىچە ئىككى قوللاپ جاۋغا سۇندى. تەڭگە پۇلنى كۆزۈپ كۆزىنىڭ قارىچۇقىنى يوقاتقان جاۋ:

— سېلىمۇ، سېلىمۇ، ياخشى، — دېگىنىچە تەڭگىنى ئېلىپ «پۇۋ» قىلىپ دەرھال قۇلىقىغا تۇتتى. تەڭگە پۇل «مەن سېنىڭ، باشقىلارنىڭمۇ سېنىڭ» دېگەندەك جاۋنىڭ قۇلىقىدا

غۇڭۇلدايتتى.

— جاۋ تۇەنجاڭ بۇنىڭدىن كېيىن تەڭگە پۇللارنىڭ ھەممىسى سىزنىڭكى، — دېدى سېلىم قەغەز پۇللارنى سانمايلا يانچۇقىغا سېلىۋېتىپ ھەمدە تۇيدۇرماستىن بەش سوملۇق پۇلدىن بىرنى ئېلىپ تۇش يانچۇقىغا ئايرىم سېلىپ قويدى. تەييار پۇلغا ئىگە بولغان جاۋنىڭ كۆزلىرى كۆزەينەكلىك يىلاننىڭ كۆزىدەك سېلىمنىڭ تۇش يانچۇقىغا قادالغانىدى.

مەردان بوسۇغىدا تۇرۇپ بۇ جاللاتنىڭ ئەپت - بەشرىسىنى ئوچۇق كۆردى. جاۋنىڭ ئوڭ سۆڭگۈچىدە بۇلغارى قاپلىق تاپانچا بىلەن سول سۆڭگۈچىدە ببغررەڭ پالىۋاي سومكا ئېسىقلىق ئىدى.

«ھىم، توختاپ تۇرغىن» دېدى مەردان مۇشتۇمىنى تۇگۇپ تۇرۇپ. سېنىڭ ئەدىپىڭنى بېرىپ، بۇ تويماس نەپسىڭنى پۇلغا تويغۇزمىساق. مەردان بۇ كېچە زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇ يەرگە سېلىنغان بۇغداي پاخىلى ئۇستىدە ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلەتتى. ئۇ دەسلىپىدە بۇگۈنكى قىلغان ئىشلىرىنى، يول بويى كۆرگەنلىرىنى ئويلاپ ئەسلىدى. چاشقانلارنىڭ چىرىلداشلىرى ھېلىقى كۇنى قامالغان سامانلىقنى ئەسلىتىپ، مېھرىبان ئاتا - ئانىسىنى ئويلاپ كۆڭلى بىرئاز بۇزۇلۇپ، كۆزىگە ياش تولدى. ئاندىن خىيالى غۇنچەمگە چۇشتى.

مەردان غۇنچەمدىن ئايرىلغىنىغا توپتوغرا 37 كۇن بولدى. ئۇ غۇنچەمنى ھەرسائەت، ھەر مىنۇت ئەسلەيتتى. غۇنچەمنى سېغىنغانىدى.

3

كۇل رەڭ ماتادىن كىيىم كىيگەن ئىككى گومىنداڭ چېرى-

كى ئەگرى ـ بۇگرى كوچىلاردا مېڭىپ يۇرۇپ ئاخىر تۆت كوچىغا بېرىپ بىر دوقمۇشتا توختىدى. تۆت كوچا جىڭنىڭ بازار كوچىسى بولۇپ، ئاشخانا، ناۋايخانا، سودا دۇكانلىرى مۇشۇ تۆت كوچىدا ئىدى. كۈن چىقار ـ چىقمايلا كۆك ماتادىن ئىشتان ـ چاپان كىيگەن گومىنداڭ چېرىكلىرى خۇددى ئۇۋۇسى بۇزۇلغان چۇمۇلىگە ئوخشاش بېشى قايغان، ئۇتتۇر كەلگەن كوچىلارغا كىرىپ قاتىرىشىپ يۈرەتتى. ئۇلارنىڭ چىرايى ئون يىل بەزگەك بولغان ئادەمنىڭ چىرايىدەك ئىزۇق ھەم قانسىز ئىدى. ئاشخانىلارغا ئۇسۇپ كىرىپ جوزىلاردىكى چېچىلغان سەي ـ ناننىڭ پارچىلىرىنى سىيرىپ ئاغزىغا سالاتتى. خۇددى ئوغرى مۇشۇكتەك ناۋايخانىنىڭ بۇلۇڭلىرىدا مارىشىپ تۇرۇپ ناۋاينىڭ كۆزى نېرى بولسىلا نانلارنى ئېلىپ قاچاتتى ـ دە، ناۋايلار بۇ ئوغرى مۇشۇكلەر كەينىدىن بىرەر مىڭنى تىللاپ قالاتتى. ئىككى چېرىك يان تەرەپتىكى ھويلىدىن ئىككى ئاق توخۇنى قاقاقلىتىپ پۇتىدىن تۇتۇپ ئاچىقىشىغا كەينىدىن 20 ياشلار چامىسىدىكى خەنزۇ قىز بىلەن بىر ئايال قوغلاپ چىقىپ، ھېلىقى قىز تاياق بىلەن چېرىكلەرنىڭ بېشىغا، دۇمبىسىگە كېلىشتۇرۇپ نەچچىنى ئۇرۇپ، يېرىم خىش بىلەن باشقا سالىدى. چېرىك «ۋايجان!» دېگىنىچە تىزلىنىپ قوپۇپ يەنە قاچىتى. تۆت كوچىنىڭ بىر دوقمۇشىدا، خۇددى ھاك تاش ئۇستىدە ئولتۇرغان قومايدەك تاپانچا ئاسقان بىرسى قايسى تۆشۇكتىن نەپ چىقىدۇ دەپ ئەتراپقا بوينىنى سوزۇپ چەكچىيىپ تۇراتتى.

ـــ توختا! ـــ دېدى ھېلىقى قاراقچى ئىككى نەپەر توخۇ ئوغرىسىغا بۇيرۇق قىلىپ.

ئىككى بۇلاڭچى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تىك تۇراتتى.

ـــ ئاداققىنى ھايۋانلار، ـــ دېدى ھېلىقى قاراقچى

ئوغرىلارنى ئىككىدىن تۆت كاچات ئۇرغاندىن كېيىن، ئاندىن ئىككى توخۇنى ئۇلارنىڭ قولىدىن يۇلۇۋالدى ـ دە، سۇڭغا بىرنى تېپىپ، ـــ ماڭ، كەت، كۆزۈمگە ئىككىنچى كۆرۈنگۈچى بولۇشما، ـــ دەپ دوق قىلدى.

ـــ خوپ، خوپ، ـــ دېگىنىچە ئىككى ئوغرى ساغرىسىنى سىلاپ ماڭدى. قاراقچى ئىككى توخۇنى ئىككى قولىدا تۇتۇپ بىر نېمە دەپ غىڭشىغىنىچە تار كوچىغا قاراپ يول ئالدى، ھېلىقى ئىككى ئوغرى قاراقچىنىڭ كەينىدىن يىلپىزغا ئولجىسىنى تاتتۇرۇپ قويغان چىلبۆرىگە ئوخشاش يېنىچە ـ قىرىچە قارىشىپ تۇردى ـ دە، «خەپ، ئاناڭنى ھايۋان!» دەپ يەرگە تۈكۈرگەندىن كېيىن ئىككىنچى بىر كوچىغا كىرىپ كەتتى.

ـــ سەن ئىپلاسلارنىڭ گېلىڭنىسى تېشىپ چىقسار ئىلاھىم، ـــ دەپ تېخىچە تىللاۋاتاتتى ھېلىقى خەنزۇ ئايال.

گومىنداڭچىلار كېيىنكى ۋاقىتلاردا يوللارنى بۇزۇپ ئاكوپ كولاپ، پوتەي سېلىپ ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتكەنىدى. توخىتىيوپ بىلەن مەردان بىر نەچچە كوچىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، بىر قانىتى يوق يوغان ئاق دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ توختىدى ـ دە، ئۆيان ـ بۇيان قارىغاندىن كېيىن ھويلىغا كىرىشتى.

ـــ تۇداخۇن ئۇستام! ـــ ۋارقىرىدى توختىيوپ.

ـــ دادا! دادا، ئىككى چېرىك، ـــ دېدى ئىشىكنىڭ ئەينىكىدىن ئۇلارنى كۆرگەن قىز تۆرده ئولتۇرغان دادىسىغا ئۆڭۈشلى يوق قاراپ.

كۇنىگە بۇنداق چېرىكلەرنىڭ قانچىسىنىڭ بۇلاڭ ـ تالڭىغا ئۇچراپ، يۇرەكئالدى بولۇپ كەتكەچكىمۇ ئۆزى ئىچىدىكى چوڭ ـ كىچىك، ئايال ـ قىز بالىلاردا ئەنسىزچىلىك پەيدا بولۇپ، سادىن ئۇركۇگەن چۇجىلەرگە ئوخشاش ھەرقايسى ئۆيـ

ىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا قىچىشتى.

ـــ تۇداخۇن ئۇستام، ـــ ئىككىنچىلەپ ۋارقىرىدى توخ-تىيوپ.

ـــ تۇداخۇن ئۇستام؟ ـــ تەكرارلىدى كۆپنى كۆرگەن تۇداخۇن ئاكا. بۇ ئەلۋەتتە تونۇش بىرسى بولۇشى كېرەك. تۇداخۇن ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىك تۇۋىگە بېرىشىغا ئۇلارمۇ ئىشىك تۇۋىگە كېلىپ بولغانىدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ـــ ۋەلەيكۇم ئەسسالام، ـــ ئۇلار قول ئېلىشىپ كۆ-رۈشكەن بولسىمۇ، تۇداخۇن ئۇستام ئۇلارنى دەررۇ تونۇ-يالمىدى ـ دە:

ـــ قېنى ئۆيگە، ـــ دەپ تەكلىپ قىلدى.

ـــ ئۇستام، مېنى تونۇيالمىدىڭىز، خېلى يىللار ئۆتۈپ كەتتى، ئايلام ئىككىڭلار شۇنداقلا تۇرۇپسىلەر.

تۇداخۇن ئۇستام بۇ ئىككى چېرىكنىڭ باش ـ ئايىغىغا قارىدى ـ دە:

ـــ ھوي، ھوي، ئوشەمغۇ سەن، ھەي خوتۇن، قارا بۇنى، مۇنۇ ئۇستۇڭدىكى كىيىمىڭگە قاراپ بۇ ئىككى بۇلاڭچى ئەمدى نېمىنى ئېلىپ قاچار دېگەن خىيال بىلەن ساڭىمۇ سەپسال-ماپتىمەن.

ئۇلار قايتىدىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ ئامانلىق سوراش-تى. ئايالى دەرھال داستىخان سېلىپ چاي تەييارلىدى ـ دە، ئېرىنىڭ ئىشارىتى بىلەن چىقىپ كەتتى. تۇداخۇن ئۇستام يېشى 60قا تاقاپ قالغان ساقاللىق، بەستىلىك ئادەم بولۇپ، سارای ئاچاتتى. ھەرقايسى ياقا يۇرتلاردىن كەلگەنلەر سارايغا چۈشۈپ، ئىش ـ پىشىنى توگەتكەندىن كېيىن كېتىشەتتى. جىڭدىكى

ئۇيغۇر، يەرلىك خەنزۇ، خۇيزۇ، موڭغۇللار ئىچىدە ئىناۋەتتى بار ئىدى، قول ئىلكىمۇ يېتەرلىك ئىدى.

— قارا! — دېدى تۇداخۇن ئۇستام جەينىكىنى جوزىغا قويۇپ، بېشىنى ئېگىپ توختىيوپقا يېقىنلاشقاندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ھازىر ئولتۇراق خەنزۇلاردا ئەندىشە ئېغىر، ئۇلار قاچاي دېسە مەشەدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، نەگە بارىدۇ، قاچماي دېسە گومىنداڭچىلار ھەركۈنى ئىلى ئۇغرىلىرى خەنزۇلارنى بىرنى قويماي ئۆلتۈرۈۋەتتى دەپ تەشۋىق قىلىپ ئۇلارنى قورقۇتۇۋاتىدۇ. بۇلار ھازىر بىزدىنمۇ گۇمانلىنىدىغان بولدى. مۇنۇ ۋاڭ جاڭگۇدىنى بىلمىسەڭغۇ؟ قارا، ئاشۇنداق بىلەن مەن 12 يېشىمدىن تارتىپ بىرگە ئوينىپ، بىرگە چوڭ بولغان. ئاشۇ مېنىڭدىن، ئىلى ئۇغرىلىرى كەلسە بىزنى ئۆلتۈرۈۋېتەرمۇ دەپ سورىدى.

— ئۇستام، ۋاڭ جاڭگۇدە بارمۇ؟

— بار، ھازىرمۇ مۇشۇ ئۆيدە، — دېدى تۇداخۇن ئۇستام.

— ئۇستام، — دېدى توختىيوپ. ئۇنداق سۆزى كەسكىن ۋە جىددىي چىقتى، — ئىلى ئۇغرىلىرى دېگەن گومىنداڭغا قارشى قوزغالغان خەلقنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتى، قوزغىلاڭچىلار خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق بولۇپ 13 مىللەتتىن قوشۇلغان، خەنزۇلارنى ئۆلتۈردى دېگەن سۆز گومىنداڭچىلارنىڭ ئىغۋاسى. ئۇلارنىڭ بىگۇناھ خەنزۇ، ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەت خەلقىنى ئۆلتۈرۈش، قىرىش، چېپىش، بۇلاشتىكى باھانىسى. ئىككى چىرىكنىڭ ھازىرلا تۆت كوچىدا بىر خەنزۇ ئايالنىڭ ئىككى توخۇسىنى بۇلاپ چىققىنىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق، — توختىيوپ راستىمۇ دېگەندەك قىلىپ مەردانغا قارىدى — دە،

سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ بىز جىڭغا پات ئارىدا ھۇجۇم قىلىدىغان بولساق، شۇڭا توپ - زەمبىرەكنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىشىڭلارمۇ ئېھتىمالغا يېقىن.

توختىيوپ بىلەن تۇداخۇن ئۇستام يۇقىرىقى ئېھتىمالغا قارشى ئىشلارنى بىرقاتار ئوچۇق مۇزاكىرىلەشتى.

ـــ ئۇستام، ـــ دېدى توختىيوپ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئىلتىماس تەرىقىسىدە تۇداخۇن ئۇستامغا قاراپ، ـــ تىللادىن ئۇچ تال، تەڭگە پۇلدىن بەش سوملۇقتىن ئون تال بېرىپ تۇرىسىز، قول - قولىنى تونۇيدۇ. مېنى بىلىسىزغۇ، نېرىسى ئون كۇن ئىچىدە ئەينەن قايتۇرۇلىدۇ.

ـــ ھە، ھە، ھە، بۇنداق دېگىن. سەن ئىللىقلارزە ئىش تېرىپلا يۇرگەن - دە. مەن سېنىڭ كېلىشىڭدىنلا بىلگەن. ئايلانسۇن، قانچە دېسەڭ تەييار، قېرىغاندا جېنىمنى سورىساڭمۇ بۇ يولدا ياق دېمەيتتىم.

تۇداخۇن ئۇستام تىللا بىلەن تەڭگە پۇلنى ساراي ئۆيدىن ئاچقىنىچە جوزا ئۇستىگە قويدى - دە:

ـــ ھەي، ھەي، ھەي، ئون يىل بۇرۇن بولۇپ، قولۇمغا بەردەنگىنىن بىرسى چىققان بولسا نېمە قىلىۋېتەتتىم - ھە، ھېلىمۇ بولسا، ـــ ساقلىنى سىپىدى ئۇستام.

ـــ ئىش شۇنداق بولىدۇ، ئۇستام، ـــ دېدى توختىيوپ خوشلىشىۋېتىپ.

ـــ خاتىرجەم بولغىن چېرىك، ـــ چاقچاق قىلدى تۇداخۇن ئۇستام ئۇلارنىڭ كىيىۋالغان كىيىمىگە قاراپ.

توختىيوپ بىلەن مەردان جىڭنىڭ كوچىلىرىنى، سېپىل ياقىسىدىكى گومىنداڭ گازارمىلىرىنى، قوماندانلىق شتابلىرىنى ئايلىنىپ كۆرۈپ، بازارغا كېلىپ ئىككى كىلو پىشىق گۆش،

ئۇچ پىششىق قوينىڭ بېشى، تۆت كىلو جۇن ئېلىپ ۋەدە بويىچە ئات قورۇسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇلارنى سېلىم بىلەن قادىر كۈتۈۋالدى. كۈن ئولتۇرۇشى بىلەنلا قىمارۋازلار بىرلەپ - ئىككىلەپ كېلىشكە باشلىدى. قىمارخانىدا يەنە تۆت ئوشۇق، شىشخال، بەش لەڭ بولۇپ ئون ئورۇندا تاۋكا قۇرۇلدى. قىمارخانىدا ئوينىغۇچىلاردىن كۆرگۈچىلەر كۆپ ئىدى. سېلىم بىلەن قادىر ئاتلارنى بېسىقتۇرۇۋاتاتتى.

— سېلىمۇ، بۈگۈن يەنە قىمار ئويلاندۇ؟ سەندە تەڭگە پۇل تولا، تولا، — دەپ ھەجايىدى قىمارخانىغا كېتىۋاتقان جاۋ يولىنى بۇراپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ.

— ئويناىدۇ، ئويناىدۇ ئالتۇن، پۇل، تەڭگە پۇل مەندە تولا، تولا، — دېدى سېلىم يانچۇقىدىكى پۇللارنى شاراقلىتىپ. ئاندىن ئۇچ تىللانى ئېلىپ جاۋغا كۆرسىتىپ، — بۈگۈن چۈشتە بىر باي بىلەن قىمار ئويناپ بۇ پۇللارنى ئۇتۇۋ - ۋالدىم، — دەپ قوشۇپ قويدى. ئۇچ دانە ئالتۇن تىللانى كۆرگەن جاۋنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى - دە:

— سېلىمۇ ياخشى، بۈگۈن يەنە تولا، تولا ئۇتىدۇ، — دېگىنىچە قانجۇق كۈچۈكتەك ئەركىلىدى.

سېلىم بىلەن قادىر قىمارخانىغا كىرگەندە ئۇتتۇرغانلار ئولتۇرۇپ بىرنەچچىسىلا تاۋكادا قېلىشقانىدى. بۈگۈنكى تۆت ئوشۇقنى يېشى 40 لەرگە بېرىپ قالغان، چېقىر كۆز، يۇزىنىڭ ئالىسى يوق سېرىق تۈك باسقان، كۈل رەڭ ماتا كىيىم ئۈستىگە ئىككى دانە توچكىلىق پاگون تاقىغان ئۇيغۇر ئەسكەر جەز قىلغانىدى. ئۇ تۆت ئوشۇقنى قاتىرغا تىزىپ، چېقىر كۆزلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ ئىچىدە كىسىرلاپ بىر نەرسىلەرنى ئوقۇغاندەك قىلدى - دە، «سۇف» دېدى، ئاندىن:

— قېنى كىم چىقدۇ؟ — دېدى. ئۇنىڭ مۇز چىراي تۇكلۇك يۈزىدىن ئىنسانغا رەھمى كەلمەيدىغان، قان ئىچىپ قانچە ئونلىغان كىشىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولغان، قولىدىن ھەر بالا كېلىدىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

— تىكتىم؟ — دېدى ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا ئولتۇرغان بىر چېرىك قاتلانغان پۇلنى تاۋكاغا قويۇپ.

— دو بارمۇ؟ دو بارمۇ؟ — سورىدى چېقىر كۆز.

ئولتۇرغانلاردىن نەچچىسى پۇللىرىنى دوغا قويۇشتى.

— يا، جەمشىت، — چېقىر كۆز ئوشۇقنى يەرگە ئاتتى. تۆت ئوشۇق سىياھ چۈشتى.

تۆت ئوشۇق ئون ئىككى قېتىم ئۇ قول، بۇ قولدا تاشلىنىپ بار پۇل چېقىر كۆزگە يىغىلىپ، قالغانلار «غاق» بولۇپ قورققان خورازدەك قانىتىنى مۇرىسىگە ئېلىشتى.

— قېنى كىم چىقدۇ؟ — چېقىر كۆزنىڭ قىزارغان كۆزلىرى ھەركىمگە قاراپ تىكىلىۋاتاتتى.

قىمارۋازلار بۇ چېقىر كۆزنى دەسلىپىدە قورقۇنۇپ دېيىشتى، ئاندىن ھېتەككە ئۆتۈپ ئۇنىڭ يولسىز، مۇتتەھەملىكىدىن بەزىلىرىنىڭ ئاغزىدىن «توخۇ پوقى» دېگەن سۆزلەرمۇ چىقتى. قورقۇنۇپ ھېتەم بۇنىڭدىن بىر ئاي بۇرۇنلا چۆچەكتىكى گومىنداڭ قىسىملىرىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن ئۇستا پىلىموتچىك ئىدى. ئۇ چۆچەكتىكى پارتىزانلارغا قارشى ئۇرۇشتا پارتىزانلارنى كۆپلەپ قىرغانلىقى ئۈچۈن بەنجاڭلىققا كۆتۈرۈلگەنىدى. «بەنجاڭ» دەپ دۇمبىسىگە ئۇرۇپلا قويسا، رەھىمسىزلىكتە ئاپشارمىنمۇ يولدا قوياتتى.

— كىم چىقدۇ؟ — ھېتەم يەنە بىر قېتىم سورىدى.

— چىقتىم، — سېلىم بىر كاللەك پۇلنى سانىمايلا

تاۋكاغا قويدى.

ـــ دو بارمۇ؟

ـــ دو، ـــ قادىر سانمايلا بىر كاللەك پۇلنى تاشلىدى.

ـــ دەتتىكام، ـــ ھېتەمنىڭ ئوشۇقى بىر ئالچۇ، بىر تاككا، ئىككىسى پۇككا چۈشتى، ـــ خەپ، مۇشۇ چىكا چۈشۈپ ئۆرۈلۈپ كەتتى ـ دە.

سېلىم تۆت ئوشۇقنى ئېلىپ يەرگە ئاتتى. تۆتى تۆت يەرگە ئالچۇ چۈشتى. ھېتەمنىڭ چېقىر كۆزلىرى مايمۇننىڭ كۆزىدەك چىمچىقلاپ كەتتى. سېلىمنىڭ ئانقان ئوشۇقى ئۇدا تۆت قېتىم كەلدى.

ـــ ھـە، بـەنـجـاڭ ئاستا چىقىپ قولىڭىزغا سىيىپ كېلىڭ، ـــ ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى بىر چىرىك خۇشامەت قىلىپ. ئارىلىقتا ھېتەك غىپلا قىلىپ چىقىپ كېتىپ، ھەر ئىككى قولىغا سىيگەن بولدى ـ دە، ئىككى قولىنى قولتۇقىغا سۇرتۈۋېتىپ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە نۆۋەتتىدە تۆت ئوشۇقىنى قاتىرغا تىزىپ:

ـــ ياپىرىم جەمشىت! ـــ دېگىنىچە يەرگە ئاتتى.

ـــ چۇ، چۇ، چۇ، ـــ ھېتەكنىڭ تۆت ئوشۇقىنىڭ بىرسى تاككا، ئۈچى پۇككا تۇراتتى.

ـــ ئاناڭنى، ئۇنىڭ ئون سوم پۇلى يەتمىدى ـ دە.

ـــ ئالىسەنۇي ھېتەك، جىڭخودىن قېچىپ كەتمەيدۇ.

ـــ سېلىمۇ! سېلىمۇ! ـــ جاۋ قوتۇرتاش ئۇستىدە ماراپ ئولتۇرغان قومايدەك قىمارخانىدىكى ئۈچ تاۋكاغا قاراشلىق ئىدى. سېلىم قەغەز پۇللارنى سانمايلا يىغدى ـ دە، ئىككى دانە تەڭگە پۇلنى چوتۇر ئۇچۇن جاۋغا بېرىپ، ئۈچ دانە تىللا بىلەن تەڭگە پۇللارنى يانچۇقىغا سېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، بېشىنى

قېقىپ تالاغا ماڭدى.

ــ سېلىماخۇن، بۇگۈن ھەرياقتىن ئامىتىڭلار كەلگەندەك تۇرىدۇ، مېھمان قىلارسىلە؟ ــ دېدى ھېتەك.

ــ ھە، ھە، ھە بەنجاڭ، بىزنىڭ مۇساپىرخانىنىڭ ئىشىكى قاچانلا بولسا ئوچۇق. بۇگۈن بولمىسا ئەتىگە بولار، ــ دېدى سېلىم چىقىپ كېتىۋېتىپ. ئاندىن جاۋغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ ئۆيگە كىرگىن دېگەندەك ئىشارە قىلدى ـ دە، قىمارخانىدىن چىقىپ ئۆيگە كىرمەي ئىشىك تۈۋىدە تۇردى. جاۋ تۇمۇجاڭنىڭ ئوي ـ خىيالى بايىقى تىللا بىلەن تەڭگە پۇلدا ئىدى. ئەگەردە بۇ پۇل قولغا چۈشسە تاڭلا بەش كۈن ئىلىنىقلار كېلىپ تاڭ ـ تۇڭ قىلسا، تۇمۇنجاڭ قۇيرۇقىنى خادا قىلىپ قاچاتتى. بۇ پۇللار ئاتا ـ ئانىسىغا سوۋغا ئېلىش بىلەن بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتقۇچە يېتەتتى.

ــ قىمارۋازلارنىڭ ھەممىسى كېتىپ، جاۋ بىلەن ھېتەك ئات قورۇدا ئايلىنىپ يۈرەتتى.

ــ ئۇمۇ كىرسۇن، بۇ مۇناپىق يەنە قانچىلىغان جەڭچىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولۇشى مۇمكىن، ــ دېدى توختىيوپ. مەردان ئېشەكلەرگە قارىغان بولۇپ سېلىمغا بۇنى دەپ قويدى. قاددىر ئۆيگە كىرىپ چىراغ يانداۋرۇپ يېرگە داستىخان سالدى ـ دە، ھەش ـ پەش دېگۈچىلا قوينىڭ بېشىنى شۇلۇپ يوغان بىر تاۋاقتىكى گۆش بىلەن تۆت دانە گىردە نان، ئىككى بوتۇلكا جۇن ھارىقىنى ئەكىلىپ داستىخانغا قويدى. «جاۋ» بىلەن «ھ» دىن ئىبارەت بۇ ئاچ بۆرىلەر تاۋاقتىكى گۆشنى ئاغزىغا سېلىپ بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ پۇتۇن ـ پۇتۇنلا يۇتۇشتى.

ــ ھىم بەنجاڭ، قانداق؟ سېلىم ۋەدىسىدە تۇردىمۇ؟ ــ

سېلىم ئىككى ھېجىرغا ھاراقنى يېرىم قۇيۇپ ئۇلارغا تۇتتى.
ـــ بەللى، بەللى، سېلىماخۇن، قېنى ئاش ئىگىسى بىلەن دېگەنغۇ، جاۋ تۇەنجاڭ بىلەن ئۆزۈئىدىن بولسۇن، ـــ دېدى ھېتەك. ئۇ گۆشنى چاينىماي يۇتۇۋېتىپ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتكەنىدى.
ـــ سېلىمۇ ياخشى، گەنبى، ـــ جاۋ ھېجىرنى سېلىم بىلەن سوقۇشتۇردى. بۇ كېچەن ئوغرىسىنىڭ قەستى تىللادا ئىدى. سېلىم بىر يۇتۇم ئىچتى ـ دە، ئۇستىگە يەنە جىقلاپ ھېتەككە سۇندى.
ـــ ماقۇل، قادىرەم، سالامەتلىك ئۇچۇن ئىچتۇق.
ھېتەك قادىر بىلەن سوقۇشتۇرۇپ ھاراقنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى. سېسىق ھاراقتىن ئۇنىڭ ئاغزى قۇمدىكى ئاپتاپتا قالغان كەسلەنچۇكىنىڭ ئاغزىدەك ئوچۇق قالدى. «جاۋ» بىلەن «ھ» كەينى ـ كەينىدىن ئىككى قېتىم كۆتۈردى ـ دە، ئۇچىنچىسىدە «غىق ـ غىق» قىلىشىپ ھاراق گىلىدىن ئۆتمەي قالدى.
قادىر بولسا ئۇلارغا ئۇزۇلدۇرمەي موخۇركا ئوراپ تۇتۇپ تۇراتتى. سېلىم يانچۇقىدىن بىر دانە تىللانى ئېلىپ جاۋنىڭ نېرىسىدىكى ھاراقنا «چولتۇك» قىلىپ سېلىپ قويدى.
ـــ سېلىمۇ ياخشى! ـــ جاۋ ھاراقنى تەستە كۆتۈرۈپ يۇتتى ـ دە، قولى كالۋالىشىپ تىللانى تەستە ئالدى.
قادىر ئوتتۇرا قولدەك قىلىپ نەشنى بۇراپ تۇتاشتۇردى ـ دە:
ـــ بەنجاڭ، ئۆزلەگە خۇش كەتتى، ـــ دەپ ھېتەككە سۇندى. ئۇ ئەگىز سۇمۇرگەن كۆتۈرەم كالىدەك سۇمۇردى ـ دە، قاقىغان پېتى ئورنىغا دۇملا چۇشتى. سېلىم نەشنى ئېلىپ

جاۋغا سۇندى. جاۋمۇ ئەپيۇن شورىغاندەك بىر شورىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئۆيلەر پىرقىراپ، قولۇاقتا ئولتۇرۇپ دېڭىزدا كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلدى ـ دە، قىيسايغىنىچە خورەك تارتتى. مەردان ئېتىلىپ كىرىپ ئۇنىڭ بويىنىدىكى سومكىنى ئېلىپ ئاچتى.

ـــ خەرىتە! ـــ دېدى ئۇ قەغەزلەر ئارىسىدىن خەرىتىنى ئېلىپ، ـــ بۇ جىڭنىڭ ئۇرۇش خەرىتىسى. سېپىلىنىڭ دەرۋازىسى ئەتىگەن كۈن چىقىشتىن بۇرۇنلا ئېچىلاتتى، كېچىدە چىقىپ كېتىشكە بولمايتتى.

ـــ ئەمىسە قانداق قىلىمىز؟ ـــ دېدى توختىيوپ سېلىم بىلەن قادىرغا قاراپ.

ـــ قانداق قىلاتتۇق، ئۆلتۇرۇپ چىلەنىڭ ئاستىغا كۆمىمىز، بۇ ئۇلارغا بېرىلگەن ئادىل جازا، ـــ دېدى سېلىم.

ـــ شۇنداق، مۇنۇ چايانمۇ قانچە كىشىنىڭ جېنىغا زامىن بولغان، بۇلارنىڭ جاجىسى مۇشۇ، ـــ دېدى قادىر.

سېلىم ھېيىتەرنىڭ يېنىدىكى خەنجەرنى سۇغۇرۇۋالدى ـ دە، يىلاندەك تۇگۇلۇپ ياتقان ھېيىتەرنىڭ سول قوۋۇرغا ئارىسىدىن يۇرىكىگە قارىتىپ خەنجەرنى ئۇردى. ئۇ جان ئاچچىقىدا ئورنىدىن سەكرەپ تۇرماقچى بولدىيۇ، بىراق سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ بېشىچە تامغا ئۇستى ـ دە، يەنە دۇملا چۈشتى.

ـــ ئەكەل! سېنىڭ ۋەزىپەڭ تۇگىدى، ـــ دېدى قادىر. ئۇ خەنجەرنى ئېلىپ يېنىچە يانقان جاۋنىڭ سول قوۋۇرغىسىدىن يۇرىكىگە ئۇردى. ھەر ئىككى جاللات بېشى يانچىلغان زەھەرلىك يىلانغا ئوخشاش سوزۇلاتتى، تۇگۇلەتتى.

ـــ مانا ئەمدى ئۆلسەڭ ئارمانىمىز يوق، ـــ دېدى قادىر قانغا مىلەنگەن خەنجەرنى ھېيىتەكنىڭ ئۇستىگە تاشلاپ.

ـــ شۇنداق، مېنىڭمۇ ئارمىنىم يوق، ـــ دېدى سېلىم.

مەردانىڭ بىر پەس ئىچى ئېلىشىپ قۇسقۇسى كەلدى، چۈنكى ئۇنىڭ بۇنداق ئۆلۈمنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈشى ئىدى.

ـــ يولداش سېلىم، يولداش قادىر! سىلەر تۈنۈگۈندىن باشلاپ ھەقىقىي ئىنسان قەدىمىنى باستىڭلار، خەلق سېپىگە ئۆتۈپ دۈشمەنگە قارىتا ئوق ئاتتىڭلار، مانا بۇ ئىككى نەپەر جاللاتقا بېرىلگەن جازا تارىخىنىڭ ئۇلارغا بەرگەن ئادالەتلىك ھۆكمى بولۇپ، بۇنى سىلەر ئىجرا قىلدىڭلار. سىلەرنىڭ بۇگۈنكى كۆرسەتكەن خىزمىتىڭلارنى خەلقىمىز ئۇنتۇمايدۇ، سىلەرنى قەدىرلەيدۇ، ـــ توختىيوپ بىلەن مەردان ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، ئاندىن ئىككى جاللاتنىڭ ئۆلۈكىنى ئات قورۇسىدىكى دۆۋىلەكلىك چىلەنى ئويۇپ كۆمۈۋەتتى. بىگۇناھ خەلقىنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ قان ئىچكەن يىرتقۇچلارنىڭ سېسىق قۇرت ـ قوڭغۇزلارغا يەم بولۇشى ھەق ئىش ئىدى.

ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىمىدى. ئەتىگەنلىكى سېپىلىنىڭ دەرۋازىسى ئېچىلىشى بىلەن سېلىم بىلەن مەردان، قادىر بىلەن توختىيوپ ئاتلارنى سۇغارماقچى بولۇپ بىرىنچى بولۇپ غەربىي دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇلار ئاتلارنى سۇغىمۇ ئاپارماي ئورمان ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ـــ يولداش كوماندىر، تۆت نەپەر دۈشمەن ئەسكىرى بىر نەچچە ئاتنى ھەيدەپ ئورمانغا كىردى، ـــ دېدى يوغان قارىياغاچنىڭ ئۈچىغا يوشۇرۇنغان مەخپىي پوست دۇربۇن بىلەن قاراپ.

ـــ دەققەت بىلەن كۆزىتىڭ، ـــ دېدى كوماندىر ئوسمانوپ ۋە شۇ زامانلا قاھاروپ باشلىق بەش نەپەر جەڭچىنى شۇ يۆنىلىش بويىچە شۇ تەرەپكە ئەۋەتتى.

ـــ ئوغلۇم، قېنى بەلگە بەرگىن، ـــ دېدى توختىيوپ.

مەردان ئىككى قولىنى ئاغزىغا ئەكېلىپ: «قاق، قاق، قاق» قىلغان قاغىنىڭ ئاۋازىنى چىقاردى.

— ئەنە، ئەنە، يولداش كاپىتان، بىزنىڭكىلەر ئەنە، — مەردان خۇشاللىقىدا خېلى ئۇنلۇك ۋارقىرىدى. ئۇلار بىر - بىرسى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

— سېلىم ئاكا، قادىر ئاكا، قاراڭلار، بۇ ئورماننىڭ ئىچى نېمىدېگەن گۈزەل، راھەت - ھە! ئاھ، ئازادلىق، — دېدى مەردان.

— شۇنداق ئىنىم، ئورماننىڭ گۈزەللىكىنى مانا بىرىنچى قېتىم كۆرۈشىمىزغۇ، كۆكسۈمۈ مۇنۇ ساپ ھاۋاغا تويمايۋاتىدۇ، — دېدى سېلىم.

— مۇنۇ يەلكەمدىن بېسىپ غولۇمنى قورۇپ تۇرغان تەرىكى كېپەننى كۆيدۈرۈۋېتەي، — دېدى قادىر كىرلىشىپ پارقىراپ كەتكەن كۇل رەڭ ماتا كىيىمىنى يېشىپ تاشلاپ.

تۆتىنچى باب

1

«شېھىتلەرنىڭ چىرىغى ئۆچمىسۇن، تاپقان - تەرگىنى بۇزۇلۇپ - چېچىلمىسۇن» دېدىمۇ، گايىت ئاتا بىلەن دىلنار ئانا چوڭ ئوغلىنى ئۆز ئۆيىدە قالدۇرۇپ، ئۆزلىرى مەردانلار-نىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ چىقتى. يېزا ئوقۇتقۇچىلىرى، جامائەت بولۇپ پولات ئەپەندى بىلەن گۈلنار مۇئەللىمنىڭ جەسىتىنى ساقچى ئىدارىسىنىڭ قورۇسىدىن تېپىپ چىقتى، ئاندىن ئۆز ئۆيىگە ئاچىقىپ يۇيۇپ - تاراپ، نامىزىنى چۈشۈرۈپ ئىككى-سىنى بىر گۆرگە قويدى. ئىنقىلابىي كومىتېت تەرىپى-دىن دەپنە قىلىش، نەزىر - چىراغ ئۇچۇن پۇل بېرىلىپ شېھىتلەرنىڭ قەبرىسىگە گۈمبەز قاتۇرۇلدى. يەتتە نەزىر، قىر-قى، يىل نەزىرلىرى بېرىلدى، غۇنچەمنىڭ بېشىغا سىلىنغان ئاق بىلەن گايىت ئاتىنىڭ بېلىغا باغلانغان ئاقنى يۇرت چوڭلىرى قىرقى نەزىر كۈنى ئالدى. دىلنار ئانا ئىككى قېرىندىشى ئۇچۇن ئاق ياغلىقنى بىر يىل بېشىدىن ئالمىدى، ھەر جۈمە كۈنى يىت سېلىپ، ياغ پۇراتتى، خەتمىقۇرئان قىلىپ يىل نەزىر كۈنى جامائەت بېشىدىكى ئاقنى ئالدى. غۇنچەمنى ئاچىققان جېپ ما-شىنا يېرىم سائەتلەردىن كېيىن قايتتى. «كوڭكا - كوڭكا!» دېيىشىپ كوچا - كوچىدىن چىقىشقان يېزا بالىلىرى قىزغىنر - قىيسىق، تار كوچىلاردا ماشىنا بىلەن بەسلىشىپ يۈگۈرۈشۈپ بىرىدە ئالدىغا ئۆتۈپ كەتسە، بىرىدە توپا - چاڭغا

مىلىنىپ: «كوڭكا - كوڭكا!» دەپىشىپ كوچىنى بېشىغا كـ-
يىشەتتى.

غۇنچەمدىن ئەھۋال سوراپ، مەردانىنىڭ ھالىنى بىلىشكە كەلگەن يۇرت ئاقساقاللىرى ۋە قوشنىلارغا دىلنار ئانا سالقىنراق دەپ باغدىكى سۇپىغا كۆرپە سېلىپ داستىخان تەييارلاپ چاي قويدى. بىر ھەپتىدىن بېرى كۆرمىگەچكىمۇ غۇنچەمنىڭ چىرايى ياداڭ، ئېڭەكلىرى چىقىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. تولا يىغلاپ كۆزىدىن ياش قۇرۇمىغاچقا، سۇمبۇل چاچلىرى يېيىلىپ دۇمـ-
بىسىنى يېپىپ تۇراتتى.

غۇنچەم مەردانىنىڭ سالامەتلىكىنى، ئۇنىڭ غۇلجىدىكى ئۇ-
رۇشلاردا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن ئوردىن، مېدال ئالغاڭـ-
لىقىنى، ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ئالدىنقى سەپكە كەتكەنلىكىنى، مەھەللىدىكى يۇرت - جامائەتكە، ئاتا - ئانا، ئاكا - ھەدىلەرگە ئالاھىدە سالام ئېيتقانلىقىنى ئىسمىنى ئاتاپ ئېيتتى. مەردانىنىڭ سالامىنى ئاڭلىغان ئاپئاق ئانا:

ــ ۋاي قەرىنداشلىرىمەي! ئەلنىڭ غېمىنى يەپ شېھىت بولغان قەرىنداشلىرىمەي، بىرسىڭ كەتكەندە بىرسىڭ بولسىمۇ قالساڭ بولماسمىدى جىگەرلىرىم! ھەر ئىككىڭ كېتىپ يالغۇز قوزاڭنى تېنىتىپ قويدۇڭغۇ جىگەرلىرىم. باشقىلار دادام، ئاپام دېگەندە بوينۇڭنى قىسىپ قالارسەن بالام، ئاتا - ئاناڭ ئېسىڭگە كەلگەندە قايسى بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا يىغلاپ يۈرەرسەن بالام، ــ دەپ يىغا سالدى.

ئاپئاق ئانىنىڭ مۇڭلۇق، مىسكىن يىغىسى ئولتۇرۇشقان ئەر - ئاياللارنىڭ يۈرىكىنى لەختە - لەختە قىلىپ ئەزگەندى. بەزىلىرى ئۇن سېلىپ يىغلىسا، بەزىلىرى ئۇنسىز يۇم - يۇم يىغلىشاتتى.

— سەۋر قىلىڭلار! شېھىتلەر — خەلق ئۈچۈن قۇربان بولغانلار، ئۇلار ھەرقاچان ھايات بولۇپ خەلقنىڭ دىلىدا ساقلىنىدۇ. شېھىتلەرغا يىغا كەتمەيدۇ، — دېدى مەزىنئاخۇن ئايەت ئوقۇپ دۇئا قىلىشقاندىن كېيىن.

دەر ھەقىقەت! پولات بىلەن گۈلنارنى يېزا خەلقى قانداقمۇ ئۇنتۇسۇن، ئەر - ئايال يېزا ئوقۇتقۇچىسى يېزىدا مەكتەپ ئېچىپ ئىلىم - مەرىپەت نۇرىنى چاچتى. ئۇلار ئىلىم بېرىپ ئۆستۈرگەن قانچىلىغان يېزا ياشلىرى غۇلجا، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇپ بىلىم ئالغان بولسا، قانچىسى پىدائىي بولۇپ قولىغا قورال ئېلىپ ئالدىنقى سەپتە دۇشمەن بىلەن كۈرەش قىلىۋاتىدۇ. ئەر - ئايال ئوقۇتقۇچى يېزىدا ساۋاتسىزلىقنى، خۇراپاتلىققا قارشى كۈرەش قىلىپ ئادالەت بىلەن ئادالەتسىزلىكنىڭ، ئازادلىق بىلەن مەھكۇملۇقنىڭ، بايلىق بىلەن نامراتلىقنىڭ پەرقىنى ئۆز خەلقىگە تونۇتتى. شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، شىبە قاتارلىق ئون ئۇچ مىللەتنىڭ ئازادلىقى، ئەركىنلىكى ئۈچۈن شېئىرى شىسەي، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىگە قارشى تەشكىلات قۇرۇپ قوراللىق باستۇرۇشتا قۇربان بولدى. ئۇلۇم ئالدىدا دۇشمەنگە باش ئەگمىدى. ئەر - ئايال شېھىتلەر جىسمانىي جەھەتتىن خەلقىدىن ئايرىلسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ روھى خەلقنىڭ قەلبىدىن مەڭگۈگە ئايرىلمايدۇ.

ئەتىسى ئاپىسى غۇنچەمنىڭ قولىدا مەردانىنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ قالدى.

— ئەكىلە قىزىم، مەردانغۇ بۇ، ئەكەلگىنە كۆرۈپ باقاي، — دېدى ئاپىسى كۆرۈشكە ئالدىراپ.

غۇنچەم ئاپىسىغا ئەركىلەپ سۈرەتنى ئارقىسىغا تىقىۋالدى.

ئانا يالۇرغاندەك قىلىپ مەردانىڭ رەسىمىنى قولىغا ئالدى. مەردانىڭ كۆكرىكىدە ئوردېن، مېدالىار قاتارىغا ئېسىلىپ، ئىككى مۇرىسىدە پاگونلىرى يالتىراپ تۇراتتى.

ئۆمرىدە ھەربىي كىيىم، ئوردېن، مېدال، پاگونلارنى بەرىنچى قېتىم كۆرگەن ئانا ئۆز كۆزىگە ئىشەنمىگەندەك قىلىپ رەسىمنىڭ يۈزىنى سىلاپ:

— جېنىم قوزام، چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ قاپسەن. يامان كۆزدىن نېرى قىلغاي، ئوتنىڭ ئىچىدە پاختىنى ساقلىغايسەن ئىلاھىم، — دېدى - دە، مەردانىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. ئاندىن رەسىمنى كۆكسىگە باستى ۋە غۇنچەمنىڭ كۆڭلىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتۈنۈپ پۇۋلەۋاتقان دەردىنى زورىغا بېسىپ يۇتۇۋەتتى. «ئۇرۇش» دەيتتى ئانا ئىچىدە، ئۇنىڭ بىر تۇغقان ئاكىسى بىلەن بىر نەۋرە ئاكىسى ئەينى ۋاقىتتا يەركەنت شەھىرىدىكى ۋاقىتىدا ئابدۇللا روزىباقى باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر پولكىدا كوماندىر بولۇپ، ئۇلۇغ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدا ئۇرۇشقا قاتنىشىپ قۇربان بولغانىدى. تېخى بىرنەچچە ئاي بۇرۇنلا ئۆز يېزىسىدىن قېچىپ كېتىپ نىلقا پارتىزانلىرىغا قوشۇلغان ئىككى نەپەر ئوقۇتقۇچى مازار ئۇرۇشىدا قۇربان بولۇپ جەستىمۇ تېپىلمىدى. تىرىك تۇرغۇزۇپ بوغۇزلانغان، مەيدە، قورساق، يانپاشلىرىغا قىلىچ، نەيزە، پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈلگەن بىر نەۋرە ئىنىسى پولات بىلەن سىڭلىسى گۈلنار-نىڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋالى تېخى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن مىنۇت نېرى كەتكىنى يوققۇ، بۇنداق ئېچىنىشلىق پاجىئەلەرنى غۇنچەم بىلمەيدۇ - دە.

— مەردان كەتتى، مەردان كەتتى، — پىچىرلايتتى ئانا. ئۇنىڭ ياشقا تولغان كۆزلىرى بۇلاق سۈيىدەك پارقىراپ

تۇراتتى.

ــ ئاپا! جېنىم ئاپا! كۆڭلۈڭنى بۇزمىغىنا ئاپا! قارا مەنچۇ بۇ يىل ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىنىڭ قانۇن سىنىپىغا كىرىپ ئوقۇيدىغان بولدۇم. مەردان ئۇرۇشنى تۇگىتىپلا قايتىپ كېلىپ ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بولدى. ئاپا بىز شۇنداق كېلىشتۇق، مەن ئىمتىھانسىزلا كىرىدىغان بولدۇم. مانا مەر-دانلارنىڭ كوماندىرىنىڭ خېتى.

غۇنچەم پولك كوماندىرىنىڭ خېتىنى ئاپىسىغا كۆرسىتىپ، بېشىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە قويدى.

ــ شۇنداق، قىزىم، خۇدايىم قىلغان نىيىتىڭلارنى ئادا قىلىپ مەقسەت ـ مۇرادىڭلارغا يەتكۈزگەي.

ئانا قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ قولىدىكى سۈرەتنىڭ ئارقىسىغا يېزىلغان خەتنى ئوقۇدى.

«سېنىڭ مەردانىڭ، ــ ئانا پىچىرلاپ تەكرارلايتتى، ــ سېنىڭ مەردانىڭ. تالادىن ئاشۇ ھەربىي فورما كىيىپ ئوردىن، مېدال تاقىغان مەردان «چوڭ ئاپا! چوڭ ئاپا! مەن كەلدىم» دەپ كىرىپ كېلىدىغاندەكلا قىلاتتى. ئانا ئۇمىدلىك كۆزلىرى بىلەن ئىشىككە تەلمۈرۈپ قارىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز گۈپ ـ گۈپ سوقماقتا ئىدى.

ــ ئاپا! ئاپا! نېمە بولدۇڭ؟ ئاپا! ئاپا!

ــ ھېچنېمە قىزىم، ھېچنېمە، راست سېنىڭ مەردانىڭ، ــ ئانا بىر پەس ئۇمىدلىك كۆزلىرى بىلەن قىزىغا تىكىلگەنچە قارىدى. غۇنچەمنىڭ يۈزلىرى قىزىپ قىزىل-ماچا ئۆرۈككىلا ئوخشاپ قالغانىدى، ــ سېنىڭ مەردانىڭ، شۇنداق، بىز سىلەرنى مەڭگۈگە بىر ـ بىرىڭنىڭ دەپ تۇغقان، قىزىم.

ـــ ئاپا! ئاپا! ـــ ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى ئانارەك قىزارغاندى.

غۇنچەم ئەتىسىدىن باشلاپلا يەنە ئادەتتىكىدەك مەكتەپكە باردى. ھەر كۈنى مەكتەپتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاپىسىغا يار دەملىشىپ ئۆي ئىشلىرىنى قىلغاندىن كېيىن تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەيتتى. ئاندىن باغقا كىرىپ پىشىپ قېقىلغان ئۆرۈك ـ ئالمىلارنى قاق سالاتتى.

ـــ قىزىم، «يازنىڭ پوقى قىشقا دورا» دېگەندەك، مۇشۇ ئۆرۈك ـ ئالمىلارنى قاق سېلىپ قۇرۇتۇپ قويساق قىشتا ساتساقمۇ ھارغىچىلا پۇلغۇ. ئەتە ـ ئۆگۈن ھامىنى سىلەرگە پۇل كېرەكقۇ؟ ـــ دېدى ئانا.

غۇنچەم دەرھاللا ئانىغا قارىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا مەردان ئولتۇرغاندەك قىلاتتى. ئۇلار بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇن قانچە قېتىملاپ بىرگە ئولتۇرۇپ ئاپىلىرى بىلەن قاق سېلىشقاندى، پىشىپ مەي بولۇپ كەتكەن ئۆرۈكلەرنى بىر ـ بىرسىنىڭ ئاغزىغا سېلىشقاندى، مېغىزلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئېتىشىپ شوخلۇق قىلىشقاندى. مانا ئۇ شوخلۇقلار ھازىر يوق، پەقەت خىيال. خىياللار بىرىدە شېرىن، بىرىدە ھەسرەتلىك.

غۇنچەم پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەن گۈللەرگە ھەر كۈنى سۇ قۇيۇپ پەرۋىش قىلاتتى. مەردانىنى مۇشۇ گۈلشەن ئارا كۆتۈۋالىمەن دەپ دەققىتىنى ئاشۇ گۈل پەرۋىشىگە سەرپ قىلاتتى. ۋىسال ئارزۇسىدا تەلمۈرۈپ ئۆتكەن كۈنلەردە ئۇنىڭ ئەرمىكى، كۆڭۈل خۇشى مۇشۇ قىرمىزى گۈللەر ئىدى.

«مەردان، مېنىڭ مەردانىم!»

غۇنچەم باغدا ئۆزى يالغۇز قالغاچقا ئۇنلۇك دېدى. شۇئان مەسۇم خاتىرىلەر قايتىدىن قوزغىلىپ كەتتى...

مانا ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىگە ئىمتىھان بېرىشكە چۈشكەن ئوقۇغۇچىلار غۇنچەمنىڭ سىياسىي - قانۇن سىنىپىغا تىزىمغا ئالدۇرۇش قەغىزىنى ئېلىپ چىقىپتۇ. يېزىدىن ئالتە بالا ئىمتىھاندىن ئۆتۈپتۇ. ئۇچ بالىغا ئەسكىرىي چاقىرىق قەغىزى چىقتى. غۇنچەم ئۇرۇشنىڭ قانداق دەھشەتلىكلىكىنى كۆرمىسىمۇ، لېكىن ئۇرۇشنىڭ رەھىمسىز ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. رەھىمسىز ئوق ھېچكىمگە رەھىم قىلمايدۇ. ئۇرۇش قاچان تۈگەيدۇ، ئەتىمۇ، ئۆگۈنمۇ، بىر يىلدىمۇ، ئون يىلدىمۇ، كىم بىلىدۇ؟ ئاھ خۇدا، تۈگىمەس خىياللار... «مەردان، جېنىم مەردانىم، شېرىن پەرھات ئۈچۈن جېنىنى ئايىمىغاندەك، مەنمۇ سەن ئۈچۈن جېنىمنى ئايىمايمەن».

غۇنچەم باغ ئىچىدە ئايلىنىپ كېلىپ سۇپىغا چىقىپ ئولتۇردى - دە، مەردانغا قارىتىپ خەت يازدى.

«مەردان! ياخشىمۇ سەن؟ مەن خېتىمدە سېنى يەنىلا سەن دەپ يازدىم، چۈنكى ئون بەش يىللىق ھاياتىمدا «سەن» دېيىشىپ ئۆتكەچكىمۇ «سەن» دېسەم ئىككىمىزنىڭ قېنى، جېنى، يۇرىكىمىز ماڭا بىردەكلا تۇيۇلىدۇ...»

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر! غۇنچەمنىڭ مەردانغا يازغان خېتىنى ھازىرچە شۇنچىلىكلا بايان قىلاي. خەت تېخى ئىگىسىگە تەگمىدى. ھەر ئىككىسىدىن سوراقسىز خەتنى كۆرۈش قانۇنغا خىلاپلىق ئىش، ئەلۋەتتە. غۇنچەم خەتنى يېزىۋېتىپ مۇنۇ بىر كۇپلېت خەلق ناخشىسىنى ئېيتتى:

ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ ياردىم،
يولۇڭغا بارغۇدەك بولدۇم.
قولۇمغا قوش پىچاق ئېلىپ،
يۇرەكنى يارغۇدەك بولدۇم.

غۇنچەمنىڭ ئاۋازى مۇڭلۇق، مىسكىن ئىدى، خېتىنگە يازـ
دىمۇ، يازمىدىمۇ بىلمەيمەن. ئۇ خەتنى تاماملاپ قايتىلاپ ئوقۇـ
غاندا، بۇلاقتەك كۆزلىرى لىق ياشقا تولۇپ، لەۋلىرى ئىختىـ
يارسىز تىترەيتتى. ئۇنىڭ ئىككى تېمىم يېشى يازغان خېتى
ئۇستىدە يۇلتۇزدەك پارقىراپ تۇردى ـ دە، قۇياش نۇرىدا قۇـ
رۇپ قالدى. ئۇ ئەتراپىغا قاراپ بىر نەرسىنى ئىزدىگەنـ
دەك قىلدى ـ دە، سىدە ياغىچىدا ئېسىلىپ تۇرغان بىر تال
پاختەك پېيى بىلەن كىچىككىنە بۇغداي پاخلىنى خەتنىڭ ئوتتۇـ
رىسىغا سېلىپ، خەتنى يۇرەكچە قاتلاپ كونۋېرت ئىچىگە سېـ
لىپ، شىلىم بىلەن يەملىدى، ئاندىن ئاستا ئورنىدىن تۇردى.
سىدىدىكى بىر جۇپ پاختەك مۇڭلۇق ئاۋازدا بىرخىل سايرىماقتا
ئىدى. ئۇ بىر پەس ئۇلارغا تىكىلگىنىچە خىيال سۈرۈپ تۇردى.
چۈنكى، مەردان بىلەن غۇنچەم ئۇلارغا ئۇۋا ياساپ، قىشلىقى
توخۇلاردىن ئايرىپ دان بېرەتتى. پاقا باشلىقى ئەركىكى، يىلان
باشلىقى چىشسى ئىدى. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئۇچىنچىسىنىڭ بولـ
مىغانلىقىدىن ئىككىسى ئۇلارغا ئامراقلىق قىلاتتى.

2

ئۇرۇشتا يېڭىش بولغىنىدەك، يېڭىلىشمۇ بولىدۇ. ھۇجۇم
بولغاندا مۇداپىئەمۇ بولىدۇ. خۇشاللىق بىلەن قايغۇرۇشمۇ تەڭ
مەۋجۇت، رازۋېدكىدا تېخىمۇ شۇنداق. بۇنىڭدىن ئۇچ كۈن
بۇرۇن دۇشمەننىڭ ئىچكى قىسمىغا كىرگۈزۈلگەن سەككىز نە
پەر رازۋېدچىك سېزىلىپ قېلىپ، گومىنداڭچىلار ھەممىسىنى
تىرىك تۇرغۇزۇپلا جادۇغا بېسىپ باشلىرىنى جىڭنىڭ بازىرىغا
ئېسىپ قويغانىدى. مانا توختىيوپ بىلەن مەردان ئەلپاتتايوپنىڭ

ئىشى ئوڭدىن كېلىپ دۇشمەننىڭ جىڭىدىكى مەخپىي ھەربىي خەرىتىسىنى قولغا چۈشۈرۈپ سالامەت قايتىپ چىقتى. ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى توختىيوپ بىلەن ئەلپاتتايوپنى بىرىنچى دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئېلىپ دەرھال قەسىملارغا ئۇقتۇردى. ئىسيان كۆتۈرۈپ چىققان قادىر بىلەن سېلىمغا پاتپورەتچىلىك ئۇنۋانى بىلەن «پىدائىي» مېدالى بېرىلىپ، مۇئاۋىن ئىزۋوت كوماندىرى قىلىپ تەينىلەندى. ئوسمانوپ باتالیونى باجاخو ـ يونجىخو ئورۇشىغا قاتناشتۇرۇلماي، دۇشمەننىڭ كۆمگەن مىناسىنى تازىلاشتەك جىددىي ۋەخەتەرلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالدى. مەردان بۇ كېچە زادىلا ئۇخلىيالمىدى. بەدىنى چوغدەك قىزىپ كەتكەچكىمۇ تۇرۇپلا غال ـ غال تىترەپ كېتەتتى. كۆزىگە ئىسسىر ـ چىسسىر بىر نەرسىلەر كۆرۈنگەندەك قىلاتتى. ئاي ئولتۇرۇپ، ئەل ئايىغى بېسىلغاندىن كېيىن بۇ جىمجىتلىق ئورمان خۇددى گۆرەڭ قاراڭغۇ ھەم سىرلىق، قورقۇنچلۇق تۇيۇلاتتى. مەردان چوڭ ـ كىچىك ئۇرۇشلارغا قاتناشتى. قانچىلىغان دۇشمەنلەرنى يوقاتتى، ئەسىرگە ئالدى. يارىدارلارنى، جانسىز جاراھەتلەرنى يۇدۇپ ئاچىقتى. لېكىن، ھېچقانداق قورقۇنچ ۋە يىرگىنىش ھېس قىلمىدى. مەردان كۆزىنى ۋاقتىنچە چىڭ يۇمغانسېرى ئالدىنقى كېچىدىكى ھېلىقى ئىككى جاللاتنىڭ جان تالىشىپ خارقىرىشى، تولغىنىپ قوپۇپ، سوزۇلۇپ، يىغىلىشى، چىشلىرى غۇچۇرلاپ كۆزلىرىنىڭ ئالىيىشى، سېلىم بىلەن قادىرنىڭ ھېچبىر ھېيىقمايلا ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە كېلىشتۇرۇپ پىچاق ئۇرغانلىقى، «ھ» نىڭ جەسىتى ئۈستىدىكى قانغا مىلەنگەن خەنجەر كۆز ئالدىغا كېلىۋالاتتى.

«پاھ، پاھ، نېمىدېگەن دەھشەت.»

«ئەل قىساسى مىنەل ھەق، بۇ جازا ئۇلار ئۈچۈن بىر دىن- بىر توغرا، ئادىل ھۆكۈمغۇ.»

مەردان ئۇيان ئۆرۈلەتتى، بۇيان ئۆرۈلەتتى. ئۇنىڭ خىيالى بىر دە ھەشەتلىك دېڭىز دولقۇنىدا، بىر دە پايانسىز دېڭىز ساھىلىدا ئۇزەتتى. «ئاھ خۇدا، دادام بىلەن ئاپام». ئۇنىڭ كۆزلىرى ياشقا تولۇپ، يۈرەك - باغرى لازا سەپكەندەك ئېچىشىپ، ئوتتا كۆيگەندەك پۈچۈلىناتتى. ئۇلارنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا پولات تۇۋرۇكتەك ئېگىلمەي تۇرغان باتۇرانە سىماسى بىلەن تۇن نىسپىدە ياڭرىغان خىتابى كۆز ئالدىدا نامايان بولۇپ قۇلىقىدا جاراڭلايتتى. مەردانىڭ كۆز ئالدىدا ھېلىقى ئاتخانىدىكى ئىككى سېسىق جەسەت كۆمۈلگەن چىلە دۆڭىسى بىلەن ئىنقىلابىي قۇر- بانلار ئۈچۈن تىكلەنگەن ئاسمانپەلەك خاتىرە مۇنارى تۇراتتى.

«يوقالسۇن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى! ياشىسۇن ئازادلىق! قىساس!»

مەردان بۇ بۇيۇك خىتابنى، ئاتا - ئانا ۋەسىيىتىنى پېچىر- لاپ تەكرارلىدى. مەردان تاڭغا يېقىن ئۇخلىغاندەك قىلدى. چۈشىدە غۇنچەمنى كۆردى. مەردان ئالما شېخىدا تۇرۇپ يەر- دىكى غۇنچەمگە ئالما ئۈزۈپ تاشلاپ بېرىۋاتاتتى. غۇنچەم ئېتىكىنى ئېچىپ مەردان تاشلىغان ئالمىلارنى تۇتۇۋاتاتتى.

— مەردان، ئاۋايلا! مەردان، بولدى، قايتىپ چۈش! مەردانىڭ پۈتى شاختىن سىيرىلىپ كەتتى - دە، چۆچۈپ ئويغاندى.

«غۇنچەم، غۇنچەم، غۇنچەم!» مەردان ئەتراپىغا قارىدى. چۈشىنىڭ ئاخىرىنى كۆرىمەن دەپ كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ يېتىپ باقتى، بىراق كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

مەردانىنى ھېچقاچان يۇز بەرمىگەن پەرىشانلىق باسقانىدى. ئۇ نېمە ئويلىسۇن، نېمە قىلسۇن كۆز ئالدىدا غۇنچەمنىڭ يۇلۇتۇزدەك چاقناپ تۇرغان گۈزەل سىماسى گەۋدىلىنەتتى. مەردان بۇگۈن كۈندىكىدىن خېلىلا بۇرۇن تۇرۇپ، پايانسىز ئورمان ئىچىدە خىيال سۈرۈپ يۈردى. قارلىق تەڭرىتاغ چوققىلىرىغا، يېشىل قارىغايلىق تاغ قاپتاللىرىغا، كۆك ئاسماندا ئۇيان - بۇيان ئۇچۇپ ئۆتكەن ئۆردەك، تۇرنىلارغا سەپسېلىپ قارايتتى.

«ئاھ جېنىم غۇنچەم! خويما سېغىنىدىمغۇ سېنى، مۇشۇنداق ھەسرەتلىك كۈنلەردە يېنىمدا بىرگە بولغان بولساڭچۇ؟ يۈرىكىمگە بىر پارچە ئىشق - مۇھەببەت ئوتىنى يېقىپ قويىدۇڭ، بۇ ئوتتا سەن قانچىلىك كۆيۈپ ئۆرتىنىپ يۈرىدىغانسەن؟... ئاھ غۇنچەم!»

مەردان غۇنچەمگە ھەرگىز ۋاپاسىزلىق قىلمايدۇ. خۇدا ساقلىسۇن ئۇنداق مۇناپىقلىقتىن. مەردان پىدائىي بولۇپ ئىنقىلاب سېپىگە كىرگەن، مانا ھازىر مىللىي ئارمىيىنىڭ ئوفىتسېرى، جەڭگىۋار جەڭچىسى، ئۇرۇش تۈپەيلى ئالدىنقى سەپكە كەلگەن. يالغۇز غۇنچەمنىڭ ئەمەس، مىڭلىغان غۇنچەم سىياق مەزلۇم ئەللەرنىڭ، پۈتكۈل خەلقنىڭ ئازادلىقى، بەخت - سائادىتى ئۈچۈن ئۆزىنى كۈرەش مەيدانىغا ئاتقان پىدائىي جەڭچى. ئۇنىڭ پۈتكۈل خىيالى ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، خەلقنىڭ ئەركىنلىكى بىلەن بەند بولغاچقا، شەخسىي ئارزۇ - ھەۋىسى ئۈچۈن كۆڭۈل بۆلگۈدەك ۋاقىت، پۇرسەتمۇ بولمىغان، چولىسىمۇ تەگمىگەنىدى ۋە شۇنداق بولاتتى. ئۇ پەقەت ئۇيقۇسىز كېچىلەردە، مۇڭلانغان پەيتلەردە ۋە ياكى چۈشىدىلا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسىنى، ئۇنىڭ بىپايان، گۈزەل، مەنزىرىلىك دالا - يايلاقلىرىنى، باغۇ بوستانلىرىنى، ئانا مەكتىپىنى سەيلە قىلاتتى. بىللە

ئوقۇپ، بىللە چوڭ بولغان ساۋاقداش، ئەل ـ ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە ئويناپ كۈلۈشەتتى. مېھرىبان ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ ئەركىلەيتتى. غۇنچەم بىلەن بىرگە باغلار ئارا، تاغلار ئارا، كەڭ ئېتىزلاردا، ئالتۇن دان خامانلاردا سەيلە قىلاتتى. ھەتتا ئۇيقۇسى كەلگەندە بىر ـ بىرىگە بېشىنى قويۇشۇپ ئۇخلىشىپمۇ قالاتتى...

ئورمان ئىچىدە يېقىنلا يەردە بىر جەڭچىنىڭ ناخشا ئاۋازى ئاڭلاندى.

قاتار ـ قاتار تىزىلغان جەڭچى بالىلار،
قوللىرىغا قورال ئېلىپ ئاتلانغانلار.
ۋەتەن ئۈچۈن، خەلق ئۈچۈن پىدائىيلار،
جانجىگىرىم ئوغلانمىنى كۆردۈڭلارمۇ؟

بالاڭنىڭ باتۇرلۇق مېدالى بار،
كۆكسىنى زىننەتلىگەن نىشانى بار.
دۈشمەننى مەغلۇپ قىلىش ئارمىنى بار،
بالام دەپ كۆز يېشىڭنى تۆكمە ئانا.

ئۇ ناخشا تۈگىگۈچە ئاڭلىدى ـ دە، ئىختىيارسىز ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى.

«ئېھ ئانىلار! ئانا دېگەن نام نېمىدېگەن ئەزىز، قەدىرلىك، ئۇلۇغ ـ ھە!»

ئۇرۇش، ھەي ئۇرۇش، مىليونلىغان ئاتا ـ ئانىلارنىڭ يۈرەك رىشتى بۇ ئۇرۇشلارغا ئاتىغان ئوغلانلىرىغا تۇتاشقان. مەردان تۇنۇگۈن كەچتە تاپشۇرۇۋالغان ئىككى پارچە خەتنى يادـ

چۇقىدىن ئالدى. بۇ خەتلەرنىڭ بىرسى ئىلىنىڭ بىر يېزىسىدىكى ھۆرۈنساخان دېگەن ئاندىن، ئىككىنچىسى بەختىيار دېگەن ئوقۇغۇچىدىن كەلگەنىدى.

«ئوغلۇم! ــ دېگەنىدى ئانا خېتىنىڭ ئاخىرىدا پەخىرلەنگەن ھالدا، ــ بىز ھازىر ئانا تۇپرىقىمىزدا ياشاۋاتقان بەختلىك ئاتا ـ ئانىلارمىز. چۈنكى، بىز ئۆز بالىلىرىمىزدىن پەخىرلىنىمىز. بالىلىرىم، سىلەر قورال ئېلىپ دۈشمەنلىرىمىزنى يوقىتىۋاتىسىلەر. مەڭگۈ ئازادلىقىمىز ئۈچۈن قان كېچىپ ئۇرۇش قىلىۋاتىسىلەر. سىلەردىن بۇگۈنكى خەلقىمىزلا ئەمەس، بەلكى ئەڭ قىسقىسى كەلگۈسى تارىخ ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز رازى بولىدۇ. ئاخىرقى ئۈمىد ۋە غەلىبە يەنىلا سىلەردە.»

ئىككىنچى خەتتە:

«ساۋاقدىشىم، ــ دېگەنىدى بەختىيار خېتىنىڭ ئاخىرىدا ــ مەن يېقىندا ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىگە ئىمتىھان بېرىپ 95 نەتىجەم بىلەن قانۇن سىنىپىغا ئۆتتۈم، بىز پەقەت سىلەرگە ئوخشاش قەھرىمان جەڭچىلىرىمىزنىڭ دۈشمەننى تەلتۆكۈس يوقىتىپ، ئازاد، تىنچ تۇرمۇش شارائىت يارىتىپ بېرىشىڭلاردىنلا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولۇپ كەلگۈسىدە ۋەتەنگە، خەلقىمىزگە پايدىلىق ئادەم بولۇپ يېتىشىپ چىقالايمىز. مەن قولۇڭنى قاتتىق سىقىپ تۇرۇپ پەرھاتنىڭ «ۋەتەن ئىشقى، يار ئىشقىنى كۆز بىلەن ئەمەس، دىل بىلەن باغلاش كېرەك» دېگەن بىر جۈملە سۆزىنى ئەسلىتىپ ئۆتمەكچىمەن، شۇنداقلا سەن، بىز ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلار پەخىرلەنگۈدەك ئىش قىلالايسەن.»

مەردان ھەر ئىككى خەتنى ئاۋايلاپ قاتلىدى. «ئاخىرقى ئۈمىد يەنىلا سىلەردە، كەلگۈسى ئەۋلادلار پەخىرلەنگۈدەك ئىش

قىلالايسەن» دەپ پىچىرلىدى ئۇ خەتتە ئوقۇغانلىرىنى تەكرار-لاپ. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قانداقتۇر ئاق ياغلىق تاڭغان خوش چىراي ئانا بىلەن بىر ئوقۇغۇچى غۇۋا تۇراتتى.

«قانۇن سىنىپى؟» تەكرارلىدى مەردان. شۇئان ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا غۇنچەمنىڭ ئاي جامالى كەلدى. «مەردان، مەن بۇ يىل مىللەتلەر گىمنازىيىسىنىڭ قانۇن سىنىپىدا ئوقۇيمەن، بولامدۇ؟» ئۇنىڭ زىلۋا ئاۋازى قۇلىقىدا جاراڭلايتتى. گىرە-لەشكەن قوللار، ئۆتۈشكەن دەملەر، تەلمۇرۈشكەن كۆزلەر ... ئاھ خۇدا، مەردان بىر پەس ئەس - ھوشىنى يوقا-تىپ قېتىپلا قالغانىدى. ئوڭمۇ، چۈشمۇ، خىيالمۇ؟ ئۇ تەرگە چۆممەكتە ئىدى.

«غۇنچەم! غۇنچەم!» پىچىرلىدى مەردان. ئۇ غۇنچەمنىڭ قانۇن سىنىپىغا كىرگەن - كىرمىگىنىنى بىلىشى كېرەك. ئۆزى ئۇرۇش تۈگىشى بىلەن ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇيدىغۇ، ئا-خىر مەردان سۆگەتكە يۆلىنىپ ئولتۇردى - دە، سومكىسىدىن قەغەز - قەلەم ئېلىپ غۇنچەمگە قارىتىپ خەت يازدى:

«غۇنچەم، ياخشىمۇسەن؟ مەن سېنى يەنىلا سەن دەپ يې-زىشنى لايىق كۆردۈم، چۈنكى سەن مېنىڭ غۇنچەم.»

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، مەردانىنىڭ غۇنچەمگە يازغان خېتى تېخى ئىگىسىگە تەگمىدى، شۇڭا بۇ يەردە ئاشكارىلاش تولىمۇ ئەدەپسىزلىك. خەتنىڭ ئەينىنى ئۆز نۆۋىتىدە ئوقۇپ كۆرەر-مىز. مەردان خەتنى يېزىۋېتىپ مۇنۇ بىر كۇپلېت خەلق ناخشا-سىنى پەس ئاۋازدا ئېيتتى. خەتتە يازدىمۇ، بىلمەيمەن.

سەن سېغىنىدىغۇمۇ مېنى،
خويما سېغىنىدىم مەن سېنى.

سەن يۈرەكىڭدە سېغىنساڭ،
مەن جىگەرىمدە سېنى.

مەردان خەتنى يۈرەك شەكلىدە قاتلاپ كونۋېرتقا سالدى - دە، ئاغزىنى يەملىدى ھەم كونۋېرت تېشىغا ئادرېسنى يازغاندىن كېيىن «1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، جىلغا» دەپ قوشۇپ قويدى.

ھەربىي پوچتا بەش كۈندە بىر كېلەتتى. كەتكىلى تېخى ئىككى كۈن بولغانىدى.

بەشىنچى باب

1

سېرىق موۋتتىن كىيىم كىيىپ گېنېرال مايورلۇق پاگون تاقىغان، ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ ئوندىن ئوشۇق چوڭ، كىچىك ئوردىن تاقىغان گېنېرال گۈچىنىڭ ئاستا قەدەم بېسىپ كېڭەشخانىغا كىرىپ كېلىشىگە ئوتتۇزغا يېقىن پولك كوماندىر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ قارشى ئېلىشتى. گېنېرال ئادەتتى بو-يىچە ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ پۇلاڭلىتىپ، يېرىم - يارتا كۈلۈم-سىرىگىنىچە تۆرەدە ئېسىسقلىق جياڭ جيېشىنىڭ ھەشەمەتلىك سۈرىتى ئالدىدا تىك تۇرۇپ، بېشىنى يېرىم ئەگدى، ئاندىن ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، قول ئىشارىتى بىلەن ئۆرە تۇرغانلارغا «ئولتۇرۇش» دېدى ۋە ئۆزى ئۈستەلنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇر-دى.

پۈتۈن ئىلى رايونى، بىر شەھەر، 12 ناھىيە قولدىن كې-تىپ، بىر دېۋىزىيە دۆلەت ئارمىيىسى بىلەن ئۇرۇمچىدىن يوتا داۋىنى ئارقىلىق بىرىنچى تۇركۈم ئەۋەتىلگەن يەتتە مىڭ، ئىكـ-كىنچى قېتىم ئەۋەتىلگەن تۆت مىڭ گومىنداڭ ئارمىيىسى قە-رىلىپ، ئەسىرگە چۈشۈپ پۈتۈنلەي يوقالدى.

2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى غۇلجا ئاتلىق چوڭ ئەترىتى گۇ گېنېرال قوماندانلىقىدىكى ئۇچىنچى پولكىنى سۇر - توقاي قە-لىپ قوغلاپ يۈرۈپ زەربە بەرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئامان قالغىنى ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي قېچىپ داخىيەنزە، جىڭخا

ئۇلاشتى. كەڭسايى ئاتلىق چوڭ ئەترەت پارتىزانلىرى ئىككى پولكقا ھۇجۇم قىلىپ دۇشمەننى توختاۋسىز قوغلاپ، سىتەيدىن داخىيەنزىگە ئاپىرىپ تىقتى.

1945 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى غۇلجا شەھىرىدە داغدۇغىلىق چوڭ يىغىن، نامايىش ئۆتكۈزۈلۈپ، تارقاق پارتىزانلار ئەترىتى مىللىي ئارمىيىگە ئۆزگەرتىلىپ مىللىي ئارمىيە ئۇچۇ يۆنىلىش بويىچە ئۇرۇش قىلىشقا ئاتلاندى. داخىيەنزىدە تۇرغان گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ بىر پولكىدىن ئارتۇق ئەسكىرىي قىسمى «كەلدى ـ كەلدى» دېگەن داۋراڭدىنلا قورقۇپ كېتىپ، بىر پايمۇ ئوق ئاتماي، قاچقان پېتى جىڭخا كېلىپ تىقىلدى. مانا مۇشۇنداق تارىخىي بۇرۇلۇش، ئەجەللىك بۇرنىغا يېيىشتىن كېيىن گومىنداڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى «ئالتە ئوغرى» نىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى، ئۇلار تاسادىپىي ئادەملەر بولماي، بەلكى مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتا، خەلق ئىچىدىن يېتىلگەن ئىسيانكارلار، ئازادلىق تۇغىنى كۆتۈرگەن جەڭگىۋارلار ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇش بىلەن بىللە، ئۇلاردا قورقۇنچ، تەھدىت پەيدا بولغانىدى.

گۇ گېنېرال شىخودىكى ئۇچ كۈنلۈك مەخپىي ئېچىلغان ھەربىي كېڭەشكە قاتنىشىپ، گېنېرال شىي فېڭنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ قايتتى. مانا شۇ بۇيرۇق بويىچە بۇگۈنكى ھەربىي كېڭەشتە مۇشۇكتىن يولۇاسقا ئايلانغان ئاشۇ ئىنقىلابچىلارنى دەپنە قىلىش چارىسىنى مۇزاكىرە قىلماقچى.

«ھەر كاللىدا بىر خىيال» دېگەندەك، ئۇلاشتۇرۇپ چەكىكەن سىگارتىنىڭ قاڭسىق ئىس ـ تۈتەكلىرى ئىچىدە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ئولتۇرغان گېنېرال گۇ گېنېرال شىينىڭ «ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ جىڭ، شىخو ئەتراپىدا بىرسىنىمۇ قويماي تەلتۆكۈس

يوقىتىمىز ياكى بىرسىمىزمۇ ساق قالماي ئۆلۈپ تۈگەيمىز» دېگەن بۇيرۇقىنى ئەسلىگىنىدە، قانداقتۇر بىر سىرتماق گېلىنى سىققاندەك، يۈرىكىگە قادالغان خەنجەر ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى ـ دە، پېشانىسىدىن سوغۇق تەر چىقىپ كېتەتتى.

ـــ قېنى، ئاخبارات بېرىڭ، جاۋ سەنمۇجاڭ! ـــ دېدى گۇ گېنېرال شتاب باشلىقى جاۋغا.

جاۋ سەنمۇ جاڭ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئاستا قەدەم بىلەن تامدىكى ئېسىسقلىق تۇرغان ھەربىي خەرىتە تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، جياڭ جېيشىنىڭ سۇرىتىگە، ئاندىن گۇ گېنېرالغا خۇشامەت ۋە ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئېگىلىپ ھىجىيىپ قويدى ـ دە، خەرىتىگە بىر قۇر قارىۋالغاندىن كېيىن، كۆرسەتكۈچ تاياقىنى قولىغا ئېلىپ، خەرىتىدىكى ھەربىي بەلگىلەرنى كۆرسەتتى.

ـــ ئوغرىلار، ـــ دەپ سۆزىنى باشلىدى جاۋ سەنمۇجاڭ «ئوغرى» دېگەن ئىبارىنى ئۇرغۇ بىلەن ئېيتىپ، ـــ بىزنىڭ داخىيەنزىگە ئالدىن قويغان بىر پولك ئەسكىرىي كۈچىمىز ئوغرىلار بىلەن جان تىكىپ ئېلىشقاندىن كېيىن، نەتىجىدە پىلانلىق تۈردە ئىستىھكامنى تاشلاپ بېرىپ، چېكىنىپ چىقىپ، باجاخو ـ يونجىخودىكى قىسىملارغا كېلىپ قوشۇلدى. جەمئىي بىلەن شىخو ئەتراپىدا يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئوغرىلارنىڭ 80 گە يېقىن ئادىمى تارباغاتايدىن كەلگەن ئوغرىلار بىلەن بىرلىشىپ، چاغاتاي داۋىنىدىكى بىزنىڭ ئالدىنقى سەپ ئىستىھكامىمىزغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، بىزدىن 14 كىشى چىقىم بولدى. قالغىنى چېكىنىپ چىقىپ يونجىخودىكى قىسىملارغا قوشۇلدى. ھازىر بۇ ئوغرىلار بىزنىڭ شىخو بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمىزنى چورتتىدە ئۈزۈش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت

قىلىۋاتىدۇ. دېمەك، يىغىپ ئېيتقىنىدا، بىزنىڭ باجاخۇ - يونجىخودىن باشقا، باشقا ... يەنى مۇنداقسىگە ئېيتقاندا، باشقا يەردىكى ئالدىنقى ئىستىھاملىرىمىز ئوغرىلار تەرىپىدىن، تەرىپىدىن ...

جاۋ سەنمۇجاڭ بوغۇزىغا يېگىنە تۇرۇپ قالغاندەك بىرنەچچە قېتىم قۇرۇق يۆتەلدى - دە، شۇ باھانە بىلەن سۆزىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى.

ـــ جانابىي سەنمۇجاڭ، مەن سىزنى قىرىق يىلدىن بېرىقى كونا خامانىنى سورۇپ قاچقان - تۇرغىنىڭىزنى سۆزلەڭ دېمىدىم. بىزگە مۇھىمى ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ، قىسقىسى ئۇلار بىزگە قاچان، قايسى چاغدا ھۇجۇم قىلىشى مۇمكىن، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمىزنى، يەنى ئوچۇق ئېيتقاندا ئۇلار بىزنى قايسى تەرەپلەردىن مۇھاسىرىگە ئالدى، دېمەكچىمەن. جانابىي سەنمۇجاڭ، سىزنىڭ ئاخباراتىڭىز خۇددى ئېشەك ھاڭرىغاندەك، ياق، قۇلاققا مۇشت ئۇرغاندەك.

ئىككى ئايدىن بېرى تۇخۇم باسقان كۇرۇك توخۇدەك، ئالدىغاندەك جىمىڭ بازىرىغا قامىلىپ ياتقان جاۋ سەنمۇجاڭ «قۇيۇندەك ھەركەت قىلىپ، چاقماقتەك ئىلگىرىلەۋاتقان» پايانسىز دېڭىز - ئوكيانەك خەلق كۇچىگە تايانغان ئىنقىلابچىلارنىڭ بۇ مەخپىي سىرىنى نەدىنمۇ بىلسۇن. «ۋاي قوۋۇرغام، ئاناڭنى خۇمپەر، ئۆزىچە قىلغان يوغانچىلىقىنى» پىچىرلىدى ئىزا - نومۇسقا ئۆلۈپ ئاچچىق يۇتۇۋالغان سەنمۇجاڭ.

ـــ دوكلات! ـــ دېدى ئىشىكتىن كىرىپ ئون قەدەم بېسىپ تىك تۇرغان تېلېگراف خادىمى. ئۇ قولىدىكى بىر ۋاراق قەغەزگە بېسىلغان تېلېگراممىنى جاۋ سەنمۇجاڭغا ئۇزاتتى. تېلېگراممىغا ئون - تىنسىز بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈشكە ئۈلگۈر-

گەن جاۋ سەنمۇجاڭنىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆزگىرىپ دار ئالدىدا. كى جىنايەتچىدەك تاتىرىپ، يۈزىدە قان قالمىدى.

ـــ تىلىڭىزنى مۇشۇك ئۇزۇۋالمىغاندۇ، جاۋسەنمۇجاڭ، تېزرەك ئوقۇمامسىز! ـــ دېدى گېنېرال زەردە بىلەن.

ـــ خوپ، جانابىي گېنېرال! ـــ سەنمۇجاڭ ئېغىر تىن ئالدى ـ دە، تېلېگراممىنى ئوقۇدى:

«جىددىي ئۇقتۇرۇش:

ئۇرۇمچى باش سەنمۇبۇنىڭ ئايروپىلان ئارقىلىق ئالدىنقى سەپ جىڭ ـ شىخو ئەتراپىنى رازۋېدكا قىلىپ تارتقان سۈرەت ۋە ئىشەنچلىك تەكشۈرۈشچە، ئىلى ئوغرىلىرى جىڭنىڭ جەنۇبى، غەربى ۋە شىمالىنى پۈتۈنلەي قورشاپ، ئەسكىرىي كۈچىنى تولۇق يۆتكەپ جىددىي ئۇرۇش تەييارلىقى قىلماقتا. شۇنداقلا جىڭ بىلەن شىخو ئارىلىقىدىكى بورتاجى ئەتراپىدا بىر قىسىم ئوغرىلارنىڭ ھەرىكىتى بايقالغان. بۇنىڭدىن باشقا، شىخو ناھىيىسىنىمۇ جەنۇب، غەرب، شىمال تەرەپتىن مۇھاسىرىگە ئالغان. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ جىڭ بىلەن شىخوغا بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىشى ئەملىيەتكە يېقىن تۇرىدۇ. مۇشۇ مۇناسىۋەتتىن باشلاپ قىسىملارنىڭ ئۆز ئىستىھكاملىرىدا جىددىي ھالەتتە تۇرۇپ ھۇجۇم قىلىشقا پېتىنغان ئوغرىلارنى قايتۇرۇپ، قوغلاپ يۇرۇپ تەلتۆكۈس يوقىتىشىڭلارنى بۇيرۇيمەن.

ئالدىنقى سەپ شىخۇ قوماندانلىق شتابى:

1945 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى»

گېنېرال گۈنى سوغۇق تەر بېسىپ، تېنىگە قانداقتۇر بىر يوشۇرۇن تىترەك ئولاشقانىدى. دېمەك، «توپنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئاتنى قۇربان بېرىش» كېرەك ئىكەن ـ دە، دېگەن

خىيال كاللىسىدىن كەچكەندە ئۇنىڭ يۈرىكى توختاپ قالغاندەك تۇيۇلدى. گېنېرال ئۆزىنى زورىغا بېسىش ئۈچۈن بىر تال سىگارتنى ئېلىپ تۇتاشتۇردى ـ دە، بىرنەچچە قېتىم شوراپ ئېسىنى يىغدى.

ـــ بۇيرۇق! ـــ دېدى گېنېرال تۇيۇقسىز ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، خۇددى زەھەرلىك يىلاندەك ئالدىدا بۇتقا ئوخشاش قېتىپ تۇرۇشقان 100 دىن ئارتۇق ئوفىتسېرلارغا چەكچىيىپ تۇرۇپ، ـــ بىرىنچىدىن، ھازىردىن باشلاپ پۈتۈن قىسىملار جىددىي ھالەتكە ئۆتسۇن. ئىككىنچىدىن، ئىارقىا سەپ تەمىنات قىسىملىرى بىر ھەپتىلىك ئوزۇق ـ تۇلۇك، ئوتۇن ـ ياغاچلارنى تەييارلىسۇن. ئۈچىنچىدىن، گۇمانلىق دەپ قارالغان بارلىق كىشىلەر مۇشۇ كېچىدىن باشلاپ تۇتقۇن قىلىنىپ يوقىتىلسۇن. مىكى ئۆلسە ئۆلسۇنكى، بىرسىمۇ قاچۇرۇپ قويۇلمىسۇن. تۆتىنچىدىن، باجاخو ـ يونجىخوغا ئىككىدىن تۆت پولك ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ھۇجۇمى قايتۇرۇلسۇن. ئاندىن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ ستەي، سەنتەيگە يەتكۈزمەي تۇرۇپ ئوغرىلار تەلتۆكۈس يوقىتىلسۇن.

گېنېرال تىلى قۇرۇپ قاتتىق قېقىلدى ـ دە، سىگارتنى ئىككى قېتىم شورىدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن بۇرۇقتۇم بولۇپ چىقىقان كۆكۈش ئىس سۇ يۈزىدە پەيدا بولغان كۆپۈكتەك يوقاپ كەتتى.

ـــ بەشىنچىدىن، ـــ دېدى گېنېرال سەل دېمىنى ئالغاندىن كېيىن بۇيرۇقنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ جىڭ دەرياسى ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ قېنى بىلەن قىپقىزىل بولۇپ ئاقسۇن. ئۇرۇشتا مەيلى كوماندىر، مەيلى ئەسكەر قاچسا، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشتىن باش تارتسا، ھەتتا ئارقىسىغا قارىسا، شۇ جاي، شۇ مىنۇتـ

تا ئېتىپ تاشلانسۇن. بۇ ۋەزىپە مۇئاۋىن كوماندىرغا تاپشۇرۇلـ
دى. مەجلىس تۈگىدى، قايتىشلار.
يـۇزدىن ئوشۇق كـومـانـدىـر بىر ـ بىرسىگە مەنىلىك
قاراشتى ـ دە، ئۆلۈم خېتىنى ئېلىپ قايتقان قاتىل جىنايەتچىـ
لەرگە ئوخشاش سۆرىلىپ قايتىشتى.
ـــ بىز قاچساق ئاتىدىغان كىشى بارکەنۇ، خوجايىن قاچسا
كىم ئاتار، لاۋجاۋ؟ ـــ دېدى پولك كوماندىرى ژاك يۈرتدىشىغا
ھېسداشلىق قىلغاندەك.
ـــ ئاتىدىغان كىشى بار، ـــ دېدى جاۋ سەنمۇجاك.
ـــ كىم ئۇ؟
ـــ كىم بولاتتى، خوتۇنى، ـــ دېدى سەنمۇجاك.
گېنېرال دېرىزىنى ئېچىپ تالاغا قارىدى. ئاسمان تۇمانلـ
شىپ ئالىيېشىل سىرلانغان گۈمبەزسىمان ئۇچۇپ يۈرگەندەك، ئـ
گىسىنى تاپالماي يۈرگەندەك بىلىندى. گېنېرال دەرھال كېلىپ
ئۇستەلنىڭ تارتمىسىنى، ئاندىن ئالتۇن، كۈموش، قىممەتلىك
بۇيۇملارنى قويىدىغان ئىشكاپنى ئېچىپ قارىدى. ئالتۇن ـ تىللا
سېلىنغان قۇتا تېپىلمىدى. «توختا، ـــ دېدى گېنېرال بىر
ئاز ئويلانغاندىن كېيىن ئېسىگە ئېلىپ، ـــ ئۇ نەرسىلەر ھېلـ
قى قانجۇقنىڭ زىبۇ زىننەت قاچىسىدا.»
گېنېرال كەتكۈزۈپ قويغان خاتالىقىغا ئەندىشىلىك ئۆكۈنـ
دى ـ دە، ئۇتتۇرۇپ قويغان قىمارۋازدەك بىر بېسىپ، ئىككى
بېسىپ ئايالىنىڭ خانىسىغا قاراپ ماڭدى.
گومىنداڭنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي، مەمۇرىي ئە
مەلدارلىرى ئۇچۇن ئۆزلىرىدىن ئون بەش ياش كىچىك سەتەڭ
ئايالالارنى ئېلىش بىر خىل مودا ئىدى. بۇ مودا خېنىملار
يۇقىرىنى قولغا كەلتۈرۈپ مەنسىپىنى ئۆرلىتىش، تۆۋەننى

مەھلىيا قىلىپ سېپىل ـ قورغان قۇرۇش، ھەتتا دىپلوماتىيە ئۇچۇنمۇ رول ئويناتتى. گۇ گېنېرال بۇنىڭدىن يەتتە يىل بۇرۇن پولك باشلىقى ۋاقتىدا ئۆزىدىن ئۈچ ياش چوڭ خوتۇنىنى قويۇپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى ئىزۇۋت باشلىقىنىڭ خوتۇنى-نى تارتىۋالغانىدى. گېنېرال بىلەن بۇ خېنىم ئوتتۇرىسىدىكى ياش پەرقى توپتوغرا ئون يەتتە ياش ئىدى.

2

تەڭرىتاغنىڭ ئېتىكىدىكى بىر چىملىق ئۈستىگە سېلىنغان بىرىزېنت ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان گېنېرال لېيت-نانت ئىسھاقبەك مونۇن پۈتۈن جۇڭغارىيە ئويمانلىقىغا نەزەر تاشلاپ، بۇ ئانا دىيارغا تويمىغاندەك زور ئارزۇ بىلەن قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ تۇم قارا بۇرۇتى قان تېمىپ تۇرغان تاۋاقتەك يۇزىگە ئاجايىپ كۆركەم تۇس ئاتا قىلغانىدى. ئۇنىڭ يىراقلارغا تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن باتۇرلۇقى، نى ـ نى ئۇرۇشلاردا قوماندانلىق قىلىپ دۈشمەن ئۈستىدىن غالىب كەلگەنلىكى، ھەربىي ئالىم، ئالىي قوماندان بولۇشقا مۇناسىپلىقى چىقىپ تۇراتتى.

ـــ كەل باۋىرلىرىم[1]، كېلىڭلار! ـــ دېدى گېنېرال ھەرقايسى پولك كوماندىرلىرىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ـــ بىز بۇگۈن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزدىن مىراس بولۇپ قېنىمىزغا سىڭگەن ئادىتىمىز بويىچە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ھەربىي كېڭەشنى ئۆتكۈزسەك قانداق دەيسىلەر؟ ـــ ئۇ بىر قاپ

① باۋىرلىرىم ـــ قېرىنداشلىرىم مەنىسىدە.

پاپروسنی بۇزۇپ ھەرقايسى كوماندىرلار ئالدىغا ئۇزاتتى ـ ده، ئۆزى باشلامچى بولۇپ پاپروسنى تۇتاشتۇردى. كوماندىرلارنىڭ ئاغزىدىن چەمبىرەك بولۇپ چىققان كۆكۈش ئىسلار ئۆرلىگەنسىرى دولقۇن ياساپ كېڭەيمەكته ئىدى.

«مېنىڭ باتۇرلىرىم» دەپ زوقى كېلەتتى ئۇزۇن يىللار ھەربىي تۇرمۇشتا ئۆتكەن ۋە ئۇرۇشتا قوماندانلىق قىلغان، ئەينى ۋاقىتتا ئۇچىنچى ئاتلىق پولك نامى بىلەن شېئڭ شىسەي، گومىنداڭ دائىرىلىرىنى ۋەسۋەسىگە سالغان گېنېرال ئىساقبېك مۇنۇن. بۇرۇنى خەت تارتقان يىگىرمە بەش ياشلار ئەترادىكى ياشلار ـــ ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، شىبە، تاتار، خۇيزۇ، رۇس مىللەتلىرىدىن بولغان بۇ باتۇرلار، ھەرقايسى شەھەر، يېزا ـ قىشلاقلاردىن پىدائىي بولۇپ سەپكە كىرگەنىدى. تېخى سەككىز ئاي ئىچىدىلا ئۇرۇشتا، ئەمەلىي ئىشتا چېنىقىپ، پىشىپ يېتىلگەن باتۇرلار ۋە ھەربىي قوماندانلار بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ روھى ئۇستۇن، يېڭىشكە ھەرقاچان ئىشەنچ كامىل، ھەقىقەتەنمۇ باتۇر دېيىشكە مۇناسىپ ئىدى.

ـــ قاراڭلار! ـــ دېدى گېنېرال ئاسمان گۇمبىزىگە قاراپ يېيىلىپ يانقان جۇڭغارىيە ئويمانلىقىنى ئالقىنى بىلەن ئىما قىلىپ تۇرۇپ، ـــ مۇشۇ ئالدىمىزدا پايانسىز يانقان گۈزەل زېمىن، بىزنىڭ ئانا تۇپراقىمىز جۇڭغارىيە، ئاشۇ گۈزەل تۇپراق ئاستىدا يانقان نېفىت، ئالتۇن، تۆمۈر، كۆمۈش، مىس، كۆمۈر ۋە باشقا بايلىقلار، قاراڭلار! ئالتۇن ئاشلىق، كۆمۈشتەك پاختىراپ تۇرغان تۇز، يېشىللىققا پۈركەنگەن پايانسىز ئورمان، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى خەلقىمىزنىڭ بايلىقىغۇ.

گېنېرال باشلىق كوماندىرلار بىر پەس تۆۋەندە سوزۇلۇپ يانقان جۇڭغارىيە ئويمانلىقىغا قاراشتى. يىراق ـ يىراقلاردا

كۆرۈنگەن قارلىق تاغلار، خادا تاشلار، يېشىل قارىغايلىقلار، ئورمانلىقلاردىن كۆتۈرۈلگەن كۆكۈش ئىسلار بۇ گۈزەل دىيارغا تېخىمۇ ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى.

— يولداشلار، ھازىر شتاب باشلىقى دۇشمەن ئەھۋالىدىن ئاخبارات بېرىدۇ، — دېدى گېنېرال.

شتاب باشلىقى پولكوۋنىك خەسەنوپ ئادىتى بويىچە بۇرۇنىنى ئوك قولى بىلەن يېنىككىنە بىر قېتىم سىلاپ قىسقا يۆتەلدى. ئاندىن قولىغا كۆرسەتكۈچ تاياقنى ئېلىپ، ئوتتۇرىدا يېيىلغان تۇرغان خەرىتىگە بىرقۇر قارىغاندىن كېيىن سۆز باشلىدى:

— يولداشلار! قارشىلار، مانا بۇ پۈتۈن جۇڭغارىيە ئويمانلىقى، بۇ تاشيول ئۇرۇمچىدىن باشلىنىپ شىخۇ، جىڭدىن ئۆتۈپ بۇ يېقى غۇلجىغا، ئۇ يېقى شىخودىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تارباغاتاي، ئالتايغا تۇتىشىدۇ. بىز پۈتۈن ئىلى ۋىلايىتى، شۇنداقلا بورتالا، ئارشاڭ ناھىيىسىنى ئازاد قىلغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ئۇرۇمچى دائىرىلىرى بىزنىڭ ئالتاي، تارباغاتايىنى ئازاد قىلىشىمىزنى، شۇنداقلا ئۇرۇمچىگە قاراپ ئىلگىرىلىشىمىزنى توسۇش، قايتۇرما ھۇجۇم قىلىپ بىزنىڭ قىسىملىرىمىزنى يوقىتىش مەقسىتىدە جىڭنى پولات ئىستىھكام قىلىپ قۇرۇپ، شىخودا ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى قۇردى، — شتاب باشلىقى كوماندىرلارغا بىرقۇر قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — دېمەك بىزنىڭ ئىگىلىشىمىزچە شىخو ئالدىنقى سەپنىڭ قوماندانى سەي يىشى ئىكەن. ئۇنىڭ ئىختىيارىدا ئىككىنچى جۇننىڭ بىر ئاتلىق دىۋىزىيىسى بىلەن يەتتىنچى زاپاس دىۋىزىيە، 45 - دىۋىزىيىنىڭ بىر پولكى بولۇپ، 10 مىڭدىن ئارتۇق مۇنتىزىم ھەربىي كۈچ بار ئىكەن. گومىنداڭچىلار شىخو بىلەن جىڭنى بىر گەۋدە قىلىپ ئەسكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاش-

تۇرۇپتۇ، ــ شتاب باشلىقى پولكوۋنىك خەسەنوپ بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ كۆرسەتكۈچ تاياقنى جىلگە ناھىيىسى ئۈستىگە توغرىلىدى، ــ جىڭدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىغا گېنېرال گۈچى قوماندانلىق قىلىدۇ، ئۇنىڭ قولىدا 45 ـ دىۋىزىيىنىڭ بىر پولكى، زاپاس 7 ـ دىۋىزىيىنىڭ 20 ـ پولكى ۋە تاغ زەمبىرەكچىلەر قىسمىدىن بولۇپ 7000 مىڭدىن ئارتۇق مۇنتـ. زىم ئەسكىرىي كۈچ بار، ئەسكىرىي كۈچىنى جىڭنى ئاساس قىلىپ باجاخو ـ يونجىخولارغا ئورۇنلاشتۇردى. جىڭنىڭ ئىسـ. تىھكامىنى كۈچەيتىپ، پوتەي، ئاكوپ، خەندەك كولىغان، سېپىل سىرتىغا يوشۇرۇن مىنا كۆمگەن، ــ شتاب باشلىقى مەغرۇرلانغاندەك قىلىپ ئىشەنچ بىلەن كوماندىرلارغا قارىدى، ــ بۇنىڭدىن ئىككى كۈن بۇرۇن بىزنىڭ ياش بالا قەھرىمان رازۋېدكىچىلىرىمىزنىڭ جىڭدىن قولغا چۈشۈرۈپ ئا. چىققان ئىشەنچلىك ھەربىي ئاخباراتىدا كۆرسىتىلىشىچە جىڭدە. كى گومىنداڭچىلار قىسمىدا 12 دانە مىنامیوت، توققۇز دانە زەمبىرەك، 40 دانە چوڭ ـ كىچىك پىلىموت بولۇپ، سېپىل سىرتىغا 20 دانە مىنا كۆمۈلگەن، ئۈچ كۈن ئىلگىرىكى ھەربىي كېڭەشتە گېنېرال گۈچى بىلەن گېنېرال سەي يىشى ئاشۇ قو. رالار بىلەن بىزنىڭ قېنىمىزدا جىلگە دەريا سىنى قېپقىزىل بويـ. ماقچى.

شتاب باشلىقىنىڭ سۆزى تۈگىمەي تۇرۇپ:

ــ يولداش پولكوۋنىك، «مەردىنى مەيداندا سىنا» دېگەن؛ جىلگە بىلەن شىخو كىمىنىڭ قېنىدا بويىلىدۇ، مەيداندا كۆـ رىمىز ـ دە، ــ دېدى پولك كوماندىرى ھاكىموپ قېيۇم.

شتاب باشلىقىنىڭ ئاخباراتىدىن كېيىن ھەرقايسى پولك كوماندىرلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇش تەجرىبىلىرىگە، شۇنداقلا

ئۆزىنىڭ ئەمەلىي كۈچى بىلەن دۈشمەن كۈچىنى سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا ئىجابىي پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشۇپ، بەس - بەستە مۇزاكىرە قىلىشتى، تەكلىپ، تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەممە كوماندىرلار گېنېرالنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىنى كۆتۈشۈپ گېنېرالغا قاراشتى.

— بۇيرۇق! — دېدى ئىشەنچكە تولغان گېنېرال ئىساقبېك مۇنۇن ئالىي قوماندانلىققا خاس قىياپەتتە كەسكىن ۋە ئوچۇق قىلىپ، — بىرىنچىدىن، يونجىخو بىلەن باجاخودىكى دۈشمەن ئىستىھكامىغا 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئەتىگەن سائەت بەشتە ھۇجۇم بىرلا ۋاقىتتا باشلانسۇن. ھۇجۇم دۈشمەننىڭ ئاساسلىق كۈچىنى باجاخوغا جەلپ قىلىپ تۇرۇپ ئېلىپ بېرىلسۇن. ئىككىنچىدىن، غۇلجا ئىككىنچى پولكى باجاخونىڭ غەربىي تەرىپىدىن، خۇيزۇ ئاتلىق دىۋىزىيەسىنى غەربىي شىمالدىن، شىبە ئاتلىق ئىسكادىرونى شىمالىي تەرەپتىن، تۆتىنچى زاپاس پولكنىڭ بىرىنچى باتالیونى جەڭ بىلەن باجاخو ئوتتۇرىلىرىدىن ھۇجۇم قىلىپ، زەمبىرەكچىلەر دىۋىزىيەسى ئارقىدا تۇرۇپ ھەر ئىككى ئورۇندىكى دۈشمەننى بومبارىمان قىلىپ، ئىككى ئورۇندىكى دۈشمەن تېزدىن يوقىتىلىسۇن، — گېنېرال چۈشىنىشلىك بولدىمۇ دېگەن مەنىدە كوماندىرلارغا قاراپ - دە، سۆزىنى داۋاملاشتۇرى، — ئۈچىنچىدىن، تېكەس ئاتلىق پولكى ھۇجۇمدىن بۇرۇن جەڭنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى دۈشمەننىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ قېچىش يولىنى توسۇپ زەربە بېرىدۇ. جەڭگا ھۇجۇم قىلىش ۋاقتى 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئەتىگەن سائەت ئۈچتە.

گېنېرال قوماندانلىق شتابىنىڭ ئورنى، قىسىملار ئارا مۇناسىۋەت، جەڭدە قوللىنىلىدىغان بەلگە ئوقى، پوروپوسكا، ئۆزئارا ماسلىشىش، زەمبىرەكلەرنىڭ ئور ئۇنلاشتۇرۇلۇشى، دۇشمەن قىسىملىرىنىڭ ئىستىھكامى قاتارلىق مەسىلىلەرنى بىر - بىرلەپ ئوچۇق تاپشۇردى. ھەرقايسى پولك كوماندىرلىرى، سىياسىي كومىسسارلار ئۆز قىسىملىرىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنغاندا يۈكسەك مەسئۇلىيەت بىلەن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ شۇپ، بۇ مۇشكۇل ۋە شەرەپلىك ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋېلىشتى.

— خەير - خوش، يولداش گېنېرال!

— خەير - خوش، يولداش پولكوۋنىك، ھەممىمىز غەلىبە بىلەن كۆرۈشەيلى!

— خەير - خوش، سىلەرگە ئۇتۇق تىلەيمەن.

كوماندىرلار ھەربىيلەرگە خاس قول ئېلىشىپ خوشلاشتى.

3

ئۇرۇشتا جەڭ قانچىلىك چوڭ بولسا، غەلىبىمۇ شۇنچە چوڭ بولىدۇ. شىخو بىلەن جىڭ ئۇرۇمچى گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۈچۈن چوڭ «كوزىر» ئىدى. شىخو بىلەن جىڭدىكى دۇشمەن كۈچى يوقىتىلسا، ئالتاي، تارباغاتايدىكى دۇشمەنلەر پىلەكىدىن ئۆزۈلگەن قاپاق بولاتتى. ئوتتۇرا يۆنىلىش قىسىملىرى گېنېرال ئىساقبېك مۇنۇنىڭ بۇيرۇقى بويىچە 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئەتىگەن سائەت بەشتە تۆت تەرەپتىن شىددەت بىلەن باجاخو - يونجىخودىكى دۇشمەن قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلدى. ئۆيگە قامىلىپ قالغان ئىت جان - جەھلى بىلەن ئىشىككە قاراپ ئېتىلغانىدەك، زاۋاللىققا يۈز تۇتقان دۇشمە-

مەن قىسىملىرى پوتەي - ئاكوپلارغا تايىنىپ قارشىلىق قىلماقتا ئىدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى دۇشمەنگە قارىتا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ تېز ئىلگىرىلىدى. شىمالىي تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتكەن شىبە ئىسكادىرونى دۇشمەننىڭ يونجىخو مۇداپىئە ئىستىھكامىغا بېسىپ كىرىپ دۇشمەن بىلەن يەنە بىر قېتىم قۇچاقلاشما جەڭ قىلدى ۋە ئۇلارنى قوغلاپ چىقىرىپ، ئوتتۇرا يۇنىلىش ئۇرۇشىدا ئاجايىپ رېكورد ياراتتى. يونجىخودىن باجاخوغا قېچىپ كىرگەن دۇشمەنلەر بىرلىشىپ پوتەيلىرىگە تايىنىپ كۆرسەتكەن قارشىلىقلىرى مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنى خېلى چىقىملارغا ئۇچراتتى.

— يولداش پولكوۋنىك، دۇشمەن پوتىينى پارتلىتىشقا رۇخسەت قىلىڭ!

— يولداش پولكوۋنىك، مەن باراي، رۇخسەت قىلىڭ!

تۆتىنچى زاپاس پولك بىرىنچى باتالىيون جەڭچىلىرىدىن نادىروف زىخرۇللام سىيىتوف ئابدۇكېرىم، تاھىر ھامۇت، ئابدۇللا مامۇت قاتارلىق يولداشلار بۇيرۇق كۈتمەكتە ئىدى.

پولكوۋنىك بۇ قېتىم بۇركۈتلەرنى خۇددى بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك بېشىدىن - ئايىغىغىچە سەپسېلىپ چىقتى ۋە ئاندىن ئۇلارنىڭ ئىسمىنى بىر - بىرلەپ ئاتاپ:

— بۇيرۇق! دۇشمەننىڭ پوتىيى پارتلىتىلسۇن! — دېدى. پولك كوماندىرى ھاكىموپ. نادىروپ زىخرۇللام بىلەن بەش نەپەر جەڭچى گرانىتنى قۇچاقلىشىپ دۇشمەن پوتىيىگە قاراپ كەتتى. دۇشمەننىڭ ئەجەللىك ئوقى ئۇلارنىڭ بىرسىنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. ئىككىسىنى ياردار قىلدى.

— ئوق تەگدى! ئوق تەگدى! — يۇرەكتىن قاينىاپ چىققان پىغانلىق سۆزلەر جەڭچىلەرنىڭ يۇرىكىنى ئېچىشتۇراتتى.

«بۇۋام سادىر دورا بىلەن شۇنداق چوڭ سەپىلنى پارتلاتقان ئىكەنۇ، مەن بۇ قەغەزدەك سەپىلنى پارتلىتالمايمەنمۇ؟» نادىر روپ زىخرۇللام ئېسىنى يىغۋېلىپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ پوتەيگە شىرەدەك ئېتىلدى. بىر باغلام گرانىتنىڭ پارتلىشى بىلەن ئەجدىھادەك ئوت چېچىۋاتقان دۇشمەن پوتىيى پارتلاپ چاڭ - توزان ئاسمانپەلەك كۆتۈرۈلدى.

ـــ يولداشلار ئالغا! يولداشلار ئالغا!

باتۇرلارنىڭ «ھۇرا، ھۇرا» ساداسى پۈتۈن جۇڭغارىيە ئويمانلىقىنى زىلزىلىگە كەلتۈردى.

1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى كەچىسى سائەت 11 لەردە باجاخودىكى دۇشمەنلەر تەلتۆكۈس يوقىتىلىپ، 8 - كۈنى باجاخودىكى ھەر مىللەت خەلقى شاد - خۇرام ناغرا داقا - سۇناي بىلەن ئازادلىق تېڭىنى كۆتۈۋالدى. يونجىخودىكى ئۇرۇشتا كۆپلىگەن دۇشمەن قىسىملىرى يوقىتىلىپ، دۇشمەنىڭ بىر پوتىيىنى پارتلىتىپ قىسىملارغا يول ئېچىپ بەرگەن شىبە خەلقىنىڭ قەھرىمان ئوغلى شورۇنتاي مەردىلەرچە قۇربان بولدى. بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلىغان مەردان ئەلپاتتايوپقا خۇددى يۇرىكىنى بىر قارا قول كېلىپ يۇلۇۋالغاندەك تۇيۇلدى - دە، تۇرغان ئورنىدا قېتىپلا قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئېكرانىدىن باتۇرنىڭ ھېلىقى چايانلار ئۇۋۇسىدىن تارتىپ ئون كۈن ئىلگىرىكى باتۇرلۇقى، كۆرەشچان جەڭگىۋار سىيماسى بىر - بىرلەپ ئۆتەمەكتە ئىدى.

«شورۇنتاي ئاكا! شورۇنتاي ئاكا! سەن نەدە؟ سەن نەدە؟» ئۇنىڭ ۋاپاتىغا ئىشەنمەيتتى. مېھرىبان ئاتا، كۆيۈمچان ئانا، جانجىگەر ئاكا ئۇچۇن يۇرىكى ئۆرتىنەتتى. ئېچ - ئىچىدىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان كۆز يېشى دەريادەك ئاقماقتا ئىدى. مەردان

ئوك قول باشمالتىقتىنىك ئۇچىنى چىشلىدى، ئۇنىڭ قىپقىزىل قېنى مۆلدۈرلەپ تۇراتتى. «قىساس! قىساس! قىساس!» ئاتىسى پولات ئەلپاتتايوپ، ئاپىسى گۈلنار ئەلپاتتايوپ، شورۇنتاي ئۇچۇن مەردان قىساس ئېلىشى كېرەك.

«قاچقان ئىتنىڭ تۇختاتماي قوغلاڭلار!» قىسىملار 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى كېچە سائەت ئۇچتە جىڭغا ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋېلىشتى. بۇگۈن ھاۋا شەپسىدەك ئوچۇق ئىدى. ئورمانىدىكى قۇشلارمۇ شوخ - شوخ سايرىشىپ جەڭچىلەرنى ئەگىشىپ يۇرگەندەك قىلاتتى. جەڭچىلەر بىر ھەپتىدىن بېرى ئۆز ئۆيلىرىدەك بولۇپ ئۆگىنىپ قالغان گەمىلەر، دەل - دەرەخلەر، قۇشلار، مۆلدۈرلەپ پىشقان بۆلدۈرگەنلەر بىلەن خوشلاشماقتا ئىدى. قايسىبىر جەڭچىلەر بولسا خاتىرىلىرىگە ئۆزلىرىنىڭ ئۇمىد، ئارزۇ - تىلەكلىرىنى يازماقتا ئىدى.

«جان بار يەردە قازا بار» دېگەندەك، ھەربىر جەڭچى ئۇرۇشتا بولىدىغان ياخشى ۋە يامان ئاقىۋەتنى بىلەتتى.

— خەير، ئورمان، سېنى قايتا كۆرۈشكە نېسىپ بولغاي، — دېدى روتا كوماندىرى رۇستەم.

— قانداق، قارىياغاچلىقتىن ئايرىلغۇڭ يوقمۇ نېمە؟ — دەپ چاقچاق قىلدى سابىتوپ.

— شۇنداق، تالىپ ئاكا، ئاشۇ جىڭدىكى گېنېرالغا قورساق كۆپۈكىم بار. بولمىسا كەتمەيتتىم، — دېدى رۇستەم.

— شۇنىڭغا قارىغاندا، ئاشۇ گېنېرالمۇ نەق سارائ ئوخشايدۇ، — دېدى ئاببابەكرى.

— شۇنداق، ئۇ گېنېرال مېكىيان يىللىق ئەمەسمۇ، — دەپ گەپكە قىسىلدى ئوسمانوپ.

ـــ هەدىسىگە چاقچاق قىلسا سىڭلىسىغا دەز كەتتى، ـــ دېدى ئەلىيوپ كەرەش.

ـــ دەز ئەمەس، تىلغۇەتتى دېگىنە، ـــ دېدى سادىروپ.

بىر پەس كۈلكە ـ چاقچاقتىن كېيىن:

ـــ يولداشلار! ئىستورويغا تەييارلىنىڭلار! ـــ دەپ كوماندا قىلدى باتالیون كوماندىرى مايور ئوسمانوپ.

جەڭچىلەر بۇ قەدىناس ئورمانغا ئۇمىدلىك كۆزلىرى بىلەن ئاخىرقى قېتىم قاراشقاندىن كېيىن سەپكە تىزىلدى.

ـــ ئوڭغا قاراپ توغرىلان!

ـــ دىققەت!

ئىستورويدا ئوڭدا بىرىنچى بولۇپ ئىسلاموپ تۇرغان، ئەلىيوپ كەرەش روتىسى، ئىككىنچى بولۇپ زامانوپ بىلەن سابىتوپ، ئۈچىنچى بولۇپ قاسىموپ بىلەن رۇستەم، تۆتىنچى بولۇپ زەيناۋىدۇنوپ بىلەن بىلياخانوپ ھېكىم روتىسى تۇراتتى. باتۇرلارنىڭ كۆكسىدىكى ئوردېن ـ مېدالىلار كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى.

ـــ يولداشلار! ـــ دېدى باتالیون كوماندىرى ئىستروينى باشتىن ـ ئاخىر بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ئىستروي ئالدىدا تۇرۇپ، ـــ بىز بۈگۈن جىڭدىكى گومىنداڭچىلارغا ئاخىرقى قېتىم ئۇمۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قىلىمىز، دۈشمەنلەر ئۆلۈم ئالدىدا بىز بىلەن جان تىكىپ قارشىلىشىشى مۇمكىن. بىراق، دۈشمەنلەر قانداقلا قارشىلىق قىلسۇن ھامان بىز غەلىبە قىلىمىز، چۈنكى بىز ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، خەلقنىڭ ئەركىنلىكى ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىۋاتىمىز. دۈشمەنگە بولسا پۈتۈنلەي ئۇنىڭ ئەكسىچە، يولداشلار، بىز جىڭ، شىخونى ئازاد قىلغاندىن كېيىن پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئازاد

قىلىشتەك ئۇلۇغ ۋەزىپە ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھازىر جەنۇبتىكى قېرىنداشلىرىمىزنى ۋەھشىيلەرچە باستۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈش، قىيناش، جازالاشتەك قەبىھ ئۇسۇللىرىنى بىز ھەر قېتىمقى ئۇرۇش خاراكتېرىدە كۆردۇق. بىز ئاشۇ قېرىنداشلىرىمىزنى بىر كۈن بۇرۇن بولسىمۇ ئازاد قىلساق، قانچە يۈزلىگەن قېرىنداشلىرىمىزنى جېنىنى ساقلاپ قالىمىز. يولداشلار! بىز بۇ ئۇلۇغ ۋەزىپىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا ئەڭ مۇھىمى شىنجاڭدىكى خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق بولۇپ 13 مىللەت خەلقى ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىكتە كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ دۈشمىنىمىز پەقەت گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بولۇپلا قالماي، بارلىق ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار. شۇڭا، بىزدە يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق، يۈكسەك ئىنتىزامچانلىق بولۇشى كېرەك. مانا بۇلار بىزنىڭ غەلبە قىلىشىمىزنىڭ تۈپ كاپالىتى. غەلبە بىزگە مەنسۇپ! يوقال-سۇن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى.

كوماندىر سەپ بولۇپ تۇرغان جەڭچىلەرگە يەنە بىر قېتىم ئۇمىدلىك كۆزلىرى بىلەن قارىدى. بۇ جەڭگىۋار قوشۇندا تاغنى تالقان، چۆلنى بوستان قىلىشتەك يۈكسەك غەيرەت ـ شىجائەت، مەسئۇلىيەت، ئىنتىزامچانلىق روھى چېقىپ تۇراتتى.

ـــ ئوڭغا بۇرۇل! قەدەملەپ مارش!

جەڭچىلەر ئىز بېسىپ ئالغا قاراپ مېڭىشتى. ھاۋا ئوچۇق، ئايمۇ ئولتۇرۇپ ئاسماندىكى يۇلتۇزلار چاقناپ تۇراتتى. بۇنداق كېچىلىرى يىراقتىكى ئېگىز تاغلارمۇ يېقىنلاپ كەلگەندەك، تەڭرىتېغىمۇ يېقىنلا يەردە كۆرۈنۈپ، جەڭچىلەر بىلەن بىرگە مېڭىۋاتقاندەك قىلاتتى. قېلىن چاتقاللىق، سازلىق، قېلىن قومۇشلۇق، شورتاڭلاردا كېتىۋاتقان ئوفىتسېر ـ جەڭچى-

لەر ئائىلىسىنى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىنى، ئەل - ئاغىنە-
سىنى، ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقىنىنى، خوتۇن - بالە-
سى، سۆيگەن يارىنى ئەسلىشەتتى. ئۇلارنىڭ گۈزەل سىياسى
ئاشۇ يۇلتۇزلاردەك قاراپ تۇرغاندەك، تەكرىتاغدەك بىرگە مە-
كئۇاتقاندەك قىلاتتى.

مەردان غۇنچەمنى ئەسلىدى. «مەردان! جېنىم مەردانىم،
مەن مەكگۇ سېنىڭ غۇنچەڭ».

غۇنچەمنىڭ ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك جامالى مەردان
بىلەن ياندىشىپ كېلىۋاتقاندەك، «مەردان، ئامان بولغىن، غە-
لىبە سىلەرگە مەنسۇپ، مەن سېنى غەلىبە بىلەن كۈتىمەن
جۇمۇ» دەۋاتقاندەك قىلاتتى. مەردان قېلىن ئورمان ئىچىدە
كېتىۋېتىپ غۇنچەمنىڭ بەرگەن قوليانغلىقىنى ئېلىپ ئاچتى،
ئاينىڭ يورۇقىدا كېپىنەك بىلەن گۈل، «سېنىڭ غۇنچەڭ»
دېگەن خەت بىلەن ئۇنىڭ قۇرۇپ قالغان كۆز يېشى ئېنىق
كۆرۈندى.

«ئاھ غۇنچەم»، ئۇ ياغلىقنى پۈراپ كۆكسىگە باستى.
ئاسماندىكى يۇلتۇزلار، غۇنچەم سېنىڭ چىن مەشۇقۇڭ، سەن
پەرھات، ئۇ سەن ئۈچۈن شېرىن، دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

«غۇنچەم، بىز بۇگۈن جىڭدىكى دۈشمەننى تەلتۆكۈس يو-
قىتىپ جىڭنى ئازاد قىلىمىز. مۇشۇ بىر ئۇرۇش تۈگىسە مەن
ھەربىي مەكتەپتە، سەن مىللەتلەر گىمنازىيىسىدە ئوقۇيسەن.
بىز مەكگۇ ئايرىلمايمىز» مەردان پىچىرلىدى.

قىسىملار جىڭ سېپىلىگە 200 مېتىر يېقىنلاپ بېرىپ
قوماندانلىق شتابى كۆرسەتكەن ئورۇنغا جايلاشتى. جىڭنىڭ
غەرب تەرىپىدە ئابلايوپ، قادىروپ باتالیونى، ئوتتۇرىدا ئوسما-
نوپ بىلەن شوختىيوپ باتالیونى، شىمالىي تەرىپىدە ئىسمائىلوپ

بىلەن شاۋدۇنوپ باتالیونى تۇراتتى. كوماندىرلار سائىتىگە قا-
راشتى. سائەت 3 كە 10 مىنۇت قالغانىدى. رەھىمسىز دۇشمەن
قورغىنى ئىچىدىن زەمبىرەك، مىنامیوت، پىلىموت ئوقلىرى
پات - پاتلا ئېتىلىپ تۇراتتى. گۇ سىلىكى ئالتۇن - كۇموش،
زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرىدىن باشقا، ئېھتىياج ئۇچۇن بىر دانە
ئايالچە كۆڭلەك بىلەن ياغلىقمۇ تەييارلاپ قويغانىدى. ئۇ ھېلە-
دىن - ھېلىغا تېلېفون بىلەن يۇقىرىغا دوكلات، تۆۋەنگە
بۇيرۇق بېرىپ تۇراتتى.

ئوسمانوپ باتالیونىدا ئەڭ ئالدىدا ئىسلاموپ تۇرغان روتە-
سى بولۇپ، روتىنىڭ ئالدىدا مايور ئوسمانوپ بىلەن كاپىتان
ئىسلاموپ ھەم پىراپورچىك مەردان ئەلپاتتايوپ، ئۇلارغا
ياندىشلا، زەربىدارلىق ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان ھەسەنوپ
يۇنۇس بىلەن بەش نەپەر جەڭچى ياتاتتى. بەلگىلەنگەن ۋاقىت
توشتى.

قوماندانلىق شتابى تەرىپىدىن بېرىلگەن ئۇچ دانە زالپا
ئاسمانغا كۆتۇرۇلدى. ئۇچ تەرەپتىن دۇشمەن ئىستىھكامىغا قا-
رىتىپ ھۇجۇم باشلاندى. ئارقا دىۋىزىيە تاغ تەرەپتىن دۇشمەن
قوماندانلىق شتابىغا قارىتىپ زەمبىرەك بىلەن ھۇجۇم قىلدى.
مۇستەھكەم قورال كۇچىگە تايانغان دۇشمەن شىددەت بىلەن
قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى. باش كۆتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس
ئىدى. دۇشمەن تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان ئوق مۆلدۇرەك
ياغاتتى.

ـــ ياردەمبېرىم، بۇ بالا - قازادىن ئۆزۇك ساقلىغايسەن،
ئۆزۇك كۇچ - غەيرەت بەرگەيسەن، ـــ دەپىشەتتى قۇم بارخان-
لىرىنى دالدا قىلىشىپ ئېتىشىۋاتقان جەڭچىلەر. ئارىلاپ نىشان-
غا تەگكەن زەمبىرەكلەرنىڭ ئوقى تەسىرىدە ئادەم تەنلىرىنىڭ

پارچىلىرى توپنغا قوشۇلۇپ چاڭ - توزانلار ئىچىدە ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى.

دۇشمەننىڭ ئوقىنى ئىسراپ قىلىش بىلەن يېڭىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ھازىرچە زاپىسى بار. تاڭ يورۇشتىن خۇدا ساقلىسۇن، بۆسۇش كېرەك!

— زەربىدارچىلار ئىشقا سېلىنسۇن! — دېدى باتالىيون كوماندىرى.

ھەسەنوپ ئابلىز باشلىق بەش نەپەر زەربىدارچىلار گرانات، ئاپتوماتلىرىنى ئېلىشىپ تەييارلاندى. ئۇلار قۇم باراخانلىرى ئىچىدە خۇددى ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردەك پارقىراپ تۇرغان كۆز-لەرگە قارىدى. ئۇلار «بىز تەييار» دېيىشىپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇشاتتى.

— بىرىڭلار يولداشلار! غەلىبە ھامان خەلقىمىزگە مەن-سۇپ، بىز سىلەرنى جان تىكىپ قوغدايمىز!

جەڭچىلەر قوراللىرىنىڭ ئۇچىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ ئۆز قەلبلىرىنى بىلدۇرۇشتى. ھەسەنوپ يۇنۇس 21 ياش بولۇپ، ئۆيلىنىپ ئالتە ئايدىن كېيىن پىدائىي بولۇپ سەپكە كىرگەندى.

— خەير يولداشلار! سىلەرگە سالامەتلىك ۋە غەلىبە تىلەيمەن!

— خەير يولداش كوماندىر، ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇندايمىز، — ئىسلاموپ بىلەن ھەسەنوپ قول ئېلىشىپ خوشلاشتى.

ئۆزىنى باتۇر دەپ ھېسابلىغان ھەرقانداق كىشى ئۆلۈم ئالدىدا ۋايسىماسلىقى كېرەك. ئۇلار ئەجدىھادەك ئوت چېچىۋاتقان دۇشمەننىڭ پوتىسىگە قاراپ كەتتى. ئوت ئۇچقۇنى ئىچىدە

بۇ قەيسەر يىگىتلەر غىل - پال كۆرۈنۈپ قالاتتى.

— بارلىق ئوت كۈچى پوتەيگە قارىتىلسۇن، — دېدى روتا كوماندىرى ئىسلاموپ تۇرغان.

دۈشمەننىڭ پوتىيىگە قارىتىلىپ ئېتىلغان پىلىموتلار ئارىلاپ - ئارىلاپ دۈشمەننىڭ ئوقىنى ئۈزۈپ قويۇاتتى. ھىيلىگەر دۈشمەنلەر سېپىلدىن ئارتىلدۇرۇپ تاشلىغان مايغا چىلانغان ۋە ئوت يېقىلغان يۇڭ - پاختىلار سېپىل ئەتراپىنى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتكەنىدى. جەڭچىلەر دەس تۇرۇپ ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە تەييار تۇرۇشاتتى. رەھىمسىز دۈشمەنلەرنىڭ تاشلىغان بومبىسى ئون تۆت نەپەر جەڭچىنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلدى. پوتەيگە 20 مېتىر قالغاندا يەنە بىر جەڭچى قۇربان بولدى.

— ئالدىرىما، قۇربان بولغان سەپداشلىرىمنىڭ قىساسىنى ئالىمەن، كۆلۈڭنى كۆككە سورۇيمەن، — ھەسەنوپ يۇنۇس يېتىۋېلىپ ھوشىنى يىغدى - دە، ئورنىدىن شىرىدەك ئېتىلىپ تۇرۇپ ئۆزىنى پوتەيگە ئاتتى ۋە باغلانغان ئون تال گرانانتنى پوتەينىڭ تۆشۈكىدىن ئىچىگە تاشلىدى. گرانات پارتلاش بىلەن تەڭ پوتەينىڭ يېرىمى ئۇرۇلۇپ، ئاسمانغا توپا - چاڭ كۆتۈرۈلدى. ئۇ يەنە بىر تال گرانات تاشلىدى. ياۋۇز دۈشمەن پىلىموتى توختىغانىدى.

— يولداشلار ئالغا! ئازادلىق ئۈچۈن ئالغا! يولداشلار ئالغا... .

ھەسەنوپ يۇنۇسنىڭ سول كۆكسىگە تەگكەن ئوق ئارقا تاغاقىنى بۆسۈپ چىقىپ كەتتى. ئۇ ئاخىرقى بىر قېتىم «ئالغا!» دەپ بولالمايلا يەرگە يىقىلدى.

ئىسلاموپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ بۈيرۇق قىلدى.

— يولداشلار ئالغا!

«هۇررا! هۇررا!» جەڭچىلەر ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئالغا ئېتىلدى. ئۇلار 20 قەدەم ماڭغاندا ـ ماڭمايلا دۇشمەننىڭ پوتىيەدىن پىلىمۇت شىددەت بىلەن ئېتىلدى. نىشانىنى ئوچۇق كۆرۈۋالغان دۇشمەننىڭ زەمبىرەك، مىنامیوت، پىلىمۇت ئوقلىرى دەل جەڭچىلەر ئۇستىگە چۈشەتتى. دۇشمەن تېخىمۇ ۋەھشىيلەشىپ پىلىمۇتلاردىن قۇمۇچ قۇرۇغاندەك ئوق ياغدۇرغىلى تۇردى.

قانداق قىلىش كېرەك؟ ئومۇمىيۈزلۈك هۇجۇم قىلىپ بېسىپ كىرىش چوڭ بەدەل تەلەپ قىلاتتى. چېكىنىش نومۇس!

ـــ يولداش كوماندىر، رۇخسەت قىلىڭ، مەن بارايى! ـــ دېدى ئىسلاموپ تۇرغان.

ـــ يولداش كوماندىر، رۇخسەت قىلىڭ، مەن بارىمەن! ـــ ئىلتىماس قىلدى سېلىم. ئۇ بۇيرۇقنى كۈتمەيلا دۇشمەن پوتىيىگە قاراپ ئېتىلدى.

ـــ سېلىم، قايت! سېلىم، قايت!

ئوسمانوپنىڭ بۇيرۇقى سېلىمنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. ئوتتۇز يىللىق قۇلچىلىق بىلەن ئون كۈنلۈك ئىنقىلابىي هايات ئۇنى قايتماس يولۇاسقا ئايلاندۇرغانىدى. يېنىۋاتقان ئوت ئىچىدە سېلىم ئۆمىلەپ بېرىپ پوتەيگە چاپلاشتى. دۇشمەنلەر سېپىلدىن ئارتىلدۇرۇپ تاشلىغان گرانات ئۇنىڭ سول پۇتى بىلەن ئىككى دانە قوۋۇرغىسىنى ئۇزۇۋەتكەنىدى. سېلىم پوتەيگە كەينى ـ كەينىدىن ئۇچ تال گرانات تاشلىدى. پوتەينىڭ بىر قىسمى ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ پوتەيدىكى يەتتە دۇشمەن بىلەن بىر پىلىمۇت توڭەشتى.

ـــ يولداشلار ئالغا! ـــ سېلىم شۇنداق دېدى ـ دە، يەرگە يىقىلدى. ئۇ قۇربان بولغانىدى ... رەھىمسىز دۇشمەنلەر ـ

دىن يەنە بەشى بىر ماكسىمكا بىلەن بىر دىكتاركىدا تېخىمۇ ژەھشىلەرچە ئوت ئېچىشقا باشلىدى.

ـــ سېلىم ئاكا! سېلىم ئاكا! ـــ مەردانىنىڭ يۈرىكى ئوتتا پۈچۈلىناتتى. پىلىموتتىن ئېتىلغان ھەربىر ئوق ئۇنىڭ يۈرىكىنى تېشىپ ئۆتۈۋاتقاندەك قىلاتتى، ـــ سېلىم ئاكا، سەن ئۆلمە، سەن ياشىشىڭ كېرەك، ـــ دەپ پىچىرلايتتى ئۇ سېلىمنىڭ قۇربان بولۇشىغا خۇددى ئۆزى مەسئۇلدەك.

تاڭنىڭ يورۇشىغا ئەگىشىپ ئۆلۈمنىڭ دەھشەتلىك كۆلەڭگىسى ھەممىنىڭ ئۈستىگە يېيىلىپ كەلمەكتە ئىدى. ھەربىر جەڭچى بۇ سۈزۈلۈپ كېلىۋاتقان تاڭغا نارازىدەك قىلاتتى. ئەتراپ قانغا بويىلىپ، دەريا سۈيى قانغا ئايلانغانىدى.

ـــ يولداش كوماندىر، رۇخسەت قىلىڭ! يولداش كوماندىر، رۇخسەت قىلىڭ! ـــ بۇ مەردان ئەلپاتتايوپ ئىدى.

ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزى دۇشمەننىڭ ئىستېھكامىدا، قۇلىقى كوماندىردا ئىدى، ـــ يولداش كوماندىر، ئاڭلاۋاتامسىز؟ رۇخسەت قىلىڭ، يولداش كوماندىر!

ئاھ خۇدا! قارىسىاڭ زوقۇڭ كېلىدىغان بىر نەۋقىران ياشنى ئۆلۈم خەتىرىگە بۇيرۇشقا كوماندىرنىڭ قانداقمۇ تىلى بارسۇن؟

ـــ مەردان ئەلپاتتايوپ، قايت، بۇيرۇقنى كۆت، ئاڭلاۋاتامسەن، قايت دەيمەن!

جەڭچى ھالقىلىق پەيتتە بۇيرۇقسىزمۇ ژەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشى مۇمكىن ئىدى. مەردان دۇشمەنگە قاراپ ئېتىلدى.

ـــ مەردان، قايت، مەردان، قايت، ـــ ئوسمانوپنىڭ يۈرىكىگە قانداقتۇر بىر قاشاڭ خەنجەر سانجىلىپ مېتىلغاۋاتاتتى.

مەردان قۇم بارخانلىرىنىڭ دالدىسىدا ئوڭدىسىغا يېتىپ

تۇرۇپ كېيىمىنى تۇزىدى. ئاندىن مېھرىبان كوماندىرغا، جەڭ-چىلەرگە قارىدى. مىللىي ئارمىيە سېپىدىكى ھەربىر كوماندىر، جەڭچى مەردانغا كۆيۈنەتتى، ئۇنىڭ ھاياتىغا ئېچىناتتى. ئۇنى بىر تۇغقان قېرىندىشىدەك كۆرۈپ بېشىنى سىلايتتى. قانچە قېتىملاپ ئىسسىق ياش تۆكۈپ دەردىگە دەرمان بولۇشقانىدى.

— مەردان، قايت، مەردان، قايت! — دەپىشەتتى جەڭ-چىلەر پەس ئاۋازدا.

مەردان كۆكسىنى تولدۇرۇپ دېمىنى ئالدى، ئۇ يەر بېغىر-لاپ پوتەيگە قاراپ ماڭدى. مەردانىڭ دۈمبىسىدە ئاپتومات، بىلىكىگە ئالتە تال گرانات قىستۇرۇلۇق، قولىدا ئىككى، جەمئىي سەككىز تال گرانات. ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرى دۈشمە-نىڭ پوتىيىدە ئىدى. «ئالدىرىما، مانا مەن ھازىرلا يېتىپ بارىمەن، كۆلۈڭنى كۆككە سورۇيمەن. قان ئىچكۈر جاللاتلار، ھالاك بولىدىغان ۋاقتىڭ ئازلا قالدى، قانغا قان، جانغا جان.»

ھەقىقىي قەھرىمان پەقەت جەڭ ئۈستىدە سىنىلىدۇ.

ئاھ خۇدا، كىمكى چىن شائىر بولسا، مەردانىڭ دۈشمەنگە قاراپ ئالغا سىلجىشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بولسا، ئۇنىڭ شىرەڭ ئېتىلىپ بېرىپ ئۆزىنى ياۋۇز دۈشمەننىڭ ئوت كۆچىگە ئاتقانلىقىنى، يولداشلار ئالغا! ئازادلىق ئۈچۈن ئالغا! دېگەن جاراڭلىق ساداسىغا سادا قوشۇپ، بۇ سادانى تىللاردا داستان قىلىپ، پۈتكۈل دۇنياغا ياڭرىتقان بولسا ئىدى.

توختىيوپ ئۇشەم پىلىموتنى سۆرەپ توپتىن چىقىپ ئالدىغا خېلىلا ئىچكىرىلەپ بېرىپ دۈشمەننىڭ پىلىموتچىكىنى يوقاتتى. بىراق، دۈشمەننىڭ بىرسى يوقالسا ئورنىغا يەنە ئىككىسى دەس-سەيتتى. كوماندىر ئوسمانوپ پىلىموتنى ئۆزى ئالدى. ئۇ پىلە-

موتنى دۇشمەن پوتىنىڭ ئوت كۆچىگە توغرىلاپ، هېلىدىن - هېلىغا ئېتىپ تۇردى.

مەردان پوتەيگە 20 مېتىر قالغاندى. ئۇ بىر مېتىر كۆتۈرۈلۈپ يەرگە يېقىلدى.

— ئوق تەگدى، ئوق تەگدى، — يۈرەكلەرنى يېرىپ چىققان پىغانلىق نالىلەر كۆتۈرۈلۈپ جۇڭغار ئويمانلىقىنى بويلاپ يىراقلارغا كەتتى، — مەردان! مەردان! مەردان!

مەردانغا ياشلارغا خاس ئوتلۇق يۈرەك بار ئىدى. مەردانغا هايات پەقەت بىرلا قېتىم كېلىدۇ. ئۇ هاياتنى سۆيەتتى، قەدىرلەيتتى. هەقىقىي مۇھەببەتنى كەلگۈسىدىكى بەختلىق ئەۋلادلارغا قالدۇرۇشنى ئويلايتتى. ئۇ ئالدىنقى كۈنلا غۇنچەمگە يازغان خېتىدە «بىز ۋەتەننىڭ هەقىقىي ئىگىلىرى، قۇرغۇچىلىرى بولىمىز» دەپ يازغاندى.

— يولداش كوماندىر، مەن باراي! يولداش كوماندىر، مەن! يولداش كوماندىر، مەن!

دەرد - ئەلەمگە چىدىمىغان ئوفىتسېر - جەڭچىلەر تەرەپ - تەرەپتىن ئىلتىماس قىلىشتى. دۇشمەن ئوت كۈچىنى قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى قىسىملارغا قارىتاندى. ئەمەلىيەتتە مەردانغا ئوق تەگمىگەنىدى.

مەردان ئېسىنى يىغدى. ئۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ دۇشمەننىڭ پوتىيىگە يېقىنلاشتى.

— مەردان! مەردان! — جەڭچىلەردە ئۈمىد يۇلتۇزى ياندى. خۇشاللىق ياشلىرى تامدى.

دۇشمەن يەنە ئوت كۈچىنى مەردانغا قارىتىپ سېپىل ئۈستىدىن ئارتىلدۇرۇپ باغلانغان ئالتە دانە گرانىتنى تاشلىدى. بۇ

ژەھشي ئەجەل ئوقى ژاشىلداپ پارتلاش ئالدىدا تۇراتتى. مەردان قالتىس چاققانلىق بىلەن بومبىنى ئېلىپ پوتەينىڭ تۆشۈكىدىن ئىچىگە تاشلىدى - دە، ئۆزىنى ئاكوپقا تاشلىدى. كۈچلۈك پارتلاش بىلەن تەڭ پوتەي ئۆرۈلۈپ، ئاسمانپەلەك چاڭ - توزان بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ قىيا - چىيا ئاۋازى كۆتۈرۈلدى.

مەردان سېپىل ئۈستىگە ئىككى دانە گرانات تاشلاپ پارتلاتقىنى، ئاندىن قالدۇق پوتەي ئۈستىگە چىقتى - دە، بىرنەچچە دۈشمەننى ئاپتومات بىلەن تىك موللاق چۈشۈردى. پوتەينىڭ كۈچلۈك پارتلىشىدىن قورقان دۈشمەن قىسىملىرى كەينىگە قاراپ قېچىشتى.

— يولداشلار ئالغا! ئازادلىق ئۈچۈن ئالغا! — مەردانىنىڭ جاراڭلىق چاقىرىق ساداسى سەھەرنىڭ تاغ شامىلى بىلەن قوشۇلۇپ جۇڭغار ئويمانلىقىدا، تەڭرىتاغ باغرىدا، ئورمانلاردا ئەكس سادا قايتۇرۇپ جاراڭلايتتى.

كوماندىر ئوسمانوپ ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى بەردى.

— يولداشلار ئالغا!

مىللىي ئارمىيىنىڭ كوماندىرى جەڭچىلىرى ئورنىدىن دەس تۇرۇشتى. «ھۇر - را! ھۇر - را! ھۇر - را!» خۇددى زەمبىرەك ئاتقاندەك ئاسمان گۈمبىزى جاراڭلاپ كەتتى. بۇ خەلق ساداسى، ئىنقىلابىي ساداسى. باتۇرلار شىردەك ئېتىلىشىپ سېپىل ئۈستىگە چىقتى. دۈشمەنلەر ئۈڭۇسى بۇزۇلغان چۈمۈلىلەردەك ئۆلگىنى ئۆلۈپ، قالغىنى يېشى قايغان، پۇتى تايغان تەرەپكە قاراپ قېچىشتى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى دۈشمەننى سۇر - توقاي قىلىپ سېپىل ئىچىگە بۆسۈپ كىردى.

دۈشمەننىڭ سول تەرەپتىكى پوتىيى ھېچ نەرسىدىن خەۋىرى

يوق، جاهىللىق بىلەن قارشىلىق قىلىپ ئابلايوپ باتالىيونى بەلەن قارشىلىشىۋاتاتتى. مەردان يېنىغا قاردى، ئۇنىڭدا يەنە تۆت دانە گرانات تۇراتتى.

ــ ئىپلاسلار! ــ دېدى مەردان ئوت چېچىۋاتقان دۇشمەن پوتىيگە قاراپ، ــ سەنلەرنىڭمۇ ئەدىپىڭنى بەرمەيدىغان بولسام.

مەردان شۇ تۇرقىدا قايتماس يولۇاسقا ئايلانغان بولۇپ، قەلبىدىكى قىساس ئۇنىڭغا بۇ كۇچنى ئاتا قىلغانىدى. مەردان بىلىدىكى تۆت دانە گرانانتنى ئىككى قولىدا تۇتۇپ سېپىل ئۇستىدىكى تامنى ياقىلاپ پوتەيگە قاراپ ئېتىلدى.

ــ مەردان، قايت! مەردان، قايت! مەردان، قايت! ئۇنىڭ قۇلىقىغا سۆز كىرمەيتتى.

مەردان سېپىلدىن سىيرىلىپ چۈشۈپ تۆت دانە گرانانتنى پوتەي تۆشۈكىدىن ئىچىگە تاشلىدى. كۇچلۇك پارتلاش پوتەينى ئاسمانپەلەك كۆتۈرۈپ چىقىپ، پىلىموت تۇنقان دۇشمەنلەر پارچە ـ پارچە بولۇپ جىمىقتى. مەردان سېپىل ئۇستىگە چىقتى:

ــ يولداشلار ئالغا! ئازادلىق ئۇچۇن ئالغا!

«ھۇر ـ را!! ھۇر ـ را!» كۇچلۇك سادا بىلەن ئابلايوپ باتالىيونى سېپىلگە بۆسۈپ كىردى.

مەردان سېپىل ئۇستىدە تۇرۇپ قاچقان ـ قارشىلىق قىلغۇچىلار دۇشمەنلەرنى ھە دەپ قىرىپ:

ــ يولداشلار ئالغا! ئازادلىق ئۇچۇن ئالغا! ــ دەپ جەڭچىلەرنى كۇرەشكە چاقىراتتى، ئىلھام بېغىشلايتتى.

ــ يولداشلار ئالغا! ئازادلىق ئۇچۇن ئالغا! ــ مەردان سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ تامغا يۆلىنىپ قالدى. دۇشمەننىڭ ئوقى

ئۇنىڭ سول كۆكرىكىدىن تېگىپ ئارقا تاغاقتىن بۆسۈپ چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇ سەنتۈرۈلۈپ كېلىپ يەنە تىك تۇردى. ئۇ ئۆزىگە ئوق ئاتقان قاتىلنى ئارقا مېڭىسىدىن ئېتىپ دۈم چۈشۈرۈپ يەنە بىرنەچچە دۈشمەننى تىك موللاق چۈشۈردى. ئۇ ئىككىنچى قېتىم سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ تامغا يۆلىنىپ سىيرىلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ ئوڭ كۆكسىگە ئوق تەگكەنىدى.

ـــ مەردان! مەردان! مېنىڭ مەردانىم! ـــ مەردانغا قاراپ ئېتىلدىم. مېنىڭ نالەم جۇڭغار ئويمانلىقىدا، تەڭرىتاغ ئاسمىنىدا ياڭراپ، يۈرەكلەرنى پارە ـ پارە قىلاتتى.

ئاسمان يۇلتۇزلىرى خىرەلىشىپ، كۆز يېشى تۆككەندەك قىلاتتى. تەڭرىتاغ تىترىمەكتە ئىدى.

ـــ مەردان! مەردان قارىغىنا، كۆزۈڭنى ئاچقىنا! بىزنىڭكىلەر سېپىل ئىچىگە بېسىپ كىرىپ دۈشمەنلەرنى قوغلاپ يۈرىدۇ. مەردان كۆزۈڭنى ئاچە!

مەردان كۆزىنى زورىغا ئاچتى. دەل شۇ چاغدا تەڭرىتاغ قاپتىلىدىن ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقى گومىنداڭ قوماندانلىق شتابىغا چۈشۈپ چوڭ پارتلاش بىلەن يانغان ئوت يالقۇنى ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى.

ـــ قوماندانلىق شتابى، جاللاتلار ئۇۋىسى، ـــ دېدى مەردان.

ـــ مەردان! كۆزىڭنى ئاچقىنا، مەردان! ـــ ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىنىڭ نۇرى، يۈرىكىنىڭ سوقۇشى پەسىيىپ كېتىۋاتاتتى. ئاھ خۇدا، مەردان! مەمە ئىشقا بىز ئەيىبلىك، ئاتا ـ ئانىلارغا، ئەۋلادلارغا نىمىدەپ جاۋاب بېرەر ـ مىز، ـــ ئىسىق يېشىم ئۇنىڭ كۆكسىگە دەريا سۈيىدەك ئېقىپ تۇراتتى. بېشىنى سىلايتتىم.

ـــ ماڭا قارىماڭلار، دۇشمەننى قوغلاپ يوقىتىڭلار! ـــ مەردان دۇنياغا، بۇ كەڭ جاھانغا، ئانا دىيار، تەڭرى تاغلىرىغا تويمىغاندەك تىكىلىپ قارايتتى، پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى دەيتتى. ئۇنىڭ نۇرلۇق كۆزلىرى ئۆچۈپ، ئۇنى پەسىيىشكە باشلىدى.

ـــ دادا، ئاپا، سىلەر نەدە؟ كېلىڭلار! مانا مەن ... غۇنچەم، ئاھ غۇنچەم، مانا مەن ... قىساس، قىساس ... ئاڭلىدىڭمۇ غۇنچەم، ئاخىرىنى ساڭا تاپشۇردۇم، غۇنچەم!

ئۇنىڭ قولى لاسسىدە چۈشۈپ كەتتى.

ـــ مەردان! مەردان! ـــ مېنىڭ نالەمنىڭ بىر ئۆچى ئاسماندا، بىر ئۆچى يەتتە قات يەردە. كائىنات ياش تۆكمەكتە ئىدى.

ـــ ئىپلاسلار، قانغا قان، جانغا جان، ـــ دەپ ئالغا قاراپ ئېتىلدىم. ئالدىمدىكى ئەسكى تامغا يوشۇرۇنۇپ، بىزگە قارىتىپ ئوق ياغدۇرۇۋاتقان بەش دۇشمەنگە قارىتىپ ئاتقان گىراناتىم پارتلاپ دۇشمەنلەر جەھەننەمگە كەتتى. دۇشمەننىڭ ئاتقان زەمبىرەك ئوقى ۋىزىلداپ ئۆچۈپ كېلىپ مەردانىنىڭ جەستى ئۈستىگە چۈشتى. ئاسمان پەلەك كۆتۈرۈلگەن ئوت ئۇچقۇنى ئىچىدە مەردانىنىڭ تېنى قىيما ـ چىيما بولۇپ ئۇچۇپ يۇرەتتى.

ـــ مەردان! مەردان! ـــ بىر ئالدىمغا يۇگۈرەيتتىم، بىر ئارقامغا. تاپىنىم ئاستىدىنلا دۇشمەننىڭ مىناسى پىرىلدى...

قانچە كۈن ھوشسىز ياتتىم بىلمەيمەن. جۇڭغارىيە قوينىدا غالىب جەڭچىلەر ساداسى ياڭرايتتى. «مەردان، مەردان، ئەل ـ يۇرتنىڭ باتۇر ئوغلى مەردان» دەپ جۆيلۇيتتىم. كۆ ـ زۇمدىن ـــ خىيالىمدىن ئۇنىڭ مەردانە تۇرقى زادىلا كەتمەيتى.

تى. ئۇنىڭ يۈرىكى قازاندەك يارىتىلىپ، ئىلى دەريا سىدەك جۇش ئۇرۇپ تۇراتتى... لېكىن ئەمدى مەردان ... پولات، گۈلـ نار، مەردانلارغا ئانا ۋەتەن، خەلقى كۈچ ـ قۇۋۋەت بەرگەن، ئىلى، تارىم، ئېرتىش قان بولۇپ سىڭگەن. بۇ قانلار كۈرەشتە تۆكۈلىدۇ. تۆكۈلگەن قانلاردىن ئەۋلادلار بەختىگە گۈللەر ئۈنۈپ، ئىلى، تارىم، ئېرتىش دەريالىرى ئۇلارنى مەڭگۈ ياد ئېتىدۇ.

كۆزۈمنى ئاچتىم، بىر پۈتۈمەنلىك تىزمىنىڭ ئۈستى، بىر قولۇمنىڭ جەينەك ئۈستى سىرقىراپ ئاغرىيتتى. ئىككى يېنىمـ دا ئاق خالات كىيگەن جەڭچىلەر تۇراتتى.

ـــ مەردان! بىزنىڭ مەردانىمىز قېنى؟ بىز ئانىلارغا، ئاتىلارغا، ئەۋلادلارغا نېمە دەيمىز؟ ھازىرغۇ ئۇرۇش ۋاقتى، كەلگۈسىدىچۇ؟ غۇنچەمچۇ، ئۇنىڭ غۇنچىسىگە نېمە دەيمىز، غۇنچەمنىڭ مەردانى قېنى؟ ـــ يۈرىكىم سىقىلىپ ئاغرىيتتى. جەڭچىلەر بوقۇلداپ يىغلايتتى.

توختىيوپ ئوشۇم مەردانىنىڭ سومكىسى بىلەن تاپانچىسىنى قولۇمغا تۇتقۇزدى. مېنىڭ سول كۆزۈمگە مۇشۇكىنىڭ كۆزىدەك يەردىن يورۇق چۈشەتتى.

«ئىھ، مەردان!» سومكىغا قولۇمنى سالدىم. سومكىدىن مەردانىنىڭ ئوردېن، مېدال، پاگونى بىلەن خاتىرىسى ۋە تۆت قاتلانغان ئاق يىپەك ياغلىق، تېخى ئاغزى ئېچىلمىغان ئىككى پارچە خەت چىقتى. بۇ خەتلەرنىڭ بىرسى مەردانىنىڭ غۇنچەمگە يازغىنى بولۇپ، يەنە بىرسى غۇنچەمنىڭ مەردانغا يازغان خېتى ئىدى. بۇ ئىككى خەت مەردان ھايات ۋاقتىدا بىر ئىككى ئاشىق ـ مەشۇققا ئوقۇشقا نېسىپ بولماپتۇ.

مەردان ئەلپاتتايوپ 1945 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت 3 تىن 55 مىنۇت ئۆتكەندە دۈشمەن بىلەن

بولغان جەڭنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىدا، باتۇرلۇق بىلەن دۈش-
مەننىڭ ئىككى پوتىينى پارتلىتىپ مىللىي ئارمىيە سېپىدە
ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ قۇربان بولدى. جىڭ ناھىينىسى پۈتۈن-
لەي ئازاد بولۇپ، گېنېرال گۇچى يەنزىخەي ئەتراپىغا قېچىپ
كېتىپ، قازاقچە ئايال كۆڭلىكىنى كىيىپ چىغلىقتا قاڭغىرىپ
يۈرگەن يېرىدە قولغا چۈشتى. جەڭدىكى 7000 دۈشمەن ئەسكە-
رىدىن تۆت پولكوۋنىك، 15 مايور، 198 ئوتتۇرا دەرىجىلىك
ئوفىتسېر، 3487 ئەسكەر ئەسىرگە ئېلىنىپ، قالغىنى پۈتۈن-
لەي يوقىتىلدى. تۇقۇز زەمبىرەك، 12 مىنامیوت، 38
ئېغىر - يېنىك پىلىموت، 4000 دىن ئارتۇق چوڭ - كىچىك
مىلتىق ۋە باشقا ھەربىي ئەسلىھەلەر غەنىيمەت ئېلىندى.

ئىھ مەردان! سەن ئاشۇ يېشىڭدا باتۇرلۇقۇڭ، ئەقىل -
پاراسىتىڭ بىلەن مىللىي ئارمىيە سېپىدە ئۆچمەس ئىزلارنى
قالدۇردۇڭ. ئەنە ئورمان ئىچىدە باتۇر قۇربانلار شەنىگە ئېيتقان
بىر جەڭچىنىڭ مۇڭلۇق ناخشا ساداسى ياڭراۋاتىدۇ. ئانىلار
يۇرىكىنى ئېزىپ پارە - پارە قىلىۋاتىدۇ:

ئون سەككىز ياشقىچە
شەربەت بېرىپ باقتىڭ مېنى،
رازى بولغىن ئانىجان
ئەمدى كۆرەلمەيسەن مېنى.

چۈنكى مەن دۈشمەن بىلەن،
مەيداندا جەڭ قىلغانىدىم.
كۆپلىرىنى ئۆلتۈرۈپ،
كۆكرەككە ئوق يېگەنىدىم.

ئۇشبۇ خەتنى يازدىم ئانا،
جېنىم چىقارۋاخ ئالدىدا.
ئۇشبۇ خەت تەگكەن ھامان،
پەريات ئۇرۇپ يىغلا ئانا.

ياق، يىغلىما جېنىم ئانا،
ھەر جايدا باردۇر بىر ئۆلۈم.
چۈنكى ئېچىلماي سولۇپتۇ
ئون گۈلۈمدىن بىر گۈلۈم.

مەردان قۇربان بولدى. قانچە ئونلىغان مەردانلار ۋەتىنى، خەلقى، ئەۋلادلىرى ئۈچۈن ياشلىق باھارىنى قۇربان قىلدى.

يىغلاڭلار، ئەي ئەزىز ئانىلار! باتۇرلار شەنىگە بېيىت قوشۇپ يىغلاڭلار! قۇربانلار نامى مەڭگۈگە ئۆچمىسۇن! چۈنكى، ئانىلار سىلەر يەنە قانچە مىڭلىغان مەردان، غۇنچەمدەك ئوغۇل ـ قىزلارغا ھامىلدار ئەمەسمۇ؟

مىللىي ئارمىيە ئوتتۇرا يۆنىلىش قىسمىلىرى جەڭ، شەخونى ئازاد قىلىپ ماناس دەريا‌سى بويىغا بېرىپ توختاپ ئوت كۈچىنى گومىنداڭنىڭ مەركىزى دىخۇا (ئۇرۇمچى) گە قارا‌تتى. شىمالىي يۆنىلىش قىسمىلىرى ئالتاي، تارباغاتاينى ئازاد قىلەدى. جەنۇبىي يۆنىلىش قىسمىلىرى مۇزتاغدىن ئېشىپ بايىنى ئازاد قىلىپ ئاقسۇ كونىشەھەرنى ئېلىپ يېڭىشەھەردىكى گومىنداڭ قىسمىنى ئىسكەنجىگە ئالدى. ھەرقايسى جايلاردىكى دۈشمەنلەر ئەنسىزچىلىككە چۈشۈپ، داۋالغۇش پەيدا بولدى. ئەجەل ھودۇقۇشىغا چۈشكەن گومىنداڭ مەركىزىي دائىرىلىرى «تىنچلىق سۆھبىتى» ئالدامچىلىق ھىيلىسىنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

ئوتتۇرا يۇنىلىش قىسىملىرى يەنسخەيدە ئىنقىلابىي قۇر-
بانلارغا ۋە ئۇرۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەن قەھرىمانلارغا ئوردىن،
مېدال، ئۇنۋان بېرىش يىغىنى ئاچتى.

مەردان ئەلپاتتايوپقا «مىللىي ئارمىيە قەھرىمانى»، «ئىن-
قىلابىي قۇربان» نامى، «ئازادلىق» ئوردىنى، «باتۇرلۇق» مې-
دالى بېرىلدى. مايور ئوسمانوپ، ماناپ، ئابلايوپ زەپەرلەر
پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن پولك كوماندىرى، ئىسلاموپ تۇرغانلار
باتالىيون كوماندىرى، نادىروپ زىخرۇللام كۇرەش قەھرىمانى
بولۇپ 50 كوماندىر - جەڭچى «باتۇرلۇق»، «ئىستىقلالىيەت»
ئالتۇن مېدالى بىلەن مۇكاپاتلىنىپ، مەردان تۇرغان پولكقا
«ئازاد نىشانلىق پولكى» دېگەن نام بېرىلدى.

قوماندان ئىسھاقبېك مونۇنوپىنىڭ تەزىيە خېتىدە: «مەردان
ئەلپاتتايوپ قۇربان بولدى. ئۇنىڭدىكى ئەڭ ئالىي خۇسۇسىيەت
ئۆلۈمگە پىسەنت قىلماسلىقتا ئىدى. تەشكىلىي ئىنتىزامچانلىقى
كۈچلۈك بولۇپ، ھەر ۋاقىت ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويااتتى.
ئۇنىڭ قەلبى خەلق قەلبى بىلەن بىر ئىدى. شۇڭا، ۋەتەن،
خەلق ئۈنى مەڭگۈ ئەسلەيدۇ، قەدىرلەيدۇ، سېغىنىدۇ»
دېيىلگەنىدى.

پولكوۋنىك ئەخمەتجان قاسىمى خېتىدە مۇنداق دېگەنىدى:
«مىللىي ئارمىيە تەركىبىدىكى بارلىق كوماندىر -
جەڭچىلەر!

قەدىرلىك يولداشلار! سىلەر ھەرقايسى ئۇرۇش سەپلىرىدە
باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ئۇچ
ۋىلايەتتە ئىنقىلاب تولۇق غەلبىگە ئېرىشتى. جەنۇبىي يۇنىلىش
قىسىملىرىمىز قارلىق چوققىلاردىن ئېشىپ، قىيىنچىلىقلارنى
يېڭىپ، باي بىلەن ئاقسۇ كونىشەھەرنى ئازاد قىلىپ يېڭىشەھەر-

دىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى قىسىملىرىنى قاتتىق مۇھاسىرىگە ئالدى. بىز ھەرقايسى ئۇرۇش سەپلىرىدە قۇربان بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلارنى خاتىرىلەش، ئۇرۇش غەلىبىلىرىنى تەبرىكلەش ۋە يەتتە ۋىلايەت خەلقىنى ئازاد قىلىشتەك بۈيۈك ئىشلار ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق ئىشلىرىنى ئىشلەۋاتقان ۋاقتىمىزدا، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى، يەنى جياڭ جيېشى رادىئو نۇتقى سۆزلەپ، «تىنچلىق، سۆھبەتتىدىن ئىبارەت ئىنتايىن رەزىل ئويۇننى ئويناپ چىقتى. شىنجاڭ خەلقى يېقىنقى يۈز يىلدىن بۇيان ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتكە قارشى بىرقانچە قېتىم قوزغىلاڭ قىلىپ، بۇ قوزغىلاڭلارنىڭ مۇتلەق كۆپ غەلىبە قىلغانىدى. بىراق، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئالدامچىلىقى، بۆلگۈنچىلىكى، ئاغدۇرمىچىلىقى، ئىچكى قىسىمدىكى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ساتقىنلىق، چەت ئەللىنىڭ ئارىلىشىشى تۈپەيلى ئۇزۇنغا بارمايلا مەغلۇپ بولغانىدى.

جياڭ جيېشىمۇ تىنچلىق سۆھبىتىنى كۆتۈرۈپ چىقىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە بىزگە قارىتا ئاغدۇرمىچىلىق، بۆلگۈنچىلىك، ساتقىنلىق ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىپ، تۈرلۈك پىتنە - ئىغۋالارنى تارقىتىپ ئۇرۇشقا جىددىي تەييارلىق قىلماقتا.

بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىمىز بىر مىللەتكە قارىتىلغان ئەمەس، مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىمىز جاھانگىرلىككە، گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىگە، بارلىق ئەكسىيەتچىلەرگە قارشى قوزغالغان ئىنقىلاب. ئىنقىلابنىڭ تۈپكى مەقسىتى جاھانگىرلارنى ــ گومىنداڭ مۇستەبىت ھاكىمىيىتىنى، بارلىق ئەكسىيەتچىلەرنى تەلتۈكۈس يوقىتىپ، ئۆلكىنى ئازاد قىلىش، ئۆلكە خەلقى ئازادلىق، دېموكراتىيە - باراۋەرلىكتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇش ئىدى. شۇڭا، بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىمىز دۇنيادىكى تىنچلىق سۆيەر خەلقلەرنىڭ قوللىشىغا،

پۈتۈن دۆلەت خەلقىمىزنىڭ قوللىشىغا ۋە ياردىمىگە ئىگە ئىدى. بىز ھەرگىزمۇ يېتىم ئەمەس ئىدۇق. بىز ھەرقاچان، ھەرقايسى جايدا ھوشيارلىقىمىزنى ئاشۇرۇپ، قىلچىمۇ بوشاشماي، كۆرەش روھىمىزنى ئاشۇرساق، قوراللىق كۈرەشتە بولسۇن، تىنچلىق سۆھبىتىدە بولسۇن، ھامان غەلبە قىلىمىز.

دۈشمەن بىزنىڭ جەڭچىلىرىمىزدىن ئاجايىپ قورقاتتى. چۈنكى، بىزنىڭ ئارمىيە - جەڭچىلىرىمىز ئۆلۈمگە، قىيىنچىلىققا پىسەنتىمۇ قىلمايتتى، ئىنقىلاب يولىدا قۇربان بولغانلار، ھەرقايسى ئۇرۇش سەپلىرىدە قۇربان بولغان ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدىغانلار ئىدى. شۇڭا، ئۇلار ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن باتۇرلۇق بىلەن قۇربان بولدى.

يولداشلار! بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىمىز مىللىي ئازادلىق، مىللىي باراۋەرلىك ئۇرۇشىدۇر. شۇڭلاشقا ئازادلىقتا، باراۋەرلىككە تەشنا خەلق مۇشۇ يولدا قۇربان بولغانلارنى قەلبىدە مەڭگۈ ساقلايدۇ، ياد ئېتىدۇ.»

مىللىي ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى ئارمىيە بايرىقى ئاستىغا زىچ ئۈيۈشۈپ، تىنچلىق، ئىتتىپاقلىق ئۈچۈن قەسەم قىلىشتى. مىللىي ئارمىيە پولاتتەك ئىنتىزامچان، ئارمىيە بىرلەن ھۆكۈمەت بىرلىكتە ئاڭلىق چېنىقىپ ئۆسۈپ، يېتىلىپ، شىنجاڭدىكى ئون ئۈچ مىللەتنىڭ ئۈيۈشقان، باتۇر، زامانىۋىلاشقان ھەربىي قوشۇنىغا ئايلاندى.

ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارى تۇرغۇزۇلدى. ئەلۋىدا، ئەي ۋەتەننىڭ ئەزىز باتۇرلىرى، سىلەر خەلقنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ھايات.

ئۇچىنچى قىسىم

مەكتۇبلۇك مۇھەببەت

شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى. ئۇچ ۋىلايەت 13 مىڭدىن ئارتۇق ھەر مىللەت ياشلىرىدىن قۇرالىلانغان ئو-فىتسېر - جەڭچىلەر، 10 مىڭدىن ئارتۇق ھەرقايسى مىللەت كادىرلىرى، شىنجاڭنىڭ بارلىق ۋىلايەت، ناھىيە، يېزا، كەنت، قىشلاقلىرىغچە خۇددى باھاردىكى يامغۇر سۈيدەك سىڭىپ كىرىپ، جايلاردا تارىلىپ يۈرگەن گومىنداڭ قالدۇق كۈچلىرىنى، يەرلىك باندىتلارنى، ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇنسۇرلارنى تازىلاش بىلەن ئىجتىمائىي ئىسلاھات، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا يۈرەك قېنى بىلەن كىرىشىپ كەتتى.

مەن نۆۋەتتىدە غۇنچەمنى سۈرۈشتۈردۈم، چۈنكى مەردان ئەلپاتتايوپنىڭ قىسقىغىنا ھېسسىياتىغا، تارىخ بېتىدە قالدۇرغان ئۆچمەس ئىز - ئىزلىرىغا، پاك مۇھەببىتىگە مەن شاھىد، ئۇ مېنىڭ مۇشۇ چولاق قولۇمدا يېتىپ:

«دادا! ئاپا! غۇنچەم! غۇنچەم سەن قېنى، قىساس» دەپ تىنىقى ئۈزۈلدى. مەردان دادىسى پولات، ئاپىسى گۈلنارنىڭ بەرگەن ئاق سۈتىنى ژەتىنى، خەلقى ئالدىدا ئاقلىدى. ئۇ تالاي قېتىمقى جەڭلەردە «يولداشلار ئالغا! ئازادلىق ئۈچۈن ئالغا!» دېگەن جاراڭلىق سادانى ياڭراتتى. ئاخىرقى قېتىمۇ «ئازادلىق ئۈچۈن ئالغا! ئازادلىق ئۈچۈن ئالغا!» ساداسى ئىچىدە كۆكرىكىگە ئوق يېدى. ئۇنىڭ مەرھۇم ئاتا - ئانىسىنىڭ ئوچۇق كەتكەن كۆزى يۇمۇلدى. بىراق، مەردانىنىڭ كۆزى ئوچۇق كەتتى. ئۇنىڭ بەدىنى پارە - پارە بولۇپ ئوت ئىچىدە ئاسمانغا كۆتۈرۈلمىگىنىدە، ھايات بولغىنىدا، «مېنىڭ غۇنچەم» دەپ ۋاقىرىغان بولاتتى. چىن مۇھەببەتنىڭ ھەرقانچە كۈچلۈك ئوتتىمۇ كۆيمەيدىغانلىقى، توپان سۈيدە ئاقمايدىغانلىقى، ھەر-

قانداق قۇيۇندا ئۆچمەيدىغانلىقىنى مەردانىنىڭ قەلبىدىن كۆردۈم. لېكىن غۇنچەمچۇ؟ ئۇ ھايات بولسا نەلەردە مۇھەببەت ئازابىدا يۇرگەندۇ؟

دەرۋەقە غۇنچەمنىڭ دادىسى بىلەن ئاپىسى 1946 ـ يىللىرى قېلىن ئاغرىقتا ئۆلۈپ كېتىپتۇ. ئاكىسى يارکەنت شەھىرىدە كۆچۈپ كېتىپتۇ، غۇنچەم مەردانىنىڭ خەۋىرىنى ئۇققاندىن كېيىن، نېرۋا كېسىلى قايتا قوزغىلىپ سەۋدايى بولۇپ كوچىغا چىقىپ كېتىپ ئىككى يىل مەكتەپتىن قالىپتۇ. ئۇ قارىياغاچلىقلاردا، زاراتگاھلىقلاردا، باغلاردا ئالدىغا ئۇچرىغان نەرسىگە قاراپ: «مەردان، مەردان كەلدى! مەردان نەگە بارىسەن؟» دېگەن سۆزلەرنى قىلىپ يىغلايدىكەن، كۈلىدىكەن، بىرىدە ئالدىغا، بىرىدە كەينىگە مېڭىپ بېشى قايغان تەرەپكە كېتىدىكەن. كېيىن نېرۋا كېسەللەر دوختۇرخانىسىدا ئالتە ئاي داۋالىنىپ ياخشى بولۇپ ئوقۇشىنى تۇگىتىپ، مەكتەپتىن ئايرىلىپتۇ. ھازىر ھاياتمىدۇ؟ ھايات بولسا ئۇنىڭ دېرىكىنى كىم بىلىدىغاندۇ؟ مەن ئىچىمدە تىت ـ تىت بولۇپ ھەسرەت چېكەتتىم.

«ئاھ مەردان، سېنىڭ غۇنچەڭ ھايات، مەن ئۇنى ئاخىر تاپىمەن. سېنىڭ غۇنچەڭ ئېھتىمال مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ بىرەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتا سەن قىلماقچى بولغان ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەندۇ، بەلكىم يەنە سېنىڭ ئوت ـ پىراقىڭدا سەۋدايى بولۇپ بىر ئالدىغا ـ بىر كەينىگە دەسسەپ يۈرگەندۇ ياكى بىرەر ياشىنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولۇپ، تۇنجى ئوغلىنىڭ ئېتىنى مەردان قويغاندۇ».

بۇ خىيالىمنىڭ كېينىكى ئىككىسىنى ئويلىغىنىمدا بەدىنىلىرىم تىكەنلىشىپ، پۈت ـ قوللىرىم سىرقىراپ ئاغرىغاندەك

قىلدى، چۈنكى، غۇنچەم مەردانغىلا خاس پىچىلگەنىدى.
مەن ئىنقىلابىي قۇربانلار مۇنارى ئالدىغا بېرىپ تۇراتتىم، سۇپىدا ئولتۇرۇپ ئۆزۈندىن - ئۆزۈنغا خىيال سۈرەتتىم. خىيالىرىم بەزىدە خىيالمۇ ياكى چۈشۈمۇ بىلەلمەي قالاتتىم. بەزىدە كۆلۈمسىرەپ ئېسىمگە كېلەتتىم، بەزىدە ئىككى كۆزۈم ياش، قارا باسقاندەك چۆچۈپمۇ كېتەتتىم، پۈتۈن بەدىنىم چىپىلداپ قارا تەرگە چۆمەتتى.
— ئاكا! ئاكا! كەچ كىرىپ قالدى، تۇرۇڭ، ئولتۇرۇۋەرسىڭىز سوغۇق سېمونت پۈت - قولىڭىزغا زىيان قىلىدۇ؟
مەن ئولتۇرغان ئورنۇمدا چۆچۈپ كۆزۈمنى ئاچتىم، يېرىم قەدەم ئالدىمدىلا قارا كۆڭلەك كىيىپ قارا ياغلىقنى بېشىغا ئارتىپ ئېڭىكى ئاستىدىن چىگىۋالغان بىر قىز ئولتۇراتتى.
— قارىڭ، كۈنمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ئۇنىڭ ئۇسۇتىگە بۇ سوغۇق سېمونت، — دەپ تەكرارلىدى قىز.
— رەھمەت سىڭلىم، سىز دېگەندەك خېلى ئولتۇرۇپ قاپتىمەن، — دېدىم مەن قانچىلىك ئولتۇرغانلىقىمنى يوشۇرغاندەك قىلىپ.
قىز مېنىڭ يېنىمدا تۇرغان تاياقلىرىمنى قولىغا ئېلىپ، باشتىن - ئۇچىغىچە قاراپ سەپسالدى - دە، ئېغىرلىقىمنى دەڭسىگەندەك قىلدى.
— ئۆيىڭىز يېقىن يەردىمۇ؟ تاياقلىرىڭىزمۇ خېلىلا ئېغىركەن - دە؟
— ئامال قانچە، ياتقىم يېقىن، — دېدىم مەن.
— ياتاقتا دەڭ؟ ئۆيىڭىز يوقكەن - دە؟
— شۇنداق، سىڭلىم.
— سىز ئۇرۇشتا شۇنداق بولغانمۇ؟ مەن سىزنى بىرنەچچە

قېتىم مۇشۇ يەردە كۆردۈم.

— شۇنداق، سىڭلىم، ئۇرۇشتا دۇشمەننىڭ مىنا-سى پارتلاپ پۇت ـ قولۇمنى يۇلۇپ كەتكەن. دەل جىڭدىكى ئۇرۇشتا.

— جىڭدىكى؟ — قىز تەكرارلىدى.

— شۇنداق، سىڭلىم، جىڭدىكى ئۇرۇشتا، ئۇ ۋاقتىدا مەن 19 ياشتا ئىدىم. يالغۇز ئانام بار ئىدى. ئۇ قېلىن ئاغرىقتا ئۆلۈپ كەتتى. ھازىر مەن 25 ياشتا. كۆرۈپ تۇرۇپسىز، قەبىھ ئۇرۇش قانۇنچىلىقىغان بالىلارنى ھايات قالدۇرۇپ، پۇت ـ قوللىرىدىن ئايرىدى.

— بىراق، سىلەر غەلىبە قىلدىڭلارغۇ؟ شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، سىڭلىم، بىز غەلىبە قىلدۇق. بۇ خەلقىمىزنىڭ تەلىيى.

— شۇنداق، ئاكا، سىلەر غەلىبە قىلىدىڭلار، قانلار بەدىلىگە ۋەتەن، خەلققە بەخت ياراتتىڭلار، سىلەردىن كېيىنكى ئەۋلادلار مىننەتدار، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، سىڭلىم.

— سىزنىڭ سۆيگۈنىڭىز بارمۇ؟

مەن دەرھال بىر نەرسە دېيەلمىدىم. تۆكۈرۈكۈم تامىقىمغا چاپلىشىپ قالغاندەك گېپىمنى قىراتتىم.

— بۇرۇن بار ئىدى، ھازىر، ھازىرچە... بۇ ھالىمدا، — مەن ئاخىرقى دېمەكچى بولغان سۆزۈمنى دېيەلمىدىم ـ دە، قولۇمدىكى ئىككى قولتۇق تاياقنى قارىدىم.

— بۇ ھالىمدا دەمسىز؟ — قىز مېنىڭ ئۇرۇشتىلا ئەمەس، «مۇھەببەت» يولىدىمۇ يارىلىنىپ پۇچۇلانغان قەلبىمنى چۈشەنسە كېرەك، — بۇ ھالىمدا دەمسىز، — دەپ تەكرارلىدى.

دى سەل جىددىيلىشىپ.

— شۇنداق، — دېدىم مەن.

— مۇھەببەت پۈت - قولىغىلا باغلىنىدىغان «توزۇپ كېتىدىغان گۈل» مىكەن؟ — دېدى قىز.

— ئۇغۇ شۇنداق، سىڭلىم، بىراق... بىراق بەش قول ئوخشاش ئەمەسقۇ، ئاخىر مۇھەببەتنىڭ، يەنى ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ قەدرىنى بىلمىگەنلەر ئۈچۈن «مۇھەببەت» گۈلدەك تۇرۇپمۇ كېتىدىكەن، ئۈچۈپمۇ كېتىدىكەن. نېمە ئامال. مەن ئۇمىدسىز ھالدا ئىككى ئالقىنىمنى يايدىم.

— شۇنداق، ئاكا! بىراق، بەش قولنىڭ تۆتى ھاياتنى، مۇھەببەتنى، يەنى ئادەمنى قەدىرلەيدىغاندۇ؟ سىز كىم ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىپ پۈت - قولىڭىزدىن ئايرىلدىڭىز؟ ھەتتا ھاياتىدىن ئايرىلغانلارچۇ؟

قىزنىڭ سۇلغۇن يۈزىدىكى بىر جۈپ قارا كۆزدە قانداقتۇر بىر يوشۇرۇن غەزەپ ئوتى چاقناپ تۇراتتى. ئۇ بىر پەس مېنىڭ بېغىشىدىن ئۈزۈلگەن پۈت - قولۇمغا، سۆرۈن تاتۇق يۈزۈمگە ئىللىق مېھرى بىلەن تىكىلىپ قارىدى - دە، بىر تۇرلۇك ئۇرغۇدا ئۆزىچە پىچىرلاپ: «ھۇ ۋەھشىي ھايۋان، ئۇلار ئۈچۈن ھاماقەت كېرەك... ھاياتىدا خۇن پۇراپ يۈرىدۇ، ئاشۇ خۇن ئىچىدە لەيلەپ يۈرگەن مال - دۇنيا، پۇل - مەنسەپ، ئابرۇي ئۈچۈن قاتراپ يۈرىدۇ. ئۇلار ئۈچۈن مۇھەببەتمۇ ئاشۇ قان ئىچىدە لەيلەپ يۈرگەن بىر تال سېسىق سامان» دېدى.

— ئاكا! مەن سىزنى سەن دېسەم بولامدۇ؟ چۈنكى، مەن ئەڭ يېقىن كىشىمنى سەن دەيتتىم. بىز ئۆمۈر بويى بىر - بىرىمىزنى سەن دېيىشكە ۋەدىلەشكەن، — دېدى قىز كۆزلىرىدىگە لىققىدە ياش ئېلىپ.

ـــ سىڭلىم، سەن كىم، ئۆيۈڭ نەدە؟ ـــ سورىدىم ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ قەلبىدە قانداقتۇر بىر ئازابنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىپ. ئۇ بىر پەس جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئاخىر:

ـــ مەن ... ئۆيۈم يوق، ياتاقتا، يولدىشىم ئۇرۇشتا، دەل ساڭا ئوق تەگكەن جەڭدىكى ئۇرۇشتا ئۆلگەن. بىراق، ئۇ مېنىڭ قەلبىمدە ئۆلمىدى، ـــ دېدى دانىمۇ دانە قىلىپ.

ـــ جەڭدىكى ئۇرۇشتا؟ ئۇ كىم؟ ـــ مېنىڭ يۈرىكىم خۇددى نېمىنىدۇر تۇيغاندەك پۇلاڭلايتتى.

ـــ شۇنداق، جەڭدىكى ئۇرۇشتا، ـــ قىز كېيىنكى سوئالىمغا جاۋاب بەرمەي، ـــ خەير ـ خوش ئاكا، مەنمۇ بۇ يەرگە پات ـ پات كېلىپ تۇرىمەن، ـــ دېدى ـ دە، ئوق قولىنى كۆتۈرۈپ خوش دېگىنىچە يېرىم كىلومېتىر بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

ـــ بۇ قىز زادى كىم؟ ـــ دەيتتىم مەن تىت ـ تىت بولۇپ. تاڭ ئاتقۇچە كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

ئۇنىڭ ئەڭ چىن قەلبىدىن ئۇرغۇپ چىققان سۆزلىرى قۇلىقىمدا جاراڭلايتتى. ئۇستىدىكى قارىلىق كىيىملىرى، مىسكىن چىرايى كۆز ئالدىمدىن نېرى كەتمەيتتى. كارىۋاتتا ئۇيان ئۆرۈلەتتىم، بۇيان ئۆرۈلەتتىم. دەر ھەقىقەت مەنمۇ ئاشۇ ئۇرۇشقا مېڭىشتىن بۇرۇن ئۆز يېزامدىكى تەڭتۇشلىرىم ئالدىدا ئۇنىڭ ئالدىدا بولسام، ئۇنىڭ كەينىدە ئىدىم، قاش ـ كۆزۈم جايىدا، ئۇرسام تاشنى ئىككى پارچە قىلاتتىم. تەڭتۇش قىزلار مېنىڭ ئېتىمنى ئاتاشتىن كۆرە «ئاق پىشماق» دەپ چاقىرىشنى ياقتۇراتتى. «ئاق پىشماق» دېگىنىدە ئۇلارنىڭ لەۋلىرىلا ئەمەس، يۈرىكىمۇ شەربەت ئىچكەندەك ھۇزۇرلىنىپ كېتەتتى. مەن ھەرھالدا تالاشتا ئىدىم. مېنى توپتىن مەھەللىمىزدىكى

قول ئىلكىده بار بىرىنىڭ چىمەنگۈل ئاتلىق قىزى يۈلۈپ ئالـ
دى. چىمەنگۈل ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق چىمەن ئىچىدىكى گۈل
ئىدى. ئۇنىڭ مېنىڭ كويۇمدا سامانەدەك سارغايغانلىقى، مۇھەبـ
بەت ئوتىدا كۆيۈپ ئالا تېرىگە ئوخشاش قورۇلغانلىقى، مەن
ئۇچۇن سۇزۇك سۇلا ئەمەس، بەلكى ھەرقانداق سېسىق قارا
پاتقاقتا چۇشۇشتىن قايتمايدىغانلىقى، كۇنىگە ئەمەس سائەت ـ
مىنۇت كۆرمىسە چىدىمايدىغانلىقى، ۋەھاكازالار. يېزىلـ
غان خەت ـ بېيىتلىرى ھەپتىسىگە نەچچىسى مېنىڭ يانچۇقۇمغا
پوچتا ساندۇقىغا چۇشكەندەك چۇشەتتى. ھەتتا مېنى باغنىڭ
تۆرىگە، ئۆگزىدىكى پاخالالارغا سۆرەپ بېرىپ ئامانتىنى قانچە
قېتىم تاپشۇرۇشقا قىستىغانمۇ ئىدى. ئۇ مەن بىلەن بىرگە
بولۇشقا ماڭدامدا بىر قەسەم ئىچكەنىدى. مەن ئۇرۇشتىن قايـ
تىپ كەلدىم. ئاق پىشماق چىرايىم يوق، پۇت ـ قولۇم ناكا،
بىراق قەلبىم يەنىلا پاك ئىدى. راستىنى ئېيتسام، چىمەنگۈلنى
سېغىنغانىدىم. يېزامغا قايتىپ كەلگىنىمگە پۇشايمىنىم يوق
ئىدى. چۇنكى، چىمەنگۈل مېنىڭ گۈل ئىچىدىن تاللاپ ئۇزگەن
تۇنجى مۇھەببىتىم ئىدى. يېزىنىڭ يەتتە يېشىدىن يەتمىش يېـ
شىغىچە مېنى يوقلاپ كېلىشۇاتىدۇ. مەن خۇددى دېڭىزدىن
يېڭىنە ئىزدىگەندەك كۆزۇم چىمەنگۈلدە. كۇن ئۆتتى، ھەپتە
ئۆتتى، ئاي ئۆتتى. سۇسىرىغان گۈلدەك مۇھەببىتىم سولاشتى.
ئويلىسام، پۇت ـ قولۇم ئەمەس، ئەمدى دىلىم ئاغرىۋاتاتتى.
ئاخىر، بىر كۇنى چىمەنگۈل مەھەللىمىزدىكى قادىر باينىڭ
كەنجى ئوغلى سېيىت بىلەن توي قىلدى. ھەر ئىككى تەرەپ
مال ـ دۇنيالىق بولغاچقا، يېقىن قوشنا ئۇچ مەھەللىنى چاقـ
رىپ، كالا ـ قوي سويۇپ چاي بەردى. يېڭى كېلىن چىمەنگۈلـ
نىڭ تۆت بارمىقىغا تۆت تال ئالتۇن ئۇزۇك، ئوڭ قولىغا ئالتۇن

بىلەزۇك، ئالتۇن ھالقا، ئالتۇن قاداق، دۇخاۋا، شىپۇن، تاۋار، گاباردىيون دېگەندەك يېزا ئاياللىرىنىڭ تىلىمۇ كەلمەيدە-غان ئالتۇن ـ تاۋارغا ئورىلىپ، ئۆز كۈنداشلىرىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋېتىپتۇ. مەن شۇ كېچىسى ئۇخلىيالمىدىم، ئىچىم پۇشۇپ ئولتۇرۇپ تاماكا چېكەتتىم. ئەپسۇسلىنارلىقى، مەھەل-لىدىكى بالىلار سىيىتىنى دەلدۇش دەيتتى. چۈنكى سىيىت تۇغۇ-لۇپ ئۇچ يېشىدا بويىنى، ئالتە يېشىدا پۇتى ئۆرە تۇرغان، تۇغما «راخت» كېسىلى ئىدى. ماڭسا يولىنىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتى-گە، تۇرسا بىر ئالدىغا، بىر كەينىگە دەلدەڭشىپ تۇراتتى. سىيىتىنى باشقىلاردىن كۆرە ئۆزىنى گۇل ئاتىغان چىمەن ئالدى بىلەن «دەلدۇش» دەپ ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۇشەتتى. دەلدۇش چىمەنگۈلنى كۆچۈرۈپ ھۇجرىغا ئەكىرىش بىلەن تەڭ دەلدەڭ-شىپ چىقىپ ئاپىسىنىڭ يېنىدا يېتىپتۇ. چىمەنگۈلگە ھەمراھ بولۇپ دەلدۇشنىڭ سىڭلىسى يېتىپتۇ. يېزىنىڭ شوخ بالىلىرى ھە دەپ دېرىزە ئۈرۈپتۇ. ئەلەم ـ ھەسرەت، ئىزادىن ئۇ بىر ھەپتە ئۆتمەي سىيىت دەلدۇشتىن خېتىنى ئالدى. تۆت يىل ئىچىدە ئالتە ئەرگە تېگىپ ئىككى بالىلىق بولۇپ، 23 يېشىدا تۇل قالدى. تەقدىر پېشانىسىگە يەنە قانچە ئەر يېزىلىدە-كىن. يېنىچە يېتىپ ئوڭ قولۇم كۆيۈشۈپ كېتىپتۇ. ئوڭدامغا ئۆرۈلدۇم، چىمەنگۈل ھەققىدە چۇش كۆردۇمۇ ياكى ئوڭۇمۇ، ئىشقىلىپ كۆزۈم تورۇستا.

مانا ئاشۇ تورۇستا كىنو ئېكرانىدەك بايىقى قارلىق كىيىم كىيگەن قىز «سىلەر كىم ئۇچۇن قۇربان بەردىڭلار؟ كىم ئۇ-چۇن پۇت ـ قولۇڭلاردىن ئايرىلدىڭلار؟» دەۋاتقاندەك قىلاتتى. «راست، بىز كىم ئۈچۈن قۇربان بەردۇق؟ كىم ئۇچۇن پۇت ـ قولىمىزدىن ئايرىلدۇق؟» دەپ ئويلىدىم مەنمۇ.

مەن چۆچۈپ كەتتىم. كۆزلىرىم روشەنلىشىپ، دېرىزىدىن قۇياش نۇرى چۈشۈپ ئۆي ئىچىنى يورۇتۇۋەتكەندەك بىلىندى. «چولپان! چولپان! چولپان!» بىردىنلا چولپان ئېسىمگە كەلدى. ئۇ مەن بىلەن بىر بۆلۈمدە، ھەر كۈنى ئۇنىڭ چولپان-دەك كۆزلىرى، سۈمبۈل چاچلىرى، قەلەمدەك قاشلىرى مەن بىلەن بىرگە ئىدى. ئۇ ماڭا بىر كۈنى: «مۇھەببەت پۇلغا ساتىدىغان مال ئەمەس، تېڭىپ بېرىدىغان پۇل ئەمەس. ئەگەر شۇنداق بولسا مەن ئوكۇل قىلىپ ساڭا سالغان بولاتتىم» دېگەن-دى. مانا شۇ مىنۇتتىن باشلاپ چولپان مۇھەببەت ئوتىنى ئاشۇ ئوكۇل شىپىرىسى بىلەن مېڭىڭ قەلبىمگە سالغانىدى.

چولپان 1943 - يىلى 16 يېشىدىلا 10 ياشلىق ئىنىسى بىلەن يېتىم قېلىپ ئانىسىنىڭ قولىدا قالدى. ئۇ دادىسى ھايات ۋاقتىدا دادىسىغا يارەملىشىپ كەتمەن تۇتۇپ، سۇ تۇتاتتى. ئۆيىنىڭ چوڭ - كىچىك ھەممە ئىشلىرىغا ئارىلىشاتتى. مۆرىتى كەلسە ئۆزى تەڭتۇش ئوغۇل بالىلارنىمۇ كۆتۈرۈپ باساتتى، ئېشەك مىنىپ ئوغلاق تارتىشىپمۇ ئويناياتتى. 1944 - يىلى ئۇنىڭ ئەمدىلا 17 ياشقا كىرگەن ۋاقتى ئىدى. شۇ مەھەللىنىڭ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان زومىگەرى غوجاش شاڭيۇ چولپانغا چاپمۇ چاپ ئۇچراپ قالدى. غوجاش ئۇنى كۆردى - دە، تۇرغان ئورنىدا قېتىپلا قالدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن شۆلگىيىپ ئېقىپ، چولپان ئۆيىگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىنلا ئېسىگە كەلدى.

— يا خۇدا! پەرى، پەرى، دەل ئاسماندىكى پەرىنىڭ ئۆزى شۇ، — ئۇ ساقلىنى سىقىمداپ ئاغزىغا سېلىپ تامشىدى. شۇ كېچىسى مەھەللىنىڭ ئىمامى بىلەن مەزىنىنى ھاشىخان ھەدە ئالدىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. خۇدانىڭ بۇ ئىككى ئەلچىسى

دوزاخ - بهەشتتىن گەپ سېتىپ ئىككى ئاخشام قاتراپ يۇرۇپ، ئانىنى مەجبۇرىي قايىل قىلدى. چولپانمۇ يىغلىدى، قاقشىدى، ئاخىر كۆڭلىگە باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن دەپ ئويلىدى. غوجاش شاڭيۇ بۇ پەردىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ، ئالدى بىلەن نىكاھىنى ئوقۇتۇپ، ئاندىن چوڭ توي قىلماقچى بولدى. بەشىنچى خوتۇنى بولمىش چولپانغا ئاتاپ ئالاھىدە چوڭ قورۇ سېلىپ، باغ ياساشقا قەسەم قىلدى. خۇپتەن ئارىلاپ غوجاش شاڭيۇنىڭ خادىكىدە ئىككى ئايال كېلىپ ھاشىخان ھەدە بىلەن چولپاننى ئېلىپ شاڭيۇنىڭ قورۇسىغا كىردى. ھېلىقى ئىككى ئايالنىڭ بىرسى ھاشىخان ھەدىنى باشلاپ ساراي ئۆيگە، بىرسى چولپاننى يېتىلەپ ھۇجرا ئۆيگە ئەكىرىپ قويدى. ھۇجرىدا دۇردانىدىن تىكىلگەن ئورۇن - كۆرپىلەر سېلىقلىق ئىدى. ھايال قىلمايلا مەزىن بىلەن ئەللىك بېشى كىردى. چولپاندىن:

— سۇنۇر قازىنى ئات تۇتتۇڭمۇ! — دەپ سورىدى مەزىن.

چولپان تەتۇر قارىغان پېتى ئۇن چىقارمىدى.

— مەزىنئاخۇن، يىغلىمىغاندىكىن تۇتتۇم دېگىنى، ئەزبىرايى خۇدا، مەن ئاڭلىدىم، تۇتتۇم دېدى، — دېدى ئەللىك بېشى.

— مەندىن سورىغۇچە خوتۇنىڭدىن سورا ئىپلاسلار! — دېدى چولپان ئاڭلىتىپ تۇرۇپ.

ئىككى مۇمىن بەندىنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن ئىمام نىكاھ ئايىتىنى ئوقۇپ تاماملىدى. ئىت نەپسى تاقىلدىغان غوجاش ئاش تارتقۇغا قارىمايلا ھۇجرىغا كىردى.

— بىسمىللاھىرۇ رەھمانىرەھىم، — ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ ئايەتتىن كېيىن بىرىنچى قەدىمىنى باستى. ئۇنىڭ ساقال-

لىرى تىترەپ، قوللىرى قاملاشمايتتى. ئۇ «ھى - ھى - ھى» دېگىنىچە ناياقلاپ كېلىپ بۇلۇڭدا تەتۈر قاراپ ئولتۇرغان چول-پاننىڭ مۇرىسىنى تۈتماقچى بولدى. چولپان ئۆزىدىن 45 ياش چوڭ بۇ مىتە قۇرۇتنىڭ ئىپلاس قوللىرىنى پاك بەدىنىگە تەگ-كۈزمىدى. ئىرغىپ قوپۇپ تىكلىنىپ قارىدى.

— ھى - ھى - ھى، خېنىم، قاراڭ بۇ ئۆيدىكى نەرقى دۇنيا ھەممىسى سىزنىڭ بولىدۇ، مەن تېخى سىزگە ئاتاپ چوڭ قورۇ - جايمۇ سالدۇرمەن.

چولپان يىغلىمىدى، گەپ - سۆزمۇ قىلمىدى، غوجاش شاڭيۇ خاتىرجەم ئىدى. ئۇ بىرىپ ئىشىكنى ئىلغان بولۇپ كىچىككىنە قۇلۇپنى ئىشىككە سالدى - دە چولپانغا يېقىن كەل-دى.

— شۇكۇر ئاللا، — دېگىنىچە ئورۇنغا كىردى. «ئىپلاس قېرى جادۇ، سېنىڭ ئەدىپىڭنى بېرىپ خەلقىئا-لەم ئالدىدا رەسۋايىڭنى چىقىرىپ ئاندىن ئۆلسەم مەيلى» دېدى چولپان ئىچىدە.

چولپان لامپىنى پەس قىلىپ چۈشۈردى. غوجاشنىڭ يەردە-كى كىيىملىرىنى قوزۇقتا ئاسقان بولۇپ، ئۇنىڭ يانچۇقىدىكى پىچىقىنى، ئىشتانبېغىنى سوغۇرۇۋالدى. ئاندىن غوجاشقا يې-قىنلاشتى.

— خېنىم، مانا بۇ يەرگە، خېنىم، خېنىم، — نەپسى تاقىلداپ شۆلگىيىپ ئاققان قېرى قاقۇاش يوتقانىنىڭ بىر چېتىنى ئېچىپ ئۆزى بىر چەتكە سىيرىلدى.

— غوجام، مەن كىچىكىمدە ئېشەك مىنىپ ئويناپتتىم. ھازىرمۇ قىز ۋاقتىمدا ئاخىرقى قېتىم مىنىپ ئولتۇرغۇم بار. ئۆزلىرىنى مىنىپ ئويناپمۇ؟ غوجام، قېنى دۇم ياتسىلا!

— ۋاي خېنىم، باش ئۇستىگە، مانا، مانا.

غوجاش شاڭيۇ ئۆرۈلۈپ دۇم ياتتى.

چولپان يوتقانىنى ئۇنىڭ ئۇستىگە يېپىپ ياستۇقنى قويۇپ ياستۇق ئۇستىگە مىندى.

— غوجام، ئاتمىش تاختا، يەتمىش تاختا دېگەنىكەن، سىز قايسى؟ — دېدى چولپان.

چولپاننىڭ سۆزىنىڭ نېگىزىنى چۈشەنمەي ئېشەك بولۇپ دۇم ياتقان شاڭيۇ:

— مەن، مەن، ئەزبىرايى خۇدا نەسىللىك بۇقا، — دېدى.

— نەسىللىك بۇقا! ياق، غوجام، مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى تاپالمىدىڭىز، نەسىللىك ئېشەك. مەن نەسىللىك ئېشەكنىڭ پۇتىنى چۈشەپ ئويناپتتىم. غوجامنىڭ قولىنى باغلاپ ئويناپسام خاتىرجەم ئىچىلىرىگە كىرەلەيمەن، بولامدۇ؟

— خېنىم، جان ئۇستىگە، ۋاي بېلىم، — غوجاش ئىككى قولىنى يوتقانىنىڭ تېشىغا چىقاردى.

چولپان بۇ نەسىللىك ئېشەكنىڭ ئىككى قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ ئىشتان بېغى بىلەن مەھكەم باغلىدى.

— ۋايجان، ئۆلدۇم، ئادەم بارمۇ؟

— نەسىللىك ئېشەك، ۋارقىرىما. مەن كىچىكىمدە ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىپ جاڭزا ياساپ تېپىپ ئويناپتتىم. غوجام، يېتىشقا تېخى ئەتىگەنغۇ، مەن جاڭزا ياساپ بېرەي ئويناي.

چولپان غوجاشنى ئۇخلىسىغا ئۆرۈپ، ئۇنىڭ ساقىلىنى ئوچۇملاپ تۇتتى. غوجاشنىڭ كۆزى چولپاننىڭ قولىدىكى پىچاقتا ئىدى.

— ئۇنۇڭنى چىقارما، نەسىللىك ئېشەك، مەن ھازىرلا

ئىچىڭگە كىرىمەن.

— بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەيمەن، نېمە دېسەڭ شۇنى ئال.

— مېنى «ئۇچ تالاق، قويدۇم» دە!

— ئۇچ تالاق، قويدۇم.

— چوڭ خوتۇنىڭدىن باشقا ئۇچىنى ئېتىنى ئاتاپ تۇرۇپ «ئۇچ تالاق، قويدۇم» دە.

— ئۇچ تالاق، قويدۇم.

— ئەگەردە بۇنىڭدىن كېيىن ئاپامغا، ماڭا چېقىلسام ئۆزۈم توڭگۇز، خوتۇنۇم ئۇچ تالاق، دە.

— ئۆزۈم توڭگۇز، خوتۇنۇم ئۇچ تالاق.

— ھەي توخۇ يۈرەك نەسىللىك ئېشەك. مەن سېنىڭ نەۋرەڭدىن كىچىك قىزىمەن، كۆزۈمۇ سەندەك نەرسىگە قاراشتىن يىرگىنىدۇ. مەن ساڭا قۇيرۇقۇڭنى چىشلىتىپ قويايي.

چولپان غوجاشنىڭ ساقلىنى تۇتۇدىن كەستى ـ دە، تامبىلىنىڭ بىر پۇچقىنى كېسىپ ساقالنى ئوراپ نەسىللىك ئېشەكنىڭ ئاغزىغا پۇرلەپ تىقتى.

— خەير، نەسىللىك ئېشەك، مەن كەتتىم.

ئۇ قورۇغا ئاۋايلاپ چىقىپ، غوجاشنىڭ ئېتىنى مىنىپ يولغا چىقتى ـ دە، ئۇتتۇر غۇلجا شەھىرىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ شەھەرگە يېقىن كەلگەندە ئاتنى كەينىگە بۇراپ ئاتتىن چۈشۈپ بىر قامچا سالدى. ئات ئۇچقاندەك چېپىپ كەتتى. چولپان شەھەر ئىچىدىكى بىرنەۋرە ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. چولپان كېلىپ 23 كۈندىن كېيىن نىلقا پارتىزانلىرى غۇلجىغا بېسىپ كىرىپ، غۇلجا شەھىرى ئازاد بولدى. چولپان پىدائىي بولۇپ سەپكە كىردى. سېستىرا بولۇپ لەنشاڭ، ھەرەمباغ، ئايرودروم ئۇرۇشلىرىغا قاتنىشىپ قانچىلىغان يارىدارلارنى ئوت ئىچىدىن

يۇدۇپ چىقىپ داۋالاپ ساقايتتى. ئۇ كەڭسايدىكى ئۇرۇشتا يارىلاندى. دۇشمەننىڭ ئوقى ئۇنىڭ سول تەرەپ بىر تال قوۋۇرغىسىنى يۇلۇپ كېتىپ ئېغىر يارىلىنىپ ساقايدى.

مەن تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىيالمىدىم. تۇرلۇك خىياللار... بىر دەقىقىلىق ياغلىق تاڭغان قىز، بىرده چولپان كۆز ئالدىمغا كېلەتتى.

— هوي، نېمە بولدۇڭ، شۇنچىلامۇ ئۇخلامسەن؟ — چۆچۈپ ئويغاندىم، ئالدىمدا چولپان تۇراتتى.

— چولپان، چولپان، — دېدىم مەن هودۇققانده‌ك.

— قارىغىنا، كۈن چۈش بولاي دېدى. مەن تېخى سېنى يەنە ئاغرىپ - تارتىپ قالدىمۇ دەپ ئەنسىرەپ كېرىشىم. بۇگۈن كېچە ئۇخلىيالمىدىڭمۇ؟ — ئۇنىڭ خۇمار كۆزلىرى مېنىڭ كۆزۈمگە قاداقلىق ئىدى.

— چولپان! سېنىڭ مېنى ئىزده‌پ كېرىشىڭنى بىلەتتىم، بۇگۈن هېچ يېرىم ئاغرىمىدى. بىراق، بىراق، قارا، مۇنۇ پۈتۈم بىلەن قولۇم... قولۇم ساقايغانده‌كلا قىلدى. چولپان، چولپان، سەن بۇگۈن نېمانچىلا چىرايلىق - هە؟ بىر سۆز دېسەم خاپا بولامسەن؟

چولپان قاقاقلاپ كۈلدى - ده:

— كۈن قاياقتىن چىقتى؟ — دېدى.

— چولپان، كۈن سەن تەرەپتىن چىقتى...

چوڭقۇر مۇھەببەت ئىچىده بىر - بىرىمىزگە تۇيماي قارىشىپ تۇرۇپ قالدۇق...

2

1952 - يىلى 6 - ئاي مەزگىلى ئىدى. بىز بىر تەكلىپنا-

مه تاپشۇرۇۋالدۇق. چولپان ئىككىمىزنىڭ ئوچۇق سوت يىغىنىغا قاتنىشىپ بېرىشىمىز ئۇقتۇرۇلغانىدى.

— قانداقچە بۇ سوت يىغىنىغا بىزنى تەكلىپ قىلمىدۇ؟ — دېدى چولپان ھەيران بولۇپ.

مەن مۇرەمنى قىستىم - دە:

— ئېھتىمال ئۆتكەندىكى ئىشلار بولۇشى مۇمكىن، — دېدىم ۋە چولپاننىڭ مەسلىھىتى بىلەن مەرداننىڭ ماڭا قالدۇرۇپ كەتكەن سومكىسىنى ئېلىۋالماقچى بولدۇق. بىز ئوچۇق سوت زالىغا كىرسەك، شەھەردىن، يېزا - قىشلاقلاردىن سوت يىغىنىغا چاقىرىلغانلار كېلىپ زالنىڭ ئىچى لىق تولۇپتۇ. مەن ئىشىكتىن كىرىپ ئىككى قەدەم مېڭىشىمغىلا خەلق سوت مەھكىمىسى كىيىمىنى كىيگەن بىر قىز قولتۇقۇمدىن يۆلەشتۇرۇپ بىزنى ئالدىنقى رەت، ئوتتۇرىدىكى ئىككى بوش ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئاندىن سەھنىدىكى سوتچىلار قاتارىغا چىقىپ ئولتۇردى. سەھنىنىڭ ئالدىغا ئۇزۇنسىغا «يوقالسۇن ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇنسۇرلار» دېگەن چوڭ خەتلىك پىلاكات ئېسىلغان. تاماشىغا «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى قەتئىي بېسىقتۇرايلى! راستىنى ئېيتقانلارغا كەڭچىلىك، قارشىلىق قىلغانلارغا قاتتىق!» دېگەن لوزۇنكىلار چاپلانغان بولۇپ، يىغىن زالى ئاجايىپ سۇرلۇك، ھەممە كىشىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلگەن، سەھنىدە باش سوتچى، سوت كاتىپى، ئاقسۆڭگۈچى ئۈچ ئەر بىلەن قارىلىغۇچى بىر ئايال ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى كىچىك تاختايغا بۇگۈنكى ۋەزىپىسى بىلەن ئىسمى يېزىلغان بولۇپ، ئايالنىڭ ئىسمى يېزىلغان تاختايچىنى دېلونىڭ قەغىزى يېپىۋالغانىدى.

— بىر يەردە كۆرگەندەكلا قىلىمەن، — دېدىم مەن

چولپانغا، ـــ تۇرقىغا قارىغاندا 22 لەردە بار قىزدەك كۆرۈندۇ، شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق، قارا، كۆزى بىزدە، مەن تېخى ياغلىقى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتكىنىنى كۆردۈم، كۆڭلى سۇنۇق، دەردى بار، ـــ دېدى چولپان.

ـــ كىم بۇ؟ قاچان، نەدە كۆردۈم؟ ـــ كۆڭلۈم غەش ئىدى.

ـــ غۇنچەمۇ، يە؟ ـــ يۈرىكىم جىغىدە قىلىپ پۇلاڭلاپ كەتتى ـ دە، بەدىنىمگە ئىختىيارسىز تىترەك ئۇلاشتى. مەن ئۇنىڭغا قارىدىم. ئۇ ئۇچراشقان كۆزىنى مەندىن دەرھاللا قاچۇرۇپ جوزىغا قارىۋالدى.

ـــ يوقالسۇن ئەكسىلئىنقىلابچىلار!

ـــ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى قەتئىي بېسىقتۇرايلى!

ـــ ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرەيلى!

زالدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا قارشى قۇدرەتلىك خەلق سادا-سى كۆتۈرۈلدى.

بىر توپ قورالانغان ساقچىلار زالغا جىنايەتچىلەرنى سۆرەپ كىردى. ئۇلار قان ئىچكۈر جاللات غوجەك، ئەكسىلئىنقىلابچى ئەھمەت باۋجاق، سانقۇن ھىمىت، ئىشپىيون ئىمام بىلەن ئامىنە ئىدى. ئەقىلىدىن ئازغان ھايۋاننىڭ جىنايەت ئۆتكۈزۈشى ئاسان، بىراق ھېساب بېرىشى قىيىن ئىدى. جىنايەتچىلەر زالدىدا قىزىل قان، ئاشۇ قانلار بەدىلىگە كەلگەن ئات، كالا، قوي، ئالتۇن ـ كۈمۈش، مال ـ دۇنيا سېسىق سامانىدەك ئۇچۇپ يۈرەتتى. قانچە ئونلىغان ناھەق كېسىلگەن باش، ئۈزۈلگەن پۇت ـ قول، كىرىشكەن چىش، تۇرۇلگەن مۇشت، ئالايغان كۆزلەر نەشتەر بولۇپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن سانجىلماقتا

ئىدى.

— غۇنچەم! قارا، غۇنچەم ئىكەن، — دېدى چولپان قىزنىڭ ئالدىدىكى تاختايچىنى كۆرسىتىپ.

غۇنچەم! دەل شۇ غۇنچەم، قايسى كۈنى مەن بۇ قىزنى مۇنار ئالدىدا كۆرگەن. راست، ئۇنىڭ سۆيگىنى جىڭدىكى ئۇ-رۇشتا مەردلەرچە قۇربان بولغان، «مېنىڭ غۇنچەم» دەپ ئا-خىرقى تىنىقنى تىنغان. قىزىل قېنى بىلەن «قىساس» دەپ يېزىپ ئاخىرقى قىساسىنى ماڭا تاپشۇرغان. ئاھ، قەدىردان مەردان! مەن سېنىڭ غۇنچەڭنى قىساس مەيدانىدا ئاخىر تاپتىم. رەھىمسىز پەلەك، ۋاپاسىز دۇنيا، ئىككى گۈلنى بەرگىدىن ئۈزگەن.

ئوچۇق سوت ئېچىلدى. سوت رەئىسى جىنايەتچىلەرنىڭ ئىسمىنى ئېلان قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن غۇنچەم ئورنىدىن تۇرۇپ بۇ بەش تىرىك مۇردىغا بىر پەس تىكىلىپ قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى جىنايەتچىلەرگە قىساس ئوتى بىلەن نەشتەردەك سانجىلماقتا ئىدى.

— مېنى تونۇمسىلەر؟ — خىتاب قىلدى غۇنچەم. بە-راق، تىرىك مۇردىلاردا سۆز قىلغۇدەك مادار يوق ئىدى.

— بۇگۈن مەن بۇ جىنايەتچىلەر ئۈستىدىن قارىلاش ئە-مەس، بەلكى ئەڭ قاتتىق شىكايەت قىلىمەن. مېنىڭ كىچىك دادام پولات، كىچىك ئاپام گۈلنار ۋە ئۇلارنىڭ بىر تال ئوغلى، مېنىڭ ئەزىز قېرىندىشىم مەردان بۇ تۆت ساتقۇننىڭ ساتقۇنلۇقى بىلەن قولغا ئېلىنىپ، بۇ جاللاتلارنىڭ ئىپلاس قولىدا كىچىك دادام بىلەن كىچىك ئاپام تۇرمىدە قۇربان بولغان. مەردان قېچىپ چىقىپ 15 يېشىدا ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، خەلقىمىزنىڭ ئەركىنلىكى ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ جىڭدىكى ئۇرۇشتا قۇربان

بولغان.

— توختاڭ، — دېدى ئاقلىغۇچى ئادۋوكات ئورنىدىن تۇرۇپ. ئۇ سۇدىن چىققان چاشقانلاردەك شۇمشىيىشىپ تىترەپ تۇرغان جىنايەتچىلەرگە قاراپ ـ دە، — سىز مۇشۇ مىنۇتتا شىكايەت قىلغۇچى ئەمەس، بەلكى قارىلىغۇچى، سىزدە ئۆلگۈچىلەرنىڭ بىرەر ماددىي پاكىتى بارمۇ؟ — دېدى.

— بەس! — دېدىم مەن غەزىپىمنى باسالماي ئېتىلىپ چىققان ۋولقاندەك، ئاللىقىنمنى كەڭ ئېچىپ ئاقلىغۇچىنىڭ ئاغزىغا سالىدىغاندەك ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ، — ئەگەر بۇ بەش قاتىلغا شىكايەت قىلغۇچى ۋە پاكىت لازىم بولسا، مانا مەن شىكايەتچى ۋە پولاتتەك ماددىي پاكىت.

مەن سەھنىگە قاراپ ماڭدىم، قولتۇقۇمدىكى ئىككى تاياق بۇ قان ئىچكۇر بەش جىنايەتچىنىڭ يۈرىكىگە سانجىلغاندەك يەرگە سانجىلاتتى. غۇنچەم ئالدىمغا كېلىپ چولپان بىلەن مېنى يۆلەشتۇرۇپ سەھنىگە چىقاردى. ئۇنىڭ كۆزى ياش ئىدى.

— غۇنچەمۇ سەن؟

— شۇنداق، مەن غۇنچەم، مەن سېنى دائىم مۇنار ئالدىدا كۆرەتتىم.

— سېنىڭ مەردانىڭ جىڭدىكى ئۇرۇشتا دۇشمەننىڭ ئىككى پوتىينى پارتلىتىپ قۇربان بولغان.

مەن سومكىدىن پولات ئەلپاتتايوپ بىلەن گۈلنارنىڭ تۇرمىدىكى قانغا مىلەنگەن كۆڭلىكى بىلەن مەردانىڭ ئۇرۇشقا كىرىشتىن بۇرۇنقى ئۆز قېنى بىلەن يازغان «قىساس، قىساس، قىساس» دېگەن خېتىنى كەڭ يېيىپ خەلققە كۆرسەتتىم.

— مانا بۇ قانغا مىلەنگەن ئىككى كۆڭلەك، بىر ئائىلە كىشىلىرى ئەنە شۇ توت ئەكسىلئىنقىلابىي خائىن ـ ئىشپىيون

تەرىپىدىن تۇتۇپ بېرىلگەن. بۇ جاللات تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، تۇرمىدە توغراپ ئۆلتۈرۈلگەن ئەر ـ ئايال ئوقۇنقۇچى پولات بىلەن گۈلنارنىڭ كۆڭلىكى. مانا بۇ «قىساس، قىساس، قىساس» دېگەن خەت. مۇشۇ تۆت مۇناپىق تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۇرمىدىن ئۆلۈم تىزىملىكىدىن قېچىپ چىققان مەردان ئەلپاتتايوپنىڭ ئۆز قېنى بىلەن يازغىنى، بىرىنچى قىساس دادىسى پولات ئوچۇن، ئىككىنچى قىساس ئانىسى گۈلنار ئوچۇن، ئوچىنچى قىساس، جىڭ ئۇرۇشىدا باتۇرلارچە قۇربان بولغان قان ـ قېرىندىشى شىبە مىللىتىدىن چىققان باتۇر شورۇنتاي ئوچۇن، ـــ مەن بىر پەس كۆكرىكىمنى كېرىپ تۇرۇپ دېمىنى ئالدىم ـ دە، سۆزۈمنى داۋام قىلدىم، ـــ مەردان ئەلپاتتايوپ 14 يېشىدا قولغا ئېلىنىپ تۇرمىدىن قېچىپ چىقىپ، پىدائىي بولۇپ قولىغا قورال ئېلىپ كۇرەشكە ئاتلاندى. ئۇنىڭ ۋەتەننى ئازاد قىلىش كۇرىشى «قىساس» بىلەن باشلاندى. ئۇ يېنىپ تۇرغان ئوت ئىدى. بىرىنچى قېتىمقى چوڭ ئۇرۇشلاردا ئۇ ئاجايىپ باتۇرلۇق بىلەن دۇشمەن ئىچىگە بېسىپ كىرىپ دۇشمەندىن قىساس ئالدى. جىڭدىكى ئۇرۇشتا دۇشمەننىڭ ئىككى پوتىينى پارتلىتىپ قوشۇنىمىزنىڭ بېسىپ كىرىشىگە يول ئېچىپ مەردىلەرچە قۇربان بولدى. مەردان «ئالغا! ئازادلىق ئوچۇن ئالغا! قىساس، مېنىڭ غۇنچەم» دېگەن بىلەن ئاخىرقى تىنىقىنى تىندى.

مەن سومكىدىن مەردانىنىڭ كۇندىلىك خاتىرىسىنى ئېلىپ، ئاخىرقى قۇرلىرىنى ئوقۇدۇم.

«مېنىڭ غۇنچەم، مەن مۇشۇ مىنۇتتا جەڭگە ماڭدىم، جان بار يەردە قازا بارغۇ؟ بۇ قېتىمقى جەڭ بۇرۇنقىلاردىن چوڭ ھەم كوچىلۇك بولۇپ، ئۆلكىدىكى پوتون خەلقىمىزنىڭ ئازادلىق ئۈ-

شى ئۇچۇن ھەل قىلغۇچ ئۇرۇش. ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، خەلقىمىزنىڭ ئەركىنلىكى ئۇچۇن قۇربان بولۇش بىز پىدائىيلار ئۇچۇن شەرەپلىك ئىش. ھېلىقى بەش مەلئۇننى ساڭا قالدۇرىدۇم، سەن شىكايەتچى ھەم قىساسكار. سېنىڭ مەردانىڭ» خاتىرە مۇشۇ سۆز بىلەن ئۇزۇلگەن.

زالىدا يەنە كۆچلۈك سادا كۆتۈرۈلدى. قانچە ئونلىغان ئەر ـ ئايال، ياش ـ قېرىلارنىڭ كۆز ياشلىرى، تۇرۇلگەن مۇشت، كىرىشكەن چىش، ئالايغان كۆزلىرى بىلەن: «يوقالسۇن ئەكسىلئىنقىلابچىلار! ئۇلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلسۇن!» دېگەن كۆچلۈك شىكايەت سادالىرى كۆتۈرۈلدى.

سوت رەئىسى ھۆكۈمنى ئېلان قىلدى. جاللات غوجەك، ئەھەت، ھىمىتلارنىڭ دۇمبىسىگە دەرھال ئۆلۈم تاختىسى قادالدى. قوراللىق ساقچىلار بۇ جىنايەتچىلەرنى سۇرەشتۇرۇپ ئاچىقىپ كېتىشتى.

ـــ مەن سېنى ئاخىرى تاپتىم، ـــ دېدىم غۇنچەمگە قاراپ.

ـــ شۇنداق، مەن سېنىڭ دائىم ئاشۇ مۇنار ئالدىدا خىيال سۇرۇپ ئولتۇرغىنىڭنى كۆرەتتىم. ھامان بىر كۈنى ۋاقتى كەلگەندە بومبىدەك پارتلاپ چىقىدىغانلىقىڭنى بىلەتتىم، ـــ دېدى غۇنچەم.

ـــ بىز غەلىبە قىلدۇق، مەردانىڭ كۆزى يۇمۇلدى، ـــ دېدىم مەن.

ـــ شۇنداق، بىز غەلىبە قىلدۇق. مەردان ھەرقاچان مەن بىلەن بىرگە. ئۇنىڭ قەلبى ھايات. ئۇنىڭ قەلبى مېنىڭ قەلبىم، مېنىڭ قەلبىم ئۇنىڭ بىلەن كەتكەن، ئەگەردە «ئۆلدى» دېيىلسە، مەردان ئەمەس مەن، ـــ دېدى

غۇنچەم تىترەك ئاۋازدا.

مەن سومكىدىن مەرداننىڭ «ئازادلىق»، «باتۇرلۇق»، «پىدائىي» ئوردىن - مېدالىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا:

ـــ مانا بۇلار سېنىڭ مەردانىڭنىڭ ئوردىن، مېدالىنى، بۇ باتۇرلۇق، پىدائىي مېدال - ئوردېنلىرى غۇلجىنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشلىرىدا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن بېرىلگەن. بۇ ئازادلىق، باتۇرلۇق ئوردېنى جەڭدىكى ئۇرۇشتا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقى ئۈچۈن بېرىلگەن. ئەپسۇسكى سېنىڭ باتۇرۇڭ بۇ، بۇ، بۇ... ئىككى ئالىي ئوردېنىنى كۆكسىگە تاقىيال - مىدى، ـــ مەن كېيىنكى سۆزلەرنى ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ زورىغا ئاران دېيەلىدىم.

ـــ شۇنداق، شۇنداق، مەنمۇ مەردانىڭ مۇشۇ ئوردېن - مېدالىلارنى تاقاپ كېلىپ مېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى كۈتەتتىم. پۈت - قولى يوق بىر پارچە كۆتەك بولسىمۇ، ھايات ئالدىمغا كەلسە، ئاغزىمدا نان چاينap، سۇ بېرىپ، ھاپاش قىلىپ مەڭگۈگە باقاتتىم.

غۇنچەم مەردانىڭ «قىساس» دەپ يېزىلغان خېتى، قېپقىزىل قېنى بىلەن يېزىلغان خېتى، ئوردېن - مېدالىنى كۆزىگە سۈرتەتتى، پۈرايتتى، ئاغزىغا ياقاتتى، كۆكسىگە باساتتى. ئۆپكىدەيتتى، ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا تېلىقىپ قالاتتى. ئانىلار، ئاپئاق ساقاللىق بوۋايلار، ياش جۇۋانلار، قىزلار، ئۇنى باغرىغا بېسىپ تەسەللى بېرىپ باشلىرىنى سىلاپ، كۆز ياشلىرىنى سۈرتەتتى. ئۇلارنىڭمۇ ھەسرەتلىك ياشلىرى يۈرەكلىرىنى پارە - پارە قىلىپ يامغۇردەك تۆكۈلەتتى. تەڭرىتېغى، بۇغدا چوققىسى چۆككۈر سۇكۇتتە ئىدى. غۇنچەمنىڭ يۇرىكى چۆككۈر ھەسرەت ئىچىدە سوقاتتى.

غۇنچەم مەردان ئۇچۇن ھەسرەت چەكتى، سەۋدايى بولۇپ چۆل - جەزىرىلەرنى كەزدى، ئەسكى تاملىق، زاراتگاھلىقلاردا يۇردى. ھەسەتخورلارنىڭ، شوخ، كەپسىز، نادان بالىلارنىڭ مەسخىرىسىگە قالدى. مۇشۇنداق ئېغىر كۇنلەردە ئۇ «مەردان، مەردان، سەن نەدە؟ مېنىڭ مەردانىم» دەپ زار - زار يىغلىدى، قاقشىدى. ئۆزىنى ھەر مىنۇت چۇشىدە كۆرگەندەك مەردانىنىڭ قۇچىقىدا ھېس قىلىپ يۇردى. ئۇ ئوخشىدا، چۇشىدە، چۆل - جەزىرە، ئەسكى تامدا، باغدا، ئورماندا بولسۇن مېنىڭ مەردانىم قايتىپ كېلىدۇ، مېنى قانغۇچە باغرىغا باسىدۇ، مۇشۇ ئالمىنىڭ يېرىمىنى ئۆز قولۇم بىلەن مەردانغا يېگۈزۈپ، يېرىمىنى ئۇنىڭ قولىدا ئۆزۈم يەيمەن دەپ بىر تال قىزىل ئالمىنى شېخىدا تۇرغۇزۇپ پەرۋىش قىلدى. ھەتتا مەردانىنىڭ قۇربان بولغان خەۋىرىنى ئۇقۇپ قان يىغلاپ تاكى مۇشۇ مىنۇتقىچىلا ئۇنىڭغا مەردان ھاياتتەك، ئىشىكتىن غۇنچەم مەن كەلدىم دەپ كىرىپ كېلىدىغاندەكلا تۇيۇلاتتى. غۇنچەم ھازىر مەردانىنىڭ «كەلگۈسىدە بىزگە نۇرغۇنلىغان سىياسىي - قانۇن كادىرلىرى كېرەك» دېگىنىچە سىياسىي - قانۇن كادىرى بولۇپ يېتىشتى. مەردانمۇ ئۆز ئىرادىسى بويىچە ئۇرۇشتىن قايتىپ كېلىپ ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇپ ۋەتەن چېگرالىرىنى پولات قورغان بولۇپ قوغدىشى كېرەك. بۇ چوش ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىرادىسى، ھەقىقىي ۋەدەسى ئىدى.

غۇنچەم بۇ يىل توپتوغرا 21 ياشقا تولدى. ئۇ ئىرادىسىگە قىلچىمۇ خىلاپ ئىش قىلمىدى، ھەتتا ئويلاپمۇ كۆرمىدى، «مەردان پۇت - قولى يوق، كۆزى كور، بىر پارچە كۆتەك بولۇپ ھاياتلا كەلسە، باغرىمغا بېسىپ يۇدۇپ كۆتۈرۈپ، ئاغزىمدا نان - چاي بېرىمەن. بۇ مەن ئۇچۇن بەخت» دەپ يۇردى.

ئاھ خۇدا! شۇنچىمۇ رەھىمسىزمۇ سەن، كۆرۈپ تۇرۇپسىز، شۇ تۇرقىدا ئۇ ــ چىن ئاشىقى، مۇھەببىتى، قەلبى، بىر نەۋرە قېرىندىشى ئورنىغا قىپقىزىل قېنىنى باغرىغا باسىدۇ. جاھاندا بۇنداقمۇ ئادالەتسىزلىك بولامدۇ؟

ــ بەزلىمەكلار، ــ دېدىم مەن ئانىلارنى توسۇپ، ــ ئۇ پۇخادىن چىققۇچە يىغلىۋالسۇن.

ــ غۇنچەم يىغلىدى، قاقشىدى، ئېغىر تىن ئالدى. كۆز يېشىنى سۈرتكەندىن كېيىن ئۇن ــ تىنسىزلا تالاغا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئۇتتۇر كەلگىنىچە قۇربانلار خاتىرە مۇنارى ئالدىغا كېلىپ بېشىنى ئىككى ئالقىنىنى ئارىسىغا ئېلىپ خىيال سۈرگىنىچە ئۇزۇندىن ــ ئۇزۇنغىچە ئولتۇردى. بۇ قېتىم مەردانىنىڭ ئۆلۈمىگە ھەقىقىي ئىشىنىپ، يۈرىكى ئۇن ــ تىنسىز يىغلىماقتا ئىدى.

ــ غۇنچەم! قوپقىنا، ئۆيگە كېتەيلى، قارا، كۇنمۇ ئولتۇراي دېدى، ــ دېدى چولپان ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بېشىنى سىلاپ.

ــ بىز بۇگۈن غەلىبە قىلدۇق، شۇنداقمۇ غۇنچەم؟ ــ دېدىم مەن.

ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قاردى ــ دە، ئېغىر تىن ئالدى. ئۇنىڭ بۇلاقتەك كۆزلىرى قىزىرىپ، چىرايى سارغايغاندى.

ــ بىز يەنە غەلىبە قىلدۇق. قارا، بۇ چولپان، بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى، ــ دېدىم مەن. ئۇ چولپانغا قاراپ:

ــ چولپان! چولپان! مەن سىلەرنى دائىم مۇشۇ ئەتراپتا كۆرەتتىم، ــ دېدى.

ــ شۇنداق، چولپانمۇ ئاشۇ ئۇرۇشتا بىر قوۋۇرغىسىدىن ئايرىلغان. بىز توي كۈنلىرى سېنى كۆپ ئىزدىدۇق. بىز

سەندىن كۆپ رازى، ــ دېدىم مەن.
ــ نېمە مەندىن دەمسەن؟ ئۇي ـ ئوچاقلىق بولغىنىڭلارنى تەبرىكلەيمەن. قۇرۇقلا بارسام سەت بولار؟
ــ چولپان، سېنى چىن يۈرىكىمدىن تەبرىكلەيمەن، ــ غۇنچەم بىلەن چولپان قۇچاقلىشىپ مەڭزىنى ـ مەڭزىگە ياقتى. بىز قاتارىغا تىزىلىپ بىر مىنۇتچە مۇنار ئالدىدا سۈكۈتتە تۇرۇدۇق. قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى ئېگىز تېرەكلەر ئۈستىدىن كۆتۈرۈلۈپ قارلىق چوققىلار ئۈستىدە قىپقىزىل ئوت بولۇپ يېنىپ تۇراتتى. بىز بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قايتتۇق. ماڭدامدا بىرلا ئارقىمىزدىن بىرسى ئەگىشىپ كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. بىز ئارقىمىزغا قارايتتۇق. مۇنار ئالدىدا ئاپتومات تۇتقان، قاتارىغا ئوردىن تاقىغان، بېشىدا يۇلتۇزلۇق ئىسپانكا كىيگەن بىر جەڭچى تىك تۇرغاندەكلا قىلاتتى. ماڭساق بىزنىڭ كەينىمىزدىن ئەگەشكەندەك، توختاپ قارىساق، ئاشۇ تاغ چوققىسىدىكى قىزارغان ئوتقا قاراپ تۇرغاندەك قىلاتتى. بىزنىڭ يۈرىكىمىز خۇددى «ماتەم مارشى»نى ئېيتىۋاتقاندەك بىر خىل رىتىمدا سوقۇپ تۇراتتى. پۈتىمىز بولسا ئاشۇ ماتەم مارشىغا دەسسەپ كېتىۋاتقاندەكلا قىلاتتى.

3

غۇنچەم بېيجىڭ سىياسىي ـ قانۇن ئىنستىتۇتىدا ئىككى يىل بىلىم ئاشۇرۇپ كېلىپ، مەلۇم بىر ئالىي مەكتەپنىڭ قانۇن فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى بولدى. ئۇ مەكتەپ بىناسىنىڭ ئوچىنچى قەۋىتىدىن ئوچ ئېغىزلىق ئۆي ئېلىپ ئۆي ئىچىنى چىرايلىق، پاكىز قىلىپ سەرەمجانلاشتۇرۇۋالدى. مېھمانخانا

ئۆينىڭ تۆر تېمىغا تارتقان گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا مەردانىنىڭ ھەربىي فورما بىلەن ئىككى دانە ئوردېن مېدال تاقىغان سۈرىتى. ئى ئېسىپ قويىدى. قۇربان بولغاندىن كېيىن بېرىلگەن «ئازاد. لىق»، «باتۇرلۇق» ئوردېنىنى بىر پارچە قارا لاتىغا بېكىتىپ رەسىمنىڭ ئاستىغىلا ئېسىپ قويىدى. ئۇ خىزمىتىگە مەسئۇلىيەتچان، تەشكىلىي ئىنتىزامچانلىقى كۈچلۈك بولغاچقا تولىمۇ ئالدىراش ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ھەپتىسىگە بىر دېگۈدەكلا يېزا ئىزدەپ باراتتۇق، يە ئۇ ئىزدەپ يېزىنىڭىگە كېلەتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تېلېفوندىمۇ ئەھۋاللىشىپ تۇراتتۇق. بەزى كۈنلىرى ئۇچراشقىنىمىزدا، ئۇ يېزىنى كۈلدۈرۈپ ئۇچەيلىرى. مىزنى ئۇزۇۋېتەي دەپ قالاتتى.

ـــ قاراڭلار، بۇرادەرلەر! بۇ پوچتا ساندۇقى، ـــ دەيتى ئۇ ئىككى يانچۇقىنى كۆرسىتىپ، ـــ قېنى مەن ساندۇقنى ئېچىپ خەتلەرنى ئېلىپ، قايسى ۋىلايەت، ناھىيىگە ماڭىدۇ ئايرىپ كۆرەي.

ئۇ يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ خەتلەرنى ئېلىپ ئۇستەلگە قويىاتتى. بەزىدە ئۇنىڭ ئىككى يانچۇقىدىن ئون پارچە، بەزىدە بەش ـ ئالتە پارچە، ئاز دېگەندە بىر ـ ئىككى پارچە خەت چىقاتتى. بۇ بىرىنچى، بۇ ئىككىنچى، بۇ ئۈچىنچى، بۇ تۆتىنچى دەپ خەتلەرنى تۈرگە ئايرىيتتى. كونۇپرت ئىچىدىكى خەتلەرنىڭ پۈكلىنىشى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايتتى. بەزىلىرى يۈرەك شەكلىدە بولسا، بەزىلىرى گۈل شەكلىدە ئىدى. خەت يازغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى ئالىي مەكتەپ پروفېسسورلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرى بولسا، بەزىلىرى شائىرلار، ئىدارە كادىرلىرى، زاۋۇت ئىشچىلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى غۇنچەمگە مۇھەببەت ئىزھار قىلىپ خەت يازغان بولسا، يەنە بەزىلىرى ئۇنىڭ كەچۈرمىشلى.

رنگه هېسداشلىق قىلىپ، مەدەت بېرىپ خەت يازغانىدى.
ــ ئوش، ــ دەپ باشمالتىقى بىلەن ئاغزىنى كۆرسىتەتتى ئۇ، ــ بىلىپ قويۇڭلار، بۇ بىر شەخسنىڭ ماڭا يازغان خېتى. بۇ خەتنى ئاشۇ ئىككىمىزلا كۆرۈشكە، بىلىشكە تېگىشلىك ئىش، ــ دەپ بىزنى كۆرۈشتىن توسۇيتتى. ئۇ بەزىدە ئاچچىقى بىلەن خەتلەرنى ئاچمايلا يەرگە تاشلاپ، ــ نېمە، مەن بۇ خەقنىڭ خەت سالىدىغان ساندۇقىمۇ ياكى كولدۇرلىتىپ ئويناىدىغان ئويۇنچىقىمۇ؟ مەن بۇلار ئۈچۈن بىر تاختايغا «مەن خەت ساندۇقى ئەمەس، ياكى مەن بويتاق ئەمەس، ئېرىم بار» دەپ يېزىپ چاپلاپ قويايمىكىن دەيمەن، ــ دەپ ئاچچىقلىناتتى.
ــ توختا! ــ دېدىم مەن بىر قېتىم ئۇنىڭ ئاچچىقىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن، ــ بۇرۇنقىلاردا «خېرىدارنىڭ بولمىسا، زىبالىقنىڭ نە كېرەك» دېگەن سۆز بارغۇ، خېرىدارنىڭ بولغىنى ھەرگىزمۇ ياماق ئىش ئەمەس، ياخشى ئىش. قارا، سەنمۇ ئۆمۈر بويى بۇنداق ئۆتۈپ كېتىمەن دېيىشىڭ ...
مەن دېمەكچى بولغان سۆزۈمنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمىدىم.
ــ نېمە؟ سەن ئاشۇ خېرىدارلار ئىچىدىن بىرسىنى تاللا، توي قىلغىن دېمەكچىمۇ؟ مەن توي قىلسام، مەردان يېگىت قولدىشى بولسۇنمۇ؟ بىر ياستۇقتا ئۈچ باش قويۇلىدىكەن ــ دە؟
ــ بولدى، بولدى، جېنىم قېرىندىشىم، ئەيىب مەندە، قەلبىڭنى ئەمدى تولۇق چۈشەندىم.
مەن ئۇنىڭدىن ئەپۇ سورىدىم، غۇنچەم ھەر قېتىم كەلگەن خەتلەرنىڭ بەزىلىرىگە «خەت يازغىنىڭىزغا رەھمەت، مېنىڭ قەلبىم ئۆلگەن» دېگەن قىسقىغىنا خەت بىلەن جاۋاب قايتۇردى. بەزىلىرىگە جاۋابسىز، بۇرۇنقىدەكلا ئوقۇمىغان كىشى بولۇپ

يۇرۇۋەردى. ئارىدىن بىر نەچچە يىللار ئۆتتى. «ئەرلەرگە ساقال، ئاياللارغا قورۇق» دېگەندەك، غۇنچەمنىڭ چېكە چېچىغا ئىككى تال ئاقمۇ كىردى.

بىر كۈنى يەنە تېلېفون جىرىڭلىدى.

ـــ بارمۇ سىلەر؟ ـــ دېدى غۇنچەم.

ـــ ھوي، بىزغۇ بار، سەنچۇ، يوقاپلا كەتتىڭ، ـــ دېدىم مەن.

ـــ مەن ئوغۇل تۇغدۇم، يوقلاپ كېلەيمۇ دېمىدىڭلار. ئۇچ كۈن بولدى، ئوغۇل، مەن قورسىقىمنى چىڭ باغلۇۋالغاندىم، شۇڭا ھېچكىم سەزمىدى. ئاخشاملىققا كېلىپ ئېتىنى قويۇپ بەرگىن.

ـــ نېمە؟ نېمە ھوي، نېمىدەپ پوق يەپ يۇرىسەن! ـــ تېلېفوننى جاققىدە قويدۇم. ئەستاغپۇرۇللا، ياقامنى تۇتتۇم. ئۇنىڭ «ئوغۇل تۇغدۇم، قورسىقىمنى باشقىلار بىلىپ قالمىسۇن دەپ مەھكەم باغلۇۋالغان» دېگەن سۆزىنى قارا. قۇلىقىم مۇشت ئۇرغاندەك ۋاڭشىلدايتتى. ئەستاغپۇرۇللا، خام سۈت ئەمگەن بەندە، شۇنداقمۇ رەسۋا ئىش قىلغاندىمۇ؟ چىدىمايدىغان ئادەم باشتىلا بىرسىگە تەگسە بولمامدۇ؟ بۆلۈمنىڭ ئىچىدە ئۇيان ـ بۇيان ماڭاتتىم. چولپانغا ئۇنىڭ سۆزىنى دېيىشكە تىلىم بارمىدى. ئاخىر كەچتە ئۇنىڭ ئۆيىگە باردۇق. ئۇ جوزىلىرىغا بىرنېمىلەرنى تىزىپ راستلاپ قويۇپتۇ. ئۆيگە كىرىپ كۆزۈمىنىڭ چۈشكىنى ئۇنىڭ قورسىقى بولدى.

ـــ نېمە، ئاچچىقىڭ تېخىچىلا يانمىدىمۇ؟ تۇغۇش دېگەن بار ئىشقۇ؟ ـــ دېدى غۇنچەم ئالدىمغا كېلىپ تۇرۇلگەن قاپاقلىرىمغا قاراپ.

ـــ ئەگەر راستلا شۇنداق ئىش بولسا، بوينۇڭنى چۈجى-

ىنىڭ بويىنىنى ئۇزگەندەك ئۇزۇۋېتىمەن، ــ دېدىم مەن.

ــ ھەي كۈنچى، ــ دەپ كۈلگىنىچە ئۇ مېنىڭ قولتۇ-قۇمدىن يۆلەپ يۇقىرى ئۆتكۈزدى. ئۆيدە بوۋاق كۆرۈنمەيتتى.

ــ قاراڭلار! ــ دېدى غۇنچەم ئىچكىرىكى ئۆيدىن ئاپئاق كەشتىلەنگەن لاتىغا زاكىلانغان ئاق پىشماق بوۋاقنى كۆتۈرۈپ چىقىپ بىزگە كۆرسىتىپ. چولپان ئىككىمىز بۇنىڭ زادى نېمە ئىشلىقىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالدۇق. بوۋاق تورۇس-تىكى لامپۇچكىغا قاراپ كۆزلىرىنى ئېچىپ يۇمران تىللىرى بىلەن كالپۇكلىرىنى يالاپ بىرنېمە ئىزدىگەندەك قىلاتتى.

ــ ساقام، ساقام، ــ غۇنچەم بوۋاقنى كۆكسىگە باستى.

بىز بىر دەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئاخىر سىر يېشىلدى.

بۇ بوۋاقنى غۇنچەم دوختۇرخانىدىن ئەكېلىپ بېقىۋاپتۇ. بالىنىڭ دادىسى جەڭنى ئېلىش ئۇرۇشىدا ئېغىر يارىدار بولغان-لىقتىن، داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي ئۆلۈپ كەتكەن، چوڭلىرىنى ھەرەمباغدا گومىنداڭچىلار ئۆلتۈرۈۋەتكەن، ئاپىسى دوختۇرخا-نىدا ئۇنى تۇغۇپ بەك قانسىراپ كەتكەنلىكتىن قۇتقۇزۇش ئۇنۇم بەرمەي ئۆلۈپ كەتكەنكەن. بىچارە بوۋاق بۇ دۇنياغا كۆز ئېچىپلا ھېچقانداق ئىگە - چاقىسى يوق، قارا يېتىمغا ئايلىنىپ قالغان، ئۇچ ئايدىن بېرى سېستىرالار بېقىپ كەپتۇ.

ــ ئۇمۇ خۇددى مەردانىغا ئوخشاشلا قارا يېتىم ئىكەن، ــ دېدى غۇنچەم بوۋاقنىڭ كېلىش تارىخىنى بىر قۇر سۆزلىگەندىن كېيىن، ــ دادىسى ۋەتەن، خەلقنىڭ ئازادلىقى-نى دەپ ھاياتىدىن ئايرىلىپتۇ. شۇڭا، ئۇنى مەن تۇغقاندەك. ئۇ مېنىڭ ئۆز بالام. ئۇنىڭ دادىسى مەردان...

بىز بالىنىڭ ئېتىنى نېمە قويۇش توغرۇلۇق پاراڭلاشتۇق.

ــ مەردان قويايلى! ــ دېدىم مەن بىرىنچى بولۇپ.

— هوي، نېمه دەيسەنوي، ساراڭ بولۇپ قالمىغانسەن؟ بۇنىڭ ئېتىنى مەردان قويساڭ دادىسى كىم بولاتتى؟ — دېدى غۇنچەم.

— پولات، — دېيىشتۇق.

— ياق، كىچىك بالا، ۋارقىراشقا توغرا كېلىپ قالىدۇ، — قوشۇلمىدى غۇنچەم، ئاخىر ئۇنىڭ پىكرى بىلەن جەۋلان دېگەن ئىسىمنى قويماقچى بولدۇق.

مەن بوۋاقنى قولۇمغا ئېلىپ قىبلىگە قاراپ تۇرۇپ ئەزان ئېيتتىم، ئەزاندىن كېيىن:

— سېنىڭ ئەزان ئېيتىپ قويغان ئىسمىڭ جەۋلان بولسۇن. سەن ئەھلى مۇسۇلمان. دادىڭ مەردان بىلەن ئاپاڭ غۇنچەمنىڭ بىر تېمىم ھالال قېنىدىن تۆرەلگەن، شۇڭا دادىڭ مەردان، ئاپاڭ غۇنچەم، سەن دادىڭ مەردانەك ۋەتەنگە، خەلققە سادىق، باتۇر بولغىن. يۈزۈڭ ئوچۇق، چىرايىڭ ئايدەك، ئاپاڭغا ئوخشاش ئۆز مۇھەببىتىگە سادىق بولغىن. ئاللاھۇ ئەكبەر، — دېدىم. ئاندىن جەۋلاننىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ ئاغزىغا سۇ دېدىم. يەرگە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ گىلەم ئۈستىگە جەۋلاننى غۇلاتتىم. جەۋلان خۇددى تۇلۇقتەك ئۈچ دومىلاپ بېرىپ دۇم ياتتى. ئۇ يىغلىمىدى، غىڭشىمىدى. ئۇ نۇرغا قارىغان پېتى كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ ياتاتتى.

— مۇبارەك بولسۇن! مۇبارەك بولسۇن!

مېنىڭ خىيالىم ئاشۇ ئۇرۇش يىللىرىغا كەتتى. ئايرودرومغا ھۇجۇم قىلغان كېچىسى بىز ھەممىمىزلا ئاپئاق خالات كىيگەنىدۇق. مەردان ھەممىنىڭ ئالدىدا بىرىنچى بولۇپ قېلىن قار ئىچىدە ئۆمىلەيتتى. خۇددى جەۋلانغا ئوخشاش، تۇلۇقچىلاپ غۇلايتتى. دۇم يېتىۋېلىپ، دۇشمەننىڭ ئوت توچكىلىرىنى بايقاپ

قايتتى.

ـــ نېمە بولدۇڭ؟ سېنىڭزە، يەنىلا سېنىڭ خىيالىڭ ئاشۇ ئۇرۇش يىللىرىغا كەتتىڭ ـ ھە؟ ـــ دېدى غۇنچەم مېنى تۇرغۇزۇش ئۈچۈن قولتۇقۇمدىن يۆلەپ.

ـــ قارا! جەۋلانغا، راستتىنلا مەردانغا ئوخشاپ كېتىدۇ ـ كەن، ـــ دېدىم مەن.

ئارىدىن ئۇزۇن يىللار ئۆتۈپ كەتتى. جەۋلان 24 ياشقا كىردى. ئۇ ئۇچ يىل ھەربىي سەپتە بولۇپ قايتىپ كېلىپ، ھەربىي ئىنستىتۇتنى تۈگىتىپ قىسمىدا قالدى. ئۇنىڭ سۆيگەن قىزىمۇ ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، ئۆزىنىڭ ساۋاقدىشى ئىدى. ئۇلارنىڭ تويىنى چوڭ ئۆتكۈزۈپ بەردۇق.

غۇنچەم بىر كۈنى ئۆيگە كەلدى.

ـــ مەن دەم ئېلىشقا چىقتىم، بارلىق رەسمىيەتلىرىم پۈتتى، ـــ دېدى ئۇ.

ـــ ياخشى بوپتۇ. پۈت ـ قولۇڭدا ماغدۇرىڭ بارىدا چىقىپسەن، ئەمدى نېمە قىلاي دەپسەن؟ ـــ دېدىم مەن.

ـــ ساڭا مەسلىھەت، ئىككى ئۆيدىكىلەر بالىلارنى ئېلىپ غۇلجا تەرەپكە بېرىپ نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزگەچ ئايلىنىپ كەلسەك دەيمەن. بارامسىلەر؟ ـــ دېدى.

بىز غۇنچەمنىڭ تەلىپىگە قوشۇلۇپ غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. 6 ـ ئاي مەزگىلى ئىدى. يولنىڭ ئىككى چېتى ئېگىز باراقسان ئۆسكەن دەرەخلەر؛ پايانسىز دېڭىزدەك يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆپكۆك بۇغداي، ئارپا، كېۋەزلەر قۇياش نۇرىدا چاقناپ تۇرغان باغدىكى ئالما، نەشپۈت، ئۆرۈكلەر؛ يول ياقىسىدىكى ئوتلاپ يۈرگەن قوي، كالىلار؛ بۇلبۇل، كاككۇكلارنىڭ مۇڭـ

لۇق سايراشلىرى، ئاسفالت يولدا بىر - بىرسىنى قوغلىشىپ ۋە ئۆتۈشۈپ تۇرغان رەڭگا رەڭ ماشىنىلار؛ ئېگىز - ئېگىز قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىنالار بىزگە ئۆزگىچە بولۇپ تۇيۇلماقتا ئىدى.

— پاھ - پاھ - پاھ، نېمىدېگەن زور ئۆزگىرىش بۇ، ئەينى زاماندا بىز باسقان گىياھسىز چۆل - جەزىرىلەرنىڭ ئىزناسىمۇ يوق.

ماشىنا بىر شەھەر ئىچىگە كىرىپ توختىدى.

— جىڭغا كەلدۇق، دەم ئېلىپ ماڭايلى، — دېدى شوپۇر ماشىنىدىن چۈشۈپ.

— جىڭ؟ — غۇنچەم ئىككىمىز بىر نەرسىدىن چۆچۈپ كەتكەندەك تەڭلا سورىدۇق.

— جىڭ، — دېدى شوپۇر تەكرارلاپ. مەن غۇنچەمگە قارىدىم. غۇنچەمنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ قوللىرى تىترىگەندەك، بىرسىنى ئىزدىگەندەك ئۇيان - بۇيان قارايتتى. كالپۇكلىرىنى ئۆمەللەپ بىرنېمە دېگەندەك قىلاتتى.

جىڭ ئەينى زاماندىكى بىز ئۇرۇش قىلغان جىڭ ئەمەس ئىدى. شەرقتىن غەربكە قاراپ سوزۇلغان كەڭ ئاسفالت يول، يولنىڭ ئىككى تەرىپى ئېگىز - ئېگىز بىنالار، ئاشخانا، ماگىزىن، كىنوخانىلار بىلەن تولغان، ئەينى چاغدىكى سېپىلنىڭ ئىزناسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. جىڭ بازىرى تۆت تەرىپىگە كېڭىيىپ، ئىمارەت، مەكتەپ، كىنوخانىلار ياسىلىپ تۆت - بەش ھەسسە چوڭىيىپ كېچىك بىر شەھەرگە ئايلانغان، بازارلىرى ئاۋات، بۇرۇنقى قانغا بويالغان جىڭ دەرياسى ئورنىدا يوق.

— سىلەر ئۇرۇش قىلغان جىڭ مۇشۇمۇ؟ — دېدى غۇنچەم.

ـــ شۇنداق، بىراق بىز ئۇرۇش قىلغان جىڭدىن ئەسەرمۇ يوق. مەن قەيەرگە كېلىپ قالغىنىمنى بىلمەي تۇرىمەن، ـــ دېدىم.

ـــ راست، بۇ يەردە ئۇرۇش بولغاندىن ئەسەرمۇ يوق. مەن تېخى سىلەر ئۇرۇش قىلغان يەرلەرنى بىر كۆرسەم دېگەن نىيەتتە ئىدىم. ئامال قانچە، ـــ دېدى ئۇ ئۇمىدسىزلەنگەن هالدا.

ـــ مۇشۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بايقىسام روھىڭ تۆۋەن، چىرايىڭمۇ شۇنداق. مىجەزىڭ يوقمۇ قانداق؟

غۇنچەم ئېغىر تىن ئالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قانداقتۇر بىر مەيۇسلۇق چىقىپ تۇراتتى.

ـــ مېنىڭ ۋاقتىم يېتىپ قالغانىدەك تۇرىدۇ، مەردان مېنى چاقىرىپ ئۇنمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ.

ـــ ئۇنداق دېمە، ئۇ ياش چوڭايغاندىكى بىر خىل تۇيغۇ. شۇنداقمۇ؟

ـــ ياق، بىلمەيسەن، مەن ساڭا تېخى دېمىدىم. بىر ھەپتە بولدى، ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ بىلمەيمەن، سەھەردە مەردان ئالـ دىمغا كەلدى. چېچى ئاپئاق بۇلۇتتەك، ساقىلىمۇ شۇنداق، چىرايى جۇدەڭ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ قاپتۇ، كىيىملىرىمۇ جۇنلا، قولىدا ھاسا تاياق، قىسقا ـ قىسقا يۆتىلىدۇ. ئالدىمغا كېلىپ يە سۆز قىلمايدۇ، مۆلدۈرلەپ قاراپلا تۇرىدۇ. بىردىن بېشىمغا، بىردىن ئايىغىمغا قارايدۇ، مېنىڭمۇ كۆزۈم ياش ئوخـ شايدۇ. ئۇ يېنىدىن ئاپئاق كەشتە بېسىلغان ياغلىقنى ئېلىپ مېنىڭ كۆزۈمنى سۈرتۈپ، بېشىمنى سىلىدى. قارىسام، مەن بەرگەن ياغلىق. مەن چىداپ تۇرالمىدىم، ئۆزۈمنى باغرىغا ئاتـ تىم. ئۇ بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ، «مەن سېنى چاقىرتىپ خەت

یازغان، بارمىدىك، ئۆزۈم كەلدىم» دېدى. ياق، مەن خېتىڭنى ئالمىدىم، بىراق، قاچان كېلىسەن» دەپ مەنمۇ خەت يازغان، سەندىن جاۋاب يوق، دېدىم. «مەنمۇ ئالمىدىم، مەن چىرايلىق ئۆي سېلىپ باغ قىلىپ سېنى كۈتتۈم» دېدى. «مېنى ئەكېتەمسەن؟» دېدىم. «قارا، چىرايىك خويمۇ جۇدەك، باشلىرىك ئاپئاق بۇلۇتنىك ئۆزىلا، نېمانچىلا ئالدىراپ ئاقاردى؟» دېدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا شۇنداق كۆرۈنگەن ئوخشايمەن. «يور، كېتەيلى دەپ قولۇمنى تۇتۇپ يېتىلىدى، ئاپئاق بۇلۇت كېلىپ بىزنى قاپلىدى، ئاستىمىزدا يەر - جاھان كۆپكۆك دېڭىزنىك ئۆزىلا. ئەتراپىمىزدا سانسىز يۇلتۇزلار جىمىرلايدۇ. «قارا، مۇشۇ بىزنىك بېغىمىز» دېدى مەردان. قارىسام، ھەر ئىككىمىز ئاپئاق خەسىدىن كىيىم كىيىۋاپتىمىز. ئاشۇ يۇلتۇز قاپلىغان باغدا ئاق خالات كىيگەن ھۆر - پەرىلەر ئۇچۇپ يۈرىدۇ. ئوغلۇم جەۋلان «ئاپا» دېدى، قارىسام، ئۆزۈم ساپادا ئولتۇرىمەن. مانا شۇنىڭدىن بېرى بۇرۇنقى كىچىك مەردان بىلەن كىچىك غۇنچەم يوق. ئاپئاق ساقال مەردان بىلەن ئاق چاچلىق غۇنچەم ماڭىسمۇ، تۇرسمۇ بىرگىلا.

ئۇ بۇ سۆزلەرنى توختاپ - توختاپ دېدى.

— دېگەنلىرىك چۈشقۇ، ياش چوڭايغانسېرى ھامان شۇ ياقنى ئويلايدىغان ئىش. ھەممىمىز بارىمىزغۇ ئاخىر.

بىز ئولتۇرغان ماشىنا ئۇچقاندەك غەربكە قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئەنە بىز ئەينى يىللىرى ئاپتومات، مىلتىق، پىلىموتلارنى يۇدۇپ يۈرۈپ بېسىپ ئۆتكەن قارلىق تاغلار، يېشىل قارىغايلىق سايلار، شېغىل تاشلىق قىر - ئېدىرلار، مانا ئالدىمىزدا ئۇپۇققا تۇتىشىپ كۆمۈشتەك پارقىراپ تۇرغان سايرام كۆلى.

شوپۇر دەل داۋاننىك ئۇستىگە چىقىپ ماشىنىنى توختاتتى.

— قارا، — دېدىم مەن غۇنچەمگە ئوك قولۇم بىلەن سايرام تەرەپنى كۆرسىتىپ، — بىز بايانداپدىن چىقىپ ئىكىكىنچى كۈنى نامازدىگەردىن بۇرۇن مۇشۇ داۋاندىن ئېشىپ ئاشۇ ئاق ياغاچ ئۆينىڭ يېنىدا بىر كېچە قونغان. شۇ كېچىسى ئۇيۇن، كۈلكە، ناخشا - چاقچاق بىلەن ھاردۇقمىز چىقتى. بىراق، ئايغا قاراپ ئاتا - ئانىلارنى، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتنى، سۆيگەن يارلارنى، خوتۇن - بالىلارنى ئويلاتتۇق. ئۇلار ئاشۇ ئون بەش كۈنلۈك ئايدا بىزگە ئەكس ئېتىپ كۆرۈنەتتى. يۇرىكىمىزگە باغلانغان يىپنىڭ ئۇچى ئاشۇ ئايغا باغلانغاندەك قىلاتتى. ئەتىسى ھەربىر روتىدىن 10 دىن جەڭچى چىقىپ ئاشۇ پەللىدىن مۇشۇ يەرگىچە تاغقا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى بولدى. مۇسابىقىگە 200 گە يېقىن جەڭچى قاتناشتى. مەردان ھەممىسىنىڭ ئالدىدا بىرىنچى بولۇپ مۇشۇ پەللىگە چىققانىدى.

— شۇنداق، ئۇ كىچىكىدىنلا يۈگۈرۈك ئىدى. يېزىدا مەكتەپ بويىچە ئالدىدا ئىدى، — دېدى غۇنچەم.

مەن غۇنچەمنى باشلاپ قاپتالدىكى يوغان تاشنىڭ يېنىغا ئاپاردىم - دە، تاشنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدىم.

— بىز داۋانغا چىققاندىن كېيىن جەڭچىلەر سايرام بويىغا چۈشۈپ كەتتى. كوماندىرىمىز ئوسمانوپ بىلەن مەردان مۇشۇ دۆڭدە تۇرۇپ كەينىمىزدىن كېلىۋاتقان قىسىملارغا قاراپ ئۇزۇنغىچە تۇردى. قارىسام، مەردان مۇشۇ تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا ئاشۇ ئېگىز قارلىق چوققىلارغا، خادا - تاشلارغا، يېشىل قارىغايلىق سايلارغا، ئاشۇ مەخمەلدەك ئىلى ۋادىسىغا تىكىلىپ قاراپ تۇردى، ئۇ يىراقتىن خۇددى خادا تاش ئۈستىدە ئولتۇرغان قىران بۇركۈتتەك كۆرۈنەتتى. كېيىن تاشتا ئولتۇردى. ئۇنىڭ بېشى ئىككى ئالىقىنى ئوتتۇرىسىدا

خىيال سۈرگەندەك ئىدى.

بىز تاشىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ پەسكە قارىدۇق. تەبىئەت ئۆزىنىڭ گۈزەل ھۆسنىنى مۇشۇ ئالدىمىزدا تۇرغان ئېگىز - پەس تاغلارغا، ياپيېشىل سايلارغا ئاتا قىلغاندەك قىلاتتى.

— قارا، نېمىدېگەن چىرايلىق - ھە؟ — دېدىم مەن.

— شۇنداق، چىرايلىققا كىمنىڭ كۆزى چۈشمەيدۇ دەيسەن. مەردان مەشھەدە ئولتۇرغانمۇ؟ — سورىدى غۈنچەم.

— شۇنداق، دەل مۇشۇ يەردە.

غۈنچەم يانچۇقىدىن ياغلىقىنى ئېلىپ تاشنى سۈرتتى - دە، باغرىنى بېسىپ تاش ئۈستىدە ياتتى. مېنىڭ كۆز ئالدىمدا خۇدى پەرھاتنىڭ تاۋۇتى ئۈستىدە شېرىننىڭ ياتقانلىق ھالىتى گەۋدىلەندى. غۈنچەم مەردانىنىڭ دۇمبىسىنى سىلىغاندەك تاشنى ئالقىنى بىلەن سىلايتتى. مەڭزىنى - مەڭزىگە باسقاندەك مەڭزىنى سوغۇق تاشقا ياقاتتى. مەردان ھېلىمۇ ئاشۇ تاش ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك پۈتى ئالدىغا قاراپ ماڭسا، كۆزى ئاشۇ تاشتا ئىدى.

مەن ئاشۇ تاشقا قارىدىم. 40 - يىللاردىن بېرى قۇياش نۇرىدا كۆيمىگەن، بوران - چاپقۇندا ئۇچمىغان ئاشۇ تاش ياپيېشىل چىمەن ئىچىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. مۇھەببەت، چىن مۇھەببەت، غۈنچەمنىڭ مەردانغا بولغان مۇھەببىتى ئاشۇ «تاش» تەك ئۆچمەس ھەم ئۈيۈل ئىدى.

بىز ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ماڭدۇق. ئەينى يىللىرى مۇشۇ كەڭسايىنىڭ تولغىماچ يوللىرىدا بىز ماڭغانىدۇق. ئاشۇ ئېگىز قىيا تاشلارغا، يېشىل قارىغايلارغا قاراپ ھۇزۇرلانغانىدۇق. مانا ئالدىمىزدا پايانسىز يېشىللىققا تولغان ئىلى ۋادىسى، ئەنە بىز ئۇيناپ كۈلگەن تەڭرىتاغ باغرى. ئەنە يىراق - يىراقلاردىن

قارىيىپ كۆرۈنگەن ئەۋلىيا چوققىسى مەغرۇر تۇرۇپتۇ. يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى رەت ـ رەت تىكىلگەن ئالما، شاپتۇل، نەشـ پۈتلەر شاخلىرىدا خۇددى جانان قىزلار يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتـ قان ئۆز سۆيگۈنىنى تامدىن بېشىنى چىقىرىپ مارىغاندەك مارد. شىپ تەنگە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ.

غۇنچەم بۇ ئەزىز دىيارغا تويمىغاندەك ۋە ئىككىنچى كۆرۈشـ كە نەسىب بولمايدىغاندەك تىكىلىپ قارىماقتا. ئۇ پات ـ پاتلا قەيەرگە كەلدۇق، دەپ سوراپ قويماتتى.

ـــ ئەنە، ئاشۇ ئالدىمىزدا كۆرۈنگىنى بايانداي، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭ ئاخىرقى سوئالىغا جاۋابەن.

ئۇ بايانداي دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ سەل جىددىيلەشكەندەك بولدى.

ـــ بايانداي، ـــ تەكرارلىدى ئۇ، ـــ مۇشۇ ئەتراپتا يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدە چوڭ بىر تۇپ قارىياغاچ بولىدىغان.

مەن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندىم. ئالدىمىزدا بىر تۇپ قارىياغاچ كۆرۈندى. ئۇ باشقا سۆگەتلەردىن چوڭ، باراقسان، ئېگىز بولۇپ ئايرىملا، يولغا يېقىن تۇراتتى. غۇنچەم ئولتۇرالـ مىدى. ماشىنا ئاستا مېڭىۋاتقاندەك قىلاتتى، ئۇ ئالدىرايتتى.

ـــ شۇ، دەل شۇ، ـــ دېدى ئۇ.

ماشىنا قارىياغاچتىن ئازراق ئۆتۈپ توختىدى. ئىككىمىز ماشىنىدىن چۈشتۇق. ئۇ مەندىن بۇرۇن بېرىپ قارىياغاچنى بىر ئايلىنىپ چىقتى.

ـــ قارا، ـــ دېدى ئۇ قارىياغاچ شېخىدىكى بىر جۈپ پاختەكنى كۆرسىتىپ، ـــ بۇ ئىككى جانىۋار تېخىچە بار ئىدـ كەن.

ـــ بۇلار سەن كۆرگەن پاختەكلەرنىڭ قانچىنچى ئەۋلاد

بالىلىرىدۇ؟ ــ دېدىم مەن.

ــ شۇنداق، ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ـ دە.

ــ مەن ئاشۇ ئايلانمىدىن ئايلانسام، مەردان مېنى مەشھەدە كۈتۈپ تۇرۇپتۇ...

بەلكىم ئۇنىڭ نۇرغۇن يۇرەك سۆزلىرى باردۇر. لېكىن، مەنمۇ سوراشنى بىئەپ كۆردۈم، ئۇمۇ دېمىدى. بىر پەس جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن يانچۇقىدىن مەردانىڭ سۈرىتىنى ئېلىپ:

ــ مانا مۇشۇ سۈرەتنى ئۇ ماڭا بەرگەندە، ئارقىسىغا «سېنىڭ مەردانىڭ» دەپ خەت يېزىلغان. مەنمۇ ئۇنىڭغا قولياغلىق بەرگەن. ياغلىققا مەنمۇ «سېنىڭ غۇنچەڭ» دەپ كەشتىلەپ خەت يازغانىدىم. سۈرەت بىلەن ياغلىق بىزنىڭ بۇرۇنقى دوستلۇقىمىزنىڭ، قېرىندىشلىقىمىزنىڭ بەلگىسى ئىدى... بۇلارغا بىر تۇپ قارىياغاچ، ئەنە بىر جۈپ پاختەك، مۇشۇ ئانا تۇپراق شاھىد.

ــ راست دەيسەن، ــ دېدىم ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، ئۇ قارىياغاچقا، بىر جۈپ پاختەككە، ئانا تۇپراققا تويمىغاندەك سەپسېلىپ قارايتتى، سۆيگۈنىنى كۈتۈپ تۇرغان قىزدەك ئەتراپقا تەلمۈرەتتى.

ــ بىر كۆرۈش ئارمىنىم بار ئىدى، كۆردۈم، ــ ئۇ ئېغىر تىن ئالدى.

«مېنىڭ غۇنچەم»، «مېنىڭ مەردانىم». غۇنچەم مەردانىڭ باغرىدا، مەردان ئۇنى كۆكسىگە چىڭ بېسىپ تۇرۇپتۇ. ئەنە بىر جۈپ پاختەك ھېلىمۇ قاناتلىرىنى قېقىشىپ ئۇلارنى ئالقىشلىغاندەك قىلدى. غۇنچەم 40 نەچچە يىللىق ھاياتىدا ئىسسىق تومۇز كۈنلىرى، قەھرىتان قىشنىڭ ئۇزۇن تۈنلىرى، ھېلىقى رەھىمسىز بوران ـ چاپقۇن يىللىرى تۈگىمەس خىيال

دېڭىزىدا ئۇزۇپ، دوستلۇق، قېرىنداشلىق مېھرىدە كۆلەتتى، ئەركىن غۇلاچ يېيىپ ئۇزەتتى. «قارا يىپ»، «ئەكسىيەتچىنىك پۇشتى»، «قېرى قىز»، «ئەركەكزەدەك»، «جىننىك ئويىنىشى»، ۋەھاكازا دېگەن قىرلىق ـ سىرلىق دوقمۇشلارغا ئۇرۇلغىنىدا ئازابلىنىپ تولغىناتتى. خىيال دېڭىزى ھەر قېتىم ئۇنى دولقۇن ئۇرۇپ قىرغاققا چىقىراتتى. بۇ قىرغاق بۇگۇنكى ئاقباش مومايى ئەينى يىلى تۇرغان دەل مۇشۇ قارىياغاچ تۈۋى ئىدى. قاراڭلار، بۇگۇن ئاشۇ سانسىز يوپۇرماقلار، ئاشۇ بىر جۈپ پاختەك بۇلۇتنەك ئاقارغان چاچقا قاراپ، تۇرۇپ مەيۈسلەنسە، تۇرۇپ ساداقەت يولىدا ئاقارغان بۇ چاچتىن پەخىرلەنمەكتە.

ـــ مېنىڭ ۋاقتىم توشۇپ قالغان ئوخشايدۇ. قارا، ئەمدى جان بار يەردە قازا بار دېگەندەك، ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق. ئۇلار مېنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، خۇدايا توۋا، ئوڭۇمۇ يا چۈشۈمۇ، ئەنە يوپۇرماقلار ئارىسىدا تۇرغان دادامنى، ئاپامنى، كىچىك دادام، كىچىك ئاپامنى، مەردانىنى كۆرگەندەك قىلىۋاتىمەن. ئۇلار مېنى چاقىرىشۋاتىدۇ. مەردان ئاپئاق ساقال ـ چاچلىرىنى بۇلۇتنەك قولىنى سوزۇپ، مېنى تارتىۋاتىدۇ.

چولپان ئىككىمىز ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قارىدۇق. ئۇنىڭ چىرايى تاتارغان، كۆزلىرى يوپۇرماقلار ئارىسىغا قادالغان بولۇپ، ئوڭ قولى سەل ئالدىغا سوزۇلۇپ تەلمۈرۈپ تۇرغاندەك ئىدى.

ـــ بۇ قولياغلىق سېنىڭمىدى؟ ـــ مەن ئۇنىڭ خىيالىنى بۆلدۈم ـ دە، سومكامدىكى ياغلىقنى ئېلىپ كۆرسەتتىم.

ـــ شۇ، شۇ، مەن مەردانغا دەل مەشەدە بەرگەنىدىم. قارىغىنا، مەن سېنىڭ غۇنچەڭ دەپ خەتمۇ يازغان. سېنىزە،

نېمە دېسەم بولار، قىرىق نەچچە يىلدىن بېرى.

ــ راست دەيسەن، قىرىق نەچچە يىلدىن بېرى تېخى سەن ھەيران قالارلىق يەنە بىر ئىش بار. قارىغىنا، بۇ ئىككى خەتنى، ــ مەن قولۇمدىكى ئىككى پارچە كونۋېرتنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتىم. ئۇ كونۋېرتنى ئېلىپ بىر پەس كۆكسىگە بېسىپ تۇردى ــ دە:

ــ سېنىڭ يۈرىكىڭ خۇددى ئاشۇ قولۇڭدىكى تۆمۈر تاياق-تە، ئەگەردە مەن تاسادىپىي ئۆلۈپ كەتسەم، ئۇ ئالەمگە بارغاندا بېرەتتىڭمۇ؟ قارىغىنا، مەردانىڭ خېتى بىلەن مېنىڭ خېتىم-نىڭ ئوخشاشلىقىنى، بىزنىڭ پۈچۈركىمىز بىر ــ بىرىمىزنىڭ يۈرىكىگە مۆھۈر بولۇپ سىڭگەن.

ــ سۆزۈڭچە، سەن مەردانىڭ ئالدىغا... ــ مەن دېمەك-چى بولغان سۆزۈمنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمىدىم. ئۇ دېمەكچى بول-غىنىمنى دەررۇلا چۈشەندى ــ دە، خۇددى جاھانغا يېتىدىن كۆز ئاچقان سەبىي بالىلاردەك كۆك ئاسمانغا بىر پەس تىكىلىپ قارىغاندىن كېيىن دېدى:

ــ مەن ئانامدىن قانداق تۇغۇلغان بولسام، مەردانىڭ ئالدىغا شۇ پېتى بارىمەن. ھاياتلىق بىلەن مۇھەببەت ھەر بىر كىشىگە بىر قېتىملا كېلىدۇ، ھاياتلىقنى قەدىرلەش مۇھەببەتنى قەدىرلەش ئەمەسمۇ؟ قارىغىنا، ئەنە ئاشۇ ئاسماندىكى قۇياش، كېچىسى ئاي بىلەن چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار، ئۇنىڭدىن قالسا مەردان بىلەن مېنىڭ قەلبىم گۇۋاھ.

ــ راست دەيسەن، ــ دېدىم مەن غۇنچەمنىڭ قەلبىگە قايىل بولۇپ. ئۇ ئاستا بېرىپ قارىياغاچقا يۆلەندى ــ دە، خىيالغا چۆكتى.

ــ مۇما، مۇما، ماڭايلىچۇ! يۇرە، مۇما، ئاپئاق

موما! ـــ دېدى بۇ چاغدا ئۇنىڭ نەۋرىسى ئۇمتۇل كېلىپ. ئۇنىڭ كەينىدىن قۇياشمۇ ئۇمتۇلغا جورا بولۇپ، بىزنى ئالدىراتقاندەك ئېگىز تېرەكلەر ئۇستىدىن كۆتۈرۈلۈپ تەڭرىتېغى ئۇستىدە چوغدەك يېنىپ تۇرۇپتۇ. غۇنچەم ئاشۇ چوغدەك يېنىپ تۇرغان تاغ چوققىلىرىغا، پايانسىز ئىلى ۋادىسىغا تەبەسسۇم بىلەن قارايتتى. ئىلى دەرياسىدىن كۆتۈرۈلگەن شاۋقۇن، تاغ شامىلى بىلەن قوشۇلۇپ كېلىپ ئۇنىڭ كۆمۈشتەك ئاقارغان چېچىنى يەلپۈيتتى.

بۇگۈن 9 ـ سېنتەبىر، ھاۋا ئوچۇق ئىدى. ئىلى ۋادىسى ئاسمىنىدا ئالىقانچىلىكمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى. قارىدۇڭ، توپ-دەڭدىن قويۇپ بېرىلگەن كەپتەرچىنىڭ موللاقچىلىرى كۆك ئاسماندا خۇددى بىر ـ بىرسى بىلەن بەسلەشكەندەك موللاق ئېتىپ پەرۋاز قىلىپ تۇرۇپتۇ.

«گۆشگىردە يەيسەن، ياغ يەيسەن، زىماتاڭگا، ئىسسىق نان، تاماكا، قەغەز، سەرەڭگە، ئەرزان» دېگەن سادالار بىلەن باققالىنىڭ تەنزىسىدىكى ئاپپورت، لىموكى، مەنپەزىلەر كۆزنىڭ يېغىنى يەپ، بازارنىڭ مولچىلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇرۇپتۇ.

بۇگۈن مەردان ئەلپاتتايوپنىڭ قۇربان بولغىنىغا توپتوغرا 45 يىل بولدى. غۇنچەم ئەتىگەن تۇرۇپ ئەرۋاھلارغا ئاتاپ يېت سېلىپ بىر قازان ئاش قىلدى. ئەتىگەنلىك بامدات نامىزىدىن يانغان جامائەت نەزىرگە ئېغىز تېگىپ، ئەرۋاھلارنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلىشىپ قايتىشتى. ئاندىن بىز ئاخشامقى مەسلىھەتىمىز بويىچە ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا قاراپ ماڭدۇق. شەھەر كوچىلىرى پۇتۇنلەي ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ. ئاسفالت يوللار، ئاسمانپەلەك ئىمارەتلەر، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا ۋە ئىككى چېتىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگارەڭ گۈللەر خۇش پۇراق

چېچىپ هاياتقا خۇشاللىق بېغىشلاپ تۇرۇپتۇ.

ئاھ، غۇلجا! بىز سېغىنىدىغان بۇگۈنكى ئۇچۇن جەڭ قىلىپ قانچىلىغان قۇربانلارنى بەردۇق - ھە، مۇشۇ باغچىدىكى ئاشۇ قۇربانلار قېنى بەدىلىگە چېچەكلەپ ئېچىلغان گۈللەر، ئاخىر.

— قارا!! — دېدىم مەن غۇنچەمگە ئىنقىلابىي قۇربانلار ېبغىنى كۆرسىتىپ، — مانا باغنىڭ ئالدى تەرىپى. ئاۋۇ يەر چوڭ ئىسپورت مەيدانى ئىدى. 1945 - يىلى 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى مىللىي ئارمىيە قۇرۇلدى، شۇ كۈنى چوڭ پارات بولۇپ، ئەنە ئاۋۇ ئۆيلەر ئورنىغا ئېگىز سەھنە ياسالغان، سەھنىدە ھۆكۈمەت رەئىسى، ئەزالىرى، ھەربىي قوماندانلار تۇرغان. بىز قاتارغا 15 تىن تىزىلىپ پاراتتىن ئۆتكەن. پاراتتا، بىرىنچى بولۇپ مايور ئوسمانوپ، ئىككىنچى بولۇپ مەردان مېڭىپ سەھنە ئالدىغا كەلگەندە «ياشىسۇن ئازادلىق» دەپ شوئار توۋلىغان.

غۇنچەم سۆز قىلمايتتى. پەقەت سەبىي بالىدەك ئەتراپقا قىزىقسىنىپ قارايتتى.

بىز ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىسىگە قاراپ ماڭدۇق. قېلىن تېرەكلەر ئارىسىغا، ئۇ يەر، بۇ يەرلەرگە ئورۇندۇقلار قويۇلغان، ئورۇندۇقلاردا قىز - ئوغۇللار ئولتۇرۇشاتتى.

مانا ئالدىمىزدا ئىنقىلابىي قۇربان ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق «قۇربانلار قەبرىسى چوڭ مەيدان بىلەن قوشۇلۇپ ئايئاق چاقچۇق بىلەن قاتۇرۇپ ياسالغان. قەبرە ئالدىغا ئاسمانپەلەك مۇنار ياسىلىپ، ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار مەڭگۈ ھايات» دەپ خەت يېزىلغان. ئوقۇغۇچىلار قەبرە سۇپىسىغا رۇپ گۈللەر قويۇپ يۇرەتتى. بىز قەبرە ئالدىدا بىر پەس سۈكۈتكە تۇردۇق.

«دۇشمىنىمىزنىڭ دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز.»، «كەل

باۋۇرلىرىم.» ئىنقىلابىي قۇربان رەئىس ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن قوماندان گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېكنىڭ جاراڭلىق ساداسى قۇلىقىمدا ھازىرقىدەكلا جاراڭلايتتى. ئۇلارنىڭ ئەقىل - پاراسەتلىك، باتۇر سىيماسى كۆز ئالدىمدا گەۋدىلىنىپ تۇراتتى.

غۇنچەم قەبرە سۇپىسىدا بىر پەس ئولتۇردى. ئۇ قۇياشقا، ئەتراپتىكى رەڭگارەڭ گۈللەرگە قارايتتى. سۆز قىلىشقا خۇشياقمىغاندەك، بېشىنى لىڭشىتىپلا قويياتتى.

بىز قەبرە ئالدىدىن يېنىپ چىقىپ ئۇچ ۋىلايەت مۇزېيىغا قاراپ ماڭدۇق. ئىشىك ئالدىدا بىر قىز، بىر ئوغۇل ئولتۇراتتى. ئۇلار بىر - بىرسىنىڭ ئاغزىغا نېمىدۇر بىر نەرسىنى سېلىشىپ قويياتتى. بىر - بىرسىنىڭ جامالىغا تويمىغاندەك قارىشىپ كۈلۈشۈپمۇ قويياتتى.

— قارا!! — دېدى غۇنچەم يېنىمدا كېلىۋېتىپ قىز بىلەن يىگىتنى شەرەت قىلىپ، — ياشلىق، ياشلىق دېگەن نېمىدېگەن يارىشىملىق - ھە؟ ئۇچۇم بولۇش ئالدىدىكى قارلىغاچنىڭ بالىلىرى.

— شۇنداق، گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەت، چىن مۇھەببەت خۇددى ئاسمانىنىڭ زىننىتى يۇلتۇزلار بولغىنىدەك ياشلىقنىڭ زىننىتى، — دېدىم مەن.

بىز قىز بىلەن يىگىتنىڭ شېرىن سۆھبىتىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن ياندىپ كېرىپ كەتمەكچى بولدۇق. بىراق، ئۇلارمۇ بىزنىڭ ئويىمىزنى سەزگەندەكلا ئىتتىك ئالدىمىزغا كېلىپ، ئەدەپ بىلەن سالام قىلىشتى - دە، زالغا ئەكىردى. قىزنىڭ مەيدىسىگە ئېسىۋالغان كارتىسىدا «ئازادە» يىگىتنىڭ كارتىسىدا «بەختىيار» دېگەن خەت يېزىلغانىدى. ئازادە بىلەن بەختىيارنىڭ

تۇرقىدىن ئىسمى - جىسمىغا لايىق دەۋر ياشلىرى ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. بىزگە ئورۇندۇق قويۇپ يۆلەشتۇرۇپ ئولتۇرغۇزاندىن كېيىن ئۇسسۇزلۇق تۇتۇشتى. ئۇلارنىڭ بىزنىڭ ئېكسكۇرسىيىمىزدىن تەسىرلەنگەنلىكى ئېنىق ئىدى.

— ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى، — دېدى ئازادە جاراڭلىق ئاۋازى، پاك قەلبى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخى، غەلىبىسى، جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىغا قوشقان ئۇلۇغ تۆھپىسىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ، — 1944 - يىلى 11 - ئايدا نىلقا ناھىيىسىنىڭ ئۇلاستاي يېزىسىدا ئىنقىلاب ئوق ئاۋازى ئېتىلىپ، 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى پارتىزانلار غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى، غۇلجا شەھىرى ئازاد بولدى. ئىنقىلابىي بازىلار تېزدىن كېڭىيىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ 20 مىڭغا يېقىن ئەسكىرىي كۈچىنى تەلتۆكۈس يوقاتتى، 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي تەلتۆكۈس ئازاد بولۇپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇشى ئۈچۈن ئاساسىي شارائىت ھازىرلىدى. 1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى. رەئىس ماۋزېدۇڭ: ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى جۇڭگو يېڭى دېموكراتىيە ئىنقىلابىنىڭ بىر قىسمى» دېدى.

ئازادە «چۈشىنىشلىك بولغاندۇ؟» دېگەندەك بىزگە قارىدى - دە، بىزنى تامدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئائىت سۈرەتلەرنى كۆرۈشكە تەكلىپ قىلدى. تامدا مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىنىڭ پارتىزان ئەترىتى ۋاقتىدىن تارتىپ جەڭ، شىخولار ئازاد بولغانغا قەدەر بولغان توققۇز قېتىملىق چوڭ ھۇجۇملىرىنىڭ مودېللىرى، سۈرەتلىرى، سىزما رەسىملىرى چاپلاق-

لىق بولۇپ، ئاستىغا ئۈيغۇرچە، قازاقچە، خەنزۇچە چۈشەندۈ-رۈشلەر يېزىلغانىدى. ئازادە تامدىكى نىلقا پارتىزانلىرىنىڭ نىلقا ناھىيىسىدىكى گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسىگە قىلغان ھۇجۇمى، مازار، سۇپتايدىكى ئۇرۇش، پىدائىيلارنىڭ غۇلجا شەھىرىگە قىلغان ھۇجۇمى، سىلكىبۇ، باش ساقچى، لەنشاڭ، ھەرەمباغ، ئايرودروم، سۇيدۇڭ، كۇرە، جىڭ، شىخولارغا بولغان ھۇجۇم ۋە ئۇ يەرلەرنىڭ ئازاد قىلىنىشىدىن ئىبارەت توققۇز قېتىملىق چوڭ ھۇجۇمنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى فوتو سۈرەت، سىزما رەسىملەر بويىچە چۈشەندۈردى ـ دە:

ـــ ئەينى ۋاقتىدا بىزدە سىنئالغۇ، ئۇنئالغۇ قاتارلىق نەرسىلەر بولمىغاچقا، ئەينى ئەھۋال ئېلىنمىغان، مانا بۇ رەسىملەر شۇ چاغلاردا ئاپپاراتتا تارتىلغان. بۇ جەسەتلەر گومىنداڭ باش ساقچىسىنىڭ قورۇقىدىن تارتىپ چىقىرىلغان 87 نەپەر ئەر ـ ئايالنىڭ جەسىتى. بۇ 72 جەسەت بىرىنچى رايون ساقچى قورۇقىدىن چىققان، بۇ تۇراخۇن دېگەن كىشىنى يولدا ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا تۇتۇپ ئەكىرىپ تىرىكلا قۇدۇققا تاشلىغان، بۇ كىشى ئۈچ كۈن ئۆتكەندە پارتىزانلار تەرىپىدىن تىرىك پېتى تارتىپ ئېلىنغان. قاراڭلار، بۇ 35 جەسەت ھەرەمباغ، بۇ 46 جەسەت لەنشاڭ، بۇ 53 جەسەت ئايرودرومدىكى تام ئاستىدىن چىققان.

بۇلارنى كۆرۈپ غۇنچەمنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى.

ـــ چوڭ ئاپا، چوڭ ئاپا، نېمە بولدىڭىز؟ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭچۇ! بۇنداق زۇلمەتلىك كۈنلەر كەلمەسكە كەتتى، ـــ دەيتتى ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز بولغان ئازادە تەسەللى بېرىپ. بۇ كۈنلەر دەر ھەقىقەت كەلمەسكە كەتتى.

ئازاده بىزنى ئىككىنچى ئۆيگە باشلاپ كىردى. بۇ ئۆيدىكى تامدىكى سۈرەتلەر پىدائىي قىسىملارنىڭ، شۇنداقلا مىللىي ئار-مىيە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن ھەرقايسى پولكلار بويىچە چۈش-كەن سۈرەتلەر ئىدى.

ـــ مانا بۇ تېكەس 1 ـ ئاتلىق پولك كوماندىر ـ جەڭچىلە-رى، بۇ سۈيدۈك پولكى، بۇ غۇلجا بىرىنچى ئاتلىق پولكى، بۇ رەسىم غۇلجا زاپاس پولكى.

مېنىڭ يۈرىكىم چىقىپ كېتەي دېدى. چۈنكى رەسىملەر ماڭا تونۇش ئىدى.

ئازاده ھەرقايسى پولكنىڭ پولك كوماندىرلىرى، ئۇلارنىڭ قايسى ئۇرۇشلاردا قايسى ئورۇنلارنى ئازاد قىلىپ، قانچىلىك دۈشمەننى يوقىتىپ، ئۇرۇشتا غەنىيمەت ئالغان ھەربىي ئەسلە-ھەلىرىنى تەپسىلىي چۈشەندۈردى:

ـــ مانا بۇ كىچىك بالا مەردان ئەلپاتتايوپ، ئۇ 14 يېشىدا پىدائىي بولۇپ ئىنقىلابقا قاتناشقان. لەنشاڭ، ھەرەمباغ، ئاي-رودرومدىكى ئۇرۇشلارغا قاتناشقان، ئايرودرومنى ئازاد قىلىشتا گومىنداڭنىڭ بىر گېنېرالىنى ئەسىرگە ئالغان. شۇڭا، قومان-دانلىق شتابى مەردان ئەلپاتتايوپقا «باتۇرلۇق پىدائىي» ئوردېنى بەرگەن. مەردان ئەلپاتتايوپ جەڭدىكى دۈشمەن قىسمى ئىچىگە رازۋېدكا ئىشى بىلەن كىرىپ جەڭنىڭ ھەربىي خەرىتىسىنى قولغا چۈشۈرۈپ ساق ـ سالامەت قايتىپ چىققان. جەڭدىكى ئۇرۇشتا قىسىملىرىمىز ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالغان پەيتتە دۈشمەننىڭ ئىككى پوتېينى پارتلىتىپ قىسىملارنىڭ جەڭگا بېسىپ كىرىشىگە يول ئېچىپ بەرگەن، ئەپسۇسكى...

ئازاده يۈرىكى پۇلاڭلاپ ئاغزىغا تېقىلغاندەك سۆزىنى داۋام-لاشتۇرالماي بىردەم تۇرۇپ قالدى.

ـــ قۇربان بولۇپ، ـــ دېدى ئۇ ئاندىن سۆزىنى داۋام- لاشتۇرۇپ، ـــ ئۇنىڭ جەستى توپ ئوقى بىلەن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، كۆيۈپ كۈلگە ئايلانغان، باتۇر دەل 15 يېشىدا قۇربان بولدى. قۇربان بولغاندىن كېيىن قوماندانلىق شتابى ئۇنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن «خەلق قەھرىمانى» دېگەن ئۇنۋان بىلەن «ئازادلىق»، «باتۇرلۇق» ئوردېنى تەقدىم قىلغان. بىراق، بۇ قەھرىمانىنىڭ مۇشۇ رەسىمدىن باشقا بىزدە ھېچ نەرسىسى يوق. ئازادەنىڭ ھەربىر ئېغىز سۆزى غۇنچەمنىڭ يۈرىكىنى ئەزمەكتە ئىدى. مەردان، مېنىڭ مەردانىم دەپ زاراتگاھلىقلارغا، تاغۇ تاش، چۆل ـ جەزىرىلەرگە ئۆزىنى ئېتىشقا تەييار ئىدى.

ئازادە سۆز ئارىلاپ غۇنچەمگە، ماڭا قارايتتى. بىز ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر خىل سىرلىق تۇيۇلاتتۇق. غۇنچەمنىڭ كالپۇكلىرى تىترەپ، چىشى بىلەن كالپۇكىنى چىشلەپ ئۆزىنى زورىغا بېسىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قولى تىترەپ مەردانىنىڭ ياغلىققا ئورالغان رەسىمى بىلەن ئوردېن ـ مېدالىلىرى شاراقلايتتى. ئالدىمدىكى رەسىم ماڭا تونۇش ئىدى. ئوتتۇرىدا پولك كوماندىرى ھاكىموپ قېيۇم، ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىلا مايور ئوسمانوپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئوسمانوپنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ ئۆرە تۇرغان مەردان ئەلپاتتايوپ، ئۆرە ئىككىنچى رەت تۇرغانلا ئىچىدە جىڭ ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان ھەسەنوپ بىلەن خۇسۇرۇپ ئابلىز. ئەڭ چەتتە ئۆرە تۇرغان مەن پۇتۇمدا خۇرۇم ئۆتۈك، ئوڭ پۇتۇم ئالدىمغا سەل چىققان. ئوڭ قولۇم يېنىمدا، سول قولۇم ئولتۇرغان كاپىتان توختىيوپنىڭ مۇرىسىدە، ئىككى مەڭزىم خۇددى پۇرچاق نانەك.

ئاھ خۇدا، مېنىڭ ئاشۇ بىر قول، بىر پۇتۇم، پۇرچاق نانەك يۇزۇمنىڭ يېرىمى نەدە؟

ئۇن سېلىپ ۋارقىرىغۇم، يىغلىغۇم كېلەتتى. چاقماق چېقىلىپ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ، ئۆيلەر، دەل - دەرەخلەر ئاستىن - ئۈستۈن پىرقىرىغاندەك قىلاتتى. ھېلى مەردانغا قارايمەن، ھېلى غۇنچەمگە قارايمەن، 40 يىلدىن بېرى غۇنچەمگە ئوخشاش تۇل خوتۇن بولۇپ ئولتۇرغان ئانىلارنى ئويلايمەن. غۇنچەمنىڭ يۈرىكى يىغلايتتى، مېنىڭ كۆزۈمدىن يامغۇردەك ياش قۇيۇلاتتى.

— چوڭ دادا، چوڭ ئاپا، سىلەر مەردانىنىڭ ئاتا - ئانە - سىمۇ؟ — دېدى نېمە دەپ، نېمە قىلارىنى بىلەلمىگەن ئازادە. ئىككى كۆزى لىق ياش غۇنچەمنىڭ ئىككى قولىنى ئالىقىنى ئىچىگە ئېلىپ تۇرۇپ. بىز بىر پەس جاۋاب بېرەلمىدۇق.

— ياق، — دېدىم مەن بىر پەس ئىچ - قارنىم ئۆرتىنىپ بېسىلغاندىن كېيىن، — مانا بۇ مەردان ئەلپاتتايوپ 15 يېشىدا قۇربان بولغىنىدا، بۇ ئالدىڭلاردا ئولتۇرغان ئاق چاچلىق قىز غۇنچەمۇ 15 ياشتا ئىدى. مەردان بىلەن مۇشۇ غۇنچەمنىڭ يالغۇز ئوغلى جەۋلان، بۇ دىلنىاز بولسا مەردان بىلەن غۇنچەمنىڭ كېلىنى، بۇ ئۇمتۇل پولات ئۇلارنىڭ نەۋرىسى، — مەن ئۇلارنى بىر - بىرلەپ تونۇشتۇردۇم - دە، ئاخىرىدا تامدىكى رەسىمنى كۆرسىتىپ، — مانا بۇ تۇرغان مەن، — دېدىم.

بىزنىڭ ئەتراپىمىزدا ئۇلىشىپ تۇرغان ئونلىغان پىئونېرلار، ياش ئوغۇل - قىزلار، ياشىنىپ قالغان ئەر - ئاياللارنىڭ ھەممىسىنىڭ چىرايىدا ئېچىنىش ۋە تەشۋىش ئالامىتى ئەكس ئەتتى - دە، ئوقۇغۇچىلار بىرىدە مېنىڭ پۈت - قول، يۈزۈمگە، بىرىدە تامدىكى رەسىمگە، بىرىدە تامدىكى مەردانىنىڭ رەسىمگە، بىرىدە ئالدىدا ئاھ ئۇرۇپ ئولتۇرغان ئاق چاچلىق قىزغا قاراپ ئېچىنىشلىق ئۇھ تارتاتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسلا

دېـگـۈدەك 70 ـ يىللارنىڭ، ئـازلا قىسمـى 50 ـ يىللارنىڭ بـەختـسـلىك ئوغۇل ـ قىزلىرىدىن بولۇپ، ئۇرۇشنى، ئۇرۇش-نىڭ ۋەھشىيلىكىنى كىنو ـ تېلېۋىزورلاردىنلا كۆرگەنىدى. مانا شۇ تۇرقىدا ئۇلار ئۇرۇشنىڭ رەھىمسىزلىكىنى، ئۇرۇش قوراللىرىنىڭ قانچىلىك ۋەھشىي، يىرتقۇچلۇقىنى، ئۇرۇشنىڭ قانچىلىغان كىشىلەرنىڭ پۈت ـ قوللىرىنى ئۈزۈپ، ئاتىسىدىن بالىنى، قىزىنى ئانىسىدىن جۇدا قىلىپ، قانچە يۈزلىگەن مۇ-ھەببەتنى دەپسەندە قىلىپ ۋەيران قىلغانلىقىنى، بۈگۈنكى بەخت-لىك ھايات، گۈزەل تۇرمۇشنىڭ ئاشۇ ئۇرۇشتا تۆكۈلگەن قانلار بەدىلى ئىكەنلىكىنى، مېنىڭ ئاشۇ تامدىكى خۇرۇم ئۆتۈك كى-يىپ تۇرغان پۈتۈم بىلەن ئاق پەلەي كىيگەن قولۇمدىن، پۇر-چاق نادىدەك يۈزۈمدىن ۋە ھازىرقى بىلىكىدىن ئـۈزۈلـگەن پۈت ـ قول، يۈزۈم بىلەن مۆلدۈرلەپ تۇرغان مۇنۇ ئاق چاچلىق قىزنىڭ ئاپئاق ئاقارغان چېچىدىن كۆرۈپ تۇراتتى.

ئوقۇغۇچى ئوغۇل ـ قىزلار غۇنچەمنىڭ بېشىنى، قوللىرى-نى سىلاشتۇرۇپ، يۈزىنى يۈزلىرىگە ياقاتتى. مېنىڭ پۈت ـ قوللىرىمنى، تاتۇق يۈزۈمنى سىلايتتى. كۆزلىرى لىق ياشقا تولغان، تەلمۈرۈشۈپ قارايتتى. «بىز ۋە كەلگۈسى ئەجدادلار سىلەردىن مىننەتدار» دېيىشىپ پىچىرلىشاتتى. ئۇرۇش ئەھۋا-لىنى ھەر كۈنى قانچە قېتىم سۆزلەپ چۈشەندۈرگەن ئازادە بىلەن بەختىيارمۇ ئۇرۇشنىڭ كەلتۈرگەن بالايىئاپىتىنى بۈگۈنكىدەك كۆرۈپ بىلمىگەنىدى. چېچەن قىز مېنىڭ مەردان بىلەن ئاق چاچلىق قىز ئۈستىدە دېگەنلىرىمنى دەررۇلا بىلدى.

«مەردان 15 يېشىدا قۇربان بولغىنىدا غۇنچەمۇ 15 ياشتا ئىدى. مانا بۇ ئۇلارنىڭ يالغۇز ئوغلى» ئازادە پىچىرلايتتى.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى بىرقانچە يىل ئۆمرىنى ئوقۇتقۇچـ-

لىق بىلەن، ياش ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەپ ئۆستۇرۈش بىلەن ئۆتكۈزگەن پروفېسسور ئاق چاچلىق قىز غۇنچەم ئالدىدا توختىماي چۈشلىرىدە تەلمۈرۈشۈپ ئولتۇرغان پىئونېرلارغا قاراپ، ـــ مەن مەرداندىن تۆت ئايلىق كىچىك، شىرەم تۇغقانلار ئىدۇق. ئىككىمىز بىر كۈندە مەكتەپكە بېرىپ بىر پارتىدا ئولتۇردۇق، مۇئەللىم بىزگە بىرىنچى كۈنى «ئا»، «ب» بىلەن «1»، «2»نى يېزىپ بەردى. بىز مەشىق قىلىپ يازدۇق. مەردان مەندىن چىرايلىق يازدى. بىز ئۆيگە كەلگەندە، مەن مەردانىڭ خېتىنىڭ ئۈستىگە «ئا، ب، 1، 2»نى قايتا ـ قايتا يېزىپ ئوپمۇ ئوخشاش قىلىپ يازدىم. بىز دائىم شۇنداق مەشىق قىلاتتۇق. كېيىن بىز ئۆز پوچېركىمىزنى ئايرىيالماي قالدۇق. بىزنىڭ 14 يىللىق بالىلىق هاياتىمىز بىرگە ئۆتتى. رەھىمسىز جاهان، كىچىك دادام پولات بىلەن كىچىك ئاپام گۈلنار، مەردان ئۇچىسىنى ۋەهشىي، يىرتقۇچ گومىندىڭ جاللاتلىرى قولغا ئېلىپ، قوللىرىنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. يېزىدىكى يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە خەلق كۆز يېشى قىلىپ ئۇزىتىپ قېلىشتى، مەن هارۋىغا ئېسىلىپ سۆرىلىپ ماڭدىم، چېرىكلەر مېنى ئۇرۇپ، تىللايتتى. ماڭا تاياق، تىللاشلار ئاڭلانمايتتى. دادا، ئاپا، مەردان دەپ يىغلايتتىم، ۋارقىرايتتىم، هالىمدىن كېتىپ يىقىلدىم. سەنتۇرۇلۇپ يۇرۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم. «غۇنچەم»، «مەردان»، بۇ بىزنىڭ ئاخىرقى چاقىرىشىمىز بولدى، مەردانىنى تۇرمىگە ئەكەتتى. مېنىڭ قولۇمدا بىر تال چۈشۈق، چاچلىرىم چۈۋۈلغان پېتى ئۇتتۇر قەبرىگاهقا قاراپ كەتتىم. ئاتا ـ ئانام مېنى بىر قەبرە ئۈستىدە يانتاق يېرىمدىن تېپىپ ئەكەتتى. غۇلجا شەهىرى ئازاد بولدى. كىچىك دادام بىلەن كىچىك ئاپامنىڭ جەستىنى يۇرت ـ جامائەت ساقچىنىڭ قورغىنىدىن ئېلىپ

يېزىغا ئاچقىپ دەپنە قىلدى. مەردانىنى تۇرمىدىن قېچىپ چە-
قىپ پارتىزانلارغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ دېگەن سۆزلەر بولدى.
دادام بىلەن شەھەرگە چۈشۈپ ئىزدەپ دېرىكىنى ئالالماي، ئاخىر
مىللىي ئارمىيە جېڭ - شىخو ئالدىنقى سېپىگە ماڭغان كۈنى
يولدىكى قارىياغاچ تۈۋىدە مەردانىنى تاپتىم.

— ئاپا! بۇ رەسىم بىلەن ياغلىق، ... — ئازادە سۆزىنىڭ
ئاخىرىنى دېيەلمىدى.

— شۇنداق قىلىم، سۆزۈڭگە چۈشەندىم. ئاشۇ مەن دېگەن
يەردە مەردان ئاشۇ رەسىمنى ماڭا بەرگەن. ئارقىسىغا قاراڭلار
«سېنىڭ مەردانىڭ» دەپ يازغان. ئۇ قۇربان بولدى، مەن يەنە
سەۋدايى بولۇپ كوچىغا چىقىپ كەتتىم. ئاتا - ئانام ئۆلۈپ
كېتىپ تونۇر، ئات ئوقۇرى، سامانلىقلاردا ياتتىم. ھاياتلىق
يەنىلا ھەممىدىن غالىب كېلىدىكەن. ھۆكۈمىتىمىز مېنى داۋا-
لاپ ساقايتىپ ئوقۇتتى. ماڭا پروفېسسور، ئەمگەك نەمۇنچە-
سى، مەملىكەتلىك ئايال تۆھپىكار دېگەن ئالىي ھۆرمەتنى بەر-
دى. كەسىپ ئەھلى بولۇپ، ھايات يولۇمدا جەمئىيەتكە ئۆز
بۇرچۇمنى قوشتۇم. مەردان مەن ئۈچۈن ھازىرمۇ ھايات، ئۇ
15 ياشلىق دوستۇم پېتى يېنىمدا.

غۇنچەم يۈقىرىقى سۆزلەرنى بىر - بىرلەپ دېدى. سۆز
ئارىلاپ ئېغىر تىن ئېلىپ، ھەسرەت چەكتى. ئۇ سۆزىدىن
كېيىن جەۋلانغا قارىدى.

— ئوغلۇم! — دېدى غۇنچەم ئوغلىغا قاراپ ئۆتۈنگەندەك
قىلىپ، — بۇ «ئازادلىق» ئىستىقلالىيىتى ئالتۇن مېدالى
بىلەن بۇ «باتۇرلۇق»، «ساداقەت» ئوردېنلىرى داداڭلار مەردا-
دىن قالغان. داداڭلار ۋەتەننىڭ ئازادلىقى، خەلقىمىزنىڭ ئەر-
كىنلىكى، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن

ئىنقىلابتا كۆرسەتكەن باتۇرلۇقى ئۈچۈن خەلق بەرگەن ئوردىن - مېدالىار، بۇ ئوردىن - مېدالىارنى داداڭلار تاقاشقا نېسىب بولمىدى، شۇڭا خەلققە مەنسۇپ، مەن سىلەرنىڭ كۆزۈڭلارچە، بۇلارنى ئازادەمگە تاپشۇرۇپ بېرەي. بۇگۈنكى ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۆزلىرىگە بەخت - سائادەت يارىتىپ قۇربان بولغان ئەجدادلىرىنىڭ ئاققان قانلىرىنى، ئۇلارنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ ئېنىق تونۇپ بىلسۇن، پەخرىلەنسۇن، ياد ئەتسۇن.

غۇنچەمنىڭ ئالىقىنىدا ئىككى دانە ئالتۇن، بەش دانە كۈمۈش ئوردىن مېدالىار پارقىراپ تۇراتتى.

غۇنچەمنىڭ مەردانغا، ۋەتىنىگە، خەلقىگە بولغان ساداقىتى بۇ ئاق چاچلىق قىزغا ئاپىرىن ئوقۇپ تۇرغان ياش غۇنچەلارنىڭ قەلبىگە سىڭىپ كىرمەكتە ئىدى.

مەن قولۇمدىكى ئىككى پارچە خەتنىڭ بىرسىنى بەختىيارغا، بىرسىنى ئازادەمگە بەردىم. بەختىيار كونۇبرتنى ئېلىپ، ئىچىدىن تورمارچە قاتلانغان خەتنى ئېلىپ ئاۋايلاپ ئاچتى.

— ئوقۇ، — دېدىم مەن.

بەختىيار خەتنىڭ باش - ئايىغىغا بىرقۇر قارىغاندىن كېيىن قىسقا يۆتىلىپ ئۇننىنى توغرىلىدى.

«جېنىم غۇنچەم!»

بەختىيار ئالدىدا تۇرغان ئازادەمگە قارىدى. «جېنىم» دېگەن بۇ بىر ئېغىز سۆز بەختىيارنىڭ يۈرىكىنى يېرىپ چىقىپ، ئازادەمنىڭ يۈرىكىنى يېرىپ كىرىپ كەتكەندەك بولدى. ئۇنىڭ خام قايماقتەك يۇزى ئانارەك قىزىرىپ غىل - پال قىلىپ بەختىيارغا قارىدى.

«جېنىم غۇنچەم! ياخشىمۇ سەن؟ مەن سېنى يەنىلا سەن دېدىم. چۈنكى، بىزنىڭ تىلىمىز سەن، مەن بىلەن چېققان.

14 يىللىق دوستلۇق ھاياتىمىز سەن بىلەن، مەن بىلەن ئۆتكەن. جېنىم غۇنچەم! مەن سېنى سېغىنىدىم... بىراق خەت يازالمىدىم. بىلىسەن، يول ئازابى گۆر ئازابى، دېگەن گەپ بار. مەن سېنىڭدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئىككى كۆزۈم ئارقامدا قالغاندەك بولدى. بىز ئېگىز تاغلارنى، يېشىل ئورمانلىقلارنى، گۈلگە تولغان پايانسىز يايلاقلارنى، ئېگىز قىرلارنى، قۇم بارخانلىرىنى بېسىپ، يول بويىدىكى دۇشمەننىڭ قۇرغان تۇزاقلىرىنى بىتچىت قىلىپ ئاخىر 25 كۈن دېگەندە جىڭ ناھىيىسىدىن سەككىز كىلومېتىر بېرىدىكى ئورمان ئىچىگە كېلىپ ئورۇنلاشتۇق. بىز بېسىپ ئۆتكەن تاغلار، سۇلار، يېشىل ئوتلاقلار نېمىدېگەن گۈزەل، ۋەتەننىڭ بىر تال گىياھى، بىر سېغىم توپىسى، بىر تال تېشى بىز ئۈچۈن ئەزىز جاندىنمۇ قىممەت.

غۇنچەم، مەن ئىككى كۈن بولدى كومانداىرىم بىلەن جېڭدىكى دۇشمەن ئىچىگە رازۋېدكا ئىشى بىلەن كىرىپ ئىككى كېچە قونۇپ چوڭ نەتىجە بىلەن ساق - سالامەت قايتىپ چىقتۇق. قوماندانلىق شتابى بىزنى بىرىنچى دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالدى.

غۇنچەم! بولدىلار مەن ئۇرۇش ئىشىنى دېمەيلا قويايلى. چۈنكى ئۇرۇش سۆزى ھامىنى كۆڭۈلسىزغۇ.

غۇنچەم! بىز جۇڭغار ئويمانلىقى ئىچىدىكى پايانسىز كەتكەن قېلىن ئورمان ئىچىدە تۇرىمىز. ئورمان ئىچىدە ئوڭدا يېتىپ كۆپكۆك ئاسماندىكى تولۇن ئايغا كۆز قىسىشىپ تۇرغان سانسىز يۇلتۇزلارغا قارايمىز. خىيالىم ئاشۇ تولۇن ئايدا، ئاسماندا سەيلە قىلىپ يەلكەنلىك كېمىدەك ئۇزىدۇ. بىلەمسەن، سەن بىلەن 15 يىل بىرگە ئۆتكەن ھايات، شۇ ئۆتمۈشتىكى

ئىشلار ئېسىمگە كېلىدۇ. جېنىم غۇنچەم! مەن بۇگۈن خېتىمدە يەنىلا سەن بىلەن ئۆتكەن ئاشۇ بەختلىك كۈنلەرنى ئەسلەپ يازاي.

جېنىم غۇنچەم! ئېسىڭدىمۇ؟ بىز ئەتە بىرىنچى قېتىم مەكتەپكە بارىمىز دېگەن كۈنى كېچىدە چوڭ ئاپام سېنى يۇيۇندۇرۇپ چاچلىرىڭنى تاراش ئۈچۈن بىزنىڭ باغدىكى سۇپىدىن يېتىلەپ ماڭدى. مېنىڭ كۆزۈم سەندە، سەن ئارقاڭغا بۇرۇلۇپ، «مەردان، خوش، كېچىك دادا، كېچىك ئاپا، خوش» دەپ ماڭدىڭ. ئەتىسى ئەتىگەندە ئاپام ماڭا ئاق كۆڭلەك، قارا ئىشتان، پۇتۇمغا قارا خۇرۇم تۇپلىي كىيگۈزدى. سومكامغا دەپتەر ـ قەلەملەرنى سېلىپ بوينۇمغا ئاستىم. ئاپام قولۇمدىن يېتىلىدى، بىز ئىشىك ئالدىغا چىقتۇق. چوڭ ئاپامۇ سېنى يېتىلەپ بىزنىڭ ئىشىك ئالدىغا كەپسىلەر، سەن ئاق كوپتا بىلەن قارا يوپكا، پۇتۇڭغا خۇرۇم توپلىي كىيىپسەن، بوينۇڭدا سومكاڭ، چېچىڭ ئىككى تال قىلىپ ئۆرۈلۈپ قىزىل لېنتا بىلەن باغلانغان. سەن ماڭا مەن قانداق بوپتىمەن دېگەندەك، مەنمۇ ساڭا شۇنداق دېگەندەك ئۇستۇبۇشىمىزغا قاراشتۇق. ئاپام «ھەدە! مېنىڭ قىزىمنى قونچاقتەكلا ياساپسەنغۇ» دەپ چېقىشتى. دېمىسىمۇ سەن قونچاقتەكلا چىرايلىق ئىدىڭ. چوڭ ئاپام سېنىڭ قولۇڭنى ئاپامغا تۇتقۇزۇپ، «قىزىڭنى بۇگۈنلا قولۇڭغا ئال، بەربىر سېنىڭغۇ، قىز قىلامسەن، كېلىن قىلامسەن ئىختىيارىڭ» دەپ چېقىشتى ـ دە، مېنىڭ پېشانەمگە سۆيدى. سەن لىپىدە قىلىپ ماڭا قارىدىڭ، چىرايىڭ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. مېنىڭ ئىككى مەڭزىم سەل قىزارغاندەك ئىدى. ئاپام ئىككىمىزنى ئىككى قولىدا يېتىلەپ مەكتەپكە قاراپ ماڭدۇق. بىر دەم سەن تاقلاپ ماڭاتتىڭ، سەن توختىساڭ مەن. ئاپام

بىزگە «تىنچ مېڭىش» دەپ قويياتتى.

ئاپام بىزنى بىر پارتىغا ئولتۇرغۇزدى. غۇنچەم، بىز تەنە-پۇستا مەيدانغا چىقىپ، «ئاق تېرەك، كۆك تېرەك، بىزدىن سىزگە كىم كېرەك» دەپ ئويناياتتۇق. مەن بىر تەرەپكە باش بولاتتىم. سەن بالىلارغا تۈيدۇرماي «مېنى ئال» دېگەندەك بۇر-نىڭنىڭ ئۇچىدا شەرەت قىلاتتىڭ. مەن بىرىنچى بولۇپ «غۇنچەمنى ئالدىم» دەيتتىم. سەن خۇددى ئۆز جۇپتىگە قاراپ يۈگۈرگەن چۈجىدەك ماڭا قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىپ ئوڭ قولۇمنى تۇتاتتىڭ. بىز تەنەپۇس ۋاقىتلىرىدا مەكتەپ ئارقىسىدىكى بېدە-لىك قۇرۇقتىن گۈل تېرىپ ئويناياتتۇق. مەن ساڭا «كاككۇك-گۈلى» ئۇزۇپ بېرەتتىم. سەن گۈلنى ماڭا پۈرتىپ ئاندىن ئۆزۈڭ پۇرايتتىڭ. بىلەمسەن، كاككۇكگۈلى هەممە گۈللەرنىڭ سەرخىلى، گۈزىلى ئىدى. سەن ئۇنى ياخشى كۆرەتتىڭ. سەن بىر تۇتام كاككۇكگۈلىنى پۇرىغىنىڭدا، مېنىڭ كۆزۈمگە كاك-كۇك گۈلى سېنىڭ ئايدەك جامالىڭ ئالدىدا خىجىل بولغاندەك كۆرۈنەتتى. بىر كۈنى سەن مېنىڭ ئارقامدا ئىدىڭ، مەن بىر تال گۈلنى ئۈزۈشۈمگە هەجەر دېگەن قىز قول ئۈزاتتى. مەن گۈلنى ئارقامغا قىلدىم، سەن كېلىپ گۈلنى ئالدىڭ، هەجەر ئۆزىچە سېنى مازاق قىلىپ كالپۇكىنى پۈرۈپ «قىزغانچۇق» دېدى.

بىر كۈنى ئىككىمىز باغدىن بىر چىنە جىنەستە تېرىپ سۇپىدا ئولتۇرۇپ يېيىشتۇق. سەن مېنىڭ ئاغزىمغا، مەن سې-نىڭ ئاغزىڭغا سالاتتۇق. جىنەستىنىڭ قىزىلى سېنىڭ ئىككى كالپۇكىڭنى قىپقىزىل بويىغاندەك ئىدى. هۆسنۈڭگە تېخىمۇ چىرايلىق هۆسن قوشقاندى. ئاغزىڭغا جىنەستە سالغان بولۇپ قېشىڭغا، كۆزۈڭگە، ئوڭ مەڭزىڭدىكى زىننىقىڭغا قارايتتىم.

— نېمە بولدۇڭ؟ — دېدىڭ سەن.

— دەيمۇ؟ خاپا بولماسسەن؟ — دېدىم مەن. كۆزۈڭنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ.

— دە، نېمە گەپ؟ — دېدىڭ سەن.

— سەن، سەن، سەن، نېمانچىلا چىرايلىقسەن غۇنچەم؟ — دېدىم مەن.

— كىچىك ئاپامغا دەيمەن، — دېدىڭ سەن مىيىقىدا كۈلۈپ تۇرۇپ.

— يالغان بولسا مېنىڭ كۆزۈمدە ئۆزۈڭگە بىر قاراپ باقە غۇنچەم، — دېدىم مەن.

غۇنچەم ئېسىڭدىمۇ، بىر كۈنى مۇئەللىم ھېسابتىن ئىمتە-ھان ئالدى. مەن بىر سوئالغا جاۋاب يازالمىدىم. ئالدىنقى كۈنى سەن تەكرار قىلايلى، دېگەندە مەن ئويناپمەن دەپ تەكرار قىلمە-غانىدىم. ئاخىر مەن ئاستا بوينۇمنى سوزۇپ سەندىن كۆچۈر-مەكچى بولدۇم. سەن ھېچقاچان قىلمىغان قىلىقنى قىلىپ مېنى جەينىكىڭ بىلەن نېرى ئىتتىرىپ قەغىزىڭنى كۆرسەتمىدىڭ، «خەپ» دېدىم مەن ئاڭلىتىپ تۇرۇپ ساڭا، سەن يېزىپ بولۇپ چىقىپ كەتتىڭ. ئاخىرىدا مەن ھېلىقى ھېسابنى توغرا ئىشلەپ سېنىڭدىن يېرىم سائەت كېيىن چىقتىم. مەن سېنى كەتتى دەپ ئويلىغانىدىم، بىراق سەن قاراپ تۇرۇپسەن. مەن گەپمۇ قىلماي ماڭدىم، سەنمۇ ماڭدىڭ، بىز بىر - بىرسىمىزگە تەتۇر قاراش-قاندەك گەپ - سۆزمۇ قىلىشمىدۇق. ئاپام بىزنىڭ كەينىمىز-دىن يېتىشىپ كەپتۇ. بىز بىلمىدۇق، «نېمە بولۇشتۇڭ» دېدى ئاپام، بىز چۆچۈپ ئارقىمىزغا قاراشتۇق. سەن «كىچىك ئاپا، دېگىنىڭچە پاڭگىدە قىلىپ يىغلىۋەتتىڭ.

— غۇنچەم، يىغلىمىغىنا، يىغلىما، مەن دەي، —

دېدىم ـ دە، ئـەھـۋالـنـى ئـاپامغا دەپ، ـــ ئىككىنچى ئۇنداق قىلمايمەن، ـــ دېدىم. ئاپام سېنىڭ ياشلىرىڭنى سۈر-تۈپ سۆيۈپ قويدى. مەن خاتالىقىمنى تونۇپ ئىككىنچى ئۇنداق قىلمىدىم.

غۇنچەم، بىر كۈنى تەنەپۈستا سىلەر «قاشقانچۇق» ئويناۋا-تىپسىلەر، مەن چىقسام سەن قاچتىڭ، ئۇرغان پومزەك هاپىز-نىڭ ئالدىغىلا چۈشتى. هاپىز پومزەكنى ئېلىپ سېنى قوغلىسا يېتىشۇالاتتى. مەن پومزەككە ئېتىلدىم ـ دە، ئۇنىڭدىن بۇرۇن پومزەكنى ئېلىپ ئويۇن قىلغان بولۇپ قارىسىغىلا ئاتتىم. قە-رىشقانداڭ پومزەك بېرىپ سېنىڭ دۈمبەڭگە تەگدى. سەن بۇ-رۇلۇپ ماڭا قارىدىڭ ـ دە، زوڭزىيىپ بېشىڭنى تىزىڭغا قويۇپ يىغلىغانداڭ ئولتۇرۇۋالدىڭ. مەن سېنى راستىنلا يىغلاۋاتا-دۇ، دەپ ئويلىدىم ـ دە، يېنىڭغا بېرىپ:

ـــ يىغلىمىغىنا غۇنچەم، مەن هاپىز سېنى ئۇرۇۋەتمىسۇن دەپ ئانچىكىم ئاتسام تېگىپ كەتتى، ـــ دەپ يالۋۇردۇم. سەن بولساڭ ئۆپكىدەپ يىغلىغانداڭ قىلاتتىڭ.

ـــ غۇنچەم! جېنىم غۇنچەم، ئىككىنچى سېنى ئۇرمايـ-مەن، تۇرە ـــ دەپ قولۇڭنى تۇتۇپ تارتتىم. بىراق، سەن يىغلاش ئەمەس، پىخىلداپ كۈلۈپ تۇرۇپسەن.

ـــ ئىككىنچى، ـــ دەپ ئورنۇڭدىن تۇردۇڭ.

غۇنچەم، مۇشۇ ئىش ئېسىمگە كەلسىلا، نېمىشقىمۇ ئاشۇ پومزەكنى ئاتقان بولغىيدىم، دەپ پۇشايمان قىلىمەن.

غۇنچەم، ئۆتكەن ئىشلارنى مۇشۇنچىلىك يازاي. قىسقـ-سى، ئايغا، يۇلتۇزلارغا قاراپ خىيال دېڭىزىدا ئۇزىمەن. ئاخىر خىيالىم ئۇزۇپ كېلىپ قىرغاققا چىقىدۇ. ئۇ قىرغاق هېلىقى ئەڭ ئاخىرقى بىر تۇپ قارىياغاچ تۇۋى. هەر كۈنى ئوڭۇمدا

كۆرنىمەن، چۈشۈمدىمۇ كۆرنىمەن.

سەن سېغىنىدىكىمۇ مېنى،
خويما سېغىنىدىم مەن سېنى.
سەن يۈرەكىدە سېغىنساك،
مەن جىگەرىمدە سېنى.

دەپ ناخشا ئېيتتىمەن. جېنىم غۇنچەم، سېنى سېغىنىدىم، سېغىنىدىم، سېغىنىدىم.

غۇنچەم، گىمنازىيىگە كىرىشىك قانداق بولدى؟ بىز ئەتە جىك بىلەن شىخوغا ھۇجۇم قىلىمىز. ئۇرۇش تۈگىسىلا مەن قايتىپ بېرىپ ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇيمەن، چۈنكى كەلگۈسىدە بىزگە ۋەتەننىك چېگرالىرىنى قوغداشقا، دۆلەتنىك تىنچ - ئامانلىقى، خەلقىمىزنىك مال - مۈلكىنى ساقلاشقا قانچە يۈزلىگەن ھەربىي، سىياسىي - قانۇن كادىرلىرى كېرەكقۇ؟

غۇنچەم! خەت يېز، چوك دادام، چوك ئاپامىلارغا مەندىن سالام، ئۇلارنى تولىمۇ سېغىنىدىم.

غۇنچەم، مەن سېنى بىر كۈن، بىر سائەت، بىر مىنۇت بولسىمۇ بۇرۇن كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىمەن. سەن مېنى ئاشۇ قارىياغاچ تۈۋىدە ئالدىمغا چىقىپ كۈتۈۋالغىن، مەن ساڭا نېمە ئاپىرايمەن؟

جېنىم غۇنچەم، مەن ساڭا «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت» سېنىك مەردانىك

1945 - يىلى 9 - ئاينىك 7 - كۈنى. جىك»

بەختىيار مەردانىك خېتىنى بىر خىل ئېچىنىشلىق ئاھاڭدا ئوقۇدى. غۇنچەم ياشلىق ھاياتىنىك دېڭىزىدا ئۈزمەكتە ئىدى.

ئۇ ئۆزىنى مەردان بىلەن بىرگە يۈرگەندەك ھېس قىلىپ ئاشۇ ياشلىق باھارىدىكى ئىشلارنى ئەسلىگىنىدە، ئۇنىڭ يۈرىكى خۇشاللىق ئىچىدە ئەمەس، بەلكى ئېچىنىش بىلەن قالايمىقان ردىتمدا سوقماقتا ئىدى.

ئازادە كونۇپرت ئىچىدىن يۈرەك شەكلىدە پۈكلەنگەن خەتنى ئېلىپ ئاچتى ـ دە، غۇنچەمگە قارىدى. ئۇنىڭ قورۇق چۈشكەن يۈزلىرى خەتنىڭ ئىچىدىن چىققان بىر تال پاخالغا ئوخشاش سارغۇچ، نۇرى ئۆچۈپ پاختەك تۈكىگە ئوخشاش نۇرسىزلىنىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈندى. ئازادە قىسقا يۆتىلىپ ئاۋازىنى توغرىلىدى ـ دە، خەتنى ئوقۇدى:

«جېنىم مەردان! ياخشىمۇ سەن؟ مەن سېنى يەنىلا سەن دېدىم. «سەن ـ مەن» دېگەندە، سەن ھەرقاچان مېنىڭ يېنىمدا تۇرغاندەكلا، سەن پەقەت مېنىڭكىدەكلا تۇيۇلىسەن.

جېنىم مەردان! مەن بۈگۈن سەھەردىلا تۇرۇپ كەتتىم. ئۆزۈم بۆلەكچىلا، ئاخشام يېتىپلا چۈشۈمگە كىرىپسەن، راستىنى دېسەم، كېچىچىلا سەن بىلەن بىرگە. ئاپامۇ مېنىڭ كۆزۈمگە قاراپ «قىزىم، كېچە مەردان چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ، چىرايلىرى باشقىچىلا، بىچارە قەيەرلەردە يۈرىدىغاندۇ، قايتىپ كەلسە سەن بىلەن بىرگە قاينىاق سۇ ئىچسەكمۇ بىرگە ئىچىپ يۈرەي، دەيدۇ. بىلمەيمەن، كۆزۈمدىن ياش ئەگىپ يۈرىكىم بىر نەرسىدىن ئەنسىرىگەندەكلا قىلىدۇ، دېدى. مەردان، بۇ ئىشلار بەلكىم سېنى سېغىنغىنىدىن بولسا كېرەك، دەيمەن. شۇنىڭدىن كېيىن باغقا كىرىپ، ھېلىقى ئىككىمىز بىرگە ئولتۇرىدىغان مەنپەز ئالما ئاستىدا ئولتۇرۇپ رەسىمىڭنى قولۇمغا ئالدىم ـ دە، راستىنى ئېيتسام «مېنىڭ مەردانىم» دەپ سۆيۈپ باغرىمغا باستىم، قارىسام، يۈرىكىم ئىختىيارسىز سوقۇپ

ئۆكۈنۈپ كەتتىم ـ دە، ئاھ خۇدا! بارلىق دەرد ـ ئەلەم بىزگىلا كېلەمدۇ؟ بىز نېمە گۇناھ قىلغانبدۇق، دەپ ناله قىلدىم.

جېنىم مەردان! بۇ يىلقى كۈنلەر، ئايلار، يازلار قانداق ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ، بىلمەيمەن. سىنىپتىكى بالىلار مەيداندا ناخشا ئېيتىپ، ئوسسۇل ئويناپدۇ. باغلارغا كىرىپ گۈللەرنى تېرىشتى. ئۇلارغا زادىلا قوشۇلغۇم كەلمەيدۇ، خىيال سۈرگەنىم سۈرگەن. ئىچىم پۈشىدۇ، خىيالىمنىڭ باش ـ ئايىغى چىقمايدۇ.

مەردان! بۇ يىل 5 ـ ئايدا بىزنى غول يۇقىرىسىغا باراۋەتكە ئەچىقتى. ئوغۇللار چوغلۇق تېرىپ كېلىشكە تاغقا كەتتى. قىزلارنىڭ سۇ چېچىشقىنى سۇ چېچىشىپ، سۇغا چۈشكىنى سۇغا چۈشتى دېگەندەك. مەن ئاشۇ چوغلۇق تەرگىلى كەتكەن بالىلار تەرەپكە قارايمەن. سەن ئاشۇ ئېگىز تاغ بېشىدىن چاقپەلەك ئېتىپ ئۈچۈپ كېلىدىغاندەكلا قىلىسەن، ئىلاجىم يوق، سۇ بويىغا بېرىپ، سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ قانغۇچە يىغلىدىم. ئاندىن يۈزۈمنى سوغۇق سۇدا يۇدۇم ـ دە، بالىلاردىن بۇرۇنلا يالغۇز ئۆيگە قايتتىم.

جېنىم مەردان! سەن ۋە مەن باھارغا نەقەدەر ئامراق ئىدۇق ـ ھە؟ ئېسىڭدىمۇ؟ بىر يىلى ئاشۇ غول يۇقىرىسىغا چىقتۇق. سەن بالىلار بىلەن ماڭا چوغلۇق تېرىپ كېلىمەن دەپ تاغقا كەتتىڭ. مەن قىزلار بىلەن سۇ چېچىشىپ ئويناپ قالدىم. پۈتۈم تۈيۇقسىز تېيىلىپ كېتىپ تىزىمنى تاش قىيىۋېتىپ قاناپ كەتتى. مەن قاندىن يامان قورقاتتىم. ئۆكسىلىم يوق، غال ـ غال تىترەپ يىغلايتتىم. كىچىك ئاپام كېلىپ مېنى قۇچىقىغا ئېلىپ، قانىنى ئېرتىپ بەزلەۋاتاتتى، بىراق مېنىڭ كۆزۈم سەندە ئىدى. سەن كىمدىن ئۇقتۇڭ بىلمەيمەن، دۆڭدىن

ئۇچقاندەك يۇگۇرۇپ چۇشۇاتسەن، كۆزلىرىڭ چىقىپ كېتىپ-
تۇ، ھاسرايسەن، بىر مېنىڭ كۆزۈمگە، بىر پۇتۇمغا قارايـ-
سەن. كىچىك ئاپام شۇ كۈنىلا بەرگەن ئاق يىپەك ياغلىقنى
يانچۇقىڭدىن ئېلىپ، مېنىڭ پۇتۇمدىكى قانىنى ئېرىتىڭ. ياغلىق
قىپقىزىل كەشتە باسقاندەكلا بولۇپ كەتتى. سەن ياغلىقنى ياذ-
دۇرۇپ يانچۇقۇڭغا سالدىڭ. مېنىڭ پۇتۇمنىڭ ئاغرىقى توختـ-
ىغاندەك بولدى. كۆزۈڭگە قارىدىم، سەن مېنىڭ قېنىمنى ئۆ-
زۈڭنىڭ قېنىدەك كۆردۈڭ، سەسكەنمىدىڭ، يات كۆرمىدىڭ.
كىچىك ئاپام ياغلىقى بىلەن پۇتۇمنى تاڭماقچى بولۇۋىدى، سەن
بىر تارتىپلا كۆڭلىكىڭنىڭ يېڭىنى ئۈزۈپ كىچىك ئاپامغا بەر-
دىڭ. كىچىك ئاپام پۇتۇمنى تېڭىپ قويدى. سەن خۇددى يۇرۇ-
كىڭنى تارتىپ ئېلىپ مېنىڭ يۈرىكىم ئورنىغا سالغاندەك تۇيۇل-
دى. مەن ساڭا نېمە دېيىشنى بىلمەي قارايتتىم.

سەن بىز قايتقۇچە يېنىمدىلا ئولتۇردۇڭ. بىز قايتتۇق. بالىلار كۆگى ئېلىنغان قوزىلار قىيا - چىيا مەرىشىپ ئانىسىغا قاراپ يۇگۇرگەندەك ۋارقىرىشىپ مەھەللىگە قاراپ چېپىشتى. سەن ماڭا تالدىن ھاسا تاياق ياساپ بەردىڭ، مەن تاياقنا تايىنىپ ماڭدىم، بىراق ئاسقاپ تىزىم ئېچىشىپ ئاغرىيتتى. پېشانەمدىن چېپىلداپ تەر چىقىپ تۇراتتى. بىز بالىلاردىن خېلىلا كېيىن قالدۇق. مەن ئۇنىمىغانغا قويماي سەن مېنى ھاپاش قىلىپ كۆتۈرىدۇڭ. دۆمبەڭدىن ئۆتكەن ئىسسىق ھارارەت خۇددى ئىسـ-
سىق قاندەك مېنىڭ كۆكسۈم ئارقىلىق يۈرىكىمگە ئۆتۈپ تومۇر-
لىرىمدا قان بولۇپ ئايلانغاندەك قىلاتتى. سەن ماڭا ئەيسا تاغام-
دىن ئاڭلىغان پەرھات ۋە شېرىن چۆچىكىنى قىسقىچە سۆزلەپ
بېرىپ، پەرھاتنىڭ «كاككۇك»، شېرىننىڭ «زەينەپ»، قارا
مەلئۇنىڭ «توڭ قاغا» بولۇپ قەبرىدىن ئۇچۇپ كەتكەنلىكىنى

سۆزلەپ بەردىڭ.

— ئۇلار نېمىشقا بۇ دۇنيادا مەقسەت - مۇرادىغا يەتمەپتۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن نېمىشقىدۇر مەيۇسلىنىپ.

بۇ ۋاقىتتا مەن پۈتۈمنىڭ ئاغرىقىنىمۇ ئۇنتۇغانىدىم.

— چىن ئاشىق - مەشۇقلار بۇ دۇنيادا مەقسەت - مۇرادىغا يېتەلمەيدىكەن. ئەيسا تاغامنىڭ دېيىشچە، بۇ دۇنيا رەزىللىك، ساختىلىقتىن خالىي ئەمەس، پۇل، مال - دۇنيا، مەنسەپ ئۈچۈن مۇھەببەتنى، ئىززەت - نومۇسىنى ساتىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس... دەيدۇ، — دېدىڭ. مەن سېنىڭدىن شېرىن بىلەن پەرھات تايىنلىق چىرايلىق بولۇشى كېرەك، دەپ سورىدىم. سەن ماڭا بۇرۇلۇپ قاراپ:

— گەپ چىرايلىق - سەتتە ئەمەس. ئەيسا تاغامنىڭ دېيىشچە، مەجنۇن تېخى بەزىدە سەۋدايى كىشىلەردەك يۈرىدىكەن. قارا، مەن سەنتۇ، راستمۇ! — دېدىڭ. مەن سېنىڭ ئوڭ قولىڭنى تۇتۇپ چىڭ تارتتىم. سەن بۇرۇلۇپ ماڭا قارىدىڭ. سەن كۈلۈمسىرەپ تۇراتتىڭ. «ھى» دەپ مەڭزىڭنى سىلاپ قويدۇم.

مەردان! مەن ھەر كۈنى مۇشۇنداق ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئويلاپ كۈندۈزنى كېچىگە، كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلايمەن - دە، خۇشال بولۇپ سەن بىلەن بىرگە يۈرگەندەك ھېس قىلىمەن.

بىراق، سېنى شۇ ۋاقىتتا نېمانچىلا ئاۋارە قىلغان بولغىيدىم، دېسەم پۇشايمان قىلمەن - دە.

ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ يارىم،
يولۇڭغا بارغۇدەك بولدۇم،
قولۇمغا قوش پىچاق ئېلىپ
يۈرەكنى يارغۇدەك بولدۇم،

دەپ ناخشا ئېيتىمەن.

جېنىم مەردان! بولدىلا، ئۇ ئىشلارنى شۇنچىلىكلا دەي، تېخى سەن بىلەن مېنىڭ ئالدىمدا ۋاقىت ئۇزۇن، ئىشلار تېخى ئالدىمىزدىغۇ؟

مەردان! سەن ھازىر ئوفىتسېر، ۋەتەننىڭ، خەلقنىڭ، كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ ئۈمىد - ئارزۇسى پەقەت سىلەردە، شۇنداقلا بىزدە، غەلىبە ئەلۋەتتە بىزگە مەنسۇپ.

مەردان! مەن ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىنىڭ قانۇن سىنىپىغا 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كىرىمەن. ئىمتىھان بېرىپ بىزنىڭ سىنىپتىكى بالىلاردىن ئالتە ئوغۇل، ئىككى قىز ئۆتىتى. تۆت بالا ھەربىي سەپكە چاقىرتىلدى. مەن يەنە ئۈچ كۈندىن كېيىن مەكتەپ قوينىغا كىرىپ، ئىلىم - پەن يولىدا يېڭى قەدەمنى تاشلايمەن.

جېنىم مەردان! مەن مۇشۇنداق خۇش خەۋەر بىلەن ئالدى بىلەن سېنى، ئاندىن ئۆزۈمنى تەبرىكلەيمەن. مەردان، ئېسىڭگە سېلىپ قويايى، سېنىڭ ھېلىقى كۈنى قارىياغاچ تۈۋىدە «غۇنچەم! مەن ئۇرۇشتىن قايتىپ كەلسەم ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇيمەن، دېگەن سۆزۈڭ ھېلىمۇ ئېسىمدە.

جېنىم مەردان! خېتىمنى بولدى قىلاي. قىسقىسى، سېنى سېغىنىدىم، سېغىنىدىم، سېغىنىدىم، سېنى بىر مىنۇت، بىر سائەت بولسىمۇ بۇرۇن كۆرۈش ئۈچۈن ئاشۇ قارىياغاچ تۈۋىدە ئالدىڭغا چىقىپ كۈتىمەن.

جېنىم مەردان! مەن ساڭا نېمە سۆزۈغا تەييارلىدىم بىلەمسەن؟ جېنىم مەردان! ئۇ قىپقىزىل يۈرەك!

سېنىڭ غۇنچەڭ

1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى»

غۇنچەمنىڭ خېتىنى ئاڭلاپ ھەممەيلەن بىر پەس جىمجىت تۇرۇپ كېتىشتۇق. بولۇپمۇ ئازادە ئالدىدا ئولتۇرغان پروفېسسور، جەمئىيەتتە ھۆرمەتكە ئىگە ئاق چاچلىق ئانىنىڭ سۇنماس قەلبىگە قايىل ئىدى.

ــ ئانا! جېنىم ئانا! مەنمۇ سىزنىڭ ئۆز قىزىڭىز، جەۋلان ئاكام سىزنى ئۆمۈر بويى ئانام دېسە، مەنمۇ سىزنى ئۆمۈر بويى ئانام دەيمەن، ــ ئازادە ئانىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ سۆيەتتى.

ــ شۇنداق قىزىم، مۇشۇ ھەممىڭلار مېنىڭ ئۆز ئوغلۇم، ئۆز قىزىم، بىلەمسىلەر؟ مەردانىنى ئاپىسى ھەممە ئاق كۆڭۈل ئانىلارغا، دادىسى خەلققە تاپشۇرغانىدى. مېنىمۇ ئاپام «سېنى ئاق كۆڭۈل ئانىلارغا تاپشۇردۇم» دەپ جان ئۈزگەن. مەن ھاياتىمدا بارلىق ئېسىل ئانىلارنى ئانا دېدىم. بۈگۈن مەن ئانا، ھەممىگە ئانا!

غۇنچەم ئازادەنىڭ بېشىنى ئانىلىق مېھرى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ، بۇ سۆزلەرنى بىر ـ بىرلەپ دېدى ـ دە، ئاندىن مەردان بىلەن ئۆزىنىڭ خېتىنى سىلىدى.

ئۇ خەتنى ئەمەس بەلكى مەردانىنىڭ دۇمبىسىنى سىلىغاندەك ھېس قىلاتتى.

ــ قاراڭلار! ــ دېدى غۇنچەم سۆزىنى داۋام قىلىپ، ــ مۇھەببەت پۈۋلىسە يېنىپ، پۈۋلىمسە ئۆچۈپ قالىدىغان ئوت ئەمەس، شۇنداقمۇ قىزىم. ئاھ خۇدا، جەۋلان، دىلناز، ئۇمتۇل بالام، قېنى سىلەر؟ ۋاي بېشىم بۆلەكچىلا ئاغرىۋاتىدىغۇ، ئۇمتۇل بالام، بوۋاڭنىڭ خېتىنى قارىغىنا، مېنىڭ خېتىمنى بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش، «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت»، «قىپقىزىل يۈرەك»، ــ ئۇ ئۇمتۇلنىڭ پېشانىسى-

گه سۆيدى ـ ده، يېنىچه قېتىسىپ بېشى مېنىڭ بىلىكىمگه چۈشتى.

ـــ غۇنچەم، نېمه بولدۇڭ؟ كۆزۈڭنى ئاچ، غۇنچەم! ـــ ئۇ بىر پەستىن كېيىن كۆزىنى قېيا ئاچتى ـ ده، نۇرسىز كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا قارىدى. ئاندىن:

ـــ جەۋلان، قېنى سەن قوزام، مەن سەندىن رازى. سېنى خەلقىمگه تاپشۇردۇم، قارا، داداڭ كەلدى. مېنى ئەكېتىمەن دەيدۇ، ئاھ، «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت»، مەردان قولۇمـنى تۇت، ـــ ئۇنىڭ ئالدىغا سۇنغان قولى لاسسىده چۈشۈپ كەتتى.

ـــ غۇنچەم! غۇنچەم!

ـــ ئاپا! جېنىم ئاپا!

ـــ موما، جېنىم موما!

مېنىڭ مۇشۇ بىلىكىمده يېتىپ مەردان جان ئۈزگەنىدى. مانا بۇگۈن غۇنچەمنۇ مۇشۇ بىلىكىمده جان ئۈزدى.

مەردان بىلەن غۇنچەم ئاپئاق ياستۇق ئۈستىده بېشى بىر ياستۇقتا ياتقانده‌ك قىلاتتى...

ئەزىز ئوقۇرمەنلەر، مۇشۇ قۇرلارنى يېزىۋېتىپ، چەكسىز هەسرەتته كۆز يېشىم قۇرۇمىدى، يۈرىكىم تىترەپ، داۋاملىق يېزىشقا ئامالسىز قالدىم. قىسقىسى، مەردان ئۆلمىدى، ئۇ هايات، چۈنكى، ئۇ تېخى سەبىي ئوقۇغۇچى، شۇنداقلا ۋەتەننى، خەلقنى قولىغا قورال ئېلىپ قوغداۋاتقان جەڭچى.

پولات، گۈلنار، غۇنچەملەرنۇ ئۆلمىدى، ئىسمى ئۆچمىدى، ئىزى يوقالمىدى. چۈنكى ئۇلار ۋەتەنگه سادىق ئوقۇتقۇچىلار ئىدى.

ئاڭلاڭلار! مەن ئۆزۈمنى ئەلپاتتايوپنىڭ ئورنىدا كۆردۈم. ئوغلۇم پولات بىلەن كېلىنىم گۈلنار ئالىي ئۇنىۋېرسىتېتنى تۈگىتىپ هازىر مەلۇم بىر ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلاردا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن ئالىملار، ئىنژېنېرلار، دوختۇرلار، گېنېراللار، ئوقۇتقۇچىلار، شائىر ـ يازغۇچىلار يېتىشىپ چىقىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ هەرقايسى جايلىرىدا زور تۆھپىلىرىنى قوشۇاتىدۇ، شۇنداقلا يارانقان يېڭى تۆھپىلىرى بىلەن ئوقۇتقۇچى ـ ئۇستازلىرىنى ياد ئېتىپ تۇرىدۇ.

هاياتىمدا نەۋرە كۆردۈم، ئەزان ئېيتىپ ئىسمىنى مەردان قويدۇم. شىرەم تۇغقىنىمنىڭ قىزىنى، تۇغۇلۇپ ئۇچىقچى كۆنلا قىز قىلىپ سوراپ ئېلىپ، ئەزان ئېيتىپ ئىسمىنى غۇنچەم قويدۇم. غۇنچەم مەرداندىن تۆت ئايلىقلا كىچىك. ئۇلار ئەتىدىن ـ كەچ كىرگۈچە قوشكېزەكلەردەك بىرگە ئويناىدۇ. بىر ـ بىرىدىن بىرەممۇ ئايرىلمايدۇ، كېچىسى ئىككىسى ئىككى يېنىمدا ياتىدۇ. ئۇلار هازىر چوڭ بولۇپ، مەردان هەربىي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ 4 ـ يىللىقىدا، غۇنچەم بولسا سىياسىي ـ قانۇن كەسپىنىڭ 4 ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتىدۇ، هەر ئىككىسىدىنىڭ يەنە بىر يىلدىن ئوقۇشى بار. ئۇلار هازىر ئەڭ يېقىن دوستلاردىن بولۇپ، بىر ـ بىرىگە خەت يېزىشىپ تۇرۇپتۇ. بۇ يىل تەتىلگە كەلسە مەن ئېپىنى تېپىپ ئۇلارنىڭ دوستلۇق رىشتىنى مۇهەببەت ئىزنىغا بۇراپ قويىمەن ـ دە، ئوقۇشنى تۈگىتىپلا كەلسە، كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا چوڭ توي قىلىپ، ئۇلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويىمەن.

هۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، مانا ئاخىر بۇ ئارزۇيۇممۇ ئەمەلگە ئاشتى. بۇگۈن ئۇلارنىڭ توي مەرىكە كۈنى، سىلەرنىڭ ئوغلى-

مىز مەردان بىلەن قىزىمىز غۇنچەمنىڭ توي مەرىكىسىنىڭ ئەزىز مېھمىنى بولۇپ قاتنىشىپ بەرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمىز.

پولات ئەلپاتتايوپ
ھۆرمەت بىلەن: گۈلنار ئەلپاتتايوۋا

ئورنى: ۋىسال ئارامگاھى

[General Information]
书名=相聚　维吾尔文
SS号=40300807